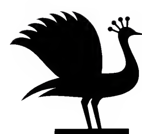
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14041

Torhovytsia Memorial Book

Sefer Ṭrovits

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Sefer Ṭrovits / ʻarakh Yitsḥaḳ Zigelman.
IMPRINT	880-04 Hefah : Yotsʻe Ṭrovits be-Yiśraʻel, 1967.
DESCRIPT	452 p. : ill., facsim., maps, ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Torhovytsia.
	Torhovytsia (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Torhovytsia.
ADD'L NAME	Zigelman, Yitsḥaḳ.
ADD'L TITLE	Yizkor ha-ʻayarah Trovits (Vohlin)

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר טרוביץ/טראוויצער יזכור־בוך

9859

ספר
טרוביץ

ע ר ך יצחק זיגלמן

הוצא על־ידי יוצאי טרוביץ בישראל
ארויסגעגעבן דורך די טראוויצער לאנדסלייט אין ישראל

טראוויצער יזכור־בוך

רעדאגירט   י צ ח ק   ז י ג ל מ א ן

MEMORIAL BOOK OF TARGOVICA

Edited by I. SIEGELMAN

Printed in Israel

סודר ונדפס בבית דפוס „מוצקין", קרית מוצקין שד' השופטים 50, טל. 74973

ה י ת ה ע י י ר ה

געווען א שטעטל

בשער הספר

ברטט ובחרדת קודש נטלנו על עצמנו את השליחות המיוחדת להציב יד לקדושי עיירתנו טרוביץ, שנכרתו על־ידי הצר־והצורר הנאצי במלחמת העולם השנייה.

כבר עם הגיע אלינו פליטי החרב הראשונים; עוד בטרם פסקו רעמי התותחים של המלחמה המרה הזאת ומתינו מוטלים היו עדיין בערמותיהם במחנות המוות — קמו הרצון והתביעה לרשום את מאורעות הזוועה, להיות למצבת־עד לאחינו היקרים. ואם גם ידענו, כי דלי לשון אנו להביע ולהקיף את עצמת הכיליון והשואה לכל עומקה, לא יכולנו להתיר עצמנו מהאחריות הכבדה, שרבצה עלינו, לרשום ולציין לפחות את המעט, שביכולתנו לעשות.

ויאירו דפים אלה מחדש את נתיב הייסורים, בהם צעדו יקירינו את מצעדם האחרון לפני המוות. יספרו על החורבן והכיליון, שפקדו את עמנו; יספרו על אנקת תינוקות, שהושלכו חיים אלי קבר, על "שמע־ישראל", שזעקו יהודים על עברי־פי־בורות תהומיים, לשם הושלכו ויתמזגו הפרקים והיו למגילת אש גדולה, שתצרוב בבשרם החי של משמידי עמנו — להיות להם לאות קין, לקלון ולדיראון עולם.

אך לא על השואה בלבד יסופר בספר זה, כי אם גם על חיים מפכים בעבר הלא־רחוק. יסופר בו על יהודים יראי־שמים ומחפשי תיקון; על תסיסת גאולה, שאחזה בהמוני בני־הנעורים, שקצה נפשם בחיי גולה ונכר; על תנועות מהפכניות, בהן נסחפו כבזרם אדיר מיטב בחורינו.

אכן, עשינו גם לפני־כן פעולות הנצחה מסוימים: נטענו חורשה ביער הקדושים להנצחת יקירי עיירתנו — חורשה מתפתחת ומוריקה, סמל לנטע עם־ישראל, שלא נגדע ולא ייגדע. כן גם הנצחנו את עיירתנו ב"מרתף השואה", בו מאיר שמה לזכר־עד בין יתר שמות הערים והעיירות שנכחדו.

ומצבת־עד ישמש לנו ספר זה, שנעיין בו ונהפוך בו, ביחידות ובצוותא, בו נעלה את זכר קדושינו, את חייהם ואת קרבנם הטהור — למען יהיו הם לנו לסמל ולמקור של גאווה.

נציין בהערכה ובתודה את כל אלה, אשר נתנו ידם ושיתפו עצמם במלאכת הספר, הן על־ידי השתתפותם בכתיבת הספר, הן על־ידי איסוף חומר ותמונות והן על־ידי גיוס אמצעים בארץ ובחו"ל להוצאתו לאור. ויהיה גמולם בהכרה, כי עשו את החסד האחרון לקדושינו.

ה מ ע ר כ ת

מ י ט ן ב ו ך

מיט ציטער און פארכטיקייט האבן מיר גענומען אויף זיך די הייליקע און אייגנארטיקע שליחות אויפצושטעלן א דענקמאל די קדושים פון אונזער שטעטל **ט ר א ו ו י ץ**, וועלכעס איז אויסגע־ווארצלט געווארן דורך דער אכזריותדיקער, מערדערישער האנט פון נאצישן שונא און פארטיליקער אין דער צווייטער וועלט־מלחמה.

שוין מיטן אנקום פון די ערשטע מלחמה־פליטים צו אונז, נאך איידער ס׳זענען אנטשוויגן געווארן די קאנאנען־דונערן פון דער דאזיקער ביטערער מלחמה און אונזערע מתים זענען נאך הויפנווייז געלעגן אין די טויטן־לאגערן — איז אנטשטאנען דער ווילן און באגער און די צו־זיך געווענדעטע פאדערונג צו פארשרייבן די אלע גרויל־געשעענישן און פאראייביקן דעם זכר און אנדענק פון אונזערע טייערע ברידער און שוועסטער. און כאטש מיר האבן געוווסט, אז ארעם איז אונזער שפראך אויסצודריקן דאס וועזנטלעכע פון דעם פארלענד און גרויל אין זייער גאנצער ברייט און טיף — האבן מיר דאך זיך ניט געקענט לויז מאכן פון דער שווערער אחריות צו פארצייכענען און

פארשרייבן כאטש דאס ביסל און אין דער מאס וואס עס איז אין אונזערע מעגלעכקייטן צו טאן.

און זאלן די דאזיקע בלעטער אויפסניי באלייכטן דעם יסורים־וועג, וועלכן אונזערע טייערע האבן באטראטן אין זייער לעצטן גאנג צום טויט; זאלן די דאזיקע בלעטער דערציילן וועגן חורבן און אויסראטונג, וואס איז געווען דער גורל פון אונזער פאלק; זאלן זיי דערציילן וועגן די ווײ־געשרייען פון די קינדער־עופעלעך, וועלכע זענען לעבעדיקע געשליידערט געווארן אין קבר; דעם ״שמע־ישראל״ אויסרוף פון די יידן ביי די צעעפנטע מיילער פון די אפגרונטן און תהומען אין וועלכע זיי זענען אריינגעווארפן געווארן. זאלן די אלע בלעטער פאנאנדערוויקלען איין גרויסע פייער־מגילה, וואס זאל ברענען אין לעבעדיקן גוף און פלייש פון אונזערע פאלקס־פארטיליקער און זי זאל זיין פאר זיי א קין־צייכן, א שאנדפלעק פאר אלע דורות און אלע אייביקייטן.

אבער נישט נאר פונם אומקום זאל דערציילט ווערן אין דעם דאזיקן בוך; זאל אויך דערציילט ווערן וועגן קוואלנדיקן און שפרודלדיקן לעבן אין דער ניט אזוי ווייטער פארגאנגענהייט. זאל זיין אין אים דערציילט וועגן יידן יראי־שמים, גאטספארכטיק אפגעהיטענע און תקון־זוכער; זאל אין אים דערציילט ווערן וועגן יוגנט־מאסן מיט אויפגעיויכטע גאולה־בענקשאפטן, וועמען ס׳האט דערווידערט דאס לעבן אין גלות און אין דער פרעמד; וועגן רעוואלוציאנער־ברויזנדע באוועגונגען, וועמענס מעכטיקער שטראם האט פארכאפט א גרויסן טייל פון אונזערע בעסטע קינדער.

מיר האבן אויך פריער אונטערגענומען געוויסע פאראייביקונגס־טעטיקייטן: מיר האבן לזכר די טייערע פון אונזער שטעטל באוואלדעט א טייל פון יער־קדושים מיט ביימער, וועלכע וואקסן און גרינען און סימבאליזירן מיט זיך דעם שורש פון עם־ישראל, נישט אויסצורייסן און נישט אויסצווווארצלען; מיר האבן אויך פאראייביקט אונזער שטעטל אין ״מרתף־השואה״, וועמענס נאמען איז צווישן אלע אנדערע נעמען פון פארטיליקטע שטעט און שטעטלעך אויסגעקריצט און לויכט אראפ פון מארמאר־מצבה־טאוולען. און ווי א מצבה לנצח, ווי א זכרון־פאראייביקונג זאל דינען אויך דער דאזיקער בוך, צום בלעטערן און לייענען ביחידות און בצבור; צום ארויסהויבן פון זיינע בלעטער

דעם זכר און די דערמאנונג אין אונזערע קדושים, זייער לעבן און ריינעם מארטירער־טויט — צו זיין א סימבאל און קוואל פאר דער־הויבונג און שטאלץ.

✶

לאמיר פארצייכענען מיט אפשאצונג, ווערדע און דאנק די אלע, וועלכע האבן צוגעלעגט זייערע הענט, געשטיצט און געהאלפן אין דער ארבעט פארן בוך, סיי מיט זייער באטייליקונג אין שרייבן דעם בוך, סיי מיטן זאמלען פון מאטעריאל און בילדער און אויך מיטן מאביליזירן אין לאנד און אין אויסלאנד די נויטיקע מיטלען, צו דערמעגלעכן זיין דערשיינען. און זאל זיין זייער אלעמענס לוין דער פולער באוווסטזיין, אז זיי האבן געטון דעם לעצטן חסד צו אונזערע קדושים.

ד י ר ע ד א ק צ י ע

לוח הזיכרון במרתף השואה, בירושלים.
אין יד־ושם קעלער, ירושלים.

ל י ל ד י נ ו,

לכם, ילדינו ונכדינו, אשר לא שמעתם הרבה על העבר של הוריכם — עולם בלתי ידוע לכם, ולפעמים אף זר ומוזר;

לכם, שרובכם לא זכיתם לראות ולהכיר את הורי הוריכם, לשמוע מפיהם סיפורים על עולמם, על צער ויגון, על צרות ותלאות, שפקדו אותם במחשכי הגולה;

לכם, שגדלתם בארצנו, על אדמתנו, פדויים וגאולים, זקופי קומה, חופשים מכל תסביכים גלותיים —

לכם, יקירים, מוקדש ספר זה. הוא מעלה מתהום הנשייה את קורות אבותיכם ואת עולמם הרוחני והחברותי־ציבורי. בו תמצאו גם תיאור השואה הגדולה, אשר פקדה את כל בית ישראל בתפוצות. והוא מסופר על־ידי שרידים, ניצולי התופת. אכן, עיירה זו וחיים אלה אינם עוד.

אנא, עיינו בספר זה.

ה ו ר י כ ם

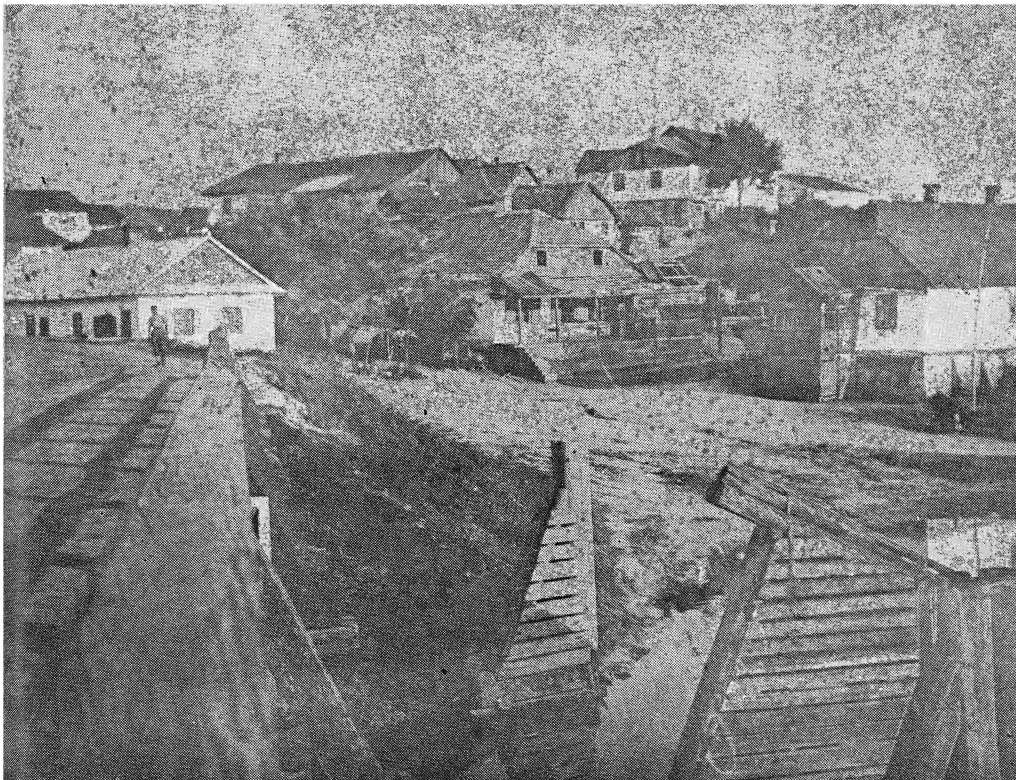

מבט על העיירה. בליק אויפן שטעטל

ראובן רברמן
חיפה

התל שהפך להר - להר זיכרון

רבים הם השמות והכינויים, שהדביקו לה, לגבעה הטרוביצאית, במשך השנים ובכל התקופות. ההסברים והניחושים והפירושים לשמות אלה הם רב גוניים וממציאיהם טרם נתגלו. המפות למיניהן אינן מכירות כלל בגבעה זו, על כל פנים — לא מצאו לנכון לקרוא לה בשמה. אחדים מיוצאי העיירה, המבוגרים בינינו, קראו לה, לגבעה — „הר נפוליאון״; בתקופה מאוחרת יותר כינוה „תל־האהבה״, ואילו אנחנו, הצעירים — „גבעת הרומנסים״, ולשם הקיצור — „דאס בערגל״...

מראה כללי של העיירה.   אזוי האט אויסגעזען אונזער שטעטל

וכל אותם שמות וכינויים, המסמלים ימי נעורים, חיי שלווה ופריחה, שבקו חיים יחד עם התל, שבלע את תושביו והוליד קבר־אחים רחב ממדים, עד כי „תל" בלבד אינו הולם עוד את ממדיו; מעתה ייקרא הוא בפי כול הר, הר הזכרון.

ואם אחדים מאתנו מתחקים עדיין אחרי מקור השמות והכנויים הרבים שאין להם עוד הסבר ואחיזה במציאות, הרי בוודאי ובוודאי, שאת השם האחרון אין שוב צורך להוכיח...

בתקופה החלוצית

כשהדי קולה הערב והדקיק של בת מלינוב, חייה'לי קיפרגלוז, התגלגלו בליל טרוביצאי אחד מפסגת התל, וחבורות חבורות רקדו כאן מסביב למדורות ושרו שירי חלוץ עליזים או מלאי געגועים ותקוה — איש לא שיער עדיין עד כמה המלים „לא־לא־לא, לא נזוז מכאן!" גורליות הן. קשה להיזכר, לרגל איזה מאורע או חג התחוללה החינגה וה„ספקטאקל" החלוצי, ובוודאי, שלא היה זה בתשעה באב... אך הטעם הטוב שבשמחה זו עדיין לא נמוג וצלה של הבת הגבוהה, דקת הגזרה ובעלת הקול הנעים והמלטף, עדיין מרחף אי־שם במרתפי הזיכרונות...

מניחי היסודות ל„החלוץ־הצעיר": י. יוניצ'מן ותלמידיו
פון די ערשטע חלוצים.

אכן, אחד המקומות החביבים ביותר היה התל. בשבתות ובחגים אהבנו לשחק שם במחבואים, לטפס על העצים הגבוהים, לכופף את צמרותיהם ולתלוש מהם את האגוזים הירוקים (עבודת פרך, המסתיימת בדרך כלל במכנסיים קרועים או באף זב דם), ומעל לכל — להתבונן מעל הפסגה ולהשקיף על העיירה הרדומה של שבת אחרי הצהרים. לכאן הובילה דרך־עפר צרה, מטחנת הקמח של הדניוקים אל בין שורת בתי האיכרים, שילדיהם עמדו בפתח וקיבלו אותנו בקללות נמרצות, ברגימת אבנים ולעיתים בשוט ארוך או בסתם „אַ פרוטי, אַ לאזי" (ענף עץ דק), שאמנם הכאיבו עד מאוד, אך לא היה בהם, כדי לגרוע מהתענוג הגדול המחכה לך שם, למעלה בגבעה, המעולפת אגדות ורזים, והמשרה רוח חלוצית. ודווקא סכנות אלה הגבירו את עקשנותנו. תחילה יצאנו לדרך בלבבות דופקים מפחד, כשכל אחד דוחק ודוחף את חברו לראש התור, ואולם במרוצת הזמן, כשלמדנו להצטייד באבני־ירי במלוא הכיסים, העזנו גם להרים את קולנו ולפתוח בשירה כבר מתוך שטח מפורז זה... כאן נתקיימו אסיפות וישיבות החלוץ, לכאן באו להצטלם בפינותיו יפות הנוף, ובימי שבתות וחגים צהל פה האוויר מקולות הנוער.

בתקופה הסוביטית

עם כניסת הצבא האדום ב־17 בספטמבר 1939 נתנדפו מהר האשליות ונתבדו כל התקוות. המציאות המרה נתגלתה בכל מערומיה. יחד עם סגירת החנויות של „הבורגנות הגדולה" נאסרה גם הפעילות הציונית, שלגבי השליטים החדשים היתה זהה עם הקונטרבולוציה; העברית נחשבה כשפת „הריאקציה" והמלה „שלום" נהפכה — לשם גנאי...

הטיולים נהיו לפתע לנחלת העבר, ולמרות היאלצות שונאי ישראל, תחת לחץ השלטונות, להעלים את שנאתם, התרוקנה הגבעה מתוכנה, ושוב לא משכה כבעבר הלא רחוק. חלק ניכר מהנוער החליף מיד את הדגל התכלת־לבן ב„פראַפור" האדום, ואלה שלא הסכימו בקלות לשינוי והיו נתונים בשל כך להשפלות ולהשמצות יומיומיות — אספו את רגליהם וברחו לתקופת מה, בהשאירם את העיירה המסוכסכת ואת הגבעה המוזנחת שלה. וכאן מאחורי הגבעה (בערעז'וק) נורתה היריה הראשונה. המתיישבים הפולנים (אוסדניקים), שטרם הספיקו להתאושש מהמפלה של אבדן עצמאות ומולדת, החלו מתוך יאוש לירות בצבא האדום, ומשום מה בחרו במקום זה כנות ביותר להתפרצויות זעם. ומאז אותה היריה הראשונה הוחלפה שם שפת העברית בשפת האש, שלא פסקה כאן עד הסוף המר.

גם הסובייטים השתמשו בגבעה למטרותיהם. פקודות, שהצטברו במשך הזמן, הכבידו במיוחד על האוכלוסייה הלאומנית שמסביב לגבעה, עליהם צרו מכל עבר. ובהיות בחורינו שותפים למעשים, שעוררו את זעם האוכלוסיה, הגבירו למעשה את רגשי האנטישמיות והכשירו את הקרקע לתגובות.

בהתחלת 1941 הגיע המצב לנקודת רתיחה, וכדי למנוע התפרצויות הזעם של כנופיות הכרחי היה להקים במקום נקודה צבאית. ראשוני המגויסים מבני המקום הוחזרו למטרה זו מלוצק והוטל עליהם התפקיד להגן על המשטר ועל האוכלוסיה היהודית, הנתונה לסכנות מרובות. ושוב נהפכת הגבעה למבצר צבאי חסר חשיבות, ואלמלא ערנותו של שלמה בודניק, שהסתכן בהעברת ידיעות לבניו אשר על הגבעה, היו הכנופיות מקדימות את מוריהן מכנופיות הס.ס. ופותרות את בעית יהודי המקום עוד בטרם פלש צבא ה„וורמכט".

תקופת השואה

עם פלישת צבא האשמדאי הגרמני לא דרכה עוד רגל יהודי בקרבת התל. כבר בימים הראשונים של המלחמה ניתכו מכאן על ראשינו הגזירות כקורנסים כבדים, ובאמתלה, שאנו שרידי המשטר הקומוניסטי, איימו עלינו, ייסרו אותנו והוליכונו לקראת המוות. אותם ילדי האוקראינים, אשר בתקופה הפולנית טרם „הבשילו" והסתפקו בקריאות גנאי בלבד, אותם „מישצ'אנים", שרבצו סביב התל ובעיניים זועמות איימו מאז ומתמיד על קיומנו, נהפכו לפתע לשותפי השלטון, ובתחום זה, כלפי היהודים, ניתנה להם יד חופשית. ה„בערעז'וק" נהפך למקור הרעה, משם עלו גלים גלים של פושעים צעירים מכנופיות באַנדעראַ וגרפו את העיירה כשיטפון מחריד. זכורים לנו היטב הימים, כשכולנו נדחקנו זה לזה, קודחים מפחד, נחרדים מכל רחש, חוששים להציץ החוצה, אל הרחוב, בו התהלכו אדוני העיירה, המלניוקים, הברילוקים, הוויכרובסקים, השפאקים ואחרים, כשאקדחים צמודים לחגורותיהם ובידיהם מופקד גורל יהודי העיירה. מכאן ניתנה האות, וכבר בחודשי הכיבוש הראשונים, כשחיי יהודים היו עדיין מותרים לפי החוק עמלו שכננו, ובהצלחה רבה, לקדם את שואת יהודי טרוביץ בשנה ומעלה.

באמתלה של הרשמה למקום עבודה הצליחו פורעים אלה להערים עלינו, לאסוף את מרבית הגברים למרתף ה„יוניסים", משם לגורן, אשר למרגלות הגבעה, וכיתות כיתות הועלו על ידם אל שפת הבור ולפי שיטה צבאית הומתו על ידי כיתת ירי. התמונה בעיירה בשעת המבצע היתה מזוועת ביותר. באכזריות שלא תתואר הוציאו את שארית הגברים מבתיהם, הם הוכו ונחבלו באלות ובקתות

רובים לכל אורך הדרך, ומשהגיעו למקום ההוצאה להורג לא יכלו עוד לעמוד במתיחות העצבים הממושכת ואחדים נפלו חיים לתוך הבור.

קילומטרים מספר בלבד הפרידו ביני לטבח האיום של אותו ערב תשעה באב והדי היריות, שהחרישו את אזני, הזכירו לי משום מה את אותו שיר, שזיכרונות נעימים קשורים בו. אכן, לא, לא — מכאן ודאי לא נזוז עוד...

קשה לתאר ולהביע רגשות. לא תיתכן תמונה מושלמת, שתכיל את כל מראות האימים והזוועות שניצבו לפני באותו בוקר חורפי, כשביקרתי בעיר מולדתי, מיד עם שיחרורה. עיני חשכו מרוב הרס וחורבן. הבתים מסביב הרוסים ורק שלדי קירות מזדקרים פה ושם. על גבי העפר והאפר מתגלגלים עוד קרעי דפים של סידורי תפילה, ומצבות מבית העלמין מקשטות את הכניסות לבתי הגויים. לעומת בתי היהודים השוממים נשארו בתי הגויים שלמים ומתוקנים, על דייריהם מאז, והחיים מתנהלים שם, כאילו לא קרה דבר... לקבר האחים לא העזתי לגשת, כנופיות של בנדרובצים שוטטו בסביבה ועדיין איימו עלינו מבלי לשים לב לחילופי המשמרות. עדיין האדמה בערה כאן מתחת לרגליים.

והעובר כיום ברחוב הטרוביצאי, תמונה מוזרה מתגלה לפניו. כמעט כל הבתים במרכז, כולל „השיל" וחנויות השוק, פורקו, ואלה הנותרים שקעו כאילו באדמה ונתפוררו באין משגיח ושומר. בתי הגויים, שהיו פעם כה רחוקים מאתנו, כאילו זזו ממקומם וצרים על בתינו הנפולים, עד כי אינך יכול אלא לשאול את עצמך — היכן היתה כאן עיירה? הייתכן, שעל כף יד זו קמו והיו עשרות משפחות, במשך דורות ותקופות? קשה להאמין, כי אכן הקיץ הקץ ולא נשאר מקום, אלא לרגש אחד של זוועה; של זוועה ושל אהבה בלי גבול...

ושוב אין כאן נפש חיה. גם הגויים, שחיטטו בבתים ולא מצאו את המטמונים, עליהם חלמו מילדות, נטשו את העיירה ואת בתיה. לא נשאר להם עוד במי לקנא ולמי להציק, באין יהודים — אות קללה רובצת על כל השטח הזה.

ורק התל מזדקר כמקודם. כאן לא השתנה דבר, אותה חורשה, אותו גורן למרגלותיו, אותו שביל ארוך ומסוכן, שילדי יהודים דרכו בו, אותם בתי גויים, שתושביהם סיכנו את חיי היהודים והיוו מיטרד תמידי לנוער שלנו. ואם כי לא נשאר איש, שיזכיר להם את גודל הפשע, שכמותו לא ידעה ההיסטוריה, יזעק השלט שעל פי הבור ויצרוב עמוק בבשרם, כל עת שיעברו כאן ומגפיהם המסומרים יהדקו את האדמה מעל לקבר האחים.

יהודית פירר־זכאי
תל־אביב

טרוביץ עיירתי

היה היתה עיירה והיא איננה עוד. מה יקרת לי. עד מה היית קרובה ללבי. בוכה הלב על כל שהיה, על כל האהוב והאהוד שהיה בך, ולא נותר מהם זכר.

עיירתי הקטנה, עם נופה המרהיב, היער, הנהר, האחו. כמה זיכרונות מעוררים אתם בי. מה מאוד השתוקקתי לשוב ולבקרך עיירתי — לחבק את כל שאהבה נפשי. אך לא זכיתי לכך, כי על הכל עלה הכורת.

זכרך יישאר חרות בלבי לעולמי־עד!

קיץ בטרוביץ

הכול טובל בירק, הכול פורח ומלבלב. ציוץ הציפורים וקולות עופות השמים נשמעים למרחקים.

הנהר — "הסטיר" — מושך אליו את הקטנים ואת הגדולים כאחד. כמדומני, לא היה בטרוביץ אחד, שלא ידע לשחות. והתחרויות בשחייה? ולא סתם תחרויות היו אלו. לא פעם היו המתחרים מבצעים כל מיני „תעלולים" נועזים. והשחייה לצד השני של ה„סטיר" אל האחו? נדמה לי, שרוב ה„רומנים"

ח ל ו צ י ם

נרקמו שם. אכן, לא היה מקום שוקק ושופע חיים כמו גדות הנהר והשייט בסירות. וקרה לא פעם, שהחותרים היו הופכים בכוונה את הסירה באמצע השייט... סכנת טביעה לא היתה, הלא שחיינים היו כולם.

המקום השני, שאליו נהרו, היה היער. לא הרחק מהעיירה השתרע יער עבות, ובו עצים שונים, וביניהם עצי תות ואגוז. קבוצות־קבוצות נהגנו ללכת אל היער. כל קבוצה, או נכון יותר כל אחד ואחד, בחר לו פינה כלבבו, והטיפוס על העצים, כדי לקטוף אגוזים או תות — החל... מקום מיפגש אחר היה על כרי הדשא אצל שייע הנפח. במקום זה היו מתאספים, בעיקר בערבים, והדבר שמשך את כולנו לשם — היתה הנדנדה... כמובן, לא היה משחק, אשר לא שחקנו שם. וגם השירה היתה משתפכת ונשמעת עד לעברה השני של העיירה. כי לשיר ידעו רבים מבני טרוביץ. שירים רוסיים, אוקראיניים, באידיש, ולבסוף, גם שירים בעברית.

ובעלות זיכרונות אלו על הנייר — כמה געגועים וכאב, רטט ואהבה ממלאים הם את לבי, לימים שעברו ללא שוב. קשה להאמין, כי אכן היה מקום כזה במפת העולם והוא איננו עוד...

והחורף...

שונה מהקיץ היה החורף. מלבד ההחלקה על הקרח היה רווח מנהג — הנסיעה בעגלות חורף. רבים ניסו כוחם בירידה מעל ההר התלול (מול ביתם של דניוק ורוזנפלד); מעטים היו אלה, אשר הצליחו לרדת מבלי להתהפך ולהתגלגל מראש ההר... ופלא הוא בעיני, שאף פעם אחת לא קרה, שמישהו ייפגע. והשמחה והצהלה היו רבות.

ובכל־זאת, לאחר כל ההתעסקויות, נשארו שעות ארוכות של אפס מעשה ובטלה גמורה. בית־ספר לא היה במקום. הנערים למדו ב„חדר". מצב הבנות היה רע שבעתיים. אמנם, היו במקום שני מורים, אשר לימדו קרוא וכתוב אידיש. כמה משפחות אמידות שלחו את בניהם ללמוד ברובנו, לוצק ודובנו. ובשובם היו לרוב מלמדים את אחיהם ואחיותיהם הקטנים. עד אשר ביום בהיר אחד הופיע בחור חמד, שחור שיער עם עינים יוקדות — אברהם גנצוייך שמו. הוא החל להורות עברית. וחידוש הכניס בהוראה — לימוד זמרה. כמובן, אך ורק שירים בעברית. כמו כן הכין אתנו הצגות. כל בית־הספר כלל חדר אחד... ובמשמרות היה מלמד את כל גילאי העיירה. ההצגה הראשונה התקיימה ברפת שלנו. למטרה זו נוקתה היטב והקש סודר למקומות ישיבה... התאורה היתה של פנסי נפט, והתלבושות — מכל הנמצא בעיירה. כל זה לא

מנע את הצלחת ההצגה. קטנים וגדולים באו לחזות בהצגה, שנסתיימה במחיאות כפיים סוערות.

במקביל ללימודי עברית החל בנימין רוזנפלד ללמד רוסית. הוא היה בעל ידיעות רחבות. קפדן גדול היה בהוראת השפה. הקפיד מאוד על כתב נקי ומסודר. לא פעם גער בתלמיד, אשר לא היה מרוצה ממנו בהכנת שיעוריו, או מכתב ידו. תהיינה שורות אלה מצבה לזכר מורי בנימין רוזנפלד ואברהם גנצוייך ושאר מורי טרוביץ.

✶

קודרות מאוד היו תקופות הסתיו והאביב. בסתיו, עת העצים החלו להשיר עליהם, בישרו הרוחות הנושבות את בוא הימים הנוראים. כל אלה השרו על כולם מין עצבות אילמת, שהשתקפה גם בחיי יום יום של כל תושבי העיירה.

בעיקר הורגשה העצבות והקדרות על פני כל בני העיירה במשך חודש אלול — חודש ה„סליחות" בחצות הלילה ותקיעת השופר אחרי תפילת שחרית. הכול קיוו להתייצב נקיים וטהורים לפני האלהים בראש השנה .לכן, למרות עיפותם לאחר ימי עבודה מפרכים, קמו מתוך רצון שביראת השם, עת נשמעו דפיקותיו וניגונו של שמש בית־הכנסת „קומו יהודים, הגיעה עת הסליחות".

באביב עם הפשרת השלגים, נוצר בוץ אין סופי — כבישים ומדרכות לא היו... תקופות אלו גזלו מהקטנים כמהגדולים את המרחב החופשי למשחק ולבילוי. רק עם בוא חג הפסח — חג החרות — באה החירות גם על הנוער...

שיט על האיקווה.   א שפאציר אויף דער איקווא.

אברהם רוזנפלד
נתניה

מלכות השבת של טרוביץ

ההכנות לשבת

הגעגועים על השבת התחילו למעשה מיד עם צאתה וקיננו בלבבות במשך כל השבוע, ואילו ההכנות המעשיות התחילו כבר בימי רביעי וחמישי. ביום רביעי התחילו בקניות ה„נגידות״, אלו שהפרוטה היתה מצויה בכיסן. הן יכלו להרשות לעצמן לבחור בקמח היפה ביותר לשם אפיית הלחם, החלות והעוגות, וכמו־כן להוציא מהקצבים את חלקי הבשר היפים ביותר. הקניות של יום רביעי נתנו להן גם את האפשרות להיות הראשונות בשוק הדגים ביום חמישי ולבחור ביפים מהם „לכבוד שבת״. לעומתן, העניות שבנשי העיירה דחו את קניות השבת עד לשעות המאוחרות של יום חמישי, ורק האלוהים יודע באילו מאמצים וקשיים הן היו צריכות להשיג את הפרוטות המעטות לשם קניית המצרכים, ולו גם הזולים ביותר. לא אחת מהן היתה צריכה להשחיר פניה אם על־ידי בקשת המצרכים בהקפה ואם על־ידי בקשת גמילות־חסד בפעם האלף אצל מכרים ובעלי יכולת. אך כולן כאחת עשו כל מה שהיה באפשרותן, כדי שהשבת לא תופר, חלילה. ולא פעם, ולא אצל מעטות נרטבו המצרכים בדמעות בגלל הצורך להשפיל עצמן למען השיגם ומשראית אותן ללכת נכלמות, שחוחות, תחת כובד שק הקמח, שהשיגו בצער כה רב, לא יכולת שלא לבכות יחד אתן על קללת העוני והדלות.

ביום שישי

השיא בהכנות לשבת הגיע ביום שישי. כבר מהבוקר יכולת להרגיש איזו פעילות קדחתנית אצל כולם ללא יוצא מן הכלל. הנשים היו עסוקות באפיית ה„לאטקעס״ המסורתיות, הלחם ובעיקר היה עליהן לשים עין על חלות השבת, שלא תישרפנה או שלא תושחת צורתן, חלילה. אחרי זה בא התור של ניקוי התנור לשם הכנסת המאכלים ליום המחרת, הצ׳ולנט והקוגל. את התנור סגרו בלוח וסתמו אותו בחמרה, אשר הובאה במיוחד לשם כך מהשלאס־בארג. תוסיפו לזה קרצוף הרצפות, חפיפת ראשם של כל הילדים הקטנים, הכנת ארוחת הצהרים והכנת הלבנים והבגדים לכל בני המשפחה — ותבינו איזה מאמץ ואיזו מהירות

בעבודה כל אלה דרשו מאת הנשים, וכל זה בהעדר סידורים סניטריים אלמנטריים ומינימליים.

והתלמידים בחדרם ישבו כמו על גחלים, בידעם שישתחררו מוקדם מהרגיל ושלפניהם יום וחצי של חופש. החנוונים, שבכל ימות השבוע לא התביישו לסחוב את הכפריים בשרווליהם, כדי להכניסם לחנות ולהרוויח כמה פרוטות, היו ביום זה דוחקים בקונים, שיסיימו בהקדם, כיוון שהקפידו לסגור חנויותיהם בשעות הצהרים המוקדמות. בבית חיכה הראסעל־פלייש, שנאכל עם עם חלה טרייה ועם שום (טעם גן־עדן !), לאחר מכן הלכו לבית המרחץ, וכששבו צחצחו נעליהם, לבשו בגדי שבת ומיהרו לסיים העבודות בטרם תיכנס השבת.

גם הנוצרים שבסביבה השתדלו לסיים עסקיהם בהקדם ולעזוב את הרחוב היהודי כאילו מתוך הסכמה, הבנה והתחשבות בקדושת השבת. דומייה מוחלטת השתררה בעיירה. עם שקיעת השמש הלכו לבית הכנסת הגברים והבנים, ואילו הנשים התרחצו, לבשו את בגדי השבת, ערכו את החלות היפות על השולחנות וכיסון במפיות לבנות. האמהות בירכו על נרות השבת ושפכו בהזדמנות זאת את לבן לפני האב הרחמן וישבו עייפות לחכות לבוא בעליהן מבית הכנסת. עם שוב הבעלים ובפיהם ברכת השבת היפה, אמירת „שלום עליכם" ו„אשת חיל מי ימצא" — פני הנשים קורנות משמחה, בין שהבינו המחמאות ובין שלא הבינון... הבית מואר במנורת נפט גדולה שהודלקה במיוחד לכבוד שבת ובאור הנרות הקבועים בפמוטים היפים והמצוחצחים. באותה שעה יכולת ממש לחוש במלאכי השרת, שנכנסו והשתכנו בכל פינות הבית. לאחר הקידוש על היין הוגשו הגעפילטע פיש המפורסמים, המרק, הבשר והצימעס. כל בני המשפחה היו מסובים מסביב לשולחן, לבושים יפה ומצוחצחים, ופני כולם קורנים מקדושה. כיוון שלאחר הארוחה לא היה לאן ללכת, נשארו כל בני המשפחה לשבת בחדר האוכל ומספרים כל מיני מעשיות או שרים בצוותא עד שאור הנרות כבה והמנורה דעכה...

ובשבת...

למחרת הקדימו הגברים לקום, כדי לעבור על „פרשת השבוע" ועם קום כל בני המשפחה הוגשה הציקוריה עם חלב, שהורדה מעל התנור, ולאחר מכן הלכו כולם, כולל הנשים, לבית הכנסת. וכבמטה קסמים נעלמו כל אותן הנשים, אשר כל השבוע הלכו שחוחות מרוב דאגות היום, מרופטות ומנוונות מרוב עבודה קשה ומפרכת בבית המשפחה מרובת הילדים והצרות... כולן לבשו

בגדי שבת יפים, כמעט כולן עדויות שרשרות זהב ארוכות ויפות ועדיים אחרים, שעברו מדור לדור. ואם עמדת בקרבת בית הכנסת באותה שעה, היה מתגלה לעיניך מצעד מלכות ממש.

הסעודה השנייה עברה בשקט ובשלווה, אם כי בפחות חגיגיות, מתוך הדגשה, שהשבת הולכת ומתרחקת. אחרי הארוחה שכבו ההורים והמבוגרים לישון את שנת שבת המתוקה והצעירים יצאו לנצל את יום החופש היחידי בשבוע; אם היה זה בחורף, אזי מקום השעשועים היה הקרח על הנהר או מלחמה בכדורי שלג.

ואילו בקיץ היה ה„אופק" רחב יותר. חלק הלך לטייל ביער, חלק לשחות בנהר והיו גם שהלכו להציק לשמש של בית הכנסת. לא נתנו לו מנוח, למסכן. היו מתפרצים לבית הכנסת, הופכים השולחנות, הספסלים והשטנדרים. לברל רודקיס, למשל, היה תעלול משלו שהיה מתענג עליו: הוא היה זורק קודם אבנים על עץ התפוחים היחידי והמסכן, שגדל ליד בית המדרש. משנפלו תפוחים מספר ארצה, היה קופץ מעל הגדר, חוטפם ומתחלק עם עוזריו. מי שהכיר את התפוחים מאותו עץ, יעיד, שבאם ה„חברה" נשארו בחיים לאחר שאכלו ממנו הרי זה בזכות נס, ואולי עזרו לכך קיבותיהם המשוריינות של בני טרוביץ.

ליד הגשר. ביי דעם בריק.

היהודים המודרניים והמתקדמים יותר הרשו לעצמם לצאת לטיול עד מחוץ לתחום שבת והגיעו אפילו עד ל... גשר השני שבדר לפודלוז׳ץ.

לקראת הפרידה...

בינתיים רד היום. היהודים היו מתכנסים ברובם בבית המדרש לערוך את הסעודה השלישית. בוניה השמשית דאגה לכך, שכל משתתף יקבל חתיכת דג ולחמנייה כזית. ועם זה התחילה השתפכות הנפש העצובה של הנשמה היתרה לקראת הפרידה מהשבת. בבתים ליד התנורים בקיץ ובחורף קראו הנשים מה„צאנה וראינה" את „גאט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב". היה טוב לשמוע ליד אמא את התפילה, שנאמרה בלחש ובשפה אמהית רפה, שהיתה קרובה ללבך יותר מהתפילות שנאמרו בלשון קודש, והעצבות גדלה על־ידי כך שבעתיים. ראית בעין, מה קשה היתה הפרידה מקדושת השבת ומשלוותה, ומה גם, שהולך ומתקרב אליה שבוע החול עם כל הסבל שבחיי העוני.

אכן, את השעות המתוקות והעצובות האלו, הרחוקות ויחד עם זאת כה קרובות, לא אשכח לעולם.

יצחק זאזולה ואיצ׳י בן שיע הסנדלר — לפתח בית הכנסת שבת ביים שול.

דוד מרנץ
ראשון־לציון

חתונה בעיירה

מי לא ידע בעיירה שבועות רבים מראש, שפלוני יתחתן עם אלמונית, או שזה מביא לו כלה משם, או לזו בא חתן מהתם?!... אם גם המדובר ב„ליבע" (מאוהבים) — גם על כך ידעו הכול. ואם עדיין לא התחתנו, הרי ודאי, שהנדוניה עדיין לא מוכנה, או הייחוס קצת מפריע... אולם, הכול ידעו את תאריך החתונה במקרים, שהזוג זווג על־ידי שדכן. קודם כל, עופות השמיים מוליכים את הקול... ומי שמתעניין יודע, וכי מי לא מתעניין בענין חשוב כזה!... אז מה, אם תגידו שאסור לספר על דברים כאלה — מי ישמע לכם? שנית — „תנאים"; מאורע כזה אי אפשר להסתיר... ושם קובעים גם את תאריך החתונה. וכל אחד זוכר את תאריך החתונה הקרובה ביותר בעיירה.

וכאשר מגיע יום החופה המקווה — מה זאת אומרת! — מי יוותר על נוכחותו בחתונה?! אם כאורח מוזמן ואם כמשקיף חופשי. אם זו חתונה של עניים — מצווה היא לפארה בנוכחותך, כי ברוב עם הדרת כלה. ואם זו חתונה של בני עשירים — על אחת־כמה־וכמה צריך ללכת; גם הסקרנות מאיצה בך. שם ניתן לראות בגדי אופנה, נעליים חדישות, עגילים, ארנקים, עדיים שונים מזהב, תכשיטים למיניהם, יהלומים. ואם לא הוזמנת לחתונה, אין זה מונע ממך, כאמור, להשתתף בה כמשקיף; אין בעיות אצלנו בעיירה.

את החופה מעמידים בחוץ, תחת כיפת השמים, ברחבת בית הכנסת הגדול — ברשות הרבים. זו גם רשותך ואין בידי מי לאסור עליך את נוכחותך במקום ציבורי זה. אם הנך מעז פנים, הרי אתה עולה במדרגות ומתייצב על המרפסת של בית הכנסת הגדול. מרפסת זו מגביהה אותך בשלושה מטרים מעל פני העומדים מתחת לחופה ומסביבה. משם אתה משקיף על כולם מלמעלה למטה כאוות נפשך. הנך רואה את החתן בהקפותיו, את הכלה מכוסת הצעיף, המחותנים, האורחים הרבים. פתאום מגיע לאוזניך קול ניפוץ זכוכית. מזל טוב! בשעה טובה! הכליזמרים מלוצק, מהם אחד שמן, שמו קלעפאץ׳, מרעיש עולמות ומרעים בחצוצרה. אידל מיטן פידל, הרזה, הצנום, מרעיד לבבות במיתרי כינורו. השיירה מתקדמת בהמולה רבה לבית הכלה. הכול מרקדים לפני הזוג. נשים צידקניות משמיעות קולות של רינה וצהלה. כה מגיעה הכבודה לבית הכלה.

ובפנים, בבית הכלה, באולם החתונה, מי לא יודע מהנעשה שם?... אם לא התמנת או חסר מקום בפנים, מה הבעייה — עומדים בחוץ ומציצים פנימה. הסעודה כדת וכדין. רוקדים ומרקידים. מתחילים „במצווה טענצל", ממשיכים בריקודים חסידיים, ריקוד „השערעלע". הצעירים, חברי תנועות נוער אינם רוקדים ריקודים סלוניים, אלא הורה. העיקר ששון ושימחה. לא רק בבית חתן וכלה, אלא בכל העיירה. הכול שותפים בשמחתם של הזוג ושל משפחותיהם.

מרבים לספר על החתונה — לפניה ואחריה על כל פרט ופרט. עד... למאורע החשוב הבא אחריה.

חתונת בנימין בן מיכל ושרה קויפמן (רובנו) ממשפחת הבלובשטיינים

ראובן רברמן
חיפה

זעקת הנקם

אתמול עוד פגשתיה בגיטו, מאחורי התיל,
בחירוק, בנשימה רסוקה ערכנו בנפשנו סקר
וכבר נתפזרו הלחישות סביב אותה חזית וחייל
לא עוד זכר לעם סובל ומסביב שולט השקר.

ונשא עינינו היערה, אל עובי החורש
אל סיכויים ורודים, בצל אילן רם ועבה־שורש
לא עוד כזבים מנקרי־עיניים, לא עוד תלייני ס.ס.
את עושרנו נחפש שם בשולי הפרדס.

עזרו לי, עצי היער, שומרי הליל והיום
לעולם לא יירד תבל אל בור שחת,
ונוכח פזיזות־צעד ופחד פתאום
העירו האמת הרדומה כל עוד שמש זורחת.

הזכורים לכם טרטורי גלגלים ואותו "מטען חי",
שנשם ונשף בדרכו האחרונה לעבר הגיא?
ואת שריקת הקטרים ויללות הילדים —
איכה מפלצות הגיסטפו שסעום לגזרים?!

והרדיפה המסתורית בשמונה באב
של יהודים צעירים וסבים מכל עבר
גוש סומר ומחריש, מעורפו דם זב,
קול ברזל יורק אש לתוך קבר.

והיכן אותו נוער עליז ותוסס,
דמויות יקרות, שהתהלכו בתוכנו?
הללו, שהרימו המרד על נס
ואת, שלחמת — כאחד מבנינו...

ואם בימי נעורי — חמדת ימי
הייתי מפליג לתוך שלוותך הנהדרת,
לא עוד אבקרך, לעולם לא אשים פעמי,
לגל — עד ערירי ועזוב ללא משמרת...

כי ביתי נהרס שם, על חיבור הנהרות,
את יקירי סחטו ובכחש אכזרי סיבבוני,
וכי מי לי ומה לי, פרט לאשפות,
בתיה של טרוביץ יזכרוני...

ונידם הכל. גאונים, רבנים וסתם יהודים חריפי מוח,
שידעו ליעץ ולפתור בעיות — ללא שימוש בכוח...
ואותן אלמנות רצוצות, שנפלו מרומות ומכורות
בידי עם מתרפס ומלשין ורקוב עד היסוד.

ותפול דומייה, והדה ממרחק יתגלגל
מגבעת הרומנסים אל קצות עם ותבל.
ואתכם לא ישכח — ממריצי ההרג,
חלאת עמים, נחותי הדרג.

אתם, שסגרתם את מעגל הצייד,
לא רחמתם על ילד, לא פסחתם על בית
דבקים לפשע מאז ומתמיד
כפטלורה והיטלר — לא להשאיר אף שריד...

ואנו, שרידי האומה, שלעולם אינה נכנעת,
בידינו הפקידו גוף ורוח,
נתבע את הדין — תמורה בלתי נמנעת,
על מרחצי דמים, שביצעו לפי לוח...

כי השתיקה לא עוד תבוא חזרה,
לדם הזועק לא תהיה אז כפרה...
נכשיר את העץ והחבל, בכפר ובעיר,
ובבוא יום הדין — ישלמו המחיר!

לא ישקוט העולם, ולא יחריש הרקיע
על דורות שקמו וגוועו ללא ניע —
יימחה כל זכר ועד אחרון הפושעים,
רצונם האחרון של מיליוני קדושים.

נטיעת חורשה ביער הקדושים להנצחת קדושינו.
פלאנצונג אין „יער הקדושים" צום אנדענקונג פון טראוויצער קדושים.

זכורו!

זכור את שואת ישראל, זכור את האבדן ואת המרי, והיו לך לאות וללקח לשנות דור ודור;

ונלווה הזיכרון הזה אליך תמיד — בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך;

ואירשת לך לעולם זכר אחים, אשר אינם עוד;

ובא הזכר בבשרך, בדמך ובעצמותיך;

חרוק שיניך וזכור: באכלך את לחמך — זכור; בשתותך את מימיך — זכור; שיר כי תשמע — זכור; בזרוח השמש — זכור; ובבוא הלילה — זכור; וביום חג ומועד — זכור תזכור;

ובית כי תבנה והשארת בו פרץ, למען יהיה חורבן בית ישראל לנגדך תמיד;

ושדה כי תחרוש והקימות בו גל אבנים — גלעד לאחים, אשר לא באו לקבר ישראל;

ולחופה כי תוביל את בניך והעלית על ראש שמחתך את זכר הבנים, אשר לחופה לא עוד יובלו;

והיו לאחד: החי והמת; החלל והשריד; אשר הלכו ואינם — ואשר נשארו לפליטה;

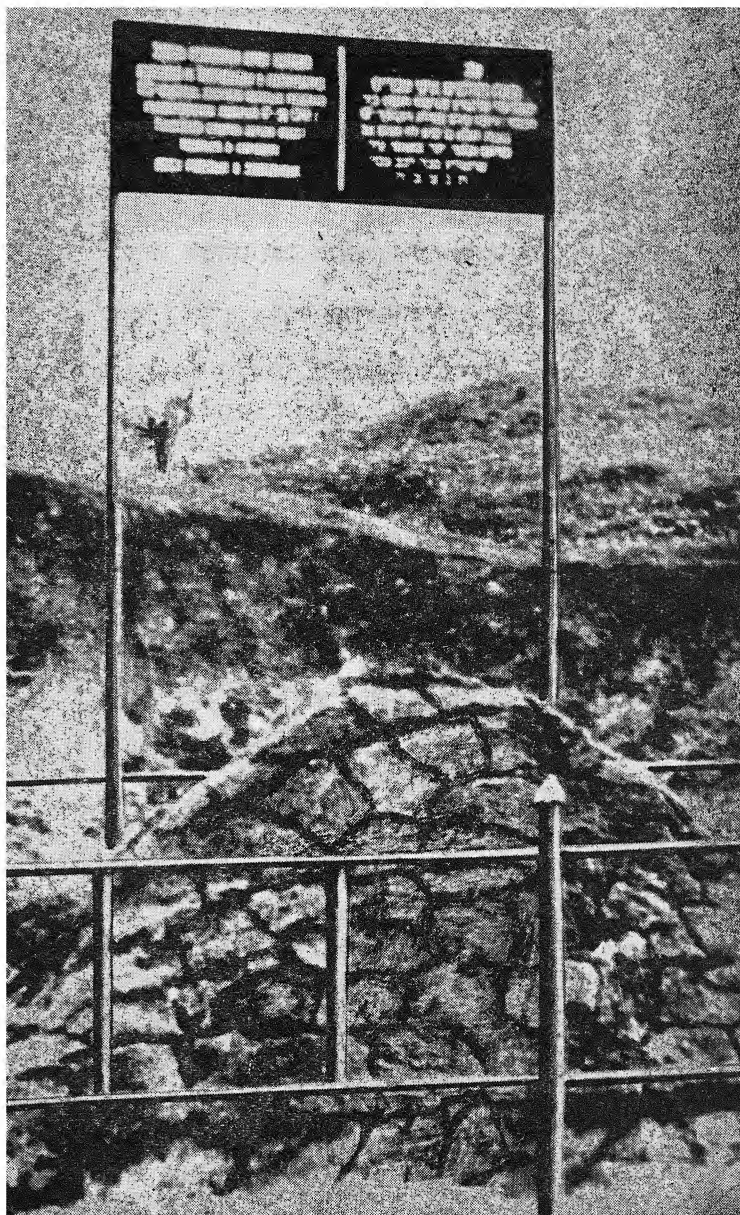
שמע, איש ישראל, לקול הקורא אליך ממעמקים: אל דומי לך, אל דומי!

ד"ר מ. דבורז'צקי

קבר האחים שעל הגבעה. על לוח הקבר כתוב כך:

פ"נ מאה ושלשים איש עבריים תושבי עיר טראוויץ שנרצחו והומתו בידי האכזר והרוצה מזרע עמלק היטלער י"ש בשנת תש"א ט' ימים לח' מנחם אב. זכרונם נשאר יקר לאנשי עיר טראוויץ בכל לבב עברי.

ת נ צ ב ה

חיים והווי

אזוי האבן מיר געלעבט

מפת איזור ווהלין, בו נמצאת טרוביץ — הועתקה מה„יברייסקיה אנציקלופדיה״
וואלינער קרייז — טראוויץ אין מיטן.

ר. ר.

לתולדות טרוביץ

היתה לה לעיירתנו היסטוריה משלה, היסטוריה שמקורה באגדות הרבות של אבותינו ואבות־אבותינו; היסטוריה עליה מעידים הבתים הישנים המטים לנפול, המצבות העתיקות, שכתובותיהן נשחקו, ומעל לכל — בית העלמין הישן, שהשארנוהו שם. אמנם, זקני העיירה לא ידעו לספר, מתי נוסדה עיירתם, מה פירושו של השם טרוביץ ומניין באו יהודיה הראשונים, שהתיישבו בה, אם כי ידעו לדרוש דרושים...

אחדים מהם ראו בשם — צירוף של שתי מלים: טרו ביץ (גבעה ובוץ), שהתאים אמנם למצבה הטופוגראפי של העיירה, בעוד אחרים השתמשו באותן המלים לפירוש שונה והוא: תורה־ביצה — מקום שמרביצים בו תורה (אכסניית־תורה). וגם פירוש זה התאים ללמדני טרוביץ, ששקדו יומם ולילה מעל דפי הגמרא והמשניות... אך, כפי שאמרנו כבר, מהווים כל אלה דרושים יפים, ואילו העובדות נתונות עדיין בערפל היסטורי סמיך...

לא היו להם, להורינו, מוסדות ציבור, לא עיתון ולא רישומים אחרים כלשהם, ואילו מאות הסיפורים הנפלאים, שנשתמרו במשך דורות ואשר אבותינו התגאו בהם כל כך, רציפותם נפסקה, ולא יימצא בינינו איש שיוכל להמשיך במסורת זו.

האנציקלופדיה הכללית של אורגלברנד משנת 1867 מלמדת אותנו, כי אומנם היה על ה„שלוסברג" מנזר עתיק של הדומיניקנים (היא הטירה), אשר נחרב בשנת 1835. סימוכין לדברים אלה מוצאים אנו בתודעות (Connotacya) משנת[1] 1735 (ח' אלול תצ"ה), בהן נזכרת טרוביץ מונאסטיר כעיירה בגליל לוצק, „לה חייבת קהילת לוצק חוב מלפני שנים".

לראשונה נזכרת טרגוביצה משנת 1388, מימי הנסיך ויטולד, אשר מסר את הכפר למשפחת המאגנאט נמיר רזינוביץ', כאות הוקרה לשירות נאמן ולזכויות יתר... על אותה החלטה חוזר בשנת 1451 המלך קזימיז' יגילונצ'יק, בציינו „כפי שהיה בימי הנסיך הגדול ויטולד, כן גם עתה, יחזיק בה נמיר. רשאי הוא לשפרה, להרחיבה, ועל שרשים חדשים להקימה, וזאת נותנים אנו לצמיתות, לו, לאשתו

Targowica, w dok. *Torhowica, Torhowicza, Torchowicza, Torhowczu*, mczko przy ujściu Ikwy do Styru, pow. dubieński, o 28 w. na płn.-zach. od Dubna, ma 110 dm., 694 mk. w tem 60% żydów, kaplicę prawosł., kościół katol., synagogę i dom modlitwy żydowski, browar, gorzelnię. Stara osada, nadana w r. 1451 przez Kazimierza Jagiellończyka w nagrodę zasług Niemirze Rezanowiczowi, oście łuckiemu. Następnie powróciła do rąk królewskich, skoro Zygmunt Stary, na prośbę kn. Konstantego Ostrogskiego, nadaje w 1511 r. dwor T. ze wsiami Rudlewem, Bołobokiem i Bełym Berehom dworzanom swoim kn. Fedorowi i Iwanowi Iwanowiczom Koreckim. Jedyna córka Iwana kn. Hanna wyszła za kn. Iwana Wasilewicza Masalskiego i wniosła mu w posagu część T., rewizya bowiem zamku łuckiego z 1545 r. wymienia go jako dziedzica, zobowiązanego do utrzymywania w porządku kilku horodni zamkowych. Nadto włość targowicka wraz z innemi obowiązana była do przysłania stróżów do zamku, od czego jednak uchylała się (Jabłonowski, Rewizye, 33, 35, 42, 43, 57, 84). W 1595 r. kn. Jarosz Wasilewicz Masalski, wraz z siostrą swą Anną, żoną Eliasza Telatyckiego, procesował się o Targowicę, dzieci zaś jego: Krzysztof, Andrzej, Stefan, Zofia i Aleksandra części swe na T. sprzedają w 1613 r. kn. Joachimowi Koreckiemu. Widocznie jednak i poprzednio jeżeli nie cała T., to przynajmniej większa część jej była w posiadaniu kn. Bohusza Fedorowicza Koreckiego, wwdy wołyńskiego († 1572 r.), żonatego z Maryanną Czaplicówną, bowiem podług reg. pobor. pow. łuckiego z 1570 r. wnosi on pobór przez podstarościego swego łuckiego Iwana Bohuryńskiego z Korca, Miedzirzecza, Kulikiowa, Torhowiczy i Jarunia. W 1577 r. kn. Korecka płaci z T. od 15 dym. po 4 gr., 18 dym., co potrosze roli mają po 6 gr., 12 ogr. po 2 gr., 3 rzem. po 4 gr., 1 towarz. ½ gr., 4 kół młyn. po 24 gr. Do T. należały włości: Radomyśl, Sucha Wola, Podłoszcze, Podbajcze, Berezek, Rudlewo, Bawołoki, Wolnicze i Lichaczówka. W 1583 r. taż Bohuszowa Korecka wnosi z T. od 11 dym. rynkow. po 16 gr., 14 dym. uliczn. po 8 gr., 17 chałup przedm. po 4 gr., 19 nędzn. chał. po 2 gr., od 1 kowala 15 gr., 2 prack. po 15 gr., 2 kół waln., 2 popów. Jednocześnie jednak z części T. płaci pobór kn. Bohdan Masalski od 2 kół waln. W 1589 r. kn. Bohuszowa Korecka płaci 11 fl. 16 gr. szosu, 7 fl. 3 gr. z popów, z kół walnych, z przekupek, z kowala i 30 fl. czopowego per arend., razem 48 fl. 19 gr. (Jabłonowski, Wołyń, 13, 50, 88, 95, 153). Anna, jedyna córka Samuela Joachimowicza kn. Koreckiego (zabitego w Stambule w 1622 r.) i Katarzyny Mohilanki, żona Andrzeja Leszczyńskiego, wwdy derpskiego, odziedziczyła po ojcu Targowicę. Stryj jej i opiekun kn. Karol-Samuel Korecki, pożyczył od Zborowskiego 30.000 fl. na zaspokojenie wierzycieli jej ojca i oddał mu w zastaw T. w 1625 r. Następnie T. przechodzi do Bieniewskich, na prośbę bowiem dziedzica Stanisława Kazimierza, wwdy czernihowskiego, król Michał d. 23 listopada 1669 r. nadaje trzy jarmarki: w tydzień po Ziel. Świątkach, w tydzień po święcie św. Iliego i w tydzień po św. Łuce, podług kalendarza rusk. „Na które to jarmarki wolno będzie wszelkiego narodu kupcom i innego stanu ludziom przyjeżdżać, towary odmieniać i inne sprawy poczciwe i kontrakty odprawować, takich tylko nie przypuszczając, których prawa pospolite od spółkowania z dobrymi oddzielają i onego zabraniają, prawa jednak nasze zachowując". W r. 1705 zimował tu Mazepa, w następnym zaś d. 6 lipca Stanisław Leszczyński, stanąwszy tu obozem, wydał manifest do wwdztwa podolskiego, oznajmujący obywatelom oswobodzenie od nieprzyjaciół i zwołujący sejmiki do Kamieńca na d. 27 lipca. Po Bieniewskich T. przechodzi do Rzewuskich, obecnie należy do Strojnowskich. Istniał tu dawniej kościół i klasztor dominikanów oraz była parafia kat., dekanatu dubieńskiego, z kaplicami w Motyczynie i Łuczycach. *J. Krz.*

צולם מהאנציקלופדיה הכללית של אורגלברנד.

אויסצוג פון דער אלגעמיינער ענציקלאפעדיע פון ארגלבראנד.

לבניו, לקרוביו וכו'." לפי אותו מקור נמסרה הטירה הטורגוביצאית על ידי המלך זיגמונט הזקן למשפחת קורצקי, אשר החזיקה בה כמאה שנה, החל בשנת 1511.

כעיירה מופיעה טרגוביצה בשנת 1669, ובה מתקיימים שלושה ירידים לשנה. בשנים אלה היא מתפרסמת על־ידי השירון הכנסייתי „טרויפיסניק צרקבני", שנדפס בדפוס המקומי ומהסטירה של ניימצביץ' „ביבליה טרגוביצקה" (כתבי קודש טרגוביצאים).

בשנת 1705, כשמלך שוודיה, קרל ה־12, יצא למסעו נגד רוסיה והתעכב בכפר ירוסלביצ'ה, הצטרף אליו הטמאן הקוזקים מאזפה, הקובע את מקום מושבו בטרוביץ. היה זה חורף קשה במיוחד ליהודי טרוביץ, שסבלו ממסעות הקוזקים יותר משאר העיירות. רבים מהם עזבו אז את העיירה ועברו ללוצק הסמוכה, ורק בשישי ביולי אותה שנה, כשמלך פולין סטאניסלב לשצ'ינסקי הקים כאן את מחנהו והוציא את המניפסט, המשחרר את כל אזרחי המדינה ללא הבדל דת, חזרו יהודי העיירה לבתיהם.

לפי ה„יברייסקיה אנציקלופדיה" חיו בטרגוביצה בשנת 1765 — 410 יהודים (אותו מפקד מנה בלוצק 1012 יהודים). ואם נזכור, שבכל מפקד נהגו יהודים מספר להימלט ולהיחבא, כדי שלא ייפקדו, דבר שהוא בניגוד לתורה, ונוסיף גם את מספר היונקים עד שנה, שאינם חייבים במס גלגולת — הרי מספרם היה ודאי רב מזה.

ב„סלובניק גיאוגרפיצ'ני" משנת 1895 של ברונו חלבובסקי מוצאים אנו את טרגוביצה כעיירה בפוביאט דובנו (28 ויורסט צפונית מערבית מהעיר) עם 110 בתיה, בעלת אוכלוסייה של 694 איש, מזה 60% יהודים, עם כנסייה פרבוס־לבית וקתולית, עם בית־כנסת ובית תפילה יהודיים. נמצאים שם שני בתי חרושת — לבירה ולי"ש.

כעבור שנתיים, ב־1897, שהיא שנת הסקר ברוסיה, מנתה העיירה 907 תושבים מהם 891 יהודים.

מתשעה באב 1914 עד תשעה באב 1941

תשעה באב ה'תרעד (1914) נחשב ליום הפורענויות של יהודי טרוביץ. כדי לבלום חדירת הצבא האוסטרי, המתקדם מכיוון פרוסקורוב וקמיניץ פודולסק לכיוון לוצק, שרפו צבאות הצאר את הגשרים ובזה הכריחו את הצבא הזר

להתמודד אתם במבואות העיירה. החפירות על השלוסברג הוכנו מראש והבתים היהודיים נהיו הפקר. הקרבות הראשונים נגמרו אמנם בניצחון הרוסים, והאוסטרים נהדפו אל מעבר להרי הקרפטים — אולם כעבור שלושה חודשים, בעזרת הצבא הגרמני, השתלטו האוסטרים על ערי המבצר בדרך לבוב—לוצק והמצב הורע מיום ליום. הקצונה הרוסית ושרי המלוכה, שיכורי הניצחון הראשון, נתמלאו גאווה ואמונה, שאין לנצח את „מטושקא רוסיה". הם זילזלו בפיקודיהם, ניהלו חיי הוללות, ובעד בצע כסף וזונות לא התביישו אף למכור את סודות הצבא. אבותינו היו עדים להתנהגות מוזרה, כשקצינים עזבו בשעות קרב את המטה ויצאו לחפש בחורות וקלפים, כדי למצוא בהם נחמה בשעת מפלה...

והשעיר לעזאזל, עליו נוח להטיל את האשמה, הנם, כתמיד, היהודים... בכפרים ובין שורות הצבא הופצו שמועות, כי היהודים, אויבי העם, הם שמוסרים את סודות הצבא יחד עם הזהב הרוסי לווינה, ולצורך זה משתמשים הם בטלפונים מוסתרים בתוך האדמה, ולעיתים אף בתוך הזקנים המוסווים... את הצבא הגרמני הישוו ל„ז'ידובסקיה וויסקו", המדבר בשפה דומה מאוד לזו של היהודים... לשם הגברת השנאה הרחיקו את האוכלוסייה היהודית מקווי החזית, הוקיאו אותם כבוגדים, וכל איש יכול היה לעשות בהם שפטים ככל הישר בעיניו.

מרתפי ה„וולגאס" נהפכו למקום מקלט יחיד בפני הפגזות ויריות תותחים, שרעמו מעל לראשיהם והחריבו את רוב בתי טרוביץ. אחד הפגזים, שבדרך נס לא התפוצץ ונשאר תקוע בקורת היסוד של בית מאיר בן־ציון, הוסיף חומר לאלפי האגדות מאותם הימים וכל בני העיירה הובלו לראות בפלא.

ואם הצליחו איכשהו „להסתדר" עם המשטרים המתחלפים, מר היה גורלם בתקופות הביניים, בין ממשלה לממשלה. הצבאות האוקראינים והלבנים, בעברם בשנות 1919—1920 את אוקראינה, בנסותם למגר את השלטון הבולשביקי, לא פסחו גם על טרוביץ שלנו וסיסמתם „הרוג ביהודים והצל את רוסיה!" לא נשכחה מהורינו שנים רבות אחרי תקופת הדמים, בה כנופיות פטלורה עשו את דם היהודים הפקר ורכושם — לבז.

במאי 1919 גירש הצבא הפולני את הכנופיות האוקראיניות, אשר בפיקוד ה„הטמנים" למיניהם, השתלט על אוקראינה המערבית ובהדפו את הצבא הבולשביקי התקרב לסביבות קיוב. חיילי פולין המשתחררת מעול הצאר „הוכיחו

את עצמם" כבר בימים הראשונים כלפי היהודים. מעשיהם של ה„הלרצ׳יקים", המומחים ל„ספורט" גזיזת הזקנים היהודיים, לא נפלו במאומה ממעשיהם הדומים של הפושעים הנאציים, שחזרו על אותו מעשה כעשרים שנה לאחר מכן. ושוב האשימו אז את היהודים בריגול — הפעם לטובת הרוסים... הדבר שימש כעילה להתנפלויות ולהרג יהודים על ידי חיילי הצבא הפולני, שלמען הקמתו לחמו גם טובי בני העם היהודי. לכאורה נדמה היה, כי העם הפולני ידע להעריך סבל ואחרי 150 שנות שיעבוד יתייחס אלינו בסובלנות, אך עד מהרה נוכחנו, כי מוקדמות עדיין היו תקוותינו, כי גם חיילי הסבל, בהגיעם לשלטון, אינם נבדלים במאומה, כלפי היהודים, מהקוזקים של חמילניצקי ומכנופיות פטלורה. והקו הפולני האנטישמי, שהחל למעשה כארבע שנים לפני כן נמשך לאורך עשרים השנים הבאות, בתוספת כל מיני גזרות, עד מלחמת העולם השנייה.

עם מפלת פולין, בימיה הראשונים של מלחמת העולם השנייה, וחלוקתה בין ברית המועצות ובין גרמניה הנאצית — סופחה טרוביץ, יחד עם האיזור כולו, לברית המועצות. 21 חודשי השילטון הסובייטי הם אומנם תקופה קצרה בתולדות אומה, אך למעשה הספיקו כדי לעקור מלבות אחדים מאתנו את הגאוה האישית ולהפכם למכשיר בידי זרים.

שלושה ימים לאחר פרוץ המלחמה הרוסית־גרמנית, ב־25 ליוני 1941, השתלטו על טרוביץ, כמו על האיזור כולו, הכובשים הנאציים, אשר בעזרת העם האוקראיני הכינו את הטבח הגדול לרגלי הר הרומנסים, ובזה סתמו למעשה את הגולל על תולדות העיירה היהודית, שנמשכו כאן קרוב ל־600 שנה.

ובבוא היום הגואל, כשארצות ועמים קמו לתחייה מחדש ושמחת השיחרור הגיעה גם למבואות טרוביץ, לא התעורר כאן דבר, הדומייה וההרס נמשכו, כאילו דבר לא השתנה, ורק קבר אחים ענקי התווסף לנוף הטרוביצאי, ועליו תקוע השלט המחריד הזועק לנקמה.

דוד מרנץ
ראשון־לציון

עיירתנו טרוביץ

קטנה, דלה ונידחת היתה עיירתנו טרוביץ. במפת הארץ לא תמצאוה, אבל בקלות אפשר לאתרה — היא שוכנת בין שני נהרות גדולים, בנקודה, שנהר איקבה משתפך אל נהר סטיר. שני נהרות אלה חובקים את העיירה, קובעים את גבולותיה ומשווים לה צורה של חצי אי, המחובר בלשון רחבה ליבשת. באביב, כשהשלגים מפשירים, מתמלאים הנהרות מי שיטפונות, עוברים על גדותיהם ומציפים שטחי עפר וכרי דשא רבים, ומסכנים שכונות ובתים בקרבתם, ביחוד אלה, העומדים במקומות נמוכים.

נוף ובתים

העיירה בנויה על גבעות ועמקים לבד מן הפרוור, הבנוי על רמה־מישור מוגבה ממנו, עד לנחל איקבה, עוברת דרך עפר, הנקראת רחוב ראשי — ללא כביש. בשקע, על־יד בית הברנשטיינים, מתפצלות הדרכים ונמשכות גם הן לכיוון האיקבה. הדרכים יורדות בתלילות ניכרת. שני גישרי עץ חדשים מחברים את העיירה עם העולם הגדול. צפונה, ללוצק, אחד ההרים הבולטים ביותר והנבדל מכולם בגובהו, הלא הוא ה„שלאס־בארג" — הר המבצר. היה בלתי מיושב, הכיפה מבותרת על־ידי חפירות הגנה, עמדות ירי ותעלות קשר. הר זה שלרגליו זורם הנהר איקבה מתנשא בסביבה, ופרט לעלייה וגישה אחת אליו, תלול הוא מסביב. ממנו אפשר להשקיף על פני שטח גדול ונרחב, ממנו ניתן לפקח על הגשרים ועל חציית הנהרות. לכן, בימי מלחמה, עבר הר זה מיד ליד, בו התבצרו מדי פעם קבוצות לוחמים שונות.

לילדי העיירה שימש הר זה אטרקציה: שם היו מקפצים ומדלגים מחפירה לחפירה, מתעלה לתעלה, ערכו מלחמות, התאמנו בקליעה באבנים. למעלה על ההר היה אוויר צח. חשת הרגשת חופש מהורים, ממורים ומ„חדר". היית חופשי לכל דבר, על־כן לא השיגתך שם עינם הפקוחה והדואגת של אבא־אמא. הר זה שימש גם חומר בנייה לעשיית טיט, לליבון לבנים אדומות — שרופות כבלתי שרופות — ולמריחת ריצפות בתים של עניי „עמך", שידם לא השיגה להתקין לעצמם ריצפות עץ.

העיירה, ככל העיירות, בתי אבן מעטים לה; רובם בתי עץ מטויחים בחימר ובשיכבת חול וסיד, מפוזרים פה ופה ללא סדר ותיכנון. רובעים — ולהם כינויים ולא שמות, כגון הפער־שטאט, הוויל־גאס, דער־מאַרק, בית מדרש־גאס, באד־גאס וכדו׳. לשם מה צריך בשם רחוב? מי לא הכיר את מי? ולא הסתפקו בשמו ובשם משפחתו בלבד, אלא, כמעט לכל אחד היה כינוי משלו — לחיבה או לגנאי. הכול הכירו איש את רעהו וידעו עליו כל המתרחש אצלו אכן, הכול היו שותפים בצערו ובשמחתו של הפרט בעיירה.

גגות הבתים מכוסים היו באלומות קש, בפחים שחורים משוחים זפת, או בפחים מגולבנים; אלה האחרונים נוצצו והבריקו לאור השמש והוסיפו חשיבות לדרים בבתים הללו. הכיכר הסואנת בעיר, לפי מושגי העיירה, היה השוק או ה„מארק״. טור חנויות בצורת ד׳, חנות נגעה בחנות, קירות משותפים. מכאן גם מקור הסיכסוכים והמריבות בגלל ההתחרות. מול השוק וסביבו היו בתים וחנויות. קיוסק בצורת משושה הוסיף חן לשוק.

השוק ובאיו

כיכר השוק וה„בודקה״ בתווך. דער מארק.

שוק זה התנוסס על גבעה מישורית, שבותרה על־ידי הדרך הראשית. היתה סכנה של התדרדרות לעגלות הרתומות לסוסים ולכל דבר אחר, שנמצא בשוק. לעומת זאת, בחורף, בשלגים, היתה זו הזדמנות טובה בשביל נערים ונערות להתחלק על גבי מגררות, מראש הגבעה ועד לנהר, מרחק של מאות מטרים במהירות גדולה. לא אחד שבר את רגליו בסיבובים הרבים ובפניות והסטיות, שהיו בדרך ארוכה זו.

לשוק היו מגיעים האיכרים והאיכרות מהסביבה בעגלות רתומות לסוסים ומביאים את תוצרתם; עונה־עונה והתוצרת שלה. בשבוע של פרשת קרח הביאו דובדבנים, צנון וחזרת. בכל ימות השנה: פירות, ירקות, מוצרי חלב, תרנגולות, עצים להסקה, תבואה וכדו׳. מוכרים את תוצרתם וקונים בחנויות, וחלק מהפידיון היו מבזבזים בבתי מרזח. בימי סתיו, עם תום הקציר והדייש, עת האוסם מלא בר, רבה התכונה וההמולה בשוק, כי לאיכרים יש מה למכור ובמה לקנות. ואילו בימי הקיץ הארוכים, בימי הקציר, עומדים יהודים ויהודיות בפתחי חנויות והם מפהקים בקול רם. מדברים רכילות, מי מהם מעיין בספר תורני או חילוני, מי בעיתון. יש הרבה פנאי ואין מה לעשות בו. בעלי מלאכה, ידיהם אינן מלאות עבודה, כי אין האיכרים יכולים להתפנות לבנייה ולשיפוץ הבתים. על כן עוסקים הם בינתיים בחכירת גני פרי שעה שהפרי אינו בשל עדיין. העבודה היא שמירה בלילה, קטיף הפרי ושיווקו ביום. אכן, היו הרבה מלאכות ומעט ברכות...

מסביב לעיירה מרחבים, מרחבים לאין סוף — כרי דשא, שדות ירוקים, עשרות כפרים מיושבים על ידי גויים אוקראיניים. פה ושם היה קיים ישוב של פולנים משוחררים; כאדוני הארץ, היו נבדלים ומתנשאים על היהודים ועל האוקראינים כאחד. הם שנאו את שניהם. מספרם לא רב היה והשפעתם מועטת. בסביבה היו גם כפרים מספר מיושבים על־ידי צ׳כים, בעלי תרבות ובעלי משקים מפותחים יפה. היו מקיימים יחסי שכנות טובים גם עם היהודים. מכאן ניתן להבין שפרנסתם של היהודים על הגויים היתה.

פרנסתם של יהודים

את המושג „תולה ארץ על בלימה" אפשר היה להבין ולהקיש לגבי פרנסתם של יהודים בעיירות... צא וראה ממה ועל מה התפרנסו יהודים בעיירות. לא פעם נדמה לך — לו אחד מהם היה מוכר את כל הסחורה שלו, שהיתה מונחת על המדפים בחנותו, בקושי היה מספיק לו הדבר להתפרנס מזה שבוע־שבועיים. והנה הקומץ הזה השביע, כביכול... ואף לא מנעו שכר־לימוד מילדיהם. אפשר לומר, שלא נמצא ילד יהודי אחד, שלא ידע קרוא, ורובם ידעו גם כתוב. כיצד? ממה? — לאלוהים הפתרונים.

יהודים עסקו במכירת סידקית, במכירת בדים, סחרו בתבואות, פה ושם היו מפעלים קטנים כגון: טחנות קמח, מייצרי שמן, נפחיות, סנדלריות, מתפרות. היו הרבה אנשי עמל, שהתפרנסו בדוחק רב: נגרים, בנאים, חייטים, תופרות. היו

גם שני ספרים וקצבים. בעלי מלאכה יהודיים אלה שירתו את הסביבה הכפרית: בכל ימות השבוע עבדו בכפרים אוקראיניים, ערב שבת מיהרו להגיע הביתה, כדי לקבל את פני השבת, ובאמתחתם קצת מתוצרת הכפר, שהכפרית העניקה להם וכמה זלוטים בכיסים. מי ידמה להם ומי ישווה להם בימי שבת ומנוחה, בחוג המשפחה, באורו של בית הכנסת וביחוד בתענוג השינה אחרי ארוחת שבת דשנה! יהודים פשוטים, ישרי לב ותמימי דרך, אנשי עבודה עמל — כולם היו בעלי גוף, רחבי גרם, שריריים עם ידיים מיובלות. אתם וביניהם היתה הרגשה טובה, הרגשת ביטחון. היו אלה בעלי גאווה לאומית. אהבת ישראל והאדם יוקדת בליבם. היו נכונים תמיד למסור את נפשם על כבוד ישראל, על כל נפש בישראל, וההזדמנויות רבות היו.

שכניהם של ישראל

השכנים הקרובים והרחוקים של העיירה, הגויים האוקראינים והפולנים — השנאה ליהודים מושרשת עמוק בליבם ובדמם. „דורות רבות־הפנים״, מצד אחד, וצאצאי חמילניצקי, פיטלורה, בליכנוב ואחרים, מצד שני — חלמו תמיד על פוגרומים ביהודים, על גזל, על הרג ואונס בעם היהודי ובבנות ישראל. בימי השילטון הפולני נפל עליהם מורא דמלכותא. אבל כאשר הטיבו ליבם ביי״ש, השתחררו האינסטינקטים האפלים, היצרים החבויים פרצו החוצה ללא גבול וללא סייג. התחילו הפורעים להתפרע, לשדוד, להכות, לחבל. החנויות נסגרו, נשים התחבאו, גברים הסתגרו.

אף פעם לא עלה על דעתם של החנוונים להתארגן, להתגונן, אך לעומתם בעלי המלאכה — כאריות זנקו והניסו את המשתוללים. שלמה בודניק, האהוב והנערץ על כולנו, הופעתו בלבד נסכה ביטחון בלבנו... בני בקובצקי, עם פטיש הבנאים ביד, היה מפליא בהם מכות! אליהם הצטרפו אחרים והניסו את הפורעים כשידם על ראשם. ואולם, בימים, שבעלי מלאכה אלה שהו מחוץ לעיירה, בכפרים, השתוללו הגויים כאוות נפשם עד אשר המשטרה הואילה לבוא ולקרוא אותם לסדר. ולא תמיד היא הזדרזה לעשות זאת... אבל, כאשר נודע לה, שיהודים מתגוננים ומכים בגויים, מיד הופיעו על מנת „להציל״ את הגויים ולענוש את היהודים.

העולם הרוחני בעיירה

אין לציין, שבעיירה צמחו גאונים, שהיו משכמם ומעלה, מתבלטים בהישגים, המפורסמים ברבים. אבל היו הרבה יודעי תורה, תלמוד ופוסקים. היו אלה

יראי שמים, תמימים וישרים. מהם שעסקו אך ורק בתורה ומהם שעסקו גם בפרקמטיה. סבי יחיאל משה, אלי יוניצ׳מן, מאיר פלדמן, המלמד איצי משה וולפ׳ס ואחרים. היו גם שתי כיתות חסידים — חסידי הרבי מאוליק וחסידי הרבי מטריסק, אבל הזיקה לרבי היתה רפה. לכן לא גרם הפיצול החסידי למחלוקת רצינית, ביחוד בעשרות השנים האחרונות. בדרך כלל היו יהודי ווהלין יותר בעלי רגש, בעלי להט ואמונה. פחות תשומת לב הקדישו לאוניפורם הדתי, לאותו לבוש דתי, שנתקבל על יהודי גליציה וקונגרס פולין. לבושם היה פשוט, על פי רוב אירופאי. כובע רגיל ללא שטריימל, אף לא הכובע הקטן הקונגרסאי. קפוטה לבשו בשבת ובחגים בלבד. לא גידלו פיאות ארוכות. אמונתם היתה יותר בלב — „רחמנא ליבא בעי״. לא היו פנטיים וקנאים דת״ים. הבינו לרוחם של הצעירים ולא הכבידו עליהם.

בתי תפילה

בית הכנסת הגדול (שיל) וביתו של הו״ב מרדכי נטע.

היו שני בתי כנסת. אחד גדול ומפואר בנוי עץ. מאותם בתי כנסת, שנבנו במאות ה־17—18. מכאן אנו למדים, שעיירה זו קיימת מאות בשנים. אכן, אין לנו כל חומר היסטורי, המעיד על תולדות העיירה, פרט למוצג זה של בית כנסת עתיק. לבית כנסת זה מחובר „שולכל״, כלומר בית־כנסת קטן, בו היו מתפללים

מניינים בכל ימות השנה. גובהו של בית הכנסת הגדול היה למעלה מעשרה מטרים. היציע היה בנוי על עמודים ונקרא ה„ווייבער־שול" (יציע תפילה לנשים — עזרת נשים).

בכניסה הראשית לבית הכנסת היתה מצויה מרפסת ומעליה מעקה עליון, ששימשה לאירועים שונים. מרפסת זו מחוברת היתה לעזרת הנשים, ממנה נאמו נואמים. בחג שמחת תורה היה שלמה בודניק מכנס את הנערים והנערות ואחרים ברחבה שעל יד בית הכנסת הגדול והיה מכריז „צאן קדשים" ומפזר תפוחי עץ ואגסים — והעיירה צהלה ושמחה. זאת היתה אטרקציה, שציפו לה כל השנה. בפנים בית הכנסת היתה כיפה גבוהה ובה מצויירים שנים־עשר מזלות השנה. על הקירות תמונות של חיות טורפות: אריה, נמר, נחשים ארסיים וכדו׳, שאיש לא ידע את פשר היותן שם. היתה פינת נר תמיד והנר בתוכה. „בלמר" מוגבה, זו הבימה לקריאה בתורה, והעולה לתורה עלה במדרגות. היתה זו הרגשה של עלייה ממש... מעל בימה זו נשא הרב מרדכי נטע אקרמן את דברו לעם. כן השתמשו בה כל מרצה אחר או דרשן, שבאו לעיירה.

ארון הקודש היה מוגבה במספר מעלות. עשוי היה עץ יקר, ובו מחוטבים ומגולפים פרחים; על הדלתות מחוטבים היו שני לוחות הברית והכתר. היה זה מעשה ידי אמן, שעורר עניין בעיני רואיו. פרוכת יפה, רקומה בידי נשים צדקניות, כיסתה את דלתות הארון. עמוד החזן, לרגליו שקיעה בריצפה — ככתוב „ממעמקים קראתיך יה" — עשוי יפה. האולם הגדול רחב הידים היה נקי, מסודר, מרשים ומעורר כבוד אצל באי בית מקדש מעט זה.

והמתפללים בו היו „עמך". אותם היהודים הפשוטים, בעלי מלאכה, אנשי עבודה ועמל, המתקבצים ובאים בשבת לבית הכנסת, אחרי שבוע של נדודים ויגע רב. יושבים שקטים, מרוכזים, מקשיבים אל הרינה ואל התפילה. אתם בבית הכנסת התפלל באופן קבוע הרב הצדיק רב מרדכי נטע אקרמן הנ"ל. הם דאגו גם לחזן בעל קול נעים. איש בעל תורה ודרך ארץ, בעל הדרת פנים, בעל נועם הליכות. הלא הוא ר׳ מאיר פלדמן ז"ל. שניהם ליוו את מתפללי בית כנסת זה כל ימות השנה, לרבות שבתות וחגים, למרות אי־חימומו בימי החורף הקשים ביותר. לב טוב וחם היה בין יהודים פשוטים וטובים אלה. לא פעם הייתי עוזב את בית המדרש, את המקום במזרח על יד אבי, והולך לבית הכנסת הגדול להתפלל. אהבתי את השקט, את הרצינות, את הפשטות והתום שביהודים אלה.

בית הכנסת השני נקרא — בית המדרש. שם התפללו החסידים, הלמדנים, הסוחרים והחנוונים. בכל ימות השבוע היו לומדים ומלמדים את הצעירים והמבוגרים.

— אם זה דף גמרא או פרק משניות. כל בוקר התפללו מניינים אחדים; היו מתפללי מניין ראשון, שני. שם קיימו קידושים שונים, מלווי מלכה בערוב יום השבת. פה שררו תמיד רעש והמולה. פה נשמעו דברי תורה ודברי הווי של העולם הזה. קצת רכילות, ענייני פרנסה, ענייני רשות, על המשטרה ומעלליה; דנו איך להתגבר עליה, שלא תתערב יותר מדי בעניינים ובעסקים. הנה הגיע סמל משטרה חדש ואתו פקודות חדשות להצר צעדיהם של יהודים. גזרות חדשות: צריך לטאטא רחובות, צריך ברז וקערה בכל חנות מכולת וגם מגבות בצד. יש לשרוף קוצים בקיץ, ויש להשתמש באמת־מידה של „מטר" ולא של „ארשין" הרוסי, וכן במשקלות — „גרמים", „קילוגרמים" ולא ב„פונטים" וב„פודים". „גוואלט" יהודים, איך נחיה ואיך נתגבר על כל זה?... איזה גוי יבין מהותם של מטרים ושל קילוגרמים? כיצד נוכל לבטל את הפונטים והפודים? — גזירה על ראשינו!

„חדרים" ותלמידים דבית רבן

ומלמד היה בעיירתנו, מלמד דרדקי — שמעון המלמד. עני מרוד, מטופל בילדים, גר בביקתה בוויל־גאס. ידען גדול לא היה, אבל קפדן וכעסן והיה רודה בקטנים — והם בסך־הכול בני שלוש־ארבע שנים. היה מקדיש „זמן", כלומר, חצי שנה בין חג לחג, ללמד א' ב'; זמן — לקמץ א' וזמן לחיבור הברות. כעבור שנתיים, בגיל חמש־שש, סיים התלמיד את חוק לימודיו ועבר לרבי קופל. שם התחיל בחומש ורש"י. אלמן היה הרבי וגלמוד. בניו התחתנו, לכן אפשר היה לפייסו במאכל, בפרי, בירק וכדו'... בייחוד אהב בצל ושום. גם הוא היה רודה בתלמידיו ברצועה. ביתו עמד לרגלי השלאס־בארג, בקרבת הנהר איקווה.

והיה הוא אדם בא בימים ותרדמה היתה נופלת עליו... התלמידים היו מתחמקים החוצה. מי להר, ומי — אם זה בקיץ — לנהר. וכאשר התעורר וראה שאין איש בבית, מלא כעס וחימה. ברצועה ביד היה מנסה לכנס את האפרוחים, אבל אלה נהפכו בינתיים לתיישים, מקפצים ומדלגים על גבעות ועל שפת הנהר... הרבי פחד לספר להורים, שמא יפסיקו לשלוח אליו את ילדיהם, והיה בעצמו עושה את חשבונו עם כל אחד ואחד. בכל זאת השכיל ללמד איכשהו חומש ורש"י. מ„חדרו" פנו התלמידים למלמדי משניות וגמרא.

הרבי איצי משה וולפ׳ס היה מלמד וחזן בחגים. פרנסתו באה לו בדוחק רב, ובת מבוגרת לו, והיא כריחיים על צווארו. אהב כוסית לחיים. היה מבין אלה,

שהעולם אינו אץ להם. השתהה בבית המדרש וחיכה להזדמנות לשתות לחיים. מה שייך, בכל יום ישנה הזדמנות כזו: פעם יאר־צייט של מישהו (יום השנה לנפטר), מצווה גדולה לשתות לזכרו של הנפטר... פעם בר מצווה, פעם יאר־צייט של רבי זה או אחר. היתה תמיד סיבה סבירה לברך על לגימת יי״ש, אפילו בכוסית, שגודלה כאצבעון של תופרת, ולקנח במשהו כגודלו של זיית — העיקר לברך עליו, לזמר קצת, להשכיח את הבית ודאגותיו. הבינו יהודים מסוגו, כי חייבים הם לדאוג קצת למשפחותיהם ולמזונותיהם. היתר ידאג בוודאי הקדוש ברוך הוא... ואם בינתיים לא נענה, ודאי סיבה לכך. התלמידים, מצידם, לא הצטערו על האיחורים של הרבי. אשתו או בתו היו לפעמים שמות עיין על מעשיהם של התלמידים. לאחר־הכול יש לזקוף לזכותו הישגים חשובים אליהם הגיעו תלמידיו.

בשנים האחרונות הרביץ תורה לנערי ישראל סבי, ר׳ יחיאל־משה. אולם, אליו זכו להגיע מעטים ונבחרים. יתכן, שהחלטתו להתחיל ללמד נבעה מהרצון להציל את נכדו היחיד מיציאה ל„תרבות רעה״.

נוסף על מלמדים היו „שרייברים״. היו אלה מלמדים עברית, חשבון, תנ״ך, היסטוריה וכדו׳. היה משה שרייבר־גולדברג. היה גם בית ספר יסודי ממשלתי, ששפת הלימוד בו היתה פולנית.

ספורט אחד היה מפותח מאוד בעיירתנו — השחייה. הנהרות הגדולים, במימיהם הזורמים והזכים משכו את אנשי העיירה אליהם; מדורי דורות ידעו אנשי העיירה לשחות. הזקנים והנערים, הילדים והילדות, הרבנים והשוחטים. ולא שחייה סתם, אלא מלווה במעשי קונדס. היו זקנים, שגזרו את הצפרניים במים עמוקים תוך כדי שחיה. קיימו הם את דברי חז״ל, כי חייב אב ללמד את בנו את מלאכת השחייה.

יעקב ריז
ניו־יארק

כ׳בענק נאך מיין שטעטל טראוויץ

מיט א הייליקן ציטער אין מיין הארץ און מיט דריגנדע פינגער נעם איך איצט די פעדער אין האנט, און לאז מיך אוועקשווימען אין מיינע געדאנקן טויזנטער מיילן פון דעם רוישיקן און קאכיקן ניו־יארק; צוריק צו א קליין פארוואָרפן שטעטעלע אין פוילן, וואס הייסט טראוויץ. דאס דאזיקע קליינינקע שטעטעלע ליגט איינגעבאקן טיף אין מיין הארץ, ווייל דאס איז געווען מיין היים־שטעטל; דארטן האב איך מיינע בעסטע און פריילעכסטע קינדער יארן פארבראכט.

ווו זייט איר איצט מיינע טייערע און ליבע עלטערן, שוועסטער און ברידער, דערציער און חברים? ניטא קיינער, אלע זייט איר אומגעקומען דורך די הענט פון די נאצישע מערדער און אוקראאינער, פארוואס? פארוואס? — ווייל איר זייט געווען יידן!... ווייל איר זייט געווען דאס אויסדערוויילטע פאלק ביי גאט... איז דאס דער ענטפער?... ווען א ייד איז געשטארבן ביי אונז

ילדי העיירה. יידישע קינדער.

איז ער באוויינט און באקלאגט געווארן פון אונז, זיין משפחה, באקאנטע און סתם יידן פון שטעטל. דאס גאנצע שטעטל איז אים נאכגעגאנגען ביז צום הייליקן ארט. אלע געשעפטן זיינען געווען פארמאכט, אזוי פלעגט מען אין אונזער

שטעטל באקלאגן און כבוד אפגעבן יעדן מת — אבער ווער האט באקלאגט און באוויינט מיין מאמען, ברידער און שוועסטער און דאס גאנצע שטעטל, ווען מען האט זיי ארויסגעפירט אינטערן שטעטל אין אוסטרוזעץ, און שיכורע ס.ס. לייט, צוזאמען מיט די אוקראינער האבן זיי אלע דערשאסן, און א סך פון זיי נאך פארוואונדעטע, זיינען צוזאמען מיט די טויטע ארייגעשליידערט געווארן אין איין מאסן־גרוב און פארשאטן געווארן?!... אט אזוי זיינען אומגעקומען מיינע און אייערע עלטערן פון אונזער שטעטעלע טראוויץ.

ווי לעבעדיק עס שטייט פאר מיינע אויגן, מיין קליינטשיק און טייער שטעטעלע טראוויץ; וואס אירע בלאטעס זיינען געווען ביי מיר טייערער ווי די אספאלטירטע טרעטוארן פון דער כמעט גרעסטער שטאט אין דער וועלט — ניו־יארק, וואס איין גאס אירס, איז גרעסער פון צוואנציק אזעלכע טראוויצן. דאס טייכעלע איקווע איז געווען ביי מיר ליבער ווי דער גרויסער ים אין קוני־איילאנד, ווו יעדן טאג באדן זיך אין אים מער ווי א מיליאן מענטשן.

מיין הארץ איז פול מיט בענקשאפט צו דיר מיין הארציק שטעטעלע טראוויץ, ווו איך האב מיר ניט איינמאל געלעגט א הונגעריקער שלאפן און ארומגעלאפן א באָרוועסער אין די זאמדיקע געסלעך, כדי זיך איינצושפארן שיך... וויפל וואלט איך אוועקגעגעבן, אז איך זאל קענען נאכאמאל איבערלעבן מיינע קינדער יארן, וואס זיינען פאר מיר מיט קיין לארבער־קרענץ ניט געווען אויסגעשפרייט. פילן נאכאמאל דעם טעם פון מיין טאטנס פאסעק פאר מיינע שקוצערייען, און הערן די זיסע טרייסט־רייד פון מיין מאמען. זיצן אין דער קליינער שמוציקער קיך, וואס איז געווען דאס לערן צימער פון שמעון מלמד אין דער וואל־קאלעזשע גאס, אפילו שטיין אין „פעקל" אדער כאפן געשמיסן מיטן קאנטשיק אויפן נאקעטן זיץ־פלאץ... נאכאמאל הערן ווי מיין הארץ הויבט אן האסטיקער צו קלאפן, ווען איך פיל אויף זיך די ווארעמע בליקן פון בתיהן, שמעון מלמדס טאכטער, וואס איך האב אין דער שטיל אזוי הייס און קינדעריש געליבט, און לייענען פאר איר מיינע קינדערשע נאיווע פאעמעס, וואס איך האב פאר איר געשריבן. עס בענקט זיך אויך דעם רבינס ווייסע ציג, וואס ניט איינמאל האט מיר אנגעכאפט א חשק זיך דורכצורייטן אויף איר, אבער אירע שארפע הערנער האבן מיר אפגעשראקן...

אך ווי עס בענקט זיך נאך די שטילע שטעטלשע סודיתפולע און ראמאנטישע פארנאכטן, ווי עס פלעגט זיך הערן די מוזיק פון די קוואקעדיקע זשאבעס, און ווי מיט קנאהדיקע בליקן פלעגן מיר נאכקוקן די פארליבטע פארלעך, וואס

פלעגן זיך דורכשלייכן דורכן בריק, און פארשווונדן ווערן אויף די גרינע לאנקעס, באוואקסענע מיטביימער; און ווי אן איינזאמער פארכישופטער פאלאץ האט זיך דארטן געפונען דאס הויז פון שוע, דעם שמיד, ווי אפט פלעגט זיך פון דארטן טראגן דאס ליד: „אין דער קוזניע ביי דעם פייער, שטייט א שמידער און ער שמידט...״ און דאס דאזיקע ליד האט ביי אונז קינדער אנגעצינדן א רעוואלוציאנעריש פייער אין הארץ...

לאמיך טאקע ווייטער ציען דעם פאדעם פון מיינע זכרונות און אויסמאלן אין ווערטער א קינסטלעריש בילד פון א קליין שטעטעלע, וואס איז אמאל געווען א קליין אקסעלע אין א גרויסער ראד פון דער וועלט־געשיכטע און וואס איז פלוצים אויף שטויב צעמאלט געווארן דורך די מעכטיקע פייער־דיקע רעדער פון דעם דייטשן נאציזם ימח שמם וזכרם. און א גאר קליינער פראצענט פון די דארטיקע איינוווינער זיינען פארבליבן צעזייטע און צע־שפרייטע איבער דער גרויסער וועלט, וואס האט זיי פארשלינגען ווי אין א טיפן תהום; זיי זיינען די לעבעדיקע עדות, אז אזא שטעטל האט עקזיסטירט ניט אין פאנטאזיע — נאר אין דער טרויעריקער ווירקלעכקייט.

הכובסות ליד הנהר.
מלכה איצי פייבישיס (געלין) מיט בוניע קויבער.

יעקב בן ישראל דאניוק
קליוולאנד

יידיש לעבן אין אונזער שטעטעלע טראוויץ

צום אנדענקען מיין מוטער פייגע דאניוק (קראסנער), אומגעקומען אין ראדיוויליער געטא, כ״ה תשרי 1942; און מיין שוועסטער פאליע און שוואגער שלום ביבערמאן מיט זייערע זין סיאמע און באזיע, אומגעקומען אין לוצקער געטא, תשרי 1942.

נס פון יידישן קיום...

טראוויץ איז איינע פון די עלטסטע שטעטעלעך אויף די אוקראינע, געגרינדעט אינם 13־טן יארהונדערט. נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האט מען אויפן אלטן בית־עולם אין טראוויץ געפונען א מצבה, וואס איז אלט געווען בערך 600 יאר.

פאר מענטשן אין איצטיקער צייט איז זיך שווער פארצושטעלן — וויאזוי האט געקענט אזא קליין שטעטעלע עקזיסטירן, אן קיין שום עקאנאמישן זכות־הקיום, אן אינדוסטריעס, פאבריקן, האנדלס צענטער און האנדלס פארבינדונגען; אויך נישט קיין דורכפאר־צענטער.

צווישן די צוויי טייכן סטיר און איקווע, אין א ים פון א גוישער וועלט, האבן דאך געלעבט בערך 600 יידן. ארעם עקאנאמיש אבער גייסטיק רייך, יידיש־שטאלץ און אנגעהאלטן דעם צלם־אלוקים אין איר פולער יידיש־גייסטרייכער פארם, אין א יידישער טראדיציע אין יעדער צייט.

יידישע דערציאונגס אנשטאלטן

ס׳שטייען מיר פאר די אויגן די טראוויצער אוניווערזיטעטן — קודם־כל שמעון מלמדס חדר אין דער וואל־גאס. מיט צוויי טרעפ אראפצוגיין — א גרויסער צימער, וועלכער האט זיך גערופן מיט רעכט „חדר״. אין חדר בערך 80—100 קינדער אין עלטער פון 5 ביז 9 יאר; דאס רוב אן ציינדעלעך און מיט שקראך אויף די קעפעלעך.

ביי א לאנגן טיש — א 40 קינדער זיצן און לערנען חומש מיט התמדה און מיט דעם שיינעם ניגון. דער רבי, ר׳ שמעון ליכטער ע״ה, אן אויסגעדארטער

ייד מיט א לאנגער געלער באָרד, מיט ארבע־כנפות אונטערן וועסטעל, זיצט מיט אן אנגעשטרענקטער שמיעה צו יעדן קינד באזונדער; כאפט, אז איין קינד זאגט גאר „כי בתוא" אנשטאט „כי תבוא"... ער הייסט אים איבערחזרן נאכאמאל, און טאקע נאכאמאל, ביז ער איז זיכער, אז דער תלמיד זאגט שוין ריכטיק כי תבוא...

נאר, ר׳ שמעונס חדר באשטייט נישט בלויז פון א חדר צום לערנען קינדער. אינם זעלבן חדר, ביי די טרעפ, איז פאראן א גרויסער אויוון, און אונטער אויוון איז א גרויסער חלל, וועלכן מ׳האט אנגערופן דער „קוטש". און אין אט דעם דאזיקן קוטש איז פאראן בערך א 80—100 עופות (כמעט אזוי פיל וויפיל חדר־יינגלעך...), וועלכע ווערן געקארמעט פון די דארע שטיקלעך ברויט וועלכע די קינדער קענען נישט, נעביך, צעבייסן מיט זייערע שוואכע ציינדעלעך. דער רבי צעשניידט די שטיקעלעך ברויט מיט א שארף מעסער און ווייקט זיי איין אין וואסער — און פאר די הינער איז דאס א גוט מאכל... חוץ וואס דער רבי איז ניט עובר אויף א „בל תשחית", איז דאס טאקע פאר דעם רבין נאך אן הכנסה אין פארם פון פרישע אייערלעך פאר זיינע ציטערדיקע קינדער: רחלה, דודל, יענקעלע און בתיהלע.

און פונקט ווי די קינדער האבן זיך צוגעוווינט צום ניגון פון לערנען, האבן זיי זיך אויך צוגעוווינט צו דעם גוגערן און ריח פון די הינער; ס׳האט קיינער ניט פראטעסטירט. די רביצין רייזע פלעגט אלע פארטאג אויסשמירן מיט ליים און וואסער די ערד, וואס האט געהייסן פאדלאגע און דאך, ביי די דאזיקע אומשטענדן, געהאלטן ריין, ווי מעגלעך, דעם חדר.

שפעטער איז מען געגאנגען אין קאפלס חדר, צו משה יוסיס, צו יצחק משה וואלפס — שוין גמרא מלמדים. אויך האבן זיך אטייל קינדער געלערנט ביי משה שרייבער חוץ א יידישע שורה אויך רוסיש (כדי קענען שרייבן אן אדרעס) און אריטמעטיקע.

קיין שולן האט טראוויץ ביז נאך דער ערשטער מלחמה נישט געהאט — דאך זענען אויסגעוואקסן אייניקע גרויסע לומדים, משכילים, בעלי דקדוק, ווי אויך געבילדעטע מענטשן אין וועלטלעכער וויסנשאפט.

אמאטארן קרייז און באוועגונגען

נאך דער ערשטער וועלט מלחמה האט זיך אין טראוויץ געשאפן אן אמאטארן קרייז, וועלכער האט פון צייט־צו־צייט געשפילט יידיש טעאטר און פאר דער הכנסה האט מען געשאפן א יידישע ביבליאטעק; פאר א קליינעם אפצאל האט יעדער מיטגליד געקענט לייענען יידישע ביכער. נישט מגזים צו זיין — דאס רוב יוגנטלעכע האבן נישט דורכגעלאזט קיין איין בוך און אלע איבערגעלייענט מיט גרויס התמדה; זיי זענען נישט אפגעשטאנען מיט זייער באוועסטזיין פון אנדערע, וועלכע האבן געקריגן א רעגולערע השכלה.

דאמאלס איז אויך די ציוניסטישע באוועגונג, אין פארשידענע פארמען, אריינגעדרונגען קיין טראוויץ. ס'האט זיך געשאפן אן החלוץ, החלוץ הצעיר, פון וועלכע א קליינע צאל חברים זענען געפארן אויף הכשרה און שפעטער עולה געווען קיין ישראל.

טראוויצער ייד

ווי אין רוב שטעטעלעך אויף אוקראינע, זענען יידן באשטאנען פון קרעמער, דארפס־גייערס און בעלי־מלאכות, וועלכע האבן געצויגן זייער חיונה פון די ארומיקע דארפישע פויערים. אבער, ווי פארשידנארטיק האט אויס־געזען דער טראוויצער ייד פונם גוי? — ערשטנס, זיין פאטריארכאלע בארד מיט די לאנגע קליידער (קאפאטע). מיט זיין תמיד־אונטערזינגען דעם נגון פון די יום־טובדיקע תפילות — ביי דער ארבעט, ביים טראגן דעם קויש אייער און חזיר־האר, וואס ר'האט אנגעהאנדלט ביים פויער. כ'וואלט באצייכנט, אז טראוויצער יידן האבן געלעבט אין דער זעלבער צייט אין צוויי וועלטן — אין וועלט פון רוחניות, פון נשמה־יתרה, פון העכסט מענטשלעכן־יידישן אידעאל, און פון דער אנדערער זייט אין א הארטער עקאנאמישער ווירקליכקייט.

אט איז א בילדל: מ'קויפט איין אויף שבת; אלץ איז לכבוד שבת. די חלה, די פיש, דער עוף — א גאנצע וואך ארבעט מען, און וואס מ'טוט איז צו פארדינען אויף שבת. פרייטיק בייטאג: מ'גייט שנעל אין מרחץ, מ'טוט זיך אן די פאטריארכאלע בגדים און מ'גייט אין בית־מדרש אדער אין שול מקבל שבת זיין. און די אלע יידן, וועלכע זענען אזוי שווער פארהארעוועט א גאנצע וואך — אין די קרעמלעך, אין די דערפער, בעלי־מלאכות ביי דער ארבעט —

האבן איצט א ספעציעלן רוח־הקודש אויסזען, זינגנדיק דעם לכה־דודי, אדער ארויסגייענדיק פון שול גרופנווייז. און אט איז מיין טאטע ע״ה, דער פעטער פסח, יוסל ליקווארניק, דודי מישונטשניק, משה בריק, משה־יהודה סטאליאר — אלע גייען זיי מיט די הענד פארלייגט אויף הונטן, מיט די טיכלעך אויפן האלז, בהרחבהדיק מיט פארקעמטע בערד, מיט די לאנגע קאפאטעס. מ׳רעדט חס־ושלום ניט קיין דברי־חול, מ׳רעדט פונם טריסקער, פון אליקער. משה־דוד דערציילט פון מדרש, מ׳דערמאנט ח״ו אן אומגליק, וואס האט עפעס געטראפן דעם שטעטל אדער גאר פון א גליק, וואס איינעם איז געשען — פון קיין מסחר אדער ארבעט ווערט ניט גערעדט.

מ׳קומט אהיים פרייטיק־צונאכט פון שול און מ׳טרעפט די בענטש־ליכט אויף דעם ווייסן טישטוך. דאס שטובל זעט אויס אין יעדן ווינקעלע יום־טובדיק. מיט א פרייליכן קול זאגט דער טאטע „גוט־שבת״, די מאמע מיט די זיידענע פאטשיילע ענטפערט בנעימותדיק און באגלייט מיט א ליבן בליק דעם טאטן, וועלכער, קוקנדיק אין פענצטער, פארגלאנצט די אויגן און איז מקבל די גוטע מלאכים מיטן זאגן „שלום עליכם, מלאכי השרת״... ער מאכט דעם קידוש (אפטמאל איבער חלה, ווייל קיין ווייז איז נישט אלעמאל געווען...) מיטן טראדיציאנעלן ניגון „כי בנו בחרת ואותנו קידשת״... — פילנדיק באמת, אז ער איז דער מובחר, און טאקע נאר ער, דער טראוויצער ייד, איז דער ערלעכער יורש, טרעגער און אויספירער פון די תרי״ג מצוות... ער פארגעסט די אלע וואכעדיקע דאגות, דעם שווערן קאמף פאר זיין עקזיסטענץ, דעם צער־גידול־בנים, די פרנסה, דיסקרימינאציע פון די גויים — ער איז אין זיין התרוממות הנפש מיט דער שבת־מלכה. נעמט איבער די נשמה יתרה, פארגעסט אלע דברי חול און ער פילט זיך אין צלם אלוהים.

אויך די יוגנט איז געווען דערהויבן אין גייסט, אויף זייער שטייגער. ווען מ׳האט געעפנט די העברעאישע אוניווערזיטעט אין ירושלים, האט די טראוויצער יוגנט, מיט דער איניציאטיוו פון יחיאל און משה יוניטשמאן, געמאכט א נשף, אין וועלכן ס׳האבן זיך באטייליקט כמעט די גאנצע טראוויצער יוגנט. מיט גייסטרייכע רעדעס זענען ארויסגעטרעטן יחיאל יוניטשמאן, אברהמטשיק אקערמאן און חיים ראזנפעלד. די געראטענע שיינע יהודיטשקע באר (דערנאך יאקירעוויטש) און משה ראזנפלד האבן אמוזירט דעם עולם מיט זייער שיינע טענץ און געזאנג. אלע אנוועזנדע זענען געווען זייער באגייסטערט.

ווער געדענקט עס ניט, ווי מיר פלעגן באגלייטן די עולים קיין ארץ־ישראל. די פלאם־פייערדיקע רעדעס און הארא, באזונדערס וועו צביה הורוויץ און יצחק מעלמאן זענען עולה געווען. אין א קאלטן, ווינטערדיקן טאג אין יאראסלאוויטש אויפן וועג קיין לוצק, אקעגן דער גמינע, האבן זיך א 30 חברים און חברות אוועקגעלאזט טאנצן אן הארא. די באאמטע און דארפס־גוים זענען געשטאנען ארום אונז און געקוקט ווי אויף א בייזן ווונדער... זיי האבן ניט געקענט פארשטיין דעם התלהבות פון טראוויצער יינגלעך...

חברות און אנשטאלטן

קיין סך אנשטאלטן און חברות האט טראוויץ ניט געהאט. א חברה תהילים, א חברה משניות — כ׳געדענק, אז זיי זענען געווען זייער טעטיק. קיין גמילות־חסדים קאסע, ווי אין אנדערע שטעטלעך, איז אין טראוויץ ניט געווען. דערפאר האט איינער דעם צווייטן געהאלפן מיט וואס נאר ער האט געקענט. באזונדערס האבן זיך אין דעם אויסגעצייכנט אפרים מאראנץ און וויטיע ראבערמאן...

אויך קיין דאקטאר האט טראוויץ ניט געהאט (ס׳איז געווען א פעלטשער); ס׳ווייזט אויס, אז א דאקטאר האט ניט געלוינט זיך צו באזעצן אין טראוויץ. האט מען טאקע געמוזט פארן קיין לוצק אדער מלינאוו נאך א דאקטאר. דערפאר האט טראוויץ געהאט אנדערע וואפן קעגן דעם מלאך־המות... ערשטנס, די חברה תהילים. און אויב תהילים האט נישט געהאלפן, איז מען געלאפן אין שול אריין און בעטן רחמים ביים רבונו־של־עולם ביים אפענעם ארון־הקודש. שבת האט מען געמאכט אן עיכוב הקריאה מיט א מי־שברך. די לעצטע און שטארקסטע אינסטאנץ איז געווען — לויפן אויפן בית עולם און „איינרייסן" די קברים פון קרובים און אייגענע און פון סתם גוטע יידן. נו, האט מען דען באדארפט א דאקטאר, אז דער אויבערשטער אליין איז גרעסער און בעסער?...

מ׳צעפארט זיך אביסל

אין די יארן נאכן ערשטן וועלטקריג און פארן צווייטן — זענען זיך א קליינע טייל יונגטלעכע צעפארן פון טראוויץ. א טייל קיין ארץ־ישראל, א טייל קיין ארגענטינע, ווי אויך אין ארומיקע גרעסערע שטעטלעך.

כ׳וועל עס קיינמאל ניט פארגעסן. ווען אין 1933 האט זיך אונזער משפחה ארויסגעצויגן פון טראוויץ אין אביסל גרעסער שטעטל, ראדיוויל, איז דאס גאנצע שטעטל געקומען זיך געזעגענען און מיט טרערן אין די אויגן און פון גאנצן הארץ געווונשן אונז גליק. מער ווי א העלפט פון שטעטל האבן אונז באגלייט ביז ליכאטשוווקע. מיט טרערן און געוויין האבן זיך יידן מיט בערד געקושט, אזוי ווי מ׳געזעגנט זיך אויף אייביק. אגב, אין גרעסערע שטעטלעך זענען געווען אביסל בעסערע לעבנס־באדינגונגען. מער יידן, מער שולן — אבער דאך האט מען געבענקט קיין טראוויץ. ביי יעדער געלעגנהייט האבן זיך טאטע־מאמע דורכ־גערעדט: „צו טראוויץ קומט עס נישט״...

אין טראוויץ ביים קריג אויסברוך

מיין לעצטער באזוך אין טראוויץ איז געווען אין סעפטעמבער 1939, אין די ערשטע טעג, ווען דער פויליש־דייטשער קריג האט זיך אנגעהויבן; מיר זענען אנטלאפן פון די באמבעס וואס די דייטשן האבן געווארפן אויף ראדיוויל.

און אין טראוויץ איז שטיל ווי תמיד. און דאך זענען די יידן אזוי אומ־רוהיג און דערשראקן. די שטובן נאך עלטער און אפגעלאזענער ווי געווען. יידן אין מיטעלען עלטער זעען אויס ווי זקנים: מיין פעטער יצחק־פייווישעס — אן אלטער ייד געווארן; די מומע פרומע, א הויכע יידענע אלעמאל געווען — איז נידריקער געווארן; אויך מיין פעטער פסח (קראסנער) איז זייער אלט געווארן: ער דערהערט נישט. מיין קוזין ישראל־פסחס קראנק אין בעט, אויך זייער פארעלטערט. דערפאר זענען די קינדער אונטערגעוואקסן, שענער און געזונטער געווארן. נישטא מער דער שקראף אויף די קעפלעך, און כ׳האב דעם איינדרוק, אז די טראוויצער קינדער זענען שענער און קלוגער ווי ערגעץ אנדערש...

יא, א פארגנוגן צו זיין צווישן טראוויצער, אפילו אין אזא מלחמה לאגע. מיר פארשטייען זיך אזוי גוט. אונזער געדאנקען־גאנג איז דערזעלבער — מ׳פארשטייט זיך אויפן ווונק און מיטן נישט דערזאגטן ווארט.

די רוסן אקופירן

אנשטאט די דייטשן אקופירט אונז די רוסישע רויטע ארמיי. דער פחד איז פארשוווּנדן פאר א ווייל; א טייל פול מיט האפנונג פאר א נייע צייט. אייניקע יידישע יוגנטלעכע, צוזאמען מיט אוקראינער, נעמען איבער די מאכט

פון די פוילישער פאליציי. ס׳באוויזן זיך רויטע ארמייער, מ׳האלט ענטוזיאסטישע רעדעס פון די טראק־דעכער, מ׳זאגט־צו אלע גליקן פאר ארבעטער און פויערן. מ׳באמערקט ביי אייניקע יידן אביסל קנאה — עפעס זאגט מען גארנישט צו ספעציעל פאר אונז?... א טייל געפונען א פירוש, אז דאס מיינט מען אלע; אנדערע זאגן: נו, ווען מיר אויך ווערן פויערן...

די גרויסע דייטשע שחיטה

אין יוני 1941 האט זיך אנגעהויבן דער רוסיש־דייטשער קריג; טראוויץ ווערט אקופירט דורך די דייטשן. תשעה־באב 1941 האבן די דייטשן, מיט דער הילף פון די ארטיקע אוקראינער, צונויפגענומען דאס רוב מענער פון טראוויץ, אוועקגעפירט זיי צו דער „ראמאנסאווע גורקא" און דארט זיי דערשאסן; די קברים האבן די קרבנות אליין צוגעגרייט. נישטא קיין ווערטער צו שילדערן די טראגעדיע — פון די אומגעבראכטע ווי פון די איבערגעבליבענע. די רעשט טראוויצער יידן — מיינסטנס פרויען און קינדער — האט מען ארויסגעטריבן אין אוסטראזעצער געטא.

סוכות־צייט 1942 האט מען אלע יידן אין אוסטראזעץ דערהרגעט.

אויפן ברוטאלסטן און שרעקלעכסטן אופן זענען מיינע טראוויצער יידן אומגעקומען; געטיילט דעם זעלבן גורל ווי אלע מזרח־אייראפעאישע יידן. א רינג אין דער טרויעריקער קייט פון זעקס מיליאן קדושים. מיט אייך, וואס איר זענט געווען רחמנים בני רחמנים — איז אויך אוועק דער גלויבן אין מענטש־לעכקייט.

אברהם רוזנפלד
נתניה

האוניברסיטאות שלי בטרוביץ

בני משפחה וקרובים לא ליווני, טלית לא נפרשה עלי, סוכריות לא פוזרו על הסידור ועל שולחן הלימוד, פנים קורנות משמחה לא ראיתי מסביבי וגם מלאכים לא נראו מעלי, כשהם אומרים שירה. אלא, לפי הנהוג באותם הזמנים, אני פשוט נמסרתי בבית לידיו הלא כל־כך ענוגות של ה„באהעלפער" (עוזר למלמד), וכעבור זמן לא רב מצאתי עצמי יושב בחדרו של הרבי פייסי, כשהוא מלמד במצב־רוח לגמרי לא חגיגי. אכן, ליבו של הילד הרגיש וניבא, שידי הבאהעלפער אינם כנפי מלאכים והחדר הצר אינו מושך כמרחבו של הקב"ה...

ה„חדר" הראשון

החדר עצמו היה מחולק לשניים. המחצית האחת היתה מרוהטת בדרגשים, אשר היו מונחים על בולי עץ קטנים ונמוכים, עליהם ישבו המתחילים, שמקרוב „נחטפו" מבתיהם; במחצית השנייה עמד שולחן ארוך יחסית לחדר, סביבו ספסלים לתלמידים המתקדמים כשבראש השולחן יושב הרבי בכבודו ובעצמו. לשבחו של הרבי פייסי ייאמר: הוא היה יהודי מסודר, לבוש יפה, נקי, ובעל הופעה נאה. עם קומתו הזקופה, עם אפו הרחב, לחייו האדומות, עם מבטו הבהיר מבעד למשקפיו, ביטחונו וכל התנהגותו — נראה היה כטיפוס רוסי. דבר בטוח הוא, שלא היה מילידי טרוביץ. אפשר לומר עליו, שהיה יהודי מודרני. לא הצליף לתלמידיו אלא לעיתים רחוקות מאוד, וגם זאת בקלות ללא רוגז וללא כעס... לא הציק לתלמידים ולא שלל מהם יותר מדי חופשם. כל היום נאלצנו, אמנם, לשבת בחדר, וכשילד צריך היה לצאת, כדי לעשות צרכיו, היה עליו להתייצב לפני הרבי ולשאלו: „רבי, מותר לי ללכת ל...?" — והיתה ניתנת לו הרשות יותר מפעם אחת ביום.

בתור יהודי מכובד היה מוזמן לעתים קרובות לכל מיני שמחות. אז היה מתקשט וביחוד מצחצח את כובעו עם שרוול הקפוטה היפה והולך. משחזר עם לחיים אדומות מהרגיל בהשפעת הכוסיות שהיה לוגם, לא היה גוער בילדים על שעות החופש ש„הוענקו" להם ולא דרש מהם דו"ח על מעשיהם בשעת היעדרו. חיוך על פניו אמנם לא ראינו, אך הילדים התייחסו אליו בהערצה ובדרך־ארץ. לעומתו, שונה היתה הרביצין הן בחיצוניותה והן

בהתנהגותה. לא יפה ביותר, רזה, כפופה ותמיד רגזנית. היתה יושבת לעיתים קרובות, בקיץ ובחורף, ליד התנור בחדר הלימוד, מכניסה כל פעם משהו לפה ולועסת. אנו, הילדים, חששנו תמיד, שמא מכניסה היא את הידיים לתנור באורח־פלא דרך חור בקיר ומוציאה מהאוכל, שאנו היינו מביאים מהבית ומעמידים בתנור... היו להם שלוש בנות, ואם אינני טועה, נקראו בשמות ראצי, שרה וקיילי. כבר בזמני היו בתולות מבוגרות, אולם הליכותיהן היו שקטות ואומרות כבוד כשל אביהן. הבית של הרבי פייסי עמד בקרבת השלאס־ברג וקרוב לנהר. שם נרקמו האגדות הראשונות והסיפורים המופלאים על השלאס, שעמד לפנים על אותו הבארג (גבעה), על מרתפיו ועל אוצרותיו אפופי המסתורין.

רבי יוסי החירש

כעבור כמה שנים, עם התקדמותי בלימודים, הועברתי לחדרו של הרבי יוסי דער טויבער (החירש). לעומת דמותו הטבעית, הבריאה והנורמלית של הרבי פייסי נראה היה הרבי יוסי כמת... רזה, לבן עור מהרגיל, זקן לבן, קול חלוש, מתנועע בקושי, שותה תמיד מים עם חלב ואף פעם לא ראינוהו אוכל. לעומת זאת היה מעשן הרבה. היה אמן ממש בגלגול סיגרייה דקה מן הדקה על־ידי חלוקת נייר הסיגריות לשתי רצועות באורך. לפני שמילא את הנייר בטבק היה שופך מכיס קטן שבמכנסיו את הטבק על השולחן ואחר־כך אוספו עם כל הלכלוך והפירורים שעל השולחן, ותמיד החזיר לכיס יותר חומר עישון משהוציא... והיות ולא היו לו תלמידים רבים, והרי התלמידים לא היו עשירים מופלגים ולא שילמו לרבי ביד רחבה, על־כן לא תיחשב לו קמצנותו באוכל ובעישון לגנאי. זמן רב לא למדתי אצלו ואת ההשכלה שקניתי בחדרו איני זוכר... כמו־כן איני זוכר את בני משפחתו ואם בכלל היו לו ילדים. ביתו עמד סמוך לבית המדרש ולבית אהרן השוחט. משום כך, כנראה, נעדר הרבה מן ה„חדר", כי היה מאחר בתפילה ובלימוד בבית המדרש. הוא לא הצטיין בשום דבר מיוחד ולכן אין לי זיכרונות מיוחדים מחדרו. בין התלמידים שלמדו אצלו ושאני זוכרם, היה גם אלכסנדר יוניצ׳מן.

רבי משה העיוור

התחנה השלישית היתה חדרו של מוישע דער בלינדער (משה העיוור). דירתו היתה בביתו של יעקב שוויטקיס. היה יהודי נמוך, רזה ועם תבלול בעין אחת אך מלא מרץ וחיוניות. החדר, בו למדנו, היה נמוך וחשוך, ורצפתו אדמה טבעית מרוחה בחמרה פעם בשבוע. כיוון, שאצלו כבר למדנו חומש,

ואחד התלמידים אפילו למד אצלו „לכתוב" — לכן, בהגיע הימים הקצרים של החורף, היינו הולכים לחדר גם בערבים. עשינו לעצמנו פנסים מדלעת או מתפוחי־אדמה גדולים. חלב אספנו משאריות נרות בבית המדרש, הוספנו פתילים חדשים — ואלה האירו לנו את הדרך לחדר בלילות הסתיו החשוכים. בהגיענו עם דמדומים לחדר, והמנורה טרם הודלקה, כי הרבי היה מאחר בתפילת „מנחה ומעריב", היינו מסתופפים ככבשים מבוהלות ומספרים איש לרעהו סיפורים נוראים ומפחידים על גזלנים, שדים ומכשפות, על ביקורי המתים בלילות בבית־הכנסת הגדול וכו'... וככל שהסיפורים מפחידים יותר כן הסתופפנו יותר, כן נמשכנו יותר לשמעם וכן שקענו יותר בהזיות. לעולם המציאות האפורה היינו חוזרים עם שובו של הרבי מבית־הכנסת והדלקת מנורת הנפט. היינו לומדים שעות מספר ואחר־כך מתפזרים בשמחה הביתה. כאמור, למדנו בעיקר חומש. כל תלמיד צריך היה לעבור על פרשת השבוע, או על חלקה, ולפרש לאידיש, וכמובן, עם כל הניגון המקובל, עם ההדגשות וכו'. ומכיוון, שהרבי משה קפדן היה, נזהרו התלמידים שלא להיכשל, כי־על־כן לא התבייש הרבי לסטור לתלמיד המכובד ביותר, אם לא ידע זה האחרון את שיעורו. אמנם, בדרך־כלל נהג בתלמידיו ביושר ובהגינות.

את משפחתו איני זוכר; דומני, שלא התגורר בטרוביץ כלל. בין התלמידים אני זוכר את משה רחל'ס המנוח. הוא היה היוזם בסידור אכילת הלביבות בצוותא בימי שישי. הוא גם היה מביא סוכר ואוספו מיתר התלמידים לתוך תיבת עץ, שהוא עצמו התקינו, ובה טבלנו את הלביבות.

ר' איצי' משה וואלפס

אחרון מלמדי היה איצי משה וואלפ'ס. אצלו כבר למדנו פירוש רש"י וכן גמרא. איני יודע מתי הספקנו ללמוד כל זאת, היות והיה נעדר לעיתים קרובות מה„חדר"... לא החמיץ כל הזדמנות, בה אפשר היה ללגום כוסית, אשר אהב מאוד... התלמידים למדו, כנראה, איש מרעהו. אך משהופיע והיה בוחן אחד התלמידים, היה תוקע קודם־כל את מרפקו בצלעותיו של התלמיד ואומר בקולו הצרוד כרגיל: „נו, זאג שוין, דו גוי איינער". מובן, שלגדולות לא הגיעו אצלו, אך לעומת זאת כבר התחלנו בזמנו לקרוא את מנדלי ושלום עליכם... הוא גם לא החמיץ הזדמנות לרחוץ בנהר בקיץ; היה שחיין טוב מאוד. בין תלמידיו היה גם בנו אברהם, והוא שאהב לקרוא יותר מכולם את הספרות האסורה.

עם האנדרלמוסיה, שבאה בעקבות מלחמת העולם הראשונה, בטלו כמעט רוב ה„חדרים" וביניהם גם חדרו של איצי. מבני משפחתו אני זוכר את אשתו, את שני בניו ואת בתו.

לימודים מודרניים

המהפכה הבולשביסטית הביאה גם למהפכה בדרכי ההשכלה בטרוביץ. היוזמים של בית־ספר מודרני היו מוינה ברוד׳ס, יוסקה אהרן שוחט׳ס ואחי בנימין. כפלא וכחידה בעיני עד היום הדבר — איך העיזו שלושת הבחורים לקחת על עצמם, ללא אמצעים כלשהם, להקים מפעל כה חשוב וגדול ללא עזרה כספית כלשהי, ללא עידוד מצד ההורים, אשר התייחסו באיבה גלויה להשכלה החילונית, ללא עזרה מצד כל מוסד ממשלתי או עירוני שהוא; והם טרם היו אז. התקופה פרועה היתה, מחוסרת שלטון ויציבות, לא פוליטית ואף לא כלכלית. והבחורים הללו שכרו דירה אצל משה רודקיס, אספו תלמידים מגילים שונים, חילקו בינם לבין עצמם את עומס הארגון, ההוראה והחינוך — וכך התחילו להרביץ תורה מודרנית בטרוביץ. והם לימדו הכול: היסטוריה, גיאוגרפיה, מתמטיקה, ספרות — וכל זאת בשפה הרוסית. ברור, שגם על השפה העברית לא פסחו. יש לציין, כי לאחר שהתלמידים הוכנסו לעולם חדש, הם למדו במרץ רב והצליחו בלימודיהם. אמנם, חסרו מקצועות חשובים, כגון פיסיקה וכימיה, אך יחסית לתקופה ולאמצעים הדלים השיג בית־הספר תוצאות כבירות. שלושת הבחורים הנ״ל קרעו לנו חלון לעולם הגדול, אשר לא אנו ולא הורינו ידענו עליו דבר. התחלנו לחשוב לגמרי אחרת ולהרגיש אחרת. במשך הזמן הוזמנו מורים נוספים מהחוץ, והלימודים התרחבו. אורגנו גם חוג דרמטי ומקהלה. הונח יסוד לספרייה, אשר התפתחה מאוד עם הזמן. עם כניסת הפולנים וייצוב השלטון נפתחו בתי־ספר ממשלתיים פולנים ואז היה כבר הנוער מוכן להכנס לבתי ספר אלה עם השכלה יסודית ועם השקפה מודרנית ורחבה על העולם הגדול.

קבוצת נוער — במרכז אסתר פירר, א. רוזנפלד ומאחוריו משה פלקס. א גרופע יוגנטלעכע.

אליעזר הורביץ
חיפה

חגים ומועדים בעיירה

משנכנס חודש אלול התחילה התעוררות בין היהודים בטרוביץ. התחילו יותר ויותר לבוא לבית המדרש להתפלל במניין... וגם אנו הילדים רצנו בכל בוקר להתפלל, כדי גם לנסות לתקוע בשופר ולהתחרות בינינו — מי יתקע טוב יותר... וכך נמשך הדבר עד השבוע האחרון לפני ראש השנה. ואז במוצאי־שבת, בשעה אחת־עשרה בלילה היה השמש, בפנס ובפטיש ביד, הולך מבית לבית ודופק בדלתות וצועק: „יידן גייט צו סליחות!" ונדמה לי, שכל יהודי טרוביץ, גברים, נשים ונוער מבוגר, קמו והלכו עם פנסים בידיהם, לבית הכנסת להגיד סליחות. לנו הנוער היה שמח מאוד באותו ערב: היינו דופקים בדלתותיהם של אנשים, שידענו, כי לא הלכו ל„סליחות", וצועקים: „שטייט אויף צו סליחות". והיו אנשים אלה רודפים אחרינו ושופכים עלינו מים... והיו שהזמינו גם את המשטרה... אך מי יתן לבו לדברים האלה?...

והנה הגיע „ראש השנה". הכול מלובשים בגדי חג והולכים לבית הכנסת ולבית המדרש להתפלל. מעזרת הנשים אתה שומע רק בכי וצעקות. ומגיעה שעת תקיעת שופר! הכול מחכים לשובו של הרב, שהלך לטבול את עצמו במקווה לפני תקיעת שופר... והנה מגיע הרב! הכול עומדים ושוררת דממה כזאת שקשה להעלות על הדעת, כי זה קורה בין יהודים... והרב מתחיל בתפילה, ורב יוסף השוחט מחכה עם השופר ליד הפה... הרב נותן את האות ויוסף תוקע בשופר; סידור זה נמשך עד גמר כל התקיעות. וקרה לא פעם, שנתקע משהו בשופר — והתקיעה אינה יוצאת... ואמרו היהודים שהשטן מקטרג ומסרו את השופר ליהודי אחר... בשעה שתיים בערך היו גומרים את התפילה והולכים הביתה לאכול.

אחרי האכילה לא שכבו לישון ולנוח, משום שאמרו, שכל הישן ביום ראשון של ראש השנה, ישן כל השנה... חזרו לבית הכנסת להתפלל מנחה, ואחרי מנחה הלכו ל„תשליך". ונדמה לי, שכל תושבי העיירה באו לגשר על־יד ר' שייע הנפח. והגברים היו מוציאים את הכיסים והופכים אותם ומשליכים את כל העבירות לנהר... בגמר התשליך היו מתייצבים כולם בשורות, עם הרב והאנשים המכובדים בראש, והולכים מהגשר עד לבית המדרש ושרים תפילות וניגונים.

בין ראש השנה ובין יום הכיפורים היו ימים של חרדה בעיירה... בכל בוקר ובוקר הולכים לסליחות ועושים רק מעשים טובים. והנה הגיע ערב יום כיפור! לפנות בוקר היה אבי, עליו השלום, כבר מעורר אותי לקום: „מען דארף שלאגן כפרות" וללכת לבית הכנסת. בחוץ היה עדיין חושך, לפעמים גם גשם. אבל מי זה לא ילך לבית הכנסת ערב יום כיפור? וכשהגענו לבית הכנסת היו כבר שם המוני יהודים ונוער; כל אחד התפלל בכל הרצינות. כשגמרו תפילת שחרית, רצו כולם הביתה. אף אחד לא היה פנוי באותו יום... כשהגיעה שעה שתים־עשרה התרוקנה העיירה מן הגוים, שהיו באים לעיירה לקנות ולמכור. גם עליהם נפל פחד יום הדין... נשים צדקניות ישבו כבר בבית הכנסת ועשו במו ידיהן את הנרות הגדולים להדליק אותם בערב, וצעקותיהן ובכיין החרידו. הגברים רצו לבית המרחץ להתרחץ ולהיות נקיים ביום קדוש זה.

והגיעה שעת מנחה. הכול הולכים בחיפזון לבית הכנסת להתפלל. בבית הכנסת עמדו שולחנות עם „קערות" של צדקה ויהודי טרוביץ נותנים ומשלמים נדרים של כל השנה. והנה בפינה בבית הכנסת מפוזר קצת קש. ועומד שם יהודי עם „קאנטשיק" בידו והוא סופר שלושים ותשע מלקות ליהודי, השוכב על הקש... והדבר עושה עליך רושם מוזר מאוד...

אחרי תפילת מנחה רצים הביתה לאכול את הסעודה המפסקת. אמא מברכת על הנרות, מתנשקים והולכים ל„כל־נדרי". ובהיכנסך לבית הכנסת אתה מרגיש איזו הרגשה מיוחדת. שקט. על כל השולחנות והחלונות נרות גדולים. יהודים זקנים עומדים לבושים קיטלים לבנים והטלית על הראש בלא נעליים, בגרביים בלבד — ומתפללים חרש. והנה ניגש בעל־התפילה בבית הכנסת, הרי זהו ר' מאיר פלדמן או הרב בכבודו ובעצמו — ומתפלל „כל נדרי"; אתה מרגיש, כי אנשים אלה מתפללים בכל הלב ובכל הרצינות... וכך גם כל הקהל. וככה יתפללו עשרים וארבע שעות. ואם כי היה בית הכנסת חם ומחניק מכל־כך הרבה נרות, ישבו הם בבית הכנסת ולא הלכו הביתה. רק בגמר התפילה במוצאי־יום־כיפור הלכו הביתה לאט־לאט, משפחות משפחות ביחד.

ובבית הרב התאספו כל היהודים שהיו באים מהכפרים שבסביבה, לאכול ולשתות ולשיר עד מאוחר בלילה.

והנה הגיע חג הסוכות. זה היה כבר חג לא כל כך דתי, זה היה חג שמח בעיירה. כל יהודי, שכל השנה לא החזיק פטיש ביד, הזיע ועבד ועשה לו סוכה, בשביל עצמו או בשותפות עם השכן. הידקו את הלוחות במסמרים או

בחבלים — העיקר, היתה סוכה. וכל אחד ואחד אכל בסוכה. גם הילדים ניצלו את הסוכה לשחק בה באגוזים, שהיו מקבלים בבית. אנחנו, הנוער המבוגר, ניצלנו גם אנו את הסוכה לעשן שם סיגריות, לבל יראנו איש, או להיפגש שם עם בת כלשהי בזמן הגשם...

אכן, כל שמונת הימים היה חג בטרוביץ. בשמיני־עצרת בערב הלכו בהקפות. אך עוד לפני־כן, מיד אחרי תפילת מנחה הלכו יהודים, עם הרב בתוכם, לר' ישראל דאניוק הביתה, ומתחילים שם את חג שמחת תורה — שותים, אוכלים, שרים ועושים שמח... לאחר מכן חוזרים לבית־המדרש. בחוץ חושך וגשם... אבל למי זה איכפת... הולכים ושרים ומגיעים לבית המדרש המלא אנשים, ילדים וטף; כל אחד בא להקפות. הילדים עם דגלים, תפוח אדום עם נר בראש, ומחכים להקפות. ומתחילות ההקפות! איזו שמחה, איזו שירה, ריקודים עם ספרי התורה עד מאוחר בלילה. ולמחרת בלילה, בשמחת תורה — קבוצות־קבוצות של היהודים, מתאספים בבתים, שותים, אוכלים, שרים, רוקדים... גם אנו הנוער המבוגר היינו מתאספים באותו הערב בבתים פרטיים ושרים ורוקדים ועושים שמח, וחוזרים אחר־כך, הבנים והבנות, לבית הכנסת להקפות. ובאותו הערב מתקיימות ההקפות גם בבית המדרש וגם בבית הכנסת.

וביום שמחת תורה: חוגים־חוגים של יהודים, גם הנוער המבוגר, נוטלים ספרי תורה נכנסים לבית כלשהו, מתפללים וקוראים בתורה — וכל אחד היה מוכרח לעלות לתורה ולנדב בשביל כל קרן שהוא רוצה בה: לקרן הקימת, ללינת הצדק ועוד. ואחרי התפילה היו מתחילים ללכת מבית לבית... היו מתחילים אצל הגבאי ר' ברוך פירר (קיגל), ר' דוד פירר, אצל השוחט, ר' אהרון, ואצל כל אחד ואחד היו אוכלים ושותים, שרים ורוקדים — בבית וברחוב... ככה זה נמשך עד שעה שלוש בערך. בשעה חמש היו כל בני העיירה, והילדים בתוכם, מתאספים ליד בית הכנסת, ור' שלמה בודניק היה סוחב על גבו שק גדול מלא תפוחים אדומים. עולה במדרגות של בית הכנסת וצועק: „צאן קדשים!" — והילדים היו עונים: „מה, מה". ואז היה מתחיל לפזר את התפוחים, והילדים, וגם המבוגרים, ואפילו אנשים זקנים יותר, היו נופלים אף בבוץ, כדי לתפוס את התפוח... לא משום שמישהו בטרוביץ חסר תפוח היה — הם ראו בזה איזה משחק קדוש... וככה היתה נמשכת השמחה כל היום.

כן, היה היתה עיירה קטנה ונחמדה — וטרוביץ היה שמה. עם יהודים יקרים וטובים, עם חגים שמחים ועליזים, עם נוער יקר ורציני. אך הכול נהרס, נשרף ונשחט בידי החיה הנאצית.

מוניע שרייבער

א חתונה אין שטעטל

גערענק די אלע אומגעבראכטע פארלעך
וועלכע האבן ניט דערלעבט זייער חופה!

ס׳גאנצע שטעטל — מחותנים...

אז אין טראוויק איז געווען א חתונה, איז געווען אין גאנצן שטעטל א פרייד און א גליק. צו דער שמחה זיינען געגאנגען דאס גאנצע שטעטל מענטשן, סיי געבעטענע און סיי נישט־געבעטענע... בדרך כלל איז נישט געווען קיין נישט־געבעטענע, ווייל דאס גאנצע שטעטל איז געווען כמעט ווי איין משפחה...

די שטוב, אין וועלכע ס׳איז פארגעקומען די חתונה, איז געווען אנגע־טונקען אין ליכט און אין פרייד, און קיין גלייכן צו די מחותנים איז נישט געווען... די פענסטער און טירן זיינען געווען באהאנגען מיט נייגעריקע; ס׳איז דארט געווען געגרייט און געשפרייט...

חתן־כלה פלעגט מען נישט זעען אין גאס; זיי פלעגן פאסטן א גאנצן טאג ביז צו דער חופה. און אויב דער חתן איז געווען פון אן אנדערע שטאט, איז די גדולה געווען נאך גרעסער...

מ׳פארט אנטקעגן דעם חתן!

מ׳פלעגט שוין דאן אויסקוקן א גאנצן טאג נעבן דער בריק אדער נעבן די מיל און נייגעריק זיין צו זעען דעם חתן. און מ׳פלעגט שוין פרעגן „ווען קומט דער חתן?", „איז מען שוין געפארן אנטקעגן דעם חתן?" און ס׳פלעגט שוין זיין לעבעדיק אין טראוויק... און טאקע. אז דער חתן האט געדארפן אנקומען, איז שוין געווען צוגעגרייט א שענער וואגן מיט די שענסטע פערד פון שטעטל, מיט גלעקער און מיט א שענע, ווייכע סידזענע באדעקט מיט א שען־פארביקע רעדנע... און אז עס האט זיך נאר באוויזן פון דערווייטנס עפעס א פור, האט מען גלייך געשריגן: „דער חתן!, דער חתן" — און מ׳איז ארויסגעפארן אנטקעגן אים, אריבערגענומען אים אויף דעם געפוצטן וואגן מיט די גלעקער. די מחותנים, וועלכע זענען מיטגעפארן, פלעגן זיך אוועקזעצן נעבן חתן; דאס איז געווען זער א גרויסער כבוד, און ס׳איז צו זיי נישט געווען קיין גלייכן...

און אז דער חתן איז פארפארן אין זיין באשטימטן ארט, האט קליין און גרויס ארומגערינגלט דאס הויז. אלץ איז געווען נייגעריק: „דער חתן, דער חתן !".

מ'גייט צו דער חופה!

חתונות פלעגן אין טראוויץ פארקומען בדרך־כלל פרייטיק. און אז מ'האט געפירט חתן־כלה צו דער חופה, האט דאס שטעטל פארמאכט די געשעפטן און געגאנגען צום שול־פלאץ; דארטן פלעגן די חופות פארקומען.

אויפן באלקאן פון דער שול פלעגן זיך צונויפלויפן די „צושויער" און נייגעריק אראפקוקן צו דער חופה. יצחק דער שמש פלעגט שוין פון פריער צוגרייטן די פיר שטעקנס און קינדער פלעגן זיי האלטן; זיי האבן זיי, אבער, נעביך נישט געקאנט איינהאלטן מחמת דעם גרויסן גערדראנג ארום חתן־כלה. דער שמש האט אבער דאך געמוזט האבן הילף. אליין האט ער זיך נישט געקאנט קיין עצה געבן, ווייל ר'האט געדארפן האלטן דעם וויין מיט די גלעזלעך, דאס גלעזל צום „צוברעכן" און נאך אנדערע זאכן. פלעגט אים שוין טאקע קומען צוהילף שמואל קרענדל, וועלכער האט שוין געהאט חזקה דארויף.

נאך דער חופה פלעגט מען פירן דאס פארל מיט מוזיק אהיים. עולם איז נאכגעגאנגען און דאביי זיך שטארק משמח געווען.

מפטיר אין שול

שבת אינדערפרי פלעגט מען פירן ד'עם חתן אין שול אריין. מ'פלעגט אים אויפרופן און געבן מפטיר. אויך די מחותנים פלעגן געניסן פון די בעסטע עליות.

און יעצט באקומט דאס ווארט מעכל דער סאטניק. באלד נאכן פארענדיקן דאס דאווענען פלעגט ער שוין אויסרופן, אז דער־און־דער רופט דעם עולם אויף קידוש. דאס אויסרופן איז ביי מעכלען געווען שוין א חזקה...

יעצט פלעגט זיך אנהויבן שיקן חתן־כלה פארשידענע כיבודים: גוטע געטראנקען, גוט איינגעמאכטס, ביר, פעטע קוגלען מיט קישקעס און סתם טשאלנט... די שליחים זענען עס געווען די קינדער. זיי האבן עס באדארפן צו געדענקען די אלע ווינטשעוואניעס — אבער זיי פלעגן, נעבעך, אויפן

וועגן אלץ פארגעסן און פארדרייען... זיי פלעגן נאר געדענקען צו ווארטן און צו באקומען שטיקלעך לעקעך פאר זייער טרחה..

די אמתע חתונה

מוצאי־שבת פלעגט זיך אנהויבן די אמתע חתונה. די פענסטער און טירן זענען געווען פארפאקט מיט מענטשן, וועלכע האבן נייגעריק געמוזט וויסן ווער טאנצט עס מיט כלה און ווער מיטן חתן... פריילעכקייט און ליכטיקייט... מחותנים האבן מיט יעדן געטרונקען „לחיים". די סארווערין חיה־פרומע, א שענע און פריילעכע יידענע, פלעגט שוין דערלאנגען גוטע מאכלים צום טיש און דאביי צוזאגן: „עסט ליבע געסט, מ'האט גענוג צוגעגרייט. לאזט אייך ווילגיין, איר זאלט דערלעבן ביי אייערע קינדער אויף שמחה'ס!" דאביי פלעגט זי אנרופן די אלע נעמען, ווען זי מיינט.

און אויף דער גאס, אביסל ווייטער פון א טיר־און־פענסטער, פלעגן שטייען רעדלעך מיט ווייבער און זיך צוהערן צו די מוזיק און דאביי ארויס־זאגן מבינות אויף אלץ און אלעמען. אויך פלעגן זיי גלייך באזארגן דאס יונגע פארל און באשטימען ווו זיי וועלן וווינען, ווי זיי וועלן לעבן, מיט וואס זיי וועלן זיך מפרנס זיין...

און שמואל קרענדל פלעגט זיך ווידער באווייזן. דאס מאל מיט שטיקער לעקעך און שטראנדל, וועלכע ער פלעגט צוטיילן דעם עולם אין דרויסן מעשה בעל בית.

און אז מוזיק האט געשפילט און געסט האבן געטאנצט אינעווייניק, פלעגט דאן ר' ישראל, א ייד א גרויסער וויצלער, צוקומען צו די חתונה שטייערס. חברה האבן אים שוין ארומגערינגלט, נישט ארויסגעלאזט שוין — און ר' ישראל האט אנגעהויבן שיטן מיט וויצן, אז די בייכער פלעגן פלאצן...

יא, ס'איז פריילעך אין טראוויץ; ס'איז א חתונה אין שטעטל...

ר. רברמן

נופים וטיפוסים בטרוביץ

בין כפרי הסביבה המיושבים גויים (פולנים, צ׳כים ובעיקר אוקראינים), על חיבור הנהרות סטיר ואיקווה **בווהלין המרכזית, שכנה עיירה קטנטונת ודלת־אמצעים שהדי התפתחותה לא נשמעו כלל בסביבה** — טרגוביצה, **או כפי שכינוה תושבים בקיצור:** טרוביץ.

בחוץ — גבולות טבעיים; בפנים — בוץ

גבולותיה היו בעיקר טבעיים. בצפון השתרע הר השלוסברג ומסביבה התפתלו כנחש שני הנחלים: סטיר ואיקווא. העיירה עצמה התנשאה על גבעה כשלמרגלותיה וסביבה רבצו הכפרים: לכיצ׳בקי וולניץ — ממערב, פידלוזיץ — מצפון, פודהייץ ובורמץ — מזרחה; הקולוניה הפולנית, בערעז׳וק, והכפר אוסטריעוו׳ מדרום. משלושת צידיה היתה הכניסה לתוך העיירה חגיגית והולמת מעמד של עיר ממש, ואולם רק נכנסת לתוכה — התיאשת מרה...

עיירה ללא מדרכות, ללא חשמל ובארות מים, בתים נמוכים ורעועים — מכוסים אלומות קש או רעפים, ורק אי פה אי שם נצנצו לאור השמש הגגות הלבנים מפח, עליהם אהבו ילדי השכנים בקיץ להתחלק לקול צחוקם והתפעלותם של החבריה. בשנת 1930 הסכימה הגמינה ברוב חסדה לסלול כביש צר, שבקושי הספיק לשתי עגלות ברוחב ואשר קישר את ה„פערשטוט״ עם הגשר השני (פידלאזיצער בריק) מצד אחד ועם לכיצ׳יבקי דרך ה„גרעבלי״.

לפני הסלילה היתה טרוביץ מפורסמת בביצותיה השמנות בלב העיירה, שלא פעם שימשו למחזה משמח ולהלצות שונות על חשבון הזולת. זכורה לי האפיזודה, כשבאחד מימי הסתיו הסגריריים שקעה עגלה רתומה לשני סוסים באחד הבורות ליד מעכל מינקיס, כשחבורה־לצים עם ישראל־הערש בראש, מתבוננים בגוי המסכן והמיוזע ומציפים אותו בכל מיני עצות... עד שלבסוף מסכימים, כביכול, לעזור לו. ואולם, במקום להרים את הצד השוקע עשו עבודה „נקיה״, כפי שנהגו לקרוא לעזרה מסוג זה, וכהרף עין הפכו את העגלה על פיה...

רחובות רשמיים ומסומנים לא היו בעיירה, ובכל זאת לא התקשה הדוור במסירת המכתבים לפי שמות וכינויים (צונעמען) בלבד. לפי מצבה הטופוגרפי חילקו אותה לאזורים כגון: „פערשטוט", „מארק", „באדגאס" ו„ואלגאס".

מסחר ומלאכה

מרבית המשפחות עסקו במסחר זעיר: היו כ־8 חנויות טכסטיל (מנופקטורה) וצורכי הלבשה, 2 חנויות ברזל, כ־10 חנויות גלנטריה, מחסני תבואות, חנויות כלי חרס, פירות וירקות לרוב וכו'. כל המסחר התרכז רק בידיים יהודיות בלי יוצא מהכלל, אבל לא חסרו גם בעלי מלאכה מעולים, ובפרט בענף הבנייה, שיצאו את העיירה ביום ראשון עם זריחת החמה וחזרו הביתה לפני כניסת השבת. כל השבוע עבדו בכפרים הסמוכים והתחבבו על הנכרים, חיו את חייהם ובשעת הדחק, בבוא הגזירות, נמלטו אליהם וביקשו מקום מקלט להם ולמשפחותיהם.

בשנים האחרונות, כשאיפשרו ליהודים לרכוש חלקות אדמה, התחילו אנשי העיירה להתעסק גם בחקלאות, ולדוגמה מופתית ישמש לנו מאיר בן־ציון פרעסמאן, שבמו ידיו עיבד כ־12 הקטר אדמה חקלאית והשיג יבולים מצוינים ותוצאות, שאין להתבייש בהן, אפילו אצל איכרי הצ'כים שבמלובנה.

הנוער

ומעל לכל — הנוער. לא אגזים באמרי, שבאף עיירה אחת שבסביבה לא היה נוער כה מגוון ועליז ומוכשר כמו בטרוביץ. היה זה נוער לא־יסולא־בפז, נוער המתענין בכל ענפי החיים, ועל אף האמצעים הפחותים העומדים לרשותו ידע ליצור בכוחות עצמו ולשמש דוגמה ומופת ליתר העיירות, שבניהן ביקשו להתחבר עם ילדינו. היו ביניהם ציונים בלב ונפש, מדריכים ומורים, שפיטמו את הנוער במלה עברית ובשירת ביאליק, כמו יחיאל יוניצמן ומשה פלעקס. היו גם בונדיסטים וקומוניסטים מוכשרים, שאת מרבית זמנם „בילו" בבתי־כלא פולניים ולא מעט התאכזבו סוף־סוף מבוא הגואל שלהם...

היתה קבוצת כדורגל ללא מגרש; היו ליצנים ושחקנים מוכשרים, כמו מלך דניוק, ברכה פירר ויעקב דניוק מקראסנה, שהיו משחקים באולם אורב־נוביץ — אויף בילעטן... הציגו את ה„דיבוק", „הגולם", „שרה שיינדל פון יהופיץ" וכו'. לפעמים הופיעו גם רציטטורים מהחוץ, כשצ'וגל, שלא פעם נאלץ היה לחכות שעות מספר לבואו של הקהל הטרוביצאי, וכשפקעה סבלנותו השמיע בדיחות לפני ההצגה.

בנות „החלוץ הצעיר"

דת וקהל

רוב זקני העיירה שמרו על הגחלת הדתית והקפידו מאוד על שמירת מצוות ונקיון כפיים ובפרט, לבל יסטה הנוער מהדרך הישרה, שנקבעה על ידי אבות אבותיהם. הרב רבי מרדכי נטע אקרמן, שנחשב לאחד המתקדמים וכנבחר ואחראי לכמה עיירות כ„קאזיונני רבינער", נחשב לראש הקהילה היהודית, שמושבה במלינוב, ודעתו היתה מכרעת בעניינים הקשורים ביהודים; גם פקידי הממשלה נאלצו להתחשב בדעתו ולוותר לו לעתים,לאחר ששוכנעו, כי הרב הזקן בכל זאת צודק. עינו הבוחנת היתה פקוחה לכל הנעשה בעיירתו, כוח השכנוע שלו לא נשבר אף פעם וכל נסתרות העיירה ורזיה היו תמיד נהירים לו. הוא גילם בתוכו את היהודי הקנאי בכל הקשור בענייני דת, צדק ויושר — ויחד עם זאת הכיר היטב את החיים המודרניים בשלבי התפתחותה הראשונים וידע לפתור בעיות מסובכות בכובד ראש, בעדינות ובחיוך רב משמעתי, לסיפוקם המלא של כל המעורבים.

היו גם מעט קנאי דת במלוא מובן המילה, שלא ידעו פשרות ואפילו התנהגותם של הרב ויתר זקני העיירה לא נראתה כשרה בעיניהם... מושקי סוסיס דער למד־וניק, כפי שקראו לו, החסיד היוצא מהכלל של הרבי מצ'ורטקוב, נבדל מכל יתר חסידי טריסק ואוליק, בהתנהגותו המוזרה ובאורח חייו, הַגּוֹבֶלֶת

בטיפשות מסוימת, שגרר אחריו את ליצני טרוביץ והיה למקור עיקרי של בדיחות ולעג בפי כול...

היו שני בתי כנסת — הקר, בו מתפלליו קפאו בחורף מקור, ובית הכנסת שממול — המחומם, ששימש בעיקר את אנשי המסחר. הרב התפלל בראשון, יחד עם בעלי המלאכה, שמאוד חיבבוהו — כדי שלא לעורר רגשות בלתי רצויים.

תנועות

רב הנוער הטרוביצאי השתייך לתנועה הציונית וביקר בסניף המקומי של „החלוץ הצעיר", לשמוע נאומים מפי ותיקי התנועה ולרקוד הורה...

בשנים האחרונות נוסד גם קן „השומר הצעיר" ולבסוף — תנועת בית"ר בהדרכתו של אהרון פרלוק ומפקדו הראשון — נחמן ברנשטיין.

בין שלושת הסניפים היו לעתים חיכוכים. הנואמים מבחוץ, שמטרתם היתה לרכוש קהל, הומטרו לפעמים בביצים לא טריות ביותר... הדברים התפתחו עד כדי הלשנות לפני השלטונות, ופעם כשאיש המשטרה יאנקובסקי, בשעת מיסדר בקן בית"ר, בא לערוך חיפוש, הצביע על תמונת ז'בוטינסקי וזעק: „מה עושה אצלכם סטאלין?! אני אראה לכם מה זה קומוניזם, נבלות שכמותכם..." ורק לאחר שעלה בידי המפקד להוכיחו, שאינו בקי ביותר בתורת הרצל, נשאל: „ואיפה מתחבאים הקומוניסטים הארורים?..."

בני העיירה

פרט לשני תריסר סוחרים זעירים, בעלי החנויות בלב העיירה — בשוק המקומי (המארק) — היו מרבית יושביה של טרוביץ בעלי מלאכה בעיקר, הולכי־כפרים (דארפסגייער), שנדדו מכפר לכפר, ובמקרה הטוב היו חוזרים הביתה לקראת השבת. כל אלה התגוררו ברובעי העוני, אשר מסביב למרכז: הנפחים בבאדגאס, הסנדלרים וחלק מהבנאים בוולגאס, הזגגים ומעבדי העורות ברובע אחר ורק החייטים היו מפוזרים ולא היתה להם שכונה משלהם. היתה זו „פרופסיה" נקייה ומכובדת יותר, כביכול, ואנשיה ישבו ליד מכונות התפירה וחיכו לכפריים ולחגיהם הנוצריים, כי בתקופות אלו הפדיון גובר ועליו לכסות את הפסדי יתר עונות השנה. מעכל מינקים, חוני חירגים, אברהמצי ויעקב זיסי נחשבו לבעלי מלאכה מסוג מעולה בעוד משה ניסים הזקן, דובריש, איזיק גרינברג וקרייני

תפרו גם לפי מידה, אבל פחות מדויקת. ליוצא דופן נחשב החייט משה קאראגי, שעיקר עבודתו בוצעה בהליכה מכפר לכפר או מאחורי הגורן כשלצידו שני ילדיו, הרצים עם המחט מקצה לקצה ומחזירים אותו שוב לאביהם החוזר על פעולה דומה עד שהבגד מוכן למדידה. בביתו התהלכו „לעבעדיקע מתים", אחד קטן יותר ממשנהו — והתוספת לא איחרה לבוא שנה־שנה עם זריחת השמש הקיצית... „מאמע עסען!" שימש לפזמון יומיומי והתשובה היתה „בקש מאלוהים, שמישהו ימות!", כי היה משה תופר תכריכים ודווקא כשילדיו רעבו ללחם סירבו הגבירים למות... ויוצר הפלאים, משה בעצמו, שהיה משכמו ומעלה מכל יתר האביונים, איש מצומק היה, בעל לחיים נפולות ועיניים מרקידות, כאילו עכברים התהלכו בהן, עשה את עבודתו בחיפזון ובהתאם לטביעת עינו בלבד. האיכרים שמחו על המחירים הזולים והמתים ודאי לא התלוננו על הפגמים...

עוני טרוביצאי

העוני הטרוביצאי אינו עוני סתם, לפי המושגים של היום; הקבצנים שלנו אינם חס ושלום פושטי יד, אביונים לא־יוצלחים ומרי לב, זהו עוני מיוחד — עליז וגאה, הדומה במקצת לעוני הכתריאלי שבספרי שלום עליכם... עניים תרבותיים, בעלי נימוסין ודרך ארץ, שהקנאה והתאוה אינן מנקרות בלבם ויורדות לחייהם העלובים. הדלות הטרוביצאית מלאת שמחה היא ואנשיה השמחים בחלקם, שליצנים נפלאים הם ודעתם בדוחה עליהם תמיד, יודעים לשעשע קהל, לגרש מרה שחורה ועצבות ואף להתבדח על חשבון עצמם וגורלם המר.

היו לה לטרוביץ בתי חימר נמוכים ורעועים ולהם, לרוב, גגות תבן, שבחלקם היו נתלשים ועפים מהרוחות הסתריים; עליהם צמח איזוב, ששימש כמרעה לעיזים ותיישים... רחוב ארוך ומפותל נמשך מהגשר ועד לטחנת הקמח של הדניוקיס וחצה את העיירה לשניים; ממנו הסתעפו כל הסמטאות העקומות דרך הגבעות והבקעות והם שקבעו את המפה הטופוגרפית ואזוריה המוכרים של העיירה. על צינורות ביוב ומים לא חלמו אנשינו ולמאורות חשמל לא הגיעו מעולם. הם הסתפקו ב„הישגיה" של העיירה בדורות הקודמים ולחדש דבר לא היה שוב צורך. וכי מי יעלה על דעתו לשלול פרנסתם של שואבי המים בעלי האסלים (קרומיסלי), המוסיפים גון מיוחד לנוף הכללי?... את תימרות העשן של הרכבת השורקת ראו רק אלה, שבדרכם ללוצק נתקעו ליד מחסום הדרכים, משם יכלו להשקיף על מפלצת הפלדה, אשר חלפה לפני אפם. מכוניות כלל לא פקדו אותנו, פרט לאופנועו של הרופא מדמידובקה ומכונית הספורט של ה„סטרוסטה" מדובנא.

יוצאים לכפרים מסביב

עם עלות השחר בימי ראשון, כשסוחרי העיירה טרם הקיצו משנתם, נשמעו צריחות הבנאים והנגרים ממקום המיפגש, המחכים לעוזריהם ולנושאי כליהם. בין הראשונים הופיע תמיד ישראל מאיעס עם לייביש אשרס ובענצי צירילס. היתה זו משפחת הגעלערים, בעלי מקצוע מעולים ומבוקשים ביותר שנעו לכיוון הכפר פידלוחץ. אחריהם הופיע ה„קוזאק" של טרוביץ, וולף אלתרס, יהודי בעל ממדים, בגיל הגבורות, בעל זקן רחב מידות ומטופח, בנאי בודד ללא שותפים, הצועד ללכצ׳יבקי. הצעירים בין בעלי המקצוע — בוטיע מינקיס ושותפו יוסל פונעם ברובער המתינו לעגלתו של יוסל ברוק׳ס (קולטון) ובו זעליג. אלה הם אנשים, אשר אהבו את מלאכתם, שמרו על המוניטין והשם הטוב ועל אף הרעב, שהציק לאחדים מהם, לא נתפסו למלאכת הרמיה (פארטאצ׳עריי) ולא מצאו מנוחה לעצמם בטרם הגיעו לגמר נאה ומושלם, שישביע את רצון כולם. בחלקם לא סמכו על ההכשר הגויי והסתפקו במאכלי תפוחי אדמה וחלב טרי, ולא נגעו במטעמים המגרים, אשר בבית האיכר, שריח החזיר נודף מהם.

בהגיע תורם של הזוגגים נראה נחמן מירילס (רויז) ופייביש החיגר כשלצידו אשתו רבקה. לשניהם היו עגלות מיושנות טעונות משא כבד ורתומות לסוס לבן יחיד. גם אשתו של משה פידומי לא מאסה במקצוע זה. בדרכה לכפר נהגה בדרך קבע להתקוטט ולריב עם בעלה הסוחר, שהירבה תמיד לחשוב עד כי נתפס במחשבתו הפידומית וסוסתו חזרה לבדה באין בעלים...

רחל בוניס הזקנה עשתה דרכה לכפר, כשתרמילה על הגב — ובו כל־בו מושלם... תרצו מחטים, חוטים, כפתורים מכל הסוגים והגדלים או אולי מסמרים, מספריים וסתם פלפל לאכילה — הכול נמצא אצלה בשפע. ישלח אלוהים את הקונים המיוחלים ואצלה סחורה לא תחסר.

יהודה־ליב יחניס, בערל שיסטער ובערקי בוזיס עוסקים בפשיטת עורות מנבלות ובמסחר שיער החזיר (שצ׳וטינים). כל אחד מהם בעל מום ולשמוע אותם מתווכחים בעניני דיומא משמע ליהנות הנאה כפולה. בערל לא שמע את בערקי ובערקי לא ראה את יהודה לייב, אך בעניני מסחר די היה להם ברמזים. וכשאשתו של בערל החירש צרחה לתוך אוזנו „בערל, ההתפללת כבר?!" היה הוא עונה: „לא, עוד לא אכלתי!", כי אהב בערל לזלול הרבה.

בני משה בער, אברהם, אייזיק ויוסף היו ספקי הסביבה לבשר כשר וטרף ותמיד לחמו את מלחמתם עם בעלי האטליזים האחרים — משה גורגיל ואיצי

מניסים. קצבי טרוביץ, היוניקים והפרלוקים, לא הזכירו במראיהם החיצוני את הקצבים הבשרניים של ימינו. היו אלה אנשים רזים, בעלי משקל נוצה וחייכניים למדי. אך משהגיע להפיל פרה ולהכשירה לשחיטה התמלאו לפתע עוז ואומץ וכהרף עין השתלטו על הבהמה המאיימת. מצבם של אלה הורע במיוחד בשנים האחרונות, עת הטיל המשטר הפולני „המתקדם" הגבלות מרובות על יהודי העיירה ועל הקצבים בפרט. תחילה אסרו השלטונות הובלת בהמות כשרגליהן כפותות, אחר הגבילו את השחיטה עצמה, ולבסוף — תנאי ההחזקה ודרכי הסניטציה, שהיו מוזרים מאוד לקצבי טרוביץ. לדברי מוניק שרייבער, נהג אברהם יוניק בכל ימי ראשון (שימי חג המה) לקשור את הבהמות מאחורי הנפחיה שלהם, להמתין עד חשיכה. ובסתר להעלותן לרפת.

אחד הקצבים: איציקל מאניסים ובנו.

סוחרי התבואות היו אצים כעכברים מורעלים מכפר לכפר. עיניהם המבריקות בלשו וחקרו כל עובר ושב, שמא מתחריהם הקדימום וקבעו מחיר. והיה כשהגורל הפגישם יחד — לשמחתו של הגוי לא היה גבול... וכשנטע ליקבורניק „המליח" במקצת את המחיר, ידע גרשון להעלותו ולשמנו ככל האפשר — ובלבד לזכות בעיסקה. בחירוק שניים והפסד רציני יצאו סוחרינו

את בית האיכר והחשבון הסופי הוגש כרגיל בבית המדרש בין מנחה ומעריב, כשפמוטות וסדורים עפים לכל עבר.

הסנדלרים

האימרה הגויית, האומרת: „סנדלרים וחייטים אינם אנשים" — אינה תופסת לגבי המקרה הטרוביצאי. היו לנו סנדלרים בעלי הופעה נאה ומעורים מאוד בחיי החברה. ישראל־הערש, איש גבוה, רחב כתפיים ובעל שפם עבה ומטופח להפליא היה עולה במדרגות ביתו, כשכולו קורן משמחה וכל פסיעה מרקידה את הכרס ומדגישה חשיבות וגאוה, כאילו מפקד המשטרה בכבודו ובעצמו יוצא לסיורו השגרתי. על יד ביתו של מאיר בן־ציונס הרים את הקסקיט בעל המצחיה הרחבה וסיבבו לצד, וזאת כדי להבליט את השיער המקורזל גדול המידות, בדומה לשמשון בזמנו... וכשחסידיו, החברה־לצים, החלו להתאסף סביבו, ידע להציפם בסיפוריו המבדחים, כאילו היה מנער אותם משרווליו הארוכים. במומנטים המצחיקים ביותר היה עושה פרצוף רציני, מגלגל את השפם כלפי מעלה ומרוצה מעצמו, על כי הצליח לרתק סביבו כחצי עיירה... את חיציו כיוון תמיד כלפי שמעון אידיסיס, רחל־לאה רודקיס, בערל שווידקיס, משה קאראגי, סוניה חירגי ואחרים. לשיא ההתעניינות השאיר תמיד את משה פידומי, בעל המניות המשתלמות ביותר והמוכר לכולם...

וכשמזכירים את האב אין להתעלם משני טיפוסים מיוחדים, שבלעדיהם טרוביצאי אמיתי לא יראה את התמונה כמושלמת. הראיתם פעם את ראש המשפחה, מבלי שמורזא יזדנב מאחוריו? הכלבלב, חביב המשפחה, חשוב לא פחות מבנו היחיד איציקל, דמות רצינית וידועה, ילד פלא בקיצוניותו השלילית, שאין דומה לו.

נראה שאף סגולת הרב הגדול לא הועילה וגם שמו של הרבי שנפטר לא השפיע על ה„תכשיט". בבית ספר עממי ביקר יום אחד בלבד ובהגיע תורו להרכבת אבעבועות התעלף הילד ומאז הטיל חרם על לימודים אלה... ישראל־הערש התפרסם גם מהתנהגותו היוצאת דופן, עת הובל יחד עם ה־130 לשחיטה הראשונה. כידוע זימן לו הגורל להשתתף יחד עם הקורפירל הגרמני (היטלר י"ש) במלחמת העולם הראשונה, ואף התהלכו שמועות לא בדוקות על התכתבות בין שני יוצאי הצבא האוסטרי... היכרות זו לא עמדה לו ברגעיו האחרונים עת ניסה לשכנע את ראש הגיסטפו, אשר התרשם אמנם מטענות אלה, ואף הפסיק לרגעים מספר את הירי, ואולם השיקולים הנאציים היו כנראה כיבדי משקל ועלו על זכות ראשונים של בן עירנו.

אשר שיסטער, יהודי נמוך קומה ורזה כמקל, עסק תמיד בוויכוחים פוליטיים, ובפרוץ מלחמת העולם השנייה היה מדגים ברוב מומחיותו על כפת ידו השטוחה והמלוכלכת את מפת האינוויזיה. „התבוננו, היה מצביע ומפרש, פוני מצד ימין וה־רוס מצד שמאל, האנגלים והצרפתים ישלחו אווירונים מלמעלה". וכשהמתיחות הגיעה לשיאה, סגר במפתיע את כף היד והפטיר: „והגרמני — בשבי"... אשתו צינה לא התענינה בסנדלרות, עיניה יצאו למסחר, ונדמה היה אפילו, שהיא מתביישת בפרופסיה של בעלה. היו לה ממדים רחבים למדי, ובחורף, כשהיתה מתיישבת על סיר הגחלים הלוחשות, היתה האווירה בחנות מתחממת... היא לא נראתה כמעט בחברת בעלה המצומק ובכל זאת העניקה לאנושות 14 ילדים מוצלחים, שפרט לאחד, כולם ניספו בשואה. מכולם התבלטה בעיקר בתם דבורה, הסוחרת המפולפלת, שהשתתפה בירידים אשר מחוץ לטרוביץ, וכן בערילי החכם ונעים ההליכות, אשר התאבד בעקבות אהבה נכזבת.

שיע שיסטער הזקן, אחיו של ישראל הערש, היה מסובב את החוט העבה (דראטווע בלע"ז) ומעבירו סביב הטלאים הגסים ואת חלקי הסוליות חיבר במסמרי ברזל, המגרדים את עקב הרגל...

למשפחה שייך גם אלי מלכיס, יהודי רזה וחולני, שאהב להתלוצץ על חשבון הזולת ועשה עבודת לוקסוס — מגפיים גבוהות ומבריקות, אך תמיד צרות במספר אחד. היתה לו הנאה — להצר את החיים וללעוג להם...

בעלי־עגלה

התחבורה היחידה שבאמצעותה נקשרה טרוביץ ליתר העיירות והערים היתה כולה יבשתית... הערש קויבער, בעל הזקנקן השחור, היה איש חולני ומרוגז תמיד על כל העולם. סוסיו העלובים, תמיד עייפים ומיוגעים, מזיזים עצמם בעל כורחם ומשרכים רגליהם בלכתם. את מטען הדואר הצליח איכשהו להעביר לדואר המרכזי בלוצק, אבל איך מגיעים חזרה? בימי רפש וגשם שוטף נאלצו נוסעיו לרדת ולהטות שכם ועל אף ההצלפות והצריחות לא הכניעו „הבחורים" את לבם... רוגזו של הבעל קפץ גם על הסוסים, ונדמה היה, שהם כבר הסכינו עם השוט, כפי שקויבער עצמו הסכין עם הדלות. אבי נהג להזהירני: „מקויבער תבקש בכמה עולה הנזק בטרם תתיישב בעגלתו, כי אחרת לעולם לא תגמור אתו את החשבון". ואכן, נזכר אני ביהודי לוצקאי, שנלווה לקויבער באחד מימי הסתיו. תחילה נהג בו קויבער, ב„דג השמן", בכפפות משי. הוא פרש את השמיכה הרכה לפני רגליו ומדי פעם עבר ותיקן את משענתו. על כל שיעול של הקליינט המטיר ב„לבריאות" רחבה והתעניין ללא הרף בהרגשתו ובמצב בריאותו של הנוסע. לכאורה נראה היה הכול שפיר ומקובל בנסיעות. אך בהתקרב

תא הדואר. קויבערס גאניקל און פאסט קעסטל

לביצות השמנות אשר בכפר ירוסלביץ׳, כשהגלגלים שקעו בבוץ והסוסים, כרגיל במצבים אלה, סיבבו את הראש ולא הועילו דברי כיבושין להניעם מעקשנותם — נתכבד גם האורח בהטיית שכם. בהגיעם ללוצק נשאל רב קויבער, בכמה יעלה הנזק? וכאן נעצר בכנף מעילו ונתגלתה לפניו ידו השטוחה והרחבה של העגלון ודרישתו המוזרה. „שלם תשלם, רב יהודי, בעד הנסיעה, כמובן בתוספת העזרה שהגשתי לך, אני קויבער, באשר עזרתי להוציא את העגלה מהבוץ״... ליהודי המופתע לא נשאר, איפוא, אלא לשלם את מלוא המחיר ובבקשו להקניט את קויבער הפליט כדרך אגב: „רב יהודי, אני ללוצק חייב הייתי להגיע; — אתה, ניחא — הרי זו פרנסתך, אך לשם מה היה עליך לסחוב גם את הסוסים האומללים הללו?...״

שייע דערביידער, היפוך מקודמו, תמיד שמח בחלקו ומחייך לכל איש. היה איש גבוה ורזה ומנסה לחקות את ישראל־הערש בהלצותיו, שעברו כבר הברקה ראשונה. סוסיו, אם כי לא נבדלו במראם החיצוני מסוסיו של קויבער, לא חיכו לרמיזות השוט, נשאו רגליהם על דעת עצמם ושקדו בריצה מתוך זריזות יתרה. וכשהיה מתחרה בדרכו ללוצק עם עגלונים אחרים, אחזה בהם בולמוס הריצה והם טסו כעל כנפי נשרים. שייע ידע גם לשעשע את נוסעיו, להבטיח מטאטאון חדיש לערב שבת ואף לכבדם בהצלפות ידו המנוסה בתוך האדים מעל הספסל העליון שבבית המרחץ. אצלו נפגשו בערבי שבתות יהודים

מכל ימות השנה, המבלים יחד תוך כדי השמעת אנחות סיפוק ויוצאים מכאן נקיים ואדומי פנים. מתפקידו היה גם לגרש את קהל הסקרנים לבל יפריעו למטבילה „המדופלמת" מלכה, ולגדוד נשיה, שבזו אחר זו ירדו במדרגות המקווה לשם טבילה מסורתית.

חלק מה„בארגאס": בתי שייע בעל־עגלה ויעקב־זיסי

משה בעל־עגלה (בלובשטיין) הנו השלישי בחברת מובילי הדואר; גם הוא איש חולני ומשתעל ללא הפסק. ביראת כבוד דיבר על סוסיו הלבנים — „מיינע ברויט געבער!" — ואלמלא השבתות היה לבטח מסתדר בהכנסותיו, אך אלה היוו חור עצום בכיסיו ובמיוחד התרעם על שלושת הגובים והם: „די דייזשע, די מילטער און די לאקשן־ברייט".

השמש

איציק השמש, הג'ינג'י הטרוביצאי בעל זקן התיש האדום והקול המיוחד, הזכיר אמנם בתפיסת עולמו את משה פידומי ורק בענייני מסחר נבדל ממנו. איציק שמר על רכושו הפרטי — בית המדרש... וכאן — דרכו ומלחמתו לא היו סוגים בשושנים. הוא התגורר עם אשתו ציופה, שתי הבנות והבן היחיד לייבילי בחדר צר, ממנו השקיף על בית המדרש. מתפקידו להשגיח ולשמור על הנקיון ובמיוחד במוצאי שבתות וחגים — לבל יוציאו את הספסלים לבית „הספעקטאקל" שבבית אורבנוביץ'. עיקר מלחמתו היתה מכוונת נגד שמואליק קרענדעל (ליובישיס), אשר הציק לו וירד לחייו פעמיים ביום. וכשאיציק ניצל את השבת לתנומה כדת נחסמה דלתו היחידה בגזע עץ, נשמעה השריקה המפורסמת של

שמואליק, החלונות נפרצו, ומכל עבר החלו לנהור ה„בוסיאקיס" לאמר „תהילים" מסורתי...

בשעת משחק הקלפים שרר אומנם שקט מופתי ומתוח למדי, ואולם בהתקרב המשחק לגמר וכששמואל השמיע זעקת אימים ודרש להחזיר לו את הכסף המופסד, נשמעה הגערה מחדרו של איציק: „שוב הנך כאן, משוגענער; צאו בנדיטים, השד ישיגכם ממזרים שכמותכם!" והרדיפה הדרמטית מסביב לבמה החלה מחדש. ובטרם תסתלק החבריה, „כיבדו" את השמש בכמה מגבות רטובות, שהועפו לחדרו דרך הפתח הצר, ורק לייבילי בנו יצא בכמה שריטות ו„סיניאקיס" בלבד...

ובלילות חנוכה, כשמשחק הקלפים נהיה ליגאלי, נמשכו כולם אחרי השמש, עת הוא בירך על הנרות בנוסחו המיוחד, והיה בולע את המילים כאיטריות חמות...

ה נ פ ח י ם

בניו של דוד־אהרון הזקן, נחום ושלמה, החזיקו בנפחייה בשכנות לבית המרחץ, אשר בבודגאס. שניהם בעלי מלאכה צעירים, עבדו יומם ולילה והצטיינו בפירזול סוסים ללא פגם. היתה זו שותפות למופת ללא ריב ודברים ולמרות דברנותו המרובה של שלמה הצעיר, שאהב לעניין את הקונים בסיפוריו, וזאת על חשבון העבודה — לא פגע הדבר ביחסים האידיאלים, ששררו בשתי המשפחות.

יודל לופטה, איש חזק ושופע בריאות, עשה עבודה פשוטה, אך חזקה למדי. יהודי העיירה לא סמכו אמנם על ידיעותיו המקצועיות ופרט לליקבורניקיס ובני העם השכן לא סבל מעודף עבודה. במראהו החיצוני הזכיר אמנם יהודי עבדקן ושומר מצוות, אך לאמיתו של דבר היה רחוק מענייני כשרות. בתוקף מניותיו האפסיות בטחנת הקמח של הפערציס ניסה להטיל את מרותו על יתר השותפים וגרם לשערוריות לא מעטות. היו לו לאידיל בנות ובנים יפים ובריאי־גוף, שאת נחת זרועם הוכיחו בתיגרות המרובות, עליהן פקד רב אידל בכבודו ובעצמו. כל משפחת לופטה אבדה מיד עם פלישת הגרמנים ובנם הצעיר, משה, נפל כקרבן ראשון ביום הפלישה הראשון.

ה ס ו ח ר י ם

בדומה לבעלי המלאכה והחנוונים למיניהם, גם מעמד הסוחרים לא היה מבוסס מבחינה כלכלית. לרוב היו הם עמוסי חובות ותמיד זקוקים לגמילות־

חסד. בהתקרב סוף השבוע, ובעיקר בימי שישי, רבו ידידיה של אמי. מפעם לפעם היתה מציצה בחלון הקטן ומשהבחינה באורח, היתה עוטה את עצמה בצעיף הארוך ויוצאת לקראת הנצרך. מעולם לא ניהלה משא ומתן ואף לא ביקשה ערבויות והיה כשניסו לדחוף לידיה משכון קטן בצורת שעון זהב, שרשרת או כלי כסף כלשהו — היתה נפגעת עד עומק לבה ודחתה בשתי ידיה את המציע. „מילה חשובה אצלי מפז, תחזיר כשיוטב לך; בעניני מסחר אין להתבייש, וכי אני לא זקוקה לפעמים להלוואה?" נהגה כאילו לפייס את המבקש טובתה.

תושבי העיירה, ואפילו האמידים שביניהם, לא ידעו בית הבראה מהו. לקריניצי ונובוסטב נסעו רק אלה, שהרופא ציווה עליהם, וביניהם ישראל דניוק, בערל פריצים ועוד כמה חולים כרוניים, שלא היה להם יותר מה להפסיד. וכי מתי אוכל יהודי תפוז? — בשני מקרים בלבד: כשהפרי רקוב או שהאוכל אותו מתחיל להירקב...

אילו אפשר היה להגדיל את השבוע בעוד יומיים־שלושה, מסופקני, אם די היה גם בכך. בערבי שבתות ציווה הרב על סגירת החנות, והקדים, לדבריהם, את השבת. בעוד שבמוצאי שבת הכוכבים בוששו תמיד לצאת... ליהודילי קופילס לא חשוב לפעמים הפדיון — העיקר, שבנציכי שוויצ'קאריכי לא תקדים אותו בפתיחת החנות... הוא היה מקנא בסוחרים, שחנויותיהם צמודות היו לביתם, ולא קשה היה להגניב קונה גם בימי ראשון, בזמן שהערשילי שלו חייב להתחקות על עקבות הקומנדאנט ולאותת מרחוק לאביו בהתאם לסימנים המקובלים. המרכז המסחרי שלנו היה מורכב, כזכור, משורת חנויות בצורת ר' דפוסה על הגבעה המרכזית, ממנה אפשר היה להשקיף לכל רוחות העולם. הגוי הכפרי, שהחנה כאן את עגלתו, חייב היה להבטיח לבל תידרדר מטה ושהחברי לצים שלנו לא ינתקו אחד מגלגליה, ולעומת זאת פטור היה מלהתרוצץ, ונהנה משירות אדיב וזול.

השוחטים

משחיטה בלבד קשה היה להתקיים בעיירה קטנה כמו שלנו, ולכן זקוקים היו השוחטים שלנו ל„פרופסיה" משנית — והיא בשדה החינוך.

אהרון שוחט, הארי שבחבורה, שלא היה מן הגאונים בתורה, אולם חזק בגופו, בחר במקצוע, שגם הוא ירגיש בו ובעיקר — ישמע אותו... והרי ידוע לכול, שרב אהרון כבד שמיעה היה. הוא בחר איפוא להיות בעל תוקע, שהוא כשלעצמו

מקצוע לא מכניס, אמנם — והרי לא כל יום תוקעים בשופר; אך מכובד, מכובד מאוד... בעיקר נהיה רב אהרון למרכז ההתעניינות אצל הילדים בראש השנה, עת חזר יחד עם הרב מהמקווה, עטוף כולו בטלית. זוכר אני היטב, שהיינו נעמדים בשתי שורות ליד הכניסה לבית המדרש, לפני ה„גאניקל", מחכים שעה ארוכה. וכשאלה התקרבו, היינו מביטים ישר בפניהם, כי־על־כן לא ככל ישראל המה, השכינה שרויה על פניהם. הליצנים שלנו היו מתלחשים ואומרים, כי רב אהרון לוחם קשה נגד השטן, שלא יעמוד נגדו בשעת התקיעה. ולכן זמנו מוגבל ואסור לו להציץ החוצה. בשנים האחרונות התקשה מאד בתקיעה, היה מזיע, מתעטש ופניו האדימו מרוב התאמצות וכבר לא הגיע לסוף מוצלח. הבעלי־בתים קיבלו זאת ברוח טובה ובצחוק דק על הפנים ולא עלה על דעת אחד מהם להחליפו באחר, שמא ייפגע הזקן שלנו. במיוחד הצטיין רב אהרן בשיבוש הלשון האוקראינית. האידיש, בעיניו היא שפת כל הגויים, וכשמטבלים כל שפה אחרת במעט מילים משפה בינלאומית זו — הרי גם היא מקבלת טעם טוב ומובנת לכל. לדוגמה זכורה בפי הטרוביצאים הזמנתו לנגר הגויי להתקנת חלון לעבר בית המדרש, כשהוא מבקש באוקראינית, כביכול: „זרוביטע מעני אוקילי, שוב מונא בילו קיקעלי גלייך דו בית־מדריש׳לי".

יוסל שוחט

רב יוסל התפרסם במיוחד מניב דיבורו המיוחד ומשירתו הידועה לכול. כזכור, התקשה אמנם קצת בדיבור והרי מגמגם היה האיש, ואולם הדבר לא הפריע לו לשמש כחזן וכבעל קריאה. הגמגום קשור היה אצלו במערכת הראיה והריח, וכשהיה מדבר אליך — נוסף למראה המצחיק ונצנוצי העיניים היה מפליט עליך מבול של מים...

ישראל־הערש, המפורסם, השתמש גם בו לצרכיו ההיתוליים ועל חשבונו נרקמו בדיחות ומעשי התגרות שירדו לחייו. הגוי מהכפר לעכיצ׳יבקי, גם הוא היה מאנפף במקצת וכששני אלה נפגשו על פי הזמנתו והדרכתו של הליצן הטרוביצאי — יצא הדבר ממסגרת בדיחות הדעת ומלחמת תרנגולים רגילה ונהפך למעשה טראגי.

וכשיוסל נכנס בשעה טובה לביתו החדש, עשוי לבנים אדומות ומבריקות, רבו דאגותיו ומלחמתו התמידית עם קצבי טרוביץ עברה לפסים אחרים. מדי בוקר עם עלות השחר יצא להשתעשע ולהתענג בבניין החדש וב„עטלף" ארוך ונקי החל בצחצוח כל אבן ואבן שבו. בגמר עבודתו התחבא מאחורי הבניין

והתחקה על עקבות הילדים, שבאו לכאן לשחק ב„מונעטיס". בשבילו היתה זו מלחמת צלילים, שדלדלה את עצביו של האיש הגבוה בעל הזקנקן הקצר, וכל פגיעת מטבע בקיר הבניין הביאה בעקבותיה נצנוצי עינים וזעקות אימה עד שבסופו של דבר החל לרדוף אחרי ה„בנדיטים" הקטנים, שבאו „להרוס את בניינו"...

שיקע שוחט

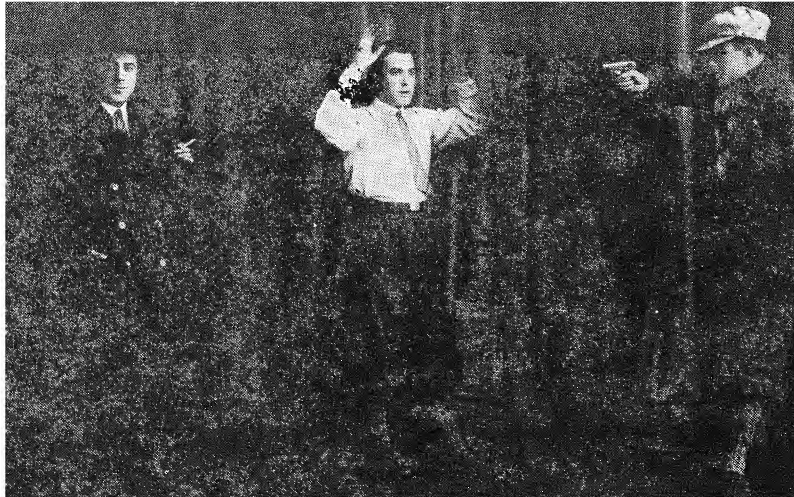
שיקע, היפוכו של יוסף, נמוך קומה, צנום ורזה, שפיאותיו וזקנקנו התישי המדולדל עטרו את פניו החיוורים, מהם בלטו העיניים התמימות והחולמניות. הוא היה הצעיר שבחבורה, התחתן עם בתו של רב אהרון־סערילי, וקיבל על עצמו את מקצוע אביה. הוא הצטיין בבקיאותו הרבה בש"ס ושימש כמורה ללימודי גמרא ותוספות. בביתו שרר תמיד שקט מופלא, אף פעם לא הרים את קולו, פרט לשמחת־תורה, עת היה מזדקף, ובעיניים כמעט־עצומות רקד בלי הפסק, וריקודו הביע אמונה ומסירות ללא גבול. כתלמיד שלו זוכר אני, שפניו היו תמיד מורדות ולא היה מסתכל בפני אדם ובפרט... אשה. איש צדיק היה, תמים ומקובל על הבריות, ואפילו על קהל הקצבים... בתור מאמין נלהב היה משגיח על הכשרות נהג לפעמים בחומרא כלפי הקצבים, וכשהאווירה התחממה יתר על המידה, כנהוג בעולם הקצבי, והורמו האגרופים — שיקה שלנו ישב כבר בביתו ועיין בדף הגמרא. אין תענוג גדול יותר מאשר להתבונן ב„שבת הגדול ויום שישי הקצר" — הכוונה לצמד־חמד יוסל ושיקה — כשהם עושים את דרכם לרפת של אברהם־משה־בערס ומתווכחים בענייני דיומא. יוסל ידע אמנם את מלאכת השחיטה על בוריה, אך משצצה בעיה חדשה, המסבכת במקצת את העניינים, נעזר הוא בידיעותיו של שותפו וזה האחרון היה מתרץ קושיות, מלבן ומבהיר את הטעון ליבון והבהרה, וזאת בפשטות עממית, שלא לפגוע חלילה בחברו הוותיק ולא להביא אותו במבוכה. על שיקה אמרו, שהוא הפך את לימוד הגמרא למעין תפילה ועבודת הבורא, התבייש לגבות את המגיע מתלמידיו, וכשדחפו לידו שטר כסף היה מסובב את הראש הצידה ולא טרח כלל לבדוק את המטבע.

ובאשר למקצוע העיקרי, השחיטה, אין לקנא בעושי המלאכה. עבודתם נעשתה תמיד במחתרת וכבתי מטבחיים שימשו כרגיל בתי הרפת של הקצבים. ואם נזכור רק את הדגש ששמו שלטונות פולין שלפני המלחמה על צחצות וסניטציה, שירדו לחייהם של רבים, יוקל עלינו לרדת לעומקה של הבעייה ולהבין לרוחו של השוחט מהעיירה הקטנה. המצב הורע שבעתיים עם פירסום גזירות הגברת פריסטור (צירת הסיים הפולני), המאיימות על חיסול השחיטה

הכשרה כולה — דבר שהגביר את רוגזם של הקצבים, ולא פעם הפכו מכשירי עבודתם — הסכין והגרזן — למכשירי איום על שוחטי טרוביץ. וכך הם חיו, השוחטים שלנו, בפחד מתמיד, פחד בפני הפוליציה המקומית, פחד בפני הקצבים הממורמרים והנוחים להתרגז ופחד מפני... נשיהם.

רב אהרון מת מיתה טבעית, יוסל ובנו יהידו צאלי (בצלאל) הומתו בקבר האחים, שעל הגבעה, ואילו שיקה, לפי השמועות, גויס לצבא האדום ומאז נעלמו עקבותיו. נשותיהם, כרוב נשי טרוביץ, הובלו לגיטו אוסטרוז׳ץ, וביניהן אשתו של יוסל הנזכרת גם בפרשת „המארש״ של הפעריציס — לקראת המוות.

החוגים הדראמטיים

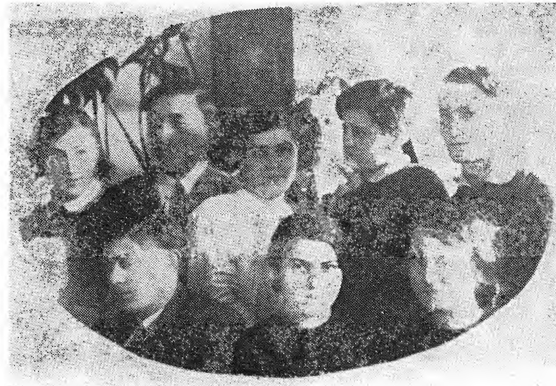

באחת ההצגות מעל במת טרוביץ. טראוויצער אמאטארן.

מכל ענפי החיים התרבותיים, שהיו מפותחים בערים הגדולות ובחלק מהעיירות, כגון ארגוני ספורט, אגודות מקצועיות וספריות לספרות עברית ואידיש, נתפס הנוער הטרוביצאי בעיקר לגרעין תרבותי חשוב — לאמנות התיאטרון. חוגים דרמטיים שונים נוצרו בכל ארגוני נוער ונושאי ההצגות קשורים בהשתייכותם המפלגתית. אנשי החלוץ הציגו מחזות לאומיים לקוחים מההיסטוריה היהודית, הבונדאים והקומוניסטים, שדבקו בשפת אידיש ביקרו בהצגות של הרציטטור המפורסם שצ׳וגול, וילדי בתי הספר ערכו הצגות בשפה

הפולנית. ההצגות הראשונות התקיימו ברפת של יהודית פירר ולייביש פישילס ורק לאחר שהתחילו לשחק בשכר („אויף בילעטן") — נבחר כמקום מתאים אולמו של אורבנוביץ', לאחר שהוכנסו בו שינויים קלים וספסלי בית הכנסת הוגנבו לתוכו על ידי שמואליק קרנדל ועוזריו.

לחובבי התיאטרון הטרוביצאי השתייך הנוער מכל הגילים. הערש־לייב מאניסיס, יוסל קראסנער, ברכה פירר, טייבל געלער ואחרים נחשבו לשחקנים רציניים וגילו משחק מעניין למדי, אך לכוכב של ממש נחשב תמיד מלך דניוק.

מלך דניוק — משמאל למטה.

מלך היה מחונן במוזה תיאטרלית וגילה יזמה רבה בשטח זה. הוא החזיק את העיירה ברוב ימות השנה במתח תיאטרוני. בהופעותיו על הבמה הוכיח ביטחון ומשחק מלא רגישות, ובתנועותיו הגמישות והקפיציות כיסה על פגמים וחוסר־אונים של יתר השחקנים. הוא ידע להפנט את קהל מאזיניו ואוהדיו, לשחרר אותם ממעצורים נפשיים ודאגות פרנסה, ולעורר בת צחוק אף על הפנים הקפואים ביותר... מעולם לא סמך על הלחשנים וכשאברהם איצי־משה־וולפס דילג משום מה על כמה שורות או התעטש לרגע ידע מלך להמציא רפליקות משלו ולעיתים גם לבוא לעזרת הבמאי הלחשן הטמון בארגז או מאחורי הדלת. אגב, שחקנינו ידעו לפעמים להרגיז את הלחשן בתפיסתם הקשה ולא פעם נאלץ הוא להוכיחם מתא הלחישות: „פאסקודניאק, ביזט קראנק געווען אויסצולערנען די ראל?!"

משה־אידי הזקן, שלא מאס בטיפה המרה, נחשב לעובד במה מושבע ותמיד הסתובב מאחורי הקלעים עם פטיש ביד, מוכן לכל קריאת חרום. אמנות

הבמה היתה טבועה בדמו ודעתו על שחקן נתקבלה ללא עוררין. לעיתים נקרא גם לנגן משהו בכינורו ולשעשע את הקהל הממתין להרמת המסך.

אנשי הרפואה

כידוע, בטרוביץ לא היה רופא מוסמך ורק שני „פלשרים", שידעו משהו ברפואה, היו מוזמנים למקרים דחופים בלבד. במקרים הקלים ידעה כל משפחה לטפל בהתאם למסורת של שנים או באמצעות ה„קוגוטק" (אבקת תרופה נגד כאבי ראש), שהתאים לכל מחלה חולפת, כגון כאב שיניים, אוזניים ואפילו כאבי בטן... הפלשרים — רומנובסקי ודמביצקי — סחבו אתם תמיד את ה„טלית־זעקל" עם כוסות הרוח ולכל צרה, שלא תבוא, היו מוכנים למתוח לך את עצמות הגב ולהשכיבך כאוות נפשם... הרוקח המפורסם שלנו, פינצ'וק, קרא לפרופסורים של טרוביץ „די באנקעס שטעלער", ובמיוחד התרעם על כי אינם יודעים לנצל את מלאי הסחורות שבבית המרקחת שלו... אגב, פינצ'וק זה, שליצן ורגזן היה, אהב להתלוצץ על חשבון שני הפלשרים, דוברי הרוסית, ובאידיש מטובלת ברוסית היה ממליץ עליהם באמרו: „עטי פרופסורה — א קרענק פארשטייען זיי ביידע; אתה צריך רק להתלונן בפניהם והם כבר יבחרו לך מחלה..." ישראל־הערש שלנו ידע גם לספר על מקרה, כשדמביצקי שכח את ה„באנקעס" בבית ונאלץ להשתמש בצנצנת ריבה, כדי להשקיט את כאבי הבטן של הכפרי... דמביצקי, שלא היה רגיל לכוסות כה גדולות, נבהל במקצת כשהקרס נבלעה לתוך הצנצנת. אז הוא הקיש בפטיש הנגרים שלו ולקול צלילי שברי הזכוכיות שוחררה הבטן מהלחץ הרפואי...

אגב, ישראל־הערש זה, שראה בו בפינצ'וק מתחרה רציני למקור הבדיחות, ניסה לעיתים להרגיזו במשאלות טרדניות, שהיה בהן כדי להקניטו ולהרתיח את דמו של ה„פאן אפטעקאר". לצורך זה היה ממציא חרוזים מעליבים ופוגעים במקצוע הרוקחות, וכשאזלו כל התקוות לא התעצל גם למשוך בפעמון האזעקה ובלבד להכריחו לריצת לילה, כשתחתוניו הלבנים מבהיקים באפילה וקללות עסיסיות מתנפצות בחלל הלילה...

בשנים האחרונות ביקרה בטרוביץ רופאת השיניים מלוצק, הגב' קולומייצבה והרופא היהודי מדמידובקה, שנזעק לעיתים לבית הדניוקים.

המסתגפים

השיטה להטיל מום בגופו של הצעיר, כדי לשחררו מגיוס לצבא הצאר, זמנה חלף יחד עם המשטר הכושל, ורק אי־אלה סיפורים מהזמנים ההם מרחפים עדיין

באוויר. השלטון הפולני המתקדם אינו משתמש יותר ב„כאפוניס" (חוטפי ילדים), שמתפקידיהם היה לחטוף ילדים ולשלחם לשרות צבאי למשך 25 שנים, ממנו מעטים בלבד חזרו הביתה. צעירי טרוביץ אינם זקוקים עוד לתחבולות הוריהם, שמוכנים היו להשתחרר מ„כאב שיניים צבאי" על ידי עקירתן הכללית ובלבד לא להישלח לקנטונים המרוחקים של הצאר ניקולאי.

המועמדים היהודים ל„פריזיוו" (הגיוס) המציאו איפוא שיטות חדישות, פחות מסוכנות, שמתפקידן לענות את הגוף ולהשוותו לזה של נזיר בודהיסטי, שלעינויו יצאו אף מוניטין.

אלה שנתברכו מילדות ביד עקומה, גיבנת או אפילו „פלאטפוס", מי יידמה להם בהתקרב ימי הגיוס? ואולם, מה יעשו אלה, שהגורל התאכזר להם והם לא נולדו בעלי מומים?... העיקרון הוא, איפוא, להמעיט ככל האפשר במשקל הגוף ולהעמידו על לא יותר מ־48 ק"ג במלאת לך 21 שנים. להשגת מטרה נעלה זו, כל האמצעים כשרים בעיני אבותינו וכל המשפחה מתגייסת מרצון, להשגת אי־גיוס מוחלט לאחד מבניה...

המימרה הנודעת „אז פריניאַטי איז צוגענומען איז א בראך צו דער מאמען" — היתה אקטואלית מאוד בשבועות שלפני הגיוס ולא מעט תוגה ועצב פולקלורי טמונים בפתגם זה. זכורות לנו היטב ה„לוויות", התפרצויות הזעם וזעקות האם, שנאלצה להיפרד מבנה, העושה דרכו לצבא; זכורות כל אותן התחבולות, ניסיונות המירמה, המתחים השמנים ועד... החלפת בן מיוחס בבן ממשפחה אחרת בעד שווה כסף. ההקרבה של האם היהודייה לכל אחד מבניה לא ידעה גבול, ואם האם הנוצרייה ליוותה את בנה היחיד לשורות הצבא בזמר ובנפש שמחה — לאם היהודית היתה זו „לוויה"...

משנתקרב ה„רוצ'ניק" (שנתון חייבי הגיוס) החלו הבחורים למשמש בצלעות ולבדוק את שכבת השומן, שעליהם להוריד... בריאי הגוף, שסכוייהם קלושים היו, החלו לקנא ב„סוכוטניקיס" ולהתלוצץ על חשבונם, אך להיפטר בלא כלום, לא בא בחשבון. השנתון נכנס איפוא ל„קרנטין" סגור (אגב, המונח דיאטה אינו מופיע במלון הטרוביצאי), חיי הפקר, שובבנות והעיקר — להתנזר מאוכל ומשינה. לחוויה מיוחדת נחשב השנתון של שמואליק הוז (בן משה רודקיס) ובפרט כשלתמונה נכנסים גם שמואליק קרנדל והזוג המוצלח — שמעון ואידיסל מלצר. האחרונים אינם שייכים, כמובן, לצוות ומשמשים רק

כאמצעי עזר; על חשבונם טוב לבדר את הקהל הטרוביצאי. שמעון זה, יהודי גבוה ורזה, עטור זקנקן תיישי מדולדל, ידע גם ללמוד דף גמרא, ותקופה מסויימת שימש כמורה, ואלמלא ריח הבצל, שנידף ממנו בכל שעות היממה היה לבטח מצליח בתפקידו... אידעסל, אישה שמנה ועגולת פנים, ההיפך מבעלה, שהיא אגב בעלת הדעה, היתה מסובבת את בעלה בהתאם לעונת השיגעונות שאחזוה, מתגרשת ומתחתנת לפחות פעם בשנה ומהווה מקור נכבד לליצני העיירה. בליל הסליחות הקימו המסתגפים שלנו אנדרטה מעל גגות החנויות בשוק בצורת שיחה טלפונית בין שמעון ואידעסל, והנושא כמובן — גירושין כפול 7.

נדמה לי שבאותו לילה החליטו „אדריכליה" של טרוביץ לשנות סדרי בראשית ולהעניק לעיירתם מעמד של עיר. רוב שלטי המנופקטורה נתלו מעל בתי השימוש המרכזיים, בעוד החנויות עצמן נחסמו בגל אבנים מלובנות... בשמנת וחלב. בפריקת הגשר הארוך, שמתפקידו לחבר את השוק לחנותו של יעקב־יוסי, עמלו החבריה תחת השגחת הפוליציה המקומית, דבר שגרם לא מעט סבל לחנוונים, ולסוניה בת חיים חירגע עלה הדבר באבדן אחת מאצבעות רגליה.

ומעל לכל — המרתפים עם ה„לאדישקיס" השמנות וה„וארעניה" המחייה נפשות. מספיק היה להגיש לאהרון גלר לטעום מקצה הכפית, כדי שיקבע בוודאות את התאריך ומאיזה מרתף נלקח השלל...

מעלליהם של המסתגפים היו תמיד לשיחת היום. הניזוקים חרקו שן, ואלה שלא היה להם מה להפסיד — שמחים ומתגאים במעשים אלה. איש לא העז להתלונן עליהם בפני השלטונות, וכשאבי איים על דוד פייבישיס בהגשת תלונה, חייב היה לפדות את עצמו בשני ליטר י"ש, אחרת — יסודר לו טלפון מהקרביים...

בעיני כולם נחשבו הרעקרוטים כנידונים לגירוש וככל שהתקרב „יום הדין" שלהם, כן רבו רחמיהם של בני טרוביץ עליהם.

הקלפנים המקצועיים מביניהם התאספו בדרך כלל בשילעכל ו„הרביצו תהילים"... ואילו ה„קיביצערס", שסכנת ההפסדים לא איימה עליהם, היו מנמנמים ומתעוררים, מרכינים ראש ומקפיצים אותו אל על וחוזר חלילה.

מתפקידי אני היה לשמור על אחי מיכאל לבל יירדם, ובהתאם להיתר מההורים היה עלי לצבתו ולהרטיבו בשעת חולשה, כי אחרת אצטרך לחפשו בשורות הצבא ולא יהיה לי עוד אח בבית...

חיי דת וחסידות

טרוביץ תפסה מקום נכבד בחיים הדתיים והרוחניים של האיזור והשתלבה יפה בחיי החסידות. הגורם הרגשני, שהיה מפותח מאוד אצל הורינו, מצא לו פורקן בסעודות הרביים הטריסקאים והאוליקאים, ולשיא האכסטזה הגיעו חסידינו עת קיבלו מידי הרבי את השיריים, כשהוא בודק כל חסיד וחסיד בעיניו החולמניות ומעניק לו את ה„כזית". החסידות הכניסה רוח־חיים בח״י העיירה הרדומים ועוררה בקרב אנשיה מהפכה נפשית עמוקה. היא כבשה את ההמונים בזה, שבאה לדון אותם לכף זכות ולהעלותם בחיבה וברחמים.

הנזירות והפרישות הקיצוניות נמאסו על „העולם" הטרוביצאי, הוא השתדל להחזיר חיות למצוות מעשיות, שנתרוקנו מכל תוכן. הבעלי־בתים שלנו שללו אמנם את הבילויים החופשיים „האפיקורסיים" — הם לא ביקרו בהצגות וסרטי קולנוע לא הגיעו לטרוביץ — ואולם מ„דרשה" בלבד קשה היה להתקיים. חייהם היומיומיים היו עצובים למדי ולא מעט טראגדיות התחוללו בהם, ולכן לא מוכנים היו צעירינו לבקר בבית המדרש ולשמוע את הדרשנים מהחוץ, אשר בנעימה לירית מיוחדת היו „דורשים" על עולם־הבא וסוחטים דמעות ואנחות מ„העולם הטרוביצאי". והעיקר — גרושים מספר לתוך קערת הצדקה, שהועמדה בפתח...

צעירי טרוביץ הלכו מדי שבת לבית המדרש ולא העזו לחלל אותה בפרהסיה. בתוך העיירה לא הסתובבו בגילוי־ראש, ואפילו החופשיים בינינו, נמנעו מלהפר מסורת זו.

והגל החדש שהציף את ווהלין וגליציה הוריד את היהדות מעולם האצילות וסיגלה להשגותיו של האיש הבינוני ועד ל„עמך". הפועלים הממורמרים, שחייהם נתרוקנו מכל תוכן, מתחילים לפתע להתלהב מהרעיון החסידי, אשר יודע להחיות את רוחם ולמלא לבם שמחה.

חסידי טרוביץ לא לבשו קפוטות אטלס שחור, לא גרביים לבנים ואף לא חבשו „שטריימלעך" על ראשיהם. הם התהדרו בלבוש השבת הפשוט, והחליפו את הקסקט, בעל המצחייה, במגבעת רפרזנטטיבית יותר.

גם בעלי־העגלות שלנו בחרו להם רבי משלהם, רבי צעיר וספורטיבי, מהמודרניים ביותר... הרבי מקרמיניץ, או כפי שקראו לו אצלנו — „ישראל־הערש׳ס

רבי״. והאחרון ידע להלהיב את חסידיו בעממיותו הרבה, בריקודיו הנפלאים, ומעל לכל בשירתו הערבה בשפה האוקראינית... הוא לא דרש מחסידיו בקיאות יתר בתלמוד, התמסר יותר לעניין הגשמי, והעיקר — לא להוריד את המתח...

בגישתו המיוחדת רכש אהדת פשוטי העם וחסידיו רבו מביקור לביקור. היו גם מקרים בודדים של פרישה מהמחנה הטריסקאי והצטרפות לשולחנו של הרבי הצעיר, אצלו השמחה עוברת על גדותיה והאווירה ביתית יותר... וכשרבי זה היה שר „ויפיום קומציו רומציר״ או „קאטרינה מולודיצה״, יצאו חסידיו מכליהם מרוב התפעלות, פתחו את חלונות הבית והניעו בראשיהם באמרם: „דאס איז א בראוועך רבי, א חברה׳מאן״. ביתו של מעכל מינקיס שימש לו כאכסניה קבועה וחסידיו היו ישראל־הערש, אלי מלכיס, שייע ביידער ואחרים. הרוקח הטרוביצאי פינצ׳וק, שרחוק היה מענייני דת ומסורת, התלהב גם הוא מה„קונצענמאכער״ הצעיר וקרא לו „מולודיעץ ראַבין״.

ורק מתנגד אחד היה לה לטרוביץ. מושקי סוסיס הלמד׳וניק לא ראה בעין יפה את „ההשתוללות״ ההמונית סביב הרביים, עושי הנפלאות, ובשום אופן לא מוכן היה לצאת מאדרתו הישנה ולהצטרף לכת החדשה. תחילה לחם נגד התופעות החדשות ובלבו פנימה אף לעג לרביים אלה, ואולם כשגל החסידות החל להקיף שכבות יותר רחבות, לא יכול היה יותר לעמוד מנגד, והפך לאחד מחסידי הרבי מצ׳ורטקוב.

סביב שולחן הרבי

חוויה מיוחדת ובלתי נשכחת ציפתה לי בשובי הביתה מהגימנסיה באחת השבתות. בבית שררה שמחה מיוחדת ובראש המשמחים היה הסבא דויד, שהיה אחד מחסידיו הנלהבים של הרבי מאוליק. כזכור, רוב דיירי העיירה חסידי הרבי מטריסק היו, ולא נשכחו ממני ביקוריהם של רביים אלה, שהתאכסנו בביתו של אברהם משה בערס. אך מכיוון שמשפחתי דגלה בחסידות האחרת — חסידות אוליק — קרוב היה ביקורו של רבי זה יותר ללבי. התכונה לקראת הביקור הורגשה כבר ביום חמישי, עת נבחר ה„פייטון״ היפה, בעל הסוסים המובחרים והמושב הרחב המכוסה בשמיכה פרחונית, עליה ישב הרבי כשלצידו הגבאי שלנו רב יודל פוקס.

הרבי מאוליק, המכונה „אוליקער רבי״, היה איש בגובה בינוני, בעל פני מלאך, וזקן ארוך ומטופח מכסה את פניו הלבנים כשלג. אמרו עליו, שאינו סתם רבי ותלמיד חכם, אלא ובעיקר — מרפא חולים. בסגולתו זו האמינו גם הגויים, ולא התביישו כלל לענוד את הקמיע של הדוקטור היהודי, שאינו טועה לעולם... כרגיל, לא היה הרבי בודק את חוליו ומכל שכן לא בא במגע עם החולים הנוצריים; את סימפטומי המחלה נהג לחקור אצל מבקריו ובהתאם לכך קבע את הדיאגנוזה. ונוסף לכל אלה שימש הרבי כיועץ בענייני מסחר, ודעתו היתה מכרעת בעיני חסידיו, כדבר שאין להרהר בו שנית.

ערכו לו, לרבי, סעודת ליל שישי — סעודת מלכים — וכל המסובים היו עוקבים באהבה וביראת כבוד אחרי תנועות הרבי. וכשהרבי היה שמח צחקו גם הקירות מסביב... ולפתע, כשהיה מכסה את עיניו ושקע בהרהורים, נמחה הצחוק מעל פני חסידיו וכולם מחכים בדומיה — מה יגיד הרבי?

בזמנים ההם, כשהפרנסה לא היתה מצויה וצרות לא חסרו, היו באים לתנות לפני הרבי את צרותיהם, דרשו בשלומו וביקשו את עצתו. קשה לתאר את הדבקות של חסידים אלה ברבי, את ההתלהבות, שצנפה אותם בשעת המחול החסידי, כשמנגינות חסידיות פורצות מגרוניהם וצרות משפחתיות נעלמות, כאילו בלעתן האדמה...

ובימי ראשון בבוקר, כשהרבי מתכונן לעזיבה, גברה התנועה בביתו של רב יודל. לאחדים מייעץ הוא בענייני מסחר, לאחרים — תרופה ורפואה שלמה, ולנשים הממורמרות — „א גיט שידעכל״ בשביל הבת הבכורה. גם הביישנים מבין החסידים לא התקשו למצוא שפה משותפת בהבהרת מצבם המיוחד — והרי לרבי תפיסה מיוחדת; הוא יודע הכול... „איך וויס, איך וויס״ — היה מפסיק ופותר בעיות ממש על סף העגלה, כשהוא מקמט את מצחו הרחב ומתייחד לרגע קט עם בוראו.

ושעה ארוכה משמשתי את כף ידי הימנית, וסוגרה תכופות, רק כדי לא לאבד את הרוח האלוהית, שהשאיר הרבי בלחוץ אותה לעת פרידה...

בתי תפילה

פרט ל„שיל״ הישן ובית המדרש, אשר ממולו, לא היו בטרוביץ „קלויזלעך״ ו„שטיבלעך״, כנהוג בעיירות הסמוכות. לכל חסידינו היתה נוסחת תפילה אחידה ואינני נזכר בהתנגשות או בחילוקי דעות על רקע זה. עבודת־הבורא איחדה את

עניי טרוביץ, בניגוד לעיירות אחרות, שחסידיה היו מסוכסכים ומפולגים וכל שושלת הקימה קלויז לעצמה. אצלנו לא החרימו חסידי טריסק את ביקורי הרבי מאוליק וחסידי אוליק היו לפעמים מסיבים לשולחן הטריסקאים... השמחה היתה משותפת, שמחת העיירה כולה. אפס, לתנות את הצרות ולבקש עצות בא כל אחד לאוטוריטה שלו.

ו„העולם" הטרוביצאי רכש לו „ערים" והקים „שטנדרס" — בעלי־המלאכה בשול הגדול והקר ואילו הסוחרים — בבית המדרש, המחומם היטב. ואם אין בית המדרש נבדל מבית גדול אחר, שכמותם היו רבים בטרוביץ — הרי הזיכרונות מהשול לא בקלות יימחו. הניגוד בין החיצוניות הפשוטה והצנועה לבין הפנים המפואר עוד הגביר את הרושם של היצירה המונומנטלית, אשר התנשאה על הגבעה במרכז העיירה. היא היתה גבוהה מאוד (אגב בטרוביץ לא מדדו לפי קומות...) בנויה כולה עץ, בצורה ארכיטקטונית, פטריארכאלית מיוחדת. ארון הקודש שלה באמצע הקיר המזרחי התרומם גם הוא גבוה, ומקושט היה בפיתוחי־עץ אמנותיים; לבימה, אשר באמצע האולם, הובילו מדרגות משני הצדדים.

לנו, הילדים, זכורה בעיקר המרפסת החיצונית הארוכה, ממנה היינו משקיפים על החופות, שנפרשו תחתיה, ובשמחת תורה — מתחקים אחרי שלמה בודניק וחיים חירגע, ממנה „הצליפר" עלינו מן שק התפוחים, כשהם צועקים: „צאן קדשים!" וכולנו עונים במקהלה: „מע, מע!" וזכורים לנו היטב ציורי החיות, הדגים, כלי הזמר והשופרות המשונים; זכורים שנים־עשר המזלות מסביב לכיפה, שהתנשאה כרקיע, משובץ אלפי כוכבים, ומעל לכל — החלונות הגבוהים והמפוארים, דרכם חדרו קרני השמש השוקעת והוסיפו גוונים שונים לתמונה הכללית.

המרפסת הפנימית (היציע), שהפרידה בין הגברים והנשים, היתה אפופה מסתורין ומשום־מה הטילה עלינו פחד. המבוגרים הצליחו למתוח את הקטנים, והסיפור, ששאריות מבריתות מילה נאספות כאן, היה מדכא ומעורר גועל. מאוחר יותר, משהצלחנו להערים על איציק השמש ולחדור דרך ה„ווייבער־שילעכל" לתוך רחבת השיל, העפתי מבט סקרני על המרפסת המיסתורית ופרט מקרעי משניות, מחזורים וגמרות מכוסים שכבת אבק הגונה, לא מצאתי דבר...

בשנים 1936/7 עבר השיל שיפוץ חיצוני כללי, והלוחות הרקובים הוחלפו בחדשים, שאת זמן צביעתם אינני זוכר, כשם שאיש אינו זוכר ואינו יודע מתי ועל ידי מי הוקם מקדש־מעט מפואר זה.

ואחדים מבני העיירה נוכחו בחורבן בית זה, אשר הטיל אימה על אלה שעמדו לפרקו, ותזמורת השדים של גרזינים אוקראינים תהדהד באוזני שרידים אלה כל עוד ייזכרו בטרוביץ שלנו ובנכסיה היקרים ביותר.

כיפת בית הכנסת

לא נשארו, לצערנו, כל תעודות היסטוריות שהן מבית הכנסת (שיל) שלנו, שפורק על ידי הפושעים האוקראיניים בסתיו 1942. ארכיאולוגים וחוקרי

TARGOWICA

Brak danych co do czasu powstania obiektu.

Sala główna podzielona na 9 pól czterema słupami drewnianymi, ośmiobocznymi. W pole środkowe większe od pozostałych wpisana dwunastoboczna kopuła drewniana, pozostałe pola przekryte płaskim stropem. Związanie słupów w postaci płaskich łuków koszowych. Kopuła i stropy pokryte dekoracją malarską o motywach charakterystycznych dla przełomu XVIII i XIX w.

כיפת בית הכנסת. די קאפול פון דער שיל.

העבר לא צילמו ולא ציירו אותו ואמניה היהודיים, שעסקו במלאכת הקודש, נשארו אלמונים, מבלי לציין שמות בני תמותה, שבאו לכאן להדר ולפאר את האל הנצחי.

זוהי יצירה בעלת נימה יהודית מקורית, אשר עולה מבחינה אמנותית, אדריכלית וקישוטית על דוגמאות בתי התפילה הנוצריים שבסביבה. ראינו בה, בשיל, יצירה מונומנטלית ועממית כאחד. בניין עץ בנוי לתפארת, ובעיקר הפנים שלו, המשמש כשדה יצירה נרחב ומבורך על ציורי הקירות הססגוניים, עשירי נושאים יהודיים וכלליים, הכיפה הגדולה הנתמכת על ארבעת עמודי העץ, בעלי שמונה הקירות כל אחד, המקושטים למעלה, והאשנבים הקטנים המסורגים, דרכם הציצו נשי טרוביץ לתוך האולם הגדול ושמעו לקול הרינה. ויצירה עממית — משום שהיא מדברת אלינו בשפה פשוטה, מלאת רגישות, בטעם וחן, השוכנים בנפש העם.

וגאוותנו היא על שלא הושפעה מהבנייה המקומית, ולהיפך, היא מסוגלת היתה להפרות את הבנייה הפולנית בערכים משלה, כדברי גדול משוררי פולין מיצקביץ׳ ב„פאן תדיאוש״: „סוג אדריכלות בלתי נודע, לבונים הזרים, אותו ירשנו מאת היהודים.״

בית המדרש

בית המדרש, אשר מעבר לרחבה, היה חגיגי פחות מהשול הן במראהו החיצוני והפנימי והן בהתנהגות מתפלליו. אמנם, ליד קיר המזרח נראו כאן כל נכבדי העיירה והתפילות התנהלו בהתלהבות חסידית לא פחותה מאשר בשיל. ואולם מאחורי תנורי החימום ולידם השתפשפו בחורף אביוניה ואורחיה של טרוביץ — והם לא הקפידו, כנראה, על תפילה מסודרת... ליצני טרוביץ, ומספרם לא מבוטל היה, תפסו כאן „עמדות״, התלחשו ולעגו לשמש המסכן, ולעיתים אף כיבדוהו במגבת רטובה, שלא תמיד פגעה במטרה... גם „תוי התפילה״ של יוסל־שוחט המאנפף, וה„כל מאמינים שהוא״ המסורתי של מושקי סוסיס ביום הכיפורים הצחיקו במקצת את החבריה והפיגו את המתיחות שלפני תום הצום. וגם מקדש זה חולל על ידי הצורר ועוזריו ושימש להם כמחסן תבואות, עליו שמרו צעירי טרוביץ יומם ולילה.

גבאי טרוביץ, שלא היו מוכנים לוותר על הכבוד הגדול שנפל בחלקם, התייחסו לתפקידם בכובד ראש ואף השתדלו להפיץ את שמם מחוץ לעיירה. זלמן

בריק, הגבאי האחרון של בית המדרש, שניסה להתפאר בלוצק ולא ידע איך לבשר למר וקסמן החסידי על תפקידו זה, ניסה פעם לנצל את נוכחותו של אידעלי קופילס שידבר בעדו. ופעם בימי ראשון, כשזלמן הגבאי הושיט את ידו לאידעלי שלנו וברכו „בוקר טוב גבאי”, תפס ההוא את הטריק ולא מוכן היה לשמש כגורם לפירסום כה רציני... ואידעלי שלנו קיבל המחמאה ברצינות, כאילו באמת מיועדת היא לו ואף הוסיף: „לא יפה לקנא, גם אתה תהיה פעם גבאי”...

חיים חירגע, הגבאי רב הוותק של השיל, איש גבוה בעל זקנקן שחור, מאותם הטיפוסים השמחים תמיד בחלקם והמחייכים לכל אחד, נהנה מתפקידו זה הנאה כפולה: אם בכל ימות השנה ירדה אשתו שיינדילי לחייו ומיררה לו את החיים, מה רב היתה גדולתו ערב שמחת תורה, עת הובילו אותו לבית השיל לפי הסיגנון הישן — „מ'פירט דעם גבאי!...” וחיים זה, שאהב תמיד להתחכם ולהמטיר שאלות מפרשת השבוע על כל ילד שנתקל בדרכו, ידע גם לזכותם בסוכריות, לטפות על השכם או למשוך במצחיית הכובע עד שנשארה בידיו...

רב יוסל ליקבורניק (בארבאנצ'יק), יהודי נמוך קומה, שכרסו מרובה, תמיד שמח ומשמח. היה מקובל על הבריות בשל שירתו והתפרצויותיו החגיגיות. מניותיו עלו בעיקר בשמחת תורה, עת הלך מבית לבית והרקיד את כולם. עקרות הבית, שביקשו להתהדר אשה לפני רעותה בסוגי מאכליה ובצורת הגשתם, היו מוציאות ממיטב המאכלים והשתייה ומכבדות את האורחים, ובעיקר — את הרקדן הראשי, שהיה מגדל שערותיו כך, שאין להבדיל בין שערות ראשו לזקנו. ואוי לה לבעלת הבית, שניסתה לקמץ ולהסתיר משהו מעיני רב יוסל. תחילה היה עולה על השולחן רוקד ורוקע וכל העת היה לוטש את עיניו כלפי האישה, כדורש להמשיך בהגשה... ומשלא נתמלאו דרישותיו, היה נכנס למטבח, פותח את „שערי הצדק” ושר לתוך התנור „יעלה קישקיסינו וקיגלינו” — עד שבעלת הבית הבינה את הרמז והחלה להריק הכול לשולחן, להפתעתם ולשמחתם של המסובים.

ר. ר.

דרכו האחרונה של הרב

„חטפו את הרב! — חטפו אותו, כי לא היתה להם ברירה..."

מבעד לחלון חדרו של סבא דויד הצצתי לכיוון מזרחה. השמש טרם יצאה ממחבואה וגלי עננים ריחפו והתנשאו מעל לכיכר השוק והאפילו על העיירה כולה. גשם דקדק החל שוב לרדת, אך איש לא נתן דעתו לכך, כי ממילא טרם התייבש הבוץ הקודם והאמהות הטרוביצאיות מדלת העם היו טרודות אותה שעה, ומזג האוויר, המשתנה כל שעה, עניין אותן כשלג דאשתקד. ריח הלביבות הנודף מסינוריהן הזכיר אמנם, כי ערב שבת מתקרב וכי מקומן במטבח. גם פעמוני המנזר הפרבוסלבי השמיעו משום מה קולות מהממים, אשר בכל בוקר אחר היו מפריעים את מנוחת בני העיירה, אך הפעם לא הרגיזו במיוחד. ליתר דיוק — התאימו מאוד למצב הרוח הקודר, לאווירה המחושמלת, ושימשו כעין הקדמה להצגה דרמטית העשויה כל רגע להתחולל.

מרבית החנויות היו סגורות ורק אלה, שנשים טיפלו בהן היו פתוחות למחצה, אם כי אף אחת מבעליהן לא ציפתה לקונים ביום שכולו אבל. גם המלמדים שילחו את תלמידיהם ופטרום מעול תורה, אך שמחתם הגדולה הופרה במהרה על־ידי גל ההמונים, שהחל לנהור לכיוון ה„גרעבלי". חבורות נשים, עטופות מטפחות־ראש, התלחשו ביניהן והצביעו לעבר הכפר לכיצ׳יבקי. ארשת פניהן של האמהות הטרוביצאיות ענתה בהן, כי קרה משהו בלתי רגיל, ואולי אפילו למעלה מזה... לי קשה היה לרדת לסוף דעתן של נשים אלה, אך בדבר אחד לא פקפקתי. לא היתה זו סתם רכילות ללא טעם, כמנהגן של נשים זקנות, מתיחות כללית שררה מסביב ואף גבר לא נראה באופק. והמילים המאיימות „חטפו את הרב!" הלמו בראשי ללא הרף, ותמונות כבסרט נע חלפו וחזרו והעסיקו את מוחי עד לבלי סוף: לשם מה ועל ידי מי נחטף?... האם גם במותו מסוגל היה לחולל פלאים?... ומהי התועלת שבחטיפת מת, מה מתרחש כאן?!...

הייתי כנראה צעיר מדי, כדי להרגיש בצמרמורת שאחזה בכולם; אני סתם פחדתי ולסקרנותי לא היה גבול. התרוצצתי מפה לשם, ניסיתי לדובב את הנשים, כדי להציל מפיהן מלים מספר, עד שלבסוף באתי על סיפוקי. ידעתי אמנם, שרבנו מרדכי־נטע נחלש בימים האחרונים ולשם ריפוי הסיעוהו לדמי־

דובקה; שם נפטר באופן פתאומי. אולם לא עלה על דעתי, שאנשי שלומנו ורבם בראש יסרבו למסור את הגופה לקבורה בנחלת משפחתו, בהתאם לצוואתו, שתוכנה ידועה מזה שנים לכל ילדי העיירה.

„כאן, בשורה הראשונה, מאחורי אוהל בית־העלמין נשמר מקום פנוי אחד; פה תהיה מנוחתו של רבנו היקר, לצד אביו ויתר חכמי העיירה, כאליהו יוניצ׳מן, ברוך קיגל ואחרים" — היה מצביע כל ילד בעזבו את בית הקברות בעת סקירת המצבות, שהשאיר מאחוריו. וכאן, כשהשיכנוע הרגיל לא פעל, הכרחי היה לפעול בסתר ובהחלטיות. שמו של הרב מרדכי־נטע היה קדוש מדי

בהלוית הרב מרדכי נטע.

לכל אנשי העיירה והסביבה כולה, כדי שאנשיה יסכימו להיכנס לוויכוח כלשהו, כשהמת מוטל לפניהם ובעיירה נכריה... ושום כוח בעולם לא מסוגל היה לפעול נגד החלטתם הנחושה — להוציאו משם ויהי מה!

והעיירה דמידובקה התחלקה לשני מחנות יריבים. מחנה אחד שמר לבל יחללו, לפי מושגיהם, את קדושת המת, ולא להוציאו ממקום פטירתו, ואילו

האחר, המחנה הטרוביצאי, לא שעה לכך ומוכן היה לכול, ואף למעשה טרוף: „הרב ייקבר בטרוביץ ואף כוח בעולם לא יניענו מלבצע צוואה קדושה זו!" — פסק יעקב־יוסי בזעקת אימים, כשכולו רועד מהתרגשות, ואגלי דמעה שטפו את לחייו התפוחות ועוד בטרם תתקבל החלטה כלשהי, נחטפה הגופה בזריזות מפליאה, הוכנסה לארון הכבד, שהוכן מראש, בדחיקות מרפקים פלסו לעצמם דרך ובזעקת „צדקה תציל ממות"! יצאו את בית חוה דניוק, בדרכם הביתה, לטרוביץ.

המרחק בין שתי העיירות היה 18 ק"מ לכל היותר, ומשום מה נדמה היה למרחק עצום — הליכה עד אין סוף כשגשם דקיק מצליף על פני ההולכים. כל הזמן נישא הארון על כתפיים... רבים נדחקו והושיטו יד, כדי לסייע בנשיאה ואולם היד המושטה נדחתה בעדינות וללא מילים, ורק לאחר הליכה ממושכת ומייגעת, כשאפסו כל הכוחות — הגיע תורם של האחרים לשאת בארון, ולמצעד האבל התחברו שורות שורות. בין נושאי הארון בלטו גם אחדים מתושבי דמידובקה ואוסטרוז'ץ, אשר לתמהונם לא היה גבול. „לא עלה בדעתנו, שאנשיכם מסוגלים לדבר העולה על כל היגיון, במזג אוויר כזה לשאת על כתפיים, ואפילו את גדול התורה — לזאת לא פיללנו. לו היינו יודעים זאת מראש, כלל וכלל לא היינו מתנגדים לכם..." ומהצד נשמעה אנחה אלמונית: „איננו ראויים, כנראה, שצדיק כה גדול ישכון בינינו וזהו צו מלמעלה..."

פה ושם נראו גם אחדים מהעם השכן, הגויים, אשר בחייהם היומיומיים לא פינקו אותנו ביותר, אך לגבי הרב היה יחס מיוחד, ברב אין לזלזל, ואחדים מהם הזילו אף דמעה בסתר... כאן לא התלוצצו, כביתר ההלוויות, וגם ישראל־הירש לא השמיע מרפרטואר הבדיחות העשיר שלו. הוא שמר על דומייה מוחלטת, כשראשו מורכן כלפי מטה ומפעם לפעם הגניב מבט על הארון המושא על כתפי חבריו.

ברגשות כבוד וביראת התרוממות, כשנשימותיהם עצורות, צעדו תלמידיו ומקבלי עצותיו: יודיל צ'עקניער, פייביש גלעזער, אפרים יחיאל משה'ס, מענדל ליווערצאנט, מאיר בן ציונס ואחרים. הם היו קשורים בעבותות של חיבה והערצה לרבם, וכאן דורכים הם כשראשיהם מורכנים, וכל עצמותיהם תאמרנה כניעה ומשמעת...

ללא סדרנים והכנות מראש התנהלה תהלוכת האבל בסדר מופתי. לא היה גם צורך במנגינת האבל ורעש התופים, כדי להשוות ולהקנות אווירה מתאימה למעמד; הכל היה כה נאמן ורגשני עד כי האנחות העמוקות פעלו טוב יותר

מהתופים המלאכותיים, ועד מהרה נשתמע מהם גם צליל התוגה המבקיע לו דרך מעבר למטה, המוקפת טבעת אנושית צפופה ודוממת...

והארון הגדול, המכוסה שחורים, כשמגן־דוד מכסף כאילו מתנועע ברוח הקיצית, המלטפת את פני ההולכים, הוסיף לתהלוכה משהו מהחגיגיות, המבטאת כבוד ופחד גם יחד. הלא זוהי הופעת הבכורה של הארון השחור, שהחליף את ה„מטה״ הטרוביציאית, העשויה שני לוחות קשורות בחבל — חידוש שכזה בנוף הטרוביצאי... וחבל רק, שדווקא אדריכלו של חידוש זה נצטווה להיות ראשון הנישאים בו. האירוניה הטראגית הגדישה הפעם את סאתה, הצחוק הפך לבכי מר — יום אבל של עיירה שלמה לדורות...

בהתקרב המשא לכיכר השוק חלה לפתע התבהרות חלקית. הנשים, כדרכן, ניסו לפרש את השינוי הפתאומי במזג האוויר כדבר שלמעלה מכוח הטבע, וכאילו גם במרומים דואגים ללוויה מפוארת, אך יותר מכולם היטיב להנציח את המעמד אחי צאליק בן ה־6 בשאלתו התמימה לאביו: „ומי יצווה היום על סגירת החנויות, האם תישארנה פתוחות לכל השבת? והרב שלנו בלבושו החגיגי לא יעבור עוד מעל פניהן ויצעק מעבר לכביש: — אלתר, אפרים, יעקב־יוסי, מספיק! מספיק לעבוד, הגיע הזמן לחיות, ש ב ת!״

סחוטים ורצוצים, אחרי ליל נדודים נדחקו כל אנשי טרוביץ למשטח הגדול, שבין בית הכנסת וה„שיל״, לחלוק כבוד אחרון לרבם הגדול. כהרף עין וללא הדרכה נוצרו שתי שרשרות ידי אנוש, שסגרו אחת על רעותה ככבלים, שאין עוד להפריד ביניהן, כשבאמצע, בצעדים איטיים, מתנשא משא ההלויה. בראש השרשרת האחת מוביל ישראל־הערש, ובשנייה, מולו — מאיר בן ציונ׳ס. כפסלים, המונעים על־ידי כוח חיצוני, נעו שתי החומות הזקופות, מבלי להשאיר פתח צר לכל אלה, שנדחקו על־ידי זרם האנשים, המתעקשים לאחוז או לפחות לנגוע בארון. קהל רב התאסף משני עברי הכניסה לשיל. הצפיפות היתה איומה ולא קל לשער את החדרת הארון ואת העלאתו לבמה המוגבהת במרכז הבניין, אשר בימים כתקונם רגילים היו להעלות אליו את בעלי הבתים לתורה.

תחילה נדמה היה ששאון האנשים והבכי המר לעולם לא ייפסק, אך משהתקרב ועלה מזכירו של המנוח לשאת את דברו, השתררה דממת־מוות עד כי יכולתי בקלות לשמוע הקתוקי מצלמת בוהיוף, אשר בא להנציח את הרגע ההיסטורי.

„בני טרוביץ היקרים! מי אני ואגלה סודות נפשו ומסתריה של אדם גדול זה, שהתנשא משכמו ומעלה מעל כל בני התמותה. הכרתיו זמן רב למדי, שהיה בו כדי להחדירו עמוק ללבי. לא במקרה נלוויתי אליו בדרכו — הלכתי אחריו בכל אשר ילך ואני הוא זה, שיצקתי מים על ידיו הטהורות. וכי מי אני ואספר לבני עירו? האם לשבח ולפאר את מעשיו באתי? לא ולא! מעשיו ידועים לכול, ובפרט לכם, בני טרוביץ היקרים, שזכות גדולה נפלה בחלקכם לחיות במחיצתו של אחד מגאוני הדור, ולכן כבדה שבעתיים האבידה הנוראה!"

מר קצבמן, הלבוש בקפידה רבה, בחליפתו השחורה, מישש בקצה אצבעותיו בשולי המגבעת, כמחפש מלים כתאימות, וניכר היה, שגרונו ניחר וכולו מלבין מרוב התרגשות, עד שהדמעות הראשונות ניגרו מאליהן ושיחררוהו מהמתיחות הרבה. בקול חנוק ומתמשך דיבר על כל הסגולות הנעלות והתכונות התרומיות, בהן נתברך הרב מטרוביץ, השתתק לרגע ושוב חזר והרעיד את הסביבה:

בהלוית הרב מרדכי נטע. משמאל לימין: מכאל שדה, משה פלקס, משה בויק
במרכז חבוש מגבעת: המספיד — מר קצבמן מדמידובקה כשלצידו שלום ביברמן.
כותב שורות אלה: משמאל מאחורי הארון. דער הספד אין שול.

„לא סתם רב ולא סתם גדול בתורה הסתלק מאתנו היום! — משהו מהגניוס האוניברסלי, המקיף הכול. הוא היה המאחד הגדול של כל פלגי העם בבקיאותו הרבה בכל תחומי החיים. ולא רק את הדת בלבד נשא בלבו, בנאומיו חוצבי להבות־אש הטיף במיוחד לשמירת ערכי המוסר וליחסים תקינים בין איש לרעהו. הוא הכיר את נפש כל אחד מאתנו והפליא להבין ולפתור בעיות בגישתו המיוחדת.״

„ומעשה מני אלף: לפני שבועות ספורים בלבד, באחת האסיפות במלינוב, כשכל הקרואים היו מסובים לשולחן והגיעה שעת הפתיחה, נוכחתי לפתע, שרב הקהילות טרם הגיע. היה זה מקרה בלתי רגיל, ולמרות הדאגה, שהתגנבה ללבי, ניסיתי לשעשע את הקהל. הכול חיכו בשקט מופתי, הכבוד לאיש היה טבוע בהכרתם ואף אחד לא העז, אף ברמז, להביע אי שביעות רצון על האיחור של „הקאזיונני ראבינער״. לבסוף נפתחה הדלת, האיש הגיע בחיפזון, כשהוא נושם, בתנועה המאפיינת אותו כל־כך, שמט את כובעו המקומט ונדחק לקרן זווית, כאילו היה זה סתם שומע חופשי ולא בראש הקהילות היהודיות באיזור מדובר כאן...״

וכשניסה בחיוכו הלבבי לגשר בין שני ניצים, שבאו לבקש פסקו, המטיר עליך מסיפוריו האגדתיים עד שנשמתו היהודית החמה והאבהית חדרה עמוק ללבך ושוב לא היה לך האומץ להתנגד ולחלוק על דעתו. בהכנעה וללא ערעור נוסף הסכמת לדעת הרב, עד שלעיתים שכחת את מטרת הרוגז והפלוגתא, ורק אשתך היא שהחזירה והדביקה אותך לקרקע מוצקה בכל מיני „תאורים ותשבחות״ על כי לא העזת לפתוח את הפה בפני הרב...״

הוא הלביש לבוש מודרני לדת והשכיל להתהלך ולנוע בין כל הגילים. הכוח האינטלקטואלי והחוש האסתטי, שהיו מפותחים אצלו, אילצוהו לפעמים להרחיק מעליו חרדים פנטיים, כמושקי סוסים ואחרים, ומאידך ידע להתחבב על צעירים ולהתמסר לבעיותיהם המיוחדות. הוא אהב את הנוער ודיבר אליו כשווה אל שווה, מתוך סקרנות עמוקה ותמיד בעת שיחה השעין את ראשו על כפות ידיו, כשהזקן השחור והארוך גולש ומכסה אותן לגמרי.

לא אחטא לאמת, אם אפריז במקצת ואנסה להשוותו למורים הפרוגרסיביים של תקופתנו החדשה, וכי עלינו לא לשכוח, כי הוא „נקרע״ בין שני עולמות, ואלמלא הביקורת הקטלנית על התנהגות בנו היחיד, יכול היה ביתר חופשיות

לבטא את דעותיו המתקדמות, ואולי אף להשתתף בחגיגות הנוער ולתרום תרומה לא מעטה להקדמת הרעיון הציוני.

✡

אך נשאיר נא את ההשערות וההזיות לדימיונם של כל אחד מאתנו, כי סוף־סוף נמצאים אנו תחת כיפת השיל, כשלפנינו הארון הדומם, המכוסה שחורים, ומוטב לא להשכיח מדברי ההספד, שהרעידו את לבותינו והשאירו פצעים בלתי נרפאים. ושוב פרש מר קצבמן את ידיו, הנמיך במקצת את קולו ואמר:

„אל תבכו ואל תרעישו עולמות בני טרוביץ — האיש הגדול לא מת, לא אנשים כרב מרדכי נטע מתים! אותנו השאיר אמנם מיותמים עם כאבנו הגדול, אך הוא נלקח מאתנו במיתת נשיקה ונראה, שנקרא לישיבה של מעלה..."

✡

בהלוית הרב מרדכי נטע.
אויפן וועג צום בית עולם.

דברי ההספד, אשר במרכאות ובאותיות קטנות, המיוחסים כאן למר קצבמן, אינם הדברים שיצאו מפיו ממש באותו מעמד טרגי ורב רושם.

הם לא נרשמו בידי איש מהנוכחים ורק בשיחזור דמיוני תחת לחץ הרשמים דאז, נוצרו דברי הספד, כפי שהיו הדברים צריכים להיות...

מר קצבמן לא ספד לנפטר מתוך רשימות... המילים שיצאו מהלב נשכחו אמנם, — ההרגשה הדרמטית נשארה, ואתה — הרעיון והעתוי שבו.

ואולי המציאות ההיא בכל זאת עשירה מן הדמיון? אלא שדלי לשון אנחנו להביע כיום, מה שחשנו אז.

ורק פני המשתתפים הרבים מביעים נכונה את אשר עם נסתרי לבנו ונוטעים הם בלב כולנו חיבה עמוקה לרבה הגדול של טרוביץ.

המונים ליווהו בדרכו האחרונה, ובלב כל אחד אבל, הגובל בפחד נורא. בין הראשונים בולט במיוחד שלום ביברמן, הלבוש גם הוא בקפידה רבה, למרות שהפפיון השחור אינו עולה בקנה אחד עם הקסקיט הטרוביצאי. מאחוריו נראה מנדל בורטניק, כשהוא גוער בחוליות השרשרת ומצביע על הארון המתקרב, כדי להמחיש להם את גודל האחריות, ואחריהם נוספים גברים נשים וטף — ומי לא?.. הכול נראים מבוהלים, נפחדים עם עיניים תמיהות ושואלות — ומה הלאה?.. החשש הגדול הטיל כבר אז את אימתו על כולם. ובהילקח האפוטרופוס והיועץ הגדול נשארו בני טרוביץ כצאן בלי רועה.

במותו נסתיימה תקופת הזוהר של בני העיירה. לא נמצא אחריו מנהיג בעל סגולות דומות, שיוכל להוביל את אנשינו, ובפרט בימים הקשים ביותר, לקראת העתיד הלוט בערפל, בתקופה הרת סכנות, תקופה שנסתיימה בשואה הכללית.

ר. ר.

סכנות והגנה עצמית

במבואות העיירה מצד „הרומנסובה גורה" שכנה, בדרך כלל, האוכלוסייה האוקראינית, אם כי פה ושם התגוררו גם יהודים בודדים. הנוצרים הללו היוו מתמיד מקור הרעה ועיניהם התאוותניות, מלאות הקנאה, יצאו מחוריהן למראה הנוער היהודי התוסס, השונה תכלית שינוי מילדיהם המפגרים. הם המישצ'אנים האוקראינים והאוסדניקים הפולניים טיפחו וניפחו את רגשות האיבה כלפי היהודים וחיכו ליום המיוחל, בו האנטישמיות, לכל צורותיה, תלבש ממדים מעשיים ותיהפך לסערת דמים שתמחה את יהדות אוקראינה מעל המפה.

„הקוסציול" הפולני וה„קלויסטער" הפרבוסלבי תרמו לא מעט לליבוי יצרים אנטישמיים הקשורים, כביכול, בהבלטת הבדלי הדת והמהווים פורקן לרגשי הנקם על צליבת בן האל. ואמנם, רוב ההתכתשויות אירעו בימי ראשון, עת יצאו החוליגנים מבתי התפילה שלהם ובעברם מעל פני בחורינו היו משתפשפים ומגרים אותנו להתמודדות. בדרך כלל לא איחרה התגובה לבוא, כי גם בחורינו, חדורי הרגש הלאומי והכבוד העצמי, הידועים כבעלי האגרוף, לא טמנו גם הם ידיהם בצלחת, ובהזדמנויות שונות הוכיחו את נחת זרועם... ורק בליל המולד הנוצרי כשהשקצים המבושמים התהלכו ברחובות ושרו שיריהם, שעוררו בנו שאט נפש, נזהרנו מלצאת החוצה, שכן ידענו, כי בערב זה הם השולטים בעיירה וה„קלויסטער" שלהם מהווה סכנה. אנו, הילדים, הסתפקנו בלחישת הפסוק „שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו, כי חרם הוא". בעברנו מעל פני בתי־תפילה שלהם ולא פעם הרביצו בנו מכות; אף ה„פופ" בעצמו היה רודף אחרינו, על שהרימונו את הקש מעל לראשינו וירקנו ליד ה„קלויסטער" שלו...

אירעו התנפלויות מספר, שאורגנו על־ידי מתיישבי ה„קולוניה", ובראשם דאם, בעק, שצ'ערבא ועוזריהם האוקראינים, אשר ניסו לחזור על מעשי אחיהם בפולין המרכזית ולהכות ביהודים, כשהסיסמה המפורסמת „בי ז'ידוב" על שפתיהם, אך לניצחון ממשי לא הגיעו לעולם. תמיד הופתעו על ידי תגובה מוחצת של גברתנים טרוביצאים, שכבוד עיירתם מעל לכול, ולאכזבתם של שונאי ישראל לא היה גבול.

מקרה מפורסם, שהיכה גלים בכל הסביבה קשור במותו של ראש ה„אוסדני־קים", אשר נהרג בכפר טופילי. לאחר טקס האשכבה, שהתקיים בכנסייה הקתולית, כשמסע ההלוויה זז לכיוון בית הקברות הנוצרי, נשמעה לפתע צעקת הפירחח השמן, אדם — „להרביץ ביהודים, הם אשמים במותו!.." כהרף עין נעזב הארון עם הכומר במרכז הכביש והאווירה החלה להתחמם. החלה רדיפה רצחנית לעבר הבתים היהודיים וכל הנתקל בדרכם — גורלם היה מר. הפעם היתה ההתנפלות כה ספונטנית ופרועה עד כי הבהילה אף את גיבורי העיירה, אשר ניסו להתחמק ולא להיכנס אתם לקרב. ישראל גלר (מאיעס), איש תקיף ואמיץ לב, תמיד ראשון במקומות המסוכנים ביותר, חסם את דרך הבריחה בפני בחורינו, הוציא את בניו מהבית ואילץ אותם לקדם את פני הפורעים ולהכות בהם ללא רחמים. הוא חילק לכל אחד בולי עץ, תפס בידו מכוש והחל לרדוף ולהרביץ על ימין ועל שמאל עד כי לא נשאר זכר לגיבורים המדומים. ורק הכומר המופתע נשאר על משמרתו ולא נמצא איש שיעזור בידו להטמין את מתו.

רב מאיר פלדמן ז"ל, יהודי יודע ספר ואיש משכיל, אהב לעיין בספרים ובחנותו מצאתיו תמיד מורכן על דף גמרא. פעם בימי ראשון, בעוד הוא יושב על מפתן הדלת ומחכה לקונה, התפרצו החוליגנים לתוך חנות הסיגריות והטבק שלו, סחבוהו בזקנו החוצה ואיימו עליו במעשה פשיטיק. לקריאת העזרה התייצבו מיד רוב הקצבים והליווראנטים, בני פייביש הזגג, יהודה קול ואחרים, הסירו את מאזני העגלות (אורצ'יקים) מהעגלות, שעברו במקום, והחלו להוכיח את עצמם בצורה משכנעת ביותר... בגמר העבודה לא התעצלו בחורינו להעמיס את המתקיפים המוכים על „דראביניאק", כשראשיהם ופניהם העלובים כלפי מטה, ושוב אינם מעיזים להניע חלק מאבריהם הקרועים — טרם סיימו בחורינו את המלאכה... והיה זה שיעור לדוגמה, הוכחה משכנעת, כי דם יהודי טרוביץ אינו הפקר ואף הקריאה „ז'יד פארכאטי" טומנת בתוכה סיכון, שלא תמיד כדאי.

קשר חשאי נוצר בשנים האחרונות בין הפונדקאים משה רודקיס, שלמה מוסער, מנדל ברנשטיין ובין בחורינו הנועזים — וכל התרחשות והכנה מצד הגויים השיכורים נתקלה בהתנגדות מאורגנת ומחושבת מראש.

דוד מרנץ

זמנים חדשים בעיירה

מלחמת העולם הראשונה נסתיימה. היא הביאה עמה שינויים גדולים במפת העולם, וביחוד באירופה. הקומוניזם התחיל להתגבש ברוסיה, וזו שוכנת בסמוך לנו... תושבי ווהלין הגויים הם אוקראינים.

זרמים ומפלגות

לאוקראינים קירבת גזע ושפה לעם הרוסי, ומאידך קיימו תנועה לאומית עצמאית. עמים קמו לתחייה, ארצות השתחררו מעול זרים, וגברה התסיסה גם בעם היהודי בתפוצות. יהודי רוסיה, החלוצים, נושאי רעיון התקומה היהודית, הגיעו לערים ולעיירות. ביניהם היו עסקנים ציוניים, בונדאים מורים מדופלמים; האינטליגנציה הביאה עמה מרוח הזמן. בינתיים נפל דבר בעם היהודי — הצהרת בלפור, אישור המנדט, פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים. באה התעוררות רבה בתפוצות הגולה. כל זירמי מחשבה ופוליטיקה עברו ביעף בעיירות והשאירו עקבות במקומות. קמו לנו ציוניסטים על פלגיהם, בונדיסטים, אידישיסטים, קומוניסטים; רבו ה„יסטים"... ובכל בית יהודי, ברוך השם, היתה משפחה גדולה וכל מפלגה היתה מיוצגת בה... ויכוחים, מריבות בבית אבא. דומה הדבר לתיאורו של קארל צ'אפק במחזהו „האם". להט ואדיקות לא חסרו ליהודים, ביחוד לאותם בני חסידים תמימים, שכל אחד מהם האמין בתום לב, כי דרכו בלבד נכונה וכל אחד היה מוכן להקריב את נפשו על אמונתו. הנוער היה נבוך וחיפש את דרכו בחיים. מושגי צדק, חופש אדם, תיקון עולם, הקומוניזם הקוסמופוליטי — משכו את לבו. חשב: „הבה נתקן את העולם ופתרנו גם את בעיית היהודים". זו הרי חלק מהתפיסה היהודית „ואהבת לרעך כמוך". לא כתוב שם „ליהודי כמוך" אלא לרעך... הווי אומר, רע — זה כל אדם בעולם... ואמנם היו כאלה שנתפסו לתפיסה תמימה זו. אבל, אותו נוער, אשר ראה בעיני רוחו את ירושלים עומדת על תילה, את תקומת ישראל; אותו נוער, שהזיל דמעות בתשעה באב והתייחד בליבו ובנפשו עם קינת ירמיהו על חורבן הבית ועל שדידת ארצו, אותם הנערים, שהזילו דמעות, כאשר קראו באגדות, המספרות על חורבן הבית השני — אוזניהם קלטו את הזמירות החדשות על ארץ ישראל, על תקומת עם ישראל, על גאולת הארץ, וליבותיהם המו המיית קודש. לא הבדילו עדיין בין מפלגות, תנועות וזרמים בציונות. ליבם כמה לציון, לשפה העברית, למקורות, לספרות שלנו ולכל מה שקשור עם ציון.

חלוצים

רצה הקדוש־ברוך הוא וממשלת פולין מינתה שר שונא ישראל. הוא התחיל להכות על כיסם של היהודים. הטיל עליהם מיסים כבדים, רוששם ודיכאם עד עפר.

נוער חלוצי

ארץ ישראל היתה שביב תקווה להם, להציל את כבודם ואת ממונם. בינתיים חלו שינויי ערכין בתפיסה היהודית לגבי מקומו של בעל המלאכה בחברה. בני בעלי הבתים למדו מקצוע, ב־יחוד מקצועות בניין. התחילו להסתגל לעבודה בכלל, ולא ראו בה פחיתת כבוד. להיפך, התחילו לטפח את ערך העבודה, לכבדה. רושם כביר עשה על בני העיירה, ביחוד על הצעירים, כאשר קבוצת חלוצים מלוצק ומהסביבה התמקמה בעיירתנו אצל משפחת יוניצ׳מן, וביניהם ילדיהם אלכסנדר ואטל יוניצ׳מן. הם עבדו בהקמת גשר העץ ובשפיכת הסוללות לליכא־צ׳יבקי, יחד עם מאות פועלים ואיכרים גויים מהסביבה. שיר „הדוביניצ׳קה" הידהד בסביבה. הלמות ה„באבקא" נשמעה ברמה. היה זה בול עץ מפורזל בחישוקי ברזל. גוש גדול זה, בעל משקל ניכר, היה הולם על ראש הכלונס, עשוי עץ קשה, תוקע אותו בקרקעית הנהר עמוק באדמה. היו אלה עמודים הנושאים את קורות הגשר, שגם הן היו עשויות עץ קשה. כל פעולת הנחיתה נעשתה בידיים. עשרות ידים משכו בחבלים את ה„באבושקה", העלוה לגובה מסוים, ובנפילתה — על ידי הרפיית החבלים — היכתה על ראש הכלונס. ובערבים שירה, ריקודים עד לשעות הקטנות בלילה. עבודתם הפליאה את כולם. הגויים לא האמינו למראה עיניהם... יהודים עובדים בעבודות פשוטות וקשות!

והיהודים — מי שנד להם בראשו, מי שקינא בהם, ומי שהתגאה בהם. בכל אופן, הם היו לשיחה בפי כול. אלכסנדר היה הראשון, שעלה ארצה. היה זה בשנת 1924. תכונה רבה, התרגשות. ליוו אותו רחוק רחוק, ברכוהו „להתראות! להתראות בארץ ישראל!" כל זה נפל כטל צח, מרענן ומרנין את הלב. ואתה חשת, שהזרע נובט ומלבב בלב. אחריו עלתה יהודית פירר־זכאי מסניף ברסטצ'קי. ובתקופה ההיא הגיעו מורים לעברית, בעלי השכלה שיטתית. יחיאל יוניצ'מן, משה פלקס ואחרים. מלמדים עברית ביסודיות. השפה מתחילה להיות שגורה בפי הצעירים. עברית מודרנית בהברה ספרדית. הם התחילו לארגן נשפים והדיבור שם הוא עברית! הכינו הרצאות בנושאים היסטוריים, בייחוד כאלה המבטאים את מלחמת היהודים בכובשיהם ומדכאיהם. כגון, מלחמת החשמונאים, מלחמת בר כוכבא, חנה ושבעת בניה ועוד. הנוער הועמד אז בפני בעייה חשובה — בעולם של זרמים ומפלגות — לאן פניו מועדות?

אברהמצ'יק, בן הרב.

קבוצות אחרות

ובאותו זמן, שהתנועה הציונית הקיפה את מרבית הנוער בעיירה, והשפה העברית התפשטה והיתה שגורה בפי רבים, התלבטה קבוצה קטנה בעיירה על דרכה. בראשה בן הרב, אברהם, או כפי שנקרא אברומצ׳יק, בן יחיד להוריו. נמוך קומה, שמנמן, בעל מוח יהודי חריף, הושפע בהרבה מהזרמים האידישאים

אסתר אשת אברמצ׳יק.

בתקופה ההיא. נוטה יותר ל„פולקיסטים". היה בין אלה שאמרו, שיש להתבסס בגולה. הפיתרון הציוני הוא חזון למועד. לע״ע אינו פיתרון מעשי. והוא ריכז סביבו קבוצת צעירים. היה פעיל בארגון הספרייה בשפת אידיש, היה פעיל בהכנת הצגות באידיש ומופעים אחרים. היה זה אברך משי, פעלתן, שקדן עם מטען חשוב של השכלה ביתית. יחד עם זאת לוחם על שלו, על עמדתו. בכל אופן, לא היה מוגדר כאיש מפלגה מסוים. סביבו הסתופפו קבוצת בחורים ובחורות, שחיפשו פורקן בתקופת ביניים עד אשר יכניסו את ראשם בעול משפחה ופרנסה. בכל ימות השנה סחרו ומכרו כעצמאיים או שעזרו בידי הוריהם.

הקבוצה השנייה — היו אלה הקומוניסטים. היתה זו קבוצה אידיאליסטית, המורכבת לפי חתך מעמדי־חברתי מגוון. בני בעלי מלאכה ובני בעלי בתים. האמינו אמונה שלימה בצידקת דרכם, ורבים מסרו את נפשם על אמונתם. דרכם לא היתה סוגה בשושנים. המשטר הפולני רדף אותם על כל צעד ושעל. רבים ישבו בבית סוהר, והיו גם מקרים שהוציאו את נשמתם שם או שחזרו חולים וסחוטים לגמרי. מפאת קירבת הגבול, קיבלו אלה מברית המועצות הוראות ישירות והשראה. הם גם עמדו בקשר עם המפלגה הקומוניסטית האוקראינית והיו בין פעיליה ומדריכיה. המאבק שלנו אתם היה קשה ומר.

יחיאל יוניצ׳מן בפעולתו

בשנת 1926 חזרה משפחת אלי יוניצ׳מן לעיירה ואתה בנם הדגול יחיאל — אברך משי, כולו נשמה, כולו רוחניות; אציל נפש ואציל רוח. פניו פני אינטליגנט יהודי. כולו עדן ורוך. ספוג תורה, השכלה כללית, שולט בשפה העברית. מורה דגול ומחנך מבטן ומלידה. חזר מאוכזב מהמהפכה הרוסית, ממעשיה הברוטליים ומשפיכת הדמים. לבו היה מלא חזון, להט ציוני, אהבת ישראל וארץ ישראל. בן זה ספג את האווירה ששררה בבית אבא — אבא יצק מים על ידי משפחת ויצמן. יצחק גרינבוים היה ממקורביו של אביו ומבאי ביתו. לא ייפלא, שבן זה שפע אידיאלים ונשא את חזון הציונות ברמה.

ובשובו הביתה ניגש מיד למלאכה. אירגן כיתות ללימוד השפה העיברית. ארגן חוגים, הרצאות. ביתם הגדול ורחב הידים נהפך למועדון ציוני. לא הסתפק בהחדרת התודעה הלאומית־ציונית להכרתם של בני הנוער, אלא הסתער גם על האבות בהזדמנויות שונות. בבתי כנסת, בימי שבתות וחגים, הרעיף אמרתו כטל — דבריו לאט־לאט נקלטו. בפעולה זו היו לו שתי מטרות: א. להרביץ ציונות להורים, לעניינם בקרנות — בקק״ל, בקרן היסוד. ב. לקרב עולמם לזה של ילדיהם שיבינו לליבם, לרוח הזמן — ולא יכבידו עליהם, ולא יפריעו להם. האחד והיחיד, שלא שוכנע על ידו והיה יריבו הקשה ביותר, היה סבי, יחיאל משה מרנץ. היה זה קנאי דתי ואדוק מאוד. והוא רצה רק בבית מקדש, שמשיח צידקנו יכונן אותו בירושלים. חרה לו גם, שיחיאל מוציא את נכדיו, בייחוד את נכדו היחיד ל„תרבות רעה״.

ס פ ר י י ה

בינתיים התגבשו חוגים של נוער וצעירים לומדי עברית, קוראי עברית. התעוררה השאלה — ספרייה, ספרים לקריאה. ידענו, שלא נוכל להיעזר

בספרייה הכללית, שהיתה בידי קוראי אידיש ובעלי האידיאולוגיה של אידיש. אז נולד הרעיון על יצירת ספרייה משלנו, בכספנו ובעמלנו. ילדים רכים בשנים היינו, אך בעלי להט ויזמה. תרמנו כל אחד מכיסו, היטלנו על עצמנו מס חודשי, התחלנו לרכוש ספרים עבריים. האמצעים הכספיים היו מעטים ודלים. בא יחיאל בהצעה: „נכין כמה הצגות בעברית, ההכנסה תהיה קודש למטרה זו. אמנם קיימנו הצגות מספר: „חנה ושבעת בניה״, „מלחמת החשמונאים״ ועוד. היה זה חידוש גדול בעיירה ובסביבה. ההצגה בעברית — בכל זאת היא משכה צופים. בייחוד באו הורים. המחזות נכתבו על־ידי מורנו יחיאל בטעם רב והיו מלאי תוכן ועניין. הוא ואחיו משה לימדונו והכינו אותנו להצגות אלו. היתה זו חוויה גדולה לנו וגרמה להתרגשות רבה. יצאנו למרחב. פעלנו, התפרסמנו ברבים. שכרנו לנו חדר. פתחנו מועדון ושמו „פינה לעברית״; בו שכנה גם הספרייה. כדי לחסוך בכסף ולהרבות ברכישת ספרים, היינו רוכשים ספרים משומשים וכורכים אותם במו ידינו. ידיו החרוצות של אברהם בלובשטיין עשו במלאכה והוא הדריך אותנו. בעבודת נמלים ליקטנו ספר ספר, ויצרנו ספרייה — לפי מושגי הזמן והמקום — רצינית. פינה זו, מועדון זה, שימשה לנו מקום למיפגשים, למופעים ולאירועים.

זכור לי ערב אחד בתשעה באב, בו הקריא לפנינו יחיאל את מגילת האש של ח. נ. ביאליק. רטט עבר בבשרנו. הוספנו דמעה לכוס היגון של המלאך הצעיר והזך, השוכן על כוכב איילת השחר.

תנועה ונעורים

עבודתנו ומפעלנו התחילו לעניין את הציבור וביחוד את הנוער. בכל אופן לא היו אדישים כלפינו — קמו לנו תומכים ומתנגדים גם יחד. המתנגדים היו קומוניסטים, אידישיסטים והחרדים. אבל הנוער נהר אלינו. נערים ונערות נפגשו, בילו את זמנם בנעימים. קראו, הקריאו, היו ערבי „שאלות ותשובות״, בילו הרבה בחיק הטבע, בכרי הדשא הרבים.ערכו טיולים רבים למקומות מפורסמים בסביבת „קרעניצע״ — מעיין מים מפכים בקרקעית הנהר איקבה. המים היו קרים, זכים וטעימים מאוד. כמה נעים היה לשתות ממימיו ובקיץ לטבול בו את הרגליים.

אך המקום העיקרי והנעים למפגשים, לשיחות ולתינוי אהבים, לבילוי ולקריאה היתה החורשה על הגיבעה, הנקראת גבעת הברון הירש. עד היום אינם ברורים לנו המקור והסיבה לשם זה. צמחייה צעירה וסבוכה, עשב טבעי, עצי

אגוז, ריח שדה, אוויר צח וזך. ציוץ צפורים פה ושם. גם איוושת ארנבת. הכול פורח, מלבב, ירוק, רענן ורך, ממש משכר...

בפינות שונות נסתרות התבודדו קבוצות, זוגות. מי מהם עסק בקריאה ומי באהבים. משפחות־משפחות עם סלי אוכל היו מבלות שעות על גבי שעות בחורשה זו, בחיק הטבע. ומסביב — שדות תבואה, מרחבים גדולים, שיבולים מוזהבות, שעין רואה לא תשיג פיאותיהן, ורוח נושבת עוברת ביניהן, והן, גלים גלים כופפות את ראשיהן כבתפילה... והנער היהודי עומד ותוהה ליד פלא גדול זה ומתקנא בלבו להם, לגויים, מברך ומאחל לעצמו בלחש: „מי יתן ונזכה באלה בארצנו"...

החלוץ, החלוץ הצעיר והעלייה ארצה

סוף סוף בגרנו... למדנו קצת את בעיות הזמן והיה עלינו להחליט, לאן פנינו מועדות. שלוש תנועות נוער עיקריות התבלטו ברחוב היהודי בוואהלין: „החלוץ הצעיר", „השומר הצעיר" ו„ברית טרומפלדור". היינו בני 13—15, והתלבטנו במה לבחור. הגיעו אלינו מרצים שונים, מארגנים שונים ואנו שקלנו את צעדינו.

קבוצת „החלוץ הצעיר".

מדריכנו יחיאל, למרות היותו סתם ציוני, קרוב להשקפותיו של אחד־העם, השתדל לא ללחוץ עלינו ולא להטיל עלינו את דעתו. אני זוכר, שבאחת השבתות ביום סתיו סגרירי וגשום, יצאנו, קבוצת נערים ונערות, ברגל, ללוצק. הלכנו לשם וחזרה כ־40 ויורסטאות, על מנת לשמוע את הרצאתו של ז. ז׳בוטינסקי. התרשמנו עמוקות מאישיותו, אבל אחרי התדיינות בינינו, לא קיבלנו את תורתו ואת דרכו. אמנם ההליכה הזאת ללוצק גרמה צער רב להורים, משום שהיה בה חילול שבת בפרהסיה וסכנת נפשות, אבל בימים ההם לא היה גבול למסירות ולהקרבה לאמונתנו.

אנשי „השומר הצעיר" ניסו לשכנענו, ולא עלה בידם. לא התרשמנו מהצופיות והסמלים, למרות שתנועה זו ודרכיה החינוכיות בגולה היו לחן ולתפארת. באותו הזמן התארגן אצלנו סניף חלוצי של מבוגרים. אמרנו: נהיה אנו עתודה לסניף זה. אנו — החלוץ הצעיר. תנועה צעירה זו היתה רק בראשית דרכה. התחילה לגבש את מסגרתה, את צורתה ואת תוכנה, לכן היתה נאלצת כל הזמן להיאבק עם תנועות נוער ותיקות, חזקות ובעלות נסיון תנועתי רב, כמו „השומר הצעיר", „גורדוניה", פרייהייט", „דרור" וכדו׳.

מדי פעם נזרקו לחלל עולמנו סיסמאות ונושאים בעלי תוכן מהותי עקרוני, כגון: חלוץ אחיד, קבוצה, קיבוץ, צופיות, ספורט ועבודה. כן עמדה הבעייה: רק עברית או גם אידיש. היו שאמרו אידיש וגם עברית. דננו על דרכי הגשמה, הכשרה מעורבת וכדו׳. על כתפינו הצעירות העמסנו את כל העול הכבד הזה ונשאנו אותו בגאווה...

הצטרפותנו להחלוץ הצעיר פתחה לפנינו אופקים רחבים. נוכחנו לדעת, שהננו ענף, השייך לעץ גדול ורחב. חברינו מצאו מהר את הקשר עם התנועה ומוסדותיה. השתתפנו בסמינרים, במושבות קיץ. הגיע אלינו חומר תנועתי, וכן הגיעו מרצים. התקיימו כנסים, פגישות, מועצות ארציות, פגישות עם סניפים קרובים בייחוד עם סניף דמידובקה ומלינוב. קמה התעוררות בעיירה. הסניף התרחב, הצטרפו אליו קבוצות נוער, קמו לנו מדריכים ומחנכים. חברים התכוננו בנפשם להגשמה, לצאת לקיבוצי הכשרה ולעלייה.

בעת ההיא היה סניף החלוץ שלנו קשור עם סניף החלוץ בברסטצ׳קה — עיירה ציונית, שהשלכותיה הגיעו לעיירות רחוקות ממנה. הודות לקשרים שלנו עם סניף זה, באמצעות יהודית פירר־זכאי ואחרי כן ע״י נחמיה יוניק ז״ל, יצאה קבוצה ראשונה להכשרה לקלוסובה מטעם סניף טרוביץ. רבה היתה התכונה — וגאוותנו עליהם. בשנת 1929, בעיצומם של מאורעות הדמים בארץ, הגיע תורם

לעלות ארצה והם קבוצה בת שלושה אנשים: נחמיה יוניק ז"ל, אברהם רוזנפלד, מרדכי גרינברג. אני זוכר את נשף הפרידה הגדול בבית היוניצ'מנים, עת יחיאל יוניצ'מן הסיר את טבעת הזהב מאצבעו ותרם אותה לקרן העלייה. היתה התרוממות רוח, נכונות להקרבה, לעלייה — למרות המצב הקשה, ששרר אז בירושלים ובארץ בכלל. עלייתם היתה גם הפעם אירוע חשוב בעיירה. אחריהם הגיע תורם של צביה הורביץ ודוד מלמן (קמחי) — גם הם היו חניכי החלוץ המקומי ויצאו מטעם הסניף להכשרה לקלוסובה.

קבוצת חלוצים לעלות אליעזר הורביץ ארצה.

ואחריהם הגיע תורם של חניכי החלוץ הצעיר. חלק ניכר מהם זכה להגיע ארצה, השתרש בה, הקים משפחות, שתרמו וממשיכים לתרום לבניין הארץ. היו גם כאלה, שקודם לכן עברו עליהם תלאות מלחמה, הצליחו להישאר בחיים, זכו להגיע ארצה ולאושרנו הם עמנו. גם הם נקלטו והשתרשו בינינו ובתוכנו.

לבי, לבי לאותם עשרות חברי תנועה מבני העיירה, אשר ניספו ללא עת, ללא סיבה ביסורים גדולים ובאכזריות רבה. יהי זכרם ברוך.

ר. ר.

פרנסות שנעלמו - סוחרי הסוסים

ברצוני להיזכר בפרנסות, שהיו מקובלות מאוד בחיי העבר, ואשר שבקו חיים יחד עם נציגיהם, שאינם עוד אתנו. אייחד דיבורי הפעם במקצוע מיוחד במינו, והוא בסוחרי הסוסים „ליברנטים", סוג מסחר שאין שומעים עליו עוד, ואשר יוזמיו, מארגניו ומפיציו היו בעיקר יהודים.

מעטים הם הבתים בעיירה הקטנה, שבהמה ביתית זו לא תפסה חלק מחיי בעליה, ואשר ליוותה אותם בכל אשר ילכו. בהעדר תחבורה אחרת, היוו הם, הסוסים, את כוח הסוס האמיתי בעבודה, במסחר ובשמחות... וכשיהודי נזקק לסוס, בביתו של הליברנט יבקר, לטרוגביציה (שדה־ניסוי סוסים בימי שוק) ימהר וימי חמישי רבים יבזבז עד ש„יגריל" את בהמתו, ישלים עם מגרעותיה ויתאם את עצמו לדרישותיה...

כי תורת מסחר הסוסים לא באוניברסיטה נרכשת ואף לא באמצעות רופא וטרינרי; דרוש לכך חוש מיוחד, שאינו נקנה בכסף, וקיים רק אצל ליברנט מקצועי. לפיכך יוקל אולי להבין את סוד המקצוע הקשור בגורל — גורל עיוור, הממרמר חיי אדם ומורידו שאולה בטרם עת.

וסודות כמוסים אלה ידועים היו לכמה וכמה מאזרחיה של טרוביץ, כמנדל בורטניק, בערל יוסיל ילוביצ'ער (קליינער), יודל צ'עקניער, ישראליק מיטן קרימען הענטל (בעל היד העקומה), פישל ליבעראנט ואחרים. ואכן, לא בסוסיו של שייע בעל־עגלה או קויבער הזקן ואף לא ב„קלאצ'ע" של משה פידומי עלי לדון כאן; אנסה לתאר כל הזכור לי מסודות המקצוע הנעלם, המהווה חלק מהתמונה הכללית של האתמול היהודי בעיירה.

כלל ידוע הוא, שכל הקשור בגורל, רחוק מלהוות מסחר הוגן, אשר התבטא בדרך כלל בהקפצת „ארשין המידה" או בהסרת חותמות העופרת ממשקלות. ואילו המסחר שלפנינו הצטיין ברמאויות ובהונאות גסות, ואפילו גונבי הסוסים המדופלמים כמושקי זייוולס נחשבו בחברה זאת כמושכי החוטים, כגורמים עיקריים בקביעת המחירים ומפיצי השמועות השונות...

ועל חשיבות המקצוע תעיד אולי האימרה העממית הנפוצה, כי בלעוג איש על סוחר מדומה, לא יוצלח, יאמר: „גם הוא בין הסוחרים? — ולקשור זנב סוס יודע הוא?...״ ובטרם ניסיתם אתם, מייעץ אני לא להיחפז ולקבוע מוסכמות; קשירת זנב סוס היא התחלת ידע סודות המקצוע, וצריך לדעת לעשות זאת כראוי...

דודי בערל נהג להגדיר את „מעמד הסוסים״ בהשוואה לבעליו באירוניה שובבנית, אך קולעת. בהתאם לתפיסתו, הרי כבר מיום שמחליטים למכור סוס, מתחלפים התפקידים במשפחה, דהיינו — הסוס נהפך ליצור עליון בשעה שבעליו נהפך לסוס. כיום אינני רואה שום הפרזה בהגדרה זו, ולו מושג „בית הבראה״ היה מקובל בזמנו, כי אז לבטח השתמשו בו ואמרו, שהסוס נשלח להבראה, עת בעליו נידון לעבודת פרך. סוס המיועד למכירה נפסל לעבודות ואפילו הקלות ביותר, נהנה מהנחות מיוחדות וגם באורווה מקציבים לו מקום מכובד, הרחק מיתר הסוסים, הסוחבים בעול, ואשר מניותיהם אינן מגיעות אף לקרסוליו של „הבן המיוחס״. עבודת הפיטום וההשגחה המיוחדת גזלה חלק ניכר מזמנם של כל בעל בית, ששמר על הסוס, כעל בן־זקונים, כעל ילד פלא, וכל התעטשות, שנשמעה מכיוון האורווה, הקפיצה אותו ממנוחתו. „גש ובדוק, אם „הפריץ״ גמר את הארוחה, וקח אתך גם דלי מים, לבל ישתעמם שם — היה פונה בערל לבנו, ואברהם, שגם הוא רעד לשלום הקשטן (סוס בצבע ערמון), היה ממהר למלא את צו אביו, ושעה ארוכה נשאר לשיחה אילמת, כשהוא מלטף אותו ללא הפסק ומעטיר עליו ברכות ותשבחות, כאילו באמת ביצור אנוש מדובר. ובהגיע יום הדין — מובל ה„חתן״ לסטיר לשם טבילה כדת, תסרוקתו (הגריווע) והזנב עוברות שיפוץ אמנותי, פירזול חדיש, ושוב מוכנס הוא לאורווה ללילה אחרון שלפני החתונה... הנסיעה לשוק והכשרתו לטרגוביציה הנה פרשה בפני עצמה, אך בטרם ניגש לצד המסחרי של המטבע, כדאי אולי להתעכב על מעלותיו וסגולותיו של בעל השמחה ועל המניע למכירה הפתאומית...

וכאן מתברר לפתע, שבעל המידות היפות, כביכול, אינו אלא הגרוע מבין יתר חבריו באורווה, בעל פגמים אסתטיים למכביר וקצרת כרונית, שאינה ניתנת עוד לריפוי. כל הצרמוניה וניפוח העניינים אינה באה אלא כדי לחפות על פגמים רציניים אלה, וכי למה לו ליהודי למכור סוס, שאפשר עוד להפיק ממנו תועלת? להיפטר חייבים איפוא מפגר חי — והטובים מקומם באורווה... וכאן מכניסים לתמונה את הליברנטים המפורסמים, הבודקים במחי יד את הבהמה על ידי לחיצה בגרון וחשיפת שיניה, הצצה קלה על הקרסוליות, והמחיר מוגש

כאילו בסופרמרקט. השכבה השחורה המתהווה על שיני הבהמה מעידה כמאה עדים על גילה המדויק, הלחיצה על הגרגרת קובעת את גודל הקצרת (דיכאצ׳ליבי בלע״ז), ולפי הקרסוליות והפרסות נקבע הייחוס; תורה בפני עצמה, שלא נכתבה בכל שולחן־ערוך שהוא, ואינה ניתנת להסברה...

מתפקידם של הליברנטים — לא לרפא מחלות אלה, כי סוף־סוף אינם מתיימרים להיות רופאים וטרינרים ולא להם להיכנס לתחומו של מומחה אחר; עליהם, כבעלי מסחר או מתווכים, לקבוע את גודל הנזק, ולפיו בלבד — את המחיר.

עד כאן יפה ושפיר, ואלמלא הסטייה מ„האתיקה המקצועית״ לא היה בזה משום יוצא דופן, אך כאן נתגלו הליברנטים שלנו כפורצי גדר, ובמקום לקבוע את ערך הנזק נהיו הם לגורמי מחלות זמניות, שהובילו למכירות מבוהלות ולקטסטות המוניות.

מענדל בורטניק חורש אדמתו כשלידו בנו.

ביק ר ביום חמישי במגרש הסוסים אשר בנידעוו (פרבר העיר לוצק) היא חווייה בלתי נשכחת. הנכם זוכרים לבטח טעמו של שוק טרוביצאי, ואולי ביקרתם אפילו באחד הירידים בברסטיצ׳קי ונקלעתם במקרה למרכז הקולות והשאגות, שהדהדו כמקהלת שדים ואשר איימו לפוצץ את תופי אזניכם; אין זה ולא כלום לעומת הרעש בטרגוביציה. כאן קולות אנושיים התערבבו בשאגות

בהמות וצליפות שוטים ונתהוותה תזמורת משונה, שלא כל בר־דעת יכול היה לעמוד בה. כילד, שנסחב אחרי דודו, סתמתי את אזני בכדורי צמר גפן והחזקתי בכנף מעילו כשראשי מסובב כל הזמן אחורה לבל יכבדני יצור כזה בבעיטת רגל בעברו מעל פני... שאלתי את דודי, לשם מה, לכל הרוחות, הם רצים כל כך — הלא מוטב לרתמו לעגלה ולנסותו במעשים! אך הוא, כפי הנראה, לא שמע אותי: הוותק המקצועי מכביד במקצת על שמיעתו ובממלכת הסוסים קוראים בעיקר מתנועת השפתיים.

המחזיק בחבל רץ בראש הסוס, כשהמצליף בשוט מתחלק על העקבות הטריות. הובלת סוס, גם היא עבודה לא קלה. במשיכות החבל עליך לדרבן ולהאיץ ב„שחקן", שיחזיק מעמד בתחרות. לבל יוריד את הצוואר, שפסיעותיו תהיינה מדודות והליכתו מנומסת ושלא יפזול לצדדים... בהתאם לשיטתו של יודל צ׳עקניער, לא נאה להצליף בשעת התחרות, כי הדבר רק גורע ממספר הנקודות... לפיכך נהג לעבור עם הסוס בקרבת שותפו וזה האחרון, כבדרך אגב ותוך כדי שיחה הסתובב לפתע, הנחיל מכה ניצחת על גב הבהמה ומיד ביקש סליחה מיודל, כאילו לא בכוונה נעשה הדבר ואין הוא מכירו כלל וכלל...

והאוחז בעז...

א. בלובשטיין
רמת־גן

ה א ג ם

מקום פורענות זה מאז ימי קדם, כעין אתר היסטורי, אשר ראשית התהוותו לא ידוע לאיש מבני העיירה. באגם זה, הביצה הטובענית שהכילה תשעה קבין של בוץ ורפש, שהתברך בו העולם, בימי קיץ נתאספו בו רוב מי הגשמים, אשר ירדו וזרמו לבקעה עמוקה זו. וכשעלה על גדותיו מצאו המים את ערוצם לכיוון הנהר דרך הוול־גאס; תושבי רחוב זה הרגישו את טיבם וריחם של מים אלה, שהשתפכו לנהר הידוע בשם האיקבה.

היטב ידענו, ילדי העיירה, בעיקר דרי המקום וקרבתו, לנצלו לכל מיני מעשי קונדסות ומשחקים, כגון: שיט בגיגית, אשר אחד מאתנו הצליח לסחוב מביתו, בלי ידיעת הוריו. ברוב המקרים הסתיים המבצע בנפילה ובשקיעה בביצה. את מראהו וצורתו של אותו בר מזל מיותר לתאר; וזה נוסף על מתנת היד ההגונה שהיתה צפויה מהוריו, בבואו חזרה הביתה.

בימי החורף נהפך אגם זה למקום בלוי, וזכה למבקרים מכל הגילים. מעטה קרח כיסה את האגם והיה לזירה של מתחרים בלהטוטי החלקה על הקרח. מי בכלים אמית־ים „אורגינליים", יבוא העיר הגדולה לוצק — ואלה היו יחידי סגולה מעטים. לרוב השתמשו בכלי החלקה מתוצרת עצמית, עבודת יד לתפארת, עשויים בצורה של בול עץ מהוקצע באולר, ועל חודו מורכב היה חוט ברזל או פלדה, קישורים של חוטי פשתן בצדדים, שבעזרתם ניתן להרכיבם ולחזקם לרגליהם המאומנות והזריזות. אר־אז הרגשנו טעם חיים ובילוי מה הוא...

ביום בהיר אחד נפוצה שמועה בעיירה, שהאגם נידון להיעלם מנוף העיירה: הפרטים התפרסמו ונודעו והפכו לעובדה קיי־ת בצורה של יבוש המקום. עבודת קודש זו, מפעל חייו, קיבל על עצמו ישראל גלר, בהמלצתה של „הגמינה" (הרשות הממשלתית של המקום). הפיתוי היה,ראשית, קרבת ביתו למקום הנהדר הזה... ובנוסף לזאת בהבטחה, ששטחו המיובש יירשם כנחלתו הפרטית. את עבודתו עשה בכוחות על אנושיים ובעבודת פרך, כשהוא נעזר בבניו, אהרון ואברהם, ובמכשירים דלים, כגון אתים ומכושים. הם חפרו תעלה לכיוון הנהר, באורך של מאות מטרים, והצליחו לרוקן את המקום מתוכנו היקר...

מר גלר התחיל לנצל את המקום לתועלתו, בשתילת עצי פרי למיניהם, ירקות, דשא, אגם לגידול דגים. והמקום, המרהיב עין ביופיו ובצורתו הפך לגן־עדן עלי אדמות לתועלתו ולתועלת תושבי העיירה בכללם.

מרדכי שטיינקרוין (דאן)
פרדס־כץ

טרוביץ - בערג און בלאטעס

ווען ס׳האט זיך געענדיקט דער שיינער זומער און ס׳האבן זיך אנגעהויבן די אסיענגע רעגנס, איז אונזער שטעטעלע פארזונקען געווארן אין בלאטעס. אבער ווי אנגענעם איז דאס געווען, מיט לאמטערן אין דער האנד צו גיין אין חדר אריין צו שמוליק דעם מלמד!... היינט שמחת תורה ביינאכט, אין די בלאטעס צייט, ווען טראוויצער בגילופינדיקע יידן, מיט די לאנגע קאפאטעס, פלעגן פירן דעם גבאי חיים חורגא אין שיל אריין... די קינדער מיט די פאנען, אויבן די ליכטעלעך, די ברענענדיקע. פונם שטוב ביז דער שיל האט אלץ געטאנצט.

און אז גאט האט געהאלפן און א בעל־עגלה איז מיט זיין פערד און וואגן פארזונקען געווארן אין די בלאטעס און טראוויצער יונגע־לייט פלעגן נעמען שטופן דעם וואגן און דערביי צוזאגן זייערע גלייכווערטלעך — איז געווען זייער פריילעך.

און די בערגלעך. — יעדעס בערגל האט געהאט זיין נאמען און באטייט.

דער שלאס בארג. ביי דעם בארג האט זיך געפינען זעליגס ציגעלניע. פרייטיק פלעגן טראוויצער ווייבער גיין גראבן געלן ליים צום שמירן די פאלן און דערביי זיך באהאלטן, זעליג זאל זיי ניט כאפן גנבענען דעם בארג...

די וואל־גאס — איןביידע זייטן די בערג מיט קעלערס. די בערג האבן געהאט גאר א גרויסן באדייט. לויט די דערציילונגען פון אונזערע עלטערן, האבן די בערג־קעלערס געדינט אין אלע מלחמות א באהעלטעניש פאר די יידן אין שטעטל; פון די בערג אליין פלעגן זיך שיטן די סנאראדן.

דער שיינער גרינער קאשטשול־בארג. אויף דעם דאזיקן בארג פלעגט זיך אמאל א יונג פארל ארויפכאפן פארנאכט שפאצירן, היטנדיק זיך, אז דער קסיאנדז זאל זיי ניט פאריאגן. און אמאל, בייטאג, פלעגן מיר זיך, יונגע חברה ארויפכאפן שפילן סיאטקאווקע — אויך דאס מיט פחד פארן קסיאנדז.

דער בארג ביי די קלייטן אין מארק. ווער געדענקט נישט, ווען ס׳פלעגט קומען ווינטער, איז דער בארג באזעצט געווען מיט אלע טראוויצער קינדער — ווער מיט א שליטעלע און ווער מיט נארטעס. און די שמחה און פארגעניגען פון די טייערע קינדער!

נאך אסך בערג זענען געווען אין טראוויץ; ס׳איז שווער וועגן אלע צו שרייבן. נאר איין בארג איז געווען, א בארג פון אלע בערגלעך — דער אזוי־גערופענער ראמאנסן־בארג.

ווען ס׳פלעגט קומען דער זומערדיקער שבת־נאך־מיטאג איז יונג און אלט געגאנגען אויפן דאזיקן בארג פארברענגען. עלטערע מענטשן — סתם שפאצירן און כאפן פרישע לופט, און יונגע פארלעך צו געניסן אין שויס פון דער נאטור. קליינע קינדער זענען געקומען כאפן פויגעלעך און רייסן ניס. די יוגנט ארגאניזאציעס — השומר־הצעיר, החלוץ און אנדערע — פלעגן דא דורכפירן זייערע פארזאמלונגען און שפילן. אויך ל״ג־בעומר פייערונגען זענען דורכגעפירט געווארן אויף דעם בערגל.

און דאס דאזיקע בערגל, וואס האט פארשאפט דאס גאנצע שטעטל אזוי פיל פארגנוגן — איז שפעטער פארוואנדלט געווארן אין א גרויזאמען בית־עולם; דא זענען אונזערע טייערסטע און ליבסטע באגראבן געווארן דורך די נאצישע בעסטיעס און זייערע ארטיקע אונטערהעלפער — לעבעדיקערהייט.

און ווען מיר זענען נאך באפרייאונג ארויפגעקומען אויפן בארג — איך, הערשל דאניוק און נאך עטלעכע טראוויצער יידן — האבן מיר געטראפן א זינקנדיקן גרוב, אויף וועלכן ס׳האבן זיך געוואלגערט ביינער. מיט אייגענע כוחות האבן מיר אויפגעשיט א בארג און געשטעלט א מצבה. יהי זכרם ברוך.

נישט נאר בערג און בלאטעס... — מאניע ראזנפעלד מיט צילה פעלדמאן

א. בלובשטיין
רמת־גן

מקומות השעשועים על הגבעה-התל

מקומות בילוי לרוב היו בעיירה בימי החורף המושלגים, כבימי הקיץ הלוהטים. בעיקר הצטיינו מקומות הבילוי והבידור בצורתם ובתוכנם, שהתרכזו ברובם בחיק הטבע, מקומות שנתברכנו בהם לרוב.

הנהרות, שמם הלך לפניהם בכל סביבת וולין — ה„סטיר" וה„איקבה". כן היער הגדול בורמץ — על שמו של כפר בקרבתו, ויערון, כעין חורשה (דאס וועלדל). ובחרנו דווקא בזה האחרון מכמה וכמה טעמים למקום המיועד לימי הקיץ. יער בומרנץ הצטיין בחומרתו ובהגבלותיו, כיער ממשלתי. בשמירתו ובפיקוחו של שומר יער קפדני ורגזני. אם לא הספיק רובה הצייד על שכמו, שהטיל חתיתו על ילדי העיירה, נוספו, כעזר כנגדו, הכלבים; חיות טרף אלה מוכנות היו תמיד ב„המלצתו" הנדיבה להתנפל ולעשות שפטים בילדי ישראל... וכל אלה נוסף על אגדות מסמרות שיער, על שודדים וחיות טרף למיניהם, כגון זאבים, שקבעו מקומם בין סבכי העצים שביער העבות. וכל אותם הנימוקים הספיקו להדיר את רגלינו ממקום פורענות זה.

ואחר היה היערון (דאס וועלדל). בלי טפול ידי אדם במיוחד, בלי הגבלות. הוא היה רכושם של איכרי הסביבה. נקנה מידי הפריץ המקומי ויניציקי ומיועד היה מלכתחילה לעקירה, כדי להרחיב את שטח האדמות לזריעה ולעיבוד חקלאי; ועד אז ניתנה לנו ההזדמנות לנצלו למטרותינו. צמחי היערון ועציו מגוונים היו בגודלם ובסוגי פירותיהם, כגון: תפוחים קטנטנים (קיסליציס בלע"ז). נגסת תפוח עץ כזה, טעמת טעם גן־עדן... שיניך קהו, עד כי לו עקרו אותן, לא היית חש בכאב כלל. גם אגסים מאותו סוג וטעם — ובכל זאת לא בחלנו גם בהם. נהנינו בעיקר מהאגוזים הקטנים, ובהרמת יד בלבד השגת את מבוקשך. גם תות היה בו והרבינו בליקוטו. שיחי סרק, שגדלו פרע לרוב, היוו את המקומות הנסתרים מעין אדם. ובין הסבכים האלו, מעשה ידי הטבע, מוגנים בפני קרני שמש לוהטות, ותחת צילם הקריר, נוצרו חיי משחק ובילוי לכל צורותיהם. ימי הבילוי היו בעיקר בימי שבתות וחגים. אחרי סעודת הצהרים המסורתית בחוג המשפחה, נהגו הורינו לחטוף תנומה קצרה — ניצלנו את ההזדמנות, מי ברשות ומי בהתגנב, ויצאנו למרחב.

והתחילה הנהירה לכיוון המוליך דרך רח' הפרשטוט; מכיוונים ושבילים שונים הגיחו המון הולכים, מי בקבוצות ומי בזוגות. ההתרכזות היתה במקום

המיועד מראש. אי אלו העדיפו את מקום המרחב של דשא מוריק להתיישב במסגרת מעגל, והנעימו זמנם בשירה ובזמר; לרוב משירי ארץ ישראל, אך גם השירה הרוסית תפשה מקום נכבד. את המקומות הנסתרים ניצלו בעיקר זוגות צעירים לשם פלירט זוטא... או קריאת ספר רומנטי, שהתאים לרוח המקום והטבע. רוב הילדים דבית רבן התעסקו והתמחו בכל מיני משחקים, לרוב „מלחמות" על רקע שודדים, קרבות היסטוריים, „מכבים", וסתם מלחמות לפי כל כללי האיסטרטגיה המקובלת.

ראוי לציין מקום מיוחד במינו, שהתפרסם ותפש מקום נכבד לכל מיני אטרקציות — הגבעה־התל. כנוייו היו רבים: קראנו לו „הר־סיני", ותורתנו הקדושה ניתנה רק מפיסגתו... או גם „הר־נאפוליון" ובשנים מאוחרות יותר — „תל־האהבה" (רומנסובה גורה") ואת תפקידו מילא באמונה לתועלתנו ולרוחנו כולנו.

בל"ג־בעומר מצוידים היינו בכלים מלחמתיים, כגון בחץ וקשת, מלאכת יד לדוגמה, ובמקלע; ככדורים שימשו אבנים קטנטנות וחלקלקות ללחום את מלחמת בר־כוכבא. גם סעודת ל"ג־בעומר המסורתית, שמנתה העיקרית היתה ביצים צבועות בעזרת קליפת בצל חום היתה בין הציוד. ולא פעם, בהשקיפנו ממרומי הגבעה, חלמנו בהקיץ על שדות עמק יזרעאל, בהשראת מרחבי השדות, המשתרעים לרגלינו.

ולרגלי התל האהוב עלינו, ואשר חלק גדול מחיינו בילינו ושמחנו בחיקו, מצאו את מותם הטראגי ב־ט' באב, סמל החורבן, רוב רובם של האהובים והיקרים, של הורינו, אחינו ואחיותינו.

יעקב קורוטקי

זכרונות

ימי הילדות היו השנים היפות ביותר בחיי בעיירה הקטנה הזאת, שכולם היו מלוכדים כמו משפחה אחת. כדאי היה להכיר את הזמנים של החדר. הרבי שלי, רב יחיאל משה ז"ל, היה יהודי, שידע היטב תלמוד והיה מסור לכל תלמיד, שידע ללמוד. צורתו החיצונית של ה„חדר" היתה בית נמוך, שחציו היה שקוע באדמה. הספסלים והשולחנות מבפנים היו עשויים מקרשים ישנים. בלי חשמל, אבל בכל זאת ישבו ולמדו לאור נרות. ועוד לא ניתן לשכוח מזיכרונותינו את יחיאל יוניצ'מן, ציוני פעיל, שהשקיע הרבה מזמנו בשביל הנוער שלנו בעיירה הקטנה הזאת. הוא ארגן „פינה עברית" והיא נתנה לנו הרבה סיפוק בזמננו. ההתחייבות של כל אחד מאתנו היתה להתאסף כל ערב בבית של משפחת רויז ולקרוא עברית. יחיאל יוניצמן היה בא כמה פעמים בשבוע והיה מרצה הרצאות בחינוך ובציונות.

אחרי תקופה קצרה נוסדו אצלנו סניפי „החלוץ". אני הייתי שייך ל„חלוץ הצעיר". אני זוכר, שאני ועוד חבר שלי, קיבלנו אישורים לצאת להכשרה. אנו היינו מבין הראשונים מתנועת החלוץ הצעיר, שקיבלנו את האישורים הנ"ל. הדבר קרה חודש לפני חג הפסח, והורי קיבלו את הדבר כאילו הם נמצאים בערב תשעה באב...

יצאנו להכשרה ע"י דומרוביצה, והיינו שם תקופה מסוימת. אני הייתי חייב לשוב הביתה מסיבות משפחתיות, אבי נפטר בעת ההיא — ולא יכולתי לחזור ולהמשיך בהכשרה. וכנראה, שהגורל שלי גזר עלי לאחר מכן לעבור את שבעת מדורי הגיהנום של מלחמת העולם השנייה ולא להיות בין העולים הראשונים, שעלו בזמננו ארצה. אבל סוף סוף, אחרי גלגולים של רעב וקור בארצות רוסיה ובסיביר ,הגענו בשלום לארץ מולדתנו. לאחר עלותי נודע לי מחברי, שחלק מהם היו בין הפרטיזנים וחלק מהם בצבא האדום, שגם הם עצמם לא לקקו דבש עד לעלייתם.

את התקופה לאחר שנת 1935 אינני יכול לדעת, כי אז עזבנו את טרוביץ ועברתי עם משפחתי לעיר לוצק; שם גרתי עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

במלחמת העולם השניה הייתי מגויס לצבא האדום, ולאחר שבוע ימים הצטרכתי לעזוב את לוצק יחד עם הצבא הרוסי, משום שהגרמנים התקרבו אליה.

ואז איספו את כל יהודי לוצק לגיטו וגם את אמי לאה ז"ל, את אחותי פסיה ואת דודי יעקב טרויב ודודתי רחל; לאחר תקופה קצרה השמידו את כולם. לאחר המלחמה הקימו קבר אחים משמונה עשר אלף יהודים, שנרצחו בידי הרוצחים הנאצים ימח שמם.

את ברל קורוטקי עם משפחתו תפסו בכפר צ׳כי על יד טרוביץ (מלובנה) והרגום. ברל עצמו מת מות זוועה; קשרו אותו לעגלה רתומה סוסים, וסחבו אותו בכל הכפר, שכל הגויים יראו כיצד אדם מפריח את נשמתו מרוב כאבים. יהי זכרם ברוך.

קבוצת מבוגרים: מימין יהודית זכאי־פירר, חייקי קורוטקי, הערשל דניוק ומרדכי גרינברג.

יצחק זאזולה
נצרת

מעשה

ברבי איצ׳י־מאיר מטריסק
וישראל־הערש הסנדלר מטרוביץ

מעשה ברבי איצ׳י־מאיר ז״ל מטריסק, שבא פעם לטרוביץ וערך שם לחסידיו מלווה־מלכה, ומשום־מה לא הצליח להלהיב את חסידיו. אמרו לו, לרבי, חסידיו: „לו היה בינינו פה ישראל־הערש הסנדלר, היתה שוררת בתוכנו השמחה״. ציווה הרבי על השמש לקרוא את ישראל־הערש. ישראל־הערש, שלא היה מחסידיו הנלהבים של הרבי מטריסק, לא מיהר לבוא. רגז הרבי ושלח את שמשו שנית לזרז את הסנדלר; והפעם בא.

לאחר שהרבי נזף בו קלות שאלהו: „מה תיתן, אם אברכך בבן?״ ואשתו של ישראל־הערש, פייגע, עקרה היתה; מאז נישואיה עם ישראל־הערש עברו כבר עשר שנים ובטנה סגור. וכאשר שמע ישראל־הערש את דברי הרבי ענה: „אתן לך, רבי, את כל אשר תבקש!״ וכך היה — לאחר שבועות מספר בישרה לו אשתו, כי הרתה לו. לאחר תשעה ירחים ילדה בן — והיה הדבר בשלהי מלחמת העולם הראשונה.

ובאותם הימים נזדמן לעיירה הרבי איצ׳י־מאיר. בהיוודע לו על בן־הזכר של ישראל־הערש שמח מאוד, אך למרות כל הפצרותיו של האב לא יכול היה הרבי להישאר ל„ברית״, משום שהיה עליו ללכת לעיירה הקרובה — דמידובקה. ישראל־הערש דאג הפעם להביא את הרבי בעגלה, בכל הנוחות, למחוז חפצו.

הרבי סר בדמידובקה לאכסנייתו הקבועה אולם בעל־האכסניה לא הסכים משום־מה לארחו; באין ברירה חיפשו ומצאו בקושי רב מקום אחר בשביל הרבי. ובמוצאי־שבת, לאחר שהרבי בירך על ההבדלה, הרגיש ברע והוציא את נשמתו. הרב מרדכי נטע אקרמן, רבה של טרוביץ, ציווה לדחות את ברית המילה של תינוקו הרך של ישראל־הערש לאחר ההלוויה; התינוק נקרא לאחר־מכן על שמו של הרבי הנפטר.

ובאותם הימים, לאחר מלחמת העולם הראשונה, נכנסו הגייסות הפולנים לדמידובקה. בבואם נטפלו ליהודים — באשר הם ירו, כביכול, על הצבא הפולני. הם איספו את כל יהודי העיירה ואיימו עליהם להוציאם להורג. לאחר משא־ומתן הוחלט להסתפק בקרבן יהודי אחד מן העיירה, שיכפר במותו על כל העדה. הפילו פור ויצא הגורל על אותו פונדקאי, שסירב לארח את הרבי מטריסק...

ראו בזאת היהודים אות משמים ואצבע אלוקים.

שיינע פרעסמאן־געלין
פארייניקטע שטאטן

א באזוך אין טראוויץ אין יאר 1937

נאך אן אפוועזנהייט פון 14 יאר און 2 יאר פאר דער וועלט־מלחמה און מבול, וועלכער האט פארפלייצט אייראפע און אפגעווישט אלע יידישע שטעט און שטעטלעך — האב איך אין 1937 באזוכט מיין געבורטס־שטעטעלע טראוויץ.

א גרויסע מאטעריעלע ארעמקייט האב איך געפינען אין טראוויץ; דאס איז געווען דער רעזולטאט פון דער פיינדלעכער באציאונג פון דער פוילישער רעגירונג און פון ארומיקן פאלק. כ'האב, אבער, געפינען דארט א יידישע יוגנט פול מיט ענערגיע און איינגעבוירענער אינטעליגענץ. די יוגנט, וועלכע האט געשפרודלט מיט יידישן גייסט, איז געווען אן האפנונג פאר דער צוקונפט. אזא יוגנט איז אין די ציוויליזירטע לענדער א ברכה פארן כלל — אבער דא האט זי זיך געפילט איבעריק אויף דער וועלט...

די יידישע יוגנט איז דארט געווען אָן אן אנהאלט אין לעבן און מיט א מוראדיקן צווייפל אין הארץ. פון זייערע פנימער האט מען געקענט אראפלייענען דעם פארצווייפלטן אויסדרוק: „פון וואנען וועט קומען די הילף?"..

מיט פארבענקטע אויגן האבן זיי געקוקט צו דער גרויסער וועלט" — באזונדערס צו דער וועלט פונם צווייטן זייט פון אטלאנטיק. אבער די גרויסע וועלט איז געווען פאר זיי פארשלאסן. פארשלאסן איז אויך געווען אונזער צוגעזאגט לאנד; די מאנדאטן־מאכט דארט האט שוין געזארגט, אז אהין קענען קומען נאר רייכע און סערטיפיקאטן באזיצער — אבער ווו נעמט מען דאס?...

און אט די יוגנט, מיט וועניקע אויסנאמען, איז אומגעקומען אינם מבול; דאס הארץ ווייטיקט און קען נישט געטרייסט ווערן.

ווען טאג פון רעכנונג וועט קומען — און ס'איז דא א דין און א דיין, מוז ער דאך קומען — זאל געפאדערט ווערן רעכנונג אויך פאר מיין שטעטעלע טראוויץ!

יעקב ריז
פילאדעלפיע

ווענן טראוויץ

ווענן טראוויץ איז מיין קאפ אזוי פול,
מיט זכרונות אן א צאל.
אט זע איך אונזער שטעטעלע, ווי א גענעץ גרויס.
וואס האט אונז אלע צוזאמענגעהאלטן, ווי א מאמע האלט
איר קינד אין שויס...

דערמאנט זיך נאר, די איקווע דעם טייך,
ווי פון דארטן האט מען די וואסער געטרינקען, וועש געוואשן און געבאדן
האבן זיך דארטן ארעם און רייך.
לעבן שייע קאוועל דעם בריק,
דאס קינדערשע גליק,
ווען עס פלעגט זיי געלינגען,
פון פארענטשע אין טייך ארייַנצושפּרינגען.
נו, דער טראוויצער שבת,
די צניעותדיקע פנימער פון אונזערע מאמעס און באבעס.
געקומען פון דער באד, פון דער מקוה, אויסגעוואשן ריין,
ווי מלאכים שיין.
פרייטיק פארנאכט,
אלע געשעפטן פארמאכט.
סיי גרויס און קליין,
מען איילט זיך אין שול צוגיין.
און אין הויז, סיי ארעם סיי רייך,
דער שבת איז גלייך.
די מאמע, איבער די זילבערנע לייכטער, האלט מיט די הענט
פארדעקט דאס געזיכט,
זי בענטשט איבער די ליכט.
זי בעט גאט פארן גאנצן יידישן פאלק, און פאר דער משפחה,
ער זאל שיקן, דורכן גוטן מלאך, געזונט און הצלחה.
דער טיש, מיט א ווייסן טישטעך איז געדעקט,
פון קיך, דער געשמאקער טשאלנט ער שמעקט.

און טאקע, פון אט דעם ווייס געדעקטן טיש,
עס ווינקט צו אייך די באטעמטע פארשיראוועגע פיש.
וואס די מאמע פריער מיט א נאכט,
האט זיי מיט די אייגענע הענט געמאכט.
קארפן, שלייען, העכט,
די פיש יוך איז געדעכט.
און אונז קינדער רינט די סלינע פון מויל,
וואס וועלן מיר קריגן — א קאפ, א מיטל־שטיקל, אן עק, אדער
גאר א קויל?
אט קומט דער טאטע מיטן ברייטן גוט־שבת פון שול.
און דאס הויז ווערט מיט יום־טוב פול.
מיר שניעקעס שלעפן זיין גרויסן טלית,
״המוציא לחם מן הארץ״, קלינגט זיין קול איבער די צוויי
ווייסע, היימיש געמאכטע
געפלאכטענע חלות,
איבער היימיש געמאכטן ראזשינקע וויין, טוט ער קידוש מאכן,
און אין אונזערע הערצער טוט זיך א גייסטיק יידיש געפיל דערוואכן.
אט זיצט די באבע מיטן טייטש־חומש אין האנט,
און אויף אירע פאנטאזיע פליגלען, פליט זי אין הייליקן יידישן לאנד.
דערזעט אונזער עלטער זיידע, אברהם אבינו, פירן זיין זון יצחק צו דער
עקידה.
און אירע אויגן ווערן פול מיט טרערן,
און זי טוט דאן ניט קלערן,
אז אט אט, וועט באלד היטלער פירן א זעקס מיליאניקע עדה,
צו אן אמתער עקידה.
שבת נאכן עסן, אייער זיידע טוט זיך אליין צום שלאף פארוויגן,
מיט א טרויעריקן גמרא ניגון.
און דער טאטע, נאכן שבתדיקן מאלצייט זאט,
ליגט אויפן בעט, און לייענט דעם ׳מאמנט״ דעם ״היינט״ די
יידישע בלאט.
און די מאמע בגניבה לייענט א ראמאן פון שלום אשן,
און ביי ״קידוש השם״ אדער ביי ״מאטקע גנב״ טוען זיך אירע
אויגן מיט טרערן באוואשן...
און מיר קינדער, טוען הארציק לאכן,

לייענענדיק שלום עליכמ׳ס הומאריסטישע זאכן.
אט אזוי האט אונזער שטעטעלע טראוויץ געטאן גייסטיק צו לעבן,
די יוגנט מיט אידעאלן האבן צו א בעסערע וועלט געטאן שטרעבן.
רעכטע, לינקע, צעטיילט אין פארטייען,
האבן זיך מיט זייערע טרוימען געטאן פרייען.
ביז געקומען איז די פינצטערע נאכט,
היטלער, ימח־שמו, מיט זיין ברוינער נאצישער מאכט.
מיט דער הילף פון פרומע אוקראאינישע קריסטן,
האבן אונזער שטעטל געטאן פארוויסטן.
דערמארדעט אונזערע עלטערן שוועסטער און ברידער, פון קליין
ביז גרויס,
ניט דורכגעלאזט קיין איין יידיש הויז.
אלעמען אויף א בעסטיאלישן אופן אומגעבראכט,
און פון אונזער שטעטעלע א קבר געמאכט.
א קבר אן א צוים, און אן א שטיין,
און עס טראגט זיך פון דארטן אן אומאויפערלעך קינדערש געוויין.
א געוויין, וואס שניידט זיך טיף אין אונזער הארץ אריין,
א געוויין, וואס מיר וועלן הערן, אונזער גאנץ לעבן, ווו מיר זאלן ניט זיין.
טא לאמיר טאקע היינט,
מיינע ליבע לאנדסלייט און פריינד,
א שבועה געבן,
אז ווי לאנג מיר וועלן לעבן,
וועלן מיר די דייטשן, די נאציס, זייערע מיטהעלפער, זייערע
פארברעכנס ניט פארגעבן.
און לאמיר אויך שווערן,
אז אונזער שטעטעלע טראוויץ וועט קיין מאל פון אונז ניט
פארגעסן ווערן.
און לאמיר טאקע, ווי איין משפחה, די פאר פארבליבענע טראוויצער
זיך האלטן צוזאמען,
ווייל מיר זיינען יתומים, אן א טאטן און אן א מאמען...

געלייענט אויף א צוזאמענטרעף
פון טראוויצער לאנדס־לייט אין פילאדעלפיע.

ר. ר.

בימי זיכרון

טרוביץ היתה בין העיירות הספורות, שהחיה הנאצית וגרוריה שפכו עליה את חמתם כבר בחודשי הכיבוש הראשונים, ולמעשה הקדימו את שואת יהודי העיירה בשנה ומעלה. לכן מצווים אנו לזכור את שני התאריכים, שני ימי אזכרה מדי שנה בשנה. א. ח׳ בחודש אב ה׳תש״א (1941) — יום זיכרון לאבות העיירה ,שהומתו בקבר האחים. ב. סוכות תש״ב (1942) — יום זיכרון לאמהות ולילדי העיירה, שהומתו בגיטו אוסטרוז׳ץ.

ובין שני התאריכים הללו, בין ההלם הראשוני, שעקר בפתאומיות כזאת את רוב מפרנסי העיירה ובין הגסיסה הסופית, נמשך אותו „אורח־חיים" מוזר, אותו מאבק מלא רצון חיים והאמונה בחיים, מאבק שכל־כולו עמידה מול מכונת המוות האדירה. והכול תוך כדי שנה.

אזכרה בארץ.

והשנים עוברות. שנה ועוד שנה, עשרים וששה סדרים של פסח אבודים, עשרים וששה לילות „כל־נדרי" מחוץ לבית המדרש הטרוביצאי ואותו מספר חופשים של בתי־ספר ללא ילדי העיירה, הרחק מבית הולדתי...

יש הטוענים כי השיכחה הולכת וגוברת, כאילו פונים אנו עורף לזכרונות של תקופת השואה וכי תוכן הייסורים של יקירינו אינו מלווה אותנו יום יום ושעה שעה.

אכן, דל כוחן של מילים לבטא עוצמתו של כאב, קשה לשחזר את הגיהינום ממנו יצאנו רק בנס. כל תמונה מזכירה את הרגעים הבלתי נשכחים, הרגשות שהתעוררו בלבנו ונרשמו לנצח בזכרוננו וכשם שבני נוער מרבים כיום להשתומם, כיצד יכלו יהודים במיליונים להיכנע למדיניות של דיכוי והשמדה, בלי להתקומם נגדה בהמוניהם, כן אותה שאלה מטרידה, המנקרת במוחי מאז אותו ערב תשעה באב מלווה אותי בכל דרכי, לה לא מצאתי מענה עד עצם היום הזה. ובערב זה שוב היא מתעוררת וזועקת: — למה הם לא ברחו?! המרתף נשאר מופקר ללא שמירה, נשק המיליציה פורק, הפולנים ניצלו את ההזדמנות והסתלקו ורק הם לא, אף איש מהם, למה?!

לבטח זוהי בעיה מסובכת עד מאוד להתמסר לבירורה, — דיכאון לב עלול להשתלט עליך ולמוטט את עצביך. ורק כורח הנסיבות יש בו הרבה, כדי להסביר תופעות שהן מוזרות במבט ראשון לכל אלה, שלא עברו אותו נסיון בו במקום.

☆

בהפליגנו כיום בזיכרוננו אל אותם הימים, ובעלות לנגד עינינו דמות העיירה, אנשיה, צעיריה, ילדיה וכל אשר בה, נדמה לפרקים, כי אך חלום היה זה ולא יותר, עד שלעיתים מתעוררת תאווה משונה — לבקר עוד פעם אותה כברת מולדת, שנתקעה בנכר, ולמצוא אותה שלמה ועומדת בעינה ובכל חינה; לעבור על פני בתיה של טרוביץ ולשוחח שיחה אילמת עם... תושביה.

וביום זה הנך נתקף געגועים לכל אלה הקרובים לך בלב ונפש, החל בשאר בשרך, בבני משפחתך ובידידיך הרבים ועד אחרון התושבים, אתו נפגשת רק במקרה ולרגל מאורע מיוחד. כל העיירה מתעוררת ועומדת לפניך בכל הדרה. המתהלכים ב„פערשטוט" שוב חולפים מעל פניך, החוזרים מבית המדרש ממהרים לסעודת צהרים, כשניגון של שבת עדיין מלווה אותם, ואפילו אותו „אורח", שהדביקו לו, לאביך, בצאתכם את השיל לא נעלם כאן מעיניך. האמהות הטרובי־צאיות מופיעות עתה בתלבושותיהן החגיגיות והצחורות, שתמיד הן חדשות, ואפילו כשנתפרו ליום... החתונה, פניהן קורנות בקרני השכינה ועיניהן מבריקות מדמעות וצער, דמעות של אם יהודייה, שאינן מתייבשות לעולם... נדמה כבר, עשרות

שנים, שלא חשנו בגרוננו את שירי אמא מהימים ההם, כשבהבל פיה היתה מחממת את אצבעותיך הקפואות, מלטפת אותך, מפנקת ומנשקת למצחך ובחשאי היתה לואטת לאזניך את שיר הערש הישן והמלבב. אפילו הרעב חסר הרחמים היה נמוג לשמע שירי העם הלבביים הללו.

ואבות העיירה, הדומים הם במשהו לאבות יתר האומות? — עדיין מהדהדים באוזנינו זמירות השבת שלהם, הננו רואים את פניהם הקורנות, את חריצי המצח המחודדים ומתפלאים על הביטחון העצמי שלהם ועל האמונה הגדולה, האמונה האינסופית והציפיה העזה לגאולה. ובמידה וסבילות עיקשת איתנה הן מתכונית הגבורה, הרי כל אחד מהם גיבור היה.

וילדי העיירה, בעלי העיניים הגדולות והתמימות, שכל כך הרבית להתבונן במשחקם שבחצר, לעתים קרובות היית נדהם מגילויי התבונה המוקדמת שלהם, מהתנהגותם המפתיעה ומהעזרה האנושית, שהגישו להוריהם בעת צרה ומצוקה. לבטח מתעורר בך הרצון לדעת, מה עשו ילדים אלה בימי שואה? האם יתומים אלה, שטרם הבינו את גודל האסון, המשיכו במשחקיהם כמקודם? אכן, תתפלא לשמוע עד כמה העמיקה הבנתם של נערים אלה לגבי מצבם, ושיחותיהם היו דוקרות את לבך כמדקרות חרב. הם היו משחקים ב„אקציות", מתחלקים לשני מחנות, לגרמנים וליהודים... „הגרמנים", כמנהגם, צווחים ומקללים בקולי קולות עד שלבסוף תפסו „היהודים" את ה„היטלר" הקטן, העמידו אותו בבור וכיסוהו בעפר... בלבם פנימה חששו המה, פן יעזבום בעת צרה, והם הקטנים, שהבינו את המתרחש לא פחות מהגדולים, התחננו לפני אחיהם והבטיחו להתנהג כמבוגרים לכל דבר. הם הבטיחו וקיימו את הבטחתם ובשעת מבחן אף עודדו את הוריהם והדריכום בעצה טובה ובשמירה קפדנית, כשהללו נרדמו מרוב יאוש ועייפות. וילדים אלה, שהתבגרו בטרם זמנם, ידעו לעמוד על המשמר ולהיאבק עם האויב, והקטנים שבהם גם הם לא היוו מיטרד, הם לא בכו...

וככל שהנך מתעמק ומפליג בזיכרונותיך, כן נזכר אתה יותר ויותר, עד כי נדמה לך, שכל העיירה קמה שוב לתחייה וקורנת חיים ואו"ר, אור שלא נכבה לעולמים. הזיכרונות המצוינים הללו נושמים מחדש אוויר צח ורענן פינות ילדות וטיפוסי חמד נזכרים בלב חושב, בנפש מרגישה. עת להיזכר בסיפורי מעשיהם של הבריות, להעביר שיחזור על חייהם היומיומיים ולקרבם לנוף הטרוביצאי, למראות הטבע הנפלאים, אל בתיהם הנפולים והקרים, בהם שכב הכפור והעוני „מתחת למיטות".

והנה שוב בתיה של טרוביץ. כאן ביתם של האחים מאיר ואידלי קופילס, אותו בניין עצום בנוי לבנים אדומות ,הנראה מרחוק, כאילו הלבישו עליו קומה נוספת, כשמולו ביתם רחב המידות של היוניצ׳מנים, בעל הפרוזדור הארוך והחשוך, המוביל לכל חדר וחדר. שני הבתים הללו תופסים כאילו רובע שלם בעיירה. מימינך מתנשאת גבעה תלולה, שקשה לטפס באמצעותה לראש הפיסגה, ועליה הבתים הישנים של הדניוקים והרוזנפלדים, שמעבר צר כדי מטר אחד מפריד ביניהם. ממול, מעבר לכביש, ממש בקצה התהום ,תלויים כאילו על כרעי תרנגולות בתיהם של רב איצי משה וולפ׳ס ומושקי סוסיס, אשר בדרך נס לא החליקו מטה בימי הרוחות והגשמים העזים, ששטפו את תוכן הגבעה מתחת לבתים אלה... בשנים האחרונות, עם סלילת הכביש הקימה ה„גמינה" קיר בטון, המלפף את ההר מצד זה, שאלמלא כן, היה הח„דר" של הרבי על תלמידיו מתגלגל לכאן בכל עונת הגשמים. מכאן משתרעת רחבת השוק, בעלת שני טורי החנויות. מכל הסביבה באו עגלות איכרים לעשרות ומילאו את כיכר השוק והסימטאות הסמוכות. בימי הקציר לא נראתה כמעט רגל „גויית" בשוק, ואם הופיע איזה איכר, היו מתנפלים עליו החנווּנים, וכל אחד מושכו בחלקת לשונו ובדברי פיתויים, ואפילו פשוטו כמשמעו, בידיו ובמעילו, להקנות לו „מציאות", שרק בחנותו ימצאן. לפאר הכיכר נחשב הצריף המשושה, ה„בודקי" של הברנשטיינים, שבעליה היו אולי היחידים, שחיללו את קדושת השבת. בשבתות אחרי הצהריים היינו מתדפקים על דלתותיו הסגורות למחצה ומתחננים לפני יונה וגיטעלי על כוונותינו הטובות, על כי לא באנו אלא לבקש חתיכת קרח למען הצלת נפש חולה. ואולם, משנדחקנו פנימה, מיד נתגלתה כוונתנו האפי־קורסית... מאוכזב ומר נפש צעדתי אותו ליל שישי בעקבות הפועלים, אשר בפקודת ה„קומנדנט" גילגלו את הצריפון המתוק על גבי קרשים למנוחתו האחרונה, על כי העז להפר את קדושת השבת, בהתאם לתפיסתנו הילדותית.

ומאחורי השוק — מגרש המשחקים של העיירה. ברחבה שבין ה„שיל" ובית־המדרש היינו משחקים ב„פאלאנט". בתור כדור שימשו כרגיל סמרטוטים לחוצים וקשורים היטב, שלא תמיד שמרו על צורתם המעוגלת והספורטיבית, ובעיקר לא עמדו במבחן המכות של ראובן בן יודל הנפח, אותו קלען נמרץ, אשר בשלבים המתוחים ביותר של המשחק היה מבקיע אותם לשנים. ואם כי חסרו להם כדורים אמיתיים לילדי טרוביץ, מקלות היו להם בשפע. למטרה זו שימשה בדרך כלל רשת המקלות, ממנה עשוי יסוד ביתו של אהרון שוחט וככל ששברנו איבר מאיבריו ,כן נשמעו אנחות הילדים המתאמצים להוציא את המקל, מבלי להעיר את דיירי הבית.. .בשנים האחרונות נראה היה יסוד

הבית כתרנגול מרוט והחימר המוחזק על־ידי רשת המקלות החל להתפורר ולהתפזר לכל הרוחות.

בפינה האחרת של אותו מגרש שיחקו הקטנים ב„מונעטיס" או ב„גרייצערס", לפי המונחים של הימים ההם ואלה שלא עלה בידיהם להשיג מטבע עובר לסוחר מימי הצאר, נדרש להשתמש כאן בכפתורים, שתלש מבגדי השבת של אביו ושל יתר בני המשפחה, כשהללו נרדמו או סתם נעדרו מהבית. וכאן, יוקל אולי להבין, למה לא באו ילדי טרוביץ מסודרים לבית הספר וברוב חדרי השינה התעופפו הנוצות, שדמו לשלג סמיך, גם בחודשי הקיץ הלוהטים. עם התחלת המשחק בדקו המשתתפים את שלל כל אחד ואחד והמעריכים שביניהם ידעו בדיוק את ערכו של כל כפתור, בהשוואה ל„גרייצערס" הגדולים ובצמידות לגרושים הקטנים. בשעת המשחק היינו מציבים משמרות, שמתפקידיהן לבלוש אחרי איציק השמש, העלול כל רגע להופיע ולהחרים את הכסף היקר. אסור היה ללכלך את לוחות ה„שיל", שלא מזמן עברו שיפוץ יסודי וכל מטבע הטביע עליהם את צורתו המעוגלת. בהתקבל אות האזהרה השתטחו כולם על המטבעות, יאולם שמואליק המפורסם בעל הידים הארוכות הקדים אותנו כרגיל ובכף ידו השטוחה ואצבעותיה הקפיציות חתם על הזכייה.

מאחורי בית המדרש נמצא ביתו של מוטל שוויטקיס. לכאן באו הבעלי־בתים שלנו להצטייד במצות וזקני העיירה החלו להכשיר את „המפעל" עוד בטרם צאת חג הפורים. היו אלה מצות עגולות וטעימות, שלכשרותן יצאו אף מוניטין, ואפילו מושקי סוסים, הלמד־וו'ניק המחמיר לא מצא סיבה להחרימן. ב„וולגס" — ביתו של שמעון מלמד, שרישומים לא מעטים נשארו ממנו בלב כל ילד, ב„פערשטוד", — ביתם של הבריקים, הקוסציול הגבוה והמאיים, שהטיל פחדו על דייריה היהודיים ובית אורבנוביץ' המפורסם, שנהפך במרוצת השנים לאולם הספקטאקל, שם הציגו החוגים הדרמטיים מחזות היסטוריים ושיחקו „אויף בילעטן"...

הבודגאס, כשמו, התפרסם מבית המרחץ המקומי, אליו נהרו כל דיירי העיר, פרט מאלה שנמנעו מפגישה בלתי ידידותית עם דיירי הבית אשר ממול. כזכור התמקם כאן בית המשטרה „פוסטערונעק" ורבים הצעירים בשנים האחרונות, שהעדיפו טבילה בנהר האיקווא ובלבד לא לראות את פני הקומנדאנט הזועם. הנפחייה של נחום ושלמה דוד־אהרונ'ס, אשר בסמוך לבית המרחץ שימשה גם כבית־מרפא... ילדי העיר הנגועים ב„פרישצ'יס" ו„צ'עריקיס", מלאי הראש והפנים, באו לכאן בליווי האם, ונחום היה מורח להם מהפיח השחור והדביק עד כי

לעיתים לא הכירו את הפציינט הקטן, שחזר מהרופא־הנפח... לדעת פינצ'וק, רוקח העיירה, מוטב לו לחולה להזדקק לנפח ולהשתמש בממרחיו השונים מאשר לשאול בעצת שני ה„פלדשרים", דמביצקי ורומנובסקי, שאינם אלא סנדלרים...

אזכרה ראשונה בנתניה

וכן כל בית, כל פינה עולים חיים בימי הזיכרון.

*

ובערבים אלה בטרם יופיע החזן, הנך לוחץ ידי שרידים, מתבונן בתוי פניהם, ואפילו כשהנך מהסס קמעה, אינך יכול שלא להכיר. הנך מתחבק ומתנשק עם נציגי המשפחות הרבות, מבליט את החיוך המעושה, כמנסה להערים ולרמות את חבריך ורק עיניך המבריקות, שלא יודעות לשקר, מספרות את עם נסתרי לבך ומתוכן ניבטים הכאב והצער, האוחזים אותך ברגע זה.

הנך לוחץ את ידי חבר ובדמיונך — עשרות ידי בני משפחתו המושטות והמבקשות לנגוע בקצה אצבעותיך...

וכשמשתררת דומית־תוגה באולם ומתוך הדומיה מגיע לאוזניך קול ההתיפכות מיד משתלפת ממחטת־אף מהכיס, רטט עובר בגופך ולבך נלחץ בך. „אל מלא רחמים" — כמה דמעות ואנחות מזכירות הן מלים אלו?

ומתוך צער וכאב על החיים התוססים אשר נכרתו בידי צר ואויב מתגנב ללבך גם שמץ של גאוה, על היותך יליד אותה עיירה, על כי הנך נמנה עם שרידי טרוביץ.

וכך הסתיים הדבר...

און אזוי האט זיך עס געענדיקט...

קבוצת טרוביצאים הקימו את המצבה.
א גרופע טראוויצער אויפגעשטעלט די מצבה

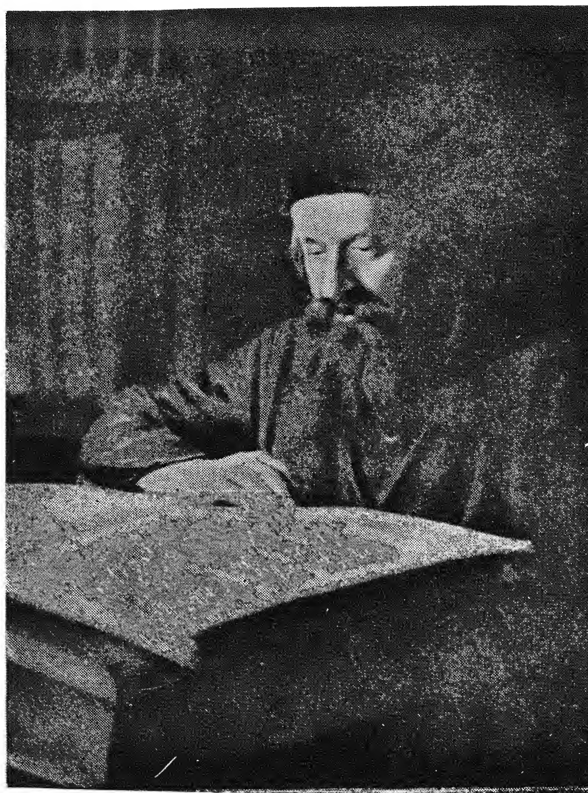
דמויות ונופים

געשטאלטן און פייזאזשן

ראובן רברמן
חיפה

רבנו הדגול, ר׳ מרדכי נטע

כדי לתאר את גדולתו המיוחדת והראויה לשבח של רבנו הדגול, נאלץ אני לעבור במבט חטוף על פני המשטר הפולני ויחסו לעיירה היהודית. כידוע, פיתוח האזורים המזרחיים, הסמוכים לגבול הסוביטי, לא עניינו את הממשלה המרכזית וזאת מטעמים פוליטיים ובטחוניים כאחד; וכל עוד הסיכסוך התמידי, בשל הדרישות הטריטוריאליות של הסובייטים לא התיישב, לא ראו השלטונות הפולנים בפלחים המתמרדים אלמנט שכדאי לדאוג לו. לעומת זאת התקשיתי

הרב ר׳ מרדכי־נטע אקרמן זצ״ל.

לרדת לסוף דעתם של שלטונות אלה בקשר לאוכלוסיה היהודית. מה הטעם בבחירת משרדי המועצות האזוריות בכפרים הנידחים כירוסלביץ׳ — כהגמינה של טרוביץ, מאלין — כהגמינה של אוסטרוז׳ץ ועוד, בזמן שלצדם שוכנות עיירות מתפתחות, שאוכלוסייתן פחות עוינת מהבורים האוקראינים? האם גם בענייני אדמיניסטרציה קבעה האנטישמיות הזואולוגית?!...

וכשלא הועילו הסבריו וניתוחו הבריא של רבנו, החליט הוא לבסוף להיחלץ לעזרת העם נגד אפליה זו וחתר לקראת הקמת מוסדות יהודיים, שיפקחו על חיים תרבותיים נאותים ובלתי תלויים מהמוסדות הפולניים. ועד הקהילה לכל עיירות הסביבה נבחר בבחירות דמוקרטיות חשאיות ומקום מושבו מלינוב, הסמוכה לעיר המחוז דובנה.

לרבה הראשי, אשר יעמוד בראש הקהילה — קאזיונני ראבינער — נבחר, לאחר סיבוכים והתרגזויות לא מעטות, האיש השקט והמעוניין במשרה זו פחות מכל יתר הרבנים — רבה של טרוביץ, רב מרדכי נטע זצ״ל.

לכאורה נדמה היה, שרבה של מלינוב, הרב גורדון ז״ל, הנו המועמד הרציני ביותר למשרה זו, הן מבחינת המקום, הכרוך בהוצאות וקשיים טכניים ונסיעות מרובות, והן כתלמיד חכם, איש פיקח ומעורה בחיי החברה, שגם השפה הפולנית שגורה על פיו. כיוצא לובלין גדלו מניותיו גם אצל השלטונות הפולניים. ואילו תושבי המקום, ואפילו המלינובאים שביניהם, דחו את כל השיקולים המתימטיים היבשים בעניין כה חשוב, וכרגיל, קבעה אצלם גם הפעם — ההרגשה שבלב. האחרונים מצאו פגמים בהתנהגות רבם וניצלו את שעת הכושר לפרוע חשבונות אישיים. חבר קהילה מלינובאי, איש טהור מידות ולוחם אמיתי למען האמת, הצדק, והיושר מר חיים־יצחק קיפרגלוז ז״ל הביע את דעתו ברבים וסירב להצביע למען האיש, שמלבד מכירת הנרות והשמרים מתעסק גם בענייני הלוואות ברבית קצוצה, ואפילו כשחלה עליהן היתר־עיסקה... בדעה דומה היו גם אנשי ועד הדמידובקאים, הבורמלאים והאוסטרוז׳צאים, עד שלבסוף הוצא מקרן זווית איש תמים, הרחוק מענייני שררה, ועל אף התנגדותו הנמרצת הוטל עליו התפקיד הנעלה. כך נבחר הרב מרדכי נטע.

יהודית פירר־זכאי
תל־אביב

לדמותו של דודי, הרב ר' מרדכי נטע אקרמן ז"ל

אי־אפשר להעלות את זכר בני העיירה מבלי להביע את רחשי הלב, שאנשי טרוביץ והסביבה רחשו לרב עירתם, הרב מרדכי נטע ז"ל. ה„רב" — זה היה שמו בפי כול. לי היה הוא דוד, גיס אבי ז"ל.

דודי הרב היה איש גבה קומה ובעל שאר רוח. תלמיד חכם ובקי גדול בכתבי הקודש. ואכן, התאים לו הפסוק „משכמו ומעלה גבה מכל העם" — תרתי משמע.

הרב בחיק משפחתו.

איש יפה תואר היה, שערו שחור, עיני קטיפה גדולות ונבונות, אשר תמיד חדרו עמוק לנשמותיהם של אלה, שהסתכל בהם. אם היה זה בשעת דיון בין בעלי דין, או סתם מקרה. הקפיד מאוד על לבושו, שיהיה נקי ומסודר, כיאה לתלמיד חכם — לבל יראה רבב על בגדיו. זקנו השחור והארוך היה תמיד עשוי כהלכה. על פניו השתפך תמיד חיוך זך וטהור. היה רבה של טרוביץ והסביבה וכן גם ה„קז'וני רבינר" מטעם הממשלה.

ומאידך, איש „עמך" היה. מעולם לא התנשא בשל תפקידו הרם. ביתו היה פתוח לרווחה לכול. רעיתו — היא דודתי — נמוכת קומה היתה, אשה חביבה וטובת לב. בביתם גודלו וחונכו יתומי אחיה, פעסיל וחוה. נהגו בהן כבבנות לכל דבר. היה להם רק בן אחד — אברהמצ'יק (פרשת חייו היא פרשה לחוד).

דודי נהג לקום מוקדם מאוד, כמנהג כל יראי שמים, כדי להתפלל במנין הראשון, ולזכות את בעלי המלאכה בנוכחותו בזמן התפילה. הכול העריצוהו, ובייחוד „עמך", כי הם הרגישו בו, בהימצאם במחיצתו, כי הוא אחד משלהם בלב ובנפש.

פסיה, ינטה, טעמע, קרובי ה„רביצין".

יום יום היה שוהה בביתנו, לשם עיון בספרי הקודש ולשם מנוחה, כי בשעות שהותו בביתנו, שקט ודממה שררו בו. בשעות אחר הצהרים היה מקבל בביתו כל איש מצוקה; מקשיב, מנחם ומייעץ. ולא פעם גם בעזרה ממשית. לא עבר יום בלי אורחים בביתו. תמיד נהג לשרת במו ידיו את האורחים, בהגישו להם מים ליטול ידים וגם את הארוחה, כדי לקיים „והוא עומד עליהם".

מכל הסביבה באו אליו להתדיין, כי יצא שמו לתהילה בשל חכמתו ויושרו הרב, וכן בשל שנאת הבצע. אף פעם לא קרה, שמישהו מבעלי הדין יערער על פסק דינו שהוציא. גם למקומות רחוקים הזמינוהו, כדי לפשר ולדון בין בעלי דין.

איש אציל רוח היה. הבין לרוח הדור הצעיר, כי הבין את רוח הזמן. ולמרות שאלה נגדו את השקפותיו, ידע, כי בהטפת מוסר בלבד לא יוכל להם. קשה מאוד היה לו להשלים עם העובדה, שבנו יחידו לא הלך בדרכו ועל כך דאב לבו מאוד.

נפטר לפתע בהיותו מחוץ לביתו. דמותו ודמות רעיתו ובני ביתו — יישארו חרותים בלב כל אלה, שפעם הכירום.

הרב הרשל אקרמן, רבה האחרון של טרוביץ

ובכתבך על הרב מרדכי נטע זצ"ל אינך יכול אלא להזכיר את יורשו, גם הוא איש בעל שיעור קומה וגדול בתורה, את רבה האחרון של טרוביץ, את הרב הרשל אקרמן.

בחיצוניותו הזכיר מאוד את קודמו, גם הוא גבה קומה ובעל הדרת פנים וזקן יפה. ברם, בבואו להחליף את הארי שבחבורה קשה היה לו להצליח ולהתחבב על האוכלוסייה, שמסירותה והערצתה לרבה הקודם היו ללא גבול... ייתכן והמתנה מסוימת היתה משכיחה מלב האנשים את הכאב העצום והיו חדלים מלמתוח בקורת ולהשוותו לנפטר, אך כיוון שמילוי המקום בא מיד ובסמוך, נשארה בלבות הכול ההרגשה, כי כס הרבנות עדיין מיותם...

בהיסתם הגולל על קברו של ר' מרדכי נטע נסתיימה תקופת הזוהר של העיירה, ועננים כבדים, הטעונים חרדות מוות, החלו לכסות את שמי טרוביץ. ובאווירה מחושמלת זו, כשסבל, צער ויגון שלטו ברחוב הטרוביצאי, ואנשיה נאלצו לעמוד בלחץ נפשי, בל ישוער, נמוגו כל תפקידי הרב וענייני הדת שוב לא עמדו עוד בראש דאגותיו. הדף החדש, שנפתח בידי רבה האחרון של טרוביץ החל עם כניסת הצבא האדום לאוקראינה, עת כללי הנימוסין, יחסי חברה נהיו לפתע נחלת העבר. המציאות החדשה ודרכי החיים החדשים, שהוכתבו לנו על ידי בעלי תפיסה שונה וכה רחוקה משלנו, אילצו רבים מאיתנו לנטוש את המוסר של אתמול, והמילים יושר, מצפון והתעוררות שוב לא מצויים היו במילון הסוביטי.

לרבה האחרון של טרוביץ היו אלה שנתיים של אי־מעשה, שנתיים של חשש ופחד ושל אי־התמצאות בנעשה ברחוב היהודי. במשך שנתיים אלה חקר במחתרת לשלום בניו ודאג לכול, כפי שידאגו הורים לבניהם. מעולם לא חדל מלהזכיר את קודמו, אשר לדבריו, זכותו הקדושה עמדה לו והוא נאסף אל עמו בטרם יראה בהידרדרות בניו וחורבן ביתם.

והרב החדש, ה„ירמיהו" של טרוביץ, שאהבת הבריות ואחוות האדם היו תמיד נר לרגליו עבר בראש כולם את כל שלבי הסבל, חי עם עמו בצרתו ובכה את חורבנו... לעולם לא אשכח את התמונה המחרידה, שברדיפה אחרי הרב הזקן ואת המאבק המר והנואש עם שני צוררים של הצבא הגרמני, שביקשו

לגזוז את פאת זקנו, להפכו ללעג ולהשתעשע על חשבונו, בעוד אספסוף פראי מתמוגג מנחת. עיניו המבוהלות, שיצאו מחוריהן מרוב התאמצות, ציפו לנס, שיצילוהו מידי הפושעים, אך בבושת פנים חזר לספריו ולא נראה עוד בחוץ. ראיתיו לאחרונה שרוע על מיטתו, כולו חיוור כסיד, גופו רועד מזעם ונושם בכבדות. עמוק וצורב היה העלבון, עד שהתעורר בך הרצון לקום ולנקום, ובאגרופים קמוצים ושיניים חורקות הפניתי את הראש לצד החלון — והחרשתי.

נדמה היה לי ,כי הוא ממלמל פרקי תהילים, כדי להתייצב לפני הבורא בשיר הלל על השפתיים. הוא נצטווה להתייסר ביסורי יתר ולהשתתף „במארש המוות" יחד עם ה־130 הראשונים. יהא זכרו ברוך.

ר. ר.

לזכרו של ר' מאיר פלדמן

להנציח ולהזכיר נפטרים וקדושים זאת היא מצווה, שאיננה כתובה בתורה כי אם חרותה על לוח לבו של האדם באשר הוא אדם. וחז"ל אמרו: „מצווה שבאה לידך אל תחמיצנה" — ולכן הנני מקיימה... ונוסף על זה גם „חסד של אמת".

לביתו של ר' מאיר פלדמן בטרוביץ היה יופי חיצוני והעיקר פנימי, בבחינת „כבודה של בת מלכה פנימה". והמזדמן לבית הנ"ל, אפילו בסתם „יום של חול", רואה לפניו אילן גדול, אשר ענפיו מרובים עם שרשים מושרשים ויציבים. אכן, בזמנו היה ר' מאיר פלדמן סוחר יערות מצליח וגם בר־אוריין, ונאמר עליו: „תורה וגדולה במקום אחד". הוא היה גם הבעל תפילה של ביהכנ"ס, כמובן, שלא על מנת לקבל פרס. וכל הבית הזה היה ואיננו. וטוב שנשארו שלושה בנים לפליטה — והרי הם: יצחק־לייב ודוד פלדמן, בארצות־הברית והבן מרים בישראל.

רשם קרוב משפחה שמואל מנדלקורן ממלינוב

דוד מרנץ

משפחת אלי יוניצ׳מן

אין לתאר קורות העיירה שלנו בחמישים־שישים השנים האחרונות מבלי לספר את קורות משפחת יוניצ׳מן ואת חלקה בעיצוב חיי בני העיירה, את השפעתה ופעליה בשטח החינוך, ביצירת הווי, במתן השכלה לנוער, בהקניית ערכים תנועתיים ציוניים, בהחדרת השפה העברית בקרב חוגים רחבים ושונים. אכן, משפחה זו היתה מגדל אור ורמזור גם יחד לכל בני העיירה. ההורים היו מקובלים ומכובדים על כולם כולל זקני העיירה, הילדים והנוער. היה זה אילן גדול ונאה, שרשיו עמוקים, נופו רחב ומסועף, צמיחתו תמיד רעננה ומלבבת; את פירותיו אנו ממשיכים עדיין לאכול...

האב אלי יוניצ׳מן

נולד ב־1860 בטרוביץ. בגיל 17 נשא את אשתו אסתר, שהיתה אז כבת 13. נולדו להם 16 ילדים; 11 נשארו בחיים. עשרות בשנים היה מנהל עסקיו של חיים לובז׳ינסקי, גיסו של נשיאנו הראשון חיים וייצמן. היו אלה עסקי יערות ושיווק עצים לארצות שונות, ביחוד לגרמניה. אגב, עו״ד החברה היה יצחק גרינבוים.

משפחת אליהו יוניצ׳מן.

אלי היה אדם בעל צורה, בעל הדרת פנים, גבוה, רחב גרם, מלובש תמיד בהקפדה רבה, בחליפה שחורה וצלינדר על ראשו, מטרייה ביד, שעון הזהב בכיס החזייה מחובר היה לשרשרת זהב. היה לו זקן יפה ומטופל, שהוסיף לו חן וחשיבות. מופלג בתלמוד ופוסקים, יודע שפות: רוסית, גרמנית אידיש ועברית. בקי בהנהלת חשבונות. כולו אומר הוד, הדר וכבוד. היה נוח לבריות, איש שיחה נעים, בעל מאור פנים. לא התנשא על אחרים. בכל ימות השנה שהה מחוץ לביתו; היה נתון לעסקי החברה והרבה בנסיעות לארצות שונות באירופה — לחגים היה חוזר הביתה לחיק המשפחה והיה מבלה בחברת ידידים, והם חסידי טריסק ואחרים. עם בואו, לא רק ביתו בלבד התמלא אור ושמחה, אלא הביא עמו התעוררות וחדווה לעיירה. ידידיו ציפו לו בבית המדרש, בביתו, לשמוע מפיו חדשות ונצורות מהעולם הרחב. בחגים היו מכבדים אותו בתפילת „מוסף”. קולו היה ערב, מדי פעם היה מחדש דבר מה: ניגון חדש, זמר חדש, שהביא עמו מאי־שם. ביחוד נהנו מה„עברי” שלו; כל מילה, כל משפט יצא מפיו שלם וברור.

מדי פעם היה מזמין את המתפללים לקידוש לביתו. שם היה מספר להם על מאורעות בעולם וחידושים בטכניקה. הנה, למשל, בתים נוסעים בלי סוסים, כלומר רכבת... אפשר ללכת בעיר שעות על גבי שעות מבלי ללכלך את הנעלים, הכוונה לכבישים ומדרכות... סיפר וסיפר — והיהודים התמימים ניענעו בראשיהם והקשיבו קשב רב לדבריו והיו כהוזים בהקיץ. המדובר על תקופה מלפני 60—70 שנה. הסבתא, אסתר, אשתו, התפרצה ואמרה: אלה הם „בובע מעשיות” (סיפורי סבתא), לא ייתכן ולא מתקבל על הדעת... בעלה לא יכול היה לשכנע אותה, שכל זה אמת...

ציוני גדול היה אלי. היה מבאי ביתו של משפחת וייצמן. כאשר חיים ויצמן ואשתו וירה עמדו להתחתן פנו לאלי יוניצ׳מן, שהוא יערוך את טקס הנישואים. אמרו, זה להם כבוד גדול; וכך היה הדבר בעיר מרפא צופוט שבגרמניה. אלי יוניצ׳מן סידר חופה וקידושין לחיים ויצמן ולכלתו.

דאג לחינוך טוב לילדיו, נתן להם חינוך תורני עם השכלה כללית. היה איש נאור וסובלני, הבין לרוחם של הצעירים, לרוח הזמן. בימי מלחמת העולם הראשונה, נדד עם משפחתו לרובנה ומשם לדמידובקה. משפחה זו נעדרה מהעיירה כמה שנים. חזרה אליה ב־1926 והביאה עמה את ההתעוררות. נפטר בשנת 1931. מותו השרה אבל כבד על כל העיירה.

אסתר אשתו

נולדה ב־1864. אשה קטנה, צנומה וצנועה, פשוטה ויראת שמים. מאותן הצדקניות עם מטפחת הצדקה ביד. שלוש פעמים ביום הלכה להתפלל עם „הקורבן־מנחה" (סידור תפילות גדול) עב־הכרס. היתה אדוקה מאוד ושומרת מצוות כקלות כחמורות. ערה, פקחית, זכתה לנין. נספתה בלוצק עם יתר קדושי לוצק.

בית אלי יוניצ׳מן

בית גדול, רחב ידים, נבנה בסוף המאה ה־19. חדרים על גבי חדרים. גינה יפה ועצי פרי בה. מגודרת בגדר עץ כפרי. חוילה ממש, המתנשאת על גבעה, הנמצאת על אם הדרך הראשית. היה שם אולם גדול, סלון בלע״ז. הבית היה מלא תמיד אור ושמחה. תמיד המה אדם. באי הבית היו מחוגים שונים, כי היו להם הרבה ילדים ולכל אחד חוג חברים משלו.

מנוחה יוניצ׳מן

בלה יוניצ׳מן.

היה זה בית מועד לחכמים ותלמידי חכמים. כל מאורע חשוב בעולם, בחיי היהודים, בחיי הנוער — שם בבית יוניצ׳מן חגגוהו. בא הרבי לעיירה, בביתם התארח. בא שליח ציוני חשוב, שם שכן. בכל ערב, עד השעות המאוחרות בלילה, חוגי נוער שונים היו מתאספים בבית זה ושם התווכחו

על נושאים שונים: פוליטיים, ספרותיים, על הצגות, הווי, חברה וכדו׳. מובן, לא על קיבה ריקה ישבו שעות מרובות. האם ולעזרתה הבת ברכה בר, היו מגישות לשולחן: תה, עוגות, פירות, ממתקים וכו׳ והיו מזרזות ביושבים שיטעמו מכל זה. אין מה לדבר, שכל מאורע ציוני חשוב, כגון עצרת גדולה לפתיחת האוניברסיטה בירושלים, התקיימה בבית זה. התקיימו גם נשפי פורים ונשפים להתרמה לקרנות ציוניות. כל מי שזכה להיות בין באי בית זה, נחשב לו הדבר לכבוד גדול ולעונג רב. בית זה שימש מיקדש מעט לכל באיו.

י ח י א ל

בן פורת זה היה פאר המשפחה. מנהיג ומחנך הדור הצעיר בעיירה. ידו בכול, כולו רוחניות. אמרו עליו, שהוא נשמה בלי גוף. לא רק משום שצנום ורזה היה, אלא, שהוא התפשט מענייני העולם הזה, כאותו „משולח" מבין ל"ו הצדיקים. הזיה, דמיון ומציאות שימשו אצלו בערבוביה. מסירות עד כדי הקרבה לתנועה הציונית. אהבה ללא גבול לשפה העברית. אוהב ישראל מושבע. הומניסט גדול, מורה ומחנך דגול. היה לו קול ערב ונעים. כתב שירים ומחזות, אך לא מסרם לדפוס, אולי מתוך ענווה וצניעות. שאף לעלות ארצה, להכות בה שרשים ולא זכה. נרצח בלוצק יחד עם אשתו, זו אחותי בת שבע ועם בתם תמימה.

תמימה בת יחיאל ובת־שבע יוניצ׳מן.

משה יוניצ׳מן ושרה אשתו מבית דניוק

עדין נפש היה האיש משה. היה לעזר ליחיאל בפעליו הציבוריים והחינוכיים הרבים בייחוד בשטח הכנת הצגות וכדומה. היה אידיאליסט, יחד עם זה ריאליסט־מעשי. נעים הליכות היה. ספג בקירבו את זרמי ההשכלה העברית והאידישאית. בערוב חיי האב העמיס על שכמו את פרנסת הבית; צורכי המשפחה מרובים היו.

אשתו שרה או שרקה דניוק

היתה חניכה שלו. יפת תואר, פניה תמימים, זכים כפני מלאך. עיניים גדולות, חולמניות, המביעות רכות ונועם, כולה עדן. פיקחית, נבונה וערה מאוד. ניספתה עם בעלה משה בעיר לוצק.

אידיצ׳קה (יהודית) בר יקירביץ, הנכדה של אלי יונצ׳מן

בת שנה היתה במות עליה אביה. היא התחנכה פעם בבית סבא וסבתא יוניצ׳מן ופעם בבית בר בקובל. שם גם למדה וגמרה את הגימנסיה. היתה זו איילה שלוחה, יפיפייה, תמירה, שער שחור לה, עיניים חומות, יוקדות. קול נעים וערב. חייכנית עם מאור פנים. ידעה לקשור שיחה ולפתחה. מבטה גלוי ועירני. כולה נשיות ונועם. רקדה, דיקלמה, שרה — בקיצור, מושלמת בכל המעלות. הופעתה בכל מקום עוררה תשומת לב ועניין. לא היו אדישים אליה. מי שהסתכל בה בחיבה ובהערצה ומי בקינאה. היתה זו פנינה יפה, אבן בחושן המשפחתי — משפחת יוניצ׳מן. ניספתה בלוצק. בעלה יחיאל יקירביץ נפל בין הנופלים בצבא האדום.

אידה יקירביץ (אידיצ׳קה בר).

שלמה ופייגה בודניק

שלמה נולד ב־1892 בעיירה וישניביץ. היה אדם גבוה, רחב, חסון, מוצק, זקוף, בעל שרירים חזקים, מבטו חריף, עינים פיקחיות, ערות, פנים גלויות. היה מביט ישר בעיניך. לא היה לו מה להסתיר מפניך, כי ליבו היה תמיד שלם עמו ועם אחרים. לב טוב, רחום וחם; לב יהודי היה לו. התפרנס מעבודת כפיים. ברוח זו חינך את שני בניו פישל ומוני. במשך כל ימות השבוע עבד במקצועו — נגרות — לרוב בכפרים האוקראיניים. התעסק גם בחכירת גני פרי. היה בעל גאוה לאומית ויהודית. נלחם כארי בכל מקרה של פגיעה בכבודם ובגופם של היהודים ובאמונתם. היה שומר מצוות, אבל יחד עם זה היתה לו נשמה צעירה, חי את חייהם של הצעירים, הזדהה אתם. מדי פעם ביקרנו בביתו אשר היה מאחרוני הבתים היהודיים בעיירה, שגבלו עם בתי הגויים, ה„מישצ׳אנעס", שרובם היו שונאי ישראל. אבל אף אחד מהם לא העז לפגוע במשפחת בודניק. שם, בבית הזה, בבוסתן הפרי שהקיף את הבית הרגשנו את עצמנו חופשיים. נערים ונערות שיחקו, השתוללו. בת צחוק אבאי השתפך על פני שלמה. כאילו אמר: ישחקו להם הנערים... גילה חיבה לכל אחד מאתנו. לזה צבט את לחיו, לזה טפח טפיחת עידוד על השכם ולזו קרץ בעינו. היה מזרז את אשתו, שתגיש לנו תקרובת. שאף כל ימי חייו לעלות ארצה. בימי העלייה הרביעית עשה מאמצים רבים, כדי לעלות עם משפחתו. האמין — ולא בכדי — שלו, לבניו ולעבודתם זקוקים בארץ הוא אמר: אבנה ואיבנה בארץ.

בשנת 1924 הצטרף שלמה אל קבוצת החלוצים ,שבנו את גשר העץ על האיקווה. היה המדריך המקצועי ובעל המקצוע הראשי בעבודה זו. נסע לקומיסיות (ועדות) שונות; עמד בבחינות. בינתיים פרץ המשבר בארץ, התחילה הירידה הגדולה מהארץ. שעריה ננעלו. המשפחה תבעה את שלה. עשה עוד כמה נסיונות ולא עלה בידו. לצערנו, לא זכה איש תם וישר דרך זה להגשים את חלומו. היה בקבוצה הראשונה של 130 איש שנרצחו ונקברו בחורשה בקבר אחים.

פייגה אשתו

פייגה נולדה בטרוביץ. ככל האמהות בעיירה, שקטה, צנועה, אם מסורה לילדיה, עקרת בית טובה ומסודרת. ניספתה בגיטו דובנה.

מוני בודניק ואשתו רבקה מבית רויז

מוני היה חוטר מבית אבא. ירש את הטוב מאבא. חבר טוב היה לכולנו. יחד חלמנו, יחד נאבקנו על הגשמת החזון שלנו בחיים. פעיל בהחלוץ והחלוץ הצעיר. ער, רענן תמיד, בעל יזמה. הודרך והדריך נוער. נכון ודרוך לכל צוו

מוני בודניק.

וקריאה בתנועה. המלחמה האכזרית שיבשה את דרכו. שיכל את רעיתו רבקה, החביבה והנעימה. היא נרצחה בידי זדים. מוניה נפטר בשנת 1964 ברוסיה. נקבר בלוצק. השאיר אחריו אשה וילדים.

רבקה בודניק מבית רויז

שקטה, מכונסת בתוכה, חולמנית, ירקרקה וחיוורת, חן לה של בת ישראל בגולה. רצינית ובעלת תפיסה מהירה. הצטיינה בלימודים. הפליאה את כולנו בכשרונותיה. קינאו בה בסיגנון כתיבתה ובכתב־ידה היפה. רצתה להיות מורה ומחנכת בישראל. נתקבלה לסמינר למורים בגרודנה, אבל לא הספיקו לה האמצעים הכספיים. שקדה בבית על לימודיה. בעזרת יחיאל יוניצ׳מן הגיעה להישגים חשובים. חברה טובה ומסורה היתה. השפעתה היתה רבה על יתר בנות הקבוצה, על חייקה גלר, טבל גלר, ליבע פלדמן ואחרות. בנימוסיה העדינים,

בנועם הליכותיה ובמענה הרך בפיה שיכנעה, ריככה ויישרה הידורים. קולה נשמע בחברה שלנו והיה לו משקל רב.

היתה מורה, מדריכה, פעילה בהחלוץ הצעיר. ניספתה בגיטו אוסטרוז׳ץ. אתה ניספו הוריה, אחיה, משה, יצחק וכל יתר החברים והחברות.

יעקב־מנדל ושרה רויז

כזוג יונים היו הם, כי תמיד שררה השמחה במעונם. הוא היה בעל־מלאכה, רצען; שקט, צנוע, עדין נפש, מבטו רך ומלטף. היה אוהב ילדים מושבע, שלו ושל אחרים. התפרנס בדוחק, אבל בכבוד. ביתו היה מרופד חום ואהבה. קן יונים זה היה למופת ולתפארת לנו, לאלה שהכירו משפחה זו מקרוב.

משפחת רויז יעקב־מנדל — ורבקה בתווך.

שרה, אשתו, היתה לו לעזר כנגד. אשה בעלת מרץ, אשת חייל, השומרת על הליכות ביתה ומכלכלת את ענייני הבית בחן ובטעם. הקדישה תשומת לב במיוחד לבתה היחידה והנחמדה רבקהלי.

בבית זה בילינו הרבה משעות היום שלנו. שם היתה הספרייה העברית, שם שכן סניף החלוץ הצעיר. ונחמדים אלה עמדו תמיד מוכנים לשרתנו בתקרובת, בכיבוד והקלו עלינו בכול. לא פעם הרהרנו, שהם בוודאי חוסכים מפיותיהם על הכיבודים האלה. אבל הם עשו זאת ברצון ובסבר פנים יפות. הם ניספו בגיטו אוסטרוו׳ץ.

פייגע (פעני) אלפרין
ארצות הברית

זכרתי את טרוביץ

זוכרת אני את עיירתי טרוביץ, בה למדתי ובה היו כל בני משפחתי, שנכחדו אחר־כך בימי השואה הנוראה.

זוכרת אני את הנוער היפה, שבקרבו ביליתי כל־כך הרבה ואשר עומד כאילו חי לנגד עיני ולא ימוש ממני.

תהיינה שורות אלו לאות ולעדות לילדי שלי ולילדינו בכלל, כי אכן היו לנו משפחות ענפות ומפוארות — ואינן עוד.

גדישה יקירביץ
מלוצק

הבית על הגבעה

מי מבני טרוביץ אינו זוכר את הבית הגדול, שעמד על הגבעה בפרשת הדרכים, לא רחוק מדרך־המלך לעיר המחוז לוצק? — בית משפחת יוניצמן על הבנות והבנים הרבים מכל הגילים; בית שריכז את האינטליגנציה מהעיירה, חוגים חוגים בהתאם לגיל.

בזכרוני נחרתו הדמויות של שני הבנים הצעירים: יחיאל ומשה. יחיאל, הצנום והצנוע, מלא המרץ, המשכיל והמורה לעברית. משה, העליז, מארגן כל המשחקים, כולל הצגות, מקום שהופיע גם כשחקן ראשי. יחיאל ומשה ריכזו סביבם כל הנוער של העיירה לפעולות תרבותיות וציוניות.

מי מאנשי טרוביץ אינו זוכר את קולו הנהדר של יחיאל יוניצמן, שהיה בוקע מהבית בזמן שיעורי התנ"ך? —

לא אגזים, אם אגיד שכל אנשי טרוביץ, הנמצאים בארץ, רכשו את ידיעת השפה העברית מהמורה הנהדר יחיאל. יחיאל היה האיש שאירגן את הנוער למען החלוץ וגם בפעולתו ובעזרתו הגיעו דרך ההכשרות ארצה. הוא היה פעיל בכל המוסדות התרבותיים והלאומיים בעיירה. ריכז את עבודת הג'וינט אחרי המלחמה הראשונה ודאג לכל הנצרכים.

גם כשגר זמן מה בדמידובקה לא הפסיק את הקשר עם טרוביץ. תמיד נשאר צעיר, תמיד סובבו אותו הילדים והנוער בפעולות הקרן הקימת לישראל וקרן היסוד.

יחד עם אחיו משה היה בראש הפעולות התרבותיות והנוער בעיירה, היה ידוע כפעיל בהחלוץ והכשרת הנוער לעלייה.

לא רק לנוער דאג; כל התושבים ראו בו מנהיג ופנו אליו עם כל בעיותיהם, וגם מצאו אוזן קשבת ועזרה מקסימלית.

הרוצחים הטמאים שמו קץ לפעולתם הנהדרת למען המולדת. מרחוק ראוה, אך לא זכו להגיע אליה.

יהיה זכרם בלבנו קדוש לנצח.

בנימין שמש

המלמד, ר׳ יחיאל־משה מרנץ

ר׳ יחיאל־משה מרנץ היה גבה־קומה וכפוף־גב. איש רציני היה, אדוק וקנאי, ולחם על כל „קוצו־של־יוד״ בענייני שמירת הדת; איש ללא ויתורים ופשרות. היה מחשובי היהודים בעיירתנו ותלמיד חכם מובהק; במשך חייו סיים פעמים הרבה את הש״ס.

הוא לא היה עוסק בצורכי ציבור ובבית הכנסת לא ישב ב„מזרח״. מקום ישיבתו קרוב היה לקיר המערבי, ליד ארון הספרים בקרב „עמך״, שלרובם לא היה „שטאט״ משלהם, והוכרחו לעמוד בשעת התפילה.

ר׳ יחיאל־משה מלמד היה וה„חדר״ שלו נחשב לטוב מכל „חדרי״ העיירה, הן מבחינת רמת הלימודים והן מבחינת המשמעת. הורים הרבה היו מבקשים אותו שיקבל את ילדיהם ל„חדר״, אך למרות מצבו הכלכלי הדחוק לא קיבל למעלה מתשעה תלמידים, וכמובן רק ילדים „בעלי־בתיים״. שכר־הלימוד אצלו לא היה גבוה, כי נהג הוא לפי ההלכה, האוסרת לקבל שכר־לימוד תורה לילדי ישראל, כי אם שכר־בטלה; ו„שעות הבטלה״ בחדרו נמשכו מהבוקר עד הערב בלימוד אינטנסיבי, מבלי להפסיד רגע מהיום הארוך והחם של הקיץ.

לפנות ערב, כשעייפנו כבר מהלימודים, החלנו לנהל משא־ומתן עם הרבי, שיתן לנו ללכת הביתה. ומאחר ובבית הרבי לא היה שעון, ואף לאחד מאתנו לא היה שעון (בטרוביץ לא קיים היה הנוהג לקנות לילדים שעונים...) הגענו להסדר עם הרבי על־פי סימן הצל, הנופל על קיר התנור של ה„חדר״. והיה, כשהגיע הצל עד קצה הקיר — סימן הוא שעלינו ללכת הביתה... אך דא עקא: לא תמיד כיבד הרבי את ההסכם — היה מעכב אותנו לעוד שעה קלה ומרביץ תורה.

היינו מקנאים בילדים, אשר למדו בחדרו של איצי משה־וולף. שם היה לתלמידים גן־עדן ממש. משה־וולף, שהיה יהודי פיקח ,אהב גם את „העולם־הזה״, היה מתפלל עם המניין האחרון ותמיד הזדמן „קידוש״ כלשהו; הוא לא מיהר לחזור לתלמידיו אל החדר.

בשעת הלימודים השתדלנו לשבת בריחוק־מה מהרבי; הקרובים אליו היו תמיד „הקרבנות״ הראשונים, שקיבלו „מתנת־יד״ בעד „המעשים הטובים״. אולם

גם יושבי הספסלים המרוחקים לא היו מחוסנים. הרבי היה משתמש ב„קנצ'יק" שלו והיה מצליף בלי רחמים עד שהשתרר השקט ויכול היה להמשיך.

אולם מקרי ההצלפה לא היו מרובים, יחסית. מרבית הזמן השתדלנו ללמוד כבר אז ידענו להעריך את מאמציו של רבי זה, שהקדיש כל כוחותיו ללמד את ילדי ישראל תורה וגמרא. אכן, מסירותו לא ידעה גבול. מוכן היה לשבת אתנו ללמד ולשנן מבוקר עד ערב. היה לו סיפוק רב, שעה שהיינו לומדים בחריצות ובהקשבה. תלמידיו ישמרו בלבם באהבה את זכר מורם.

יעקב דניוק
באלטימאר

מלמדים און קינדער יארן אין טראוויץ

ביי שמעון מלמד

דער אנהויב פון מיין לערנען זיך איז געווען אין א חדר ביי שמעון מלמד. די וווינונג אין א טאל, נים ווייט פון א טיפע קאלעזשע. א קליין שטיבעלע, וואס האט געקאנט אויפנעמען העכסטנס 10—15 תלמידים. כ'האב ביי אים געלערנט אלף־בית. געלערנט און אויך געוווינט: כ'בין געווען אנגעדינגען מיט עסן און שלאפן; געוווינט האבן מיר דאן אין קראסנע.

דאס מלמדות איז נישט געווען גענוג אויף פרנסה. האט טאקע דער רבי געהאט א נעבן־באעפטיקונג: אזא מין קליין ווירטשאפט פון הינער; ער פלעגט האדעווען עופות און זיי פארקויפן. און דער געזאנג פון די עופות האט זיך אויסגעמישט מיטן געזאנג פון די תלמידים.

ביי משה שרייבער

מיין צווייטע שולע איז געווען ביי משה שרייבער. שוין אין א גרעסערן צימער און א מער נארמאל לערנען. מ'האט שוין אויך געלערנט דארט חשבון און היסטאריע.

יצחק משה וואלפס חדר

פון דער שולע בין איך איבערגעגאנגען צו איצ׳י משה וואלפס חדר. א קליין שטיבעלע אויף א הויכן בארג. ממש סכנת נפשות... דער מלמד איז געווען זייער שטרענג; אלעמאל דער געשריי און דער קאנטשיק. ער פלעגט שרייען צו די תלמידים: „גוים, קוקט ניט אין די פענסטער ווו פויגלעך פליען; לערנט!״

כ׳דערמאן זיך אין אן עפיזאד אינם דאזיקן חדר: ס׳איז געווען אן הפסקה. דער רבי, איצי משה וואלפס, איז ארויס אין מארק עפעס קויפן. האבן מיר אלע צוזאמען באשלאסן צוצוגיין צו דער איקווא, וואס איז געווען ניט ווייט, און באדן זיך אביסל... ווען דער רבי איז צוריקגעקומען אין חדר אריין האט ער קיינעם נישט געטראפן. ער האט באלד פארשטאנען, אז מיר זיינען ביים וואסער, גענומען דעם קאנטשיק אין דער האנד און ארויס צו אונז. פון דערווייטנס האט ער שוין געשריען: „גוים איר וועט שוין אריינכאפן!״ אלע זיינען מיר גלייך ארויס פון וואסער און לויפנדיקערהייט זיך אנגעטון. ניט איינער האט באקומען שמיץ אויפן וועג. דער אמתער פסק איז געווען אין חדר. און א צוגאב צו דער שטראף איז געווען דער פארבאט צו באדן זיך צוויי וואכן. נאר וואס אין אמת: דער פסק־דין איז נישט פולקאם אויסגעפירט געווארן...

משפחת הערש־לייב וגעלה דניוק מקראסנה.
הערש־לייב מיט פרוי געלי און זייער משפחה פון קראסנע

יצחק לייב פעלדמאן
באלטימאר

טראוויצער פּייזאַזשן

איך געדענק טראוויץ מיט אירע יידן נאך פון פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה ביז יאר 1935 — ווען כ'האב פארלאזט דאס שטעטעלע און אוועק צוזאמען מיט מיין פרוי, און זון קיין ראדיוויל.

ביז 1914, ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה, איז אין טראוויץ געווען א גרויסע מיל, פון וועלכער אסך משפחות האבן געצויגן פרנסה, ווי אנגעשטעלטע, תבואה סוחרים — גרעסערע, ווי מאטל יוניטשמאן, פסח דאניאק, יוסף ליקווארניק. אויך א סך בחורים האבן פארדינט ביי ארבעט; ארעמע מיידלעך האבן פארלאטעט זעק. בכלל, דער אייגנטימער פון דער מיל, רעכטער פון לוצק, א הארציקער מענטש מיט א יידיש הארץ, האט שטענדיק געהאלפן ניט נאר די ארעמע, נאר אויך די גרעסערע סוחרים; די לעצטע פלעגן פריער נעמען געלט און שפעטער צושטעלן די סחורה. כ'געדענק אויך, אז אין די גרויסע בלאטעס, ווען ס'איז שווער געווען צו קריגן פורן צו פירן די מעל קיין לוצק, האבן דריי טראוויצער בעלי־בתים אנגעפירט מיט דריי גרויסע שיפן מיט מעל. א זון פון איינעם פון די דאזיקע בעלי־בתים, משה פעלדמאן, איז איצט אין ישראל; ער איז מיינס א גוטער פריינט.

אין טראוויץ זיינען געווען וואלד סוחרים. טאקע מיין פאטער, מיט זיין שותף ברוך שוחט; דער לעצטער האט געוווינט אין ראוונע. מיר האבן געהאט וואלד אין אסך ערטער, ווי ליסאווע (פאלעסיע), סאדילקאוו ביי שעפעטאווקע, ווי אויך ארום טראוויץ גופא. אסך טראוויצער יידן זיינען געווען אנגעשטעלט אין דער בראנזשע. ווינטער פלעגט מיין פאטער ארײנשיקן האלץ פאר ארעמע מענטשן; מיין עלטסטער ברודער, אברהם, פלעגט דאס צופירן אויף די געהעריקע ערטער.

ס'זיינען געווען אביסל קליינע שניטקרעמערס, ווי הלל־וואלף בריק, בן־ציון געלער און אנדערע; דאס אלץ נאך פאר דער ערשטער מלחמה. כ'געדענק אויך אונזערע האנטווערקער, מאלערס סטאלערס, קאוואלעס, קצבים. אד־און־וויי: דאס גאנצע שטעטעלע איז באשטאנען פון 100 משפחות, 500—600 נפשות.

אין דעם דאזיקן קליינעם שטעטעלע זיינען געווען דריי בתי־מדרשים. א בית־מדרש, ווו מ׳האט געדאוונט א גאנץ יאר; א שול ווו מ׳פלעגט דאווענען נאר אין שבת; און נאך א שול — אויך דארט נאר אין שבת.

ביז 1914 זיינען נישט געווען קיין שולן; אלע האבן געלערנט נאר ביי מלמדים. שמעון־פעסי מלמד, דאס איז געווען א דרדקי־מלמד. ס׳זיינען געווען אויך גמרא מלמדים, ווי יחיאל־משה, איצי־משה־וואלפס, משה־יוסיס. אין טראוויץ זיינען געווען אסך יידן וועלכע האבן געקענט לערנען, אבער טאקע גוט. א משה־חנאס, יהושע־נטע קורוטקע, דוד מיסאנזשניק — כ׳האב פארגעסן זיין פאמיליע נאמען... — און נאך אנדערע. שבת פלעגן מיר זיך פארהערן ביי זיי דעם שעור פון א גאנצע וואך.

גאר ווייניק פלעגן פארלאזן טראוויץ און פארן אין די גרעסערע שטעט. דאס זיינען געווען געציילטע, ווי א נתן ראזנפעלד, ישראל יוניטשמאן.

אין די דערפער ארום טראוויץ האבן געלעבט א ביסל יידן. כמעט יעדעס דארף האט געהאט איין־צוויי יידישע משפחות. ימים־טובים און אויך אסך מאל שבתים פלעגן די דאזיקע יידן קומען דאווענען קיין טראוויץ.

דאס אלץ ביז דער ערשטער וועלט מלחמה. אין דער מלחמה גופא זיינען אלע גרעסערע סוחרים געווארן ארעמע לייט. ווען ס׳זיינען אדורך אלע פורענויות און ס׳איז דערנאך געווארן א סטאבילע רעגירונג, די פוילישע, איז די לאגע אויך געווארן אביסל בעסער.

דאס לעבן האט זיך גענומען נארמאליזירן נאך דער מלחמה; מ׳גרינדעט א שולע; עולם לערנט העברעאיש, פויליש א.א.וו.; מ׳עפנט א ביבליאטעק.

אויך עקאנאמיש ווערט בעסער. מ׳בויט צוויי מילן, איינע דורך די ברידער סאדע, די אנדערע דורך ישראל דאניוק. ס׳ווערן מער קרעמערס, גרעסערע שניט־קראמען, ווי אלתר ראבערמאן, אפרים מאראנץ, יעקב־יוסי בערנשטיין. אלע אומגעקומען אין גרויסן אומגליק.

און ס׳הויבט זיך אן א ציון־באוועגונג. מ׳הויבט אן צו פארן פריער אויף הכשרה, דערנאך אויך קיין ארץ־ישראל. די הויפט־עוסקים דערביי זיינען יחיאל און משה יוניטשמאן — אליהו יוניטשמאנס קינדער. א גרויסע משפחה; אלע

איבערגעבענע ציוניסטן — אלע אומגעקומען דורך די רוצחים. אוי־און־ווי, וואס ס׳איז געווארן פון מיין קליין, הארציק שטעטעלע.

אונזער רב, ר׳ מרדכי־נטע אקערמאן זצ״ל, איז געווען בטבע א גוטער ייד. זיין הויז איז געווען א בית־ועד פאר לערנערס, ווער ס׳איז אריינגעקומען הונגעריק איז ארויס א זאטער, און נאך מיט צידה לדרך. די רביצין האט געפירט דאס געשעפט, ד. ה. קראם פון מכולת — און אונזער רב האט געלערנט. זיין בן־יחיד, אברהם, איז געווען מיין בעסטער חבר. כ׳האב געלערנט מיט אים אין לידע, אין הרב ריינעסעס ישיבה. איך האב קיינמאל נישט געהערט פון רב א מוסר, קיינמאל נישט געזען אין כעס — א מזג טוב. ער איז נפטר געווארן אין דעמידאווקע, איך האב שוין דאן געוווינט אין ראדיוויל.

איז געווארן א מחלוקת — ווו זאל מען אים מקבר זיין. די דעמידאווקער האבן געוואלט ביי זיך, די טראוויצער ווידער האבן געוואלט פארקערט... ביז מ׳איז דערגאנגען צו אן הסכם: אז מ׳זאל אים טראגן פון דעמידאווקע ביז טראוויץ. דאס איז געווען א מהלך פון 18 קילאמעטער; יינג און אלט זיינען געגאנגען מיט דער לוויה און מ׳האט אים מקבר געווען אין טראוויץ.

צביה הוארשטוק־הורביץ
ח י פ ה

מנוף עיירתי

טרוביץ, עיירתי הקטנה, על בתיך המטים ליפול, שעמדו ללא סדר וללא כבישים, שתולה בנוף מרהיב־עין. משני צידיך הקיפוך מים, ומצידך השלישי — יער, שכה הרבה לשמש לנו מקור שמחה ועונג. אכן, מי פילל, שיער יפה זה ייהפך ביום־מן־הימים לקבר יקירינו הקדושים.

למרות עבור שלושים וחמש שנים מאז עזבתי את העיירה, הייתי יכולה בעיניים עצומות ללכת בה מקצה האחד עד משנהו, מהשלוס־בארג, מקום בו עשו כל אנשי העיירה כבתוך שלהם, החל ברחיצת כליהם וכביסתם ועד לצורכיהם האישיים ביותר — ולהגיע עד לשוק, מקום שם שרה־בנצי־חיהל׳ס מכרה, לפי דבריה של שבע השוחטקה, חצי דג מלוח בזיל־הזול.

ושבע השוחטקה — מי שלא הכיר אותה, לא הכיר את טרוביץ בכלל... למרות כל הצרות שעברו עליה, לא מש החיוך מעל פניה ותמיד היתה נחלצת לעזרת זולתה. ואישה זו, שהיתה עובדת מבוקר עד ערב, היתה מתחילה בהכנות לשבת ביום רביעי, בו היתה נכנסת לחנותה של דודתי סוסיה לקנות קמח להכנת האיטריות לשבת.

והדודה סוסיה — מי לא הכיר את ביתה? כפי שאמי היתה מספרת לי, היה זה בית מלא אושר ועושר, אם כי אני, כשלעצמי, ראיתי בזמני את היפוכו של דבר... ובבית זה גדל ברלי, בן הרב מימפלה, נכדה של הדודה סוסיה. והיה ברלי זה תלמיד חכם ועילוי. עד היום איני יכולה למחול לעצמי מדי אחשוב, כי אולי יכולתי להעלות את ברלי זה ארצה — ולא העליתיו.

ובצידו השני של השוק אותן החנויות ואותם האנשים — אך לא אשכח שם דמות מיוחדת שנחרתה בזיכרוני, והרי היא אסתר ביילעס, אישה חייכנית וטובת לב, שהדודה רבקה היתה שולחת אותי לקנות בחנותה בקבוק נפט או במחצית הקופיקה מלח...

וביתם של הדודה רבקה והדוד פייביש? — למרות מרי יומם לא היה כדוגמתו. פתוח לכול, פשוטו כמשמעו. יכולת להיכנס אליו בכל שעות היום ומעולם לא חשת עצמך מיותר שם או מפריע במשהו. להיפך — תמיד קיבלוך שם בסבר פנים חייכני וב...חתיכת דג מלוח.

ומול ביתה של הדודה רבקה עמד בית חברתי לילדות בת־שבע. פניה היפים, עיניה עמוקות־הטבע וצחוקה המצלצל עדיין לא נמחו מזיכרונות ילדותי. ובעוד חוויה אחת איזכר כאן: נוהג היה הרב לשלוח אותנו, אותי ואת בת־שבע, לקבץ נדבות בשביל נצרכי העיירה. באחד הימים סח לנו הרב: „היום, בנות, לכנה מבית לבית ואספו לי סכום גדול, כי־על־כן זקוק אני לו". בשמעה את דבריו פרצה בת־שבע בצחוק, שהדביק גם את הרב וגם אותי. כשנרגענו שאלה בת־שבע את הרב: „רבי, הלהיכנס גם לבית אבי ולבקש נדבה?" ענה לה: „זכותכן עומדת לכן על־ידי עשיית המצווה באיסוף הכסף; אם כן, עשי כרצונך..."

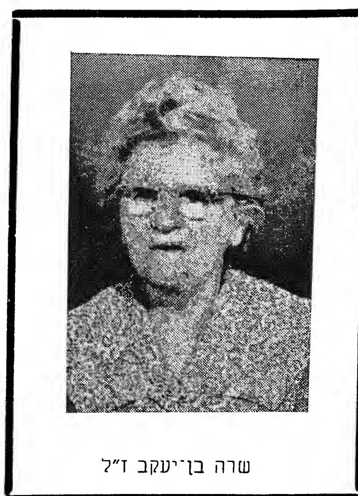

ומילים מספר לזכר אחי ליבישקי ומשפחתו. היה טוב־לב, ורחמים היו בלבו בשביל הכול. וזאת על אף סבלו ממחלות ואכזבות אחרות שהרבו לפקדו מגיל צעיר. ורק הודות לחכמת החיים העמוקה, שהיתה לו, לא נכנע לסבלותיו האישיים והיה זקוף קומה כל ימי חייו. עד שבא הצורר והשמיד את הכול.

יהא זכרו ברוך.

שרה בן־יעקב (יוניק) ז״ל

דמויות מן העיירה

שרה בן־יעקב ז״ל

רבי גדלצ׳ה

ר׳ גדלצ׳ה היה יהודי ירא־שמיים, קטן־קומה וצנום, בעל זקנקן קטן. ולא ידע האיש צורתה של מטבע מהי. יומם ולילה עסק בלימוד תורה בבית המדרש ואף היה ישן שם על ספסל.

היה הוא התגלמותו של המתמיד, לפי תיאורו הידוע של המשורר. אשתו, אסתר נחמקס, היתה זו שכילכלה ופירנסה את המשפחה.

העסק שלה היה חנות לכלי חרס. בבוא היריד היתה מעמידה את כלי החרס בחוץ, מעמידה חבית דגים מלוחים ומבקשת ממנו, מבעלה, לבוא לעזרתה ולשמור על הכלים שבחוץ כשיבואו קונים. בחנות השכנה הכריז המוכר בקול „הי, סלצה, סלצה (כלומר, דגים מלוחים, דגים מלוחים)!״ ר׳ גדלצ׳ה החל קורא בקול: „הי סילוטקה סלצה (כלומר, דגים מתוקים)!״ הגויים, שראו עם מי יש להם עסק, עטו והתנפלו והחלו להריק את החבית. נבהל ר׳ גדלצ׳ה ותוך צעקות „הערסט־טי? — מ׳נעמט!״ ברח חזרה לבית המדרש...

לתקופת החגים היה מצטייד בשקיק, שבתוכו טלית ותפילין ומעט בגדים והיה נוסע אל הרבי מצ׳רנובל. ראשו ורובו היה שקוע בדברי תורה עד שהיה שוכח לרדת בתחנה היעודה... ולא פעם הושלך מן הרכבת על־ידי המבקר והיה עליו לחזור מרחק רב ברגל...

בשובו מבית המרחץ היה בא לביתנו, כשכל הדרך כותנתו המשומשת עטופה על ראשו ומעל אזניו... אמי היתה מכבדת אותו בכוס תה עם וישניאק

ועוגות. הוא אהב לשוחח עם אמי, שידעה בע"פ פרקי גמרא שלמים. אז היתה נחה עליו הרוח והיה מספר סיפורים של בית הרבי. סיפורים חסידיים, על מופתים, שנעשו ע"י הרבי וכן סיפורים על ר' ישראל־בעל־שם־טוב.

לייחוס בשידוך נחשב לכל בחור, אשר למד תורה אצל ר' גדלצ'ה. פעם למדו אצלו שני אחים, האחד מהיר־תפישה והשני מוכשר פחות. סירב ר' גדלצ'ה להמשיך וללמד את החריף פחות בטענו, כי איננו מוכן לקבל שכר בחינם...

גרשון מוביל המים (וואסער־פירער)

זכורה דמותו של מחלק המים, ר' גרשון וואסער־פירער. היו לו סוס ועגלה בעלת שני גלגלים. על העגלה מותקנת היתה חבית עץ גדולה ולה פתח, הנסגר בפקק עץ. ר' גרשון היה נוסע אל הנהר במורד, ממלא את החבית במים ובחזרה היה עליו ועל סוסו לטפס ולעלות במעלה הדרך, שקשתה במיוחד בימי הקור והכפור.

עוד ממרחק רב היינו שומעים את גערותיו „ויאו ויאר". וכאילו היה זה היום, רואה אני לנגד עיני את דמותו: עומד הוא ומקפל את קצות הקפוטה שלו ודוחפם אל מתחת לחגורתו. ובאחרו לסגור את הפקק, עקב הכפור, ששיתק את כפות ידיו, היו המים הניגרים על קצות הקפוטה שלו קופאים לגלידי קרח מארכים שהצטיירו בדימיוני כנרות... בראותי אותו מרחוק הייתי מודיעה בקול מלא עליצות לאמא: „הנה הנרות באים!" אמא נהגה תמיד להזמינו לתוך הבית בעברו על ידינו לכוס תה מהביל ולעוגה, כדי לעודדו.

ראובן

דיוקנאות בעיירתי

ר' מאיר פלדמן ז"ל, שליח־צבור וחזן העיירה

את מאיר פלדמן הזכירו אצלנו בנשימה אחת עם הרב מרדכי־נטע, עם ברוך קיגל, יחיאל־משה, אליהו יוניצ'מן ועוד כמה מנכבדי העיירה. הוא היה למדן, משכיל ורווה ידע בדת ודין, בתורה כתובה ומסורה, היה מעורב בין הבריות, אוהב ריע, גמיש ומרשים מאוד בחיי החברה. בחזותו החיצונית הזכיר דמות פטריארכלית מכובדת, ואף שזקנו וכיפתו שיוו לו דמות בלתי מהפכנית בהחלט, — הנה בכל זאת היה כוח דינמי תוסס, סוער ומהפכני, שלא כיתר חבריו האדוקים. אותו לא הטרידו כלל דאגות פרנסה, ולרבי לא נסע מתוך אמונה בניסים, בפתקאות, בחטיפת שיריים, אלא — מתוך געגועים, להידבק, להתמזג ולהתבטל בקהל אחים, הבורחים כמותו מעולם של חולין אל עולם שכולו טוב. כל דרך חייו היתה חזרה בתשובה, עשיית חשבון הנפש, וזאת מתוך הנחה שעדיין אין זה מספיק, וכי יש להמשיך, להתמיד עד אין סוף...

בדמותו של מאיר מקופלת כל הדרת הקודש, שעוררה בנו עדת יהודים ביום הכיפורים, וקשה להיזכר בחזן בעל תפילה ערבה ומשכנעת מזו של חזננו. כי לא נתברכה טרוביץ בחזנים בעלי קול אדיר ומסתלסל, שחזנותם משמשת להם כמקור פרנסה; לא הזימרה הקלאסית והלבוש הנאה ולא המשוררים הצעירים המלווים את החזן עשו רושם על ה„בעלי־בתים" שלנו. שליח־ציבור המעמיק אהבה לתפילה, המדייק בהבעה ובטוהר ניב, ומבטא והמעורר אנחות־בכי בימים נוראים, נחשב כאן כחזן בעל רמה — וכזה היה ר' מאיר שלנו.

וכשמאיר היה מנענע את גופו, מיד נפתחו לבותיהם של המתפללים באימה ופחד ודרוכים לשמוע כל מילה ומילה היוצאת מפיו. מפעם לפעם פורצת אנחה קורעת־לב מתחת לטלית, אנחה המרטיטה לבבות, המהדהדת באוזני רבים, כגלי הים, הנשברים בחוף השקט, ושוב חוזר השקט, שוב אותה דממה, שוב אותה אימה ופחד ויראת הכבוד. בהישמע הפסוק „מן המיצר קראתי יה!" עבר רטט באולם, רבים הזילו דמעה, שהרטיבה את דפי המחזור, ועזרת הנשים, כדרכה, פתחה בבכי חרישי.

לעולם לא אשכח את תפילת ה„נעילה" שלו, ואולי גם האחרונה, שהביאה להשתפכות הנפש ולסיפוק רחשי לב סוערים, ואותה טלית ספוגת דמעות יום הכיפורים, שנשארה מיותמת על דוכן התפילה, ואשר בבא העת — רשעים קרעוה לסחבות...

ר' דודי פלדמן (דודי מיסונז'ניק — בעל מלאכה מעולה ותלמיד חכם).

בסיקור הפרנסות והמפרנסים הטרוביצאיים נגיע בהכח לידי מסקנה, שלא כל בעלי־המלאכה תלמידי חכמים היו, ולא כל הבקי בש"ס ידע גם לפרנס משפחה. נדמה לי, שלבד מכמה יוצאים מהכלל — ההיפך הוא הנכון... למדני טרוביץ, שרבצו יומם ולילה ב„שילעכל" מעל דפי הגמרא, הטילו את עול הפרנסה על שכם האישה, ואילו בעלי־המלאכה הסתפקו בביקור חד־שבועי בשיל וזאת לקראת השבת, כמובן. אין להסיק מכך, חלילה, שבעלי־מלאכה אלה רחוקים היו מענייני דת ומסורת, אלא פשוט, חוסר הפנאי היה בעוכריהם.

ואילו בדודי אפשר לראות שילוב מוצלח של שני מונחי היסוד, עליהם מבוססת היהדות מדורות, והם — תורה ועבודה. נזכר אני באיש טהור־המידות, משום שהיה בין היחידים, אשר הכיר היטב את מקצוע הפחחות, אהב את המלאכה ויחד עם זאת היה איש שיחה מעניין ולמדן במידה לא פחותה מאלה שעסקו אך ורק בתורה. בגלל יושרו ופשטותו הטבעית נהנה מהוקרה של רבים מתושבי העיירה. הוא היה ממעט לדבר, מעולם לא הרים את קולו ולא עמד על המקח. ונוסף לתורת החסידות, המבטלת כל בדידות, הקדיש ר' דודי חלק מחייו להטפת תורת המוסר. בהתאם לתפיסתו — לימוד התורה בלבד אינו מספיק, כשם שהיהדות אינה דת בלבד, ועליה להכשיר נוער עמל, שידע — בבוא הזמן — להגן על עצמו. הוא כאב את כאב העם בגולה, על שהנחיל רעיונות מוסריים גבוהים לאנושות כולה ובתמורה — נרדף על לא עוון בכפו. דודי לא העז, כמובן, לבטא רעיונות אלה ברבים, משום שהאווירה הטרוביצאית טרם בשלה לכך, ואולם בסתר לבו דבק בצעירים התוקפניים, ולא פיקפק ביכולתם ליצור יש מאין ואף לגאול את העם.

ונזכר אני באפיזודה מעניינת, בסערת רוחות, שקמה סביב ה„יארצייט" של ד"ר הרצל. כשציוני העיירה, ובראשם המורה יחיאל, ניסו להתפרץ לתוך השיל, כדי „להמחיש את החי אשר מת", כדברי יחיאל — רוב זקני העיירה שזה עתה גמרו את המניין, נעמדו בפתח ואף הזעיקו את הרב, כדי למנוע מה„אפיקורסים" לפרוץ פנימה ולחלל את קדושת הבית... מאוד התפלאתי לִמְצוֹא בין היתר איש בעל זקן מעוגל ועיניים מרצדות, המחפשות משֶהו בין

קהל הצעירים, והמאזין בהתלהבות לנאומו של יחיאל. היה זה, כמובן, ר׳ דודי, שלפי מראהו החיצוני השתייך אומנם לכת הדתיים הקנאים, אך בליבו וברוחו היה מאוד קרוב לצעירים אלה.

הוא נפל עם ה־130 בהר הרומנסים ולא נשאר זכר למשפחה הנאה.

משה פלקס, מורה ומחנך

מכל המורים המדופלמים והמוסמכים למחצה היו דווקא אלה, הבלתי מוסמכים לגמרי, אשר טרחו, ודומני בהצלחה לא מעטה, להעלות לפנינו קווים מעניינים ותמונה נכונה מהמתרחש בעולם ועם זאת הפכו את עצמם לאנשים הנערצים עלינו ביותר. הם העמידו את המדע במרכז עולמם וכל שאיפתם היתה להראות ולתאר ולהסביר לנוער המתבגר את הקשר ההדוק בין העם למולדתו, לכוונו לפסים נכונים, ולהדריכו בעצה טובה, למה ואיך לנצל את כוחו. ואם עודני מסוגל כיום לדקלם את „אל הציפור" או חלקים שונים מ„המתמיד" ו„נקמת שמשון", הרי זה הודות להמחשה הנמרצת והצורה הנאה שבהגשת החומר על ידי משה שלנו. אכן, מכל פרקי התורה, שנקנו ב„חדר", מכל ההיסטוריה והשירה הפולנית העשירה — שירת ביאליק ופרקי ישעיהו נדבקו עלי ביותר.

ונוסף על ההוראה והחינוך מצאתי בו, במשה, רע נאמן, אשר הקשיב בדריכות לכל בעיותיך, ועצותיו הבדוקות והמדודות נתקבלו תמיד ללא ערעור נוסף.

ובכן, מי היה האיש ומה פעלו? —

לא פעם ניסיתי לדמיין לעצמי ולערוך שיחזור כולל על־אודות האיש הנערץ עלי ביותר, שכה קרוב היה ללבי, ואשר מילא חלק ניכר בתוכנן של שנות התבגרותי. ודומני, כי נכשלתי במשימה זו. גם ההשוואות המרובות לאנשים אחרים מהתקופה ההיא לא עלו יפה, וככל שהתעמקתי יותר ויותר והפלגתי בים של זכרונות העבר — כן סטיתי יותר והתרחקתי מהמטרה...

אנסה, על־כן, כעת — בקווים כלליים ובמידת האפשר להסתמך על עובדות — לתאר את הדמות.

משה בן דוד פלקס נולד ב־1904 להורים אמידים ומאושרים ממשפחה ענפה, אחת מעמודי התווך של טרוביץ — משפחות יוניצ'מן ובריק. עם גמר בית הספר היסודי בעיירה סידיילקוב למד בגימנסיה של שפיטובקה. ימי ילדותו שפעו עושר ואושר וכל חלומות נעוריו, שרקם בדמיונו, עמדו להתגשם אלמלא מעשי השטן והמאורעות הבלתי צפויים, שהתערבו בחייו הצעירים.

שמירת האימונים והמסירות הנהדרת, שהיו מנת חלקם של ההורים, השפיעו על שלושת בני פלקס השפעה עצומה ונפשותיהם נהיו קשורות כה חזק עד כי לא עמד בהם הכוח להמשיך בחיים נפרדים.

אך כבר בגיל שש־עשרה התאכזר הגורל למשה ונטל ממנו את אביו המסור, אשר באחד ממסעותיו, כסוחר יערות מצליח, חלה במחלת השחפת. האם האומללה, שזועזעה עד היסוד, מיאנה להישאר לבדה בחיים וכעבור שלושה חודשים בלבד נאספה אליו מרוב צער ויגון.

הקשיים, שעמדו לפני משה, היו איפוא עצומים ויכלו לשבור רוח פחות מוצקה משלו ובפרט בימי תוהו ובוהו, ימי תהפוכות ומהפכות־נגד של שנות 1921—1920 ובסופו של דבר הצליח משה להבריח את הגבול להגיע למקום

מבטחים, כשלצידו שני היתומים הקטנים — ישראליק בן ה־10 וטוליק בן ה־3. הילדים נמסרו לאפוטרופסותם של הדוד אליהו יוניצ׳מן והדודה חיה בריק. ואילו משה, המבוגר כביכול, נרתם בעגלה הביתית והחל למלא את תפקיד האב הנבון והמסור, שהגורל הטיל עליו. ונדמה לי, שבמסירותו ודבקותו לתפקיד החדש לא היה לו אח ודוגמה בהיסטוריה הטרוביצאית. כשטוליק הצעיר הפליג, למשל, אל מעבר לסטיר בשחייה שובבנית, היה משה מתרוצץ על שפת הנהר ועוקב ביראה אבהית אחר כל תנועותיו הפזיזות. פניו הארוכים והצנומים החווירו מרוב פחד, והאף, שירד בחדות ממצח לא גבוה ומבין עיניים מלאות עצבות שאין להביעה במלים, נשם ונשף בכבדות... אכן, רגש האחריות הלם על ראשו כפטישי אש ורעדה אחזה בו. בתנועות ידיו הארוכות השתדל להחזיר את האח הצעיר ובקול בכי מלא תנחומים התרפס בפניו, אך הדי הקול והכאב התנפצו בגלי הנהר והתרחקו ממנו והלאה — ולסבלותיו לא היה גבול.

זכורני, נלוויתי פעם, באחד מערבי החגים, לטיול ארוך לאורך ה„פרשטאדט" לכיוון תחנת הקמח של הדניוקיס. היתה כבר שעת בין הערביים, אחרי הדלקת נרות, ובמקום להצטרף לאבי לבית הכנסת, כדרך כל הילדים, נקלעתי משום מה להרפתקה קלה. הפצרותיו של משה להחזירני הביתה לא הצליחו לשבור את עקשנותי ולסקרנותי לא היה גבול. דעותיו של משה על נשים ידועות לכולנו, וקשה היה אף להעלות על הדעת, שדווקא במקום כה נידח ובשעה די מאוחרת יקבע פגישה. על אף גילי הבנתי היטב, שנוכחותי לא רצויה, ואולם רגש הרכילות פעל במשנה מרץ... לא אוכל להיזכר בנושא הדברים ומדוע לא העזתי לשאלו לפשר ההצגה המוזרה, ונדמה לי, שמחשבותי היו נתונות בעיקר לפירסום הנאה והמפוצץ, שחקירתי תעלה. לשיא המתיחות הגעתי, כשלפתע כו׳ע משה ברך, שם אוזנו על אחת מאבני השפה והחל להקשיב בדריכות. בינתיים הוגברו טרטורי העגלה, משה קפץ לקראת האורחים — ומה רבה היתה אכזבתי, שבמקום בחורה כלשהי הופיע אחיו ישראליק... שני האחים התחבקו ואני נשארתי כגלגל חמישי, שאין עוד צורך בו.

משה אינו איש מעללים מיוחד במינו. למעשה — מורה פרטי, המחפש לו מקום מגורים מרוחק משאון קריה, בעיירה קטנה ושקטה. יש בו מבדידותו של אדם הוגה השרוי ללא אשה, וכשנתרגל לכך — שוב איננו זקוק לה עוד, בכל אופן, לא עד כדי מאמץ נועז למציאת בת הזוג ההולמת. רוב זמנו ומרצו הקדיש לנוער שלנו. הוא היה האיש שהעלה את סיסמת העברית,

שהסביר את משמעותה של הספרות העברית החדשה לחוג בני הנעורים, שהורה ללא ליאות והצביע על דרכים חדשות ועל התודעה הציונית, ואשר כה היטיב לדבר ולקלוע אל הלב פנימה.

ונוסף ללימוד ולהדרכה נתברך בעין חדה והקדים תמיד לדעת מצבי אנוש. במיוחד כאב, על כי הנוער שלנו אינו מסוגל לחוש את הסיטואציה של ימינו, על כי אינו מרגיש בגחלים מתחת לרגליו ושום דבר אינו מסוגל לזעזעו ולהוציאו משלוותו הנוחה. הוא שנא את המתבלטים והנדחקים לראש התור, החושבים את עצמם לכול, ואת זולתם — לאפס. אלה הרגיזו אותו בהופעתם המרושלת, בפטפוטם ובאפס מעשיהם, ולהם לא היה מוכן לסלוח.

וכשהרגזת את משה קצת יתר על המידה ושערו המסומר בלאו הכי נהפך למברשת זקופה ועוקצנית, ניבט בכל זאת מעינו החיוך המלבב ודי היה בקריצת עין מחוכמת, כדי להוציאו מהרוגז המסוים ולהחזירו למציאות היומית.

וכאן נזכר אני ברוגז אחד די ממושך בינו לחברו למקצוע, יחיאל, בענייני הדרכה, אך מעולם לא הצלחת לדובבו בנושא כאוב זה ומכל שכן להביאנו להשמצות ולגינויים, ואפילו לפליטת פה, כלפי חברו למקצוע. כלל ידוע מקובל באתיקה המקצועית של שני האינטליגנטים הטרוביצאים היה — לעולם אין להעביר תלמיד ממשה ליחיאל, ואפילו כשחניך גורש על ידי אחד המורים לא התלהב חברו לקבלו, ובלבד למנוע פירוש בלתי נכון ביחסים ההוגנים, ששררו בין שני המורים. וזהו אולי ההסבר לכך שחסידי משה לא טעמו ממשנתו של יחיאל ולהיפך.

משה אינו מגלם דמות של מלמד„ כפי שהיא מתוארת בפולקלור היהודי... חלקו של משה רב בעיצוב דמותו של הנוער הטרוביצאי, ובניגוד לאחרים, השתמש משה בשיטות מתקדמות ומחוכמות ולא מש ממקום התורפה עד שמצא את ההסבר הנכון ולא נשאר עוד ספק בלבו בדבר קליטת החומר על ידי התלמיד.

הוא ידע לתאם לכל חניך שיטה מיוחדת ומעל לכול נמנע מלבייש תלמיד מתרשל בנוכחות חבריו. הוא נקט בכל האמצעים האפשריים, כדי להחזיר את ה„סוטה", לא מיהר להוציא מסקנות בטרם יחקור בבעיות הספציפיות והביתיות, ורק במקרים קיצוניים, כשכל מאמציו לפצח את האגוז הקשה עלו בתוהו — היה משדל את ההורים להעביר את ה„תכשיט" לפסים אחרים, כי התורה לא נתפסת אצלו עוד. „מוטב להיפרד באמתלא, שהשידוך לא הצליח

ולאפשר גם למורה אחר לטעום מהפרי, ובלבד לא להשתמש באמצעי הענשה פסולים, שאגב היו מקובלים מאוד בימים ההם."

השפה המדוברת היתה, כמובן, עברית, ועל פרינציפ זה שמר כעל הנכס היקר ביותר. שאלה, שהופנתה אליו באידיש, לא זכתה במענה, ואוי לו לתלמיד, שהעז לעשות זאת בשעת השיעור. עיניו, המפיקות קרני רנטגן, חדרו עמוק ללבך, והקשר הטלפוני בין המוח והפה נפסק לשעה קלה...

במיוחד גדולה ומשכנעת היתה השפעתו בלימודי התנ"ך. בדבקותו ואהבתו לספר הספרים ידע להפנט כל סרבן, ובקולו הערב ובניגון המלווה לימוד זה משך גם את המבוגרים, שנעמדו מאחורי הדלת והאזינו למנגינת דויד מפי אחד המומחים המפורסמים ביותר בעיירתנו. הרושם והטעם הטוב מצלילי מנגינות אלה נשאר טבוע במוחי ואינני מסוגל עדיין לקרוא פרק ב„ישעיהו" מבלי לטבלו בניגון ה„פלקס"י המיוחד.

כאמן הבמה ידע ליצור אווירה ספציפית במבוא לשיעור, והרגשתך היתה, כאילו הנך חי את התקופה ההיא וכל המעשים המשונים מתרחשים ממש לפניך. אזהרותיו ואיומיו של הנביא, שבקעו מגרונו של משה, הביאו אותך במבוכה, כאילו אתה, השומע, אשם בפשעי אבות אבותיך והפחד והבושה לא משו מפניך עד כי שוב ריכך את קולו ובהכריזו „שובו בנים שובבים!" — וכאן, כאילו אבן כבדה נגולה מלבך, והנה מוכן הוא בכל זאת לשכוח ולסלוח...

מלבד אהבת השפה העברית נטע בתלמידיו את הכמיהה לארץ, כהמשך טבעי להוראתו. ציוני היה לא רק מתוך הכרה, כי אם מתוך עומק רגשותיו — וכל זאת הנחיל לתלמידיו, החיים בארץ חלומותיו והמדברים בשפה שהוא לימדם. אכן, צר מאוד שלא זכה הוא עצמו להיות כאן ולראות זאת במו עיניו, אך זכה, שדמותו ותורתו נחרתו עמוק בלבנו, בלב תלמידיו, הפזורים על פני ארצות תבל.

תקופת האושר והזוהר עברו על משה, בשרתו כמנהל חשבונות באחד הכפרים הסמוכים לעיירה. על תקופה זו היה מרבה לדבר בכל הזדמנות נאותה, ובהפסקות בין שיעור לשיעור התגאה בימים הטובים ההם בהאריכו בסיפור האהוב עליו, כשכל תנועותיו מלוות בנצנוצי עינים המביעות גיל ואושר.

„צוארי היה מלא ואדום, אצבעות ידי לא מטופחות יותר, וגם קולי לא השתנה במקצת. המסוגלים אתם לדמיין בחלומכם את משה, כשהוא עוסק במלאכת

הסבלות וכיתר הסבלים מפגין את כוחו בפריקת שקי חיטה ושעורה, כשגלי עכברושים מרקדים סביבך ואין זה נוגע יותר ללבך..."

ועל אף העבודות המרובות וההשכלה העצמית המעולה לא עלה בידו לספק את כל צרכיו כיאה לבן גילו ומעמדו. היה חי בצמצום, לפי תכנית מוגדרת מראש ורק פרוטה אחת ויחידה תמיד נמצאה בכיס מעילו, כי אהב האיש ללעוג לגורלו העצמי ולהתפאר: „אמנם קבצן, אבל קופיקה אחת תמיד מצויה אצלי..."

כל חייו היו עמל. לא היו לו ימים של טובה ממש. תכופות נזדמן כבר בסלע כבד, שהיה עליו להרימו ולחזור ולהרימו... מטבעו סלד מתארים, כי הוא נשא את התואר בתוכו, וכשמישהו הרבה בשבחו והפליג בים המידות הטובות, שכה הלמו את משה — היה נדחק לקרן זווית, כנאשם שנתפס בקלקלתו... פניו החווירו והאדימו חליפות, ובגמגום ביישני ביקש לא להגזים. ואפילו מלאכת גביית השכר היתה שנואה עליו ולא פעם ראיתיו משפיל את עיניו וממלמל לעצמו: „שכר בזוי בעד עבודה בזויה..."

עם פרוץ המלחמה והשתלטות הסובייטים בסביבה ובעיירה, הבין משה, שתפקידו נגמר ואין לו עוד מה לחפש בעיירה. מעולם לא היה מוכן להסתגל לאורח החיים החדש ולראות בחניכיו הוא דווקא את מבצעי התורה החדשה, שכה היתה מוזרה לו. הצעירים, שהסתגלו מהר למצב ושינו את פניהם לבלתי הכיר, התרחקו ממנו... השתלבותם בהווי הסובייטי אף דרשה מהם קרבנות לפולחן הסטאליני.

וכרגיל, גם עתה הקדים משה להבין מצבי אנוש, הוא נוכח לדעת שכל אלה, אשר למענם הקריב את נעוריו ועורר בהם אהבת אמת — שוב אינם זקוקים לו; כולם נהפכו לגושי קרח וכל התורה שהשקיע כאילו פרחה בין לילה. המילה „שלום" הפכה לפתע למילת גנאי, שאין חפץ בה עוד. אכן, כולם בגדו בו ומוכנים היו לכל מעשה שפל.

הוא נאלץ לעזוב את העיירה האהובה עליו.

עם חיסול גיטו דובנא בתקופת היטלר חוזר הוא לטרוביץ יחד עם אשתו, שרה לבית ליקבורניק, וילדם, כשלצידם אחיו ישראליק (רופא שיניים), אשר

בצל קורתו מנסים הם להינצל כ„נוציגע יודען" (יהודים מביאי־תועלת), וגם בימים הקשים ביותר, עת אדם לאדם זאב היה ואיש לנפשו ידאג, עורר בנו משה את יצר הקיום והרצון לחיות על אף הכול ולמרות הכול. הוא לוחם בשיניו ובצפורניו על קיומו בתוך הסביבה האורבת לקטלו וגם כאן הוא מסמל את מצפון העם.

ישראליק פלקס ז"ל ואחיו נפתלי שיבל"ח

ובפעם נוספת וסופית מזמן לו הגורל פגישה עם חניכיו לשעבר, פגישה טראגית ביותר — ליד כריית קבר אחים בתוך העיירה ועל ידי אנשים צעירים. ככלב פצוע משתולל הוא סביב גוריו, שחייהם בסכנת מוות ולבו נקרע לגזרים. הוא מבכה אותם בחייהם ומנסה לעשות כל אשר בכוחו, כדי לחזק לב אחיו. אך הפעם נבצר ממנו להושיע... גם אחרי חורבן גיטו אוסטרוז'ץ היה מתהלך בין שרידי הניצולים וממלמל כלעצמו: „עדיין לא אפסה התקווה ועדיין לא הגיעה עת כלייה לעם ישראל!"

אך מאז נדם קולו ולא נודע כיצד היה סופו.

נחמן בן יעקב־יוסי ברנשטיין (1941—1918)

אין לתאר ולסרטט קווים לדמותו של נחצי מבלי להיזכר באביו, ביעקב־יוסי. את יעקב־יוסי הכירו כולם, הן בשל חכמתו הרבה והן בשל התנהגותו והתחזותו כבעל מעמד, שמעולם לא הגיע אליו. היה איש שיחה מעניין, בעל מוח חריף ובקי בכל ענפי החיים. לעיתים אהב למתוח בקורת וללגלג לאחרים, שבקיאותם בענייני מסחר לא נראית לו ורק המזל הוא שמאיר להם פנים; ואילו הוא, בעל ההמצאות האורגינליות והיועץ בחסד עליון, מסתבך בחובות ומתקשה לעמוד בהתחייבויות... ולמרות הכול, מצא תמיד זמן לעיין בדף גמרא, כשהוא מקמט את המצח וממצמץ בעינו האחת, המהווה אצלו סגולה לפענוח בעיות חמורות כקלות. ונדמה לי, שמכל אלה, אשר רגילים היו להעביר תער על זקנם, היה הוא היחיד, שאהב לדקדק כחוט השערה ולהוסיף פלפל משלו בוויכוחים הרציניים של פירושי הגמרא והתוספות. וכשסגר את עינו השמאלית, כל רזי העולם היו נהירים לו... בעינו האחת, הפתוחה, היה מודד אותך מכף רגל ועד ראש, היה מצטחק ומלגלג ומנסה להשוותך לאחד מבניו, עד שלבסוף אחז במצחית כובעך, במשיכה אחת הורידה קצת מעל לסנטר והפטיר דרך־אגב: „טעמי, חסר עוד הרבה, אינו מגיע לקרסוליו של נחצי, וא־לו ניומצי שלנו מסובב אותו סביב אצבעו הקטנה, כקרוסלה זו, המסתובבת מולנו...״

והיו אלה ימי היריד הגדול, שהתקיים אצלנו אחד לשנה. בעיירה הופיעו כל מיני מוקיונים, רוקדי־חבל ומנחשי עתידות, ושם ממול, על אחת מ„ספינות״ הקארוסלה התיישב נחצי ובחן את ה„קאטרינקה״. הוא חיפש את שורשי הפלא של תיבת־הנגינה, ואלמלא עירנותו של הזקן שתום־העין, שבסיבובי הדושה דחק אותו הצידה, בוודאי היה מפרקה לחתיכות... כי נמנה נחצי עם אלה שנמשכו עם הרוח החדשה, שנשבה בעיירה, ומעתה אינו מוכן עוד להישמע להוראות אביו. גם אברכי המשי, שהגיעו לכאן מישיבת דובנה, לא הצליחו לשכנע את הצעיר, שכבר אז שאף לתואר משכיל והיה בין הראשונים, שנתנו עינם וראשם להשכלה כללית, ומתוך כך זנחו תורת ישראל על־ידי פריקת עול המצוות, ויצאו למרחב... ולא הועילו הפצרות אביו ובני משפחתו; בלבו נתקבלה החלטה נחושה וכבר למחרת גיוסו לישיבה ברח מדובנה וברגל חזר לטרוביץ. ואמנם, נחשב נחצי לאחד התלמידים המצטיינים בגימנסיה הלוצקאית, ואפילו הפרופסור למתמטיקה לא שש להתמודד אתו.

היתה להם נטייה מיוחדת, לכל המשפחה, לתורת החשבון ולזמרה. האב ידע לעשות בדייקנות את חשבון הפדיון של... שכניו, מתחריו, ואם כי הדבר

הרגיזו לא מעט, הסתפק בברוגז התמידי וההפגנתי, שנמשך כל השנים. ובאשר לזמרה: לשנן נגון חדש, שזה עתה יצא מהיכל הנגינה, אין כמותם בעיירה. וכשהניגון פרח מהראש ואיננו, או פשוט חלה הסתבכות תוך כדי נגינה ואין יודעים כיצד לסיים את הזמר, היה האב מקמט את המצח, מקיש אצבע באצבע, עד שאחד מבניו הוציאו מהמבוכה, ושוב הנגינה יוצאת ישר מהלב. וכך היה אומר אבא לבניו: „ניגון אינו סר ממנגנו ללא סיבה; ניגון צריך לצאת מהלב; ואם הפוך הוא, הרי זו זמרה, חנגא או סתם זמזום, המנקר את מוחך".

נחצי — בשורה העליונה באמצע

נחצי נשלח לבית־ספר שנועד לילדים, שמעמדם עולה בהרבה על מעמדו הוא. בכוחות עצמו פילס לו את הדרך, בערבים היה מלמד ומדריך תלמידי כיתות נמוכות ובגמר שיעורים אלה נטל את ספריו והתכונן ליום המחרת. בגימנסיה לא התייחסו אליו בלגלוג, כאל תלמיד מהפרובינציה, אלא להיפך. היתה לו אריסטוקרטיה משלו וכולם כיבדוהו והתייחסו אליו ברצינות ובכובד ראש. בטרוביץ עצמה קנאו בו על המדים היפים, בעלי הכפתורים המבריקים, על צורתו הנאה ומעל לכול — על הישגיו בלימודים ומוחו החריף, שירש מאבא. כזכור לא השתייך לתנועה כלשהי, ורק בשלהי 1937 „קפץ" לראש תנועת „ביתר" והיה למפקד הקן המקומי, שנוסד על ידי אהרון פרלוק. הוא לא ייחס חשיבות רבה לתפקיד זה ואלמלא מכתב ההזמנה, שנתקבל אצלו מנציבות „ביתר" מוארשה, וזאת על פי דרישה מחוכמת וסודית של מייסד הקן, היה ממשיך להתעלם

מתנועות הנוער הטרוביצאי. הוא גמר את חוג לימודיו בהצטיינות ובימי השילטון הסובייטי המשיך באוניברסיטת לבוב.

עם פלישת הנאצים לאוקראינה נתפס על ידי כנופיות אוקראינים בחזרו לטרוביץ, כשלצידו אביו המסור. שניהם עונו קשות ובהגיעם הביתה, לא היה זה יותר אותו נחצי המבריק והמתבלט, אותו הכרנו מקודם. אכן משהו טראגי ביותר בגזרת העולם הזה — בהגיעו לשיא הפסגה, עליו להיעלם, והוא בסך־הכול בן 23 שנים.

סופם של שניהם — בקבר האחים בגבעת הרומנסים. יהא זכרם ברוך.

בנימין ברנשטיין

תיאור הכישרונות הנדירים והמופלאים, שהיו לפאר העיירה הקטנה, לא יהיה מושלם ותחסר החוליה העיקרית בשרשרת זו, אם ייעדר בו מקומו של בנימין ברנשטיין. אין לדבר על כישרונות מעולים, יוצאי דופן, או כפי שכינו אותם בטרוביץ „ממזר קעפ" ואין למצוא „בנדיט" גדול יותר מניומצי שלנו.

ובאם ביטויים אלה מהווים שיא הערכה לחכמה, יצירה וגאוניות, ואפילו כששובבות ילדותית מטובלת בה, — כל הכבוד להורינו, שידעו להמציא כנויים אלה...

ניומצי היה ילד רגיש, בעל כבוד עצמי מפותח למדי וכל אותות ההסתערות וההעזה טבועים היטב באופיו. הוא לא ידע פחד מהו והתנגד לכל דבר, שנראה בעיניו כבלתי צודק. וכשהמורה מטקובסקי העלה את הקט בן השבע באוזנו האחת אל מתחת לתקרה, כשמקלו העבה מלפף את חלקו התחתון של הילד, לא נמתח הוא כיתר הילדים והוכיח התנגדות נמרצת, צבט ונשך את ידי המורה עד שלבסוף טרק בדלת הכיתה וזעק לעברו של המורה האכזר: „אנטישמי מלוכלך, השד עוד יקח אותך!" הוא היה בעל תפיסה נדירה ומעל לכל הצטיין בלימודי החשבון, פיזיקה וזמרה. מנהל בית הספר העממי, פטאסינסקי, על אף היותו אנטישמי נלהב, חייב היה להכיר בכישרונותיו של „היהודי הקטן" ואחרי כל מנגינה חדשה, שהשמיע בכינורו בשיעורי הזמרה הזמין את ברנשטיין לשיר „סולו"; נוסף לכל הצטיין גם בשמיעתו הנכונה ושירתו הערבה.

את שיעורי הכיתה נהג להכין בין ההפסקות ואת הזמן הפנוי הקדיש ללימודי נגינה במנדולינה או שפתר בעיות מסובכות מספר המתמטיקה של אחיו

המבוגר. הוא לא נזקק לעזרה כלשהי. תמיד למד, יצר והכין בכוחות עצמו. לעתים התעלה על מוריו, אותם הכריח להתכונן היטב לשיעור, כדי לתרץ נכונה את כל הקושיות של בעל המוח החריף ביותר...

וכשיעקב־יוסי האב, בחר בנחצי הבכור, כמייצג פאר המשפחה והעלהו לדרגת הגימנזיסט הראשון של טרוביץ — לא ילד כניומצי יסכים עם בחירה זו, וכל ימיו חתר לשינוי ההחלטה... הוא הפציר באמו, טעמי, הרביץ לחוה הקטנה והזניח לימודי הגמרא — ובלבד שיישלח העירה, אחרת איים לפוצץ את הבית כולו...

עם כניסת הסובייטים נפתחו לפניו אופקים נרחבים. כבר בשבועות הראשונים של שילטון קומוניסטי, השתלט על השפה הרוסית, וזאת להפתעתם ורוגזם של רוב בני גילו. הוא יצא את העיירה ונהפך לאחד התלמידים המוכשרים ביותר בגימנסיה הלוצקאית, ששפת ההוראה שלה היא דווקא רוסית.

לעולם לא ראיתיו בוכה — בכי המהווה סמל הפחד והחולשה. וכשהכאיבו לו יתר על המידה, היה מפנה את הראש לקיר ומוזיל דמעה בסתר, ללא אנחות וללא ליווי קולות; היה סוגר את עיניו, מקמט את המצח ונושך את השפה התחתונה.

הוא קשר את גורלו בעיר הגדולה — לוצק; שם גם נספה. מאז פלישת הנאצים לא ראיתיו בטרוביץ. במותו אבד לנו כישרון רב־עצמה, שיכול היה לתרום הרבה מתבונתו ומהמצאותיו הגאוניות לאנושות כולה, ולבטח היה מגיע לעמדת מפתח בחיינו המחודשים. אכן, נעקר ענף רציני מהעץ היפה שלנו ולא נשאר זכר למשפחה נהדרת זו — משפחת הברנשטיינים. והוא עצמו טרם מלאו לו עשרים אביבים...

חיים (מוני) פלדמן

היה היו לה לטרוביץ טיפוסים חיוביים, שכל עיר אחרת, אף גדולה, היתה ודאי מתפארת בהם ומעלתם בראש אזרחיה. היו בה כישרונות בולטים בכל ענפי החיים, כוחות נסתרים, גאונים מלידה — ואלמלא האסון הגדול, שפקד אותנו, היו נהפכים אחדים מהם לפחות לאנשי מדע והיו מעניקים מיצירתם המופלאה לאנושות כולה.

תקוות רבות כאלה תלינו בילד הפלא של טרוביץ, במונילי פלדמן, בנם של אברהמצ׳יק ורייזי בתיה־חנה׳ס. כמה יפה ועדין היה הילד, השקט הנפשי שלו והעיניים החייכניות, הצוחקות תמיד והמפיקות קרני אור, שאינן כבות לעולם. על מוני אמרו, שהוא נולד לגדולות, שיש לו ראש של פרופסור, איש מדע מלידה, וחבל על הזמן שעליו לבזבז בבית הספר העממי... חבריו היו תמיד בכמה שנים מבוגרים ממנו, ובהיותו בכיתה ה׳ עממית, פתר ללא מאמץ בעיות מסובכות מספר חשבון של שלישית ג׳ימנזיאלית.

מונילי פלדמן
בן אברהמצ׳יק צאלים.

צילה פלדמן — בת אברהמצ׳יק צאלים, אחות למונילי.

מונילי היה קטן ממני ב־4 שנים, לפחות, ולא נחשב אצלי כחבר לכל דבר, אך בלימודי חשבון ומשחק השח — כל הכבוד לו... תמיד היה ממציא מהלכים חדשים ונותן לי „פור־ים״ רציניים. „רוצה את המלכה, מוכן אני להוסיף עליה גם צריח״ — היה מצטחק וסוחב בשרוולי לעבר קופסת השח... לבקשתו של הילד לא היה לך העוז לסרב, בחיוכו הלבבי ידע להפנט אותך

ולהטיל עליך את כובד רצונו. לעולם לא אשכח את שתי הגומות העמוקות, שנתהוו בלחייו, כשצחוק של ממש פרץ מגרונו. הוא הזכיר לנו את הטוב שבנעורינו, כולו מעורר פליאה, מלא כיסופים ואמונה.

ורק פעמיים בימי ילדותו ראיתיו עצוב ועצבני במקצת. כשאביו הסתבך במתן שוחד, וזאת כדי להציל את טחנת הקמח של הדניוקים, בה שימש בתפקיד מנהל חשבונות. וכן: בגיל שמונה היה מוני, כשמתה עליו אמו; סיים אז ארבע כיתות עממיות. עיניו הגדולות, החודרות והנוגות הביעו עצבות, הקורעת לב, ולשיאן המדכא הגיעו בבית המדרש, עת נקרא לומר קדיש ועיני סבתו מלוות אותו בחרדה, מבלי לתת את קולה בבכי. אווירת הפחד העצור והדומם הביאה את כולנו לידי יאוש, ודומה היה, כי חרב שלופה תלויה מעל לראשנו... „אילו לפחות מסוגלת היתה להזיל דמעה כמונו, הסבתא המסכנה, ויוטב לה במקצת" — העירה אמי, כשאגלי דמעה יורדות מעיניה...

הסב: ר' משה רוזנפלד

הסבתא: בַּתיה חנה'ס.

אהרן פרלוק ובערילי סוסיס

בצמד חמד זה ראיתי את דור ההמשך, נערים בעלי סגולות מיוחדות ותכונות דומות מאוד לאלה של יחיאל יוניצ׳מן ומשה פלקס. להרחבת אופקיהם של שני אלה לא תרמו הוריהם מאומה ואולי אף היוו גורם בולם ומזיק במידת מה, ואלמלא כוח הרצון הכביר, שאינו יודע מעצורים, לא היה שוב צורך להכלילם בפרק זה של ספרנו. מידת השפעתו של מושקי סוסיס על בערילי בהקניית ידע כללי מובנת לכולנו ואף מעלה חיוך על שפתנו. ברצוני לעמוד איפוא, בהרחבת־יתר על משפחת פרלוק, אתם התיידדנו ועברנו יחד חלק נכבד מימי השואה.

האב, משה גורגיל, איש גבוה, רזה ובעל צוואר ארוך, המבליט את הגרגרת, הקנה לילדיו תכונה לא מזיקה, ואולי אף מועילה, לצורכי השעה — את העקשנות. תכונה זו לא נעלמה מעיני מבחינת השפעתה המרובה על התפתחות הענינים בזמנים הקשים ביותר. אבא, ששלט בשלושת בניו המבוגרים שלטון אבסולוטי, ולא הגיע מעולם לידי יאוש אף בימים הטרופים של ימי השואה, יכול לשמש כדוגמה בולטת, שאין לה אח ורע בדור השואה.

בֶּערילי סוסיס

אהרן בן משה פרלוק

ורק תכונה זו הבליטה את השוני בין שני החברים. בערילי, בניגוד לאהרון, היה רכרוכי מדי ונוטה לפשרות, ואם בענינים עקרוניים נמוג החיוך מעל שפתיו של אהרון, הסנטר קיבל צורה מחודדת ועיניו ירקו להבות אש — המשיך חברו לחייך ולנסות לרכך עמדה זו, ובאין הצלחה...

שניהם חברי ישיבה, שהצטיינו בלימודיהם; שניהם חריפי מוח, בעלי פלפול לימודי חריף ושניהם אינם מוותרים על לימוד חילוני וכללי. וכשמעיינים בגמרא, לא נעדרת גם המחברת „האפיקורסית" מבין הדפים ובין מסכתא למסכתא מציצים בחשאי אל בין השורות ושותים בצמא את שירת ביאליק, נאומי ז'בוטינסקי ואף — את „הקאפיטאל" של מרקס.

„שתי אנציקלופדיות מתהלכות ברחוב הטרוביצאי" — אמרו הבריות; ולא היה בזה משום הפרזת יתר. אהרון היה בראש גבוה מחברו והקפיד על צורה חיצונית נאה; בערילי לעומתו לא החשיב לבוש נאה וכספו היה מיועד, בעיקר, להעשרת ספרייתו הפרטית, ורק בהיותו בחברת אהרון שמר על צורה נאה, כדי לא לפגוע בטעם הטוב.

השפה המדוברת — תמיד עברית, כמובן, עברית יפה ועסיסית בעלת צליל עדין ונעים לאוזן. שניהם היו בין מניחי היסוד לקן בית"ר המקומי ונוכחותם משכה אליו חלק מטובי הנוער שלנו. זכור לי היטב המקרה, כשנחצי ברנשטיין (בנו הבכור של יעקב־יוסי) הופיע בסניף ובידו מכתב המלצה מנציבות בית"ר בוארשה, בחתימת הנציב העליון אהרון פרופס. היתה זו, כמובן, תחבולתו המחוכמת של אהרון, אשר הכיר היטב את האיש ובו במקום הסמיך אותו למפקד הקן.

המורד מלידה ומותו הטראגי — שלמה ריז

הוא לא סבל כיתר אנשי טרוביץ, לא הרגיש על בשרו את יחס ה„אנושיות הגרמנית" ל„נחותי הדרגה", ואולי אף לא ביקר בגיטאות ולא טעם טעמו של מחנה עבודה. דרכי הכניסה והיציאה לבתי הכלא הפולניים היו אמנם נהירים לו מ„ביקורים דחופים" וגם בקרטוס־בערעזא, המפורסם לשמצה, הרגיש עצמו כבן־בית; והיה זה בבחינת פרוזדור, שם טוהר וחושל, בטרם ייכנס ל„קדשי הקדשים". בתי הסהר המחוזיים שבפולין המרכזית ומפות הערים, שנשתמרו היטב על גבו המצומק, היוו בשבילו בית ספר יסודי, בו למד להכיר את עקרונות התיאוריה המרקסיסטית ולהכשיר את עצמו לקראת הכניסה ל„גן־העדן" עלי אדמות... ואמנם הצליח האיש להתחמק מהגיהינום הנורא ולהגיע למקום מבטחים, ורק אז, לאחר שהשיג את המטרה הנכספת, השתכנע במהרה, כי שנות הסבל, רוויות האידיאלים והתקוות היפות — לשוא היו... והעונש בשל המסקנה

האפיקורסית הזאת לא איחר לבוא: בסטלינגרד המשוחררת, הרחק מחזית המלחמה, ירו בו, ב„בוגד הטרוצקאי"... ללא משפט ובהעדר כל ראייה מרשיעה.

אם היתה אצלנו אגדה של ממש, אגדה על מעשי גבורה ועל מעשי אנוש, אגדה של העזה והעדר פחד כלשהו — את דמותו של שלמה מלווה היא. כבר משחר ילדותו רשם הנער פרקי חיים סוערים, מלאי זעם ותהפוכות נפש, בהם מקופלים טראגדיות משפחתיות ואישיות למכביר.

שלמה'לי מצא את הנאתו המיוחדת בהתנגדותו הנמרצת לכול. היתה זו התנגדות אקטיבית ומרדנית, שהיתה מלווה תמיד במעשים יוצאי דופן. כבר בחדר לעג לילדים על כי אינם מגיבים על התפרצויות ה„רבי" וסופגים מכות נמרצות כדבר המובן מאליו... הוא היה מתבונן בבוז באברהם מאיעס (גלר) עת שמואליק (מעלי) המורה צבט באחת מלחייו ובשתי אצבעותיו היבשות היה מעלה אותו אל מתחת לתקרה, כשזה המסכן מתמתח כדג, המוצא מהחבית, על מנת לאפשר למורה לסיים את „הפעולה" בהצלחה...

וכשנגעו בשלמה — נהג הוא לבעוט ברגליו ולהצליף „ראשיות", עד כי התוקף, ויהיה זה החזק ביותר, הופתע מתגובתו הנמרצת של הילד המצומק ונמוך הקומה, ונשבע חגיגית לא להתמודד אתו בשנייה.

כל ילדי איזיק הספר היו נמוכי קומה, רזים, בעלי עיניים מבריקות ורגלים מעוגלות במקצת, אך זריזות למדי. כולם היו לבני פנים, בעלי לשון חדה ומהירי תפיסה ורובם נהגו לעזור להורים החולים והמסכנים בהשגת הפרנסה והכנת השבת. כיוצא דופן נשאר תמיד שלמה'לי, ואפילו בחיצוניותו הזכיר טיפוס של רבולוציונר מעונה. בתור ילד רזה ומצומק סבל משיעול כרוני — מחלה שהתפתחה במשך הזמן למסוכנת יותר ויותר ואשר הציקה לו כל הימים. הוא היה דינמי מאוד וער לנעשה בעולם הגדול, לא הסתפק במסגרת הצרה של העיירה ושאף למרחב. הוא הלך לערים הגדולות, בהתלהבות ובמסירות נפש התמסר לרעיון הקומוניסטי, קרא עיתונים וברושורות באידיש והשתתף בכל הפעולות הקונספרטיביות, שהטילו עליו. בהתחשב בגילו הצעיר ובמצב בריאותו המעורער לא דנו אותו שופטיו למאסר ממושך ואף זיכוהו בחופשה קצרה וביקור אצל ההורים בטרוביץ, ואולם הנוף הטרוביצאי עורר בו תמיד געגועים נסתרים ולא היה מוכן בשום אופן להסכים להגבלות, שהטילה עליו המשטרה המקומית. הוא לא סבל את הקומנדאנט המקומי, אהב ללעוג לו ולהתחצף בפניו,

וכשנתפס ברדתו במדרגות של רבקה מאיר קופל׳ס כשכיכרות לחם חמות ו„בלתי ליגליות״ בתיקו — לא נשמע להפצרותיו של המפקד וסירב בעקשנות להיבדק. הוא הבין שבדיקה מעין זו, עשויה להתנקם באישה המסכנה, להביא לניתוק מקורות פרנסתה ועד לסגירת המאפייה; גם הפעם ידע להערים על „הכפתור המבריק״ ולהתחמק מבין ידיו..

מעשיו נעשו תמיד מתוך דחפים פנימיים, לעולם לא שאל ולא ביקש רשות מאיש, ותמיד היה שלם עם עצמו ועם מצפונו. היו לו עקרונות משלו, עליהם עמד בתוקף וכל מעשה, שלא נראה לו, היה מבוקר על ידו בחומרה רבה ואפילו כשנעשה הדבר על ידי מעריציו ואוהדיו, שלמענם מוכן היה להקריב את חייו. הוא היה מתעב את השתיקה הפחדנית, מעולם לא החניף לאיש וגם בשעות הגורליות ביותר לא למד לשתוק..

שלמה׳לי בשנת ה־17 לחייו
(1918—1942)

העתק תמונה מאלבום „העבריינים הפוליטיים״ של משרד החקירות המשטרתיות בעיר לוצק.

וכשם שידע אבי לגנות ביתר חריפות את מעשיו השפלים של מרדכי, כן לא נמחקו מליבו מעשיהם הנפלאים של הקומוניסטים האמיתיים: אהרון גלר ושלמה ריז. גאוותם של שני אלה היתה תמיד על הישגי תקופת סטאלין ובכל נימי נפשם היו קשורים למהפכה הרוסית, ויחד עם זאת נחנקו באוויר הדחוס של עריצותו וטירופו, שהגיעו בשנים האחרונות לשיא.

שלמה ניהל יומן, שם ביטא הרגשות־אביב הפועמות בליבו, את הצורך לתיקון המשטר ולטיהורו, אולם, משניסה להפיץ רעיונות „אפיקורסיים״ אלה נקרא לתת את הדין..

גיטל שדה, הקומוניסטית האדוקה

מקורות השראתה, מהם ינקה את אידיאליה החדשים, שהיו אגב מוזרים לתושבי טרוביץ, לוטים בערפל ותמוהים, ובפרט, כשמדובר בעלמה צעירה, שהתחנכה על ברכי היהדות החרדית, וספגה לא מעט מהרוח הציונית, ששררה בבית אביה. ואולי המצב הכלכלי הקשה, התרוששות של שכבות רחבות מן הציבור היהודי, המדיניות העוינת של השלטון הפולני והצעקות בחוצות הערים „ז'ידים לפלסטינה!" — הם שגרמו למשבר וגררו אותה לשורות המפלגה הקומוניסטית. ואם איש משכיל ופיקח, אם־כי עניו ונחבא אל הכלים כ„בערל פעריציס" ז"ל, אביה, לא הצליח לרדת לעומקה של הבעיה ולהחזיר את „הכבשה הסוטה", את בתו הבכירה, לדרך הישר — נודה מראש בכישלון, מבלי לחרוץ את דינה לשבט או לחסד.

גיטל ראתה בתנועה הציונית מין „פאטא מורגאנא", שלא ניתנת להגשמה; ומאחר שלמדה היטב את הבעיה, החליטה מתוך הכרה אישית לנטוש את הדגל הכחול־לבן ולהחליפו בדגל האדום, המבטיח והמתיימר לפתור את בעיותיו של הנוער המיואש. היא הוקסמה מסיסמאות הברק של שיוויון וגן־עדן סוביטי, וכבר בהיותה תלמידת הגימנסיה הלוצקאית קשרה קשרים עם לוחמים אמיצים, בעלי אמונה כנה, שבילו את רוב זמנם בבתי־סוהר פולניים. מעתה אין היא עוד חופשיה; בגאווה היא נושאת בעול כל משימה, שמטילים עליה; היא אינה יודעת בטלה מהי, תמיד עסוקה, תמיד מוכנה לעזור לזולת.

ומאז מבקרת היא בטרוביץ לעתים רחוקות בלבד, את הוריה כמעט אינה רואה. הפוליציה שומרת על הבית ומתחקה על עקבותיה ואולם היא לא אומרת נואש. בשבילה, עבודה מחתרתית מהווה צו מוסרי, העומד מעל לזמן ומעל לחיים ולמוות. היא מבקרת בכפרים הסמוכים, מגייסת אוהדים מבני כל שכבות האוכלוסייה, נואמת ומשכנעת ומפיצה את תורת לנין ברבים. וכשאביה הזקן מתחנן לפניה ומצביע על גודל האסון ,שהיא מביאה על המשפחה כולה, אין היא נרתעת גם מקרבן זה. היא בלתי מתפשרת עם עקרונותיה, עצמאית ונועזת ואיש מלחמה במאבקיה.

לעתים נפגשה במחתרת עם בת טרוביץ אחרת, גם היא ממשפחה ציונית אדוקה, שכמוה זנחה את תורת הרצל — עם חנה רוזנפלד. שתיהן העמיקו שורש והקימו תנועה מחתרתית ענפה. יחד חצו את הגבול וביקרו בגן־העדן הסוביטי.

מלחמת העולם השנייה מצאה את גיטל בבתי הסוהר המרכזיים של פולין. היא הצליחה להתחמק ולברוח ולהגיע ללוצק, אך כאן חלתה ולא הספיקה לטעום מפרי עמלה. וגם כאן, בבית החולים הסובייטי, ספגה עלבונות ובושות מהמנהלת הישנה־חדשה והיא שהחישה את גאולתה הסופית — שחרור מהמשטר הנכסף, עליו נתנה את חייה.

חנה רוזנפלד — חברה אידיאלית

ורק בקשתה האחרונה ניתנה לה. היא נקברה בתלבושתה הגימנזיסטית, בארון ברזל, כשתזמורת אבל מלווה אותה בדרכה האחרונה. למזלה לא טעמה „מהעולם החדש", היא לא הספיקה להתחמם לאורו ולרעוד בצילו של המשטר, שנתגלה כמנוגד לכל דרכי מחשבתה ויסודות אמונתה. היא מתה מתוך אמונה, כי המשטר החדש יגשים את כמיהת השיוויון, שפעמה בלבה ושלמענה מסרה את חייה.

מותו של מומר

למעשה, אינני מכיר אותו מקרוב, וכמוני — רבים מבני העיירה לא החליפו אתו משפט. ידוע, כי למד ב„חדר", ובבית המדרש היה מן המתמידים.

הסיבה והמאורעות, שהביאו לידי מיפנה בחייו של האיש, שבצעירותו קיבל חינוך יהודי דתי ונתחנך על מקורות עבריים, אינם ידועים ביותר, יתכן,

שהאנטישמיות של השנים הללו, ההסתה נגד יהודים בעיתונות והתקריות בין יהודים ולא יהודים — הם שדחפו אותו להתרחק מהיהדות ולהתבודד עד סוף ימיו. בשיחה עם יהודים, שבאו במחיצתו, נהג להצטדק ולומר, שלא השאיפה להתקבל לחוגי החברה הגבוהה ולא הדאגה להצליח בחיים הניעוהו לצעד קיצוני זה. נדמה היה לו, כי לכל העשירים היהודים שאיפה ודאגה אחת בלבד, והיא, להתבולל עם הסביבה הנוצרית — והוא עשה זאת בצורה מושלמת ביותר...

לוברסקי זה, שסימני חרטה ניכרו בו כל השנים, נהג להתלוצץ וללגלג לחבריו לכנסייה. „מה מבין גוי בדף גמרא ועל מה מסוגל הוא בכלל לדבר, אם לא על סוסים וחזירים, וזאת לאחר זלילה כדת לפני התפילה״; ואילו אצלכם — על קיבה ריקה להתעמק בדף גמרא ותוספות, הקיים דבר נעלה מזה?״

הוא נבדל מהחיים הכלליים. לא היתה לו עוד נטייה להתיידד עם איש, ובשיחה אינטימית וסודית שפך את מרי־לבו באמרו: „ברוחי נשארתי יהודי; קשור אני במסורת היהודית בת אלפי השנים ושום טקס טפשי אינו מסוגל לעקור זאת מלבי...״

ושוב נשאלת אותה השאלה, למה — ומענה אין לה.

בעלי הדעה הצלולה, בנסותם להעביר קו משווה בין שתי נשותיו, זו היהודייה וזו האחרת — הסבר יחיד ופשוט בפיהם. לדעתם, קשה לעמוד בפני פתיון כה רציני — אישה יפה וצעירה בחר לו האיש, ולמענה הכול כדאי, כביכול.

וראו איזה פרדוכס אירוני וטרגי. גם האישה היהודיה, מניצ׳קה, הבת והבן לא מצאו כל דופי באיש, שביכר את השפחה הפולנייה על פני אמם, ואילו הבת הבכירה, שלמעשה הלכה גם היא בדרכי אביה ונישאה למאיור פולני מחיל האולנים, רגילה היתה לשלוח חיציה כלפי אביה־המשומד, על העוול הנורא שגרם לאם המסכנה.

ומאחר שהכרנו את המשפחה המעניינת, מלאת הסיבוכים וההרפתקאות, שהתחוללו בעיירתנו הקטנטונת, נחזור לנושאנו ונשמע את הסיפור, כפי שנשתמר בזכרוני.

„טאטוסיו! טאטוסיו!״ — קול מוזר וצורחני, מלווה שאגות בכי, פילח את האוויר הקיצי, והפר את מנוחת השבת של הדיירים השקטים, שטרם הקיצו

משנתם. „איזה שד הביא אותה הנה? שתזעיק את הגויים שלה?" פסק מישהו וסגר את הדלת בתנופה, כאילו הדבר לא נוגע לו בכלל. „האיש חי כמשומד ומת... כצדיק, והרי כל הצדיקים מתים בליל שבת" — התלוצץ שוב ישראל־הערש, בנסותו לרדת לעומקה של הבעייה. ואולם ואַנדה, הצעירה והנאה, שלעולם לא ששה לפגישה ידידותית עם יהודי העיירה, התחמקה גם הפעם ולא מוכנה היתה לענות לשאלותיו של האיש. גם היא לא ידעה להסביר, אלו רוחות סחבוה לאיזור היהודי, אותה, את הבת הטהורה, שלאם הנוצרייה מלידה.

והסיפור המוזר מצא לו הדים מהירים, הכול התלחשו וביקשו לאמת את השמועה. וכרגיל, החלו להוסיף פירושים ותוספות, כל אחד לפי מיטב המסורת והדמיון העשיר שלו. וכך נוצר סיפור מתח, שידע להפיג את השיעמום... מעשה במשומד, שלא מצא מנוחה בעולם הגויי וכשהרגיש, שהמוות מרחף על ראשו, החל להיזכר גם במוצאו היהודי ולנסות לחזור בתשובה. הוא ביקש להטמינו בבית העלמין היהודי, ומשניסו להתעלם מצוואה זו, הפגין רצונו במעשה שלאחר המוות.

ומעשה שהיה כך היה. בכוח מיסתורי נפלה הגווייה מהספסל עליו הונחה. הדבר עורר את חשדם של הנוצרים ולא ידעו מה לעשות בגוויה. ושוב: החיטוטים הרבים בספרי הכנסייה לא העלו דבר, ולמעשה חסרו כל אותן תעודות, המעידות על הצטרפותו של האיש לדת ישו. נמצאו, איפוא, פגמים לא מעטים ובטרם תתברר כשרותו, הכרחי היה לשמוע דעתו של ראש הכנסייה המחוזית, הארכיבישוף עצמו. לפי עצתו של האחרון הוכנסה הגווייה לתוך אולם הכנסייה, והפעמונים החלו לרעום. וכאן, כשהפעמונים מהדהדים במלוא עצמתם, וברחובות טרוביץ מתלחשים על מעשי שדים, התחולל הנס המכריע, אחד הפעמונים נותק מבסיסו והרעיד את האדמה שליד הכנסייה... המאורעות הבלתי צפויים הוכיחו, אמנם, כי לוברסקי שלנו אינו רצוי גם לעולם הנוצרי, ואולם בלית ברירה נמצא מודוס כלשהו, לפיו הובאה הגופה והוטמנה ליד קיר בית הקברות שלהם, מבלי שתיפתר בעיית השתייכותו הדתית...

המשפחה „פידומי"

נדמה לי, שאין עיירה, שבה היו כל כך הרבה טיפוסים שונים ומשונים, אשר גילמו בתוכם עולם ומלואו, כפי שהיו בטרוביץ...

כלל ידוע הוא, שלכל עיירה — בית מרחץ משלה, אנשי קבורה וטהרה משלה: תופרי תכריכים, קבצנים ועשירים למיניהם ולפחות מטורף אחד

או חצי־משוגע משלה... וכל אחד בכינויו הרשמי, שלפיו, ורק לפי „הצונעמען" אפשר לזהותו. מספיק היה לומר „ישראל־הערש הליצן", „מושקי דער למדווניק", פינציע מיט דער... ואמרת הכול... שמות המשפחה מיועדים היו לשלטונות הרשמיים ולבתי הספר בלבד — הקונים הכפריים ואפילו נושא הדואר הסתפק ב„צונעמען" אלה. „ועדת־הכינויים" האלמונית של העם עמלה ודאי קשות בהתאמת כינויים אלה. כל „קליעה" היתה מחושבת ומדויקת ולעתים גבלה עם גאוניות...

אך, הגידו, רבותי, היכן מצאתם טיפוס כמשה פידומי, שמעון אידיסיס, איציק השמש או אפילו כמושקי סוסיס, הנזכר לעיל? חבל מאד, שבין יתר הכישרונות לא נתברכה עיירתנו במשורר משלה, להנצחת טיפוסים אלה. אגב בשירה התעסקו אצלנו אחדים, אבל היתה זו שירה לדברי בטלה, שאינה אקטואלית עוד בימינו...

אנסה, איפוא, לתאר לפניכם אחד מני רבים, שאבדו לנו בימי השואה; לא נשאר שריד וזכר למשפחה רבת ילדים זו המייצגת את דלות העם ואת חוסר־הכול, הזועקים מכל פינה. כינויו היה „פידומי". לכאורה נדמה לך, שאין לך כל דבר משותף בין המילה „פידומי" ובין יהודי מפוזר ולא יצלח כמשה שלנו, אך למעשה יש דברים בגו...

וכך הוא המעשה: המכשיר המחשבתי שלו לא פעל כהלכה, והצביע על חוסר איזון במוח, אך הגישה והתגובה של האיש היתה כשל חושב ובעל מחשבה עמוקה... „איך וועל זיך פידומין" (אחשוב בדבר) — היה נוהג לומר, וכאן הפליג בים של מחשבות עד אין סוף... וכי מה יש לו למהר למשה שלנו? עסקיו אינם סובלים דיחוי? ה„קלאצ'י" תמות מרעב? או שמא העיזה תפול מהגג בשעת טיולה השגרתי?... דיבורו היה איטי וממושך, ולא היה כל קשר בין משפט אחד למשנהו, מבלי לדבר כבר על היגיון כלשהו. לעתים השאירוהו שומעיו בפה פעור, על כי לא הספיק לבטא את מחשבותיו...

היה זה איש גבה קומה, רזה, פנים מאורכים עם אף ארוך ועצמות הלסת חשופות; ועטור הוא זקנקן מקומץ, צהוב ולא מטופח ביותר. מלבושו מרושל, מלא טלאים וכתמים, והכפתורים היחידים שלא נתלשו עדיין, גם הם היו מיותרים... תמיד התעטף בגלימתו הקצרה והמשובצת, בעלת השרוולים הקצרים, שבקושי הגיעו עד למרפקיו, והזכירה לך טוגה רומית מימי מתושלח... ואשה היתה לו למשה — כאילו בשר מבשרו של הבעל, עם עיני־עגל עצומות,

בקיצור, לפי הגדרתו של ישראל־הערש, „פרה מתורבתת, המהלכת על שתיים"... גם היא גבוהה כמשה, רזה וצרחנית, שלקולה יצאו אף מוניטין...

לילדיו היה למי להידמות, אחד דומה למשנהו, וכולם יחד להורים המוצלחים. מלייבילי הבכור ועד אחרון התינוקות — כאילו מעשה צלם. וכשנולד הרך בימי החורף הקשים, והוכנס על ידי האם לתוך ה„דוכובקה" עד אשר יחזור המניין מבית הכנסת — „יצא לה הדבר מהראש"... היא הסיקה את התנור, התינוק התחמם יתר על המידה, והשם החדש הוחזר לבוראו...

עיסוקים ופרנסות היו לו, לפידומי, בשפע, וזאת בהתאם לעונת השנה. בחורף היה מתחרה עם בערקי בוזיס במכירת שער־חזיר (שצ'וטיני) ובקיץ — בחכירת עצי־פרי (סעדער). מפעם לפעם מצאת את הקלאצ'י הלבנה שלו, כשהיא טובלת בבוץ וסוחבת את העגלה השבורה, בעוד שהסוחר הגדול מסתובב בין חצרות הגויים ומכריז על סחורתו המעולה. לכיוון הכפר הוביל „אלטע זאכן" והביתה חזר כסוחר ביצים מדופלם. „משתלם לא משתלם", היה מכריז, העיקר לעשות חילופין, מסחר, אתם מבינים?... ותוצאות המסחר היו, במקרה הטוב — סחורה פגומה וביצים שבורות, ולעתים — עצמות מפורקות ושיבה למיטה החולה.

הכול ראו בו, בפידומי, יצור משונה ועלוב, המהווה מקור לבדיחות חדשות ולעג עוקצני. בסיפוריו של ישראל־הערש, תופסת משפחת פידומי עם הסוס המפורסם מקום כבוד, וכגיבור המחזה מופיע כרגיל הבעל בכבודו ובעצמו.

עם פידומי לא יסכים אף עגלון אחד „זיך צושפאנען", לאמור, לשתף פעולה. ושיע בעל־עגלה תמיד היה מוותר על עזרתו באמרו: „לרתום את הסוס הפידומאי לעגלתי משמע להוסיף למשא עוד פגר חי"...

ומה שקשור בסוסו, הרי גם הוא אינו יצור רגיל. מידת העונשים הרגילה והשוט המקובל שוב אינם עושים שום רושם עליו וכשהצלפת אותו יתר על המידה — סובב ראשו בעקשנות, חשף את שיניו וכאילו צחק עליך ושאל: „האינך מכיר את בעלי, רק לו הפטנט להפעיל אותי וחבל על הטירחה... ופידומי היה יוצא, כולו אומר חגיגיות, התקרב בצעדים איטיים לעגלתו, פרש ידיו המלוכלכות על אחורי הסוס ובתנופה הזיזו ממקומו... אכן, יודע אדם נפש בהמתו... על כגון דא היו אומרים הלצים: „גם הסוס האט זיך פידומיט"...

יעקב ריז

וואכעדיקייט אין בית־מדרש

דאס סאמע בעסטע ווינקל אין שטעטל איז געווען דער בית־המדרש, וואס האט געדינט פאר אלע צוועקן: מען האט דארטן געדאווונט, געזאגט א קאפיטל תהילים, געהאנדלט, געשפילט אין קארטן. שבת נאכמיטאג, ווען איציק דער שמש מיטן צונאמען קריש, האט זיך געלעגט אפרוען אין זיין קליין שטובעלע, ווו עס האבן געוווינט צוזאמען פינף נפשות, האט זיך באוויזן שמילעק, דער שטעטלשער מעשוגענער (ווי קען עפעס זיין א שטעטל אָן א מעשוגענעם), געגעבן א פייף, און ווי פון אונטער דער ערד זיינען אויסגעוואקסן עטלעכע חברהנאקעס און דורכן פענצטער זיך אריינגעקליבן אין בית־מדרש. שמילעק פלעגט דאן מיט א שטיק האלץ פארשפארן איציקס טיר און עס האט זיך אנגעהויבן אן אזארט שפיל מיט קארטן... ווען דער משוגענער פלעגט פארשפילן פלעגט ער אנהויבן צו שרייען אז מען זאל אים אפגעבן צוריק דאס געלד, פון די קולות האט זיך אויפגעכאפט דער שמש און געשריגען: „דו מעשוגענער, ביזט שוין ווידער דא,” און ער, שמילעק, פלעגט אים דורכן קליינער פענצטערל אריינהאקן אן האנטוך אין קאפ אריין... עס איז דארטן אין בית־מדרש געשאפן געווארן אלערליי טראנזאקציעס: עס זיינען דארטן פארקויפט געווארן גאנצע טאנען תבואה צווישן מנחה און מעריב... ביי „אשרי” איז מען דורכגעקומען מיט די פרייזן, און ביי קלאפן זיך „על חטא” — זיך געשווירן בנאמנות, אז מען דערלעגט נאך צום געשעפט... אין די ווינקלען זיינען פארגעקומען געהיימע סאציאליסטישע פארזאמלונגען פון דער יוגנט. ווער האט זיך דען געקענט גלויבן אויף די בחורים, וועלכע זיצן צוזאמען און שאקלן זיך געשמאק איבערן סידור, אז זיי זאלן גאר שמועסן איבער מארקס טעאריע... און זאלן גאר וועלן אויסלעזן די וועלט פון פארשקלאפונג...

מבית ומקרוב

אייגנס און נאנט

דוד מרנץ

משפחות בעיירה

בית אבי ז״ל

בגיל רך רחקתי מבית אבי. בן 15־16 הייתי, כשיצאתי את בית הורי ללמוד, ומשם להכשרה ולעלייה ארצה. אבל, כאשר מתייחד אני עם העבר, הכול קם לנגד עיני — הבית, המשפחה, העיירה. דמויות נשכחות עלי כאילו קמו לתחייה, בעיניים דומעות נפגשים מבטים קודרים, מלאי יגון, וסימן שאלה אחד גדול בפניהם: הידעתם עלינו?...

סבא וסבתא

סבי יחיאל משה ז״ל מוצאו מלוצק, חתנו של הרב דוד־בער. למדן מופלג היה, איש ירא שמים, קנאי ואדוק. שנא פשרות — עם עצמו ועם אחרים. כל ימי חייו ישב ולמד. נכנס ל„פרדס״ ויצא ממנו בשלום. התעמק גם ב„קבלה״. עולמו הפיזי והכלכלי לא שפר עליו ועל הסבתא פרומה, כי בענייני מסחר בטלן גמור היה וגם הסבתא לא היתה בהם אשת חייל. בצעירותו היתה לו חנות לחומרי בניין, אבל בהנהלתו לא האירו לו העסקים פנים. המצב השתנה כשהעניינים עברו לידי אבא. אז השתחרר הסבא מעול פרנסה, התעלם כמעט מעולו של העולם הזה, והתמסר כולו לעולמו הרוחני, שהיה עשיר ועמוק. יום ולילה ישב ולמד, בלילות לאור מנורת נפט קטנה או נר. כל כמה שנים התקיימה מסיבת סיום לימודי הש״ס. פרקים שלמים ידע בעל־פה. ידע לצטט בעל־פה פירושים שונים על התלמוד. ה„שולחן ערוך״ היה שגור על פיו. היה בעל תואר רב, ולא השתמש בו. עניו, צנוע, קפדן וגם קמצן היה... מצד אחד דאב לבו, שהנו סמוך על שולחן בנו; מאידך שמח, שמזכה הוא את אבא־בנו במצווה גדולה — כיבוד אב ואם... בזכות זו יגיע לאריכות ימים. גזר על עצמו חיי סגפנות, התנזר מתענוגות העולם הזה. אף פעם לא אכל לשובע, וזאת מכמה טעמים: א. היה אומר ומצטט דברי חז״ל: „מרבה בשר מרבה רימה״; ב. במקורות שלנו כתוב, שלמען בריאותו של האדם מוטב להישאר קצת רעב אחרי כל ארוחה. אכילה גסה ודשנה גורמת לחולי, בייחוד הסתמך על הרמב״ם. היה צם בכל יום שני וחמישי בשבוע. בחיי העולם הזה ראה פרוזדור מלא מכשולים. אדם חייב להיזהר, להזדכך, על מנת להגיע טהור וראוי לטרקלין של מעלה.

בערוב ימיו לימד כמה נערים גמרא. כוונתו היתה להציל את הנוער מתרבות רעה, שהשתלטה על העיירה של ה„ציוניסטים" וה„הבראיסטים" למיניהם. בייחוד רצה להציל על־ידי כך את נכדו יחידו. הוא רצה לראות בו ממשיך בתורה ובמעשים טובים. נלחם, נאבק בזירמי הזמן, הטיף בשער, זעק, שאינו יכול לעבור בחוצות העיירה, כי היא מלאת חטאת. בייחוד לחם ב„ציוניסטים", המתגרים בקדוש־ברוך־הוא, הרוצים לקרב את הקץ במעשים שאינם ראויים ליהודי. הם חיללו את עולמו, שיבשו את השגותיו על ירושלים של מעלה. לדבריו, סיכנו הם את תחית המתים. הוא גינה גם את אלה, שישבו כבר בארץ ובתוכם את נטורי הקרתא. לשם, לארץ הקודש, אמר, נגיע עם משיח צדקנו.

מלא רוגז, צער ויגון על עולמו המתמוטט, על נכדו, שיצא ל„תרבות רעה" ונהפך למסית ומדיח אחרים — ל„ציוניסט". אמר עליו, על נכדו, לאבי: „מחריביך ומהרסיך ממך יצאו". נאסף לעמו בגיל 64. חצי שנה אחריו נפטרה הסבתא פרומה. הם השאירו אחריהם שני ילדים, את אבי ואת דודתי שרה, שהתחתנה עם חיים קופרגלוס ממלינוב; להם היו שלושה ילדים.

אבי אפרים ואמי אסתר לבית סורוז׳ר

כנהוג בימים ההם, בגיל צעיר התחתן אבי עם אמי, ילידת ברמלה בת עזריאל סורז׳ה. אדם בעל צורה ותואר היה אבי. בעל תורה ועמה דרך ארץ. גבה קומה, רחב גרם, שערות ראש שחורות וזקן אדום, עיניים לו חומות ופיקחות. חריף מוח וחריף שכל. בגיל צעיר קיבל עליו את עול פרנסת משפחתו ופרנסת בית סבא. ראה הצלחה במעשה ידיו. ידע לכלכל את ענייניו בתבונה ובשכל.

ב־1908 נולדה אחותי, הבת הבכירה בת שבע. כעבור שנתיים נולדה אחותי השנייה בלומה. על סף המלחמה הראשונה, ב־1914, נולד הבן.

הנה קרבו ימי מלחמת העולם הראשונה ואבא בגיל צבא. המשפחה מחליטה, שעל אבא לברוח ולא להתייצב לצבא. קרוב לארבע שנים התגלגל אבא בעיירות גליציה שונות. התפרנס משכר לימוד וכדו׳; בגמר המלחמה שב הביתה. הקרבות עדיין לא שככו. התלקחה המלחמה בין הפולנים לרוסים. כנופיות־כנופיות לוחמים התפרצו מדי פעם העירה, חמסו ושדדו; והעיר עברה מיד ליד.

עד אשר התייצב השלטון הפולני ליקט אבא את השרידים שנשארו ומתחיל לבנות את ביתו. בשנת 1918 נולדה האחות השלישית, בתיה. אבא הספיק בינתיים לבנות בית אבן מלבנים אדומות. פתח ופיתח חנות לחומרי

בורגני, כאילו היה הוא אחד מאבות העיירה. ובכל יום שישי, בחזרן מבית המרחץ, היה רב הערשל מתיישב על הדום רגליו, מוציא את הערדליים מתחת למטה, מעביר מעליהן במברשת קטנה מבקבוק הלכה השחורה ומחזירן לקופסה. הפדנטיות ושמירת הניקיון היתה טבועה בדמו ואף לבנו יעקב ולנכדו האהוב מכול — מוטילי — הוריש לא מעט מתכונות אלה. יעקילי היה מבריק את נעליו במטפחת אף נקייה ומקופלת להפליא, ואילו מוטילי לא נפרד מהמסרק וגם למיטה נכנס תמיד עם בלורית מסורקת ומסודרת.

והסבתא...

מילדות קרא לה „אמא", ולמרות שתואר זה מתעלה מעל הכל — שיא הקירבה בסולם הדרגות — במקרה שלפנינו נראה הוא חיוור מדי ואינו מהווה גמול מספיק למושגי אמהות, כפי שהוכחו על ידי סבתא פריידה. היתה זו אשה צדקנית בעלת נפש עדינה ולב יוצא מהכלל. טיפוס מיוחד בדורה, פקחית, בעלת מרץ ומעוף ומנוסה גם במסחר. היא היתה הרוח החיה במשפחה והמפרנסת הראשית שלה. אגב, מקורות הפרנסה במשפחת קורוטקי היו דלים מאוד ואלמלא אומץ לבה וההעזה המיוחדת של אשת חייל זו, מי חכם ויאמר, לאן היו הדברים מתגלגלים...

כל מרצה ואהבתה היו נתונים לנכדה מוטילי, אשר נתייתם מאמו בעת הלידה ולמענו היתה מוכנה לכול. מלאכת מהילת ה„וודקה", ערבובה במים פושרים והחתמתה בחותמת „המונופול הלאומי שלה" היתה אמנם מסוכנת מדי בשביל אשה בגילה, ברם כשרה ביותר למען השגת המטרה הסופית. „מוטילי שלי חייב ללמוד בגימנסיה יחד עם בנה של ויטיה האמידה ואסור לו, שירגיש במחסור כלשהו, כי הדבר עלול להזיק לבריאותו של הילד. ואילו לקונים — ודאי לא יזיק להם כשאחוז הכוהל לא יענה לדרישותיהם המופרזות..." — היתה מתפארת בפני אמי, כשנימה של צער וסבל משתמעת מדבריה.

היא הצטיינה בניהול בית ברוח היהדות ובימי שבת היתה מתקשטת בפאתה הנכרית ובתלבושתה החגיגית, נהנית מהמסובים, ובעיקר מהנכד האומלל והמאושר כאחד. קשה להשוות את הלכות הבית וסידוריו של הסבתא לבתים אחרים בטרוביץ. החדרים המנוקים, המפה הצחורה הפרושה על השולחן, והפמוטות המבריקים עם הנרות הדולקים השרו כאן רוח מיוחדת, והסבתא, טובת התואר ובעלת העיניים היוקדות ידעה לעניין את המסובים בשיחה שוטפת מלאת עניין וחכמה.

פריידה היתה מפורסמת בשל מכתביה מלאי הצער והכתיב היפה.

במכתבים אלה, ששלחה לקנדה ולאמריקה, לא הפריזה במאומה, ולמרות היות תוכנם חזק ומשכנע, שידע „להזיז קירות" היה גם בסופם משהו מהעליז והמשמח, מהם השתמעה התקווה הגדולה והציפיה האינסופית של נשי הגולה. היא גם היתה מייעצת לנשים אחרות בדבר ניסוח מכתביהן ולעיתים עשתה עבודתן במס־רות ובהיגיון רב, שגבלו בגאוניות.

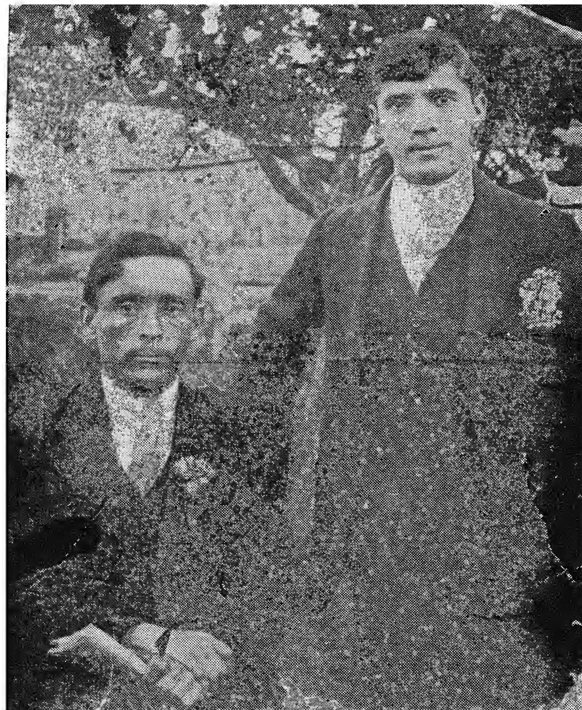
והילדים שלה, למרות שגרמו מעט צרות, אהבוה אהבה אלוהית ואף במשחקי הקלפים שלהם לא נפרדו ממיטת הסבתא, מקום ששימש כסגולה לקלף טוב... ומה לא עשתה הסבתא־האם למען מוטילי שלה?.. וכשהופיעו השחקנים בני ה־10 על הבמה בבית מאיר סולטיס ונוכחו לפתע בהעדר הפרדה בין הבמה לקהל — הסבתא שלנו היא שתפרה בחיפזון את המסך משני סדינים, שהשאילה לצורך חיוני זה ישר מחדר המיטות שלה.

ב„חדר" נהגו במוטילי לפי סטטוס מיוחד. מצבו היה מאוד דומה לילדי נסיך מאגדות המזרח, ואוי לו למורה, שנהג בו כביתר ילדי הכיתה. הסבתא היתה מפצירה בו, בשמואליק, „מעלי", שלא יגער בילד, שמא עלול הדבר לפגוע בנפשו העדינה והרי סוף סוף יתום הוא... בפרוזדור הארוך שבגימנסיה בלוצק היתה מתעטפת בצעיפה הארוך, מתרוצצת ממורה למורה, מצביעה בפניהם על הקשיים העצומים, הנערמים לפני הילד, ומבקשת לנהוג בו מלפנים משורת הדין. „לא חשוב כשהפולנית לא כל־כך שגורה על פיו, ילדי הפרובינציה משתמשים יותר בשפת האם... תוותרי לו, גב' ויסבורד, על שאינו מקפיד בלימודי השירים הזרים, והשירים שלנו יפים יותר משלהם ולמוטילי שלי נפש יהודית חמה..."

ונדמה לי שאף אישה טרוביצאית אחת לא עלתה עליה בפיקחותה, בקסמה האישי, בחיוכה השובה לבבות ובדברי הטעם שלה. לעתים, כשהיתה מתבוננת בי במבטה הבוחן והדוקרני ומודדת אותי מכף רגל ועד ראש — ניבט מעיניה העצב האישי שלה ולרגע נדמה היה, כי היא מקנאת וכועסת על הגורלות של ילדי כיתה אחת השונים מן הקצה אל הקצה. במבטה זה, שלא הרפה ממני, הצליחה להביא אותי במבוכה, ומשום־מה הרגשתי את עצמי שלא בנוח והחילותי להיסוג ולחפש את דלת היציאה, ואולם היא, משהבחינה בדבר, תפסה בידי הרועדת והפליטה לאחר דומייה ארוכה, „לא ילדי, לא בך האשם, כזהו העולם האכזרי..." ושוב אותם נמשים, שוב אותן גומות חן, שוב אותה הבעת שובבות, המאפיינת כל כך את המשפחה כולה.

ומאחר ששתתה מהכוס המרה כל ימיה, והעולם הנאה התאכזר לה יותר מלכל אם וסבתא טרוביצאית, נמנע ממנה האסון הגדול, שפקד את כולנו,

וממש על סף כניסת הצורר הגרמני נפרדה מאתנו. באחד מימי שישי של השילטון הסוביטי הספיקה לברך על הנרות, עלתה על משכבה ונפטרה מיתת נשיקה, כפי ש־יאה לאישה צדקנית ולאם יהודייה, שכה הרבה סבלה. יהא שמה המבורך לדוגמה לכל אם וסבתא בישראל.

האחים: יושב — אברהם ז״ל אביו של מוטילי
עומד — שלמה יב״ל, אביה של מילי.

בנימין שמש

מ ש פ ח ת י

משפחת ברוך קיגל

הסבא, ר' ברוך קסלר ז"ל, או לפי הכינוי: ברוך קוגל, היה בנו של רב מפורסם בווהלין — הרב בנימין מאוסטרוז'ץ. בעשרות עיירות במחוז, מקום שם גרים היו מבני משפחתו, קראו לילדים, שנולדו להם, בשם בנימין, על שמו של הרב המפורסם והגאון. בישראל גרים כמה מהנינים, אשר נקראים גם הם בשמו.

ר' ברוך היה איש ציבור מובהק ועסק כל הזמן בצורכי ציבור ומילא רוב התפקידים בבית הכנסת שבעיירתנו... היה גבאי, בעל תפילה, והיה תוקע בשופר. מקום מושבו בבית הכנסת היה על־יד ארון הקודש. בקרב מתפללי בית הכנסת היה נחשב המקום יותר מ„המזרח". וכשצריכים היו לבנות מחדש את בית הכנסת, נרתם בכל כוחו לעבודת הקודש. סירטט את התכנית של הבנין והשתדל לבנות בית כנסת „מפואר" כ„מקדש מעט". מרבית הבנייה היתה בהתנדבות: כל אנשי העיירה השתתפו בעבודת הקודש, גויסו כל תלמידי ה„חדרים" לעזרה. וכשהכסף לא הספיק לגמירת בית הכנסת וקשה היה לאספו בין המתפללים הציע סבא הצעה מחוכמת. דהיינו, בשבת, בשעת התפילה, כשבית הכנסת היה מלא מפה לפה, הכריז מעל ה„בילמר" (הבמה) בשם ועד בית הכנסת, שעל כל המתפללים להשאיר את טליתותיהם בבית הכנסת, ובמוצאי שבת לבוא ולפדותן בעבור סכום כסף, אשר הוחלט מראש... ללא כל התנגדות השאירו המתפללים את טליתותיהם בבית הכנסת. ואכן, במוצאי שבת באו רוב האנשים לפדות את טליתותיהם והדבר הצליח מאוד; הכסף נאסף ועבודת הבנייה נגמרה.

הסבא היה בעל תפילה טוב. תמיד היה מתפלל „שחרית" (משום שהיה כהן). את החזרות היה עושה בבית, בעיקר ערב „הימים הנוראים". לא פעם שמענו את תפילות ראש השנה הבוקעות מהחדר הסמוך. בעיקר תפילת „המלך" שבה היה מתחיל את השחרית. בהגיע חודש אלול היה מתחיל גם בחזרות בשופר; היה לו שופר קטן ויפה ולא נתן אותו מעולם לאיש כלשהו לגעת בו... זה היה „פרטי" בהחלט... בשופר זה תקע בראש־השנה, וגיסו, רב העיירה רב מרדכי נטע, היה מקריא את כינויי התקיעות. הוא היה גם הכהן „הגדול" בבית הכנסת. בשעת ברכת הכהנים הוא היה המתחיל את הברכות וקולו היה נשמע ברמה...

וכשנשאה לו פנאי לאחר עבודתו בצורכי ציבור, היה עוזר לסבתא בחנות... ובלילות היה יושב עד שעה מאוחרת ולומד תורה וגמרא וספרי הקודש לא משו מידיו יומם ולילה. היתה לו קורת־רוח רבה ממשפחתו הענפה, אהב והתגאה בבנו יחידו, מוינה, אשר היה עלוי: חכם ומשכיל וכן טוב־לב; יודע תורה וגמרא.

מוינה ואשתו מניה נרצחו בדובנה. ילדיהם מיכאל ולובה ניצלו מהשואה ונמצאים באמריקה.

הסבתא חוה ז״ל היתה אשה טובת־לב ומסורה לילדים ולנכדים, היתה יושבת מהבוקר עד הערב בחנות. וגם את עבודות הבית היתה מסדרת בעצמה ללא כל עזרה. היא היתה דואגת שלסבא יהיה פנאי גם ללמוד תורה וגם לעסוק בצורכי ציבור. אנחנו, הנכדים, אהבנו אותה מאוד.
היינו מבקרים אצלה בחנות לעתים קרובות ותמיד קיבלנו דברים מתוקים וכן כסף קטן לקניית דברים. בין המתנות הרבות היו גם קופסאות גפרורים, שבעבורם קיבלנו אצל האיכרים בשוק כובעים מלאים דובדבנים אדומים ומתוקים... למרות היות הסבתא בגיל הזקנה לא הסכימה למסור את החנות ולחיות מתמיכותיהם של הילדים.

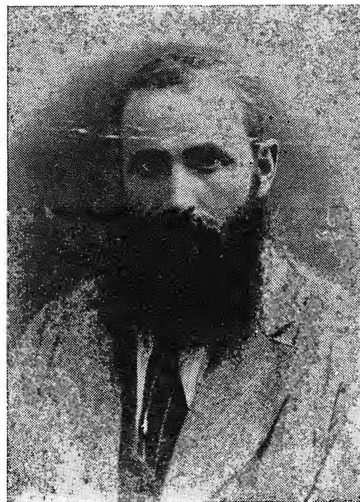
וכשהסבתא מתה, אמר הסבא, שאין טעם לחיות בלעדיה וזמן קצר לאחר מותה מת גם הוא. הם חיו חיים צנועים, פשוטים ושקטים והיו למופת להרבה משפחות בעיירתנו.

משפחת יוסף שמש

אבא, ר׳ יוסף שמש ז״ל, נולד בעיירה טרוכנברוד בווהלין. בגיל 10 נתייתם מאביו, שהניח אחריו אלמנה והרבה ילדים רכים, רובם בנות; עליו נפל הגורל לפרנס את המשפחה. בגיל 10 התחיל לעבוד כדי לקיים את המשפחה. כאשר צריך היה להתייצב לצבא הצאר ניקולאי, היה כבר נשוי. הסבא והסבתא הציעו לו „עצה״ איך להשתמט מהצבא: שיעשה לעצמו מום, כמו שרבים בעיירתנו עשו זאת. אולם אבא לא הסכים לזה והתגייס לצבא. בשנת 1905 השתתף במלחמה ביפן והגיע עד חרבין. גילה אומץ לב בזמן המלחמה, נפצע וקיבל מהצאר בעד אומץ ליבו מדליות זהב, ואבא היה גאה על כך.

בסוף מלחמת העולם הראשונה, כאשר פרצה המהפכה ברוסיה והשלטון עבר מיד ליד וצבאו של פטלורה הגיע לעיירתנו והתחיל לשדוד בכל הבתים

של היהודים דברי זהב, אוכל ומלבושים ומכל הבא ליד — הסתתרו רובם הגדול של הנשים והטף במרתף גדול, אשר היה בעיירתנו ושימש כמקלט בזמן המלחמה. ביום בהיר אחד הופיעו לפתע שני חיילים מאנשי צבא פטלורה ליד פתח המרתף, חמושים ברובים, דרשו כסף וזהב ואיימו בהרג, אם לא יקבלו במשך כמה רגעים את דרישתם, וקמה מהומה בין האנשים, שנמצאו במרתף. אבא, שנמצא גם הוא באותו זמן במרתף, ניגש לחיילים והראה להם את מדליות הזהב, שקיבל מהצאר. התחיל דין ודברים בין אבא ובין החיילים ולבסוף הוציא אבא בכוח מאחד החיילים את רובהו... מיד אחר מעשה זה ברח החייל הראשון ואילו החייל השני התחיל להתחנן לפני אבא, שיחזיר לו את רובהו; הוא פחד לחזור ליחידתו בלי רובה. תחילה סירב אבא להחזיר לו את הרובה, אולם אחרי הפצרות רבות מפי האנשים, שהיו במרתף, החזיר. החייל נמלט בבושה מהמקום.

יוסף שמש (חתנו של ברוך קיגל)

אבא דאג למשפחתו והשתדל לחנך את ילדיו אצל מורים טובים בעיירתנו; אותם שלח ללמוד בחדרו של יחיאל־משה, אשר היה ה„חדר" הטוב בעיירתנו, וגם אצל מורה פרטי, משה פלקס. לאחר־מכן נשלחתי להמשיך בלימודים בישיבה של לוצק.

אבא ואמא שרה, אחותי זלטה, שני אחים שלמה וראובן — כולם נרצחו בזמן המלחמה. יהי זכרם ברוך.

יעקב־יוסף ברנשטיין

יהודי משכיל היה וידע ללמוד דף גמרא. היה תמיד שמח ועליז ואופטימי מטבעו. תמיד היה מפזם איזה ניגון חסידי או שיר רוסי עליז ובת־צחוק היתה נסוכה על פניו. למרות היות מצבו הכלכלי לא מזהיר ביותר, והשטרות הופיעו כמעט יום־יום וצריך היה הרבה כסף לפדותם בזמן לפני שסוגרים את הדואר אצל קויבר, והקונות „השיקסות" המיוחלות לא באו בהמוניהם לקנות אצלו — לא נפל ברוחו... היה נכנס לחדר הילדים ויחד אתם מתחיל לשיר שירים עליזים או ניגון חסידי שמח ומחא־כף... השכנים מסביב ביתו בשמעם כי מביתו של יעקב־יוסף בוקעת שירה עליזה, היו חושבים בלבם, כי ודאי היה היום ליעקב־יוסף „פדיון שמן", אם הוא שמח כל־כך...

הוא לא היה מתעסק בצורכי ציבור בעיירתנו, אולם היו לו כמה ידידים טובים ,אשר אתם היה נפגש ומשוחח על דברים העומדים ברומו של העולם. אחד מהם היה בערל שדה. איש משכיל ופיקח, עניו ונחבא אל הכלים, מדבר בקול שקט ובבת צחוק לבבי. היו נפגשים אצל יעקב על כוס תה של שבת ומשוחחים על ענייני עיירה ועל מאמרי עתונות: של ה„היינט" — מיהושע טון ושל ה„מומנט" מהסופר הלל צייטלין, ועוד על סופרים מפורסמים של העיתונות האידישאית בפולניה, וכן על פוליטיקה, אשר מנהלת ממשלת פולין וגם מהנעשה בארץ ישראל; וככה מבלים שעות רבות.

המבקר השני היה מיכאל קרוינשטיין. הוא היה איש טוב לב ותמיד היה עוזר בגמילות־חסדים. מצבו הכלכלי היה טוב, היה חייט וגם סוחר ופרנסתו היתה בשפע. יעקב־יוסי היה אצלו „לקוח" קבוע והיה תמיד מקבל גמילות־חסדים ל„סובב" את העסק ולשלם את השטרות בזמנם. על אף מצבו הכלכלי הקשה של יעקב־יוסף שלח את בניו נחצי ובנימין ללמוד בלמברג באוניברסיטה; זו הפעם הראשונה בהיסטוריה של עיירתנו שנשלחו ממנה ללמוד באוניברסיטה. מותם היה טראגי ביותר: כשפרצה המלחמה נמצאו נחצי ובנימין בלמברג. מחשש לחייהם נסע יעקב־יוסי לשם להביא אותם לטרוביץ, וכאן, מצאו את מותם יחד עם אנשי העיירה. אשתו טעמי ובתו חוה היו בגיטו באוסטרוז'ץ; לפני השיחרור נרצחו על־ידי הנאצים ימ"ש.

מוינע בן ברוך קיגל

איש תמים וישר היה מוינע. ידע את התנ"ך על פה. היה ער לכל הנעשה בעולם. נחשב לאחד המשכילים הטובים שבחבורתו. נשא לאשה אחת

מיוצאי העיר דובנו ועבר לגור שמה. נולדו להם שני ילדים בן ובת, אשר מזלם האיר להם פנים והם נשארו בחיים. שניהם עברו את כל שבעת מדורי הגיהנום של המלחמה האכזרית. אך סוף סוף זכו להתגבר על כל המכשולים ולהגיע לארצות הברית. שם בנו את ביתם, בית יהודי חם וער לנעשה לכל יהודי העולם ובפרט ליהודי ישראל.

מפי הרשל: יהודית זכאי־פירר

צריף השדים...

בוולגס — בעמק מאחורי ביתו של דודי ברוך ז״ל עמד צריף רעוע. סיפורים שונים ומשונים סיפרו על הצריף הזה ועל שוכניו. סיפרו, כי שדים ורוחות שוכנים בתוכו. ובעיקר אמרו, כי תמיד רואים בחלון אות — עוף טורף, סובה בלע״ז — המציץ החוצה. ומי שרק יסתכל ויראה את האות, סופו מר יהיה. כמובן שפחדנו לעבור על יד הצריף, ולהביט עליו — הס מלהזכיר.

בעלת הבית היתה גבנת, שמה...

היא היתה נוהגת, בכל יום שישי לעבור מבית לבית, שק על שכמה ולקבל מכל משפחה חלה לכבוד שבת. היו מכינים בשבילה חלה מיוחדת וכל משפחה ידעה בערך את הזמן, בו היא צריכה להגיע. תמיד שאלו והתפלאו — מה היא עושה עם כל כך הרבה חלות? כמובן, גם דבר זה שימש הוכחה, כי בחלות היא מכלכלת את השדים והרוחות... הצורר לא פסח גם עליה. השדים והרוחות לא הצליחו להצילה.

יהודית זכאי־פירר

מיכאל וראובן

משפחתנו, משפחת רברמן

הסב דויד

בהעדר מקורות יניקה אחרים, פרט לצרור הזיכרונות האישיים, קשה מאוד למצות את כל החומר העובדתי על התהוות משפחתי בעיירה. לפיכך נאלץ אני לפסוח על ההיסטוריה ולהסתפק בזיכרונות מחוספסים ובחוטים סמויים מהעין, שעברו עיבודים, צירופים והברקות שונות, בדומה לאגדה קדומה, העוברת מפה אל פה ומפיצה הראשון אינו מתגלה לעולם...

ובהתאם לסיפורים אלה, שנקלטו בזמנו מפי סבא דויד, הוחלף שם משפחתנו מקולטון לרברמן, ומקורו מהעיר רובשוב שבפולין. את ביתו הישן הקים סבא בטרוביץ זמן־מה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, וכשזה נהרס — נבנה על ידו הבית החדש, במרכז העיירה, על גבעה המשקיפה על הנהר איקוא והכפרים ליכצ׳יוקה ו־רווניץ׳ מעברו השני. סבא דויד (דויד חנה רייזיס) היה איש נמוך קומה, רזה ועטור זקן לבן ויפה מידות. היה זה איש המעשה, בעל חוש מסחרי מפותח למדי, שרוב ימיו הקדיש לפרנסת המשפחה. יום עבודתו היה גדוש ומעניין, ובין מסחר אחד למשנהו נהג „לחטוף" א בלעטל גמרא ואף לשתף את נכדיו במלאכה זו... הוא לא היה מהלמדנים המופלגים — ובכאלה נתברכה עיירתנו לרוב — אך בידיעותיו אהב להתחלק ולהשרישן במוחות הצעירים של נכדיו. וכשמקורותיו הפרטיים נתדלדלו היה הוא הבורר והמחליט — לאיזה רבי יישלח הילד.

היו לו, לסבי, ויכוחים חריפים וחילוקי דעות רציניים עם אבי־בנו בעניין העשרת מקורות הפרנסה ואף זכור לי מקרה שהדברים הגיעו עד כדי בירוח פומבי. סבי לא הסכים להעברת כל העושר לבנו היחיד ולהיזקק לחסדו בבוא המועד — הוא דגל בתיאוריה המתקדמת, שאגב היתה מוזרה במקצת בימים ההם, בהשתדלו לחלק חלק מהונו בין אבי לנכדתו גיטל, אותה גם שיתף במסחר הגלנטריה, הגובל בחנות הבדים שלנו, ואשר הפריע בגידול ובפיתוח מסחרנו. בנוסף לכך ניהל הזקן, במשותף עם הערשל טופילער, בית מסחר לתבואות, ועד ימיו האחרונים היה ער ותוסס, בעל דעות חזקות למדי ולא נתון להשפעה כלשהי. בריב על הקיר המשותף שבין שתי החנויות היתה ידו של הסב על העליונה, ורק לאחר שנים מספר חזר השקט היחסי במשפחה, ושוב יכול

היה סבי להפליג לים הסיפורים האגדתיים אודות הרבי מאוליק בלילות השבת המפוארים, שטעמם מורגש היטב גם בימים אלה.

סבי היה משגיח על הכשרות ובעיקר נהג לבדוק ולשמור לבל יתגנב, חס־ושלום, אוכל לפה הילדים לפני תפילת שחרית. למטרה זו מצא לו שפה משותפת עם עוזרת הבית, „השיקצה", והיא שחייבת היתה לבדוק, אם ניכרו סימני רצועת התפילין על אמת ידו של הילד, בטרם הגישה לו פת שחרית...

עם כניסת הצבא האדום, נחרב עליו עולמו. המשטר החדש, שלא היה לפי רוחו הכריחו להיגמל מ„הסימפטומים הרכושניים" ולהתמסר אך ורק להתייחדות עם בוראו. וכן להתנזר מעבודה, אותה אהב מילדות ואשר הכניסה בו רוח חיים. הוא ציפה לגואל וחלם על „חדש ימינו כקדם", אך הפעם הופיע הגואל בצורת שטן גרמני, שאת נחת זרועו הרגיש לא פעם. הוא הזדקן במשך שנה אחת מעל למשוער, קומתו הנמוכה הצטמקה עוד יותר ובבוא השעה הגורלית, עת הובל יחד עם ה־130 לשחיטה הראשונה, קרה הנס הפרטי שלו והוא נעזב לנפשו, בטענה, „שחבל לבזבז כדור על זולל העופות הזקן", כפי שנוסחה על־ידי ראש הס.ס. אשר ניצח על פעולת ההשמדה.

בריצה ממקום ההריגה, הגיע הזקן לביתו, הסתגר בחדרו ונרדם מעל דף המשניות בעת שערך חשבונו הפרטי עם אלוהיו. הוא נפטר במיטתו כעבור חצי שנה, ביום חג הפורים שנת 1942.

א ב י

אבי, ישראל־ברוך, היה משחר ימיו ילד צנום ומפונק, כבן יחיד בזמנו, וסבתא צירל תמיד נמצאה בעקבותיו. מעודף שמירה ופינוקים נפל למשכב ובהתאם להמלצתו של הרבי מאוליק צורף לו שם נוסף, שלישי במספר, אשר מתפקידו היה לשמור על הילד הרך מעין רעה ומכל מיני הפתעות בלתי רצויות... והשם החדש, אלתר, כמשמעותו בלע"ז, מילא תפקידו בנאמנות כל עוד נמצא בד' אמותיו ותחת השפעתו של הרבי. ואולם, במרוצת הזמן, כשהקערה נהפכה על פיה וחסותו של הרבי לא עמדה לו עוד, נאלץ היה להיאבק על בריאותו, כיתר בני טרוביץ מהתקופה ההיא. היה זה איש פשוט הליכות, נמוך קומה וצנום, בעל לב חם, ישר ונוח לבריות.

אבי לא ראה בעין יפה את התפתחות המסחר בעיירה הקטנטונת, שמרבית אנשיה דבקו בו; לדעתו היווה הוא מקור כל הצרות והרעות. בהתאם להכרתו, חייב יהודי להתפרנס מזיעת אפיו כיתר אומות העולם ולא להיגרר אחרי עבודות קלות ומבישות. במסחר הבדים שלנו שימש הוא כאדמיניסטרטור בלבד, הבודק ורושם ומביע את דעותיו, מבלי להיכנס לתחום המכירות, אותן לא סבל. „אנחנו זקוקים לאנשים כמאיר בן־ציונס, אלמנט בריא בגוף ובנפש, לאיכרים יהודיים, המכבדים את עצמם ומביאים כבוד ותועלת לכלל" — היה אומר תמיד בעת שיחה.

הוא רכש חלקה באדמת הצ׳כים, אשר בכפר פודהייץ, למד היטב את תורת החקלאות, ומאז כמעט לא נראה בחנות הבדים. השקפתו בחיים היתה כפרית יותר, הוא אהב את האדמה ואת פירותיה. את רוב השבתות הקדיש לטיול לחלקה שלו ולשיחות עם השכנים הגויים. וכשהציקו לו הרבה בעיירה — ברח לשדות; שם מצא מנוחה ושלווה, והם גם שהצילו אותו במומנטים הקריטיים בחייו. אבי לא נשמע לשמועות, ולא נגרר כאחרים למרתף היוניסיס; הוא אסף את בניו וברח לשדות, תחת כיפת השמים — ולא מוכן היה להקל על עבודת הצוררים, שהתחקו על עקבותיו.

מעולם לא שמעתי את אבי מותח ביקורת על אחרים, ויהיה זה בענייני פרנסה, התנהגות או דת. הוא דבק במסורת היהודית, ולמרות היותו רגיל להעביר תער על זקנו בכל ימי שישי אצל הספר הטרוביצאי איזיק ריז — על שלושת התפילות שמר בקפדנות, גם בשהותו מחוץ לבית. אהבתיו לראות כשהוא מתעטף בטליתו לתפילת שחרית; הערצתיו במיוחד בימי חג ובפרט בהושענה־רבה, כשהוא עובר על פני התיבה, והרי זה יום הזיכרון לאמו צירל, שכה אהב. זכורים לי גם נסיעותיו מהכפר אוסטריעוו, עת מסר לידי את המושכות ובישיבה דוממת התפלל מנחה. וכשאבי מתפלל, ומקפיץ עצמו ממושבו שלוש פעמים ב„קדוש, קדוש, קדוש", יכול היה הסוס אף לסטות מהדרך ובמושכות לא נגעו ידיו. למיותר להוסיף, כי אבי, כיתר בני טרוביץ, לא הזדקקו לסידור — הוא „פלט" את התפילה כמכונת יריה מהירה, אך שקטה מאד...

המשטר הסובייטי ושליחיו המקומיים, עם מרדכי גרינברג בראש, התאכזרו באבי ללא רחמנות, ואם נוסיף גם את מות האישה, לאחר מחלה ממארת ואיומה, נבין אולי סיבת התרופפות עצביו וסבלו הרב. אך בניגוד לכל היגיון, עוררו מצבים בלתי נסבלים אלה התנגדות, רוח לחימה ואור חיים, שנשמרו היטב גם בבקתות העלובות ואשר הפיקו קרניהם על בניו שנשארו לפליטה.

בכוח הוצא מהבקתה על־ידי המיליציה הטרוביצאית בחורף שלאחר ההשמדה הטוטלית ויחד עם בן זקוניו, צאליק, ואחדים ממשפחת משה פרלוק ומניה מלמן נורה אי־שם ביער בורמץ. עם הדלקת נר ראשון של חנוכה בדצמבר 1942 נפרדה המשפחה מראשה, ללא כל טקס קבורה — לחיפושים, לאנחות, לחיי הפקר.

ה א ם

לאמי נועד תפקיד ראשוני ומכריע בכלכלת משפחתנו וכל יתר משפחות אביה־סבי יוסף מהכפר ילוביץ׳. היא חוננה בכישרון מסחרי נדיר וכל הטרנסקציות המסחריות עברו דרכה. אין אב משפחה ,אשר יעז להחליט בענייני מסחר מבלי לקבל את הגושפנקה של ויטיה החכמה. בהסתמך על כושרה זה, שבא לה מילדות לפי קביעת הסב, החליט האחרון להתנער מתפקידו העיקרי, כאב למשפחה מרובת ילדים ולהעביר את „המושכות" לידי הבת הבכירה. בישיבות המשפחתיות מילאה אמי תפקיד של „רב סמל". כדרכה, נהגה לשמוע בסבלנות את כולם, באם ניתן היה לפייס — מה טוב, אך כשמישהו התעקש והתנגד ל„פרלמנט המשפחתי", ידעה להפסיקו, להוכיחו, ובמידת הצורך גם להלום באגרופה בשולחן ולדחות את הישיבה עד שהרוחות יירגעו... היא היתה נועזת מאוד ומהירת החלטה וגם מלאכת השיכנוע לא היתה זרה לה. גם סיבת המקרים המרובים של נישואים בין־משפחתיים מתרץ אני כמלאכת מחשבת של אמי במטרה לקצר ככל האפשר את הסבל והדאגות שבנישואי אחים ואחיות ויחד עם זאת לשמור על הרכוש המשפחתי... היו אלה נישואים מודרכים ומכוונים, אשר לא הכזיבו ועלו על פסים נכונים.

זכורני, ואני אז כבן שמונה, את הריב הקולני בין שני האחים יוסף ונחמן קליינער בעניין נישואי בניהם חנה ומוטיה. השידוך עמד להתבטל על סף החופה. כילד התרפסתי בין שני הדודים. וכשלא הצלחתי להשתיקם מיהרתי להזעיק את אמא... שני האחים הוכנסו על ידה למטבח, שם קיבלו פרק בהלכת צער גידול בנים, וכעבור דקות מספר חזרו כולם מחובקים ושמחים, והחתונה התנהלה בשעה טובה כמתוכנן.

היא היתה הרוח החיה, בעלת המעוף, ובעיקר ניחונה בראייה לטווח ארוך. לפעמים אהבה להפגין סגולות אלה בפני אורחיה, כשכולה קורנת משמחה, וקורצת לכל עבר בעיניה הפקחיות. היא רכשה את לבם, אהבתם והערצתם של רוב אנשי העיירה וכולם ידעו להעריך את יושר לבה. גם הכפריים הוקסמו

מאישיותה וכושר השפעתה ובהעדר ויטיה לא היה להם מה לעשות בחנות הבדים שלנו.

„את האגוזים הקשים תשאירו בשבילי" — היתה אומרת, בהתכוונה לסוג הקונים, הבאים רק להטריד ולשמוע מחירים. בזריזות התייצבה מול הקונה הסרבן ואחרי שיחת רעים קצרה הצליחה להיפטר מ„בובל" (שאריות פגומות), המונח עוד מימי מתושלח. לכל קונה היתה לה גישה מיוחדת ולא נזכר אני במקרה שלא, הצליחה „לעבד" את הקונה, ותמיד בדרכים כשרות, הגובלות במסחר הוגן, לפי המושגים ההם... ונזכר אני במקרה יחיד, כשכל האמצעים של ההיפנוזה האישית לא עמדו לה לאמי, ו„האגוז" בשום אופן לא ניתן לפיצוח. חשבנו לרגע, שבאין ברירה תוותר ותיכנע, אך לא כן הדבר. היא לחמה כאריה עם הקונה העקשן ועל אף סירובו המוחלט, חייב היה לקבל את הגלולה. היא הביאה אותו למצב של יאוש כללי, עולמו נחשך עליו ועל כל צרה שלא תבוא החליט לפתע להצטייד בתכריכים, כנהוג בעולם הגויי...

לעולם לא אשכח את הנסיעות עם אחי לתחנת הרכבת דמבובה־קרצ'מה לפגישה עם האם החוזרת מלמברג כשבאמתחתה מתנות לרוב וגושי בדים ענקיים מועמסים על עגלתנו. בלילות, שקידמו לנסיעה כזאת, ראיתי את אמי בחלומי כאישה גבוהה, רחבת כתפיים ופנים מבריקים ומחייכים מול פניו הדלים והחוורים של האב, והערצתי נתונה לה, כלאשת חיל, החוזרת ממסע ארוך עטורת זרי ניצחון...

לא נשאר לה די זמן לאמי להתמסר לחינוך ילדים ולשמירה על כשרות הבית. לפיכך בחרה לה בעוזרות מסורות ונאמנות, ששפת האידיש שגורה בפיהן, והן שפקדו על עבודות אלה. כל „שיקצה" היתה עוברת בחינה קפדנית, כשהבוחן המחמיר, הסבא דויד, מתבונן בבושת פנים על הקיר, והיא, הנערה, עונה באידיש טבולה במימרות לשון הקודש. איש מאתנו לא התפלא משום־כך, כשאמי נתפסה על ידי שקצה כזאת, בעת שתקעה את חוד הסכין מבשר לתוך חבילת החמאה, וזעקותיה של זו האחרונה הידהדו כרמקול בתוך הבית: „בעל־הביתטע, זאל גאט שומר מציל זיין! א טרייפע, וואס מאכט איר?..." מיד הוצאה הסכין מידי אמא ומבלי להתמהמה נתקעה בין שני לוחות הרצפה...

אמי לא סבלה את ההתחרות הגסה בממכר הבדים, שגרמה לרוגז ולשנאת־שוא. היא חייבת היתה ללחום בשני הקונקורנטים הרציניים, שהתמקמו משני צדיה, אפרים מרנץ ויעקב־יוסי ברנשטיין. היתה זו מלחמה שקטה, בלתי נמנעת

ואף פעם לא הגיעה לממדים רציניים ולהלשנות, בהן בחלה, כבשפלות שאין גדולה מזו. וגם כאן, למרות ההתחרות הפוגעת בדרכי הפרנסה, הכניסה גם את אחותה פסיה בסודות המקצוע ואף דאגה לבדים לשתי החנויות גם יחד. בעלה של פסיה, ברוך, שנתלווה לאמי כ„שומע חופשי", שימש כרביזור, ובהתנהגותו הרגיז לפעמים את אבי. אך בשום פנים לא השפיע הדבר לשינוי יחס אמי לאחותה. לסבלנותה לא היה גבול ותמיד גמלה בטוב על דבר שלא ייעשה.

היה לה לאמי „קניפל" (מין קופת גמילות חסד זעירה), עליו שמְרה כעל בבת עינה והרחיקה אותו ככל האפשר מעיני אבי. אבא ידע, אמנם, שקיימת יד סוציאלית, המפזרת כספים לנצרכי העיירה, אך לעולם לא הצליח לגלות את מקור המעין ומיקומו. בהתאם לחוש הקונספירציה היתה מחביאה את ה„קניפלעך" במקומות סתר ותמיד הצליחה להישמר לבל יעלה בעלה על עקבות־יהם... בטוחה היתה אמי משום־מה, שרוחב לבה והעזרה שהיא מעניקה הם־הם סוד הצלחתה בחיים, וכן הם מתנת אלוהים, שאין לגלותה לאיש.

כבת כפרית נאה ונבונה ידעה אמי, שחוסר השכלתה היא בעוכריה. היא הרגישה שלא בנוח בין הסוחרים הגדולים ובמיוחד כאבה ואף לחמה נגד תופעות של לעג על חשבון הסוחרים הכפריים. „חוש מסחרי בלבד, ואפילו המפותח ביותר, הנו כקליפת השום לעומת אנשים מלומדים, המבוססים על יסודות איתנים, אשר בלעדיהם אין קיום בעולם המחר" — נהגה להוכיחני לאחר ביקור אצל מורי הגימנסיה, כשהיא מנופפת בתעודה שלי, שלא נראתה לה כמספיקה.

ובשנים האחרונות, כשהמשטרה החלה להציק לסוחרי העיירה ואף לאיים עליהם בכל מיני סנקציות עד כדי סגירת מקורות הפרנסה, החלה בהלה והתרוצצות בין סוחרי העיירה. אנשינו לא ידעו, איך ובמה לקדם את פני הרעה. הדרישות נראו מופרזות ביותר ואף העשירים ביניהם לא יכלו לעמוד בהן. הקומנדנט החדש, המודרך על ידי כלבו הלבן, הרגיש מדי, לא הסכים שבנציכי סוויצ׳קאריכי תשתמש בידיה, המטובלות במי דגים מלוחים, למלא שקית הסוכר; וכאן האיום הגיע קרוב לביצוע. זעקת החנוונים, אשר ראו בהתערבות המשטרה ב„ענייניהם הפנימיים" כגזירה משמים, הגיעה עד ל„פרלמנט" בבית המדרש, ובהפסקה בין מנחה למעריב החלו בדיון הקדחתני. אותו הקומנדנט,

שחדר לכל פינה, תפס גם אחרים בקלקלתם ובניהם: את הישישה פרידה קורוטקי (אלמנת שמער־לייבצי) בת ה־70, המסירה באופן אמנותי את חותמות השעווה מבקבוקי הוודקה של המונופול הממלכתי ומוהלת אותם במים פושרים... את מעכילי משה יוניסיס בן ה־6, המפחית ממשקל התבואה על־ידי לחיצה ברגלו הקטנטונת המוסתרת בפינת המשקל, וזאת בהתאם לרמזי אביו בעל הזקנקן השחור או דודו אבא־גוי... את בתיה, בעלת הראש העקום, שאלמלא התערבות זו היו לחמיה נהפכים במשך הזמן לבלונים מנופחים. ועוד הרשימה ארוכה, ארוכה... ומה איכפת לו בעצם, לגוי החדש, כאשר אנשי שלומנו מקפיצים במקצת את „ארשין" המדידה או משחררים את המשקלות מחותמת העופרת, ובכלל — להכרית עם ועדה לנוח בימי ראשון, ימי שוק והתעשרות?...

וכאן החלו החיפושים אחרי המציל והגואל הנועז, אשר יעז לבוא בדברים עם „הכפתור הראשי", כדי לבטל את רוע הגזירה. איש לא מוכן היה להסתכן ולהציע הצעות, ואלמלא אמי, שידעה לקנות את לב אשת הקומנדנט, מי חכם יאמר, איך היה נופל דבר? ורק לאחר שחנות בנציכי נסגרה לצרכי סניטציה, החליטה אמי להפעיל את כוח השפעתה ולהציל במידת האפשר, מה שניתן עוד להציל. ענין הישישה פריידי, שאיים במאסר ממושך, נקנה אמנם בשווה כסף, ומאז נהפך „הגיבור הפולני" למכשיר בידי אמי ומספיקה היתה נוכחותה השקטה בחנות מסוימת, כדי להפכו לסניגור ולבעל מידות טובות, כיתר „אוהבי־ישראל" שנקנו בכסף רב...

כזאת היתה אמי שעה שהמסחר היה מסחר, כשחומרים ומילה טובה נקנו בשווה כסף, כשהעניינים התנהלו כסדרם. המשבר האמיתי, ששבר את רוח אמי והפילה למשכב, החל עם כניסת „צבא השיחרור האדום" לטריטוריה הפולנית בספטמבר 1939. היו לה לאמי תכניות לרוב, לעתיד הקרוב, תכניות מהפכניות, שלא העיזה לגלותן, ורק פעם אחת התגנבו לאוזני פרקי שיחה, שגילו את נסתרי לבה.

והיה זה בליל חורפי באחד מלילות דצמבר 1938, בגמר מחצית שנת הלימודים בגימנסיה, נזדמן לי להיות עד לשיחה בין אמי ואפרים מרנץ שכננו, אשר במקרה נתלווה אלינו יחד עם בתו חיה'לי מלוצק לטרוביץ. בשיחה, שנסבה בענייני חינוך ילדים, כשאפרים נאנח קשות ודמעות נצנצו בעיניו, היתה זו אמי, שניחמה אותו בשטף דיבוריה, דברים זרים לאותה תקופה, אשר נחרתו היטב בזכרוני ולא אשכחם לעולם.

„הלואי וגם לי היה שם בן, והיינו משקיעים לפחות חלק מההון בארץ ההיא. ההתפתחויות האחרונות בגלות הן לרעתנו, ואוי לו לעושרנו, המחזיק אותנו בארץ נכרייה — מלאת שונאים וחוליגנים".

המאורעות הבאים התחוללו במהירות הבזק. הרדיפה אחרי העושר העמידה אותנו לעיתים במצבים לא נוחים והפעם הגדישה את הסאה. ערכו של הכסף החל לפתע לרדת ובמקומו הופיעו יצורים חשוכים אשר הוקיעו את היהודים כפחדנים ואויבי המשטר ולא הרפו מהם אפילו ברגעי הגסיסה האחרונים. הדבר החל עם כליאת סוחרי הבדים בימי גסיסת המשטר הפולני בעוון בגידה וחבלה במאמץ המלחמתי, הוחמר שבעתיים בשנות המשטר הסוביטי והסתיים בשואה הכללית בידי הנאצים.

ועם התחלת מלחמת העולם השנייה נפלה אמי למשכב; מחלה איומה ובלתי ניתנת לריפוי אכלה נתחים מבשרה וכעבור 11 חודש, לאחר שלושה ניתוחים, בתנאי המלחמה, נפחה את נשמתה, כשהיא בסך־הכל בת 47 שנים. היא נפטרה ביום ו', ל' סיון 1940 והובאה לקבר אבות בבית הקברות העירוני.

אחותי ואחי

אחותי פניה (פייגה) נולדה בשנת 1918. היתה בת יחידה, יפה, בעלת שיער שחור, פנים עגולים ודומה ביופיה לאמנו. היא הצטיינה בלימודיה מכל יתר הבנים ומאוד השתוקקה להמשיך בבית ספר תיכון. תכניותיה שובשו משום־מה על־ידי ההורים, והם החליטו להשיאה, כשהיא כבת 17 בלבד, לבן־ישיבה שמואל־זיסי געלוארץ מאוסטרוז'יץ.

הבעל, שהיה איש משכיל ובעל מוח חריף, מבאי ביתו של הרב סורוצ'קין הלוצקאי, כתב פליטונים וסקירות השבוע. ונוסף על בקיאותו הרבה בש"ס, ניחן גם בכוח הדיבור המלהיב והמשכנע. זכורים לי היטב דברי ההספד שלו מעל גזוזטרת ה„שיל" בהלווית אמנו, והיו אלה דברים, שהשאירו רושם על כל השומעים. על סף המלחמה בשנת 1941 גויס לצבא האדום ומאז נעלמו עקבותיו.

פניה, ובתה אידית'ל בת הארבע, בעלת האינסטינקט המפותח חשה היטב בסכנה האורבת. היא ביקשה להצטרף אלינו ליער, אך הנסיבות והמקריות האכזרית הפרידו בינינו, והן אבדו בגיטו אוסטרוז'ץ בספטמבר 1942.

צאליק (בצלאל), בן הזקונים דבק באביו בכל אשר ילך, ועליהם נאמר „בחייהם ובמותם לא נפרדו". הוא היה אהוב על כולנו לא רק בשל היותו בן הזקונים ומראהו החיצוני המקסים — הוא ידע לקנות את לבנו בחכמתו הרבה וברוח הגבורה שניחן מאז היותו ילד. היה בעל תפיסה מהירה וביקורתית ולחם נגד כל אלה, המבוגרים ממנו בהרבה, אשר לא אזרו כוח להתנגד לרצון השטן, והוא

אחותנו פניה

בסך־הכול בן 12 בלבד... תמיד הרהר בדרכים — היכן להסתתר בשעות הסכנה. אף פעם לא גילה סימני אי־שקט ובבקתה התנהג כמבוגר לכל דבר. הוא לא נתן תנומה לעיניו בטרם נרדמו כל היתר ותמיד חשב על בריחות והשתעשע באמצאות וברעיונות שונים, בעוד המבוגרים אינם מסוגלים עוד להחזיק מעמד במתיחות

הנוראה ואינם עוצרים כוח לחשוב. שיתפנוהו בכל הפעולות הקונספרטיביות ועצותיו נתקבלו והפיחו בכולנו רוח חיים והתנגדות אקטיבית למבקשי נפשותינו...

מה מזעזעת בטראגיותה התמונה, כיצד ילד בן 12 משקיף ללא הרף מבעד לסדקי דלת הביקתה, משתרע על העפר הצונן ובעצירת נשימה מקשיב הוא לכל רחש הבא מן החוץ. צאליק לא נדחק אף פעם לזרועות אביו, כדרך כל הילדים; הוא ניסה להוכיח עליונות והרגשת ביטחון מופרז במקצת, למרות שעמוק, עמוק בלבו פחד לא פחות מאחרים. הסיפורים על־אודות ניתוק ילדים מהוריהם ומסירתם לידים זרות לא משו מעיניו במשך כל זמן שהותו בבקתה, והם הם שידעו לחשל ולנטוע רגשות התנגדות בלב ילדי הבקתות העלובות. התנהגותו ואמצאותיו הגאוניות הקפיאו לעיתים את דמי והלב התכווץ מרוב צער. מה חבל, שילדותם נחטפה בעודם צעירים כל כך ואשר נידונו לנהל חיי מבוגרים ואף להוות מקור השראה וציוני־דרך להוריהם ואחיהם הגדולים.

ברם, אלה הם דברים, שקשה להעלותם על הנייר ואף בעל הסגולות הנדירות ביותר יתקשה לבטא, מה ראו והרגישו ילדים אלה; ובכלל, למה ילדים אלה לא בכו?!... הוא הרגיש את כובד האחריות המוטלת עליו ותמיד היה ער ודרוך לקראת הסכנה. ראשון הבחין צאליק בהד המגפיים הכבדים, שצעדו מעלינו והוא הוא, שלחש ראשון באוזני אביו: „אבא, הם באים, אנו אבודים"!

והוא נפל מכדורי הפושעים האוקראינים עת שלח את רגליו הקטנות והעייפות בבריחה לעבר היער הסמוך, ואולם כדורי הפושעים הקדימוהו והפסיקו את פתיל חייו. גופתו נשארה עזובה לא הרחק מגופת אביו, ונקברה „בידי שמים" תחת שכבת שלג עבה וצחורה — שלג שירד כל אותו לילה.

והיה זה ליל א' חנוכה 1942, ליל הניסים והנפלאות.. .

א. בלובשטיין

בית הורי

את אבי, זכרונו לברכה, לא הספקתי ולא זכיתי להכיר, אם כי ראיתיו אולי בהיותי ילד רך בטרם נפל חלל במלחמת העולם הראשונה, שנת 1914. האסון, שפקד את בית אמי, מר וקשה היה. אמי, זכרונה לברכה, אשה נמוכת קומה, חלושה, סובלת ממחלות ומכאבים, שאת שמם לא ידענו להגדיר, מטופלת היתה בשישה ילדים ושמותיהם: שרה, משה, ברל (דב), יעקב, חנה ואני, בן הזקונים, אברהם. שניים מבינינו, ברל וחנה, נפטרו בהיותם בגיל ארבע ושש. התקופה

הסבתא בוניה

שלאחר המלחמה דאז הביאה עמה רעב, מחסור ועוני; גם עיירתנו טרוביץ „התברכה" בהם, ובין כל העיירות בסביבת וואהלין היתה טרוביץ לדוגמה של עוני ושל חוסר כול; זאת הרגשנו ביתר חומרה על עורנו בבית אמי.

בלי ראש משפחה ומפרנס התחילה אמי היקרה את מלחמת הקיום. הודות לתבונתה וחכמת החיים שלה ידעה לכלכל את מעשיה בחרדה ובדאגה; בכוחות על־אנושיים עשתה את מלאכתה וכאם יהודייה (א יידישע מאמע) שמרה על קן

משפחתה. יש לציין, שבראש דאגתה היה חינוך ילדיה. את כל המלמדים בעיירה ואת בתי הספר המעטים, ובנוסף גם מורה פרטי — כל אלה בחרה בשבילנו. את שכר הלימוד הנדרש שילמה מחסכונותיה הדלים, ותמיד הראשונה; ציינו זאת רוב המלמדים והמורים בעיירה. ואנו התגאינו בכך. לרווחה כלשהי הגענו רק אז, כשהמבוגרים בינינו באו לעזרת אמנו. הצטיין במיוחד משה, אחי המבוגר בינינו; על אף היותו בגיל די צעיר, נרתם בעול במסירות ובאהבה, קיבל על עצמו כל עבודות פרך ולא בחל אף באחת מהן. דאג ושמר עלינו מכל פורענות כעין ראש משפחה.

וברבות הימים — גם אנו הצעירים, יעקב ואני, ובעיקר אחותי שרה, נטלנו חלק נכבד בפרנסת הבית. שרה הצטיינה במסחר ותרומתה גדולה היתה, עד שעלינו על דרך המלך.

את אסון בית אמי, שפקדו בשואה שמעתי מפי שארית הפליטה, שהצליחו להימלט מהגיהינום. זכרונם חרות עמוק בליבי.

רחל בלובשטיין

וולף (זאב) בלובשטיין

א. ב.

משפחת ישראל ומרים (מיה) גלר

ישראל, בן דודי מצד אבי, מבית משה גלר — **דער טויבער**; בכינוי נוסף „הזנאחארים" — על שם סבתי ז"ל, פייגה המיילדת והמנחשת ,אשר היתה מקובלת על תושבי העיירה ועל כפרי הסביבה בנדבנותה וביושרה.

ישראל גלר

ישראל — אדם בעל קומה בינונית, גופו מוצק ובריא, שתקן מטבעו, ישר הליכות, אדוק לפי מושגיו, מנהל ומפרנס את בני ביתו בעמל כפיו — בנאי במקצועו. צורת עבודתו, ככל יתר בעלי המקצוע בעיר — רוב ימות השבוע מחוץ לביתו, נודד, ושק כלים על שכמו, בין כפרי הסביבה, ובערב שבת חוזר לקן

משפחתו וביתו. את רוב שעות השבת מבלה היה בשינה ומנוחה מהעבודה המפרכת של ימות החול. הצטיין ככל יתר בעלי המלאכה באומץ ובכוח אגרוף, להגן על נפש יהודית בזמן של התגרויות והתנפלויות של רוצחי העם היהודי לעתיד. במסירות ובחירוף נפש הראה את נחת זרועו במקרים רבים והרתיע את הרוצחים. אשתו מיה (מרים) עקרת בית ואם מצטיינת בנקיונה ובסידור ביתה למופת. ילדיהם שישה במספר: אהרון, חנה, טייבי, אברהם, פייגה ומוניה — שאת חינוכם קיבלו בביתם תחת עין פיקוחו של ראש המשפחה ישראל, המחמיר ושומר על התנהגותם, יושרם וכנותם. את השכלתם רכשו ב„חדרים" ובבתי ספר למיניהם בעיירה. רובם ככולם הצטיינו בחריפות שכלם והיו חברותיים ונעימים בהליכותיהם ובהתנהגותם.

שניים מהבנים, אהרון ואברהם, נשארו לפליטה. המשיכו במסורת אביהם במקצוע הבנאות, הקימו משפחות וחיים ברוסיה. רוב רובם של בני משפחתם נהרגו והושמדו על ידי החיה הנאצית ושותפיה האוקראינים מכפרי הסביבה.

משה ושרה רחל'ס
וילדיהם: וואווי ומונילי.

ברל שולמן
חיפה

פייביש שולמן ומשפחתו

משפחותינו, הן מצד אבי והן מצד אמי, ענפות מאוד היו. לאבי, פייביש הזגג (בכינויו „פייביש דער קרומער"), היו הרבה אחיות, אשר בחלקן הגרו לאמריקה ויתרן נשארו ברוסיה. לטרובייץ הגיע אבי מעיירה רוסית קוביצ׳יבקה ובשנת 1903 נישא לאחת מבנות אברהם־לייביש הורביץ. עד שנת 1914 היה לסוחר יערות, ולאחר מכן גויס לצבא הצאר. באחד הקרבות נפגעה רגלו השמאלית ומשלא מיהרו מפקדיו לנתחו, ויתרו על שירותו של היהודי ועזבוהו לנפשו. בשובו מהחזית השתלב מהר בדאגות הכלליות, שהציפו את כולם. המשפחה גדלה על אף העוני והמחסור בכול, אולם לא נשאר לאבי די זמן לטפל בפציעה האנושה „דאגות פרנסה קודמות לכול, ואין לשים לב לדברים של מה־בכך"... ובפרט בתקופה, שרבים מטילים מום בעצמם ונוקטים תחבולות שונות ובלבד להשתמט מצבא הצאר. אפילו נדמה היה לו, לאבי, שרבים מקנאים בו על שהצליח להערים על מפקדיו ולרמות את הצאר... אלמלא ההזנחה האיומה היה אולי הכול עובר בשלום, אך מצבו הורע מאוד בסופו־של־דבר, ומבלי לקטוע את האיבר הפגוע קשה היה להציל את חייו. כבד מאוד היה סבלה של אמי, עליה הוטל התפקיד להצלת חיי אבי. את שני „פוד" המלח השיגה אצל אחיותיו של אבא, אשר בטורצ׳ין וללא אמצעי תחבורה נאלצה לשאתם משם ללוצק, אך להשיג 100 דולר, נראה היה הדבר בעיניה כמשימה מאוד דומה לקריעת ים־סוף... וכשבעזרת השם נתקבלה סוף־סוף המעטפה המיוחלת מהקרובים שבאמריקה והכול היה מוכן להתחלת הניתוח, שוב התייצב השטן ברגע המכריע: המעטפה הגורלית החליקה מידיה ואבדה, ולא הועילו גם ההתעלפויות ומריטת השערות.

בסופו של דבר נערך הניתוח בתנאים מלחמתיים ולאחר קטיעת הרגל נשאר הוא רתוק למיטה כ־6 שנים. בשנת 1924, כשדודתו של אבי, מרים פלדמן, הגרה לאמריקה נהפך ביתם המרווח לביתנו, וגם פרנסתם עברה אלינו בירושה. באין הכנסה מזה, חיסלנו את דוכן הממתקים אשר במרכז השוק והורי נהפכו לצמד עובדים במקצוע הזגגות. את שבעת ילדיה השאירה האם בבית, כשכל מבוגר אחראי לצעיר, הבא בתור... ואת אבי לא עזבה לאנחות. היא היתה מסדרת את העגלה, מעמיסה את ארגזי השמשות והמרק, וכשהכול היה מוכן

נקרא האב מהבית והתיישב לידה. בדרך כלל היה אבא חותך את הזגוגיות ומתאימן לחלונות; את יתר העבודות ביצעה אמא. ונוסף ללישת הבצק וריסוק תפוחי אדמה נתווסף לה, לאמי, בצק נוסף והוא ריסוק גיר בפומפיה והכנתו למרק. מדי לילה, כשרוב האנשים התכוננו לקימה מוקדמת, היתה אמי נשענת על הפומפיה המזוהמת, מרסקת ומנמנמת, מנמנמת ומרסקת עד שהפומפיה נפלה מידיה והיא נרדמה כששערותיה אחוזות בחומר הדביק... לבדה היתה יושבת ליד העששית המפויחת, שפרט להפצת ריחות מזיקים, תועלתה היתה אפסית, ולבד מהעיגול החיוור ,שהבהיק דרך הפתח העליון של הזכוכית — מסביב האפילה נשארה בעינה. היתה זו זכוכית מס׳ 3, מהקטנות ביותר, שסדקיה נסגרו מסביב בנייר עתון, אשר שמר עליה מאימת הרוח והאוויר הקר... את הפתיל נהגה אמי להנמיך עד קצה הגבול, וזאת לא להפריע למנוחת הקטינים ויחד עם זאת גם לחסוך בנוזל היקר. מדי שעה היתה מרימה את העששית, מציצה ומודדת את שכבת הנפט שבה ולפיה בלבד היתה מכוונת תכנית עבודתה הלילית. מעולם לא היתה זקוקה לשעון.

בדרך כלל נועד תפקיד רציני לפומפיה בביתנו. אצלנו נהגו לאכול הרבה לביבות ולאו דוקא בימי חמישי ושישי בלבד. כולנו אהבנו לביבות חמימות, ישיר מהתנור. מעולם לא הייתי סופר את הכמויות, שהיינו בולעים, כי הייתי מתבלבל בחשבון... ידעתי רק, שמדובר כאן בכמות די רצינית. וכדי לספק תיאבונן של 9 נפשות, חייבים היינו להכין מידה הגונה, העומדת ביחס

שווה לתיאבון השולמנים. ותפוחי אדמה אלה, המכילים כנראה אחוז גבוה של ברזל, חישלו את כוחנו, הגבירו את עקשנותנו והפיחו בנו רוח לחימה ורצון עז להתקומם לכל דבר, שלא נראה היה לנו.

אבי היה נוח להתרגז, וכשיצא מכליו היה מאנפף בקול אדיר, כשמקלו מופעל לסירוגין וכל בעיטה ברצפה כאילו מוסיפה משנה תוקף לדבריו. הוא היה תקיף ופסקני ואוי לו לילד שהעז להתפלמס אתו ולסטות מהתלם... ורוח לחימה זו עברה ואחזה בכולנו ואפילו על האם החלשה לא פסחה.

תושבי טרוביץ נאלצו לעיתים להערים על חוקי המדינה ולפעול בהסתר. אך עלתה על כולם דודתי מרים, אשר החליטה להתחרות במונופול הממשלתי ולייצר י״ש משלה. היא נתפסה, כמובן, בשעת מעשה והובלה על ידי ה„ראטניק״

משמאל רבקה גולדברג (בת משה שרייבער)
בערל וחנה שולמן

למשפט, כשההוכחה, בצורת שני ה„בוטלים״ (הבקבוקים), בידי הזנ׳דרמים המלווים אותה. היתה זו תמונה מעניינת ביותר, תהלוכה מוזרה במקצת בנוף הטרוביצאי המשעמם, ואלמלא תגובתה המידית של אמי, היה הדבר נגמר במותה של הדודה.

וכך היה: בהיוודע דבר ה„פרוצסיה" לאמי, חמקה לפתע מבין השורות של קהל המלווים והסקרנים כאחד, במכה אחת שברה את שני הבוטלים בהשאירה את הז'נדרמים המופתעים עם שני צווארי הבקבוקים בידיהם... ובמקום העלאה בדרגה הסתפק הפעם ה„ראטניק" בנזיפה חמורה.

גם במניעת הוצאות־לפועל ממשלתיות פעלה אמי בשיטתיות ותמיד הצליחה לגבור על הגובים. את מכונת התפירה של אחותי סערל, בצירוף הלבנים והכריות, חייבת היתה להציל ועל אף החותמות והדרישות המרובות לתשלום ה„פודטקיס" (מסים) — ברכושנו לא נגעו. אמי נהגה להזהיר את הגובה ולהעמידו על התוצאות החמורות של העיקול, וכשזה לא עזר, הטילה את תיק הניירות לתוך התנור הבוער: שיחקה את תפקיד המתעלפת ובעוד הגובה מנסה להציל את האישה המסכנה עפו ונעלמו דברי העיקול, כאילו האדמה בלעה אותם...

בין יתר האחיות של אמי התבלטה בעיקר הדודה סוסיה, אשר נתאלמנה מבעלה ונשארה עם שני ילדים. בנה משה דיכטר, חסיד נלהב של הרבי מצ'ורטקוב, שלאדיקותו לא היה גבול, וגם מעשי נטורי קרתא דהיום הינם כאין וכאפס לעומת התנהגותו המוזרה. קראו לו בעיירה „חצי אלוהים", והמקלים — „למד־ווניק". ואפילו התנהגותו של הרב לא נראתה לו למשה שלנו, ובעיקר התנהגות בנו של האחרון — אברהמצ'יק.

לשיא ההעזה הגיע כשהתערב וניסה למנוע את עלייתו של בן הרב לתורה. הדבר בא עליו כרעם ביום בהיר. תחילה לא האמין למשמע אזניו, והיה כשאברהמצ'יק התקרב ועלה במדרגות הבמה נדלק כולו, פניו החווירו והאדימו חליפות עד שלפתע פרצה שאגה מפיו: „אפיקורס, אוועק! אל תגע בתורה הקדושה!" דחף אותו הצידה ובמקומו החל לברך...

הדלות בבית הדודה זעקה מכל פינה. לעתים רעבו כאן ללחם. האנשים התהלכו כשלדים חיים בתוך בית־רפאים, שרוח צדיקים מרחפת בו, אך בפינה נידחת מתחת לכרית התחממה חבילה לא גדולה, אבל חשובה בתוכנה. והיו אלה לא טלית ותפילין, כפי שהנכם משערים בודאי. וכשהצדיק שלנו נשאר לבדו היה מסתגר על בריח, מנקה את האבק מסביב לחבילה, סופר את מטבעות הזהב, בודק את השרשראות והגביעים ומחזירם למנוחתם הנצחית...

הבת השנייה של הדודה סוסיה, מירל, נישאה לרב מאיר לרנר והיגרה ליאמפולה. שם נולדו לה שני ילדים, ובעת ביקורה בטרוביץ אצל הדודה נולד הבן השלישי — בערילי. מאורעות המלחמה לא איפשרו למשפחה להתאחד.

אַיקר משה־ליפע, בנם של ברכה ומוטל אברהם לייבישים.

האישה מתה כעבור זמן קצר בטרוביץ והבן הנזכר נשאר אצל סבתו ותחת השגחתו של הדוד משה.

עם פלישת הסוביטים הספיק בערילי לבקר ולהתראות עם אביו, אשר מעבר למסך הברזל; ב־18.4.41 גויס לצבא הרוסי, למזלו הרע — למחנה ולסוב, הבוגד, ועקבותיו נעלמו.

(מאמר מיוחד על בערילי לרנר בעמוד 178)

אליעזר הורביץ
חיפה

לזכר אחי לייביש ומשפחתו

„חייך יהיו קלים יותר משלי, באשר לוחם אני גם את מלחמתך..." — במלים אלה פנה אלי תמיד לייביש, אחי, לאחר שספג קללות וצעקות מפי אבא, על כי שכח... להניח תפילין או להתפלל מנחה־מעריב. ואחר ששפך כל זעמו על בנו בכורו היה פונה אלי ברחמים ובקול תנחומים: „נו, ואולי אתה לפחות תתפלל ?..." וכך בכל הענינים. לייביש היה סופג העלבונות העיקרי בבית, ואילו אני, בהגיע תורי, נתרככה עמדתו של אבינו, ואלי פנה ברכות.

משפחת לייביש הורביץ מלכצ׳יבקי

כבר בגיל צעיר למדי התאהב אחי ברבקה בת מאיר הסנדלר (מאיר שיסטער), וכשהחליט להוציא־לפועל את מאוויו — וזאת מבלי להיוועץ בהורים ובדעת הגדולים ממנו — קפצה עליו רוגזם של הדודים והסבים, שהשידוך לא היה, כפי הנראה, לפי רוחם, והחליטו להחרימו ולרדת לחייו עד שיחזור בו מעמדתו העקשנית... ויתור זה, שפגע בו קשות, אילץ אותו לעזוב את הבית ולחשוב על עלייה, אך כרגיל, גם עתה נערמו לפניו קשיים עצומים וגם חלומו זה לא נתגשם. הוא נשא סוף־סוף לאישה את נחמה בת פינציע, ולאחר שנולדו להם שלושה

ילדים נחמדים ועול הפרנסה היה קשה למדי, הפסיק להתעניין בחיי חברה ולשכות את העלייה.

בעלותי ארצה נפרד ממני במלים נרגשות, שיצאו מהלב: „זכית אחי, להגשים את חלומות נעוריך, והרי לרגע זה חלמתי אני כל ימי, אבל אין דבר — עוד נתראה שם...” מאז לא ראיתיו עוד. הוא נשאר בנכר, גם לאחר שהורינו עלו ארצה, וגורלם המר של כל יהודי טרוביץ, פקד גם אותם. זכרונסם לא ימוש מאתנו לעולם.

טיפוסים בעיירה

יעקב (יענקל) תופר התכריכים

יהודי גבוה, רזה כמקל, עיניים שחורות יוקדות, מעט בולטות מחוריהן, זקנקן שחור מחודד. כנפי קפוטתו תחובות תמיד בתוך אבנט. הליכתו מהירה מאוד, כמעט ריצה, למרות צליעתו החזקה.

מקצועו — נוסף לתפירת תכריכים — חייטות. לרוב תפר את בגדיהם של איכרי הסביבה. הוא הצטיין בזה, שהיה גומר את תפירת הבגדים במהירות המקסימלית, מה שהיה חשוב אצל האיכרים. כמובן, לטיב התפירה איש לא שם לב, ואם חלק, מהבגד היה תפור בצד שמאל והשני בצד ימין, לא גרם הדבר להפסד לקוחות... וספרו, שהיה משחיל חוט ארוך מאוד ובהליכה מכפר אחד למשנהו היה מספיק לגמור תפירת מעיל...

יהודית זכאי־פירר

דודי קמחי (מלמן)
ח י פ ה

בבית ומחוצה לו

(זיכרונות משפחתיים)

מרבית בני משפחת אבי־אמי משה יותם, או כפי שקראו לו: משה פישלס, עזבו את טרוביץ כבר בשנת 1910 והצטרפו לשלושת ילדיהם בארה"ב; רק בתם המבוגרת, ינטה, שנישאה לאבי מרדכי מלמן נשארה בכפר הורודניצה הסמוכה לעיירת אוסטרוז׳ץ. לא לחינם קראו לו, לסבי — הערשל הורודניצער; משפחתנו התבססה שם זה כמה דורות וחלק מאוצרות הכפר, כולל טחנות הקמח שבו, השתייכו לנו. גם היהודים מהכפרים הסמוכים, ה„ארינדרים" (החוכרים) מברומץ, לוצ׳יץ, ירוסלביץ׳ ויליביץ׳, השתייכו לאותה משפחה ענפה ויחד בלינו את חגי ישראל ומתקבצים לביתנו לשם תפילה במניין. כאן, בכפר, עברו עלינו מאורעות מלחמת העולם הראשונה ועל אף היחס העוין של הסביבה הגויית ליהודיה לא פגעו בנו בכל התקופות.

בית סבא

וכל אותו זמן חלמה אמי על איחוד המשפחה עד שבסופו של דבר הגיעו הרשיונות המיוחלים ולכאורה היה הכול מוכן להגירה, ואלמלא הססנותו של אבי המנוח, שטרם השלים בלבו לצעד גורלי זה, ייתכן ופני הדברים היו מתגלגלים אחרת... בינתיים הופסקה גם ההקצבה האמריקנית (קווטה בלע"ז) ובלית ברירה הופנו כספי החיסכון המיועדים להגירה להשקעה מקומית בעיר לוצק, שם רכשנו שני בתים, והחלק הנותר — בבניית טחנת קמח בשיתוף עם האחים שדה (די פריציס). ושוב חזרנו לטרוביץ; שם הקימונו בית בסמוך לטחנה ובשכנות למשפחות בערל שדה ויודל לופטה. בבית היינו חמישה ילדים: סוניה, דודיה, ירוחם, אורי ומניה.

בית אבא

ובאותם הימים, כשמדיניותה האנטישמית של ממשלת פולין רוששה את האוכלוסייה היהודית מבחינה כלכלית, והנוער שנתון היה כבר מצעירותו במלחמת הקיום ולעיתים אף היה מפרנס המשפחה ולא ידע שמחת חיים מהי — החל משהו סתום מכרסם בו, במעמקים, ופורץ לו דרך החוצה... ברחוב היהודי נודע לראשונה על הצהרת בלפור והגשמת הציוניזם, דבר שמשך את לב הצעירים, שלא מוכנים היו יותר לסבול את גל ההשפלות וההפליות, שרבו מיום ליום. בעיירה החלו להתפתח חיים חברתיים. משכילים מספר כיחיאל יוניצ'מן ומשה פלקס, הביאו

מהפכה בחיים ואחרי מאבק קשה הצליחו לשנות פני הדברים. עם יסוד סניף „החלוץ הצעיר", אשר הקיף את הנוער מכל הגילים, החל המצב להשתפר, קמה תנועה, שידעה לפתח גישה חדשה לבעיות יום־יומיות ואשר סללה דרכי חינוך והסברה להבנת גורלו והתפתחותו של העם היהודי. ולא רק צעירים בלבד. גם אחדים מאנשי הגמרא נתפסו בסתר לרעיון החדש וחיפשו דרכים לעזור ולקיים מצוות שיבת ציון. וכאן אני נזכר במעשה שקרה לי, כאשר נתפסתי על ידי בערל הנ"ל, השותף לטחנת הקמח שלנו בסחיבת... עצים מהטחנה, כדי להסיק בהם את תנור סניף התנועה. תחילה באתי במבוכה ולא ידעתי מה לעשות, וכי מה אומר ובמה אצטדק לפני אנשי העולם של אתמול, שראו את הציונות בעין לא טובה. והנה, להפתעתי הרבה, כשגליתי לו את הסוד, כי עצים אלה מיועדים בשביל חלוצים, הצטחק הוא במלוא הפה, עזר לי להטעין את החבילה ולחש לתוך אוזני: „הזהר, בני, לבל יראוך שותפי; עבודה נאה הנך עושה, ותבוא עליך הברכה..."

ומהסניף הטרוביצאי להכשרה בקלוסובה. משלושת הראשונים, שהתנסו בעבודה מפרכת במחצבה והמנסרה המקומית, עלו שניים — אני וצביה הורביץ. ואילו השלישי, אברהם בן זעליג וויינער, לא עמד במבחן הקשה וחזר לבית אביו. בחורים ובחורות מכל קצווי פולין חיינו כאן בצוותא, ואחרי יום עבודה קשה היינו מתכנסים באסיפות, שרים ורוקדים, ולמרות הנכר מסביב, היינו כמהים וחולמים ונושמים אווירה... דישראל. כאן, בהכשרה, התפתח הנוער לקראת דרכו החדשה. הוא הועמד לראשונה לפני הצורך להסתגל לחברה ולהשתלב בה, לשאת באחריות קולקטיבית ולהשתתף בעזרה הדדית. ושום דבר לא היה קשה למען

אורי (אידע) מילמן

השגת המטרה הנעלה. המסירות לעבודה השכיחה מלב רבים את הסכנות הכרוכות מהתאמצות יתר. וכשבאחד מימי הסתיו הקרים, בעבדי במנסרה בתוך שלולית מים, נתפסה רגלי האחת והפסיקה להיענות לפקודות המוח, דבר שריתק אותי למטה למשך כחצי שנה — לא היה בזה כדי לשבור את רוחי ולהחזירני הביתה. השמועות על כריתת רגלי, כביכול, העיבה במקצת על מצב הרוח ששרר בסניפנו ובחוזרי לטרוביץ ימים מספר לפני העלייה — מה רבה היתה שמחתם כשראוני מתהלך על שתי רגלי הטבעיות...

ובבית היינו מתווכחים עם ההורים ועם המתנגדים הרבים, שהתייחסו אלינו בביטול, ולמעשינו — כאל דברים בלתי אקטואליים; הם הסתפקו בשקידה על

מניה מלמן

הספרות והעיתונות בלבד... לעולם לא אשכח את אזהרותי הרבות לאברהם פרדמן (בן הרבי איצי משה וולפס) ולאברהם גלר (בנציכיס), שעבד בטחנת הקמח שלנו. ביקשתים לעזוב את הגלות ולהצטרף אלינו. והם, בעלי התחושה הלאומית־יהודית, שהיו די מבוגרים ומפוכחים כדי לראות את הדברים נכונה — לא שעו לאזהרות עד שהגלות חיסלה אותם יחד עם משפחותיהם.

בקלוסובה נודע לי על הפלגת גיסי יעקב סטמפל לארגנטינה, אליו הצטרפה אשתו עם שתי בנותיה כעבור שנה, ואילו אחי ירוחם הצטרף אליהם בשנת 1936. אחי אורי (אירע) הצטרף לתנועה בעודו צעיר, מלא מרץ ולהט פנימי, שדחף אותו מחלום לחלום, מפעולה לפעולה, ללא מנוחה וארגעה. צעיר היה בגילו וברוחו וקשה לי להתרגל לרעיון, כי הוא לא מצא את דרכו ליער ולפרטיזנים. הוא נאחז בשארית כוחותיו במקום עבודתו מתוך אמונה, כי הוא יציל אותו גם בימים טרופים אלה, ואולם ידידו לשעבר, המכונאי הנוצרי של טחנת הקמח, בגד בו ברגעים טרגיים אלה והלשנה זו חרצה את גורלו.

ורק מעטים זכו לחזות בהגשמת חלומותיהם. הרוב נשאר בנכר ולבטח זכר אותנו עת הובילום לבורות הפתוחים. ורק נחמה אחת היתה ודאי בלבם, בידעם, כי לפחות מישהו נשאר אי־שם בארץ, מישהו החושב וכואב את כאבם האיום, שיזכיר אותם ואולי ינקום גם את נקמתם...

יהא זכרם ברוך.

אשר גלר
חיפה

לזכר שתי משפחות

אבי ואמי ז״ל נולדו שניהם בעיירה טרוביץ, כהוריהם וכהורי הוריהם — שלשלת של דורות, שהיו בה, היו מושרשים במקום, אם כי האמינו בתפילתם, אשר בכל עת שיננוה ברטט על שפתיהם — „בשנה הבאה בירושלים הבנויה״.

המשפחה היתה גדולה ומסועפת: דודים ודודות מצד אבי ואמי. שני אחיו של אבי, המבוגר מוטל והצעיר יעקב (יענקל), וכן אחותו הבכירה שרה ז״ל — כולו עם משפחותיהם גרו בעיירה. ויחד אתנו, ממש בבית אחד, גרה אחותה של אמי, רייזה, עם כל משפחתה. כל אחד ומשפחתו, כל אחד וחוגו חיו חיים יהודיים מסורתיים, המוכרים לנו מעיירות פולין, כפי שגם הספר הזה משקף זאת.

קשה לומר, כי היו אלה חיים נטולי שאיפות. בעיני אבי, למשל, היתה העיירה דלה, מחוסרת יכולת לפרנס את כל תושביה בכבוד, מרוחקת ממרכז תרבותי יהודי. אבי היה איש הדור וגבה קומה. איש טוב לב וחדור רגש אחריות כלפי בני ביתו והזולת. כל שאיפתו היתה לתת חינוך מעולה לילדיו ולהקנותם השכלה ודעת. הוא לא חסך עמל ומאמצים, כדי ללמד את בנותיו אצל טובי המורים בעיירה. וכשהמדובר היה על לימודי בנו, נאנח עמוקות ופניו הביעו צער על שאין ידו משגת לשלחני מחוץ למקום. שנים לא נטש את הרעיון, כי עוד יצליח לשלחני לעיירות הסמוכות, לברסטצ׳קה או ללויצק ללמוד בבי״ס „תרבות״. במקצועו, כבנאי, עבד רק בחודשי הקיץ וכך היה נאלץ לפרנס את משפחתו במשך כל השנה. היה איש חולני, שסבל קשות מקיב הקיבה, עד כי לא היה מסוגל לחפש לו תעסוקה אחרת בחודשי החורף, לשפר ע״י כך את כלכלת הבית — והחשוב ביותר לשלוח את בנו היחיד ללמוד עברית בבי״ס מודרני. הוא לא הסתפק אף פעם בלימודי ב„חדר״, אפילו היה מורי אברהם פרדמן, בנו של איצי משה וולפס המלמד — והוא אז נחשב בין המורים המתקדמים והטובים בעיירה.

אבי שמר על דפוסי החיים, שהיו באותם הזמנים, ובפרט קיים בקפידה את המנהגים, שהשתרשו במשפחה, את המסורת וכל הטקסים, שהונהגו בחיי המשפחה בימי שבת וחגים. בימים אלה שררה תמיד בבית האווירה החגיגית והשמחה אפפה את כל אחד מאתנו. רבות תרמו לכך אבי ואמי. תמיד, ליד

השולחן הערוך חגיגית ואשר ממנו אסור היה להיעדר אפילו לאחד מבני המשפחה, נסבה השיחה המשפחתית. התעניינותם של ההורים בחייהם החברתיים, הכלליים והלימודיים של ילדיהם נטעה מעין גאוה בלב כל אחד מהם. הצטיינותו בלימודים של ילד אחד היה מודגש כנגד טוב לבו של האחר... וההקפדה בלבוש של זו היתה שקולה כנגד שובבות ורצון טוב של האחרת.

מהווי חיינו במשפחה נחרתו עמוק בזיכרוני שני טקסים, על העליזות והעצבות שבהם, שניהם קשורים בימי חג. האחד בפסח והשני ביום הכפורים.

החג האהוב ביותר עלי היה חג הפסח. ביעור החמץ וכל הכרוך בקפידה על הכשרות של החג לא חסרו חוויות בשבילי כילד, אולם לא בשל אלה התחבב עלי החג, אלא בשל החגיגיות המיוחדת, ששררה בבית ובשל השמחה, שאפפה, את לב אבי ואמי יחד אתנו.

משפחת גלר

אבי, אשר במשך כל השבוע שהה בעבודתו והיה מחוץ לביתו, חזר אליו לשבתות וחגים. וערב פסח הוא הקדים תמיד לחזור לביתו לשם ביעור החמץ. במיוחד השתרשה עמוק בליבי האווירה הביתית ששררה במשפחה בפרוס החג, עת חזר אבי יחד אתי מבית המרחץ. הבית כולו חגיגי. השמחה והעליזות

שופעים מלב כל נפש ומורגשות בכל פינות הבית. השולחן ערוך חגיגית ואמא מגישה את הלביבות והקיגלך (פשטידה) של פסח. בהיות מעמד זה חופשי ולא רשמי כמו סדר הפסח הוא היה עליו, חגיגי והתחבב עלי ביותר.

ואילו הטקס הקודר ביותר בבית היה עת הדליקה אמי את הנרות ערב יום הכיפורים. האווירה, ששררה במעמד זה בבית, החרידה את לב כל אחד מאתנו. מבוקשה של אמי היה מלווה בהשתפכות נפש עמוקה ביותר, בבכי מר, תוך הבעת צער ובקשת רחמים, שהגיעו לידי ביטוי חזק ביותר. בתור ילד הייתי מאובן כולי ולא ידעתי אם פחד של ממש אחזני בראותי מעמד רציני זה, או שפשוט הייתי שותף לביטוי עז וכן זה ולבי דאב לראות את אמי בדאבון נפש כזה. כל פעם שקרב ובא יום הכפורים, חרדה נפשי למעמד זה ונשמתי לרווחה כשהכול עבר.

אמי היתה אשה ענווה, נמוכת קומה ודקת גזרה. פניה מאורכות במקצת, מהן בלט חוטמה הדק והמאורך. היתה אשה פעילה מאוד ובמקצת עזרה לאבי בפרנסת הבית. ביחסה לילדיה היתה פשרנית. השתדלה לא להיות להם רק אם, אלא גם חברה בחיים. כל גאוותה היתה על בתה הבכירה חיה; אנשים, שלא הכירוה, חשבו שהיא ובתה הן שתי אחיות.

אמי, שלא היתה אופטימית לגבי שיפור המצב הכללי ובפרט הכלכלי של המשפחה בעיירה, הגתה את המחשבה של עליתה לארץ־ישראל. אולם גם לכך היו דרושים אמצעים... אחותי פנינה (פסיה), מטבעה מעשית ושופעת מרץ, היתה החלוץ להגשמת הרעיון ועלתה לארץ בשנת 1936. כוונתה היתה למשוך אחריה את יתר האחיות ולבסוף את המשפחה כולה. אבי ידע, אמנם, כי במקצועו לא יקשה עליו לפרנס את משפחתו בארץ, אולם נמנע מלדבר בצורה מעשית על נטישת העיירה, בה היו דפוסי החיים מושרשים עמוק בלב תושביה. הקשר המשפחתי והחברתי היה חזק, למרות העובדה שגם קשיי החיים לא נעלמו ממנו.

חמישה ילדים היינו במשפחה. שלוש אחיותי ניספו יחד עם ההורים, אחותי הבכירה חיה (חייקה), אסתר ואיטה ז״ל ויבדלו לחיים ארוכים, אחותי פנינה (פסיה), החיה עם משפחתה בארץ וכן כותב השורות הללו, אשר היה בבית האחרון, אחרון חביב, המזיניק (בן הזקונים) במשפחה. כוח רצונו העז של אבי, שיהיה לו ה„קדיש״ (אומר קדיש אחרי מותו), הוא אשר שמר, כנראה,

שלא יאונה לי כל רע בימי המלחמה ונטע בי רצון עז להתגבר על כל מכשולי החיים בהיותי בשורות הצבא ברוסיה, עת עברו עלי שבעה מדורי גיהינום.

מכל שלוש אחיותי, אשר פתיל חייהן נקטע בהיותן בגיל צעיר למדי, התבלטה במיוחד אחותי הבכירה חיה (חייקה, כפי שנקראה בבית). היא היתה עדינת נפש, נאמנה לבית וגם לזולת. עזרה לאמי בניהול הבית, ולא הזניחה פעילות חברתית. היתה מבין פעילי הנוער בעיירה, שניהלו בה את תנועת הנוער „החלוץ". חייקה למדה אצל יחיאל יוניצ׳מן, המורה הדגול של העיירה, אשר השריש בה את רוח הציונות. אחרי מספר שנות לימוד היתה בין אלה, ששלטו בשפה העברית ואחרי זה התחילה אפילו ללמד עברית לצעירות ממנה.

בבית היתה אהובה על כולנו, בהיותה פשרנית ונעימת הליכות. עוד לפני פרוץ המלחמה נישאה למוטל פוקס מעיירה ברסטצ׳קה — אחיו של מוניה פוקס דודי — שמשפחתו גרה יחד אתנו בביתנו. אחותי אסתר ז"ל היתה הבת השלישית במשפחה. היתה תמירה עם קלסתר פנים יפה. היא למדה תפירה וכל כוונתה היתה לעלות לארץ ישראל.

יושבות מימין: אחיניות: אסתר ורוזה גלר
ורחילקה פוטש. מאחוריהן עומדת איטה.

אחותי איטה ז"ל היתה הצעירה בין הבנות. קומתה היתה בינונית, שמנמונת יותר מאחיותיה וראשה מתולתל. גם בלימודיה הצטיינה פחות מאשר אחיותי הבכירות וזכורני, כי אמי התקשתה להתאים לה איזו שהיא תעסוקה.

לא אוכל, כמובן, לדבר על משפחתי מבלי להזכיר כאן את משפחתה של רייזה — אחותה היחידה של אמי. כפי שכבר הזכרתי, גרו יחד אתנו בדירה אחת, מאחר ואבי, אשר במו ידיו בנה את ביתנו, תיכנן תחת קורת גג אחד שתי דירות. אחת בשבילנו והשנייה בשבילם. מחוסר אמצעים נדחתה השלמת דירתם ועד אז גרו אתנו בדירה אחת.

לדודתי רייזה ובעלה מוניה היו שלושה ילדים. הבת הבכירה, רחל, אחריה היה בן, יוסף (יוסלה) והמזינקה (בת הזקונים), ליבלה.

ליבעלי בת מוניה ורייזיה פוקס.

המשפחה חיה בדלות, בהיות ראש המשפחה מחוסר מקצוע ולא היו להם האמצעים הדרושים, שיבטיחו פרנסה במסחר, כפי שעסק על פי רוב. המשפחה נעזרה, ע"י חנות מכולת שגם זו היתה דלה, מחוסר השקעת כספים, אולם החזיקה בכישרונה הברוך של הסבתא־הניה, אשר הלכה לעולמה זמן קצר לפני השואה. יחד עם זאת חיה המשפחה בכבוד. הקפידה על מתן חינוך טוב לילדים ועל לימודיהם.

בהעלאת זיכרוני על בני משפחתי לא אוכל להיות שלם עם עצמי מבלי להזכיר, ולו בקצרה, שתי דמויות בולטות של קרובי המשפחה. בת דודתי רבקה רויז ,בתה של שרה, אחותו הבכירה של אבי ובת דודתי השנייה, רוזה גלר, בתו של יעקב, אחיו הצעיר של אבי.

רוזה למדה כל השנים יחד אתי בביה"ס היסודי. היא הצטיינה תמיד בלימודיה. היתה חברותית, עליזה והיפיפיה של המשפחה.

ולבסוף עלי להזכיר את בני הדודים, שהיו חביבים עלי מאד.

יצחק רויז, אחיה של רבקה, היה מרבה לבקר בביתנו. אשר ואיציק גלר — שני האחים הקטנים של רוזה. בני הדודים וכל המשפחה של מוטל, אחיו המבוגר של אבי, יוזכרו בוודאי בספר ע"י שני בניו, שיבדלו לחיים ארוכים, מיכאל ואברהם גלר, החיים אתנו בארץ. אהבתי לבקר אצל הדוד מוטל, בהיותו איש שתקן, שלא הרבה לדבר ויחד עם זאת היה איש נעים ופיקח. השלווה לא שררה בביתו אחרי מות אשתו הראשונה, וזה הרחיק את הילדים המבוגרים מהבית ומהעיירה בכלל. תמיד שמחנו לביקורם של הילדים בביתנו. בתם רבקה, אשר מגיל צעיר עזבה את הבית ועברה לגור בלוצק, היתה תמיד האורחת המכובדת בביתנו בכל פעם שרק ביקרה בעיירה.

עוד בטרם נגמרה המלחמה השתחררתי מהצבא, כנכה מלחמה, וחזרתי לעיירתי טרובייץ. במקום עיירה מצאתי תל חרבות. לא נשאר לי אלא לבכות את חורבנה של עיירה, אשר במשך דורות חיו בה הקרובים ביותר שלנו. נפגשתי עם האיש, שהוביל את משפחתי לגיטו אוסטרוז'ץ וממנו נודע לי, כי לחייקה נולד ילד. הוא העביר אותה, את ילדה ובעלה וכל יתר בני המשפחה עד לגיטו, שם מצאתי רק קבר אחים. שפכתי את דמעותי על קברם וקיימתי את מבוקשו היחיד של אבי לאחר מותו — אמרתי קדיש לזכרם. גרוני נחנק מרוב בכי ולא הצלחתי להוציא את המלים, יהא זכרם ברוך.

שעיה הנפח

ישעיהו שרייבר — או כפי שכינוהו בעיירה „שעיה קוביל", בהתאם למקצועו, — הנו טיפוס היהדות הפשוטה והדלה שבגלות, שבסתר לבו, למרות הפרימיטיביות שבו, לא זו בלבד שידע לשמור על יסודות היושר והגאוה היהודית, אלא גם גילם בתוכו טיפוס יהודי אקטיבי, המתמרד והלוחם נגד כל דבר, שנראה בעיניו כבלתי ישר, ואפילו כשהדבר כרוך בסכנות נפשות ממש. ולכן לא קל לשכנע ולהכניע את שעיה, לא במלים יפות ולא במוטות ברזל, כי את הסוד שבשימוש במקלות בשעת הצורך ובסתר, מי כשעיה מכיר?... מספרים אפילו, שגם בדברים שלמעלה מהטבע לא נהג שעיה לוותר, ובשכבו על מיטת חוליו, כשהמוות ארב לו, לא סטה ממנהגו התמידי ובנימת התלוצצות, השגורה בפיו, התבטא למלאכי המוות, שכביכול ראה סביב מיטתו: „לא, לא, הסתכלו עליהם — כבר באו; האותי אתם חושבים? את שעיה אין לוקחים בנקל; את הזמן המתאים לכך אקבע בעצמי..."

כבר משחר ילדותו אילץ אותו הגורל להיות עצמאי ומפרנס המשפחה. שעיה נולד בשנת 1875 בכפר הקטן רידליב למשפחת פונדקאי כפרי. את הטיפה המרה התחיל לחבב כבר בהיותו בן 10, ופעם בעת נסיעה מסמורדוב בעגלה עמוסה חבית י"ש התלבט יחד עם העגלון — איך להשתלט על החבית הסגורה היטב, כמבצר ממש, ומה יגיד בחזרו: את האוצר הוביל ומטעמו לא טעם... ובעוד העגלון מתבונן בחבית ומתמוגג מנחת פתר שעיה את הבעיה על רגל אחת. בין רגע תקע מסמר בתחתית החבית, סתם בקש עבה ודרכו „משכו" בחילופין עד איבוד החושים... בהיותו כבן 14־15 נשלח ע"י אביו לדוד בדובנא ללמוד מקצוע. במקום לימודים ידעו הדודים לנצלו לכל מיני עבודות בית, כגון לחטוב עצים, להוציא הפרות למרעה. וכשהמבוגרים ביקשו להנעים את זמנם בטיול במרחב, הרי שעיה ידע גם לשעשע את הקטנים. בחיפוש אחרי כל מיני אמתלות להשתחרר מהמעמסה המיותרת, ניסה קודם להיפטר מהפעוט, שהציק לו ביותר, ולשם כך צריך ללמדו לקח, שלא יסכים עוד להישאר בחברת שעיה. האמצעי הנוח ביותר הוא, איפוא, לקשרו בחבלים לכיסא. את הפרות סידר בצורה, שלא תיתננה עוד את חלבן ברפת ורק

במרעה לתענוגו האישי, וביתרת הזמן השתמש לרשותו הוא. העניין נמשך עד שנתפס בקלקלתו ושוחרר מעבודותו. עד גיל 20 למד שעיה נפחות ואז גויס לחיל ה„צאר״, בו שירת כחמש שנים בגדוד הסוללות הכבדות.

בהשתחררו מהצבא עבר מרידליב לטרוביץ, התחתן עם בחורה ברסטצ׳קאית והתחיל להקים את ביתו. תחילה גר בחדר המיטות של פייסי מלמד (אין א האלקער) ואחר כך הקים לעצמו בית ונפחייה מעבר לנהר איקווא והתחיל בעבודתו העצמית. פעם בעמדו ליד הסדן, כשמלקחיו בידו, הבחין בויקטור מסטברוב, כשהוא מכה איש יהודי ללא כל הצדקה. הדבר הרתיח מיד את דמו וכנשוך נחש קפץ החוצה וללא טענות ומענות ניגש ישר לעניין — לפרק את גולגולתו של הגוי, כפי שנהג להתבטא. ויקטור הועבר לשלושה חודשים לבית החולים ומאז נהפך לידיד נאמן של שעיה ומשום מה התחיל לקרוא לו בשם „קומה״ (מחותן)...

לאחר ששעיה כבר התבסס במקצת במקומו החדש (אונטער דעם אלטן בריק, אויפן סענוז׳יט) הלשינו עליו בפני השלטונות ונתקבל נגדו צו־פינוי, לשחרר את המקום המיועד רק בשביל גויים. אחרי השתדלויות רבות ופנייה ישירה לקייב, עלה בידו, בתור חייל ניקולייבי, לבטל את רוע הגזירה. וכך הוא המשיך בעבודתו כשיונה ה„זייפנמאכער״ (עושה הסבון) לצדו.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה היה כבר בעל רכוש קטן ואף פרה נמצאה ברפתו הקטנה ואולם למזלו הרע, בשעת נסיגת הרוסים, בעבור העדר שנגזל מהיהודים, נשתרבבה פרתו היחידה בין היתר וכמו להכעיס סירבה להיפרד מחברותיה... פה עקשנותו לא ידעה גבול ולמרות הסיכון הרב שבדבר החליט לרוץ אחריה ויהי מה. בכפר דובראטין, שליד העיירה מלינוב נעצר כמרגל ונידון במקום למות ורק הודות השתדלותו האישית של גראף פאחאלוק, שבמקרה הזדמן למקום, ניצל ושוחרר יחד עם פרתו.

בעת המהפכה הרוסית, כשכנופיות פטלורה שלטו בדרכים, רצחו וגזלו מכל הבא ליד, התארגן בטרוביץ ועד ההגנה המקומי שכלל כמה גברתנים מבני העיירה וגם נכרים מכפרי הסביבה. תפקידו לא היה מוגדר ובזמן האנדרלמוסיה ששררה הרכיב „בית דין״ משלו, שמושבו בבית הכנסת ואשר פעל בהתאם לעקרונות הצדק והיושר.

אחד המשפטים של ה„סמואובורונה" (הגנה עצמית) היה מקרה שוד ורצח, בו אוקראיני אחד מהכפר קראסני הוביל שולל 3 יהודי העיירה, מאטל פון די לוזערלאך, יוסל מאיר קופלס ועוד אחד, שנסעו לכפר לקנות פרה ובדרכם חזרה הציב להם מארב ע"י בית הקברות בליכצ׳יבקי ושלושתם נשדדו והומתו במקום; רק הסוסים חזרו באין מכוון. בעקבות הסוסים הללו הגיעו אנשי ההגנה למקום הגוויות המרוסקות ונשבעו לא לעזוב את המקום עד גילוי הרוצחים והעמדתם לדין. כנהוג במקרים דומים, חזר גם הפעם הפושע למקום הפשע — העלם קאזעב, שנתקל באנשי הוועד, התבלבל ומקלו נשמט מידיו. הבחין בו לראשונה בילאק מלעכיצ׳יבקי, שרמז מיד לאנשינו, והחל העיקוב אחריו עד ביתו של קויבער, שם נתפס והוכנס לחקירה, בה גילה גם יתר חברי הכנופיה. אחד אחד הובאו הרוצחים למרתף בבית קויבער ומשם — תחת שמירה קפדנית ביחידות — לבית הדין בעיירה. פסק־דין של מוות ביריה הוצא מיד נגד האשם הראשי, קאזעב, וכשהובילוהו אל מתחת לשלוסברג לשם ביצוע גזר הדין, ניסה כוחו בבריחה; מאחורי ביתו של בערל שוסטער רץ לכיוון הנהר, משם החל בשחייה עד ה„אופורה", שם נפגע על ידי כדורי כיתת היורים. הגופה ירדה למצולות וכתם אדמדם חתם על הפרשה כעדות לביצוע גזר הדין. אופן ביצוע גזר הדין עורר היסוסים בלבו של שעיה, וכדי לא להשאיר פתח לאפשרויות של התחמקות מעונש, החליט ליטול את העניינים בידיו ולבצע גזרי דין בטרם הוחלט עליהם בבית הדין. הוא סתם את הגולל אחרי כל אחד מהפושעים לאחר שהוציאם על דעת עצמו מהמרתף וירה בהם.

ולא רק בביצוע גזרי דין התפרסם שעיה -- גם בענייני ארגון, שמירה על ענייני יהדות, ביקורים תכופים במקוה לפני אמירת תהילים, שמירת השבת וכדומה לא היו רחוקים ממנו. הוא גם תרם לא מעט לשיפוץ בית הכנסת, לקרנות צדקה ולעזרת כל האנשים, שהתדפקו על דלתו וביקשו עזרתו.

בשרתו בצבא הצאר עבר פעם דרך עיירה, שנחרבה ע"י שודדי פטלורה, והבחין בדרך צדדית מקושטת בשטיח עשוי מגווילי ספר תורה. לא איש כשעיה יעבור על הדבר בשקט. ולמרות הדחיפות שבתפקידו הצבאי, אילץ את יתר אנשי היחידה להמתין, קיפל את הספר בטענה, שהחומר ישמש כביטנה למגפי היחידה, ושמר עליו בתרמילו הצבאי עד גמר המהפכה ואחרי שיפוצים ותיקונים הובא ברוב פאר ובליווי תזמורת מקומית לבית הכנסת בטרוביץ.

ידו היתה גם ביסוד קופת „גמילות־חסד" כעזרה לנזקקים, שהשתתפו בה נדיבי העיירה, ואת 300 הרובל הראשונים נדב מכיסו. אגב, בחזרו עם הכסף, כמזלו הרגיל, שוב התנפלו עליו אנשי הכנופיה ובאיומים אילצו אותו להרים ידיים, ובאותו „מעמד חגיגי" הוציא את מקל היסורים ופיזרם לכל הרוחות. המתנפלים ביקשו את סליחתו והסבירו, שכוונתם היתה לרצוח את לייב־נטע ומאניס הזקן, ורק במקרה נתקלו בו, שהפריע להם במשימתם.

ושעיה מת מיתה רגילה — מיתה שרבים ראוה בימים טרופים ההם כחלום מתוק, כחלום שלא נתגשם...

מפי מוניה שרייבר

נוף בטרוביץ

פישל בודניק
ראשון־לציון

וועגן מיינע עלטערן

ווער פון אונזער שטעטל טראוויץ האט נישט געקענט די טייערע פאמיליע שלמה און פייגע בודניק; די צוויי מענטשן זיינען געווען באליבט סיי ביי דער יוגנט און סיי ביי די עלטערע. און, באמת, זיי האבן זיך די ליבשאפט ערלעך פארדינט. די דאזיקע מענטשן האבן געלעבט מער פאר אנדערע ווי פאר זיך...

זומער איז דער פאטער געווען פארנומען מיט פרנסה און נישט גע־האט קיין צייט זיך צו פארנעמען מיט געזעלשאפטלעכע ארבעט; האט אים די מוטער פארטרעטן... אבער, אז ס'איז געקומען ווינטער, האט ער דאס גאנצע שטעטל געהאט אויף זיין קאפ... דא א פאמיליע נישט געהאט קיין ברויט אין שטוב — האט ער געזארגט, אז ס'זאל שוין יא זיין ברויט; אויף א צווייט ארט איז נישט געווען קיין האלץ מיט וואס איינצוהייצן און אנווארעמען די קינדער — מיין פאטער האט שוין געזארגט, אז ס'זאל יא זיין האלץ; דארט ליגט א קראנקער און ס'איז נישטא אויף א דאקטאר — האט מיין פאטער שוין געשאפן געלט אויף א דאקטאר און אויף רעצעפטן. גאנץ אפט האט מען געדארפן נעכטיקן ביי א קראנקן — איז עס גארנישט געווען קיין פראגע ביי מיין פאטער, וואס ער דארף טאן.

כ'געדענק א פאל מיט א קראנקן, זייער אן ארעמער מענטש. מיין מוטער פלעגט טראגן צו אים פעקלעך און נישט דערציילט דעם פאטער; מיין פאטער האט געטראגן צו אים פעקלעך און נישט דערציילט דער מוטער — ביז ביידע האבן זיך אמאל געטראפן צוזאמען און דער סוד איז אנטפלעקט געווארן...

ווער געדענקט נישט שמחת־תורה. נאכמיטאג פלעגן זיך צונויפנעמען אין שול יונג און אלט, ארעם און רייך — אוןווארטן ביז שלמה בודניק וועט קומען און ווארפן פון ווייבערישן שולעכל עפעל... און אז מ'האט זיך דערוואוסט אויף ר' שלמהן, איז די גאנצע גאס געווען פול מיט אים. יעדער שרייט: „ר' שלמה, ווארפט אהער, ווארפט אהער"... מיין פאטער מיט זיין מילדן געלעכטער

האט יעדן געוואלט צופרידן שטעלן. נאכן עפעל ספעקטאקל זיינען חברה ארומגע־גאנגען מיט אים איבערן גאנצן שטעטל און געשמועסט.

ווינטער פלעגן מיר זיך יוגנטלעכע אפט צונויפנעמען ביי אונז אין שטוב און לעזן הויך א בוך. מיינע עלטערן פלעגן שוין נישט גייען שלאפן און איינטיילגענומען גלייך מיט אלעמען אינם לעזן.

דאס אלץ ביז יאר 1939. ווען די סאוויעטן זיינען אריין אין אונזער שטעטל, איז מיין פאטער אויסדערוויילט געווארן דורך דער באפעלקערונג אלס פארשטייער, און ביי דעם האט ער געהאט זייער גרויסע שוועריקייטן. די לאגע אין שטעטל איז געווארן ערנסט. ס'איז נישט געווען ווו צו פארדינען א גראשן. האבן מיר באשלאסן ארויסצופארן קיין לוצק. מיר האבן אלע דריי, איך מיט פאטער און ברודער מוניע, אנגעהויבן ארבעטן. ביי אונז אין דער משפחה איז די לאגע בעסער געווארן, אבער אין שטעטל איז אלץ געווען זייער שווער. אביסל שפעטער האט זיך אויך אין טראוויץ נארמאליזירט און מענטשן האבן ווי־עס־איז געלעבט און געשלעפט די פרנסה.

שפעטער בין איך, מיט מיין ברודער, איינגעצויגן געווארן אין דער רויטער ארמיי. די מאמע האט פארגאסן טרערן אויפן גרויסן חורבן. באוויזט זיך ווידער דער פאטער מיט זיין איידעלער נאטור: כאטש ר'האט גאנץ גוט געוווסט פון די סכנות, האט ער אויסגערעט די מוטער...

אסתר גרין
רמת־גן

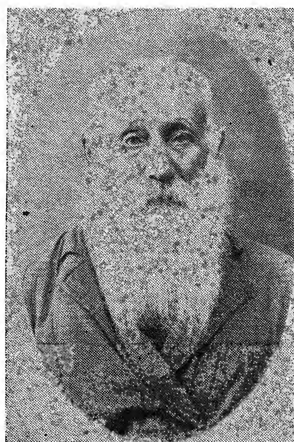
משפחת יהושע יוניק

משפחה־משפחה — קורותיה ותלאותיה; לה שם וכינוי שלה. לאבי קראו שיע נחמקיס ולאמי — יאחנה. לאחיותי, לאחי ולבני משפחותיהם קראו: בת־שבע ולבעלה — ישראל פיטרמן; הם גרו בעיירה ברמלי' ולהם שני ילדים.

אחי יחיאל נרתם בעול הפרנסה ועזר לאבי בעסקיו. אחותי השנייה, דבורה, ובעלה משה רזניק, ולהם ילד, גרו בעיירה דמידובקה. התפרנסו מחנות בדים. אחי גדליה, בן־הזקונים במשפחה, היה תמיד ער, חריף־מוח ובעל תפיסה מהירה ומדויקת. אבי היה אדם בעל גוף גבוה, רחב־כתפיים ובעל צורה נאה. היה לו זקן ארוך, רחב ולבן; בעל הדרת פנים היה. היה עסוק וטרוד בעסקי פרנסה, ולא תמיד ההצלחה האירה לו פנים.

עד למלחמת העולם הראשונה גרנו ברובנה. בשנים האחרונות לפני מלחבת העולם השנייה ובימי המלחמה עצמה גרנו בכפר האוקראיני המחוזי קניאַגיניען. אבי קיים יחסים תקינים עם שכנינו האוקראינים, אבל בעת צרה לא עמדו במבחן. הם היו עוזרים פעילים, ובמרבית המקרים יוזמים פעילים, להשמדת ישראל.

בני משפחתי ניספו יחד עם יתר היהודים בסביבה; לא ידועים לי יום הירצחם ומקום קבורתם. זכרם הברוך שמור וחרות בלבי. נשארתי יחידה ומיותמת ממשפחה כה גדלה וענפה.

יהושע נחמקיס

שרה יוניק — בן יעקב ז״ל

משפחת יוניק

אנסה להעלות רישומים של דמויות בתי אב ויחידים בעיירה ובעיקר בית הורי, אשר ישמשו כסמל לבתי אב רבים אחרים, ויהיה זה נר זיכרון לכל בני עיירתנו, יהודים שתורתם אמנותם ויהודים עמוסי סבל ועבודה.

בית הורי — ר׳ יעקב נחמקיס וטובריטה יוניק

אבי, יעקב יוסף ז״ל, היה יליד העיירה טרוביץ, בנם של יצחק הירש ונחמקה יוניק. הוא למד תורה בבית־המדרש מפיו של ר׳ גדלצ׳ה ז״ל. אמי טובריטה ז״ל היתה בת ר׳ שמואל אהרון כהן ז״ל מדובנה, שהיה אחד מלמדני העיר. אבי עבד בתור מנהל חשבונות בכפר קטן ליד דובנה, מקום שלא היו בו יהודים. במקום זה בילה כמעט כל השנה ורק לחגים ומועדים היה בא הביתה לשהות בחיק המשפחה.

משה ואסתר קמניצקי (יוניק)

אך בהיוודע לו, שהרבי האדמו״ר ר׳ יעקב לייבלה טברסקי מטריסק זצ״ל עמד להגיע לעיירה ולהתאכסן בביתנו שם פעמיו לדרך ובא לביתו גם בזמנים אחרים. ימים מספר לפני בוא הרבי החלה תכונה רבה בעיירה ובפרט, כמובן, רבתה התכונה בביתנו. דודתי רבקה ז״ל באה, כדי לעזור לאמי ולאחיותי חיה ואסתר ז״ל במלאכת הבישול והאפייה, וגם אני ואחותי פיגה ז״ל, הבנות הקטנות בבית, נרתמנו לכל עבודות ההכנה לקראת ביקור הרבי ופמליתו בביתנו. ביום ו׳, היום שנועד להופעת הרבי, החלה הרגשת חג לשרור בבית. אמי היתה

לובשת שביס משי לבן ובפנותנו אליה בענייני משק הבית היתה אומרת לנו: „ילדים, עכשיו חג אצלי ואל תטרידוני בשום דבר״. כבר בשעות הבוקר המוקדמות החל דודי ר׳ שעיה (ישעיהו) נחמקס ז״ל בהכנת מרכבה מיוחדת, רתומה לסוסים המובחרים ביותר עם פעמונים, בה נסעו החסידים להקביל את פני הרבי בשיירה, וכל ילדי העיירה השתתפו בשמחה הכללית. אולם מיד לאחר בוא הרבי מדרכו הארוכה והמעייפת היה דודי גוער בכל הילדים והסקרנים לבל יפריעו את הרבי במנוחתו; ואחי הקטנים, נפתלי ואליעזר ז״ל, ביחד עם כל הילדים היו נסים בבהלה מפני דודי הזועם...

אבי, גם הוא היה בא לשבת הביתה וכן חסידים רבים מכל הסביבה. בערב שבת היו באים כל החסידים לקחת את הרבי לבית־המדרש ואחר התפילה שוב החזירוהו בשירה לביתנו. אז החלה הסעודה החגיגית. הרבי היה רק טועם על קצה המזלג והחסידים התחלקו בשיריים של הרבי, שנחשבו לסגולה, שאין כמותה לבריאות ולפרנסה. הרבי היה שוהה בביתנו כעשרה ימים עד שבועיים, ובימים אלה באו בני העיירה ונשיה אל ביתנו, כדי לתנות בפני הרבי את צרותיהם ולהשטיח בקשותיהם.

זכורתני, איך הנשים היו מבקשות מאמי, שתיכנס עמהן ותציע בשמן את בקשתן בפני הרבי; אמי היתה אומרת להן, שרק אם תבטחנה לה, שהן מאמינות בלב שלם ברבי, רק אז תכנס עמן. לאחר שהרבי הזדקן ולא יכול היה לבוא עוד אל חסידיו, באו בניו, ר׳ דוד אהרלי, ר׳ וולוולי, ר׳ משהלה ור׳ נחומצ׳ה ז״ל — והמשיכו במסורת זו.

תמיד בהגיע אבי ז״ל הביתה היה מזמין את כל החסידים לקידוש, והשמחה היתה רבה. היות ורוב הזמן בנכר לא היה בין יהודים, היה מרבה כעת להימצא בחברת חבריו החסידים בעת שובו הביתה. זכורתני במיוחד, איך רבתה השמחה בשמחת־תורה. כל החסידים באו לסעודה, שהיתה מתחילה לאחר הקידוש. סעודה זו היתה מלווה בשתייה כדת וכדין. בגמר הסעודה, החלו החסידים להתלכד במעגלים ולרקוד ריקודים חסידיים לעיני כל הקהל הרב, שנתקבץ בבית ומחוצה לו והשמחה וההתלהבות הגיעו לשיאן. הרוח החיה בשמחה זו היה דודי, ר׳ גדלצ׳ה, ר׳ ברלה לחציבקר, ר׳ מוטל אברהם ליבושיס. ר׳ מוטל אברהם ליבושיס היה נכנס למטבח ולוקח סיר לפתן, קשרו בחגורה של הקפוטה, ותוך כדי ריקוד חילק לכל החסידים, באמרו: „כף רפואה בטוחה מהרוקחת טובריטה״. היות והוא הגזים קצת בשתייה, הרגיש לא טוב, ואז השכיבו אבי במיטה וטיפל בו. תוך כדי כך שר לו בניגון ביידיש: „אז מ׳קען נישט און מ׳ווייסט נישט — נעמט מען זיך נישט אונטער (כשאין יכולים ואין יודעים, אין מתחייבים לכך)...

בדרך כלל, ביתנו היה הבית, שבו היו מקיימים כל אירוע וכל שמחה, שהיו בעיירה. בכל פעם שהיתה נערכת חתונה בעיירה, היתה החתונה נערכת בביתנו. בזמנים ההם היתה חתונה נמשכת כשבועיים ימים, מאחר שעוד לפני החתונה נערכו כל הכנות האפייה והבישול, ובכל אותם הימים היה ביתנו כמרקחה, ואנו הוכרחנו להצטמצם בד׳ אמותינו. כשאחיותי התאוננו על כך, שביתנו נהפך כאילו לבית ציבורי, היתה אמנו מוכיחה אותן ומסבירה להן את הגודל וחשיבות של המצוה להשתתף בשמחת חתן וכלה.

אנסה לתאר את החתונה בימים ההם ובייחוד שמורה בזיכרוני חתונת אחותי חיה. החתן לא היה בן עיירתנו, הוא היה בן לוצק, ולכן ביום החתונה, נסעו כל המחותנים בעגלות, בליווי כלי־זמר, כדי להקביל את פני החתן. את החופה ערכו ליד בית־הכנסת הגדול בעיירה. לפני החופה ישבה הכלה בחדר גדול ומסביבה עמדו הנשים והבדחן, שמתפקידו היה לבדחה. אולם הכלה היתה בוכייה, בהרגישה בעמקי לבה את השינוי המתחולל בחייה. למחרת יום החתונה נערך טקס, שנקרא אז בשם אולנשצ׳ינה. באותו יום הובילו את הכלה בנגינת כלי־זמר למקום בו התאכסן החתן — בבית ר׳ דוד גימפלס וחוה. שם נערכה סעודת־מצוה ואחר־כך הובילו את הכלה והחתן, והסבתות רקדו סביבם; וכך הלכו ורקדו בליווי כלי־זמר עד שהגיעו חזרה לבית הכלה. לאחר מכן נמשכו שבעה ימים „שבע הברכות״.

אליעזר וחנה יוניק ז״ל.

בצורה זו נערכו גם יתר החתונות בעיירה. באופן זה קיימו הורי את „מאמר חז״ל״: „יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך״. בכל אורחות חייהם סימלו חסידי העיירה, ואבי וביתו בתוכם, את התגלמות החסידות, שיסודותיה היו עבודת הבורא תוך שמחה בבחינת „עבדו את ה׳ בשמחה״ וכן אהבת הבריות

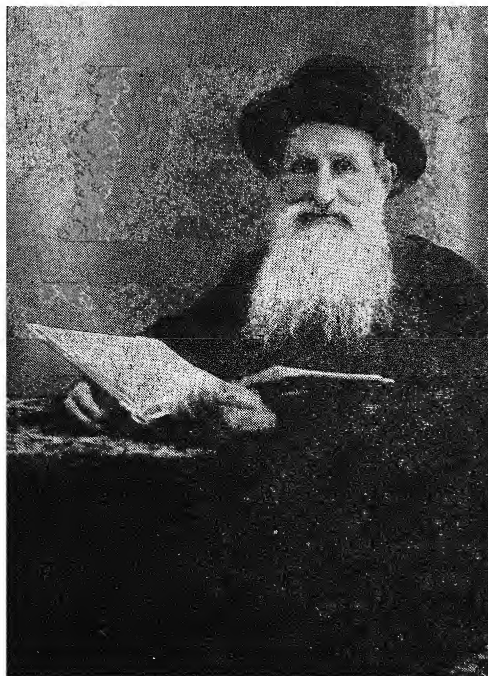
אריה בן־יוסף

ר׳ יעקב יוסף וטובריטה יוניק ומשפחתם

ר׳ יעקב יוסף יוניק ז״ל

סבי, ר׳ יעקב יוסף יוניק, היה יליד העיירה טרוביץ, ובה בילה גם את שנותיו הטובות ביותר יחד עם רעיתו טובריטה יוניק לבית כהן ובה חינכו וגידלו יחדיו את ילדיהם ברוח ישראל סבא וברוח החסידות.

מימי נעוריו היתה נפשו של סבא נתונה כולה לאהבת ארץ־ישראל, שבה ראה חזות הכול וממנה יתד ופינה לגאולה המקווה; קיווה, כי יבוא היום ויוכל גם לקבוע את משכנו בה. היום המקווה הגיע בשנת תרפ״ז, שבה עלה סבא לא״י והצטרף אל בנו ובתו, שעלו ארצה קודם לכן. בבואו לארץ הוא התיישב בשכונת נוה־שאנן בת״א וקבע את מקומו ב„שטיבל״ שבשכונה. ב„שטיבל״

ר׳ יעקב יוסף יוניק ז״ל.

החסידי הזה הרגיש כבביתו, מאחר שאותה האווירה המיוחדת, ששררה ב„שטיבל" של חסידי טריסק בטרוביץ — והיא אווירת „אש תמיד תוקד על המזבח ולא תכבה" — שררה גם בו. דמותו של סבי לנגד עיני תמיד: יהודי בעל קומה למעלה מבינונית, בעל הדרת פנים, זקנו הצחור יורד על מידותיו וחיוך של טוב־לב משתפך על שפתותיו תמיד. דמותו זו יכולה לשקף גם את דמותו הרוחנית האצילית של סבי, אשר טוב־לב ועדינות־הנפש ציינוה. רבה היתה שקידתו על לימוד התורה, שהיה מכבדה פשוטו כמשמעו וגם בהתאם לנאמר, כי המכבד את התורה הנו זה המעטר אותה בנועם „מדותיו". באישיותו נתמזגו תורה עם דרך־ארץ ונתמלא בו התנאי המאפשר קיום התורה באדם מישראל ושלפיו „טעמה של חכמת התורה — בעדינות הנפש"... (ס׳ חזון איש על ענייני אמונה, פרק ג׳). סבא היה „חסיד" וזאת לא רק מהיותו נמנה עם קהל החסידים והתדבקו בחוט המשולש של החסידות: אהבת השם, אהבת ישראל ואהבת א"י — אלא גם משום עשותו צדקה וחסד כל ימיו.

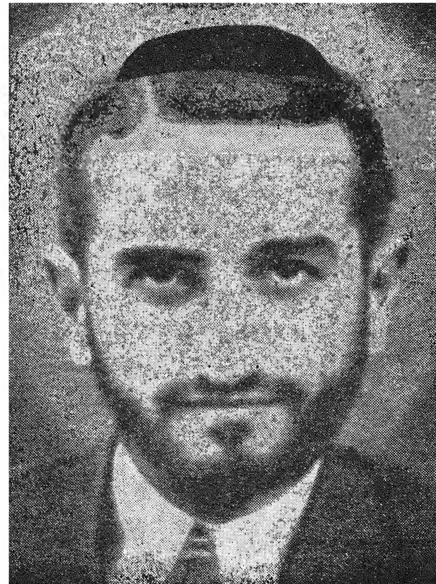
טובה־ריטה יוניק ז"ל

בה׳ בשבט ת"ש החזיר את נשמתו הטהורה לבוראה, כשמלווים אותו התורה והמע"ט שלו, שליווהו והיו נר לרגליו כל ימי חייו והובא למנוחת עולמים בהר הזיתים בירושלים.

ר׳ נפתלי פנחס יוניק — בן יוסף ז"ל

א"מ נפתלי יוניק — בן יוסף ז"ל נולד להוריו ר׳ יעקב יוסף וטובריטה יוניק ז"ל. בהגיע זמנו ללמוד בחדר הוא נשלח ללמוד בחדרו של דודו רבי גדלצ׳ה, יהודי למדן ותמים־דרך. בשנות ההתבגרות המשיך את לימודיו ב„קלויז" של חסידי צ׳רנוביל־טריסק שבטרוביץ. חינוכו זה, שקנה בחדר וב„קלויז" החסידי, החינוך הבלתי פורמאלי, שקנה לו בסביבתו בה גדל ונתחנך, וכן בהשפעת

אישיותו המחנכת של אביו, שכל הליכותיו היו בקדש ושבכל דרכיו הגשים את הכלל הגדול שבתורה „ואהבת לרעך כמוך״ — היוו את היסוד לגיבוש אישיותו ואופיו לכל ימי חייו. שאיפת חייו היתה לעלות לא״י ולהשתתף בבניינה. בשנת תרפ״ו הוא הגשים את שאיפתו זו ועלה לא״י ובה נשא אשה והקים בית בישראל. כעבור זמן קצר נפטר בדמי ימיו.

ר׳ נפתלי פנחס יוניק — בן יוסף ז״ל.

אבי נפתלי פ׳ יוניק — בן יוסף היה קצר ימים ושבע עמל, נדודים ותלאות, ומעט האושר בחייו איחר לבוא ונגוז במהרה. אולם הוא לא שקע מעולם ביאוש בידעו, שאין זה ממידת היהודי ובפרט ממידת בן חסידים, ששרשיו ויניקותיו צמחו במשכנות התורה והחסידות של ווהלין. אמונתו העזה השרתה עליו רוח אופטימיות בלתי מנוצחת, הפותרת כל הבעיות והקושיות ומרפאה כל המכאובים והיסורים. באישיותו נתמזגו תורה עם דרך־ארץ —זו תורת ישראל, שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ודרך ארץ, שמשמעה להיות מעורב בדעת עם הבריות, סובלנות נוחה, וכושר הבנת הזולת. כנות ותמימות־דרך הן התכונות, שהיוו את יסוד אישיותו, ולהן נזדווגה נפש יפה, שהיתה מקרינה טוב לב וכנות אמיתית. הוא לא זכה, שימלאו ימיו, אך זכה בזכות ענוותו וצניעותו להיות „אהוב למעלה ונחמד למטה, אהוב לשמיים ולבריות״. הליכותיו הצנועות ללא

רעש והבלטה עצמית, שהעידו על איכות נפשית אצילה, הן שעשאוהו אהוב ומקובל על הכול.

בחג השבועות בשנת תרצ״ב החזיר את נשמתו הטהורה לבוראה והובא למנוחת עולמים בהר־הזיתים שבירושלים בירתנו הנצחית.

לדמותה של צפורה יוניק־כגן ז״ל

צפורה (פיגה) יוניק־כגן ז״ל נולדה בעיירה טרוביץ להוריה ר׳ יעקב יוסף וטובריטה יוניק, ושם עברו עליה גם ימי ילדותה ונעוריה. דרכה לא היתה סוגה בשושנים, כי היתה ידועת־חולי ויסורים כל ימיה. נאמר, כי „הסבל מוליד ניסיון״ וכי „נסיון החיים ומסבותיהם הם מקור החכמה העשיר ביותר״. אכן סבלה וניסיון חייה הקנו לה תבונת חיים רבה ועדינות רגש, ותכונות אלו היוו גם את יסודות אישיותה.

יגון נעלם היה מכרסם בלבה תמיד, בידעה, כי לא תוכל לזכות בהתגשמות כיסופיה וערגונותיה מימי נעוריה. בעולם הזה לא ניתן לה רב ואף הציפייה נמנעה ממנה. אולם למרות כל זאת לא שקעה ביאוש ומלאה את חובותיה כלפי בני משפחתה וכלפי אחרים במסירות ובנאמנות רבה. היא ניהלה את משק ביתו של אביה, ר׳ יעקב יוסף יוניק ז״ל, לאחר עלותו ארצה וכשנתאלמן מרעיתו — קיימה בו מצוות כיבוד אב כהלכתה במשך כל ימי חייו.

במשך כל ימי חלדה צורפה ביסורים, אך בכות אמונתה וכבת חסידים נאמנה, קיבלה את כל יסוריה באהבה מבלי שכל תלונה כלפי בוראה תעבור על דל שפתיה. היא נפטרה אחרי מחלה ממושכת בכ״ז סיון, תש״ז, והובאה למנוחת עולמים ליד קברות אביה ואחיה בהר־הזיתים בירושלים.

אריה בן־יוסף

קורות משפחת קרופניק

ר׳ גדליה המלמד ואסתר קרופניק

ר׳ גדליה קרופניק ז״ל נולד בטרוביץ ובה נתחנך לתורה ולתעודה. בהגיעו לפרקו נשא לו לאשה את רעיתו ושותפתו לחיים מרת אסתר בת ר׳ יצחק הירש ונחמקה יוניק מטרוביץ. לאחר נישואיו החל לעסוק במלאכתו, מלאכת הקודש — ללמד את בני ישראל תורה ודעת ד׳. וכשם שיצאו לו מוניטין בתור תלמיד ישיבה כן יצאו לו גם מוניטין כמלמד, וזאת משום המסירות והנאמנות, שבה מילא את מלאכתו כמלמד בישראל. הוא שנה לתלמידיו את התורה עד שלימדם ועד שהיתה סדורה בפיהם ובלבבם. ר׳ גדליה לימד את תלמידיו בהסברה ובהרחבת הדברים מתוך מגמה לא רק להקנות להם דעת אלא גם להשריש ולהרחיב את האמונה בלבבם. הוא היה מהחסידים המקורבים של האדמו״ר ר׳ יעקב ליב טברסקי מטריסק זצ״ל, בנו של בעל „המגן אברהם״ ושל צאצאיו, ושתה בצמא את דברי תורתם והדרכתם.

אשתו של ר׳ גדליה ושותפתו בחיים מרת אסתר יוניק־קרופניק ז״ל היתה ידועה בעיירה גם בזכות עצמה ובזכות מעשי הצדקה והחסד שלה. רבים מתלמידי ר׳ גדליה היו בני עניים. מכיון שזכורה ושמורה היתה בלבו של ר׳ גדליה הוראת חז״ל „הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה״, היה מלמדם תורה ללא קבלת שכר ואילו רעייתו מרת אסתר דאגה להם לפת לחמם ולכל מחסורם. כל הנזקקים ומרי הנפש יצאו ונכנסו בביתם של ר׳ גדליה ומרת אסתר כבביתם הם והתקבלו בו במאור פנים, בלב פתוח וביד נדיבה. צדקתם של ר׳ גדליה ואסתר קרופניק עומדת לעד בזכות מעשי הצדקה והחסד, שעשו בכל ימי חייהם.

ר׳ יחיאל (יוליס) ורבקה (אולגה) קרופניק ז״ל

ר׳ יחיאל (יוליס) קרופניק נולד בטרוביץ להוריו ר׳ גדליה ואסתר קרופניק ז״ל. הוא קיבל את ראשית חינוכו בחדר של אביו, ר׳ גדליה, שהיה המלמד בעיירה, ובבחרותו המשיך את לימודיו ב„קלויז״ של חסידי צ׳רנוביל־טריסק בעיירה. אולם בית היוצר העיקרי לגיבוש דמותו הרוחנית היה בית הוריו בעיירה, שהיה מיוסד על עקרונות החסידות האמיתית, אהבת קודשא בריך

הוא, אורייתא וישראל. והיה מוקדש לתורה, לצדקה ולחסד. אורחות החיים המסורתיים בעיירה ובית האב והליכותיו ליוו את ר׳ יחיאל ז״ל בכל דרכיו גם בצאתו מהעיירה והם שכיוונו את כל אורחותיו ואשוריו.

ר׳ יחיאל ורבקה קרופניק.

בצעירותו, בהגיע עתו של ר׳ יחיאל קרופניק ז״ל לצאת „לדרכי החיים״ החליט לצאת למטרופולין — לווינה, כדי למצוא שם את פרנסתו לביתו במקום החדש ולבסס את עתידו. בבואו לראשונה לווינה, שלא היו לו בה כל מכר ומודע, נתקל בקשיי קליטה רבים, אך בעה״ש, ובכוח רצונו העז ובכוח מסירותו והתמדתו החל לבסס את עתידו הכלכלי יותר ויותר. תחילה היה שכיר יום אצל אחרים בענף אופנת גברים ונשים אך לאחר שנשא לאשה את מרת רבקה (אולגה) ז״ל, שהיתה אשת חיל ושעזרה לו בכול — פתחו הם יחד עסק קטן לבגדי אופנת גברים ונשים, שהתפתח במשך הזמן והשתרע על פני רחוב שלם בווינה ושהעסיק למעלה ממאה זבנים ונהיה אחד מבתי האופנה הגדולים ביותר שבווינה ואפילו באירופה כולה. מכל ערי אירופה המערבית והמזרחית נהרו אנשי החברה הגבוהה ונשיה לבית האופנה של ר׳ יחיאל קרופניק בווינה, כדי לרכוש בו את בגדיהם.

ור׳ יחיאל היה לאדם אמיד, אך גם אז לא שכח את בוראו ואת מצוותיו. הברכה המסורתית „יברכך וישמרך״... שנתפרשה: יברכך — בעושר, וישמרך — שתעשה ממנו מצוות, נתקימה במלואה בר׳ יחיאל קרופניק. הוא נתברך בעושר ובכבוד. הוא היה נכנס ויוצא בביתו של הקנצלר של אוסטריה ד״ר קורט פון שושניג ובבתיהם של יתר גדולי המדינה בווינה והם היו מבאי ביתו.

חרדי ווינה ואדוקיה היו בחייהם החילוניים אנשים משכילים, שבאו תדיר במגע עם החיים ועם התרבות הכללית. אכן, תכונה זו איפיינה את ר׳ יחיאל קרופניק, וברוח זו חינכו, הוא ורעיתו, את ילדיהם: שולמית (ציטה) ז״ל ויבלח״א, גדליה נ״י ונחמה (גרטל).

ב־11 במרס שנת 1938 בא, כידוע, ה„אנשלוס״ באוסטריה. ביום זה נכנסו הצבא הגרמני ופלוגות הסער של הנאצים לאוסטריה ותפסו בלי התנגדות את וינה ויתר ערי אוסטריה וניתנה הרשות למשחיתים מפלוגות הסער בווינה להשמיד, להרוג ולאבד באופן אכזרי את יהודי אוסטריה. ר׳ יחיאל קרופניק הוזהר ממש שעות מספר לפני כניסת הנאצים על ידי שליחו של הקנצלר שושניג על העומד להתרחש — והוא ורעיתו נמלטו על נפשם ממש ברגע האחרון מאוסטריה בעצם השבת, בהשאירם מאחוריהם את כל רכושם העצום. למרות אבדן מרבית הונו לא חרב עולמו של ר׳ יחיאל, על כן היה הוא מחוסן מבחינה רוחנית. וזאת משום שהוא לא חי, כיהודים אחרים, ב„עולם של אתמול״ של וינה הצוהלת והמצהילה להם פנים, אלא „בעולם של אתמול״ שונה לגמרי. אותו „אתמול״ מלא זיו וזוהר, שבו ניתנה תורה לישראל בהר סיני, שכן זכר תמיד, כי נשמתו, כנשמת כל יהודי היתה במעמד הר סיני וקיבלה שם את התורה יחד עם אבות אבותינו. אותו אתמול המשתרע ואשר ישתרע גם על פני היום הנרחב וכן על פני המחר, שאין לו קץ וגבול.

ר׳ יחיאל בא לא״י והתישב בה לכמה שנים. הוא המשיך כאן לתת צדקה למוסדות תורה וצדקה וחסד. הוא היה אחד מהפטריוטים הראשיים של ישיבת הרב עמיאל ומוסדות החנוך הדתי בארץ. לאחר מכן עבר ר׳ יחיאל לגור בארה״ב וגם שם המשיך במעשי הצדקה והחסד, כדרכו. באחרית ימיו שב ארצה והשתקע בה. שמח לראות בהתגשם תקוות דורות רבים בקום מדינתנו. ר׳ יחיאל קרופניק נפטר בתל־אביב בשנת תשט״ו והובא למנוחת עולמים, עפ״י צוואתו בהר המנוחות בירושלים, בירתנו הנצחית.

ר׳ אהרון קרופניק ז״ל

ר׳ אהרון קרופניק ז״ל נולד גם הוא בטרוביץ להוריו ר׳ גדליה ואסתר קרופניק ובה קיבל גם את ראשית חינוכו בתורת ד׳. הוא למד בראשונה

בחדר של אביו ר׳ גדליה ואח״כ נשלח ללמוד ולהשתלם בתורה הכתובה והמסורה בישיבה. מהעיירה הוא עבר לווינה ובערב מלחמת העולם השנייה עלה ארצה והתיישב בתל־אביב. בכל דרכי חייו ליוותה אותו רעייתו הנאמנה שרה (סלה), תלח״א, אשר היתה לו שותפת נאמנה ועזר כנגדו בחינוך בניהם יוסף קרופניק וד״ר גדליה קרופניק, ובהקניית השכלה יהודית וכללית רחבה להם, המבוססת על מיזוגם של תורה ומעשה.

ר׳ יצחק ודבורה קרופניק ז״ל

ר׳ יצחק קרופניק נולד להוריו ר׳ גדליה ואסתר קרופניק ז״ל בטרוביץ שבה עברו עליו ימי נעוריו ובה נתחנך לתורה ולעבודת ד׳. מטרוביץ עבר גם הוא לדור בווינה, שבה הוא ורעייתו דבורה ז״ל חינכו את ילדיהם: שלמה, פנחס, גדליה, שרה ונחמה (גרטל) לתורה ולמצוות, והקנו להם השכלה יהודית וכללית רחבה ויחס כבוד לתלמוד ולמעשה. לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה עלה לארץ־ישראל והתישב בתל־אביב; בה נפטר בשיבה טובה.

מרת טויבה קרופניק־שיא ז״ל

מרת טויבה קרופניק־שיא ז״ל נולדה בטרוביץ להוריה ר׳ גדליה ואסתר קרופניק ז״ל ושם גם עברו עליה ימי השחרות והנעורים. בכל ימי חייה חיו בקרבה רשמיה מעיירת מולדתה טרוביץ ומבית הוריה בעיירה, שבם פיכו חיים יהודיים מלאים, המיוסדים על אהבת ד׳ ואהבת התורה וכן על חיי משפחה זכים וטהורים ועל זיקה משפחתית אמיצה בין כל בני המשפחה. רשמים אלו לא היו רק רשמים ערטילאיים גרידא, כי אם טבעו בה את רישומם, היוו את יסודות אישיותה והדריכוה בכל מעשיה והליכותיה. בעברה לדור בווינה נישאה שם לאברך תלמיד חכם, ר׳ אברהם שיא ז״ל ויחדיו הקימו בווינה בית בישראל למופת וברוחו של בית זה חינכו שם את ילדיהם, ד״ר גדליה שיא ושולמית (צי׳טה). בהגיעם בערב מלחמת העולם השנייה לארצנו המשיכו גם פה במעשי הצדקה והחסד.

ש ו א ה

אומקום

ר. בן־ברוך

מ„פנשצ׳ינה לסוביטיזציה״

(סיכומה של תקופה: 1939—1941)

הקומנדנט האחרון

מורוז, השמן והקפדן, שלאכזריותו יצאו מוניטין, היה האחרון בשושלת מפקדי המשטרה הפולנית, שפקדו את טרוביץ וכפרי הסביבה. כשמו, כך היה האיש: קר מזג, שתקן ואיום, אשר הקפיד עד מאוד על ביצוע ההוראות והפקודות, שלעתים גבלו באכזריות ופגעו קשות במעמד הסוחרים והרוכלים. הוא ניסה, כביכול, להעניק לטרוביץ צביון עירוני ולא היסס לסגור חנויות ואף להרוס בתים, שמשום מה סר חינם, וגגות־הקש שלהם שוב לא היו מודרניים בימי ההברקה והציחצוח של ימי פולין האחרונים. וכשכלבו הלבן היה מקשקש בזנבו ומפלס לו דרך לכיוון השוק — אות הוא המבשר רעות. החנוונים עמדו על המשמר, הציחצוח הקדחתני החל במלא היקפו ובנציכי „סוויצ׳קריכה״, אשר סבלה במיוחד מעינו הבוחנת של הרודן הכל יכול, לא העזה אף להסתכן, וכרגיל במצבים אלה דחפה את הקונים החוצה, סגרה במנעול האמצעי — ובביתה מקבלת דו״חות על ההתרחשויות והגזירות החדשות. וכי מה איכפת לו בעצם ל„נפוליאון הטרוביצאי״, שהמוכרת שלנו אינה מקפידה בענייני היגינה וסניטציה, ומהסוכר הרטוב שלה מורגש טעם של דגים מלוחים?... וכי אינו כשר עוד להמתקת התה הכפרי?...

המלחמה בקומוניסטים

ומעל לכל — המלחמה ב„נגע הקומוניסטי״, שפשה בכל מזרח פולין והחל לאיים אף על מעוז המשטר ולשים ללעג את שיטות ההכחדה והיהירות של השליטים. בתי הסוהר נתמלאו מהר אסירים פוליטיים, אשר הועברו לצפון המדינה, וכן נתמלא „קרטוס ברוזה״ — הכלא המרכזי והידוע לשמצה, בו עונו עד מוות אלפי קומוניסטים. מפקדות המשטרה הציבו משמרות ניידות של שוטרים רכובים על אופניים, אשר יצאו את העיירה עם רדת החשיכה ולא תמיד חזרו בשלום... הפעולות הדחופות של הקומוניסטים הרתיחו את דמם של השליטים, אשר החלו לזהות אותם עם מדריכיהם היהודיים, שהיוו כרגיל מטרה נוחה לחיצים אנטישמיים. המשטרה הטרוביצאית חשדה בכל

יהודיה, ואף העשירים שביניהם לא היו כשרים בעיני הקומנדנט. „שמור על בנך, אדון ברוך, החבריה שלו אינה נראית לי, חוששני, שעומד הוא להיגרר בזרם הכללי, שהציף אותנו בימים אלה!" — פנה הוא לאבי, כשצחוק מעושה על פניו. אך נמצא קורטוב של אמת בדברים אלה... המוני צעירים מהמעמד הבינוני נסחפו בזרם החדש והספרות האסורה נמצאה כמעט בכול בית יהודי.

לכפריים לא קסם ביותר האידיאל החדש, שאגב את טיבו לא השכילו לדעת, ואולם להשגת המטרה כשרים לבני עם זה כול האמצעים. והמטרה היא, כמובן, להשתחרר מה„פנשצ'ינה", ובעיקר להחליף את השלטון. זכור לי אפיזוד מבדח, המעיד כמאה עדים על בורות העם הזה ועל „התמצאותו" בענייני משטר ופוליטיקה: התמימים שביניהם, ובראשם הסולטיס (ראש הכפר) הנכבד מהכפר נדצ'יץ, התקשרו עם הפוביאט (ראשי המחוז) והשיגו, כביכול, רישיון לתהלוכת... אחד במאי. לפי המתוכנן התייצב בראש התהלוכה הסולטיס הנכבד, כשדגל אדום מתנוסס בידיו ואחריו תור עצום של נכבדים, ביניהם מתנגדים מושבעים למשטר, אותו הם מרימים על נס. ופלוגת עונשין צבאית פולנית, שהכינה את הביום והקיפה את הכפר בעוד מועד החלה להסתער על בעלי השמחה המיסתורית, חיש מהר הועמסו משתתפיה כחיות בית על המשאיות והועברו לדובנא, לבירור... עבודה קונספירטיבית קדחתנית העסיקה את רוב צעירי העיירה והכפרים הסמוכים וככל שגבר גל ההתנפלויות על נציגי השלטון כן גברה האנטישמיות, שהגיעה לשיאה ממש על סף גסיסת המשטר. בימי הדימדומים ההם תקפה רוח־השגעון את ראשיה ודובריה של האומה הפולנית ביתר שאת. פולין, שעמדה על פי תהום וקלגסי היטלר ליטשו את חרבותיהם על גבולה המערבי הארוך, התמסרה כולה לבעיות, שהצחיקו לעתים את העולם כולו, למעט יהודיה, בהתעלמה מהסכנה האמיתית שארבה לעצם קיומה. למנהיגי פולין לא היו אז דאגות אחרות, פרט מ...„השחיטה היהודית" וראשיה הפכו לחברת „צער בעלי חיים", שלא יכלו לראות בצער הפרות הנשחטות בחלפים של שוחטים יהודיים... הגברת פריסטור, — חברת ה„סיים" (בית הנבחרים הפולני) ואשתו של גנרל ומנהיג המפלגה השלטת — הסתערה מעל במות „הסיים והסנאט" ובהתקיפה את „השחיטה היהודית", הסיתה את כנופיות הפורעים והסטודנטים למלחמת תנופה נגד החנוונים היהודיים ונגד המשתלמים היהודיים, בפניהם נחסמו הכניסות לאוניברסיטאות. אוירת־פוגרום ריחפה על פני פולין כולה.

רושם חזק ביותר השאירו גם מקרים של הריגה בשגגה, כגון מותו הטראגי של פישל מהכפר בורמץ, אשר בתום לבו ובחיוך על פניו התקרב לעבר

חלונו של העגלון, שעמד להסיעו העירה ומשהאיר בפנסו את קבוצת האנשים, שבמקרה נזדמנו למקום, נהפך הוא לקרבן וספג כדור, שהיה מיועד לקומנדנט הטרוביצאי...

עם פרוץ המלחמה

באחד בספטמבר 1939, עם פרוץ המלחמה העולמית, כשגורל הרפובליקה הפולנית היה תלוי על חוד השערה, נמשך ואף התגבר גל הרדיפות וההתנכלויות ביהודים. בהתאם לרוח הזמן, שנשבה מהמערב — הוקעו כפחדנים וכאויבי המשטר, ועל אף האויב המשותף והאכזרי ביותר לא הרפו מהיהודים אף ברגעי הגסיסה האחרונים. אזלת ידה של הביורוקרטיה הוכחה כבר בימי המלחמה הראשונים, כשמלח נהיה לפתע למצרך יקר המציאות וחפיסת מחורקה (טבק גס מקובל אצל הכפריים) — לפז שווה. הסחורה החלה להיעלם ממדפי החנויות ובעיקר — גלילי הבד הלבן, שנדרשו כתחליף לתחבושות בשביל הצבא. בעלי חנויות המנופקטורה הובלו לבניין המשטרה, שם הוחזקו תחת משמר כבד והאשמה הפעם לא סימפטית ביותר. הם הואשמו בבגידה ובחבלה במאמץ המלחמתי, בזה שהחביאו מצרך ראשון ומנעו הגשת עזרה לנפגעי המלחמה, שמספרם גבר משעה לשעה. יעילותם של הפרשים המצוחצחים וה„אולנים״ (גדודי פרשים מובחרים) המבריקים הוכחה במהרה כאפסית לנוכח הטנקים והשריונים הגרמניים, ולא היה במה להסיע את הצבא הלוחם לחזית, שעה שהמפקדה הראשית במנוסתה המבוהלת התקרבה לבוקרסט הרומנית... היהירות הפולנית הידועה לשמצה, אמונתו המופרזת של השלטון אכול השחיתות בצבא המצעדים המפואר, שהוכח כחלש ורפה־אונים והתפוררותו המהירה היכתה בתדהמה לא רק את הפולנים, אלא, ובעיקר — את האוכלוסיה היהודית. עם התקרב הצבא הגרמני הופיעה מכול צד הבגידה — כולם שמחו למפלת פולין, שנואת נפשם, ולסופם המר של היהודים. עיני הגויים ירקו אש שנאה ושמחה לאיד על האסון העומד להתרחש, אם כי אף אחד לא יכול היה לתאר אפילו בדמיונו את גודל השואה, שתומט על מליוני היהודים ובמהירות כה מפתיעה.

וראה זה צחוק הגורל. באותם ימים טרופים, כשמערכת ההגנה הפולנית נשברה לרסיסים ומפקדי צבא בכירים החלו להסתלק מהמערכה, הופיעו שמועות על גיבורים יהודיים ומלחמתם העיקשת בפולש הגרמני. על נס הגבורה הועלה אחד מיוצאי טרוביץ ממשפחת יקירביץ׳, אשר חמק מהחפירות, הטיל שתי פְצָצות לעבר שני טנקים גרמניים, אשר הוצאו מכלל שימוש ולזכותו נרשמו

שמונה הרוגים מחיל הוורמאכט, שנפלו במבואות העיר ורשה. הדבר נחשב בפי כול למעשה גבורה ותושיה קרבית והעלה את קרן היהודים אף בעיני האנטישמים המושבעים ביותר. לשמחתו של הקומנדנט שלנו לא היה גבול. הוא יצא לשוק, כשחיוך דק ורב משמעי על שפתיו והחל להתחבק עם תושבי העיירה שנתקלו בדרכו. „יהודים, אחים לנשק!" — זעק הוא לעבר המתאספים — „לא זקוקים אנו עוד לעזרת הצרפתים והבריטים, בכוחות משותפים נעמוד מול האויב המשותף ונוכל לו. מתמיד ידעו היהודים להתעלות בגבורתם ובחירוף נפשם, והפעם רשמה גם טרוביץ שלנו דף נאה בהיסטוריה. היו ברוכים אחים לנשק!" אכן, דברים כדרבנות... אך הבשורות מהחזית היו פחות משמחות מהנחתו של הקומנדנט. מהעיר דובנה נתקבלה הוראה לשחרר את מעלימי הסחורות, ולשוטרים: — „פעלו על דעת עצמכם ולפי הבנתכם האישית..."

המצב נהיה איפוא די קריטי והלב חרד מאוד לקראת העתיד המעורפל „לך אין ממה לחשוש, אדון ברוך, — יעץ הקומנדנט לאבי, — מצבכם ישתפר אולי במקצת, חזור הביתה וחכה עד יעבור זעם."

פירוק נשק הפוליציה

היה זה מחזה בלתי רגיל, בו נטלו חלק פעיל צעירי העיירה, אשר החליפו, כביכול, את אחיהם המבוגרים ועשו את מלאכתם הקדושה... בעריילי שולמן פירק מנשקו את הדייר הנכבד שלהם (מרוז גר בבית השולמנים עד כניסת הסוביטים) — הקומנדאנט לשעבר, בעוד שהאחרים השתלטו על היתר. שומרי הסדר לא הוכו בבהלה והסתגרו במבצרם. רק מי שבקיא בהלכות תהפוכות והעברת שלטון מיד ליד, יכול היה לנחש מה צפוי להם לנוכח העבר המוכתם בדם, אך לבד מהסרת כתפיות ודרגות והבעת בוז חרישית לא אירע דבר...

גם המתיישבים הפולניים, טהורי הגזע, „האוסאדניקים", לא אמרו נואש. הם ניסו אמנם לפגוע „בצבא המשחרר" על ידי יריות בודדות לעבר הטורים המתקדמים, אך לא היה בכך יותר מעקיצת נמלה בגבו של גמל. הם הוגלו כשבויי־מלחמה לסיביר הרחוקה, כשהשיר „עוד פולניה לא אבדה" על שפתותיהם הרועדות...

כניסת הצבא האדום

כבר עם כניסתם עשו חיילות הסוביטים רושם מדכא מאד. מלבושיהם היו עלובים והליכתם רשלנית. כמעט כולם היו בלתי מגולחים והתנהלו בכבדות.

ניכר היה, כי הם גויסו ברגע האחרון מחיל המילואים והוכנסו לשורה בלי הכנה מיוחדת, ואלמלא השירה הספונטנית, שאיחדה את כולם, דמו יותר לחיל הפולני הנסוג מאשר לתהלוכת נצחון.

החנויות נתמלאו, הקונים החדשים חטפו וקנו מכל הבא ליד, מבלי לבדוק את תוכן הדברים, טיב הסחורה וגובה המחיר. הפסולת הגרועה ביותר והשאריות נטולי כל מחיר נחטפו ממש, כסחורה יקרת המציאות. נשיהם החלו להופיע לנשפי־רקודים בלבוש הפיז׳מות והשמלות מימי מתושלח, אשר העניקו להן דמיון רב לליצני הקרקסים המגושמים ונהיו למקור עיקרי של בדיחות ולעג בפי כול. והגברים התענינו בעיקר במכונות... „בכמה תעלה לי ה„מאשינה״ שלך? פנה לעברי אחד הקצינים המנומסים יותר, בהצביעו על השעון שעל ידי, וניכר היה בעיניו, שעוד מעט יבלע אותי עם השעון יחד.

ערכו של ה„זלוטי״ הוקטן פי עשרה ועל אף השוואתו לרובל החדש עדיין היה עובר־לסוחר. אני, כשלעצמי, העדפתי את הואלוטה הפולנית על הרובל הרב־גוני ורק לאחר מעשה מסוים שיניתי את דעתי.

וכך היה: הייתי נאלץ להיפרד ממתנת אבי, מאופני, אשר כיתר הרכוש הפרטי גם תפקידם נגמר ומוטב למכרם בטרם יעוקלו על ידי השלטונות. הקונה בחן את המציאה על כל צדדיה, וכשהטרנזקציה נגמרה, הוציא גיליונות ארוכים של כסף חדיש בני אלף זלוטי, הגיש לידי מספריים וביקש לחתוך, כמה שנחוץ... הוא אף הוסיף: „אל תחשוש חבר, הכסף אינו מזויף, לפני ימים מספר בלבד הוצאתיו מכספת הבנק, תריח, טרי עוד, נכון...״ ופירושה האמיתי של האימרה — „או נאס ווסיו יעסט״ (אצלנו הכול בנמצא), שהיתה כל כך שגורה בפי חייליהם, נתגלתה עם פתיחת התורים האינסופיים למלח וצרכי מזון אחרים, שנעלמו כליל מהאופק. ההמתנה המתמדת ב„אוצ׳רד״ (בתור) בלילות חורף הקשים והלחישות בחשאי „צ׳טו דאיוט?״ (מה נותנים) הרסו את העצבים. האדם נהפך לאוטומט לקוי, הקולט הכול, מבין הרבה, אך חדל להגיב באורח תקין. ובאשר לחברה בכללותה הרי איבדה היא את היכולת ואת הנוהג ליצור לעצמה דעה, וכבר בימים הראשונים לא השמיעה קולה נגד שיטות המימשל המוזרות. אכן, עד מהרה נתברר, שהתוצאות לא הצדיקו את התקוות. החשאיות והפחד שלטו בכול.

חבלי ההסתגלות

שנוי יסודי וניכר באורח החיים ובצורה החיצונית של העיירה הכניס המשטר החדש. המסחר המסועף והפורח שותק כליל, העסקים הפרטיים והחנויות

נסגרו והמלאי נרשם על ידי הקומוניסטים והוטל עליו עיקול. אחדים הסתגלו מיד למצב ושינו את פניהם לבלתי הכיר. רבים ידעו לדבר רוסית ואוקראינית והשתלבותם בהווי הסוביטי היתה שלמה ומהירה. גם חלק מהאמידים השכיל להסתדר בערים הסמוכות ולטשטש במקום מגוריהם החדש את „העבר הבורגני״, אך לא כולם הצליחו בכך. קשים במיוחד היו צירי ההסתגלות אצל האוכלוסיה הפולנית בשל ביטולה המוחלט של השפעת הכנסיה על המשטר ואצל האיכרים הכפריים — בשל הנהגת הקולקטיביזציה, שהיתה זרה לרוחם ולאורח חייהם. במיוחד כאבו שני אלה ורגישותם גברה עם הענקת שווי הזכויות ליהודים והעלאתם המהירה לעמדות ממשלתיות מכובדות. מעתה החלו לזהות את היהודים עם המשטר העריץ והמדכא, דבר שהעמיק את השנאה. האנטישמיות האסורה לפי החוק ירדה למחתרת ומטפחיה חיכו לשעת כושר, כדי לנקום בעד החוצפה היהודית... שני עמים אלה: הפולני והאוקראיני חיו במתיחות בלתי רגילה והם נקרעו בין פחד לבין שאיפת נקם. והנוער היהודי, שנוכח מהר, כי הסבל הרב אינו תואם עוד את ה„אידיאליזם הנאור״, עזב את העיירה והשאירה בידי ראש מועצת הכפר הנודע.

האזינו

האזינו, שירה עולה ומתפעמת,
באהבה ואמונה בקעה במלוא־עולם ותחי —
שמעו, שמעו בת־קול: היא אדירה, חופשית גם מרוממת,
ישיר במקהלת־עמים היהודי, זה הנצחי.

(יצחק כצנלסון, מתוך
ספר מלחמות הגיטאות)

ביום ההכרזה הגורלית

באותו בוקר גורלי של 22 ביוני 1941, כשתושבי טרוביץ׳ השלווים, שבחלקם טרם השכילו להסתגל למצב ולהשתלב בהווי הסובייטי, עוד ישנו שנת ישרים וחלמו על העבר הוורוד שנגזל מהם — הדי ההתפוצצויות הראשונים החזירו אותם למציאות המרה. ולא הועילו כל הסיפורים על תמרוני הצבא, כביכול, נסיונות חדשים או אסון במחסני הנשק — להקי ה„מסרשמיטים״ עם צלבי הקרס השחורים כיסו את קרני השמש הקיצית והתחילו במחול השדים.

ובעוד נכבדי העיירה מסתגרים בבתיהם ומתכננים עצה, נראה כבר הנוער האוקראיני — שפעל קודם במחתרת נגד הסובייטים, התארגן בחשאי והכין את עצמו לקראת השעה המיוחלת — ברחובות העיירה, כשכבר הספיק להוריד את עור הכבש מעליו ולהופיע לעיני כול בדמותו הידועה מאז ימי פטלורה וכנופיותיו המפורסמות לשמצה. על דעת עצמם התחילו האוקראינים במלאכה ואלמלא התערבות אחדים מבני העם הפולני, שגם להם הוטמן הפח — היה מסתיים הדבר בצורה הטראגית ביותר.

ברדתי לבית ה„סל־סוביט״, שבבנין מאיר קופלס, הבחנתי לראשונה בצעירים אלה, המתחקים על עקבותי, ואחד מהם אף הצביע עלי באמרו: „ז׳ידיוא אידע!״ קול מוזר, צעקני ומפחיד בגסותו, נשמע מאחורי הדלת והיו אלה מלים ברורות בתכלית, שתוכנם נחרת בלבי ובבת אחת שינו את הלך מחשבתי. „איבער גרינען ויזען אונד פעלדערן, מארשירען טאוזענדע סאלדאטען — ובסופו של דבר — הייל היטלער, סלאווא אוקראאיני!״ ואכקיעל הצעיר, שידע היטב לכוון ולסובב את כפתור הרדיו, החוויר במקצת, ורק לאחר שהכירני, נחה דעתו, וניסה לנחמני במילים: „לך אין מה לפחד — משפחתך, כמונו, סבלה מידי הקומוניסטים; הבילוש והחקירות התכופות גזלו גם את מנוחתכם. אגב, הנך לבד כאן?...״

דבריו אלה של הצעיר חדרו עמוק לתוך לבי; קולו הבוקע והמתגבר של הקריין הגרמני הלם כפטיש בראשי; רגלי כשלו ועייפות בלתי רגילה אחזה בי. לא נשאר לי זמן להיוועץ במישהו וחיש־מהר עליתי על אופני ובדרך מסוכנת, הרת אסונות, נמלטתי על נפשי בדעה שלא אראך עוד עיר מולדתי.

בעברי את שני הגשרים התבוננתי במבט חטוף במימי האיקווה והסטיר, בזרמם הרגיל, כשקרני השמש הקיצית מבריקים את שטחם העליון כבימי קדם

והתחלתי לשקוע במחשבות העולם האחר — בעבר הנאה, שכה מהר נשמט מידינו. בקצה ה„פידלוזיצער בריק״ נתקלתי בלוח בולט ועבה, שכמעט הפך אותי, ותוך כדי מאמץ קל חזרתי לשיווי משקלי, ותמונות שונות כבסרט נע התחילו להעסיק את מוחי. כל בית כפרי נהפך בעיני למבצר מימי הביניים, שמאחוריו מסתתרים כנופיות רוצחים ושודדים, המבקשים את נפשי ועלולים בכל רגע לחסום בפני את הדרך. וככל שהשתדלתי והתאמצתי בסיבובי הדוושות, נדמה היה לי שהמרחקים גדלים והמטרה מתרחקת ממני. ובקשתי היחידה לאופני היתה רק: „שאו אותי יותר מהר, אל תאכזבוני אתם לפחות...״

והנה שוב שדה חיטה ושעורה, ששיבוליו כורעות ברך, והרוח הקיצית המלטפת אותן כאילו מלחשת וחוזרת ומזהירה: „יותר מהר, עוד יותר, הסתלק, סכנה, סכנה!...״ עברתי על פני עגלה רתומה לשני סוסים ועקפתיה בצורה הקיצונית ביותר לבל יכירוני נוסעיה לפי קלסתר פני — לאיזו שכבת אנשים משתייך אני ולכבדני בהתאם ללוח המחירים החדש... ביטחוני חזר אלי שוב לרגע לאחר שנדמה היה לי, שאלה הם בכל זאת נאמני המשטר הסוביטי, המובילים חלב העירה, ולשם עידוד עצמי התקרבתי אליהם בשלחי לעברם את ה„זדראווסט־בוי״ הארוך והפסקני. אולם לפתע התפתל שוט ארוך כנחש לאורך גבי ובדק ביסודיות כל צלע ונקב עד אבדן ההכרה... במילים קשה היה להבחין וגם קללותיהם לא נגעו בליבי ורק תזמורת שדים איומה היתה מתופפת בראשי, מתופפת ומפסיקה לסירוגין עד שנרדמתי ושוב לא היה איכפת לי במה העניין ייגמר...

כשהתעוררתי מצאתי את עצמי ליד בניין ה„סל־סוביעט״ בפידלוזיץ, כשדגלו הקרוע מתנוסס עוד בעקשנות בראש התורן. ושוב עליתי על אופני. השתמטתי ככל האפשר מהדרך הראשית ורכבתי לאורך דרכים צדדיות ושבילים מרופשים. עשיתי מרחק רב ופגשתי רק אנשים מעטים והיו אלה איכרים, שחזרו מהשדה — איכרים חשדניים, שהתבוננו כל הזמן ועקבו אחרי עד היעלמי. הם ודאי תהו על קנקני: מה מחפש אני בשעה מאוחרת זו בין שדותיהם וכה רחוק מהדרך הראשית ?...

בסביבות הכפר בורוטין התחיל להחשיך. הבתים נראו הרבה יותר גדולים באפלה ונדמו כגושי אבן עצומים, שארובותיהם מיתמרות אל הכוכבים. לפתע נשמע זמזום חלש באוויר, פקחתי את עיני והבטתי כלפי מעלה. תחילה ראיתי שלושה מטוסי־קרב מסוג „מסרשמידט״, אחר כך — ששה, שנים עשר, להק שני, שלישי ואף רביעי, שהתקרבו במהירות לעבר העיר לוצק. התקרבתי

אל קבוצת בורחים ויחד השתטחנו לאורך התעלות, שבצידי הדרך, כשצל ענפי העצים משמש כהסוואה. מטוסי הקרב חגו נמוך מעל צמרות העצים וצרורות מקלעיהם טרטרו בחשכה וניפו את השטח. ונדמה היה שבעוד רגע ייגמר הכל. אלא שבאותו רגע התחיל הכל... ההתפוצצויות אירעו תחילה במרחק מה אולם מיד הלכו וקרבו. ובעוד נשים אחדות צווחו והגברים מקללים ומתפלאים על אזלת יד הרוסים, נשמעה התפוצצות אדירה משמאלי ועשרות גופות הועפו באוויר. תחילה הבחנתי בברק מסנוור והדף אוויר עצום ומיד אחר כך חשתי בטעם דם ואבק וצעקות, שהחרישו את פני היקום. מאות ענני אבק קטנים עלו והתפוצצו סביב המפציצים, ירו עליהם מכל הצדדים אבל המפציצים הקרביים היו משורינים ונדמה כאילו פגזי התותחים האנטי אוויריים אינם משאירים עליהם שום רושם. והמטוסים פנו על עקבותיהם וחזרו שוב ושוב והפציצו ללא רחמים. חיל האוויר הסוביטי האדיר כאילו נדם, אף אווירון לא התייצב לקראתם, והם עשו בשמי לוצק כבתוך שטחם האווירי באין מגן ומושיע. ורבים החלו בהקמת מלכודות לצבא הנסוג בחפזונות ובאי סדר; עם הצבא הנסוג היה גם חלק מהנוער הלוצקאי, שנמלט לעבר העיר רובנו.

ואחרי נסיעה של כ־6 שעות הגעתי סוף סוף בערב 22 ביוני להנידבה כשלהקי המפציצים חזרו כבר בטיסה נמוכה וחופשית למדי, לאחר הפצצה ממושכת ורבת רושם, לכיוון מערב. להבות האש התפשטו וכיסו את רוב חלקי העיר; העשן התגלגל והתעבה, גרוני התייבש מרוב כאב ומחנק ולא עזרו הניסיונות להרטיבו ברוק מובלע, והדמעות ניגרו מאליהן.

קשה לתאר את ההרגשה וההתרוצציות של אנשי לוצק ממקום אחד למשנהו, מבלי לדעת, היכן מקום מיבטחים בימים טרופים אלה. והכרזתו הראשונה של איש המיליציה נחרתה היטב בזיכרוני: „חברים! בעיר הוכרז מצב מלחמה — הפולשים הגרמניים עברו את הגבול.״

שחיטת בין־הערביים ונסיגת הסובייטים

במשך היממה השלישית של המלחמה הועברה האוכלוסייה הרוסית העירונית לפנים רוסיה. לנו, היהודים, יעצו לעזוב הכול ולברוח אתם — אך קשה היה לעזוב בית ורכוש, פרי עמל של שנים ולצאת בידיים ריקות לקראת החדש הבלתי נודע. כך נשארנו במקומנו עד שהמצב נעשה איום וללא מוצא. ההתעוררות היתה אכזרית. הגרמנים פרצו את הקווים וכעבור ימים אחדים בלבד עמדו בשערי העיר לוצק. האוכלוסייה האוקראינית העמידה עצמה בחפץ־לב ובהתנדבות לרשות הגרמנים ואלה מהם ,שקודם תפסו עמדות ומשרות חשובות אצל השלטונות הסובייטים, נתגלו לפתע כסוכני־אוייב... גם הגויים, שהתנהגו קודם בהיסוס־מה ובאי ביטחון והביעו השתתפותם בצרות היהודים, שינו טעמם במשך הימים המעטים... חזרת הסוביטים היתה בעיניהם בלתי אפשרית בגלל הנצחונות הצבאיים של הגרמנים בכל החזיתות, דבר שהטביע את חותמו בהתנהגותם ובאורח חייהם לאלתר.

מחול השדים

ראשוני המגויסים ידעו לספר על התרופפות העצבים בקרב החיילים הסובייטיים ועל אזלת ידם של מפקדיהם. הדיסאנט הגרמני הראשון, שהוצנח בסביבות העיר דובנה ,שיבש דרכי הנסיגה של הצבא האדיר ובהיעזרו בתושבים המקומיים פעל כאן כבתוך שטחו. ההתרגשות באוכלוסייה היתה רבה, בתי סוהר נפרצו על ידי קבוצות אוקראינים מזוינים וגוויות ההרוגים, שהסוביטים לא הספיקו לקבור אותם, חוללו על ידם בצורה זוועתית. מתים אחדים נקרו עיניהם, שדי נשים מתות נחתכו, הוצאו אברי מין מגוויות והוחלפו בגוויות של המין האחר — וכל זה כדי להסית את האוכלוסיה המקומית, כאילו כל הזוועות הללו בוצעו על־ידי היהודים; ההסתה, מתפקידה היה לעורר רגשי שנאה ונקמה מידית כלפינו. והיהודים הסתגרו בבתיהם כבימי פטלורה, הנודע לשמצה, והציצו דרך החרכים אל הרחובות העזובים, שרק רוצחים השתוללו בהם.

בינתיים הציתו את שני הגשרים בכפר, ובעוד האדומים שולטים באוסטרוז׳ץ, מתחילה הטרגי־קומדיה הטרוביצאית. שני האויבים הנצחיים — הפולנים והאוקראינים — החליטו משום מה, שזמנם הגיע והחלו לתפוס את

רסן השלטון, שנעזב לשעות מספר על ידי הסוביטים. לבית הדואר הטרוביצאי פלשו הפולנים ואחד מבני משפחת גורניאק התיישב מאחורי שולחן המנהל בעוד שיתר המשרדים, ובניין המיליציה ביניהם, נתפסו על ידי אויביהם בנפש — הבנדרובצים הצעירים.

פעולת נקם סובייטית בטרם נסיגה

וכאן מתחיל המשחק המגוחך בין שני היריבים שלכאורה לא נוגע בנו, אלמלא המאורעות הבאים, שלא איחרו לבוא. אחרי שעות ספורות של אי יציבות ואנדרלמוסיה הגיעה הנ.ק.ו.ד., כשבראשה, באקדחים שלופים ומלאי זעם, צעדו גיבורי העיירה: בערל פייבישיס, מנדל לייב־ישיס, ראובן בן יודל הנפח, שמואליק קסלר, מרדכי גרינברג ואחרים, שסרקו את מקומות התורפה ביסודיות ומאחר שהפילו חללים רבים המשיכו בכפרים הסמוכים. „מנהל הדאר" החדש נקלע, לאחר רדיפה דרמאטית, מאחורי ביתו של בערל שויטקיס וגוויתו התגלגלה במורד ההר לשפת הנהר; ואכקעל הזקן עם בנו הנזכר לעיל נורו בביתם לאחר הניסיון הבלתי מוצלח מצידם לפגוע בגרזן במרדכי גרינברג, וכן כל יתר הפעילים, שמספרם לא היה מועט.

הגוויות הטריות נשארו עזובות לטיפולם של כלבי הכפר. מבצעי הפעולה הנועזת הסתלקו לעבר אוסטרוז'ץ, ונשאר רק סיוט־הדמים הנורא, שהכשיר את הקרקע לקראת הפרעות וזכורה לי היטב אמרתו של זליג (בעל ביח"ר ללבנים) הזקן: „מי יתן ולא נשלם ביוקר בעד דם הפושעים הללו; רק זה היה חסר לנו, זוועה איומה, מתקרב קץ העולם, רבותי! הסתגרו בבתיכם ובקשו רחמים, זעקו לאל, התפללו, כי אבודים אנחנו!..."

ובכן, המשטר הסוביטי, לאחר פעולת הנקם, הסתלק; האוקראינים הצעירים, שזריזותם היתרה גרמה לאסונם, נמלטו גם הם — אי יציבות, תוהו ובוהו שלטו בטרוביץ.

קשה לתאר במלים את אותם הערבים, כשכל משפחה הסתגרה בביתה והחלה לדפדף בזיכרונה ולערוך את חשבון הנפש — מה סיכוייה ובמה לבחור...

החלו לילות הנדודים, כשכל רשרוש, כל רחש קל היה מקפיא את הדם וכשבשעה מאוחרת בלילה נשמעה נקישה בדלת, היית מתעורר כשכולך מלא

זיעה, עוצר את נשימתך ומחכה לבאות. ולא יכולת יותר לעצום עין בגלל המחשבה הטורדנית ,שמא תורך הגיע...

והזמן דוחק. העננים הכבדים מתקרבים אליך בצעדי ענק ועליך, אדם אפור, להחליט, ולהחליט מהר. לאחדים נדמה אפילו, שהחשבון הוא פשוט וברור למדי: אמנם, חייו של יודל הנפח, פייביש הזגג וכל יתר בני „הדינסטיה" הסוביטית תלויים על בלימה, אבל אני? אני שלא העלבתי אדם, לא גרמתי עוול לאיש — אותי לבטח יזכרו לטובה, לי אין ממה לפחד...

והיה זה חשבון מוטעה מיסודו, סניגוריה חלשה מדי, שאין לה כל אחיזה בסעיפי החוק הברברי של הגרמנים וגרוריהם מכנופיות בנדרה. אפילו יהודי כמו אבי — שהושפל ונרמס על ידי אחינו, שעלו לגדולה בעת הכיבוש הסוביטי, והיה אדיש לכל המתרחש — הולך שולל על ידי אשליה מסוכנת; אימונו בחידושים והפלת המשטר הסוביטי העבירו אותו על דעתו. אכן, הוא היה בין אלה, שלא חשבו על בריחות ונטישת העיירה, ונשם לרווחה, כשראשוני הגרמנים נתגלו בכפר... „לפחות עכשיו נהיה שווים בין שווים — לא יעזו עוד ראשי מועצות ופקידיהם להשפילנו, לחטט בבגדינו ולאיים בגירוש לסיביר ולא ירים מרדכי את אגרופיו ויאיים עלינו במילים „קוּלַאצְקָא מורדה!"...

וכעת יוקל אולי להבין, מדוע כף המאזניים הוכרעה לשלילה ורק חלק קטן בחר בניתוק הקשרים ובבריחה לנוכח החדש והבלתי נודע.

הנסיגה

עבודת ניקיון קדחתנית נעשתה באולמי המפלגה באוסטרוז'ק, ובחוץ המתינו העגלות המיועדות לנסיגה. בעלי העגלות, שגויסו בכוח, ניסו תחילה להתחמק מהמשימה הכבדה, שהוטלה עליהם, וזאת כשאותות השיחרור קורצים להם מכל עבר, ואולם באמצעות האלות ואיומי הרובים הצליחו האדומים לשכנעם ולהחזירם למציאות המרה.

ספרים עבי־כרס ורשימות ארוכות, שהזמן לא איפשר לסדרם, הוצתו לפי פקודת הנצ'לניק; פקידים הסתובבו במסדרונים ככלבי גישוש עם אקדחים שלופים, והמפקד עמד במרכז החדר וניצח על הפעולה. לבסוף ניגש הוא לטלפון ובקול

נרגש ותוקפני צרח לתוך השפופרת: „הלו, הלו, כאן משרד המועצה, תנו דובנא, תנו „אובלאסט׳!” — מחכים אנו לפקודה! תנו הוראה, מה לעשות?”

וכאן הזדעזע המפקד, קולו נדם לרגע, השפופרת נשמטה מידיו ורעדה אחזה בו. התשובה מעבר לקו בילבלה אותו. אמנם, גם היא שפה צורחנית ותוקפנית, אליה רגיל הוא משחר נעוריו, אבל המילים, המילים — בלתי מובנות...

והמילים הללו וצעקות היאוש מסביב הגדישו את כוס היסורים והצער, שנצטברו בליבו; הוא מישש לרגע קט בצידו, בדק את מחסנית האקדח והפליט כבדרך אגב: „מנוולים, אויבי העם, מכרו את הכול!...”

ומפקד הנ.ק.ו.ד. סימן בידיו במפה ובהבהירו את המצב קבע: „לוצק — בסכנת כיתור, בדובבה שולטים כבר הפריצים (מלת גנאי לגרמנים ע״ש פריץ), נשארה איפוא, הדרך היחידה לרובנו, ומשם, ברכבת לשפיטובקה.”

כי גוי עלה על ארצי
עצום ואין מספר;
שיניו שיני אריה
ומתלעות לביא לו.
שם גפני לשמה
ותאנתי לקצפה;
חשוף חשפה והשליך;
הלבינו שריגיה.

(יואל, א׳)

לא הכירוך עוד ואלה המעטים, שבסתר לבם התנגדו לרדיפת היהודים — פחדו לגלות זאת ברבים, וחייבים היו לנהוג כאחיהם ולהפגין שנאתם ליהודים.

גם היהודים התחילו לאבד את ערכם האנושי, המחסור בכל נתן אותותיו. המוסר ירד פלאים, הפירוד והחשדות בין היהודים גברו. אנשי היודנראט — גבריאל באץ׳, בערל קורוטקי (סטריצ׳יק), ואברהמצ׳יק אקערמאן (בן הרב), ידעו, אמנם, לשמור על קור רוחם ולשכנע את האנשים, שבהכרח המציאות המרה והבלתי נמנעת עליהם לוותר על חלק מהמטלטלים לטובת השליטים, ורק במקרים נדירים נצטוו שני השוטרים היהודים נטע ליקבורניק וברוך אופשטיין לפעול. והסנקציות שבידיהם היו דלים ביותר ולא פעם ביקשו להשתחרר מהתפקיד הקשה, אך לא נמצאו בטרוביץ אנשים, שיתאימו ויהיו מוכנים להחליפם, כי התפקידים החדש׳ים לא קסמו לאנשי טרוביץ... זכור לי המעמד „החגיגי״, כשיהודי טרוביץ נצטוו להתאסף ליד בית משה יוניסיס ומעל מרפסת החומה נאם אחד הבנדרובצים, כשלצידו הסטרוסטה, אנשי המיליציה ושני גרמנים מהצבא. הוא הקריא מהנייר את „הקונסטיטוציה״ הברבארית, שחיבר בעצמו בשביל אנשי העיירה, שכל סעיפיה מתחילות במילה „לא״. ובגמר הנאום המעליב נתבקש גם אחד הגרמנים להשמיע קולו. מבלי להבין דבריו החלו כל הגויים לנדנד בראש, כאות הסכמה ורק לאחר שבערל קורוטקי, שנבחר למתרגם, פירש דברים אלה לפי הטון הרצוי לנו, נדהמו — וביקשו להפסיקו. לבסוף קם שוב הנואם הראשון והשמיע את התיאוריה הנאצית המפורסמת שבעד ראש כל גרמני או אוקראיני יומתו מאות יהודים.

עברו כמה שבועות ללא שלטון, כשאנו נתונים לחסדו של אספסוף משתולל. היו אלה ימים של שוד וזוועות. כל יום בישר זרם של גזירות קשות ומשפילות, שקשה היה לעמוד בהן. אסור היה ליהודים לעסוק בכל עבודה פרודוקטיבית. כל עבודות הכפייה היו בזויות ללא כל תכלית ותועלת, ורק כדי להשפיל, להרגיז ולהשתעשע על חשבון הנדכאים. וכשההשפלה הגיעה לשיא ולא יכלו עוד אנשינו להתאפק ולהבליג ויצאו לחפש עזרה והצלה, והפעם דוקא אצל הגרמנים — נוכחו מהר לדעת, ששתי החומות הגבוהות סוגרות עליהם.

זכור לי אותו ליל שישי, כשאבי עם משה פרלוק חזרו מדובנא, שם בקרו בארבייטסאמט בקשר לסידור תעודות עבודה — כבר חיכה לו שוטר אוקראיני, שהשאיר בשבילו הזמנה לבית הסטרוסטה. ולא הועילו הסבריו והוכחת

צדקתו — את המנה חייב היה לספוג, וחודשים רבים עברו עד ששוב חזר לאיתנו. וכך נשבר האופי החזק שבאנשינו — הם חדלו להילחם ונידרדרו פלאים תהומה... כבר בחודשים הראשונים נשלל מהם כוח ההתנגדות; רוח הלא־איכפתיות שלטה בכול ועזרה לשליטים החדשים בביצוע מזימותיהם.

כתוצאה מהתקשרות הגויים עם ה„איינזאַץ גרופן" (עוצבות המבצע) בלובלין, נתקבלה התשובה הגורלית. האוקראינים הכינו את הקרקע, הכריזו על רישום תושבים כללי, וכל גבר שהתייצב הוכנס למרתף שבבנין משה יוניסיס, שם שכנה גם המשטרה. כמאה איש התייצבו תוך שעות ספורות, ביניהם גם כאלה שלא נקראו כלל ונתפסו על־ידי מארב, שהוכן מראש. כל חכמי העיירה, שידעו תמיד לייעץ לאחרים, חכמתם הסתלקה מהם, והדבר הפשוט ביותר, שכל ילד ידע משמעותו, נראה בעיניהם כמוזר ובלתי אפשרי...

ומי שעבר אותו לילה ליד המרתף יזכור לעולמים את הזעקות והבכי של אנשים ללא עוון בכפם, שהוכרחו להיפגש עם מלאך המוות ובעיניים פקוחות לחשוב ולנבא את יום המחר.

משריד הניצולים, משה בן מאיר בן ציון פרסמן, זכורה לי התמונה הבאה: „בני דעות וגילים שונים היו אלה, שמילאו את המרתף הצר. היו צעירים עייפים, שהתמסרו למר גורלם; הזקנים פתחו במגילת „איכה" ובקריאות „שמע ישראל"; אחרים הרהרו בעברם ודאגו למשפחה, שנשארה ללא מפרנס; רבים קינאו במתים וביקשו שיאספום ללא סבל מיותר; אחרים — בראש מורד ובאגרופים קמוצים — שקטו, שקטו עד כדי להתפקע..."

והחום גבר מפעם לפעם. כל איש נרטב מזיעת חברו, מדמעות זולגות לאין מעצור ואנחות כבדות באווירה מורעלת, ללא טיפת אוויר ואור. לעת ערב נפתחה דלת המרתף הצרה, משה עם עוד שלושה צעירים הוצאו לגבעה („רומנסובה גורה") ושם נצטוו לחפור, כשרוצחים מזוינים שומרים עליהם. וכך הם חפרו ובכו, בכו וחפרו... האדמה הקשה נרטבה מדמעות ונתרככה במקצת — „התוכלו להבין, לכרות קבר לעצמי, לאבי ולבני עיירתי, כשיודע אני זאת מראש?! כזאת נפל בחלקי..."

ובכל מקום, שמצאתיו אחר כך, חזר הוא, משה, על דבריו: „ראיתי אותם אחד אחד, וראיתי אותם יחד. גם כיום עומדים הם לנגד עיני, צעירים וזקנים, משוחחים אתי. לא בפה, אלא שיחת עיניים, שיחה של אהבה, אמונה, זיכרונות

וערגה. ידידי! הראיתם מימיכם עינים המפיקות קרני רנטגן, — אני ראיתי והרגשתי את עצמי עומד מול עינים כאלה..."

למחרת בבוקר — ח' באב, יום שישי — חשו הפולנים לעזרת אחיהם העצורים, שגם להם הוטמן הפח. ואמנם, עזרתם לא איחרה לבוא. הגיעו שני רוכבי אופנועים פולניים בלבוש הס.ס., בכוח פתחו את דלת המרתף, המיליציה המקומית פורקה מנשקה והמרתף הופקר ללא שמירה לשעות מספר. קשה לדעת ולהסביר, מה היו החישובים של הכלואים והנדכאים, שלא ניסו לצאת את המרתף הפתוח ולהינצל מידי הטורף ואולי בכלל היו כבר נטולי כוח ההחלטה והשיפוט, והחידה בעינה עומדת. כל הפולנים הסתלקו ואף יהודי לא ניסה כוחו בבריחה...

בשעה 11 לפני הצהרים הגיעה לבית המלאכה ללבנים בפודהיץ, במרוצה, מבולבלת וכבידת נשימה אסתר אשת אברהמצ'יק אקערמאן — „השמעתם את החדשות?!" ולא יכלה לדבר עוד, כי מעיניה זרמו פלגי דמעות.

נבהלים ומרטיטים האיצו בה האנשים שהקיפוה, להתאפק ולספר את דבר האסון ורק אז התעוררה ואמרה מתוך בכיה: „הישועה — לפנינו, העיירה נהפכה לשדה קרב, נשק המיליציה פורק והמרתף נשאר ללא שמירה. רבותי! רווחות לחישות, שהגרמנים בורחים מהחזית." וכולם קפאו ולא יכלו לזוז ממקומם בשמעם את השמועה המשמחת ורעדה אחזתם. ופניה של אסתר אדמו וחוורו ונתכרכמו חליפות, כשלפתע התעלפה וכמעט שהיתה נופלת, אלמלא תמכו בה העומדים סביבה.

טרוביץ לבשה צורה של חזית מלחמתית. ליד בית הקברות הוכנסו מכונות יריה כבדות; הגבעה — מלאה אנשי ס.ס; דרכי הכניסה והיציאה העירה נסגרו; ג'יפים ומכוניות צבאיות על ציודם המלא חלפו ביעף, וצעקות איומות מלאו את חלל האוויר. והכל נראה מוכן להתחלת האופנסיבה... גם בני העם השכן בתוכנו היו כבר מזמן מוכנים ל„תפקידם" המסורתי והנצחי, שקיהם הוכנו מראש, מזמן הם התחלקו בתפקידיהם לקראת הניצחון, שהגרמנים הבטיחו להם בבתים היהודיים... ואלמלא דבר אחד אפשר היה באמת להתרשם שטרוביץ שלנו מתכוננת לקרב היסטורי ומכריע. חסר היה הכח הנגדי לניהול קרב... הפעם לא היו אלה בולשביקים מאורגנים על טנקים כבירים, ואפילו לא פרטיזנים על רוביהם ורימוניהם. נגדם עמדו אנשים ללא התגוננות מינימלית. בני אדם חלשים ורעבים ללחם, זקנים שלא יכלו להתכופף, וילדים

חסרי ישע, שלא ידעו לאן לברוח ולמי לפנות... הכוח היחידי של כל אלה היתה מאז ומתמיד האמונה בישועה, שגם הפעם איכזבה אותם...

בצהרי אותו יום, כשנדמה היה שהכול השתתק, יצאתי לרגע עם אבי ממחבואנו, שבין מקלות השעועית, והתקרבנו לביתו של הצ׳כי הולטקו, שנחשב מאז ומתמיד לטוב שבידידינו, וגם בימים אלה לא איכזב אותנו. האיכר הביע שמחתו הגלויה על שהצלחנו להימלט מהעיירה וכיבדנו בקצת חלב קר, כשלפתע פרצה אשתו הזקנה בצעקות, והצביעה לעבר החלון: „אלוהים אדירים, רחמו עלינו, מהר הזדרזו, השוואַבים ירדו בג׳יפים לבית החרושת ללבנים, צאו בדרך אחורית ואל תתמהמהו, פן יתפסו אתכם כאן ואז... אז גורלנו כגורלכם. לכם אין מה להפסיד — רחמו רחמו!...״

ובעוד אנו מתכוננים לצאת חזר שוב אחד הג׳יפים דרך החצר ובאין ברירה נדחקנו לחדר המיטות אל מתחת אחת המיטות וחיכינו לאות ההרגעה. והגוי הטוב ואחוז הפחד לא הוריד עיניו מהדרך המאובקת וכולו רועד וחורק שן. אנשי הס.ס. עקפו את מקום העבודה, הציבו שני חיילים עם שמייסרים על הגבעה והמאיור הפסיק את העבודה, עבר על פני כל אחד ובהסתכלו ישר לתוך עיניו שאל למקצוע. העובדים התקשו במתן תשובה והרי לבטח החיים והמוות תלויים בתשובה הגורלית. ובעוד מושקי זייווילס מלמד את האחרים פרק בדיפלומטיה ומייעץ לענות, שכולם עובדי אדמה ובעלי מקצוע, מתנגדי השלטון הבולשבי — נקלטו התשובות: בערל קורוטקי — געטריידע הענדלער; אבדהמצ׳יק אקערמאן — האנדעלסמאן; שמואליק פערלוק — סטודנט; אהרון פערלוק — מורה לעברית; בני בקוביצקי — בנאי; פרץ שדה (בן דב) — עובד טחנת קמח. ולבסוף מכריז הקציך ברוגזה: „אלע יודן נור געשעפטסלויטע!״ (כל היהודים — אנשי מסחר).

וניכר היה בפניו של המאיור, שקשה עליו ההחלטה עד שלבסוף ציווה להסיר את המשמר והסתלק לכיוון טרוביץ. האוקראינים, מצידם, לא שקטו — שום מאמץ לא היה קשה ובלבד לגמור אחת ולתמיד עם היהודים. מלניק, האכזר מכולם התרוצץ מבית לבית, אסף את יתר המסתתרים למקום המפגש, שם סידרם בשורה עורפית כשמעדריהם על כתפיהם ובפקודת „שאַגום מאַרש!״ ציווה לצעוד ולשיר.

ואכן צעדו אבות ובנים בין שדות הצ׳כים בשורה אחת ארוכה כשבכי ושירה בפיהם משמשות בערבוביה. בהתקרבם לפתח בית הקברות התבוננו אנשי „מצעד־המוות״ בעצים הגבוהים, השומרים על מצבות דורות שחלפו

והובאו למנוחת עולמים. והעצים הללו משמיעים קול רשרוש מוזר, כאילו התפללו על גורל בניהם המובאים לעקידה, מבשרים על התאחדות הדורות וקץ העולם וכל עץ הוא היסטוריה בפני עצמו. אילו היו לעצים פיות, יכולים היו עתה להרים קול זעקה על העוול, שנגרם לאנשים שלווים, שפשעם היחידי הנו עצם היותם יהודים...

בדרך צורף לצועדים אחי מיכאל ודודי ברוך אופשטיין, — מטחנת הקמח של הפריצים. הוצא בכוח אירה מלמן, שם נצמד למקום עבודתו, והשורה נתארכה ונתמלאה מפעם לפעם... ומאיור הס.ס., שניצח על השחיטה, קירב את משקפתו לעיניו, בחן את האנשים המאורגנים, העלולים עוד להיות לתועלת לרייך, הרים את קולו על הגוי המופתע וצרח: „לשם מה הבאת אותם הנה — החזר אותם מיד לעבודה!" וכך ניצלו כ־30 איש, שהמן ביקש להשמידם תוך כדי הוכחת כישרון מיוחד, כדי למצוא חן בעיני הס.ס.

זמן קצר אחרי שעה 11 כותרה העיירה על ידי פלוגת ס.ס. והמיליציה המקומית, שהתפרצה לבתים, גירשה את הגברים החוצה, ואלה שסירבו לצאת נחבטו והוכו בקתות רובים ושוטי כלבים ארוכים. הגירוש בוצע בדחיפות וזעקות הנשים והילדים לא מנעו את המתנפלים מלהריץ את הגברים לאורך ה„פערשטוט" לכוון היער.

ובדיוק בשעה 3 אחר הצהרים נשמעו הדי היריות הראשונות. עוצבה של כמה עשרות גרמנים ואוקראינים מקומיים ריכזה את כל יהודי המרתף לגורן שבתחתית ההר, משם הועלו ברגל למקום ההריגה.

ההרג בוצע לפי שיטה צבאית על־ידי כיתת־ירי. לצועדים ניתנה הבטחה, כי הם מועברים להתיישבות במקום אחר, אך המובלים להורג תפסו מהר את האמתלה ולא יכלו לעמוד במתיחות עצבים ממושכת.

ההורים הסתכלו בפני בניהם, שנאבקו בדמעותיהם והצביעו כלפי שמים. הם האמינו כנראה בנס מהשמים וניסו לשוא לעודד את הצעירים ברגעים האחרונים שלפני המוות. לפתע נצטוו עשרת הראשונים להתקרב לשפת הבור ולהתיישב. מיד הם נורו בעורף ונפלו לתוך הבור החשוך. לא היה צורך להשתמש באלימות, כדי להכניע את אנשי טרוביץ ליד הבור הפתוח... אף אחד לא ניסה להתנגד פרט לישראל הירש, שלפי סיפורי הגויים יצא מתוך השורה ובקומה זקופה ניצב

בפני המאיור ובגרמנית צחה הצביע על הישגיו וגבורתו האישית בזה, שבמלחמת העולם הראשונה, בשרתו בצבא האוסטרי, ביחידה אחת עם ה„פירר" הציל את האחרון ממוות בעת אחת ההפגזות בחזית. הסיפור וההעזה מצאו אמנם חן בעיני המפקד, שהפסיק לרגע את המבצע, ואחרי הרהור קל הצביע שוב על כיתת היורים והפעולה האכזרית נמשכה.

ואחרי כחצי שעה בלבד נתמלא הבור גופות אדם לחוצים יחד, נערמים זה על גבי זה, כך שראשיהם בלבד התבלטו מתוך הערמה. אצל כולם זב דם מהראש וקלח על הכתפיים. אחדים מהם נעו בקבר רב הממדים, אחרים פרשו זרועותיהם כלפי מעלה להיווכח אם עודם חיים...

היכולים אתם לחוש את המעמד ההוא, כיצד נתמלא הבור הרדוד שבתחתית ההר גופות, שבחלקם נוקבו בכדורים ודם ניתר מעורקיהם הקרועים? הסדיסטים התרשלו במלאכתם ולא הקפידו על הקליעה ולכן גם למחרתו זעה האדמה וקילוחי הדם פרצו החוצה מתוך הגופות הקבורות.

ורק שני ניצולים נשארו מהשחיטה הראשונה. משה בן מאיר בן ציון (פרעסמאן), שאביו החביאו בתוך אלומות הגג וסבי דוד בן ה־85, שמשום מה מצא חן בעיני המאיור, אשר ציווה לשחררו באמרו, שחבל על כדור בעבור „זולל העופות הזקן".

והזקן האומלל והמאושר, בכוחותיו המיסתוריים רץ ללא הפוגה הביתה, שם הסתגר בחדרו והחל בברכת הגומל על שהצליח להימלט מציפורני מלאך המוות בדמות החייה הטורפת.

והתשעה באב של שנת 1941 נדחה, בגלל השבת, ליום ראשון, למרות הישמע יום קודם לכן זעקת ה „ א י כ ה " מהמרתף ההיסטורי.

לאחר השחיטה הראשונה

חורבן טרוביץ הכה גלים בכל הסביבה; הפצעים הנוראים טרם התחילו להגליד ובחיים נורמליים ודאי היו גורמים להתאבדויות והעברת אנשים על דעתם. היו אלה ימים של חוסר מעש ושל דאגה אישית. כמעט בכל משפחה חסרו כמה גברים וכל העול נפל על הנשים, חסרות הישע, שלא ידעו לאן לפנות ובמה להתחיל. על ידי מכירת שארית הבגדים ניסו הן להשקיט את הרעב העולה מכל פינה וכשגם מקורות אלה אזלו, סגרו מדי בוקר את הבתים ופנו ליער בורמץ לעבודה קשה, שרק ידי גברים היו עוסקות בה עד כה. הגברים הועסקו בכל מיני עבודות בזויות, שלא היתה כל תועלת בהן ובלבד להשפילם, להרגיזם וקצת ללעוג ולהשתמח על חשבונם ומר גורלם

באותם הימים קמו גם שליטים חדשים על טרוביץ שלנו. שני הלייטננטים הגרמנים, שמקום מושבם באוסטרוז'ק, אינם פוסחים גם על עיירתנו ומדי יום שלישי נראית הכרכרה הצהובה, רתומה לשני סוסים לבנים, כשהיא עוברת בחוצות העיר, כשאנשי היודנראט, גבריאל באך, בערל קאראטקי ואברהמצ'יק אקערמאן, כבר מכינים את הרשימה בהתאם לדרישות של „הערן" פוגל ושניידר. המדובר הוא, כמובן, בכופר נפש ב„שווה כסף", ולאו דווקא במזומנים. ונוסף על שני השליטים הזרים הללו למדה גם המיליציה המקומית, האוקראינית, כיצד לסחוט ובהתאם לטקטיקה הפטלורית הנושנה, היו גם להם שיטות גזל מפותחות למדי. הפעם, בהתאם לרוח הזמן, עברו לשיטות בדוקות יותר, שלמדו ממוריהם הנאציים: הזמינו את הקרבן לחקירה כביכול, בבית הסטרוסטה פבלוק; שם הוכנס לחדר מיוחד ומבלי להציג שאלות כיבדוהו במנה הגונה, כדי לרכך את ליבו ולעוררו לתשובה, כפי שנהגו למלמל ביניהם בנימה עוקצנית.

הקרבן המסכן, העיקרי שלהם, משה פרלוק, סיפר למחרתו של ליל שימורים כזה: „נהגו בי בעריצות וברשעות, שקשה לבטאן במילים. מקודם שמעתי את צעקותיו של הרוצח, הרגשתי תנופות ידיו ולבסוף הכל שותק בקרבי. לא הרגשתי, ולא ידעתי את נפשי. עיני חשכו, בראשי קמו רעש והמולה כאילו מקהלת תופים מתופפים בו. איבדתי כל חושי. מה קרה אתי איני יודע... יודע אני

רק כשקמתי כעבור שעות מספר כשכולי נפוח, כאבו בי כל איברי ומספר שיני הופחת בשתיים..."

לראשונה שררה אחדות בין הניצולים מן השחיטה הראשונה וכל אחד היה מוכן לעזור לחברו. אולם במרוצת הזמן, כשהמושג של „נוציגע־יודן" נהיה יותר מעשי, והחלה הדרישה לעבודות במקומות מרוחקים, שסכנה כרוכה בהן — החלה ההתמודדות לרכישת מקום עבודה קבוע ותעודה מ„ארבייטסאמט", שלא קל היה להשיגה.

בסופו של דבר נשלחו כ־30 צעירים וצעירות מבני העיירה לעבודות יזומות מחוץ לאיזור, והקשר עם בני עירי נותק לחודשים מספר.

ופרץ ממשיך לספר:

בגמר סידרת הגיטאות בערים הגדולות באה גם תורה של טרוביץ. תחילה חשבו בני העיירה, שהגיטו יסודר במקום, כביתר העיירות הקטנות, כמו מלינוב, אוסטרוז'ץ, דמידובקה ואחרות. התקשו רק בקביעת המקום האיסטרטגי לכך. אחדים ניסו אפילו להתקשר עם בעלי „הפנסיונים", כגון שמעון מלמד, מאטל טעפער ואחרים, כדי לא לאחר את המועד ולתפוס עמדה ותחליף פחות או יותר מתאים לביתו, שטרם הסכים בלבו לעזבו. אולם, השמועות, שבאו ממקור מוסמך, כביכול, נתבדו מהר, וגם טרוביץ נתכבדה במנה גדושה של יסורי העברה לגיטו באוסטרוז'ץ ולהזדקק לנדיבות לבם של אנשי שלומנו האוסטרוז'צאים...

חלק קטן בלבד הוקצב בשביל הגיטו לתושבי שתי העיירות ואנשיה נתכבדו במלאכת הקודש... בעת מתיחת החוטים הדוקרניים סביב השטח ניסו הדיירות החדשות מטרוביץ להתקרב למבואות הגיטו ולחפש מקום הצלה לעת מצוקה, אולם חיש גורשו על ידי אנשי האורדנונגסדינסט המקומיים בצריחה: „הסתלקו גבירות, כאן לא טרוביץ, עלולים עוד לחשוב שנשארו הרבה יהודים..."

בפעם האחרונה בחייה היהודיים נהפכת טרוביץ לשוק אחד גדול, וכפושטת רגל מכריזה היא על מכירה כללית בטרם נמחקת מהמפה היהודית. הסוחרים

הכפריים על עגלותיהם מציפים את העיירה, מתבוננים ובוחנים את הרהיטים, אשר גמרו תפקידיהם בבתים היהודיים, ממלאים שקים מכל הבא ליד וכשדרשו היהודים בעבורם מחיר מינימלי כלשהו, שהתבטא בכמה כיכרות לחם בלבד — מתרגז הכפרי ומעיר: „הרי בלאו־הכי יתפסו זאת אנשינו, חבל על מאמץ מיותר..״

המכירה הכללית מתחילה. בית אחרי בית מוצע למכירה; אחד קובע מחיר, השני מוסיף, תוקעים כף בכף והקניין מוכן. וכשהגיע תורו של בית הכנסת הגדול והמוכר הממשלתי מכריז: „מי הקונה?״ — השתתקו הכול, הקונים נרתעו ואף נסוגו מהמקום... ואחרי שהמוכר האיץ בהם שוב לקנות ושאל לפשר הפחד, העיר אחד מהם: „הרי זה פשע — אלוהים יעניש!״ ואז הוציא אחד הבנדרובצים מהכפר אורודניצה 600 רובל והחל בפריקת המקדש הטרוביצאי העתיק, שעמד במבחן וניצל מכל הפוגרומים עד בוא השעה הגורלית — ימי חורבן טרוביץ.

כעבור חודשים מספר הגיע גם תורם של ה„נוציגע יודן״. הם פוטרו מעבודתם באוסטרוז׳ץ והוחזרו לגיטו. שערי הגיטו נסגרים ואין מוציאים עוד אנשים לעבודות חוץ. שמירה מוגברת מקיפה את הגדר מסביב ולא ניתנות עוד אפשרויות יציאה אף למקרים דחופים ביותר. שני הפריציס זוכרים היטב את אזהרתו של קולומיצב הבן ובשום אופן אינם מסכימים לחזור לכלוב האוסט־רוז׳צאי.

תבוא כל־רעתם לפניך
ועולל למו כאשר עוללת לי...

(איכה)

פרץ שדה
תל־יוסף

בזוועות הימים

„נוציגע יודן"

הייתי בין „המאושרים", שנשארו בעיירה לאחר שכולם עזבוה; קראו לנו „נוציגע יודן" (יהודים שאפשר להפיק מהם תועלת). היו אלה רופאים, רוקח, רופא שניים, ביניהם ישראל ומשה פלקס ומשפחת נטע פלדמן ושמואליק חצלס, שעבדו במחסני תבואה, וכן פרץ בן איצי ואני, שעבדנו בטחנת קמח.

קשים היו החיים לראות את העיירה בעזבונה, את הבתים פרוצים ושדודים. גם החיים הקשים בגיטו אוסטרוז'ץ התחילו לתת את אותותיהם. בפקודת מפקח המחוז היו צריכים למסור לשלטונות את כל האספקה הדלה, שהיתה עדיין אצל תושבי הגיטו. האנשים, מפחד הגרמנים ועוזריהם האוקראינים, שידעו חיפוש מהו, החזירו את שק הקמח האחרון והרעב התקרב לשערי הגיטו. גבריאל בוץ' ודבורה שמש, שהיו בגיטו אוסטרוז'ץ, השתדלו אצל השלטונות והשיגו אישור לצאת מהגיטו בכדי להביא ירקות מהגינות, שנשארו עזובות. בהזדמנות זו היינו מעמיסים על העגלה כמה שקי קמח ומכסים למעלה בירקות. אין לי מושג כיצד היתה החלוקה — מי נהנה יותר ומי פחות. הדבר נמשך למעלה מחודש. ביום השני הקבוע הופיעה העגלה ליד הטחנה והיינו מעמיסים את הקמח וגם את הירקות.

ס כ נ ה

בין המשפחות המעטות, שהיו עדיין בטרוביץ לא היה כמעט קשר, כל אחד עבד בשטח שלו ובערב היה ליהודים עוצר. היה בעיירה רופא צעיר ושמו קולומיצוב, בנה של רופאת השיניים מלוצק, שהיתה מבקרת בימים שלפני המלחמה פעם בשבוע במרפאת שיניים. היתה זו משפחה מעורבת: האב רוסי האם יהודיה. הגרמנים ציוו על המשפחה להיפרד, אם הם אינם רוצים שסופם יהיה כמו לעם היהודי כולו... האם לקחה את הבת ונשארה בגיטו והאב את הבן ועזב את הגיטו. האב פתח קליניקה ליד הגן העירוני בלוצק, והבן, רופא צעיר, קיבל משרת רופא בעיירה. הקשר במשפחה, בין האב, הבן והאם,

התקיים בעזרת שליחים, היות ולא היה קיים דואר ליהודים. ועם הרופא הצעיר הזה התיידדנו מאד ולמרות היותו כלפי חוץ רוסי לכל דבר, היה הוא המבקר אותנו תכופות ומוסר לנו על הנשמע מחוץ לעיירה.

יום אחד, בשעות אחרי הצהריים, הופיע בטחנת הקמח איכר אחד ומסר לנו, כי עלינו להתייצב מיד אצל הרופא... וכשנפגשנו עם קולומיצוב הוא פנה אלינו: „רעביאַטאָ", המצב קשה. קיבלתי זה עתה ידיעה מאבי, שהגרמנים מחזירים את כל היהודים לגיטו. לכם נשאר ללכת ליער או לקחת חבל... ועוד הוא אמר, שמסר את הידיעה הזאת לכל המשפחות, הנמצאות בעיירה. נפרדנו מקולומיצוב בלחיצת ידיים ולהתראות בזמנים טובים יותר ומיהרנו חזרה לעבודה לטחנת הקמח. עברנו ליד בית המדרש, ששימש מחסן תבואה ופגשנו בנטע פלדמן. לשאלה „מה עושים?" הוא ענה: „נחכה עד שיחזירו אותנו לגיטו."

ה י ע ר ה

אולם, אנו לא הגענו לעבודה; חיכינו עד שיחשיך והמשכנו ליער בורמץ. בימים הראשונים התחלנו להתרגל לחיים ביער, להכיר את השטחים, לדעת להסתתר מאנשים הבאים לחטוב עצים, ובערבים לצאת ו„לצוד" משהו לאכול. מצאנו שטח צפוף והתחלנו לחפור לנו בונקר ולהסוותו בעלים לבל יכירו ויחשדו שמישהו נמצא שם. אחרי ימים מספר פגשנו ביער בפולני, שהיה עושה דפנות לחביות והוא מסר לנו, כי יום יום באים מהגיטו 40 צעירים וצעירות לעבודה וחוזרים באותו יום. היינו על־כן מתקרבים למקום עבודתם ונקשר בינינו קשר. אני ופרץ לא היינו כבר יהודים ליגליים, כי־על־כן ערקנו מעבודה בטחנת הקמח. משה'לה פרסמן, שהיה עם קבוצת החוטבים, הסתלק ממנה והצטרף אלינו; אנו כבר שלשה. במשך כמה ימים הספקנו לחפור בונקר גדול ולהסוות אותו, והשארנוהו על כל צרה שלא תבוא. אכן, רבים מאתנו חיו אז באשליות, שצריכים רק להגיע ליער ושם מחכים לך פרטיזנים... את הפרטיזנים לא מצאנו, אולם מצאנו שתי בנות, אחת בת טרוביץ, לאה טטלמן בת בן־ציון, והשניה — שרה שמש בת מלינוב. היינו כבר חמישה: שלושה בנים ושתי בנות.

הפגישה עם „פרטיזנים"...

לאחר התייעצויות החלטנו, ששתי הבנות תתלבשנה כבנות הכפר ותשתדלנה להיפגש עם שבויי מלחמה רוסיים, ועל־ידיהם, אולי לקשור קשר עם

פרטיזנים. אחרי יומיים חוזרות הבנות בשמחה: „הצלחנו להתקשר; הפרטיזנים יחכו לנו בקצה היער ליד בית שומר יערות אחד ומשם נעבור ליערות קיורצה." הפגישה נקבעה לשעה שמונה בערב. בהגיענו למקום המיועד פגשנו קבוצת בחורים מזוינים עם עגלה וסוסים רתומים; על העגלה מכונת ירייה כבדה. אני שומע קריאה: „מה שלומך פרץ?" — הכרתי אחד מבני סטארוך, ששירת במשטרת הגרמנים... „אל תיבהל, לכם לא יאונה דבר, אני רק חיסלתי יהודים זקנים..." הוא מסביר לי, שהם מוכנים להביא אותנו לפרטיזנים תמורת זהב. אמרתי לו, שאני מצטער, שלא הספקתי להביא את החפצים שלנו, הנמצאים בעיר. ובקריאה נרגשת, בחושך הגמור, שאיש לא ראה את חברו, צעקתי צעקה, שהדה נשמעה למרחקים: „רוצו לכל עבר, רוצחים לפנינו!" התפזרנו בריצה וכדורים התחילו לרדוף אחרינו ולחפש אותנו. אחרי חצות מצאנו את עצמנו בנקודה ממנה יצאנו. ישבנו אותו לילה וסיפרנו על „יציאת מצרים", איך הצלחנו לברוח ולא להיפגע.

נתפסנו והובלנו לטרוביץ

עם זריחת השמש שמענו צעדים וראינו, שאלה הם שוטרים, בלווי שומר יערות. ידענו, שרודפים אחרינו. אמרתי: אנו בורחים שמאלה. משום־מה התבלבל משה'לה פרסמן ורץ ימינה; וככה נתפסנו. העמידו אותנו עם הפנים לעצים וכיוונו הרובים. בין הרוצחים היה גם שפאק, מפקד המשטרה האוקראינית; למדנו יחד בבית הספר. פניתי אליו בקריאה נרגשת: „דווקא אתה, שישבנו יחד שבע שנים בבית הספר, צריך להיות הרוצח שלי? לא מספיק שהגרמנים יעשו את העבודה?" הוא נרתע, הוריד את הרובה. וככה עשו גם היתר. הוא אמר: „קחו אותם למשטרה". הגענו לטרוביץ בריצה, כשהם על האופניים. סגרו אותנו באחת החנויות מול המשטרה, שנמצאה בביתו של יוניק. בלילה ספגנו מכות, חקרו אותנו מניין לקחנו אוכל ביער, ועם מי היינו בקשר (כל המשחק עם הפרטיזנים המדומים היה ידוע למשטרה והם חיכו לנו בדרך לירוסלביץ, כדי לתפוס אותנו עם הזהב ולהתחלק — והם התאכזבו...) בחצות הוציאו אותנו ליד הבית של שרה בנציכיס, וציוו עלינו לחפור לעצמנו קבר. אברשה ואשתו הרוקחים, שגרו בבית של אברהם יוניק, לא ישנו אותו לילה; עמדו הם בחלון והסתכלו, כמי שאומר: „מה אנו יכולים לעזור לכם?"

לפנות בוקר בא בריצה שפאק עם פקודה: „תוביל אותם לגיטו, מחכים להם שם." היינו קבוצה של עשרה אנשים, ביניהם אברהם חיה מינדלס עם ילדיו, אשתו של יוסל שוחט ועוד. רצנו מטרוביץ לכיוון אוסטרוז'ץ כשארבעה

שוטרים מלווים אותנו בעגלה וזוג סוסים, כשאנו רצים בראש והסוסים בעורפנו. הדרך היתה מאוד קשה: כל הזמן בריצה, והיינו צריכים לגרור אתנו את אשתו של השוחט, כי לרוץ היא כבר לא יכלה. משה׳לה פרסמן, הצעיר בחבורה, רצה לברוח. כל זמן הריצה הוא צעק „אתם הורגים אותי, הבה נברח. יירו בכמה, היתר יברחו; בשום אופן לא יצליחו להרוג את כולנו.״ הסברתי למשה׳לה שמובילים אותנו לגיטו — ונברח מהגיטו, וחבל שניהרג בדרך.

במחצית הדרך באו לקראתנו שוטרים מהגיטו על אופניים, ואלו מסרו אותנו לידיהם. ואם עד עכשיו היינו סובלים מאפיסת כוחות באין נשימה לריצה — עכשיו ידענו סדיזם מהו: העמידו אותנו בשורה ושאלו: „מי מכם רוצה מים?״ וכשפרץ ענה „כן״, קיבל בקת הרובה, שלא יכול היה לעמוד... רצנו כל הדרך, השלכנו את הבגדים והנעליים, שנוכל לרוץ. הגענו לגיטו כשמסביב שוטרים אוקראינים ואנשי הס.ס. מחוץ לגיטו חיכו המון איכרים על עגלותיהם לרגע הנכון, שיוכלו לקבל חלקם ברכוש היהודי... אנשינו בגיטו קיבלו אותנו לא בשמחה גדולה. הם אמרו: „אם כבר נתפסנו, אין ערך לבריחה.״

פרל, אמו של משה׳לה, פרצה בבכי היסטרי: „למה באת, למה לא ברחת?!״ משה׳לה לא חשב הרבה, היה לו צבת והוא חתך את גדר התיל, קפץ על עגלה והתחיל לדהור לכיוון טרוביץ. אני הלכתי לפגוש את אמי, שגרה בגיטו ביחד עם הדודה לאה. אמא פרצה בבכי ואני אמרתי לה: „אני לא אשאר פה, אני אברח!״ וכשהצעתי לה, שהיא תצטרף אלי היא סירבה: „אני אהיה הקרבן, ובזכות זו אתם תצילו את עצמכם...״

ציידתי את עצמי בבגדים חמים ויצאתי לרחוב הגיטו.

פני גיטו אוסטרוז׳ץ

ברחוב פגשנו הרבה בני נוער מאוסטרוז׳ץ. השעה היתה בין הערביים. הצעתי להם לברוח הלילה ליער. סיפרתי להם, כי אני בא מהיער ותפשו אותי והביאו אותי לגיטו. לא כולם קיבלו את ההצעה. באותה שעה התחילו השוטרים מבחוץ לירות לתוך הגיטו וכל החבורה התפזרה. אני ופרץ לא חזרנו.

התקרבנו לקצה העיירה — ליד בית המרחץ וחיכינו לשעת כושר, שנוכל לברוח. והיה זה הלילה האחרון לכל תושבי הגיטו. רציתי לדעת מה חושבים תושבי הגיטו, אנשי אוסטרוז׳ץ. עברנו ליד כמה בתים: עששית קטנה דולקת. פה אתה רואה איך אם משכיבה את ילדיה ואתה שומע את השיר הידוע „שלאף מיין קינד״. בבית השני אופים לחם ואורזים את החפצים לדרך ארוכה,

המחכה להם מחר... יהודי מבוגר אחד, בעל זקן לבן, לא איכפת לו בכלל מה יהיה מחר — הוא נשען על דף גמרא... נכנסנו לבית מאטל לופטה, בת יהודה הנפח, שהתחתנה עם בן אוסטרוז'ץ. הוא מסביר לנו, שיש לו תעודה מהשלטונות, שהוא דרוש להם לעבודה... בבית שני אנחנו פוגשים את מושקה זאווילס, וכשאנו מציעים לו „מושקה, בו נברח הלילה", אנו מקבלים תשובה: „קינדער, עס איז ניט דער מושקה, שאתם הכרתם... יש לי אשה וילדים ואני לא אוכל לעזוב אותם. מה שיהיה עם כלם, יהיה אתנו..." ובן אוסטרוז'ץ, גברתן, אמר לנו: מחר, כאשר נצעד את דרכנו האחרונה, אני אסובב את ראשיהם של התליינים — ותמות נפשי עם פלשתים.

אנו חוזרים לגדר התייל ומחכים לשעת הכושר, שנוכל לברוח. מסביב לגיטו מסתובבים תליינים מזוינים, המחכים לקרבנותיהם, שינסו לברוח. חושך מסביב. רק פה ושם מדורה, שהתליינים הדליקו. פה ושם אתה שומע בכי ואנחה. „הנח לי", מבקש מישהו את הרוצחים. „לא עשיתי לך כל דבר". והתשובה — כדור פולח לב אדם, שחטאו הוא רצונו להציל את נפשו. פחד תוקף אותך. בפנים אתה נמצא יחד עם כל העדה, יהיה מה שיהיה! אבל בתת־ההכרה לא רציתי לראות את התהלוכה בדרכה האחרונה. ורצון החיים מתגבר ואני ופרץ יושבים ומחכים לשעת כושר. בחצות שקט מסביב, רק נביחת הכלבים מפריעה את הדממה. והנה אנו שומעים קריאת אחד הרוצחים לרעהו: „בוא קרוב, נעשן סיגריה, עכשיו היהודים הטפשים לא עוד יברחו". ניצלנו את הרגע, כל אחד מאתנו עם הנשק האישי שלו הצבת, חותך את גדר התייל — והנה אתה חפשי, יצאת מבית הסוהר. אתה נושם אוויר חפשי! הרבה לחשוב לא נשאר — חוזרים ליער בורמיץ.

הבריחה

אחרי כמה מאות מטרים אנו נתקלים במכשול והוא תעלת מים, שהרוצחים הורידו מעליה את הגשר הקטן. אנו עוברים עד הצוואר במים ובלי להכיר טוב את הסביבה נכנסים אנו ללוע האריה — מפקדת הס. ס. שבארמון הפריץ! הכרנו את הבנין הגדול עם המדשאות, ובריצה חזרה הגענו לכיוון הכביש הראשי, המחבר את דובנה עם לוצק. וכשרגלינו צעדו על הכביש, הרגשנו שהפחד מאתנו והלאה — ומי שמאמין בקפיצת הדרך יכול רק לתאר לעצמו איך עברנו 12 ק"מ בפחות משעתיים. הגענו ליער מכיוון מלובנה הצ'כית. נכנסנו לקצה היער ונרדמנו מרוב עייפות. לפנות בוקר צעדנו לכיוון הבונקר שלנו. בדרך פגשנו אנשים תועים ביער מבלי לדעת לאן ללכת: רחל אשת מיכאל שטיינקרון

ובנותיה פסיה ודבורהלי, בת־שבע אשת שמוליק מלמד ובנה הקטן מוטקה, אחיותי חנה ורבקה ומוטקה אחי, אסתר, אשת אפרים מרנץ ובנותיה בתיה וחיה, פיגה גלר בת ישראל, רבקה יוניק בת אברהם. וכן משפחה ממלינוב. כולנו הגענו למקום הנסתר, שקיווינו, שיצילנו מהרוצחים. היינו למעלה מעשרים איש. בלילות, אני ופרץ היינו יוצאים למלובנה הצ׳כית להביא אוכל, שאספנו בגני הירקות ומעצי הפרי. היינו אוכלים פעמיים ביום: בבוקר, כשחזרנו עם האוכל, ובלילה, לפני צאתנו. כל היום היינו שוכבים בבונקר, מי שיכול היה ישן, והיתר שמרו. מאחר והאוכל שהבאנו לא הספיק לכל האנשים, צירפנו אלינו את בתיה מרנץ ואת אחי הקטן, מוטקה, שאחרי כמה לילות הוא הכיר את היער וידע לצאת ולחזור בליל חושך — וזה היה מיבחן קשה לילד בן 13.

החיים ביער

והחיים ביער היו קשים מנשוא. הרוצחים, השוטרים האוקראינים, לא שקטו על שמריהם — הם לא יכלו לסבול את העובדה, שלא הספיקו לגמור את מלאכתם ובכל שעות היום אתה שומע את קול הנפץ של כדורים הפולחים את לבותיהם של עוד יהודים, הקרובים כל כך אליך. אתה שומע את היריות פה ושם ואינך יודע מה נעשה מחוץ ליער.

היו לנו בכפר, הקרוב ליער, כמה צ׳כים, שהתיידדנו אתם שעה שעבדנו בטחנת הקמח; החלטנו, שאני ופרץ ניגש אליהם. הגענו לכפר עם זריחת השמש, נכנסנו לחצר והסתתרנו במתבן. לא רצינו לסכן את האיש — שמא יש מישהו בבית שאי אפשר לבטוח בו. וברגע שהאיכר הלך להאכיל את הבהמות, קראנו לו. אשתו, שהבחינה בדבר חשוד, התחילה בצעקות לבעלה: „בוא הנה אל תיגש אליהם, אני מפחדת, יש לנו ילדים קטנים, אני לא רוצה למות בגללם... הוא השתיק אותה וניגש אלינו. כשהכיר אותנו חזר למטבח והביא לנו ארוחת בוקר חמה והושיב אותנו במתבן. היה זה אדם ליברלי ונבון. סיפר לנו על כל הנעשה בסביבה. על חיסול הגיטאות בכל הסביבה על הציד הפראי של האוקראינים בכל הסביבה. דיבר גם על העובדה, שביער הבורמצי אי אפשר להחזיק מעמד זמן רב. סיפרנו לו, שאנו למעלה מ־20 איש, נשים וילדים. הוא הציע שאני ופרץ נעבור קודם ליער הקרוב אליהם, יער יותר קטן אבל פחות ידוע לרוצחים; וגם הסביבה פולנית היא. הוא יתן לנו אוכל וכלי חפירה, ואנו נכין בונקר ונעביר את אנשינו.

הסוף המר

חזרנו להתייעץ עם אנשינו בבונקר. רוב האנשים היו פסיביים. אמרו, שקשה להם להחליט. גם אחיותי התפלגו בדעותיהן: חנה, הבכירה, הסכימה שנלך ונכין את הבונקר, ורבקה, היותר צעירה, רצתה שלא ניפרד: אין יודעים מה שכל שעה עשויה להביא. לפנות בוקר עזבנו את היער. בצאתנו ממנו פגשנו את בתיה ומוטקה נכנסים ליער עם שקים כבדים של ירקות ופרי על גבם. לעולם לא אשכח את הפרידה והבכי: מוטקה חיבק אותי ובכה — מי יודע, אם עוד נתראה. אני הרגעתי אותו והבטחתיו, שבעוד יומיים נחזור ונעביר את כולם למקום החדש. הגענו ליער החדש והתחלנו לחפור ולהכין את הבונקר. למחרת אחרי הצהרים שמעתי יריות ואמרתי לפרץ: „לבי אומר לי שהיריות האלה הן מכיוון הבונקר שלנו. לא חיכיתי שיחשיך ורצתי ישר למלובנה. שם קיבלתי את הבשורה המרה: רועה צעיר בן, 12, הבחין במי שהוא יוצא מהבונקר, והוא רץ ומסר את הדבר למשטרה — והיא חיסלה את הבונקר על אנשיו.

פליטים ביער

זה היער מפלט לרבים, הוא לגזע, ללאום לא שואל,
המבקש כאן ימצא מחסה, מחמת מרדפיו יינצל.

והיו משפחות מאושרות שהקדימו לנוס עוד־מועד,
עם האות הראשון לשואה, צרור כלטוב בידם ולצאת

אל היער הרחק. כאן מצאו מעין לרגלי ענקים
של אלות מצילות הדורות, סוככות בענפים משיקים
על עיגול־מערה, בשיחי גרגרים מתוקים מבורך.

(אנדה פינקרפלד־עמיר; מתוך
ספר מלחמות הגיטאות).

אברהם בן־ציון גלר
חיפה

עזבנו את טרוביץ

ב־24 ביוני 1941 עזבנו את טרוביץ. היה זה היום השלישי למלחמת גרמניה רוסיה. מהבוקר התהלכו שמועות, כי צנחנים גרמניים הפיצו כרוזים נגד רוסיה, וכי כניסת הגרמנים לעיירה היא עניין של ימים ואולי אף שעות.

האוקראינים, ידידינו מאתמול, כביכול, החלו להרים ראש ולגלות את פרצופיהם. עמדנו כמה חברים על־יד הדואר, והנה אנו רואים כיצד האוקראיני ואכקיל יוצא מהמועדון ונושא אתו את מקלט הרדיו היחיד שבו, אותו הכניסו הרוסים, שעה שהגיעו לטרוביץ. האוקראיני רץ עם המקלט עד למקום הרחצה של הנהר.

בינתיים הגיעו שמועות חדשות, כי הלאומנים האוקראינים מהכפרים מסביב, שהיטלר הבטיח להם אוקראינה עצמאית, אם ישתפו אתו פעולה וישמידו את היהודים — התמרדו בכפריהם. גם האוקראינים המקומיים לא טמנו ידם בצלחת והתחילו בפעולתם הרצחנית. המיליציה העממית, שעדיין היתה בטרוביץ, דרשה תגבורת מאוסטרוזיץ, וזו הגיעה במהרה. גם יהודים חברי המיליציה העממית, כמו השולמאנים (דוד, בריל ונפתלי), מנדל קרנדל ואחרים — השתתפו בחיפושים אחרי הבורחים האוקראינים. רבים מן האוקראינים נהרגו באותו יום, וביניהם אותו וכקיל עצמו עם אביו.

קשה לתאר את המהומה שאפפה את העיירה, ורבים מבני הנוער ראו את האפשרות האחרונה לעזוב את העיירה ולברוח.

למרות איומי אבינו ותחנוניו שלא לעזוב את ההורים לנפשם — לא היתה לנו ברירה; אני וכמה מבני משפחתי הצעירים ברחנו.

פישל בודניק
ראשון לציון

אוועק פון טראוויץ

דער שרייבער פון די שורות, ווי אויך מיין ברודער מוניע בודניק, נפתלי גאלדבערג, דוד ליכטער (שמעון מלמדס א זון), אלחנן אויסטייטשער (א דובנער, בת־שבע קאראטקיס מאן) — אלע זיינען מיר געווען אין רוסישן מיליטער און געדינט מיט א ספעציעלע אויפגאבע אין טראוויץ אויף דעם אזוי אונז באקאנטן טייערן בערגל.

אין 1941, ווען די מלחמה האט זיך אנגעהויבן, האבן די בענדראווצעס מיט נאך אנדערע נאציאנאליסטישע אוקראינישע באנדעס געזוכט א וועג ווי אזוי אונז צו ליקווידירן און צורויבן פון אונז דאס געווער; מיטן געווער אין האנד וועלן זיי שוין קאנען טון אין שטעטל, וואס זיי ווילן נאר דאס איז זיי נישט געלונגען אדאנק מיין פאטער.

מיין פאטער האט זיך דערוווּסט פון א גוי, ווען ר׳אהט זיך בארימט, אז אין גיכן וועט מען אונז אויסהרגענען און צונעמען דאס געווער; פארשטייט זיך, אז דער פאטער איז באלד געקומען צולויפן און אונז דאס איבערגעגעבן. מיר האבן גלייך אנגענומען פארשידענע מיטלען און דערוואַרט דעם איבערפאל.

גאנץ שנעל האבן אנגעהויבן קומען צו אונז פארשידענע מיליטערישע קאנט־ראלעס, אונטער פארשידענע נעמען און זיך פאראינטערעסירט מיט אונז — אבער מיר האבן זיי נישט צוגעלאזט צו אונז נאנט! זאגאר פון סיל־סאוויעט, פון אונטן האבן מיר באקומען א טעלעפאן אראפצוקומען און מאכן אָרדנונג אין שטעטל — און מיר האבן זיי אפגעזאגט: צו צוטיילן זיך האבן מיר נישט געקענט און צו פארלאזן דעם פאסטן — אויך נישט. מיר אליין זיינען געווען ארומגערינגלט פון פארשידענע באנדעס, וועלכע האבן פון אונז נישט אראפגעלאזט קיין אויג...

די נאכט זיינען מיר שוין נישט געשלאפן. פארנאכט איז אנגעקומען א באפעל פון אונזער איינהייט צו זיין פארפאקט און צו ווארטן אויף א באפעל צום פארלאזן. דער דאזיקער באפעל האט שוין נישט געקאנט קומען, ווייל די באנדעס ארום האבן איבערגעריסן דעם טעלעפאן.

פארטאג, ווען ס׳איז אביסל ליכטיק געווארן, איז מיין פאטער ווידער געקומען צולויפן און אונז דערציילט ווי די באנדעס בושעווען אין שטעטל,

אז די רעגירונגס באאמטע זיינען שוין אוועק; אומעטום הערשט א תוהו־ובוהו. ער האט אונז געראטן וואס שנעלער צו פארלאזן טראוויץ. מיר זיינען טאקע גלייך אוועק אויפן וועג קיין דובנע, ווו איז געשטאנען אונזער איינהייט.

אויפן וועג — מיר זיינען געפארן צווישן פעלדער און וועלדער — האבן מיר געזען, ווי אונזער טראוויצער יוגנט ציט קיין אסטראזשעץ; צווישן זיי האבן מיר פון דערווייטנס דערקענט דוד ליקווארניק און מענדיל קרענדל. מיר האבן געוואלט זיך דערנענטערן צו זיי — אבער זיי, זעענדיק ווי מיליטער לייט און נאך מיט געווער אין האנד ווילן זיך צו זיי צושלאגן, זיינען אנטלאפן... זיי האבן אונז נישט דערקאנט.

מיט גרויס מי זיינען מיר אנגעקומען קיין דאבראטין אויפן וועג קיין דובנע. דארט איז אויך געווען אן אפטיילונג פון אונזער איינהייט, וועלכע האט געווארט אויף א באפעל אפצופארן קיין דובנע; מיר האבן זיך מיט זיי פאראייניקט. די אפטיילונג איז אבער באשטאנען פון בלויז אוקראינער, אויסער דעם קאמענ־דאנט, וועלכער איז געווען א רוס. די דאזיקע אוקראינישע סאלדאטן, דערהערנ־דיק, אז די אפטיילונג פארנעמט זיך קיין דובנע — זיינען זיך צולאפן איבער די פעלדער און אונז באשאסן... פארשטייט זיך, אז מיר האבן געענטפערט מיט פייער אויף אונזערע „טייערע חברים”.

אויפן גאנצן וועג ביז דובנע זיינען מיר אפט באשאסן געווארן פון וועגן פעלדער און וועלדער; זאגאר פון שטובן האט מען צו אונז געשאסן. אויפן וועג איז צוגעקומען צו אונז א רוסישער לייטענאנט און אוועקגענומען אלע, אויך מיין ברודער מוניע, אויף אן אקציע צו פארניכטן א דייטשישן דיסאנט; געבליבן בין נאר איך מיט נפתלי גאלדבערג. פון דאן אן זיינען מיר געווארן צעשייט און נישט געזען זיך די גאנצע צייט פון דער מלחמה.

נפתלי יוניצ'מן
ראשון־לציון

בין חיים ומוות

לאחר שנים מספר, שעשיתי בקיבוצי ההכשרה בפולין, נפסלתי מטעם רופא הסוכנות לעלייה מטעמי בריאות; באין ברירה חזרתי הביתה לטרוביץ.

ובבית לא האיר פנים המצב הכלכלי. אבא היה מחוסר תעסוקה; אמא היתה המפרנסת העיקרית. כתופרת נאלצת היתה לעבוד כ־20 שעות ביממה, כדי שתוכל לקנות בגד כלשהו לילדים לקראת החגים. הרגשתי שמקומי אינו בבית ולאחר חיפושים מצאתי עבודה בטחנת הקמח אשר בדמידובקה; שם עבדתי עד פרוץ המלחמה בספטמבר 1939. עם היכנס הרוסים לסביבה הסתדרתי בעבודה באחד המוסדות המשקיים של הרוסים; הדבר נמשך עד יוני 1941.

למחרת ההתקפה הגרמנית על רוסיה גויסתי לשורות הצבא הרוסי, לחיל האוויר בשירות הקרקע. כבר לאחר שלושה ימי שירות בכפר דובלאני נכבש המקום על־ידי הכובשים הגרמנים, שהתקדמו ללא הרף. אי־סדר השתרר במחנות הצבא הרוסי וחיילים מקומיים רבים ערקו והגיעו לבתיהם. מאחר שנותקתי מהמפקדה הרוסית וראיתי שחברי עזבו את המקום, החלטתי גם אני להגיע לטרוביץ. בקשיים גדולים ובסכנות מרובות הגעתי הביתה. אך לתמהוני הרב לא מצאתי שם איש. לאחר חקירה ודרישה התברר לי, כי לפני ימים אחדים חוסלו על־ידי הרוסים כמה פעילים אוקראינים אנטיסובייטיים. מפחד של נקמת האוקראינים ברחו יהודים רבים, בייחוד הנוער, לאוסטרוז'ץ השכנה.

שמתי פעמי לאוסטרוז'ץ, אולם בדרך נאסרתי על־ידי הנ.ק.ב.ד. ראיתי שם הרבה טרוביצאים, אך לא יכולתי להחליף אתם אף מלה אחת. לאחר הסברות וויכוחים שוחררתי. בדרך לרובנה נאסרתי שוב וצורפתי לתשעה עריקים אחרים ובמשמר כבד הגענו למפקד. כעבור שעתיים התחילה החקירה. התשעה היו באמת עריקים, כי החליפו אפילו את המדים לבגדים אזרחיים; לא כן אני. לאחר התייעצות של רבע שעה חוסלו כל התשעה לנגד עיני, ואני צורפתי ליחידה ויצאנו לחזית.

לאחר חודש של מלחמה בחזית נפצעתי בקרב אחד. למחרת בבוקר, בעודני שוכב פצוע בשדה הקרב, ראיתי כיצד ארבעה חיילים גרמניים מחסלים

את הפצועים הרוסיים. כשהתקרבו אלי עצמתי את עיני, עצרתי את נשימתי — וככה נשארתי בחיים... למחרת התקדמו הרוסים שוב. הם מצאוני ובמהירות הועברתי עם פצועים אחרים לבית החולים.

נותחתי ארבע פעמים ולאחר ריפוי של 6 חודשים הועברתי לעבודה במיכרות פחם; שם עבדתי עד אפריל 1946.

פנחס בן אליהו יוניצ׳מן ז״ל

פרץ שדה
תל־יוסף

למה לא ברחנו ?

נר זיכרון להורי, אחי ואחיותי;
זכרם יהיה שמור בלבי לעד.

עוד היום, דור לאחר השואה, אתה שומע את השאלה: למה לא ברחנו, בעיקר אנו, תושבי פולניה המזרחית, יוצאי ווהלין, שכל כך קרובים היינו לרוסיה הסוביטית. במיטב זכרוני אשתדל לחזור לימים ההם. היה זה ראש השנה, ספטמטבר 1939. בבית המדרש התאסף ציבור המתפללים. אבל זו לא היתה התפילה כבכל חג: האנשים עצובים, נשמע הבכי מעזרת הנשים, פה ושם רואים פנים בלתי מוכרים — אלה הם פליטים ממערב פולניה, שהצליחו בכוחות עצמם להגיע לסביבתנו. בפיהם סיפורי זוועות על התנהגותם של קלגסי הגרמנים ושל עוזריהם. כיצד הוציאו מבתיהם את הגברים היהודים ולקחו אותם לכיוון בלתי ידוע, על רצח ועל התעללות בציבור היהודים.

בשעת התפילה מופיע פתאום ראש המשטרה הפולני ופוקד להתפזר — אסור להתאסף בזמן המלחמה. אחרי משא ומתן מייגע מסכים הוא שיתפללו לא בבית הכנסת כי־אם בבתים פרטיים. באותו יום מגיעות שמועות, שהגרמנים נמצאים כבר בקרבת הבוג ושהפולנים נסוגים.

בכל מקום נראים אנשים המתעניינים והשואלים: „מה נעשה?"... אינני יודע מי נתן את הצו, אך ראיתי שבכל בית תופרים תרמילים, אורזים חפצים, ומפה לאוזן מוסר איש לרעהו, שהגברים יעזבו את העיירה לכיוון הגבול הסוביטי, אבל למחרת היגיעתנו השמועה על ההסכם הסוביטי־גרמני וחיכינו בכיליון עיניים לפגוש את המשחררים, את הצבא הסוביטי.

החיים בעיירה, בזמן משטר הסוביטים, לא היו מן הטובים ביותר. אמנם, חלק מהנוער, שהיה פעיל במפלגה הקומוניסטית נעשה אקטיבי מאוד. הדבר הראשון שלהם היה להחרים את רכושם של התושבים, אולם הנוער הציוני לא מצא את מקומו בטרוביץ והתפזר, מי ללוצק ומי לדובנה ולבוב. וכך כל אחד ואחד מצא איכשהו את מקומו.

קשר עם עולם המערב לא היה. היחסים בין ברית המועצות וגרמניה הנאצית היו ידידותיים. במשך השנתיים של המשטר הסוביטי לא שמענו אף מלה אחת לא בעתונות ולא ברדיו על זוועותיהם של הגרמנים. המנהיגים הציוניים ברובם נשלחו לסיביר, לא היתה הנהגה בקרב הציבור היהודי. ההתנפלות של הגרמנים על רוסיה הסוביטית היתה פתאומית מאוד וכשראינו כבר את האווירונים של הנאצים כשהם מפציצים את הערים — אמרו לנו שאלה הם תמרונים של הצבא האדום...

הגעתי לטרוביץ מלוצק למחרת הכרזת המלחמה. האנשים מסתובבים ואינם יודעים מה לעשות עם עצמם. הנוער, שהיה פעיל במשטר הסוביטי היה הראשון שעזב את העיירה לכיוון אוסטרוז׳ץ. ביום השלישי אחרי הצהרים עזבה רוב האוכלוסיה היהודית את העיירה מי ברגל ומי בעגלה. הגענו עד למחצית הדרך של אוסטרוז׳ץ — ומסביב התפוצצויות חזקות והשמים אדומים; הכל בער מסביב...

היחס של איכרי הסביבה היה ללא נשוא. אפילו הפועל, שעבד אצלנו שנים בטחנת הקמח, כשביקשנו ממנו קצת מים — סגר את הדלת ואמר: „אני מפחד מהשכנים״... אינני זוכר מי נתן את האות, אולם אחרי התייעצות של זקני העדה הבעל־בתיים של העיירה, חזרה כל השיירה לעיירה... לפנות בוקר הגענו בחזרה לעיירה; באותו יום הגיעו הגרמנים.

ר. ר.

היודנראט והאורדנונגסדינסט

אם המלה „יודנראט" עוררה בכל מקום רגש של סלידה, שנאה ובוז ואנשים מכובדים ומבריקים מכל ימות השנה נשברו ונהפכו לחיות, ודרסו ברגליהם את המוסר — קם לטרוביץ יודנראט מסוג אחר.

אנשי היודנראט שלנו: גבריאל בוץ, בערל קורוטקי ואברהמצ'יק אקרמן הוכיחו התעניינות מרובה ועל אף הלחץ הגובר והתנאים הבלתי נסבלים לא נעקרה מלבם מידת הרגש וההגינות האנושית ובכבוד עמדו נגד כל ניסיון שנעשה להוליך את הציבור שולל. בתוקף תפקידם, שכפו עליהם, נאלצו הם לעמוד בלחץ קשה מצד השילטונות האוקראיניים והגרמניים וכן לשמש מטרה לחיצי האיבה מצד היהודים. ואם מצבן של נשי טרוביץ היה קשה ביותר, הרי מצבם של חברי היודנראט היה בלתי נסבל. כתגמול למעשים טובים וכנים „נשטפו" לעתים באוצר של קללות וביזיונות מצד הנשים מרות הנפש והיה עליהם להבליג ולשתוק, לשתוק ולסבול...

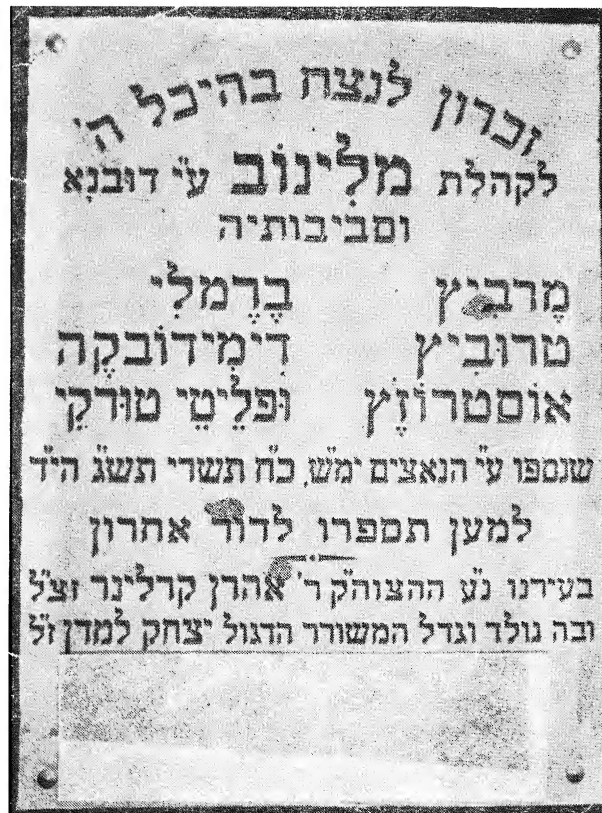
אנשי המשטרה היהודית, נטע ליקבורניק וברוך אופשטיין, שעיקר תפקידם היה לפעול בעניין סידורי עבודה ואספקת פועלים יהודים, לפי דרישת המיליציה האוקראינית — מילאו חובתם באמנות וללא אפליה כלשהי ולא פעם איימו בהתפטרות, בהיתקלם בסירוב האוכלוסיה. לא היה אף מקרה של שימוש בכוח והונאת הציבור, ובוודאי לא ביקשו טובת הנאה פרטית, כפי שהיה מקובל במקומות אחרים. בגביית הקונטריבוציות, הזהב ומעילי החורף ידעו בחורים אלה לאן ללכת ולמי לפנות ובשום אופן לא פגעו בנשים האומללות, שפצעיהן לא הגלידו עד בוא הסוף המר.

המוסר הטרוביצאי נתערער במקצת בשנות הכיבוש הסוביטי (1939/41), עת נאמני המשטר ומשתפי הפעולה נהפכו למלשינים מקצועיים וירדו לחייהם של כמה וכמה מנכבדי העיירה ומשאלה הסתלקו יחד עם המשטר הנכסף שלהם, נעלמה גם רשת המלשינים, שהגיעה כמעט לכל בית.

לא מן הנמנע הוא, כי בפי אחדים מניצולי השואה נשאר עדיין הטעם המר וממאנים הם לשכוח מעשים וטרוניות כלפי ראש היודנראט, אך בהתחשב באפשרויות, שכמעט ולא היו קיימות, בשעת סיפוק תיאבון הצוררים, הם הצליחו

לשמור על צלם האלוהים ולהישמר מן הירידה המוסרית וההתנוונות הנפשית שארבה לכולנו.

כידוע, שום זכרונות אינם מסוגלים להחיות עתים, אישים, מנהגים, השקפות עולם ואורח־חיים, כפי שיכול לעשות זאת אדם, שחי את הדברים בגופו וברוחו. ולמרות חיותנו את התקופה ההיא, וכל פרטי התנהגותם של אנשים מסוימים קבועים עדיין בראשנו, לא היינו מעיזים להעלותם על הניר, אלמלא התחושה בדבר ההכרח להציל מן השכחה עולם שנחרב באכזריות כה רבה.

אבן־הזיכרון, שנקבעה בקיר בית הכנסת „תיבת־נח" בחיפה על־ידי סוניה ומנדל טיטלמן, יוצאי מרביץ.

סטודינקה - מחנה עבודה

לזכר צעירי העיירה, רבקה בת בערל שדה, חיה בת אפרים מרנץ, חנה בת איצי שדה, שמואלצי בן משה פרלוק ואחרים — „המשלוח״ הראשון למחנה העבודה.

למעשה, לא היה זה מחנה עבודה במובנו הרגיל, והרי בכאלה התנסינו בימים ההם לרוב. ומאחר שנכתבו ספרים רבים על מחנות עבודה, שבין השנים 1941—44, מחנות הנבדלים מגיטאות וממחנות חיסול במהותם, בהרכבם ובמטרתם הסופית, קשה להכליל את סטודינקה זו במונח הנ״ל, שכל ילד יהודי יודע את משמעותו האמיתית ואת האימה הנוראה, המשתמעת ממנו. כי סטודינקה זו, על מרחבי הכבול שלה, לעולם לא גודרה בגדרות תיל, בלוקים לא הוקמו בשדותיה, ומעולם לא הוטל עליה התפקיד „לפתור״ את בעיית כל אלה שהובאו בתחומיה. לדידנו היה זה כפר נידח ועלוב, מהעניים ביותר שבאוקראינה, שאוכלוסייתו גם היא משונה במקצת. השנאה הזואולוגית לא הובלטה שם במידה מקבילה למקומות אחרים, לא היו מקרים של התפרצויות זעם ומעטים בלבד היו ההתנכלויות לצעירי העיירות, שהסתובבו שם בחופשיות יחסית. שם, בגיא למרגלות הרי קרמניץ, כ־12 ק״מ מהעיירה וורבה, לא הרחק מהכביש הראשי, חיו פלחים עניים, לרוב שומרי־שבת נוצריים (סובוטניקים בלע״ז), שכל עיסוקם היה כריית כבול — האוצר הטבעי היחיד, בו התברכה הסביבה כולה.

„רעביאטא, ביסטרעי (צעירים, מהר יותר) — מחר המרשטיין (מנהל העבודה הגרמני) יבוא!״ — נשמע קולו הנמרץ והמקוטע של מלניצ׳קו, האוקראיני הזקן, שהדיו התנשאו מעל גלי ערימות הכבול, וכאילו בסכין חתכו את האוויר לשניים. למשמע הזעקה וקריאת השם המפורש נעלמו כל האשליות והתקוות, שנרקמו בדרכנו הארוכה והבלתי נודעת. במכה אחת קפצנו מהעגלות הרתומות לסוסים ועוד בטרם נדע לאן פנינו מועדות, התחשמלה האווירה במקצת. ה„שקוצים״ המקומיים, שבאו לקבל את פנינו, נראו די סימפטיים וחיוכיהם שונה תכלית שינוי מפרצופיהם המאיימים של הגויים הטרוביצאיים. הם גם לא השתמשו כלפינו באמצעי עזר „מקובלים״, כדי להמריצנו, ובחפצינו הדלים טרם נגעו.

ורק הקריאה ההיא של המנהל הערמומי והשמעת שמו המפורש של מפקד ה„ארבייטסאמט" מדובנא די היה בו, כדי להחזירנו למציאות החדשה.

בעלי „הפנסיונים" המקומיים, שגורניהם נעקלו בהתאם לצו השליט, התייחסו אלינו, שלא כמצופה, ביחס חיובי, דיברו בטון שקט ורחמני, כדבר אב לבנו. עד מהרה נתגלה, שרובם עזבו את המקום בעת הנסיגה הגדולה ואילו הנשארים, ששיתופם עם המשטר הקודם לא היה מוטל בספק, הספיקו מזמן להרגיש את נחת זרועם של השליטים החדשים. הם ראו בנו אחים לצרה ומעל לכול התבלט ה„באטיושקה" (הכומר הפרבוסלבי) המקומי, שהתיידד עם אחדים מבני העיירות. הוא לא הסתיר בפנינו את הכאב האיום, הטמון עמוק בלבו ורחמיו גלויים היו לעיני כול, ואף שימשו כמופת וכציון־דרך לצאן מרעיתו. ואותו עלם צעיר וגבוה, בגלימתו הארוכה, עמד דומם, הצטלב פעמים מספר לאלוהיו בראותו את להבות האש והעשן הסמיך, שהתנשאו מעל גיטו קרמניץ, לחץ את ידי לאות אחווה וסולידריות ומילמל כלעצמו: „כזהו העולם האכזרי, מתקרב סוף העולם!", ואגלי דמעה שטפו את פניו הצחורים והצעירים.

והימים הם ימי אביב 1942. רוחות אביב קלילות החלו נושבות מבעד לדלתות הגורן הפתוחות למחצה וקוראות לחיים ולתקווה. בגורן הסמוך, „משכן" צעירי אוסטרוז'ץ טרם פסקו הוויכוחים. קללות נמרצות הוטחו משם על ראשי היודנראט שלהם, על כי לא נזהרו בבחירת המועמדים למשלוח. לדבריהם בוצע הדבר על בסיס של אפליות, ו„העדפת" בני עניים על פני עשירים, שנשארו בבית, ולכן איימו הם בסילוק החשבון בבוא המועד ולהת־פרצויות הזעם שלהם לא היה גבול. גם ב„מלונות" שמעבר לדרך העפר, בגורן המלינובאים והוורבאים, נשמעו טענות דומות על רקע הסלקציה הבלתי מרוסנת. אצלנו שרר שקט ודומית מוות אפפה את מניין הנשלחים. כולנו מלוכדים היינו סביב חברי היודנראט, שבאו ללוותינו, כולנו מרוצים מהבחירה הנכפית והבלתי נמנעת, שהותירה הסלקציה האיומה של שמונה באב, וממילא צו היודנראט היה לנו לצו המצפון. היתה זו „התנדבות מרצון" — „תרומתה" של טרוביץ למאמץ המלחמתי של הכובש.

כריית כבול מעולם לא נחשבה לעבודה קלה ובפרט כשהאוחזות בסכין הכרייה הן בנות צעירות, שכפו עליהן לנטוש את עט הכתיבה ולהחליפו באת החפירה ואת ספסל הלימודים — בבור רטוב ומעופש, שריחות משונים נדפו ממנו במשך כל שעות היום והלילה. כענן כבד העיקה על לב כולם הגזירה

החדשה והפזמון החוזר והנשנה של המנהל „נורמו נורמו דיעטקי (מכסת־ייצור, ילדים) — מחר המרשטיין יבוא!" — די היה בו, כדי להחדיר בנו את תחושת האחריות ולמלא את מכסת הייצור מעל לנדרש. שתיים־שתיים דרכו הן בכל בור ושכבה עבה של בוץ, שדבקה לסולית המגף מכבידה עליהן את העבודה. הידיים הרועדות והכושלות מרימות את הסכין ופולטות את לבנת הכבול תוך כדי אנחה כבדה. ושוב חזרו ימי „פיתום ורעמסס", שוב רומסים בבוץ הסמיך, הפירמידות החדשות של ערימות הכבול הענקיות מסודרות בקפידה רבה ולפי שיטה מיוחדת, וזאת בהתחשב בגורמי הטבע, מזג האוויר המשתנה ונגד רצון הרוח השורקת מעל לראשיהן והמאיימת לפרק את הבניין כולו.

לעת ערב, כשתור הממתינים הולך ונתמעט, מתיישבות הפועלות וגומעות בצמאון את התבשיל מן הסירים, וכל העיניים מלוות את תנועת הכף של הטבח, כאשר מתחיל הוא בחלוקת המנה העיקרית. והיה, כשאחדים החניפו לו בעיניים כנועות בעבור כל תוספת של מרק, התרחקו הבנות, השטתחו בפינה נידחת וחיכו. הן ישבו, שתקו והחליפו מבטים — וחשו במשהו, שנשתנה במרוצת הזמן, במשהו חדש שנתווסף לנוף הקדורני. היו אלה מבטים של כאב עצום. ורק בגמר הסעודה, כשההלם הראשון חלף, נשכחו לאט לאט הצרות, החלו חיוורי הפנים וכבויי העיניים להתיר את לשונן ולהמטיר שאלות לעבר נציג היודנראט השנון מדמידובקה, שלמה גרינברג ז"ל. והאיש ידע תמיד להפיג את המתח, להבליט את הרמז והסוד ותוך כדי כך להשכיח מלבנו את הסכנות, ולקרבנו צעד נוסף לגאולה הנכספת. חשיבותם של דברים אלה, שנאמרו על ידו, בקולו השקט והמשכנע ערכם בל ישוער, והם שהדריכו אותנו בימים טרופים אלה ועוררו בנו התנגדות נמרצת ופעילה. כולם שתו את דברי פרשנותו בצמא. אותם פירושים שנסכו בנו אמונה, הרימו את המוראל והיו כסם מרגיע לעצבים המתוחים. עודני חש כיום את המעמד הטראגי ואת הצינה, שאחזה בכולנו, עת נקרא שלמה הנ"ל לומר כמה מלות עידוד — כשלפתע החל לגמגם, לשונו נתקעה, והוא ניסה להתחמק במהירות, כשעיניו מופנות כלפי מעלה לעבר העננים השחורים, המתאבכים מעל לבתי גיטו קרמניץ. היו אלה אותות המבשרים רעה, אותם לא מוכן היה עוד לפרש...

והחיים היו מדלגים מעל להתרחשויות ונמשכו הלאה. הצעירים מצאו כאן זמן לאהבה ולהנאות מהבלי העולם הזה. היו מרבים להשתעשע ולהישטף באהב־

הבים. בנסיבות החדשות שנוצרו, כשמתיחות העצבים ירדה במקצת ואימת המוות הרפתה לשעה קלה, גבר הרצון לחטוף מן החיים מכל הבא ליד ורק הנאות־לשעה היו ממלאים את ריקנות החיים.

הכול ציפו לשינוי מפתיע במצב, ולפני כל מאורע בעל חשיבות נזקפו הראשים, כאילו היינו שותפים למאורעות העומדים להתחולל. הלכי־רוח מלחמתיים החלו לראשונה להתעורר בקרב בני־הנוער. הם היו מתכנסים בחוגים ומתעוררים לאיטם כמתוך שנה. עד מהרה למדנו להערים על הדירקטור הזקן, לקשור קשרים עם מזכירתו היהודיה, לזייף חתימתו בדיוק רב ולעיתים אף לשלול את חותמת המפעל לשעה קלה. אישורי יציאה ומעבר לעיירות „ניתנו" על ידנו ביד רחבה לכל מבקש. ורק פעם בשעת מסדר בוקר, „כיבדני הזקן בשתי סטירות מצטל־צלות על כי העזתי לפזר את כל „החדר"... הוא התכוון גם לבעוט בי ואולם רגליו הכושלות לא השיגו את אחורי ורק מרחוק שמעתיו: „המנוול הזה מטייל כאן בחופשיות כעל כבישי פריז, אני עוד אגמור אתו!" הרמז היה שקוף מדי ומאחר שבאותו ערב ביקרתי בחווילתו וסיפקתי את תאבונו הבלתי מרוסן וזאת בתוספת „בקבוקון" מהמשובחים בעתות מלחמה, לא התבייש הוא להתרפס בפני ולבקש את סליחתי. הטכנאים האוקראינים התייחסו אמנם לבנות היהודיות כאל קניינם הפרטי והערימו קשיים עצומים בפני בחור יהודי, שהעיז לפזול לעבר בחורה יפה, אך למרות „עליונותם המעמדית" הוכיחו סובלנות והתאפקות ולא נגעו בהן לרעה. בנות טרוביץ יצאו מכאן נקיות וטהורות ואחרי שנת סבל ואבדן האבות, תיחשב להן התקופה הקצרה לקיץ אחרון של „אושר", ואפילו כשהנהו אושר במרכאות.

ר. ר.

יום בגיטו אוסטרוז'ץ

לזכר אחותי פניה ובתה אידית

רבות שמענו על גיטאות וחיי יהודים בתחומיהם, הרגשנו על בשרנו את יחס „האנושות" ל„נחותי־הדרגה", והיינו עדים להתנפלויות בריונים, מלווי רעש ויללה ו„פעולות־חדשות" הממשמשות ובאות... היו אלה מחזות רגילים, תמונות יומיומיות, שכל גיטו נתנסה בהם, ולא נשאר עוד מה להוסיף ולחדש.

ואולם קיים גם גיטו מסוג אחר, גיטו, שלא הרבו לדבר עליו בעת הקמתו ולא נשארו יחידי סגולה, שיוכלו לתארו, לאחר שנהרס... אף מיסמך אחד לא נשאר מאותו גיטו אומלל ויחיד במינו, שטאטא הכול, וטישטש את כל העקבות שהובילו אליו. לא יומן ואף לא עדות בעל פה נשתמרה מאותו גיהנום נורא, אף שריד ותובע אחד, שיקים קול זעקה ויתבע את הדין.

גיטו זה, שדמה לכפר קטן, יכול היה להכיל כ־100 איש לכל היותר, אך הוא נאלץ לאכסן פי עשרים מכוח קיבולו, בו בזמן שרובעים שלמים של אותה עיירה, בהם גרו קודם יהודים — לא נראתה בהם נפש חיה.

חלונותיהם של בתי אוסטרוז'ץ היו פתוחים וניכר היה שחיפושים לא מעטים נערכו שם על ידי איכרי הסביבה העוינת. האוכלוסיה האריית עודדה והוזמנה לבקר בבתים העזובים. הם טיילו שם כמו בקרקס ומילאו את שקיהם מכל הבא ליד.

אלמנותיה של טרוביץ נאספו ל„גיטו בתוך גיטו" וקשה היה מצבן שבעתיים ממצב תושבי המקום. הן דמו מאוד לצנחן שצנח לתוך ארץ בלתי נודעת והוא מוקף אויבים. תפקידי היודנראט הטרוביצאי נסתיימו, כולם נהפכו לדיירי־משנה ונוסף על המרות הגרמנית והאוקראינית — עליהם גם לציית לאנשי שלומנו האוסטרוז'צאים.

„רב יהודי, כאן לא טרוביץ, זאת אל תעשה, עם אלה אל תסחרו, ובכלל, מהי ההתקרבות הזאת לחוטי התיל?"... היו אלה פניות אזהרה, כביכול, המיועדות

לאנשינו בלבד, כי לא כל שמותר לבני המקום מותר גם לגבי יהודים מדרגה שניה, כי־על־כן קיים היה סטטוס מיוחד בסולם הדרגות הנאצי לגבי יהודי טרוביץ ורק „זכותנו לעבודה" — תמיד ראשונה...

והאופוטרופסים החדשים, כולל ראש היודנראט עטור הזקן, כלל לא התביישו לסתום את רוב הפרצות בכוח עבודה מהמין החלש, בו בזמן שגברי „החסות" המקומיים התנועעו ביתר חופשיות ודאגו למשפחותיהם הענפות. נשי טרוביץ האומללות, אשר הנסיון המר לימד אותן, שאין לסמוך עוד על איש — לבדות הן, בודדות, ותמיד במחיצת אסונן הגדול והלב השבור, שנותר לפליטה. את עיקר הבעיות היו אלמנות טרוביץ פותרות בעצמן ולא מתחלקות במרי לבן עם נשי אוסטרוז'ץ; הן לא מוצאות עוד שפה משותפת עם בעלות „הפנסיונים" החדשים ונימוסיהן ודרכי התנהגותן לא תמיד נראתה להן...

אחותי פניה, עם בתה אידית, התגוררו בחדר אפל וצר כדיירת משנה עם משפחת בעלה חיים־זיסי געלוואַרץ האוסטרוז'צאי, אשר גויס לצבא האדום ועקבותיו נעלמו.

כשיצאתי לפרוזדור, סינוור אותי אור היום וצלילי החיים החרישו את אזני. בהיותה סחוטה ועייפה, בשל חוסר שינה ותת־תזונה — הסיטה אחותי את ידיה ונתפסה בקירות ובמשענות מסבים. העברתי מידיה את הפעוטה בת הארבע, שידיה הקטנות היו כל העת מושטות כלפי ובאפילה לא הבחנתי בכך. הילדה הרכה, אשר תמיד היתה קשורה לאמה וטרם הספיקה לטעום טעם חיים, נדבקה לגופי במלוא עוזה. היא חיבקה אותי בחזקה רבה כל־כך, עד כי נדמה היה לי שלא פעוטה, אלא ילדה נבונה ומבוגרת לפני, המוכנה אף להיחלץ מהאם ובלבד לעוף מכאן רחוק, רחוק...

התבוננתי בעיניה השחורות והגדולות והיא לא הרפתה ממני וחיפשה משהו בתוך עיני, ולא ידעתי מה. פניתי לאחותי בלחישה ואמרתי, מה טוב לקטנות הללו, שאינן מבינות את המצב ואינן מבדילות עדיין בין טוב לרע; מה מאושרת היא בידי. וכשהרגישה את עצמה בטוחה, נרדמה על חזי והחזיקה בי בקצות אצבעותיה כבשתי צבתות לבל אתחמק מידיה.

התקרבנו לאורך הפרוזדור לדלת פתוחה למחצה, שמתוכה הדהדו גלי צחוק ולעג חרישי. אינסטינקטיבית הפניתי ראשי לעבר הדירה השמחה כל־כך

והבחנתי בשתי נערות צעירות, שהיו לבושות פאר ונראו בעיני כיפיפיות. הימם אותי ריח מי הקולון, הפודרה, שריחם נדף מהן, מבלי לדבר על ההתנהגות המוזרה והבלתי נורמלית שעוררה את חשדי. כאן התערבה אחותי, ספק ברצינות, ספק בלעג והעירה: „אלה הן בנות ישראל המקומיות, אשר אין הן נבדלות במאומה מיתר „השיקסעס" הכפריות. אלה אינן יודעות טעם של גיטו מהו, מבקרות את הוריהן לעתים קרובות ונהנות מיחס מיוחד, הן מצד היודנראט והן מצד המיליציה האוקראינית, המוצאת בהן שעשוע קל אחרי יום שמירה מסביב לגדר."

קשה היה לי להשתחרר מהרושם, כי לא סתם קנאה נשית פורצת מתוך גרונה של אחותי, וכי היתה זו שנאה עמוקה. אש וגפרית הומטרו על־ידיה על קשיחות לבם של תושבי אוסטרוז'ץ והיודנראטים שלהם. „אין עוד אנשים רעים וטובים, צלילו הגאה של המלה „אדם" איבד את משמעותו הטרום־מלחמתית, ולפנינו נתגלה האדם כיצור נחות דרגה וגרוע אף מהחיה הטורפת. ולאו דוקה השליטים והאנשים הגדולים אשמים בכך — גם האיש הקטן מוצא, כנראה, אותה הנאה בהמית במלחמה האיומה הזאת. אתה מדבר אלי על מצפון, יושר והתעוררות — מצחיק אתה בתמימותך הרבה. היש בכלל שימוש במילים יפות אלה ?! הלא ערכן ירד פלאים, ואינן מהוות עוד כינויים לשבחו של האדם; היום הן מצביעות על חולשה ופחד ואינן אהודות ביותר על הקהל החדש..."

„לא יהיה זה נאה מצדך להשמיץ נערות מבלי להיכנס לעובי הקורה ולבדוק את הדברים לאמיתותם". הפסקתיה בשטף דיבורה. סיפרתי לה על מקרים, שאירעו בגיטו לוצק, ועל התפקידים המסווים והמסוכנים שבנות ישראל מילאו בנאמנות, במסירות ובכוח הקרבה בלתי רגיל, למרות שלמראית עין ולאור התנהגותן המוזרה אפשר היה למצוא בהן דופי, והן דמו יותר לפרוצות ולבנות רחוב מופקרות. במותן הטראגי הוכיחו את טוהר המידות והקפדה על הכבוד הנשי נוכח גל ההשפלות וההשמצות המרובות, וחבל על ההחשדה הנחפזת והמיותרת הזאת...

תחילה השתתקה אחותי ונראה היה, שהיא שוקלת בלבה את נימוקי ודברי המוסר שבהן, אך עד מהרה היא נתמלאה רוגז, הפסיקה להאזין לדברי ומעיניה זלגו פלגי דמעות: „כדי להבין וגם להאמין ליושבים בגיטו ולבעיותיהם הכרחי (כאן הזדעקה וניכר היה הכאב העצום בתוכה) להיכנס לתוך עורו של איש הגיטו ולחיות את חייו היום־יומיים. אתם, יושבי חוץ — תמונה מסולפת לפני עיניכם ואינכם מסוגלים עוד לחשוב ולחוש את הדברים

כמונו. שאל את פי הילדה הקטנה והאומללה אשר בזרועותיך, את פי אידית'ל בת הארבע, תתבונן היטב בפניה החיוורים — ואולי תשכיל להבין את המצב. טעות מרה וטראגית בידך, באשר הנך חושב שהן לא מבינות בין טוב ורע. פעוטי הגיטו וילדיו מבינים לא פחות מאתנו, האינסטינקטים שלהם מפותחים יותר מהשכל הישר שלנו ובימים טרופים אלה ההגיון שבדבריהם עולה על שלנו..."

שריקה איומה וממושכת שוב הפסיקה את שטף דיבורה. היא דחפה אותי לעבר הדלת הרחבה, אשר בקצה הפרוזדור, והצביעה על היציאה. רחובות הגיטו המו בני אדם. הכול צופים לעבר שער הגיטו וכל מכונה העוברת מעוררת גל של בהלה ומהומה. אלמנותיה של טרוביץ, שמזמן איבדו את בעליהן ואשר ילדיהן נטשון, יושבות על פתח הבית ואינן מסוגלות לתפוס את אשר אונה להן וכשהמכונית מתקרבת לבתים, נמלטות הן לתוכן ומסתגרות על בריח. זוגות של גרמנים ואוקראינים עוברים בחצרות הבתים — הגרמני, האדם העליון, צועד בראש והאוקראיני הנחות־דרגה מזדנב מאחוריו.

והיה זה בדיוק בערב יום הכפורים של שנת 1942, כשנשי טרוביץ האומללות התכוננו לתפילת „כל נדרי". הן פתחו את ארונות הבגדים הדלים והריקים למחצה, אספו מתוכן את בגדי יקיריהן, שנהרגו זה למעלה משנה, הצמידו אותם חזק לגופן, חיבקו ולטפו כל חלק וחלק בידיהן הרועדות וליבן אחוז ההלם. ראיתין במעמד זה בעברי מבית לבית, הסתכלתי דרך השמשות והתמונה הנוראה אינה משה מעיני עד היום הזה. הן בכו בלי דמעות, כי עיניהן יבשו זה כבר עד שלבסוף נרדמו על הרצפה הקרה, כשמסביבן הנרות הארוכים והדלוקים, נרות הנשמה...

באחד הבתים ישב זקן מדוכא, ביד האחת החזיק בזקנו ובשנייה — בחש בכפית כוס תה והתעמק בבעיה מסובכת, כשעיניו נעוצות בדף הגמרא הפתוחה לפניו.

עם רדת החשיכה עברתי בין חוטי התיל אל מעבר לגיטו, כשבזרועותי אידית'ל הקטנה, שלא הרפתה ממני וכל הזמן התבוננה בעיני כשעל פניה החיוורים צחוק ילדותי מעושה. האישה הכפריה היתה הראשונה, שהבחינה בשריטות ובסימני הדם שעל זרועות הפעוטה החשופות, שנתפסו, כנראה, בחוטי

התיל בעת ההברחה. ואכן נתאמתו דברי אחותי: ילדי הגיטו מבינים הכול — הם אינם בוכים...

למחרת, כשנערך המנין בבית הכנסת שבגיטו, פרצו הקצינים הגרמניים שניידר ופוגל לתוך הבניין ובראותם יהודים עטופי טליתות נדהמו והחלו להיסוג במקצת, אך עוזריהם האוקראינים , שרגילים היו ל„שמחות" מסוג זה — השתלטו מהר על המצב, נטפלו לאנשינו, חבטו קשות בחזיהם, קרעו טליתות והפיצום לכל רוח.

דבקותם של היהודים באלוהיהם אף הוציאה אחד מהם מכליו והוא החל בהסתערות מילולית והשמצת הדת: „אלוהיכם אינו יושב עוד במרומים ואינו ראוי לתודה מצדכם, אם יכול הוא לראות בשוויון נפש עינוייכם. על שום מה הנכם מכירים לו תודה? על חיי הכלב שלכם? צאו מהר לעבודה. נבלות שכמותכם!"

היה זה שוב מחזה בלתי רגיל לראות יהודים לבושי חג ועטופי טליתות, כשהם עוסקים בפריקת שקי קמח ממשאית ענקית ותחת איומיהם של הבנדיטים האוקראינים והלעג המשפיל הכרוך בדבר.

היה זה יום הכפורים האחרון שלהם ושל כל יהודי הגיטאות.

ישראל קיפרמן (יוצא אוסטרוז'ץ)
רמת־גן

עיירתי כגיטו

הגיטו באוסטרוז'ץ, שהוקם באביב 1942, התרכז בצדו האחד של הכביש הראשי, אשר חילק את העיירה לשני חלקים. אנשי טרוביץ ויהודים ממקומות אחרים, שהובאו על־ידי הגרמנים לגיטו באוסטרוז'ץ — גם הם רוכזו באותו שטח צר ודחוק, וכך נוצר מצב, שחדר קטן שימש לעיתים קרובות מקום מגורים ל־10 ־ 15 איש.

היות ואף בתנאים אלה לא היו די מקומות בבתי יהודי אוסטרוז'ץ, נאלצו האנשים להתמקם בבתי־כנסת, במרחצאות, במחסנים ועוד. מצבם של אנשי אוסטרוז'ץ עצמם — אם כי קביעה זו תהיה מוזרה בעינינו — היה טוב יותר בהרבה מאשר של היהודים שהועברו לשם ממקומות אחרים. בשעה שיהודי אוסטרוז'ץ — עיירה קטנה שלעיתים קרובות היתה בבחינת משפחה אחת גדולה — הסתדרו בינם לבין עצמם, מצאו מגורים אצל קרוביהם או אצל מכירים סתם, לא היה כן מצב היהודים שבאו מבחוץ. עם כל שותפות הגורל של היהודים באותה תקופה, עם כל הסבל והתלאות, שעברו על כולם — מצבם של היהודים הזרים היה גרוע מאנשי המקום והיו נתונים לחסדי אנשי היודנראט, שהכתיבו להם איפה ואצל מי להתאכסן.

עם כניסת הגרמנים לעיירה הועסקו כל היהודים, כולל נשים, ילדים וזקנים, בעבודות שונות בתוך העיירה ומחוצה לה. סוג העבודה היה שונה ומגוון, ללא הגבלה של זמן ולעיתים בתנאים תת־אנושיים. והעבודה הקשה הזאת, נעשתה ללא כל תשלום או פיצוי אחר כלשהו. האנשים עבדו בכבישים, בניקוי משרדים ומגורים של הגרמנים ומשרתיהם האוקראינים. לעיתים קרובות הם הועסקו בעבודות, שלא היה בהן כל צורך אחר מאשר להתעלל ביהודים.

„סידור העבודה" היה מתחיל עם הפניה של הגרמנים או של האוקראינים אל אנשי היודנראט בדרישה לספק להם כך וכך אנשים לביצוע משימה מסויימת: אלה האחרונים היו מסדרים את אנשי העיירה בעבודה בהתאם למפתח מסוים, המבוסס, כביכול, על סוג העבודה והקושי הפיזי, הכרוך בביצוע. אולם

למעשה היו מרבית העבודות, שנעשו על־ידי היהודים, קשות, לאחר העובדה, שהמזון לא היה מספיק. אנשי העיירה, שרובם ככולם היו בעלי מלאכה וסוחרים זעירים, אף העבודות „הקלות" היו למעשה בשבילם עבודות פרך בתנאים ההם.

היות ובגיטו היה מחסור חמור במיצרכי מזון, במיוחד בתקופה האחרונה לקיומו, הוקם מטבח כללי מיוחד, שסיפק לאנשים לחם ומרק חם. למרות שרוב אנשי הגיטו סבלו מתת־תזונה חמורה, לא היו באוסטרוז'ץ מקרים של מוות מתוך רעב — וזאת הודות למטבח הנ"ל ולעזרה שאנשי העיירה היו מוכנים להגיש לאנשים הזקוקים, אפילו בתנאים הטרגיים ההם.

שבועות מספר לפני חיסולו הסופי של הגיטו נפוצו שמועות, שהגרמנים חופרים בורות בבית הקברות היהודי, שהיה מרוחק כ־3 ק"מ מהעיירה. כדי לוודא את הדבר נשלחו כמה יהודים החוצה, ואמנם הסתבר, שהשמועות היו נכונות. איש לא היה זקוק להסבר, למי מיועדים הבורות הנ"ל, במיוחד לאחר שאנשי הגיטו ידעו כבר, שרוב הגיטאות בסביבה חוסלו, ויהודיהם הושמדו, כמו אלה של מלינוב, דובנו ואחרים. השמועות על קיצם הקרב פשט במהירות בעיירה ומרבית האנשים החלו לתכנן ולחפש דרכים כיצד להינצל. אחדים הכינו מחבואים בתוך הבתים, בהם גרו, ואחרים ניסו להימלט מהגיטו, אולם חזרו במהרה לאחר שנוכחו לדעת, כי אין הצלה בסביבה העוינת, סביבה שלעיתים קרובות חיכתה לחיסולם של היהודים, כדי שיוכלו לבוז ולשדוד את הרכוש הנותר בין כותלי הגיטו. אלה שהכינו את המחבואים הכינו אותם רק בשביל הרגעים הראשונים של מיפגש המוות עם הגרמנים, כי למעשה לא ידעו בדיוק מה יהיה לאחר שהגיטו יחוסל כליל וקיומם בתוכו ייהפך „לבלתי חוקי". למרות היאוש עוד נמצאו אנשים בגיטו, שלא יכלו להאמין שאכן בא הקץ. גישה זו בלטה במיוחד אצל הזקנים שבהם (יתכן והדבר נבע מתוך הקרבה עצמית), שהסכימו להישאר מחוץ למחבואים עם נכדיהם וציפו, שחשדותיהם יתבדו; אולם האמת היתה אחרת.

וביום השישי הראשון לאחר חג הסוכות בשנת 1942 בא הקץ. כמה מכונות מלאות אנשי משטרה גרמנים ואוקראינים כשבפיהם שירה, בישרו שאכן זה יהיה היום האחרון לקיומו של גיטו אוסטרוזץ. הם התפזרו בתוך הגיטו והחלו לאסוף את היהודים ולהובילם לבורות המוכנים בבית הקברות.

האנשים הועמדו על שפת הבורות ומטחי מכונות היריה שמו קץ לחייהם. לפי עדי ראיה היו הרבה יהודים, שנקברו מתחת לאדמה.

גם לאחר חיסולו הסופי של הגיטו המשיכו האוקראינים לחפש בתוך המחבואים ומפעם בפעם מצאו יהודי בודד או משפחה שלמה מסתתרת; הוציאום החוצה ורצחו אותם.

לאחר חיסול הגיטו החלו הגרמנים להוציא את הרכוש, שנותר עוד לאחר הגזל הממושך בזמן קיומו של הגיטו ולהעביר אותו למחסניהם. חלק ניכר מהבתים נחרב, וכך, למעשה, חוסלה העיירה.

מעיר המוות

זעם מאוד, זעף החורף
ובתוגת בין החומות
הקשיבו ילדים קשי עורף
לאגדות קדומות.

הן שיחתם יום־יום אחרת:
מתי יקוץ הקץ, מתי?
איך תא־החנק, שדה ההרג?
ואל נקם — עודנו חי? — —

(הרמן אדלר; מתוך ספר
מלחמות הגיטאות).

ר. ר.

כחיות נרדפות ביער

עוד היום, בהיותי שקוע בשינה, נושאים אותי סיוטי בחזרה אל הבקתות, אל הבונקר, אל הגורן העזוב ולעליית הגג שבקצה היערון.

בלבי ובמחשבתי נחרתו הזכרונות של הימים ההם וכל אימת שאעצום את עיני, עוד היום לאחר זמן כה רב, שוב אראה אותם, כפי שראיתים אז, את מבטיהם מלאי הפחד של חברי, את הלחש החנוק שבשיחותיהם, את האהבה וההבנה ההדדית בין איש לרעהו ואת הסבל המשותף בתנאים הבלתי אנושיים של התקופה המחרידה.

לעולם לא אשכח את הדממה האיומה שבלילות הארוכים, העמוקים, — חריקות השיניים הרב משמעותיות של חברי ואת הציפייה האינסופית לנס הגאולה, שלא התרחש... ועדיין כל אחד מהם חי בתוכי, כל אחד חבוי בי...

השתדלתי להעלות על הניר ספורים אוטנטיים ונכונים, האמת כפי שנשתמרה בזכרוני, כפי שנחתמה ברגשותי וכפי שחזיתיה בנפשי ובבשרי. ואם נוסיף, שבחלקם נכתבו הדברים בשעת מעשה או סמוך אחריו וכל פרט נבדק בדיקנות ובעזרת חברים שחיו אתי את רוב החוויות, הרי זו גביית עדות ממש, ואפילו כשמובע בה רק הד קלוש ממה שהרגשנו וסבלנו.

בהסתמך על התעודות, שקיבלנו מה„ארבייטסאמט” בדובנו, לא חזרנו לגיטו אוסטרוז'ץ והחלטנו להקים מספר „בונקרים” בתוך החורשות העבותות של יער בורמץ, הרחק מהדרך הראשית. עבדנו לפי תוכנית שהוכנה מראש. ביום סידרנו את העצים והקורות ובלילות חפרנו את הבורות. על המלאכה ניצח משה פרלוק (משה גורגיל), קצב לפי מקצועו, שהשלה את הצעירים בחלומות־שוא ובהפצת שמועות על חולשת הגרמנים. כן מנע מבניו פגישות והתקשרויות עם צעירים אחרים. האיש שלט בבניו שלטון אבסולוטי, ואוי לו לאיש, שניסה להתנגד לדעותיו או אפילו להציע הצעות כלשהן. לפעמים נהג הוא להיוועץ בבנו הבכור, אהרון, אך היתה זו רק התייעצות למראית עין — דעתו הסופית והמוחלטת היתה מוכנה מראש. ונדמה היה לו, למשה זה, כי רק לו הפטנט להישמר, ורק אלה שישארו תחת חסותו יינצלו מהשמדה. היתה זו, כמובן, אשליה ששמה מכשולים בדרכי הצעירים. אנו הצעירים, חיפשנו יחד דרכי הצלה, בדקנו את כל האפשרויות ואלמלא עריצותו של ה„פטרון”, ייתכן והיו פני הדברים אחרים.

הבונקר המשותף

חפרנו בור בעומק של כשני מטרים, קירינו וחיפינו אותו מלמעלה בעצים עבותים ועל גבי התקרה שפכנו עפר ותקענו עצים בתור הסוואה. בפנה, למעלה, פתחנו דלת צרה, כדי מעבר איש אחד והיא ששימשה בתור פתח ליציאה, לאור ולאוויר גם יחד. הפתח היה עשוי ענפים דקים ושזורים, ומעליהם הסוואה של עלים צהובים, שדרכם חדרו קרני השמש וסימנו על קירות הביקתה את שעון הבית . . .

וכשקו השמש התקרב וכיסה את ידו השמאלית של אחי צאליק — העיר הוא בשקט ובעדינות ילדותית לאביו: „אבא, הגיעה כבר שעת הצהרים — עת להוציא את הכיכר ולחלקה בינינו בטרם תירקב, הביטו, הביטו, אתמול בשעה זו כבר טעמנו מהלחם היבש והנה קרני השמש ממני והלאה!...״ ואבא, שגם הוא רעב היה, השיב: „אוי, בני, בני, כמה קל לסובב מחוגי השעון קדימה ולרמות אבא זקן. דעו לכם, כי זוהי הכיכר האחרונה והשמש עדיין גבוהה, ומה נעשה מחר — הבטוחים אתם, שנוכל לצאת ולארגן משהו? ..״

אך לא הועילו דברי ההסבר. די היה לו להתבונן בפניו החיוורים של בנו בן ה־12, ומיד נתרככו רחמיו, חתך והגיש לכל אחד פרוסה דקה והוסיף: „תאכלו, תאכלו, בני, כל עוד הלחם בנמצא, וגם אנחנו... — מארגן זאל זיך גאט זארגן.״

אחרי ארוחה כזו עלו הצעירים לפתח הבקתה, בזהירות רבה הסירו את הסוואת הדלת והחליפוה בעלים חדשים, נשמו לרווחה באוויר הצח וחזרו לבור המעופש והחשוך, כאילו מעולם אחר שבו.

כך נאחזנו בקרש הצלה זה, בלא לתת דעתנו על כך שלא לקחנו אתנו שום דבר — לא דבר מאכל ולא מים לשתיה. אולם ברגעים כאלה אין אדם חושב. הרצון להציל את החיים, להימלט מן הסכנה האורבת, הוא שממלא את כל ישותו, ועל אף העובדה, שלא היינו מנוסים בעבודות אלה, היה הבונקר מוכן ומזומן תוך ימים מספר, לאחר מאמצים על אנושיים. ההתחפרות בבונקר אפל ללא דבר מועט שבמועט מן הנחוץ לו לאדם, ללא שום מגע עם העולם החיצון — כל זה נראה לנו כהליכה לקראת מוות איטי, ברעב ובצמא. הזמן זרם לאט לאט בכבדות. השקט והאפילה לחצו על לוח לבנו ונדמה היה שכך יימשך כבר ללא סוף. כך שכבנו שעות ארוכות, כשכל אחד מאתנו שקוע באותן מחשבות מציקות. עצבינו מתוחים היו עד קצה הגבול. כל הזמן דימינו בנפשנו, כי הנה כבר

שומעים צעדים ליד הבונקר, מקיפים אותנו, כי הנה ישליכו רימון פנימה. יאוש עמוק השתלט עלינו. לא נותר לנו אלא להמתין, בדממה, עד שיירד הלילה ואז לנסות ולבדוק מה נעשה בחוץ. שכבנו בחשיכה וחיכינו לרדת הלילה. איש איש מאתנו מלא היה אי שקט. כל אחד ביקש לצאת, כדי לחפש אוכל ואף־על־פי שהיה הדבר כרוך בסכנה גדולה, בכל זאת רצה כל אחד לצאת. כל אחד רצה לברוח מכאן לפחות לשעה־שעתיים, וזאת כדי להרפות מהמתיחות הנוראה ששררה כאן ואפילו במחיר סכנה גדולה ביותר. בתום ימים אחדים התרגלנו לחשיכה, התרגלנו גם לישון על האדמה הקשה, הטחובה והחשופה. תחילה היינו רגישים לכל יריה שנשמעה רחוק מאתנו ודימינו בנפשנו, כי הנה נתעופף באויר יחד עם הבונקר, ואולם במרוצת הימים, היינו מתרפקים על האדמה בקורת־רוח כזאת, ששוב לא חשנו את קשיותה ומיד היינו שוקעים שוב בתרדמה. לעומת זאת היינו רגישים במידה בלתי רגילה לרחש צעדיהם של בני אדם. הרישרוש הקל ביותר היה מגיע לאוזנינו וחוש השמיעה היה ערני אפילו כשהיינו שקועים בשינה עמוקה. לפיכך היו אזנינו מחודדות תמיד — כשל כלב במאורתו — וכל רחש שבא משם וכל רישרוש של פסיעות אדם היו בשבילנו בבחינת אות אזעקה.

יומיים לאחר חיסול גיטו אוסטרוז׳ץ, כשעליתי להחליף הסוואת הבונקר, נשמעו פסיעות של אנשים מתקרבים. השתטחנו מהר על האדמה הלחה ומבלי לנוע, עצרנו את הנשימה ועקבנו אחרי המתקרבים. לברוח — היה כבר מאוחר, ולא נותר אלא לשכב דומם ולתת לדברים להתגלגל מעצמם. שקט שרר לרגע מסביב וכל מה ששמעתי היו פעימות לבם וקול נשימת האנשים, שרבצו לידי. ניסיתי להתחפר בתוך הקרקע. ידי היו לחות וחלקות וחשתי כיצד מבצבצת זיעה קרה על מצחי. לרגע הרימותי את ראשי, אך לא זזתי. ראשי היה האיבר היחיד שבלט מעל ערמת האדמה הלחה. ציפיתי לעבר ארבעת הדמויות המתקרבות בהליכה שפופה ממש עלינו. וככל שהדמויות התקרבו יותר ויותר שמעתי גם את לחישותיהן.

„שטיל, ווייבער, מאכט נישט קיין געררידער!" זעק מוטי קישקע לעבר שלוש הנשים, שהלכו בעקבותיו. „למי את שוב מתפללת בקול מצטלצל כזה? סתמי את הפה!" שאג שוב ושוב, וכל הנשים מתייפחות בבכי, כשאחת מנסה להשתיק את חברתה. התפלצתי אחרי כל זעקה, שהשמיע מוטי, שכבתי צמוד לאדמה כשלבי הולם בקול גדול. כבשתי את פני עמוק ושכבתי בלי לנשום. מזה ימים לא נתתי תנומה לעפעפי, אך כעת הייתי ער לחלוטין. וכל ההתחמקויות

לא הועילו — האורחים גילו אותנו מיד, ועל כל איום מצד משה בא איום נגדי וביתר תקיפות: „אם תגרשו אותנו נביא כליון על כולכם!" זעקו יחד בקול. „הגורל הפגיש אותנו ויחד נמות..." בלית ברירה היינו נאלצים להתחלק אתם ב„ארמוננו"; מסרנו לרשותם שליש הבקתה, ורק לאוכל היו צריכים לדאוג בעצמם.

הבקתה היתה צרה מכדי להכיל את כולנו, אותי, אבי ואחי מיכאל וצאליק, משפחת פרלוק, שכללה 6 נפשות, והם: האב משה ואשתו פייגה, שלושת בניהם, אהרון, שמואלצי ואיציק ומניה מלמן, שהצטרפה אליהם בעוד מועד, והאורחים החדשים מוטי עם אשתו שרה יעקב זיסיס, בוניה קויבער וברכה בנציכיס.

שתי בקתות נפרדות

ידענו מראש, שהשותפות הכפויה לא תישא פרי וכי הכרחי לדאוג למשכן אחר, עוד בטרם ירד השלג הראשון. נהגנו, איפוא, לפי כל כללי הקונספירציה ובאחד הערבים כשאורחינו יצאו לכפר, הסתלקנו לשני בונקרים חדשים, שהכינונו בימים האחרונים כמקום מקלט לעת צרה. בקתה אחת שימשה את משפחתי, והשנייה — את משפחת פרלוק עם מניה. המקום החדש היה קטן בהרבה מזה שעזבנו ובקושי הספיק לארבעתנו. את צרכינו עשינו כאן בישיבה, ואם אחד מאתנו ניסה תוך כדי שכחה להרים את ראשו יתר על המידה, הרעיד את הגג מעלינו ונדמה היה שכל המבנה עומד להתמוטט.

והקור גבר מיום ליום. בימים היינו מתכרבלים אחד ברעהו וחולמים על שקיעת החמה, שתאפשר לנו התחלת המאבק על פת לחם. עם רדת החשיכה יצאתי עם מיכאל וצעדנו לכיוון הכפר זאוואליס. אני נשארתי על המשמר ואחי התגנב מתחת לחלון והציץ פנימה דרך השמשות הקפואות למחצה. משפחת קואשוק נחשבה לאחת, שהדת והמוסר טבועים בדמם, היה אומר אחי, ולבטח תהיה לנו לעזר בימי מצוקה. הסתתרתי מאחורי ערימת הקש הענקית שבחצר, פקחתי עין והייתי דרוך להפתעות בלתי נעימות. אט אט, נפתחה הדלת בחריקה חרישית — מיכאל נעלם אל תוך החדר החמים, הכלב החל להשמיע את מנגינתו ולהשתולל לאורך השרשרת הארוכה, שקצה גובל בערימת הקש בה אני מתאכסן... בינתיים התבהרו השמים מהעננים הכבדים, רוחות עזות המו ויללו, כופפו את צמרות העצים, טלטלו ענפיהם ומליוני עלים צהובים נשרו כמושים על האדמה הצוננת. קצרה רוחי לחכות ומיכאל אינו חוזר. דאגתי

העיקרית היתה נתונה לכפות רגלי הקפואות, שרב חשיבותן בימים אלו מכל יתר איברי הגוף, וככל שניסיתי להעסיקן בתנועות זריזות וקפיצות קלות, גברה גם זריזותו של הכלב המאיים... שריקה שקטה וממושכת הפסיקה את הרהורי. היתה זו שריקתו המוסכמת של מיכאל, שהתקרב אלי כשמאחוריו דמות גבוהה במעיל חורפי ארוך ומגפי עור כבדים.

„ניכאַי זאַידע!" (שיכנס) לחש הוא לאחי, „כאן בקצה היער לא מסוכן ביותר. היכנס, היכנס, חלופצ'ה, ותתחמם במקצת — לבטח הנך קופא מקור." חמימות של בית איכרים הקיפה אותי. לרגע קט נחו עיני בגעגועים על התנור החם והמלחש ועל הקיר הלבן שדיוקנה של האם הקדושה נצנץ ממנו. האישה הזקנה הצטלבה עם כניסתי ומתוך פחד לא השיבה לברכתי. בזריזות יתרה הפכתי את כוס החלב, שהוגש לי, ומבלי להוריד מבט ממנעול הדלת לחצתי על כף רגלו של אחי. והאיכר מתחיל בסיפורו. „אומרים, שבהתחלת החורף לכשירד השלג הראשון, יתפסו את כולכם." ואשתו מוסיפה: „מתקרב קץ העולם, איזו זוועה! אמש הרגו שני יהודים ליד החורשה, השכנים שלנו הפשיטו מעליהם את הבגדים, שדדו את מעט הכסף, ואחד הרוצחים אף עקר שיני זהב מפיהם." אמנם, בשורות מסוג זה הינן שיגרה ואינן עושות עוד רושם עלינו. הגויים לא התביישו מלגלות את האמת המרה ואף להגזים במקצת. הטובים שבהם מכרו לנו כמה כיכרות לחם בעד שווה כסף וכתוספת לתשלום — הצביעו על העקבות ומסרו אותנו לידי אחיהם הרוצחים.

השלג הראשון — בעיות חדשות

באותו לילה, 5 בנובמבר 1942, בחזרנו מהכפר ירד השלג הראשון — אויב מספר אחד של הגרמנים ושל הנשארים לפליטה גם יחד. פתיתי השלג הדקים כיסו מהר את היער, האילנות עמדו קפואים והאדמה דומה, שהיא נאנחת, כאילו העיק עליה משא כבד. מתוך זהירות ופחד קפצנו משיח לשיח והשתדלנו ככל האפשר לא לדרוך על הריפוד הלבן. איבדנו את כל הסימנים המובילים לפתח הבקתה. כל עץ דומה עתה למשנהו... לא קיימת עוד דרך, השבילים כולם נמחקו ואף חזירי הבר, המשוטטים כאן, אינם מוצאים דרכם למעיין. טביעות כפות רגליהם מצטלבות בסימני עקבות אנוש, ולעתים נדמה, ששייכים אנו לאותה משפחה עצמה...

שביל קצר נסלל בין שתי הבקתות של שתי המשפחות. לפנות ערב היינו עוברים לבקתה השכנה של הפרלוקים וקוראים בצוותא את העיתון הגרמני,

שהובא מהכפר. ואהרון ידע היטב לקרוא מבין השורות, ועל כל פסוק התעמק כעל פרק ב„בבא קמא", ומוסיף פירושים ותוספות משלו. ומשה, אביו, המחזיק בנר הדלוק מתמוגג מנחת, מנדנד בראשו כאות הסכמה. ואחרי כל פסוק מפסיקו באצבעו המושטת ומכריז בקול פסקני, כאילו גורל החזיתות נחתך בבקתה זו. „אם הוא שובר את העורף (דעם קארג) ליד סטאלינגראד בדיוק בחנוכה — סימן שלפסח נאכל מצות... ואשתו מוסיפה: „אמעריקאנער מצות..."

חמקתי מיד לבקתה שלנו וסיפרתי לאבי על סיכויי מפלת המחנה השישי הגרמני ליד סטאלינגראד ועל כל החישובים והתוצאות, המתבקשות מהכרעה בלתי צפויה זו. אך הוא בשלו: „ישועה נאה צפויה לכם בבור החשוך הזה, שבעתי שמועות על נצחון ונקמה, אפסו כוחותי מלצפות. אוי, ילדים, ילדים, אצלכם כאילו מתקרב כבר חג הפסח וכאן החורף רק התחיל. כן, כן, קיץ יפה צפוי לנו... אתם, הנכם צעירים, אך לשם מה לוחם אני כל כך ונאבק על החיים? שהרי בעצם נגמרו חיי מזמן. אולם השנאה שאני נושא בלבי אל הרוצחים ותשוקת הנקם לראות במו עיני את סופם — אלה הם שמוסיפים לי אומץ וכוח לחיות ולהיאבק".

„נו, טוב", הפסקתיו, „די בדיבורים, נכין את הארוחה, ואתה, אבא, התכונן להדלקת הנר הראשון — סוף סוף חנוכה היום, מאמינים אנו בניסים ואולי..." אני ומיכאל עלינו בחילופין, מלאנו את הסיר בפשטידות שלגיות, אבא קילף את תפוחי האדמה וכשהכל היה מוכן השטחנו על הרצפה, התכרבלנו אחד בשני ונרדמנו לשעה קלה.

לילה נהדר היה אז, מאותם הלילות, המבשרים התחלת החורף כשקרעים־קרעים של עננים צחורים טסים להם במהירות עצומה בין הכוכבים, ונוף בורמץ דומה יותר לאיזו נסיכות קסומה מאגדות המזרח, מאשר למושבם של בני אדם קשוחי לב ורעולי פנים. מוזר, חשבתי בלבי, עכשיו עורכים קרבות כה רחוק מפה והכדורים מגיעים ופוגעים רק בנו. בלילה שכזה, חבל... ובאותם רגעים ספורים שוב חלפו והעסיקו את מוחי תמונות, כבסרט נע, כשאחת רודפת את חברתה.

תחילה מנוסתם המבוהלת של הסובייטים, הצתת הגשרים בטרוביץ, הקמת השער למנצחים עם המילים הארורות „הייל היטלר — סלאווא אוקראיני", שחיטת בין הערביים והבריחה לאוסטרוז'ץ, כניסת הפולשים ורדיפתם הדראמטית של שני החיילים הגרמניים אחרי הרב ואחרי זקני העיירה, שחזרו זה עתה

מתפילת מנחה. מסכן היה הרב הזקן, שאחז בשתי ידיו הרועדות בפאות זקנו, תאבק עם שני הפושעים הצעירים, שגברו עליו וגזלו ממנו את הדר שיבתו.

ומטרוביץ להקמת גיטו אוסטרוז'ץ, עבודות הכפיה בסטודינקה, חיסול הגיטו והבריחה ליער.

וכאן מגיע אני למלינוב, מבקר בפעם האחרונה אצל קרובי, משפחת קליפץ', ומתרה באהובתי לבל תאחר את המועד. „כן", אומרת היא, חנה, „רבות שמעתי עליכם ועל פעולותיכם, לבי נמשך ליער, אבל איך משאירים אמא וילדים קטנים ללא כל השגחה ומפרנס, ובפרט כשאבי ואחי המבוגר נהרגו לפני כשנה והאם המסכנה תמות לבטח מרוב צער?" לא היה בי האומץ לפתותה עוד, נשקתיה מספר פעמים וחיכיתי לתגובתה. הרגשתי פעימות לבה הצעיר, פניה חוורו כסיד ודמעות נוצצו מעיניה. קשה היה עליה המאמץ לעמוד בפני הפיתוי הגדול ולהחניק את הכאב האיום, שהצטבר במשך כל ימי הסבל. היא עמדה עמידה זקופה ודמעות ירדו על לחייה. היא כמעט לא העזה לשאת עיניה אל פני מפחד, פן תפרוץ בבכי.

רגע ארוך ניצבנו כך חבוקים עד שלבסוף אזרה כוח, נלחצה אלי ולחשה לתוך אוזני: „אנו רואים זה את זו בפעם האחרונה, לבי אומר לי רעות, לך יקירי ויהיה האל בעקבותיך ויגמול לך על שעשית עמי חסד גם בימים קשים אלה." מאובנת היא נשארה עומדת עת ניפנפתי לה בכובעי ושעה ארוכה התבוננה ביער העשיר והמבטיח, אליו היו פני מועדות.

נר ראשון של חנוכה — רוצחים בליל הנסים והנפלאות...

ידו הקטנטונת של צאליק הפסיקה את חלומותי. הילד נלחץ אלי, נצבט באבצעותיו בבשרי. איני יודע, כמה זמן נמשך הדבר, אך בעיני זה נראה כנצח. בקול בכייני מלא רחמים לחש. „ראובן, קום, שמעתי פסיעות, אתה שומע? תעיר את אבא, הנה, הנה הם באים." הדי הצעדים הכבדים ונקישות הברזל לא השאירו ספק ששעתנו הגיעה, ואין מנוס. נלכדנו כעכברים בתוך המלכודת, ממנה קיימת רק יציאה אחת והיא לתוך לוע האריה.

כרגיל במקרה של סכנה גוברת המתיחות והכוננות ומחפשים בכל מאמצי הכוחות פתח הצלה, אך כאשר הסכנה היא פתאומית נתפס האדם למעין הלם או שיתוק. ואכן, כך קרה לנו. הדם נקפא בעורקינו. נשארנו שוכבים ואיש לא הניע איבר. השתלטה עלי איזו הרגשה של אדישות לכל,

כאילו יצר החיים, תחת להתחדד מחמת הסכנה, נעשה קהה יותר, כאילו ניטל ממנו כוח הרצון לחלוטין. הרגשתי, שאיזה קול פנימי לוחש לי: די לרדיפות ולסבל, מוטב המוות מאשר חיי האימים והייסורים... וכשנשמעה הצריחה התוקפנית „כטאָ טאָם?!" (מי שם?) היה הכל ברור למדי...

ראשי היה עלי כגלגל, בעיניים עצומות ואוזנים הומות, כשאני מקשיב לדם הסובב ועובר בעורקי, חשתי את גופי החי והחלטתי לצאת הראשון.

הרוצחים לא חיכו לתשובה מבפנים, שמעתי נקישת בריח ומיד אחרי זה יריה, שפגעה בעמוד האמצעי של הבקתה.

בקול בלתי נשמע ענה האב: „טו יאָ, (זה אני) אַלתר, אל תירו יותר, אנחנו יוצאים."

בצעדים כבדים ואיטיים יצאנו את הבקתה. לפי הפקודה, ניצבנו בשורה כשמולנו קומנדנט המיליציה, שפאק הצעיר, ויכרובסקי קולא מלכיצ׳יבקה, פאבלו בוהאָיוב ועוד שניים אחרים. הוליכו אותנו בשורה עורפית בין שתי חורשות ובדרך חקרו על מקום האוצר... לשאלותיהם עניתי בתשובות מתחמקות ומבטיחות, וככל שגבר תאבונם הבהמי והרפו מאתנו לרגע, רקמתי את תכנית הבריחה. וכאן, כשטן נעמדה בפני פייגה הזקנה, מדי פעם נאחזה בצוארי כמנסה לעצור בעדי ובגמגום פחדני לחשה: „הוא חושב להתחמק, משה, תגיד לו, שלא יעשה מעשה שטות, הוא משחק בחיינו; בגללו עלולים להרוג את כולנו."

בשמעם על האוצר הגדול, המחכה להם כביכול, נהיו הרוצחים יותר גמישים ורכים והעלו אפילו תכנית להבטיח את קיומנו ולדאוג לצרכינו: „לא מעט גם אתם סבלתם מהמשטר הבולשבי — אתכם נשאיר בחיים ורק אותם, אותם נשמיד ככלבים." לשוא ניסה שמואלצי לשכנעם ולנגוע ישר במצפונם, נאומו המלוטש והמזהיר ידע אמנם לרכך לבבות ולעורר דמעות בעיני תליין, עריץ ואכזר, אך לא עשו כל רושם על הפושעים הללו, שאחת מטרתם הנפשעת. במכת אגרוף מצלצלת ובעיטת מגף בכל עצמתה נהדף הוא על ידי מפקד המשטרה אחורה, הוא התגלגל ונשכב על הצד, כששפתיו פשוקות ונעות ברפיון.

„ובכן, המשחק מתקרב לקיצו", מלמלתי לאהרון. „אין לאבד זמן, עלינו לפעול מיד, ויהי מה!" בינתיים התקרבנו לקצה החורשה, שם נצטווינו לעצור ולהתיישב. הרוצחים החליטו, כנראה, על הפסקת עישון קצרה, ומיד לאחר־כך לגשת ל„עבודה".

כאן חזרתי שוב על נסיוני ודירבנתי את אהרון לפעול, אך הוא, כנראה, רצה להרויח זמן וקשה היתה עליו הפרידה מעל אמו, שכה העריץ אותה. לבסוף, כשהבחנתי במפקד, כשהוא תולה את הרובה על אמת ידו השמאלית ומתחיל לגלגל לו סיגריה בקפידה רבה וללקלק את הניר בקצה לשונו, החל לבי לפעום בחזקה כה רבה עד שנדמה היה, כי כולם מבחינים באש שהובערה בתוכי. הספקתי עוד להסתכל במבט עיניו המטושטש והרשלני של הרוצח הצעיר, וכהרף עין קפצתי הישר בין ידיו, את הרובה השלכתי הצידה ובמכת ראש הכנעתיו עד שכרע ונפל. לא הייתי מסוגל להבין, מה עשיתי ומה חשבתי ברגעים אלה — היה לי הרושם שהשעות לא תחלופנה לעולם... והדי היריות המרובות, שרדפו אחרי כמקהלת שדים אטמו את אזני והמריצו את כוח התנגדותי. לחצתי את ידי הימנית תחת בית השחי השמאלי כדי לעצור בעד קילוח הדם מן הווריד שנפגע ורצתי במורד התעלה ללא כל מעצור לכיוון ולמקום בלתי נודעים.

חזרה לבונקר הגדול

רטוב עד לשד עצמותי ורועד מקור, אחרי ליל שמורים, בו איבדתי את כל היקר לי, ניצבתי שוב מעל פתח הביקתה הראשונה. מבוהלים ומרוטיטים האיצו בי דיירי המקום לרדת במהירות ולהסוות את העקבות.

„הרי לבטח מחפשים אחריך, ואיך בכלל העזת לאור היום להתקרב ולגלות את מחבואנו? אסון, אסון הבאת על כולנו, ומה נעשה כעת?" לרגע התבוננתי באנשים המיוזעים, אדומי העינים, בחולצות המזוהמות ולא יכולתי לזוז. חשתי כאילו ניצב אני על שפת תהום ומישהו ניסה לדחפני פנימה. נצמדתי לאדמה מתוך יאוש, לבי הלם בחזקה ונאלצתי לבלוע את רוקי מספר פעמים. שכבתי זמן רב עם כאבי וצמאוני, ידי היתה מגואלת בדם, ורגש של סלידה בכל החיים תקף אותי. אין כל היגיון להיות דבק בחיים, להאריך ימים עד גמר המלחמה ולא להיכנע לרעב, להכרת העוול הנעשה לאנשים חלשים, חסרי ישע...

כעבור שעה קלה שקטו הרוחות בתוך הכלוב, שלושת הנשים הקיפוני וביקשו לשמוע, איך הצלחתי להימלט ומוטי הושיט את ידו לעבר הארובה הצרה ואסף את פתיתי השלג הדקים, שחדרו פנימה וכיסו את העקבות הטריות המובילות לפתח הבונקר. „שלג דקיק, המבשר טובות, כאילו משמים נשלח," מלמל הוא לעצמו, „רק הוא יציל אותנו ויהיה זה שוב נס חנוכה..."

במלים מקוטעות ניסיתי לשחזר בפניהם מאורעות הלילה האחרון. בביקתה שררה דממת־מות, והנשים התבוננו בקלסתר פני בהערכה וביראת כבוד, כאילו זה עתה מהחזית חזרתי לאחר שכל היתר נפלו בקרבות. הם ממש השתוממו לשמוע פרטים על הבריחה הנועזת ומוטי חיזק את סיפורי בהערותיו החוזרות: „ידעתי, שהממזר הזה יצליח להימלט; תמיד אמרתי, שהוא ידע לשלוט ברוחו במבחנים האבודים ביותר. כן, כן, צריך להיות בעל רצון חזק ובעל יצר חיים אדיר, כדי שאדם ישלוט בזמן כזה ברוחו. אכן אין פלא בכך, שיהודים רבים, במיוחד האינטלקטואלים שביניהם, רצון חייהם נשבר להם והם ברחו מהעינויים וההשפלות על ידי בריחה מהחיים בכלל".

„איבדנו הכול, הכול נלקח מאתנו — לעולם לא נמצא זאת עוד," חזרתי שוב ושוב על אימרה זו. „כל אותם הצעירים המשוטטים ביערות, כולם נשטפו על ידי המלחמה האיומה. הם משולים בעיני לדגים גוועים, שהוקעו מתוך הים ואשר נאבקים על נשימתם, אך גורלם נחרץ כבר. סופם להיכנע. וחבל על המאמץ העל־אנושי והסבל האיום שנפל בחלקם. תתבוננו בתנאים הסניטריים, השוררים במקלט זה; ירדנו לדרגת בהמות ועושים צרכינו כמוהן. רגשי הבושה הוחלפו ברגשי פחד, הגוברים מיום ליום. כל תנועותיכם והבעות פניכם מלוות פחד והתרגשות. — גם לסבל יש גבול ונדמה לי, שמתקרבים אנו לקיצו, הנותרה תקווה כלשהי?!"

בשמעם מלים אלה נעצו כולם מבטיהם בקרקע, יאוש תקפם ונדמו כאילו עומדים הם ומתפללים בלב שבור וללא מלים עד שלבסוף צנחו הנשים על האדמה והתייפחו בבכי.

השתררה מתיחות רבה. כל רגע ניגש ועלה מישהו אחר אל הפתח והיטה את אוזנו בתקווה לשמוע את המתרחש בחוץ. עתה עמד שם מאַטי וארב, עד שלפתע קפץ למטה: „אוי לנו, גם פתיתי השלג לא הועילו, הנה מישהו מתקרב ובא אלינו, הנה!"... ועוד בטרם הספיק לסיים את המשפט, שמענו היטב קול־צעדים של בני־אדם, שמרגע לרגע נעשו ברורים יותר.

הנשים סתמו פיהן באגרופיהן והחניקו את הבכי המר. נצמדנו לרגע אל קירות הביקתה ועקבנו אחרי המתרחש מעל לראשינו. השעה היתה סמוך לעשר בבוקר ומסוכן עד מאוד לצאת את הבקתה לאור היום. בלית ברירה עליתי על הסולם, בשקט ובקפידה רבה הסרתי את הדלת מעל הפתח, כשדמות מסתורית ניצבת לפני. תחילה לא הייתי מסוגל להבין. חושי עזבוני לחלוטין ולא הכרתי את אחי מיכאל, שגם הוא נדהם והתבונן בי בתמהון ובלא־איכפתיות, שקשה

להסבירה. עיניו הפקוחות והיוקדות אש היו תוקפניות עד מאוד, פניו חיוורים כשלג ופיו הקמוץ ביטא רגשי סלידה ונקמה מידית, שלבטח התעוררו בלבו, הוא השתלשל לתוך הבונקר, כשנשימתו כבדה. נשמנו עמוקות וחיכינו עד שתשוב אליו רוחו. משהתאושש החל לספר:

„מאחר שהסתלקת, פנה אלי, קמה בהלה. אנשי המיליציה לא היו, כנראה, מוכנים להפתעות כאלה ובפרט כשמפקדם התמוטט, נהיו לאובדי עצות. ידענו לנצל אזלת ידם ולהתפזר לכל הרוחות והכדורים הראשונים, שבלשו אחרינו, לא עשו עוד כל רושם ושימשו כאמצעי הפחדה בלבד.

ככל שהתרחקתי ממקום הרצח — נמשכתי חזרה למקום ולעיני נתגלתה תמונה זוועתית, שלא אשכחנה לעולם. נתקלתי בגוויות החמות, שטרם הספיקו להתקרר. פייגה ומניה שכבו אחת ליד השניה, ומטרים מספר הלאה — אבינו. מעילו היה קרוע, הכפתורים העליונים תלושים, צווארון אפודתו פתוח, כך, שלפי כל הסימנים חיטטו הרוצחים בכיסיו ושדדו את שעון הכיס שלו. הוא לחם במר המוות, אך לא עצר כוח להילחם הלאה. צאליק, לעומתו, ניסה כוחו בבריחה ונקלע על ידי כדורי הרוצחים כ־30 מטר בתוך החורשה, כשהוא שוכב על צידו הימני שטבל בדם. הוא נאבק על חייו הצעירים ולמרות היות לבו קשור לאביו וקשה עליהם הפרידה — שלח את רגליו הילדותיות לעבר היער האפל עד שכדורי האויב פלחו את לבו הצעיר והנרגש".

ופתיתי השלג הדקיק מכסים את העקבות, המובילות לבקתה, ויחד אתן את פניו היפים והחיוורים של צאליק הקטן, בן ה־12. כוכבים זעירים, זעירים מתיישבים על עיניו הפקוחות למחצה ועל תלתלי ראשו הנהדרים, שכה אהבתי ללטפם ולאספם, להסתכל שעות ארוכות בעיניו הרכות הפקחיות, שהספיקו להכיר את החיים האכזריים ולנהוג בהתאם לזמן ולנסיבות שנוצרו.

צעירים אלה, עד כמה שהדבר נראה למוזר, ידעו לחשל ולנטוע רגשי התנגדות בלב המבוגרים והם שדירבנו אותם להתגבר ברגעי־חולשה ולא להיכנע ללא התנגדות למר גורלם.

והאדמה לא אספה לתוכה את הגופות המעונות, שנשארו עזובות ומופקרות לשיני חיות היער ושלא הובאו לקבר ישראל.

בגבור הקור, הרוח החורפית וסכנת העקבות, בשל השלגים הראשונים, וכן בשל הביקורים התכופים של הנוער הגויי ביערות, אשר התחקה על עקבות

אלה, — הכרחי היה לשנות את דרכי „החיים" ולהימלט ככל ההקדם מהבונקרים, שנפלו כפרי בשל לידי הטורף. הסיכון שבחיי יער גבר ועל אף העובדה, שחיילי הוורמאכט והז'נדרמריה הגרמנית נמנעו מלהיכנס לתוכו — שרצו בו כנופיות בנדרוביצים לרוב, שמטרתם המוצהרת היתה מלחמה בגרמנים ובסובייטים גם יחד, ולהיאבק באויבם הנצחי — הישוב הפולני, שכה הציק להם בעבר...

האיבה בין שני העמים עלתה לממדים עליונים ולא היה גבול למעשי הנקם הברבריים בין צעירי שני המחנות. כפרים שלמים הועלו באש, לסירוגין. זקני העם הפולני הועברו העירה תחת חסות המשטרה הגרמנית והצעירים התארגנו במושבים וגילו התנגדות נמרצת לכוח המחץ של האוקראינים, שעלה עליהם פי כמה. „הגיבורים" האלה פעלו לפי שיטת פגע וברח ומטרתם העיקרית היתה לזרוע בהלה וככל האפשר ליהנות מהגזל והשוד שנפל לידיהם.

הפולנים, למרות מספרם הדל והאמצעים המעטים שעמדו לרשותם, ידעו היטב את תורת הלחימה וצעיריהם בעלי האומץ וכוח ההקרבה הבלתי רגילים ממש ששו לקראת הפגישה וחיכו לכנופיות במבואות ה„פנסקא־דולינא", שם לימדום פרק בהילכות הלחימה. במקום להיות מוצאים מנחלתם — הבריחו הם, המעטים, את הכפריים מסביב וטיהרו את השטח לחודשים רבים.

מדי בוקר נמצאו גופות של אוקראינים ופולנים שחוטים, שנפלו חיים בידי המארב או סתם טעו בדרך והתקרבו יתר על המידה לתחום המחנה היריב.

השלטונות הגרמניים ידעו לנצל את האיבה בין שני היריבים לטובתם הם ולהיעזר על ידי מלשינים משני המחנות, כדי להתחקות ביתר יעילות על מחבואי התבואות, שלא מצאו דרכם למחסני הצבא. עם תום הפעולות הליליות התייצבה הז'נדרמריה החוקרת במסווה של מתווך במקום העזוב, הסיתו את האוכלוסיה לפעולות נקם מוגברות והסתלקה עם הרכוש הנותר לעבר מחנות הצבא.

סטיתי במקצת מהנושא העיקרי, כדי לתאר את השתלשלות הדברים ברחוב החופשי ולהשוותם למצב בפנים הבור החשוך.

ובכן, אלה הם הדברים לאמיתם: להישאר בבונקר — מוות בטוח, לצאת באווירה מורעלת זו — התאבדות הדרגתית...

אחרי ויכוחים ודברי שיכנוע מרובים נפלה ההכרעה לצאת ויהי מה. את מקומו של ההגיון והשכל הישר תפסו הפעם אינסטינקטים סמויים והם ששלטו בנו

והדריכונו בדומה לחיות היער, הסומכות על חושים מפותחים אלה. מכאן השתדלנו לחקות אותן ככל האפשר ולהשתלב בחייהן כשותפים לכל דבר, אבל חסרו לנו הסגולות, שלא כל יצור נתברך בהן ואשר בלעדיהן אין קיום ליהודי בעולם חשוך זה...

אל „ידיד" שבגד

באחד מימי סוף דצמבר 1942 שוב נשמע רשרוש מוזר מעל פתח הביקתה. כולם ניסו לנחש ולהפחית מהסכנה האורבת על ידי השערות למיניהן, היו גם ששמעו פסיעות של פרה בודדת, שאבדה מהעדר ונשתרבבה בין עצי החורשה וכדומה. אולם בלבי התעורר חשש רציני, והוא שדירבן אותי לתגובה מידית. תפסתי מכל הבא ליד והתקרבתי לפתח היציאה ואחרי — אחי וכל החבריה.

בחורשה התפזרנו לכל הרוחות וכל אחד החל לפעול על דעת עצמו. אני, כרגיל, הלכתי בעקבות אחי. התקרבנו עד קצה החורשה וכאן התיישבנו בין שני עצים כרסתניים, בעלי ענפים עבותים, והחלטנו להמתין עד רדת החשיכה. השעה היתה קרוב ל־2 אחרי הצהרים ובחוץ — אור יום מלא. קרני השמש חיממו את מרבד השלג, שהחל להנמס, ושלוליות מים נצטברו בשבילי היער. הכל מסביב החל שוב להשחיר פרט לכתמים הלבנים על הגבעה, שנלחמו בשמש עד שגם הם הצטמצמו בהדרגה ולבסוף גם הם נעלמו מהאופק.

בערב החל ערפל סמיך להתפשט וטיפות מים ניגרו במין איטיות אכזרית משני אברי פיך ומאפך הינך רואה ובעצם אינך רואה כלום. אתה מתהלך כעיוור ומגשש בעיניך. היה זה מין עיוורון, שבהדרגה הכול מיטשטש לנגד עיניך, חומק ונמוג. בחשיכה קמנו כאילו מתרדמה ארוכה, בדקנו את קשרי הסוליות הפתוחות, דרכן עברו המים כמתחת לגשר נסתר והתחלנו במצעד הגורלי לעבר חצרו של ידידינו גברוצקי, פרצוף נעים הליכות, איש אימונו של אבינו ז"ל.

כצללים נעים עברנו ביעף בתוך הערפל, כשאני בוחן את צעדי אחי כגשש בעקבות פושע משוער. והאפילה כה רבה, כה סמיכה סביבך עד כי יש ותתפוס בזרועך, עצמך ובשרך: „הנה הפושע!"...

כשעתיים ומעלה גיששנו בחשיכה וגשם דקיק ליווה את צעדינו והרטיב את בגדינו הבלויים והקרועים, שנדבקו לגוף, והעירו את מחנה השרצים

למיניהם, אשר החלו שוב לטפל ולהיטפל למקומות „האיסטרטגיים״ והרגישים ולמוטט את מערכת העצבים, שבלאו הכי היתה מעורערת עד היסוד.

ולבסוף נשמעו נביחות הכלבים — חוש השמיעה התעורר מיד והדרך הארוכה והאין־סופית נבלעה כבחלום. לפנינו נתגלתה חצר ענקית החצויה על ידי שרשרת ארוכה ומתוחה, אליה קשור כלב שמירה.

מיכאל התגנב מאחורי החלון שבחצר החיצונית והחל מתדפק בשמשה ; תחילה בעדינות רבה, וכשלא באה תגובה מבפנים — ביתר שאת.

בינתיים התקרבתי אני לדלת הראשית וניסיתי לפתחה. מספר פעמים חזרנו על הנסיון עד שגם הכלב השמיע את קולו ובפנים נדלק אור עששית ופסיעות כבדות התקרבו לפתח. לשאלה „כטאָ טאַם ? !״ (מי שם ?) הזדהה אחי בקול חנוק ובכייני. אך הדלת לא נפתחה ונשמעו התלחשויות וקול אישה בוכיה. מיד נוכחתי שמשהו לא כשורה, נרתעתי אחורה והתחבאתי מאחורי הפינה.

לאט לאט נפתחה הדלת בחריקה ממושכת, בפתח נעמד האיכר והתבונן באחי בחמלה רבה ונכונות לעזור, כביכול, ומפעם לפעם הפליט : „נעבושצ׳יק, טוז׳ וואַס אובילי (אישי המנוח, הרי הרגו אותכם) — איך הצלחת להימלט? ומיהו זה שעומד מאחוריך, האם זה אחיך ?״ וכאן, בזריזות שעוררה תמהון, קפץ מולי, אחז בשתי ידי ומישמש בכיסי, כאילו לא בטוח הוא בי, כבאחי. הוא הוביל אותנו לערימת הקש שבחצר, הצביע על חור עמוק וביקש להיכנס לתוכו עד יעבור זעם.

התנהגותו המוזרה של הגוי הבליטה את כוונתו הרעה כלפינו וניכר היה, שמצפונו מעיק עליו. לא יכולתי לרדת לסוף דעתו ולהאמין למה שהתברר מספר שעות אחר כך. במקום להיכנס לתוך המבצר המוצע על ידו, פתחנו את דלת הגורן ועלינו אל מתחת לגג ומשם השקפנו על פתח בית האיכר. תחילה ניסה מיכאל להפריך את חששותי, ולכנות אותי „מלאך השחור״. הוא לימד סניגוריה על הגוי ופירש את ההתרחשויות כדבר טבעי ומובן מאליו וכי מי באמת יכול היה להעלות על דעתו, שאיש תמים כנברוצקי ייהפך למלשין ובוגד ולמעול באימון הבלתי מעורער, שהפקדנו בידיו... הגם בצדיקים נפלה הרעה ? !

למחרת, עם עלות השחר, נפתחה דלת הגורן ולפנינו ניצב בנו הצעיר, בן ה־17, אשר הגיש לנו פת שחרית ולא יכול היה להתאושש מהכאב העצום שפרץ מתוכו. הוא נראה חיוור כסיד ומעיניו זלגו פלגי דמעות. „כלופצי

ווטיקאַיטע!" (בחורים ברחו) הוא זעק לקראתנו. אבי הוא זה שגילה לרוצחים מקום מחבואכם, וזאת לאחר שגזל כל רכושכם. גם כעת הוא נסע לטרוביץ להביא את הרוצחים. צאו מיד היערה ואל תתמהמהו, פן ישיגו אתכם ידי המנוולים הללו. אמי — דעתה נטרפה עליה, מאז קרה האסון. רוח שטות נכנסה בו, בזקן, והוא הכתים את טוהר משפחתנו לעולמים. להסגיר ידידים ללא נקיפת מצפון — כזה אבא יש לי?!..."

נדהמנו לשמוע דברים איומים אלה מפי בנו היחיד, שאהבתו לאביו לא ידעה גבול. בידידות לבבית ובחזקה רבה לחצתי את כף ידו של הצעיר, שהתמיד כל הזמן להסתכל ישר בעיני וכשלא מצא מלים לנחמני הוריד את ראשו ולחש כאילו מדבר הוא לעצמו. „אשם אני, שנולדתי לאב כזה, נצטרך, כנראה, כולנו בבוא הזמן לתת את הדין בעד פשיעה נוראה זו. אתם, ידידי, יכולים להתרחק מכאן והלאה, ומה נשאר לי לעשות?..."

צחוק הגורל — חשבתי בלבי. גם במצב זה נמצא אדם המקנא בנו. איש חופשי, הנהנה מהיופי שבעולם, היכול עם ערב לעלות על משכבו החם, לישון בשקט, ולמחרת להסב לשולחן ערוך יחד עם כל המשפחה — מקנא בחיה נרדפת ונפחדת, שאבדו כל סיכוייה בעולם.

לא, ידידי, הפסקתיו בשטף דיבורו, אף איש לא יראה אותך אחראי למעשים אלה של אביך. ההפך הוא הנכון. אתה הוכחת את עצמך וסיכלת מזימה שפלה שעמדה להתבצע — בזאת גבורתך, אדוני הצעיר, שתעמוד מול ים של פשעי אחיך הנוראים, ותבוא עליך הברכה. וכעת, לא נשאר לנו אלא להיפרד במילים הנשגבות — להתראות בחופש..."

ומכאן חזרה לחורשה ממנה יצאנו. רצנו, כשפנינו אחורה לעבר הבית והגורן משם תבוא הרעה. אותו בית, שחודשים רבים שימש כתקווה לעת צרה, ממנו הועברו מדי לילה חבילות מזון לביקתות השונות, עליו דיברו תמיד בשקט וביראת כבוד, בית שרכש את לבנו ונפשנו — יתנכל בנו בצורה כה אכזרית, ייהפך בין לילה לבית הגזירה, משם תבוא ההשמדה...

לפתע נשמעה יריה בודדת, שהדיה נתמשכו בעומקי היער ואחריה צרורות ממכונות יריה, אשר פיזרו את שאריות השלג מצמרות העצים והענפים הכבדים. המיליציה הטרוביצאית רוגזת, כנראה, על המודיע הנאמן, שהוליך אותם שולל וכפורקן לגבורתם מתנקמים הם בצפורים המסכנות הצוחקות להם ועל ביש מזלם... בנו התעורר מין רגש של התנצחות, כאילו הצלחנו לרמותם

על ידי בריחה מהמוות. המקרה חיזק בנו רצון התנגדות ונטע יסודות חדשים של סבלנות ורצון עז לנקום ולאחוז בנשק.

מיכאל ליכסן אלי מבט זועף ועיניו התנוצצו כנרות. לחייו היו נפולים; הוא הרגיש עצמו מורעב במיוחד באותו יום וכדי להפסיק את קרקורי בטנו, שיפשף וטפח יד ביד והחל לגלגל עלה טבק מקומט ומיובש, שנמצא עוד בכיס מעילו המרופט. תוך כדי ריצה היינו פותחים את מעילינו ומחזיקים אותם פתוחים עד שהקור החל לחדור אל מתחת לחולצותינו ולייבש את הזיעה וכל אותם מחנות השרצים, אשר אוהבים כה להתענג על גוף מחומם ומיוזע.

לעת ערב, כשהשמש המאדימה החלה לשקוע ורוח פראית מנשבת ממול, עלינו על אם הדרך והגענו לכפר אוסטריעוו. בזאת תמה פרשת הבונקרים ונפתח דף חדש — חיי המחבואים בבתי הגורן.

במשך כמחצית השנה החורפית „הכרנו" עשרות בתי גורן למיניהם, וכל אחד מהם עם שטח החסות והיסטוריה הפרטית שלו. היו בתי גורן גדולים, בעלי משטח עצום, שהכילו בתוכם את עיקר רכוש האיכר, ומקומם מול הבית לא הרחק מהרפת. והיו קטנטנים ומדולדלים, אשר שימשו לאיחסון דשא מיובש ומקומם על שדות מרעה פתוחים, הרחק מהכפר ומעינו הבולשת של האדם. בתים קטנים אלה היו מופקרים ושימשו לנו כהגליה לסיביר מאונס, כשסכנה ממשית ארבה בתוך הכפר. היה זה מין צינוק בתוך הגיהינום הגדול, המופקר לטיפול השדים והרוחות העזים, המנשבות כאן ללא הפוגה. להירדם פה בלילות לא בא בחשבון הן בשל הרוחות והקור האיום והן בגלל הפחד הכללי, הגורם להתמוטטות עצבים.

וכאן, הייתי עולה על כתפי אחי, מסיר כמה אלומות מהגג הקפוא עד כדי יצירת מעבר, חומק פנימה ומושך אחרי את אחי. והמענין הוא, שאפילו הקיבה הריקה לא הטרידה אותך כאן... „בהיכל־תרבות" זה חלמנו על דברים שלמעלה מהטבע. כאן ספרנו את הימים והשעות המקרבים אותנו לחופש, וכל רישרוש וזמזום אווירונים עורר בנו תקוות חדשות וחיזקו בלבנו את האמונה בישועה, כי בוא תבוא...

נרגשים ושיכורי ריחות האביב, המנשבים מהמזרח, ידיעות על נסיגות האויב וכן המאבק הפנימי בין שני העמים היריבים עוררו בנו רוח חיים חדשה

וככל שהגוף הצטמק ונדלדל, פרחה מחדש הנשמה שבתוכו. הידיעות המשמחות והגוברות הלהיבו את הנפש עד כדי אי הבחנה בקשיים המצפים לנו בהמשך הדרך. והדרך עדיין ארוכה, ארוכה וסופה לעיתים לא נראה כלל באופק.

לבעל־חסד חדש

ומידיד שהכזיב — לידיד חדש. היינו זקוקים מאוד למספר ימי מנוחה, כדי להתגבר על ההלם, שפקד אותנו עם גילוי הבונקרים, השמדת המשפחה והתנהגותו הבוגדנית של „הידיד הגדול״; כזריקת עידוד נבחר הפעם ביתו של מירון הפחדן.

בחשכת הליל של מוצאי שבת התקרבנו לגורן המיועד כאכסניית ביניים. אחרי בדיקה יסודית ומהירה בחרנו הפעם ב„התקפה מהעורף״. בזריזות הדומה ללטאה העולה על קיר, טיפסתי על הדלת האחורית, השתרבבתי בפתח הצר שבין המשקוף והגג וכבר עסקתי בהכנת הקן.

ובבוקר, בהתקרב האיכר לדלת הגורן, ירד גם מיכאל לקראתו. בחריקה איומה מחרישת אוזניים נפתחה הדלת הגבוהה עד כדי שליש מפתחה ואור הבוקר הקלוש האיר רק חלק קטנטן מהרחבה, שלא היה בו משום לגרוע מהחושך הכללי ששרר בפנים. מיכאל בחר משום מה להסתתר מאחורי הדלת ולחכות לשעת כושר. הוא הכיר, כפי הנראה, את נפש היצור הנמוך והרזה ובחר לא להפתיעו. האיכר, כדרכו מדי בוקר, התקרב ישר לערימת הקש מבלי לחשוש, השתעל מספר פעמים, אסף בידיו ערימה הגונה וחזר על עקבותיו. מיכאל איפשר לו להתקרב ממש לפתח היציאה ובקול חנוק ואיטי השמיע: „מי־רון.״

שני הטונים הללו הספיקו להבהיל את הגוי עד איבוד החושים, הוא נפל תחתיו, השמיע צריחה איומה ומיד השתתק והפסיק להראות סימני חיים כלשהם. בסופו של דבר הוא התאושש, פתח את עיניו הקטנות, וכשהבחין באחי החל למצמץ בריסים ולשפשף בקצה אצבעותיו.

התחלנו לדבר אל לבו ולהעמידו על משמעות המאורע עד שהכרתו חזרה אליו ומליו הראשונות היו: „דומאַב שו טשורט, סלאַווא בואו (— חשבתיך לשד, תודה לאל) אה, כמה הפחדתם אותי בחורים, ואיזה זקן לך, מיכאל, אביא

לך מיד מספריים. נכון, שאתם לא חושבים להישאר אצלי ?, יש לכם כל כך הרבה ידידים בכפר, ואני כה מפחד... כולם מכירים אותי, כולם יודעים שאני פחדן מילדות... אל תבקשו ממני, אפילו, להישאר ; לי אישה וילדים, ואם יתפסו אתכם כאן, אה, נעשצ׳אסטיע (אסון), לא, לא, אשתי לבטח לא תסכים. אביא לכם משהו לאכול ולכו, לכו לכם !״ התקפתו המילולית של הגוי השפיעה את השפעתה המלאה עלי והייתי מוכן מיד לברוח, אך דעתו של אחי היתה אחרת. הוא הצטחק כל הזמן ולבסוף אמר : „גמרת לדבר — תביא משהו לאכול, על קיבה ריקה לא אוכל לדון אתך.״ כעבור שעה קלה חזר האיכר עם החמיצה ושתי הפיתות והחל בסיפורו הארוך :

„הלילה הרגו אצל נברוצקי את שני בניו של משה הקצב. הם נתפסו על ידי המיליציה הטרוביצאית בתוך ערימת קש בחצרו, משם ברחו כעכברים ונורו בדרך לחורשה. האנשים מתלחשים כי ידו של נברוצקי היתה בדבר, עליו אני מאמין הכול. פרודאַז׳נאַ שקורא צעי נברוצקי, להזמינם אליו ולמכרם בצורה כה גועלית. העושה כך גם את האלוהים אינו ירא !״

ודבריו של הצעיר נתאמתו. הפח שהוטמן בשבילנו, והיריות ששמענו מרחוק לא היה בהם כדי להפחיד צפורים, כפי שדמינו מקודם. שני בני משה פרלוק, אהרון ושמואלצי, שהחליפו אותנו באותו לילה גורלי, שילמו במחיר היקר ביותר בעד אמונתם הבלתי מסויגת בגוי הבוגדני. שני ידידינו היקרים ביותר נפלו בידי האיש הנאמן עליהם ביותר ובצורה כה אכזרית וטראגית.

בין יאוש לתקווה

עם התחלת החורף, נובמבר 1942, אשר הביא בעקבותיו גילוי הבקתות העלובות והשמדת השרידים, נתעוררו בעיות חמורות להמשך קיומנו. ידענו היטב, כי תקופת הבונקרים נסתיימה ושנכנסים אנו לשלב חדש של נדודים, שטרם נתנסינו בהם. הפרידה מחיות היער השקטות והחמודות היתה קשה ביותר ובלית ברירה נאלצנו בשנית לנסות את מזלנו אצל בני־אנוש. הבינונו, שעלינו למצוא אנשים, שמעצם טבעם והשקפת עולמם הנם אוהבי אדם, אבל מי הם, והיכן מוצאים אותם?.. היכן נעלמו כל אותם האיכרים מהכפר אוסטריעוו, שכה היו אהודים עלינו, האם לא יהיו לנו לעזר בימים טרופים אלה?.. והניסיון המר הוכיח, כי כל אותם ידידים לשעבר התנערו ממך ולא הכירוך עוד והטובים שביניהם לא מוכנים היו, אמנם, להלשין עליך בפני אנשי הכנופיות — אך לא למעלה מזה.

במשך כשבועיים, מאז רצח אבי וצאליק הקטן הספקנו להחליף כשני תריסרים „ידידים" מהם שידעו עלינו ומהם שאסור היה להתגלות אליהם. התנסינו בתנאי דיור שונים ומגוונים, ויהיה זה בין אלומות החציר שבגורן, במרתפים לאגירת תפוחי־אדמה, בגרנים שוממים ועזובים, שבמרחב הפתוח או בתוך ערימת הקש שבחצר החיצונית. וכאן בפנים היינו מתכרבלים ומתעטפים בבגדי הקיץ הבלויים ומקשיבים לנעשה מסביבינו. הקור המקפיא, הרוחות המנשבות ללא הרף משכיחות מלבנו את הרעב, המכרסם כיתוש ללא חמלה. מאסתי כבר במידת הכנסת האורחים של האוקראינים הטובים... סיפורי הזוועות שלהם על גילויי השרידים מעיקים על לבי ומעוררים בי רגשי נקם. לעיתים תוקף אותי שיגעון להצית את הכול ולמות יחד עם כולם.

ובאחד הלילות הקרים, כשבחוץ הכול מת ורק שנינו מוסיפים עדיין להיאבק עם מר המוות, החלטנו להתרחק מהכפר ולחזור ליער המבטיח. האפילה היתה כה גדולה עד כי לא ראינו ברוחק אמה איש את רעהו ונוסף על כך החל לרדת גשם טורד ולחדור דרך הסחבות אל גופינו המצומקים ולהגביר את הקור. הלכנו דרך שדות ויערות ונמנעים, כמובן, מלעלות על דרך המלך מחשש העקבות הבוגדניים. ותמיד מיכאל הראשון ואני — בעקבותיו.

ומדי פעם, שנדמה היה לנו, כי מישהו עוקב אחרינו, היינו מתחבאים לרגע ושוב רצים ונופלים ולא מעיזים עוד לחזור לדרך הקודמת. מניין היה

לנו הכוח לרוץ כשבמשך חודשים היינו קבורים בבור החשוך, שם לא יכולנו ליישר את רגלינו וכמעט שכחנו את אמנות ההליכה? הפחד והרצון העז להמשיך בחיים, הם כנראה שהפיחו בנו כוח על־אנושי זה. חיפשנו כל העת את היער הסמיך, המשכנו בעקבות חזירי הבר ובלב פנימה ביקשנו להידמות לחיות אלה ולמחוק מעצמנו את שרידי הצלם האנושי האיום...

עם שקיעת החמה החורפית, כשקרני השמש עדיין האירו בזווית חדה את פתח הבקתה יצאנו לראשונה לאחר הפסקה ארוכה את הבור החשוך והתקדמנו עד קצה היער שבזאוואליס. כאן התיישבנו מתחת לעץ קיצוני, שפרש מעלינו ענפים רחבים מכוסים בשכבת שלג עבה, והחלטנו להמתין עד חשיכה ולסרוק היטב את השטח.

אילו יכולנו לרחף באוויר ולא לנגוע אף בקצה האצבעות באדמתם הארורה, ברגבי העפר הרוויים דם יהודי אוקראינה, אילו ניתן היה לנקום בהם ולשלם את החוב הקדוש, שחבים אנו לכל המעונים והמיואשים, אילו אפשר היה למות בשדה הקרב כשווה בין שווים... לא היה לנו הכוח לחזור שנית על הדראמה, שהתרחשה לא הרחק מכאן בשתי הבקתות המיותמות. למזלנו כוסתה האדמה בשכבת שלג עבה ואי אפשר עוד לראות את הכלים הפזורים על הרצפה, את הבגדים הבלויים המושלכים ועבודות ידו של צאליק הקטן, אשר הכין כאן לקראת יום הנצחון... ומיכאל, שהבין לרוחי עודדני במבטים אבהיים ולא העיז לפתוח את פיו. ניכר היה עליו, כי גם הוא נחנק מצער וגעגועי משפחה, שאחזו אותו בצורה כה מחרידה. הוא התכופף והשעין ראשו בין רגליו והביט לכל עבר, כאילו לא מאמין הוא בחורבן. תחילה התבוננו במגלשה הרתומה לשני סוסים, שחלפה ביעף לעבר ה„סוסנינקי" שממול, ומאחר שצלילי פעמוניה נעלמו אי שם באופק ומסביב שוב השתררה דומיה, קמנו לצעדה. בדרכנו נלוו אלינו כמה מטוסים, אשר פילחו את חלל האוויר והעניקו לנו את תחושת המציאות מחדש. בכל מטוס ורעש מדחפים הצמדנו זהות של מדינה אוהדת, ובהתאם לרעש הגובר והולך ידענו לפרש את מאורעות החזית, כאילו באמצעותם נוצר הקשר החי בינינו ובין העולם החופשי.

ואכן, לא טעות היתה בידינו. השינוי הדראסטי שהורגש באוויר ומקורו אי שם בשדות סטאלינגראד המשתחררת, נתן אותותיו בכל אתר ואתר. תנועות מחתרתיות מכל המינים צצו כפטריות לאחר הגשם והמחנק הגדול,

שסגר עלינו מזמן, החל לאט לאט להרפות מאתנו ולהתפשט על כל יתר שכבות האוכלוסייה. האבידות בחומר ובנפש וגל השרפות עברו בהתמדה מערבה, והנוף האוקראיני המשעמם בדרך כלל החל שוב לעורר עניין...

בדירת הגואל

והגענו שוב לדירת מכר.

הוא קיבל אותנו מתוך רגש התפעלות, כשחיוך רחב על שפתיו ובהניעו בידו השמאלית רמז לנו ללכת בעקבותיו. וכאן עלי להודות, כי החיוכים הרב־משמעתיים של האוקראינים הטובים הפחידוני יותר מהבעת פחד ואין אונים של הגרועים מביניהם... הפעם ניכר היה בכל זאת, שהחיוך בא מהלב, ומשום מה הצית בנו את הניצוץ האחרון של האמונה הנרדמת.מיכאלקו, אשר הבחין, כנראה, בהיסוסים אלה מיהר לסלק את החששות ופתח בשיחה מעודדת.

תחילה השתדלתי להופיע בפניו כאיש גיבור, בעל העזה וקשרים בעולם הפולני העלול להיות לו לעזר בעת צרה. מששתי מפעם לפעם בכיס מעילי, כאילו „נאגאן" (סוג אקדח רוסי) טמון בו, וגם את העושר הרב של הורי הזכרתי כבדרך אגב.. ניסיתי לתהות על קנקנו של האיש ולעניינו בהבטחות מקסימות, אשר בדרך כלל ידעו לרכך את לבות הגויים. סיפרתי על אוצרות הורי: שעוני זהב, מעילי פרווה ואריגי מנופקטורה, העומדים לרשותי לכל קריאה, לאשתו התאמתי חליפה שחורה וצעיף ארוך בעל פרחים מגוונים, שגם בזמנים כתיקונם נחשב ליקר המציאות. ולילדים הנחמדים — ככל שירבו דרישותיהם, המקורות האגדתיים לעולם לא יתייבשו...

הבעתי בפניו את סיפוקי המלא על כי מצאתי את אושרי אצל אנשים חדורי אמונה ואהבה לאדם ועל אף המאורעות הטראגיים לא נגררו בזרם השוטף שהציף את כולם. וכל אותו זמן שפטפטתי, שיבחתי והבטחתי ישב אותו מיכאלקו המום, מדוכא, ראשו תפוס בין שתי ידיו ועיניו מופנות כלפי מטה. בעיניה של אשתו נדלקו, אמנם, זרקורי התאווה וכל אותה עת שהקשיבה, כביכול, לדברי ונדנדה בראשה לאות הסכמה — בדמיונה מדדה לבטח את החליפה המובטחת... אך לא כן מיכאלקו.

במכה אחת השמיט את ידיו הרועדות מכעס, הזדקף במלוא קומתו ובנימה, שנראתה לי כמאיימת החל לבטא את דרך מחשבתו והשקפתו. „קוזאקי!" רעם הוא בקולו האדיר, „בעולם המטורף הזה הכל חולף, גם הטוב וגם הרע. לפי

מיטב הסימנים — תקופת הכיבוש האכזרי ביותר גם היא עומדת להסתיים. לא בכספכם חפצה נפשי ולא בסמרטוטים אלה, ולמען השם, אל תעיזו לגרות את אשתי בהצעות מושכות, כי סוף סוף אישה היא ועוד ממשפחת אצ׳בסקי מקראסנה, מהאינטליגנציה שלנו המובילה אותנו מדחי אל דחי... אם רוצים אתם באמת, שאתייחס אליכם כאל ידידים — בל תזכירו את הסחורות, שהפקדתם אצל ידידיכם הנאמנים... ואל תבואו אתם עוד בדברים. מהלך מחשבתם של ידידים אלה ויחסם האנושי השתנה בימים אלה מן הקצה אל הקצה, ואין עוד לסמוך על יושרם הקודם. האם מעשיו של נאוורוצקי המטונף אינם מספיקים, כדי לעמוד על טיבם של רוצחים אלה?" וכאן פניו הזועפים של העלם הצעיר, ידיו הרועדות ופיו המעוקם במקצת הטילו עלי פחד עד כי לא הבחנתי בתנועה המוסווית שלו, בה ניסה כביכול להרים את השער הבלונדי שלו שגלש מעבר למצח הצר. וכשהדלת נסגרה על בריח והאור בחדר עומם, החל לבי לפעום ביתר חזקה... תחילה נצמדתי לדלת והתבוננתי במיכאל, ואולי מצדו תבוא העזרה? שפתותיו התרופפו ומלמלו משהו, אך מה לא אדע לעולם... בראשי הדהדו זעקותיו של מיכאלקו כמקהלת שדים. השם נוורוצקי, שנהפך למושג של אלימות, בגידה ורצח הוסיף נופך לחששות, ואולי שוב ההיסטוריה חוזרת, ולאחר הפסקה קצרה יחסית — שוב מארב, תפיסה וכיליון...

לא נשאר זמן להרהורים. אזרתי את כל כוחותי ובמרפק ידי נשענתי על ידית הדלת, כמנסה לפתחה, אך לשווא... אלף מחשבות עברו במוחי ברגעים ספורים אלה. שוב התבוננתי במיכאל וחיפשתי משהו בעיניו ויהיה זה רמז כלשהו, והרי הוא המבוגר, המכיר את הסביבה ואת אנשיה — הוא המוביל... דרכתי על כפות רגליו שיתאושש ויאמר מילה, והוא לא זע ולא נע... נדמה היה, שאחי שותף לרגשות אלה וידו קצרה מלהושיע, אך למה לפתע השתתק? מדוע פניו כה החווירו, אלוהים אדירים!

ורק לאחר שמיכאל סגר את עיניו, עשה מיני עוויות מוזרות, החל להתנדנד עד שלפתע השתטח על הרצפה הרטובה, הרים הגוי הצעיר את ראשו מול עיני ובעיניו השקועות והמנצנצות נתגלו אגלי דמע. וכאן בבת אחת נגוזו כל הרהורי, ביטחוני חזר אלי ועל אף התמונה האיומה כשגופת אחי מונחת לרגלי, הרגשתי את עצמי, כאילו נולדתי מחדש... מרגע זה נתחזקה אמונתי בגוי הצעיר, הוא חיבק אותי חזק לגופו ובקול שקט החל להסביר את המקרה המוזר: „הנכם דומים כבר לחיות היער ולא מפחדים עוד מקור ומרוחות עזות, וכאן, כשהחמימות הביתית אחזה באחיך, שוב לא יכול היה להתרגל לטמפרטורה הביתית, והיא שגרמה לאפיסת כוחותיו."

התיישבתי בפינת החדר והמתנתי לגוי הצעיר, שיצא להכין מים חמים לרחיצה, וכל אותה עת השתדלתי לא להירדם ולא לתת לחום הביתי להשתלט עלי. התקרבתי אל מתחת לחלון ולא הורדתי מבטי מהאישה הזקנה, בעלת הפנים הקמוטות כפטריה, אשתו של לאזאר הזקן, שהיתה כל הזמן מצטלבת בדבקות דתית לפני איקונין „הבתולה הקדושה" ועושה בידיה הרועדות מיני עוויות, כאילו ביקשה לגרש שדים מהבית. מפעם לפעם היתה מתקרבת לחלון ומציצה דרך השמשה הקפואה כששפתותיה ממתיקות סוד לבעלה הגיבן ואחוז הפחד. שלושת הילדים הקטנים, לריסה, נאדיא וסלאביק, ניצבו כהמומים והביטו בשני הדודים המוזרים כעל שתי מפלצות; הבנות התרחקו בדריכה על קצה האצבעות ואילו סלאביק הקטן מכולם ניסה דווקא להתקרב ולנגוע באחי, שטרם הספיק להתאושש.

„כלופצי, לרפת!... האמבטיה שלכם מוכנה." נשמע קולו המצלצל של הגוי הנדיב, „תוסיפו מהדליים הקרים לפי הצורך וכשתגמרו תקפצו לעלית הגג, שם תמצאו גם לבנים חדשים. שם למעלה תרגישו כמו בבית ורק שלא תבהילו את החיות הביתיות, כי סוף סוף — פניכם מהיער..."

ומיכאלקו הוסיף לחייך ולמצמץ בעיניו הקטנטנות העמוקות וכלל לא תיאר לעצמו, עד כמה המליצה שלו, שהצחיקה אותו כל כך, מהווה הגדרה קולעת והולמת את מעמדנו החדש...

וברפת, שעה שאחי התיישב בתוך ה„שעפל", המשמש ברגיל ככלי להאכלת הפרות, והשתכשך במים החמימים, שגלשו החוצה — למדתי להכיר את בעלי הרפת, שמנוחתם הופרעה על ידי שני הדיירים המוזרים ועיניהם הבהמיות בלשו אחרינו, כמנסות הן לפתור את הבעיה האנושית, לה בני תמותה לא מצאו פתרונות כלשהן... „אל תשתפשף מדי במים הרדודים, רצוי לך להשאיר כמה שכבות מהבוץ המגן, פן תחזיר לעצמך את הרגישות הקודמת, ושוב לא תוכל לעמוד בקור הגובר," הזהרתי את אחי; וכל אותו זמן התבוננתי בנקב, שבין שני לוחות הקיר, וחיפשתי דרכי מנוסה לעת צרה...

מבחינה איסטרטגית התאימה הדירה לאנשי הפקר וחיי פרטיזניות ולא מעט חברי כנופיות ביקרו שם במנוסתם מהגרמנים. היציאה מהגורן והרפת הובילה ישר ליער, הגובל באדמות הצ'כים שבמלובנה וה„פלצובקה" הפולנית. „הסוסנינקה" שלנו שימשה כחזית מלחמתית בזעיר אנפין, בה נרקמו תכניות הכנופיות; מכאן יצאו הבנדרובצים להצית את „פנסקה־דולינה".

בחורף השני של המלחמה השתררה באוקראינה אווירה טראגית. מצבם של הגרמנים הלך והתערער. הם איבדו את מרבית כיבושיהם באפריקה הצפונית ובאירופה המזרחית וכשהגיע תורה של אוקראינה, החלו הנאצים להשתולל ולנקום בכול. כביתר ארצות הכיבוש החל המזון להתמעט גם באוקראינה העשירה בלחם וגירושים המוניים למחנות ריכוז ועבודות כפיה הפכו לתופעה יומיומית. ועל רקע קודר זה התעוררה המחתרת האוקראינית הבלתי מנוסה ללחום את מלחמתה המשולשת והאבודה מראש.

את מטרותיהם של אלה ואת האבסורד שבהם היטיב מיכאלקו להביע בפסוק אחד, שצרם כל כך לאוזני רבים. „הבחורים שלנו משתדלים לקיים אף יותר מנוסה שבועתם שבהימנון — לגרש את הגרמנים, והרי זו משימה כלל־עולמית; לעכב בעד הרוסים — לא מעט סבל זרעו גם אלה; להשמיד את ה„לאכי" (כנוי השפלה לפולנים) בארצנו הם חושקים. אך, למען השם, מה רוצים הם מכם, מנין השנאה הבהמית הזו?!"

ומדי בוקר יום ראשון, כשכולם הלכו ל„צערקווא", היה מיכאלקו עולה בראש הסולם, משמיע את ה„בוקר־טוב" הארוך, ומאחר שנוכח, כי שקט מסביב, היה פורש בפנינו את דפי העיתון וקורא מבין השורות. כדרכו, אהב להתלוצץ על חשבון המפלות והנסיגות של הגרמנים: „הכוחות המנצחים שלהם עורכים התקפות נסיגה על בהונות רגליהם, מבלי שהאויב הרוסי יבחין בהם. ברדיצ'וב וקייב פונו ע"י הוורמאכט האדיר בהצלחה ובדממת ליל, וכל זאת כדי ליישר את קוי החזית..."

אפריל 1943. הבעיה היהודית אינה קיימת עוד. הנושא האהוב כל כך בפי האוקראינים והתאווה הבהמית לרכוש יהודי — גם זמנו חלף. הגיטו נשכח זה יותר משנה. לא רואים יותר פנים נפחדים, אין עוד השפלות, איומים וסחיטות. צבע הכסף, האש והדם נשכחו אמנם ליותר משנה ואולם כל עוד המלחמה נמשכת, היא מוצאת את קרבנותיה. לנו אין יותר מה להפסיד... הגיע תורם של השליטים המדומים. „הגיבורים הללו" האוקראינים הצעירים שידעו תמיד ללעוג ולהתלוצץ על חשבון היהודי הנפחד לא מוצאים להם מקום ואינם מעיזים אפילו להגן על בתיהם ורכושם. בשבילם אין צורך אפילו בגיטו. קומץ פולנים מפזר כאן פחד ואימה ועושים בבתי הגויים כבתוך שלהם. גם מיכאלקו שלנו לא חזר עם משפחתו יותר משבועיים, הבית סגור על מנעול וכל עוד שני

היהודים שלו מסכימים... לשמור על הבית יכול הוא להרגיש יותר בטוח משכניו. הוא האמין בקשרינו עם הפולנים ותמורת גלוי סוד ההתקפה על הדולינה נדמה היה לו כי קנה את עולמו ושוב אין לו ממי לחשוש. ואולם בטחונו המופרז ותמימותו הרבה התנכלו לו לגוי האדיב ובאחד המארבים נתפס על ידי סיור פולני ונורה על אדמת הדולינה, כששני האחים שדה משקיפים מקרוב על בצוע הרצח.

ולמחרת יום ראשון, כשלאזאר הזקן הופיע לראשונה בראש הסולם ובפיו הבשורה הנוראה, הוכינו בהלם ותוך רגעים ספורים יצאנו לחפש את ידידנו בנפש. מרחוק הדהדו באזנינו צעקותיו של הזקן הבוכה: „בל תחזרו הנה בלי הסוסים שלנו!" אכן, את ערכם של סוסים בימים אלה, — מי יעריך?

בשוב גויים לביתם

ידידי האוקראינים עוד יראו את ביתם,
עוד תתגל לפניהם גוויתו הנפצעת.
כל מפולת בדמע, וכל רגב בדם.
אך ברמ"ח איבריו הוא ישנו עוד, העם. — —
רק אני — אללי לי — את מי שם אמצא עוד?
רק אחי בני־עמי שם חיו ואינם.

ל. קוויטקו
(מתוך „ספר מלחמות הגיטאות")

נדודים בצל המוות

בעליית הגג האפילה נחלש כושר הראיה של עיני עד למינימום, אך, לעומת זאת, נעשתה שמיעתי חדה יותר ויותר. מסוגל הייתי לשמוע כיצד חולבת בעלת המשק את הפרות בחלק מרוחק בחצר; אוזני קלטו רשרוש של עכבר מגרד בקיר. מעל לכול הפחידוני נחירותיו האיומות של אחי שנתמשכו כטירטור מנוע ושיקשוק הרכבת באישון הליל. באוזני היו נחירות אלה כמקהלת שדים, שלבטח יביאו קץ לסבל של חודשים רבים ויהיה זה תשלום יקר מדי בעבור תנומה קלה של שעות ספורות בלבד.

ולהעיר את מכאל בחשכת הלילה היה מסוכן מדי. תחילה ניסיתי להפריע את מנוחתו על ידי מלים יפות ואזהרות בלבד, וכשזה לא עזר הייתי נאלץ לצבטו ולהכותו ויהי מה. וכשהרגזתיו יתר על המידה — כבדני בקללות נמרצות ואיים לעזבני לנפשי. נמאס לו כבר לשמוע הערות ולמרמר את חייו. — היה טוען. אכן, ידעתי היטב משמעותה של תנומה קלה בימים טרופים אלה ולחלום חלומות נעימים, ולא ביקשתי עוד להצדיק את עצמי בפניו. וכך נהפכתי לאויב השינה של אחי וכל פעם שחזרו הנחירות — אטמתי את אוזני כדי להמעיט כביכול מעוצמתן ובצורה זו להשלות את עצמי. ונוסף לנחירות היו לפעמים מתערבים קולות מוזרים אל בין הרחשים המוכרים וכשהיו אנשים זרים מתדפקים על הדלת שלמטה הייתי נתפס לבהלה ונחבא בין מטלטלי העליה.

ורק לאזאר הזקן, כפוף הגב ואטום האוזן, מיכאלקו הבן ונשותיהם ידעו מה מתרחש בעלית הגג. ילדיהם: לאריסה בת ה־13, נאדיה השמנמונת ועגולת הפנים וסלאביק בהיר השער והצעיר מכולם לא ידעו דבר והמשיכו במשחקם סביב הבית וצעקו: אוקראינה גוט — יוד קפוט!.. ומבעד לנקב שבקיר הצפוני היינו מתבוננים ביצורים הקטנים, שסיבבו בידיהם את יצולי תחנת הקמח המלאכותית ורצו במסלול הסוסים, שגמרו עבודתם לפני שעה קלה.

עם רדת החשיכה היינו מתגנבים למטה, כדי לאסוף חדשות מהחזית, אולם אך נקישה מקרית של עובר אורח שילחה אותנו בבהילות בחזרה אל עלית הגג הצוננת. משבי הרוח החזקים והקור הגובר לא הפחידונו אף פעם. היינו רגילים לכפור ושלג ורחוקים מחום ביתי. קשה היה להסתגל מחדש לטמפרטורת החום שבפנים החדר ופעם כשהחמימות הביתית אחזה את מיכאל,

איבד את שיווי משקלו, ותוך כדי התעלפות הדרגתית החל להתנדנד, כרע ונרדם על הרצפה.

והימים היו ימי חורף, פברואר 1943. שכבת שלג עבה ריפדה את היערות והיום החשיך בשלוש אחר הצהרים. היו רק שעות אחדות של אור יום. הקרקע היתה קשה כאבן בקפאונה, השלג דמה לאבק והטמפרורה ירדה לעשרים מעלות מתחת לאפס. בלילה ייללו סופות שלג, כשהן מצליפות גבישי קרח בפני האומללים, המבקשים פת לחם, ומהוות הסוואה מצוינת לעקבות המובילות לפתח הביקתה. עבי היער נהיה אפל ואטום יותר וכל מה שהבחנת בחושך היה זה ענף שחלף ביעף, זמורה תלויה או שורש מעוקל מעץ, שדמה מאוד לרגל אנוש, המנסה להפילך ולהכביד עליך את ההליכה הממושכת.

בלילה הנך מתכווץ כולך, מבטך מרוכז בדרך שלפניך ואינך מתחשב עוד בשום דבר. גם לא ברעש של העלים הבוגדניים שרישרושם מעביר מדי פעם צמרמורת בגבך. גם טיפות הזיעה הקרה, המכסות את מצחך וצונחות לתוך עיניך לא משחררות את ידיך לתנועות מיותרות ומה שעליך לעשות, הרי זה לא יותר מאשר לנענע בראש — תנועה מוכרת כל כך של עצבנות ותוך כדי כך לגרש את הטיפות המטרידות. זוהי הליכה המטריפה את הדעת, ולמרות שכלפי אחיך — כולך עז פנים, המביט אל המוות האורב במבט יציב ובלא איכפתיות מדומה — ההרגשה האמיתית ומסכת הפנים המחייכת שייכת בכל זאת לאותה מפלצת ששמה — אימה...

בקצה היער התיישבנו כסיירים מתחת לעץ וחיכינו עד היעלם הירח אל מתחת לעננים השחורים. בינתיים עברה מגלשה עמוסה אנשים, החוזרים מחתונה וככל שצליל פעמוניה התרחק מאתנו נשמעו נביחות הכלבים, שהדיהם התנפצו בעומקי היער והחרישו את היקום. הלכתי בעקבות אחי, בשבילים שרגלי אנוש לא דרכו בם, קפצנו מעל הערוגות הקפואות והשתדלנו ככל האפשר להמעיט בסימני עקבות. הסמרטוטים והחבלים, שמתפקידם לחזק את הסוליות לנעל הקיצית הקרועה למחצה החלו להשתחרר, הקשרים הותרו וכף הרגל היחפה החלה להטביע את חותמה בשכבת השלג הטרי והמבריק. ובעוד אני מחזיק בקצה הסמרטוט ומקפץ כסוס במרעה כשרגליו כפותות, התרחק מכאל ממני והלאה ולא הועילו כל מאמצי להשיגו. עיף, יגיע ורטוב עד לשד עצמותי המשכתי להחליק מעל פני האדמה הקשה ורוח חזקה וגוברת חדרה לתוך העצמות והחלה לבחון כל נקב וצלע בגופי. לא נעים ביותר הטיול... בבגדי קיץ קרועים ובלויים מלאים שרצים ברוח זו, ואפילו כשהיא אחת השומרות הנאמנות, המטשטשת

עקבות ורשרושים ומכפה עליך בעת צרה. וכך רצתי כל הלילה ללא מטרה כלשהי, נפלתי, קמתי ושוב רצתי עד שהתעלפתי מרוב עייפות וכשהתאוששתי שוב החלה השמש לצאת ממחבואה.

החלטתי להתקרב לאחד הבתים, להתמסר ולבקש רחמים. בצעדים קלים, כמרחף באוויר התגנבתי לדלת אחת הרפתות, שמאחוריה נצנצו קרני אור מעששית מפויחת. הלכתי בעקבות האיכר, שגמר להאכיל את הפרות לפני החליבה, והושטתי את ידי כדי לנגוע בזרועו ולהתנצל על הפגישה המוזרה, כשלפתע תקפוני געגועים חזקים לחיי חופש. חיש נמלכתי בדעתי וקולות החיות הביתיות שבקעו מהאורווה החמימה מנעו ממני מעשה שטות ברגעי חולשה. זהו מוות פחדני, שבכל מידרך כף רגלך יכול לזנק לפניך, מוות האורב לך בשקט מופתי והופך את הגבעות התמימות והעצים השקטים מסביב למלכודת איומה.

תוך אפיסת כוחות צנחתי על ערימת הקש שבגורן. כל דרכי הנשימה נסתמו בתוכי ושיעול קל פרץ מגרוני החוצה. סגרתי את הפה ובצפורני לחצתי על הלסתות ובלעתי את הקור העלול שוב להתפרץ החוצה ולגלות את נוכחותי.

וקרני השמש והרוחות המנשבות מעוררים בי געגועים חזקים לחיות יחד עם ידידים; אני מרגיש את החורף בגופי ובנפשי ומתגעגע לקצת אושר בחיים, לשמחה ולעליזות... נביחות הכלבים, שהרגישו באורח הבלתי רצוי, החזירו את האיכר על עיקבותיו, הוא קרא לאשתו החוצה ובקול נפחד וצרוד לחש: „יחפן ביקר בגורן והסתלק; נשארו העקבות, ואולי היה זה שד, אלוהים אדירים!”

ועם זריחת השמש נפתחו דלתות הגורן לרווחה. הראשון נכנס האיכר, אחריו — אשתו, שכנים וסתם נשים רכלניות.

הוברר לי מעל לכל ספק, שאכן נקלעתי ברגע הנכון וכפרי בשל לתוך לוע האריה. לבטח תתגלה מיד חידת העקבות האלמוניות, הפרשה תסתיים וגווייתי תירקב מאחורי הגורן הבלתי נודע.

לפתע נשמע טרטור מכונת הדיש. האיכרים אחזו במגרפות, ערימת החיטה החלה להתפורר ויחד עם יתר האלומות אני מתגלש מטה. בשארית כוחותי נצמדתי לקיר הגורן, בקצה אצבעותי הקפואות נאחזתי בקרש וניסיתי להיאבק בשיני המגרפה, שניצבו ממש לנגד עיני, ואיימו לגרור אותי מטה. והתמונה האיומה חלפה וחזרה מספר פעמים עד שלבסוף נתפסו השינים בקרעי

מכנסי — המגרפה נשארה תלויה וצלצול הפעמון בישר הפסקה לשעת הצהרים. וכאן נרדמתי לשעות ספורות וכשהתעוררתי הדהדו באוזני סיפורי הזוועה של האיכרות על גבורת בחוריהם (נאַשי כלופצי) בשטח השמדת היהודים.

ועל נס הגבורה הועלה הרוצח מבורמץ קורובקו, שבמו ידיו ערף בגרזן ראשי 22 נשים ובנות טרוביצאיות כחוטב עצים ביער ועל השמדת משפחת בערל קורוטקי, שנתפס בכפר מלובנה, נקשר ברגליו לעגלה כשראשו מתנפץ באבני האדמה הקשה וזאת לעיני אשתו הצעירה ושני הילדים הרכים.

נדר

דבר לא לשכוח — עד דור עשירי
עד שוך עלבוני, עד כולם, עד כולהם
עדי יכולו כל שבטי מוסרי. — —
קונם אם לריק יעבור ליל הזעם,
קונם אם לבוקר אחזור לסורי
ומאום לא אלמד גם הפעם.

(א. שלונסקי)

„פאנסקה דולינה" - מקום מיקלט

המיעוט הפולני בשטחים האוקראינים הצפופים, הפולנים, ששלטונם אבד להם ואשר בדרך כלל לא אהדו אותנו, נהפכו עתה לידידינו, והיו בבחינת ידידים לעת צרה. הנוער הפולני על אדמת אוקראינה היווה מיעוט בלתי נסבל ע"י השליטים האוקראינים המדומים, ובגבור המתיחות בין צעירי שני המחנות, שופר במידת מה מצב בחורינו. הלוחמים הפולנים, שנזקקו לתוספת כוח מוכנים היו לראות בנו אחים לנשק נגד האויב המשותף, להקציב לנו פינה בתוך הטריטוריה המוגבלת שלהם ואף לדאוג לצרכינו הבטחוניים. מצבם של פולנים אלה אשר היוו מיעוט מבוטל בים של כפרים אוקראינים נראה אבוד מראש, נשקם דל ומיושן היה, וגם מבחינה טופוגראפית — נוחים להתקפות פתע מהסוג של פגע וברח. היו אלה כשני תריסר בתים לאורך שני צידי העמק („דולינה" בלע"ז), כשמסביבו הגרועים והאיומים בין כפרי העם השכן. כנופיות הבנדרובצים ניסו בהמוניהם להתקיף את הדולינה ולהכין לפולנים שבה קבר אחים רחב ממדים, במלחמתם הקדושה למען אוקראינה החופשית, אך מידי פעם נתקלו בהתנגדות נמרצת של הפולנים, אשר היו מוכנים למות למען המקום וללחום עד אחרון החיילים. בין צעירי הפולנים הנלהבים שררה רוח לחימה יוצאת מגדר הרגיל וכשבאחת ממוצאי השבתות נשמעה הזעקה „הדולינה בוערת"!" — אחזו כולם בנשק, ובשירה „עוד פולין לא אבדה" יצאו למלחמת הקודש...

וככל שההתנפלויות גברו כן נתחזקה ההתנגדות, ולא מעט מאנשי הכנופיות האוקראיניות מצאו כאן את מותם. המשבר ארך לא יותר משבועיים, עת הגיעה תגבורת של פרטיזנים פולנים ורוסים, אשר התמקמו במקום והחלו להטיל אימתם על הסביבה כולה.

הדולינה היוותה מעין שטח אוטונומי פולני ודמה מאוד למבצר מימי הביניים. לאוקראינים אין עוד דריסת רגל והגרמנים פחדו לבקר במקום המיועד לפורענויות. אוקראיני, שטעה בדרכו נחטף על ידי בריונים פולניים והועלה על מזבח הנקמה וההפקרות, בצרמוניה לא פחותה מזו של ימי מסעות הצלב, ומספר דקירות הסכין העידו בדרך כלל על גיל הקרבן. גם בחורינו חדורי היאוש הקודר ושברון הלב השתלבו כאן יפה ומעשיהם של רוצחים אלה אינם מעוררים עוד סלידה וגועל בעיניהם. הם התבוננו במעשים אלה בעין יבשה, בלי צער וכאב ולעיתים אף התפעלו מאכזריותו של „וילק", הנוהג לסמן כל קרבן על כת רובהו...

ולשם הבהרה נוספת יש להבדיל בין הפרטיזנים הפולנים, אשר הגיעו לכאן מסביבות וארשה ופולין המרכזית לבין המשפחות המקומיות. בדומה לצ׳כים ממלובנה התייחסו אלינו אנשי פנסקה־דולינה באהדה מסוימת ולא מנעו עזרה מהנצרכים, בעוד הפרטיזנים מה־א.ק.* ביקשו להיפטר משרידי היהודים והפעילו לחץ כבד על הקומנדאנט המקומי, קוזלובסקי, שיעשה למען סילוקנו. הפרטיזנים הללו לא החשיבו גם יחסי שכנות טובים ששררו בין מארחיהם והצ׳כים השכנים ולשם הפקת טובת הנאה לא בחלו אף במעשי שוד יביזה מידידים נאמנים כעם הצ׳כי. הדבר הרתיח, כמובן, את דם הפולנים המקומיים והביא לידי גירושם של הפרטיזנים העצלים, אשר בחרו בדרך הקלה והבטוחה ובלבד שלא להסתכן...

★

וכאן מצאתי גם בקתות, ששרידים יהודיים הכינו לעת צרה. בונקרים אלה אינם מזכירים עוד את החורים הנאלחים אליהם היינו כה רגילים. לא עוד אותו פחד, לא עוד אותם יהודים מבוהלים ומעופשים, שריח המוות נודף מהם. כאן אפשר היה להתרחץ, האוכל לא היווה כאן בעיה, ואפילו קשרי אהבה לא נעדרים בתוך הבונקרים שלנו. ביערות, הגובלים ב„פנסקה דולינה״, מסתובבים בחורים צעירים מטרוביץ: שני הפריציס ממשפחת שדה, משה־לי בן מאיר בן־ציונס, לכאן גם הגיעו שרידים ממרויץ ומאוסטרוז׳ק הסמוכים וגם משפחה שלמה מדובנא, משפחת פולר, ניצלה הודות לחסדם של בני המקום. הבחורים שלנו אינם עוד דיירים נטולי הגנה כלשהי, כל אחד מחזיק בנשק ופועל על דעת עצמו ולעתים אף בניגוד לאינטרסים הכלליים של בני המקום. הפרטיזנים הרוסיים עם מישה קרנצוב וישה ליברמן יודעים לטפח בבחורינו רגשי נקמה וכבוד יהודי ואינם נמנעים מלהיכנס בשיחה עירנית עם חיילי המקום ולהוכיחם על אזלת ידם וטיפולם הרשלני בבעיה הגרמנית.

ומהצד השני של המתרס — בכפרים האוקראינים — השתנה המצב מן הקצה אל הקצה. מעמד השלטון הגרמני נחלש מיום ליום. הצבא ״הבלתי מנוצח — הוורמאכט האדיר״ אינו מעז עוד להתקרב ליערות ולכפרים הנידחים וכל הפעולות החוקיות של משרדיהם הן לפי שיטת „חטוף וברח״, בדומה לצורות הגביה של הפרטיזנים והכנופיות האוקראיניות. כל האירגונים למיניהם הנחילו מהלומה כבירה על ראשי הכפריים, האדמה התחילה לבעור מתחת לרגליהם ואף מעל לראשיהם...

* ארמיה קראַיובה — הצבא הארצי — ארגון מחתרת פולני מחוגי הימין, שרבים מחבריו היו אנטישמים קנאים, שסייעו בידי הגרמנים להשמיד יהודים מסתתרים.

המרירות הגיעה לדרגה כה גבוהה עד שפשוטי העם החלו להטיח קללות על ראשי הכנופיות שלהם, על שהם אינם מגינים עוד על האינטרסים שלהם ומפקירים אותם בידי הפולנים המשתוללים. בכפרים התהלכו שמועות על שני ה־„פערצי" המובילים בראש המחנה הפולני ומפזרים הרס ורעל בכל הסביבה. גם מיכאלקו שלנו ידע לספר על שני בחורים אלה, המחוננים בעצבים חזקים ובהשוותם לגיבורים ואנשי חייל ייחס להם כל הפשיטות על הכפרים האוקראינים. לפעמים התגנב ללבי חשד, שכל התנהגותו של „גואלי„ זה אינו אלא ביטוי לפחד מפני ה„פערצי", ואולם לנוכח התנהגותו הכללית, שהיתה ללא דופי תהיה זו עלילת שוא להחשידו בכך.

ואמנם, שרידי משפחות שדה, האדישים לגמרי לחיים, חדורי הלהט הצורב לנקמה והבזים לסכנות, מסתובבים כאן בחופשיות מופרזת ונוסף לתפקידים המוטלים עליהם מטעם המפקדה הפולנית יודעים הם להתמסר לקיבוץ היהודי הקטן ולדאוג לצרכיו. הם מתהלכים פה שווים בין שווים ולפעמים, כשהאינטרסים שלהם עומדים בסתירה לדרישות הפולנים, אינם חוששים לפעול על דעת עצמם ולבצע פעולות נפרדות, המסכנות לעתים את המושבה כולה. וכשה„פערצי" נתפסו בהצתת בית אוקראיני, שאחד מבניו היה פעיל בהשמדת גיטו מלינוב והצטיין באכזריותו הרבה כלפי היהודים, לא נתפסו הבחורים לבהלת־יתר ועמדו איתן על זכותם לנקום ברוצחים, ואפילו השעה עדיין אינה כשרה לכך. גם כשנתברר שאותו רוצח נהפך למשרתם של שני אדונים ואינו בוחל אפילו במסירת ידיעות לפולנים לא היה בכך כדי להקטין מאחריותו בהשמדת יהדות מלינוב ומוטב... שיתן את הדין שעה אחת קודם. קשה לתאר את המשבר ברגעים הקריטיים ביותר בחיי בחורים אלה, עת נצטוו לתת את הדין על מעשה קדוש, שעמד בניגוד לאינטרסים של מיטיביהם, ממנו יצאו בכבוד... התנהגותם והעזתם, כאשר העמידו את האינטרס היהודי מעל לכל, התשובות הכנות והאמיצות והבלטת הגאווה אף ברגעי חולשה וסכנת נפשות, הדהימו את הקומנדאנט המקומי ועונש המוות הצפוי הוחלף במהרה בשתיה כדת,

כיליון משפחה אחת

(לזכר משפחת אחות אמי — פסיה אופשטיין)

הם עשו דרכם בנפרד. הדוד ברוך עם הבת הגדולה נחמה יצאו בנתיב אחד, ואילו אשתו פסיה עם הבת הקטנה פייגעלי — בנתיב האחר. היתה זאת זהירותן הטבעית של חיות נרדפות: אם תיתפס אחת מהן, תינצל השנייה, ולפחות מישהו מהמשפחה יזכה בניצחון.

הירח לא ראה אותם בלכתם והם לא ראו את אור השמש. כגנבים בלילה עשו צעדיהם מכפר אחד למשנהו, ממרתף למרתף ומגורן לגורן. מזונם היה דל ומצומצם; כשאזלו כל המקורות היו אוכלים את פתיתי השלג ובקיץ — מלקקים ואת הטל שעל העלים. הם נזהרו מאוד שלא לעורר את סקרנותה של הסביבה העוינת. הכל נעשה בהסתר — ממש כבמחתרת. לא פעם הגיעו לסוף התהום ואיבדו את חוש ההתמצאות, וכשפייגעלי היתה שואלת „אמא, היכן אנחנו?" — לא ידעה האם מה להשיב.

מחשבה אחת בלבד רדפה אותם תמיד ובכל מקום, והיא — להיחבא ובכל מחיר.

פסיה שלנו היתה מתהלכת שטופת דמעה וטרופת געגועים אחר הילדות ובשום אופן לא היתה מוכנה להיפרד מעליהן. היא לא היתה מוכנה אף לשמוע דיבורים על נושא זה ובשעות הגורליות ביותר היתה מחזיקה מעמד בצורה נאה ואמיצה, יותר מבעלה. פייגעלי היתה מתכנסת בשתיקה וממעטת בדיבור ורק עיניה המלאות היו מספרות על סערות הנפש הילדותיות המתחוללות בה.

ניכר היה עליה, שהיא בת ה־12 מתכוננת בכובד ראש לקראת התפקיד הקשה המחכה לה והיתה מעלה מפעם לפעם רעיונות חדשים, היכן וכיצד להסתתר... היא הבינה שבסופו של דבר לא יהיו עוד העצבים מסוגלים להחזיק מעמד במתיחות הנוראה וכי הבטחון המופרז של האם האומללה יישבר וישקע במעמקי היאוש. המחשבה על רגעי חולשה ויאוש הטרידו את מנוחתה — היא למדה את הבעיות היומיומיות ביתר מרץ ועל בורין והכשירה את עצמה לזמנים הקשים, שאין מנוס מהם. ואכן, לרוע המזל, לא טעות היתה ביד הקטנה ואיכרי הסביבה ידעו לספר על „החלפת תפקידים" בהם ילדה קטנה, יפת תואר ועיניים

חולמניות, מילאה אחרי דאגות האם בעוד שהאם האמיצה ובעלת המרץ נהפכה שוב לילדה קטנה וחסרת אונים.

היו לנו, לי ולמכאל אחי, ולדוד ברוך אותם „ידידים לעת צרה״, ולכן אפשר היה להניח מראש שפגישה בינינו היא אפשרית בהחלט.

למרכז הכפר הגענו בשעה מאוחרת בלילה, כשבועיים אחרי רצח אבי ואחי הצעיר, כשהחלה פרשת הנדודים בין איכרי הסביבה, אשר בכפר בורמץ.

והיה זה בליל שקט וקריר, באחד מלילות „המולד״ הנוצריים, מסוג אותם הלילות, המזכירים דווקא זיכרונות נעימים, אך כה רחוקים מאתנו, והיה זה בשעה כה מאוחרת, בה אנשים „הגונים״ בדרך כלל רגילים להתהפך במיטתם — משוטטים להם שני יצורי אנוש ומחפשים את העננים המיוחלים, שיביאו בעקבותיהם את השלג היקר. אסור להם לקלקל את השטיח הלבן מן הסוג המשובח ביותר וכל פסיעה בלתי מחושבת מראש עלולה להתנקם בהם כבר למחרת בבוקר...

בצעדים נמהרים ובדריכה על קצה האצבעות התקרבנו לפתח בית הגורן אשר במרכז הכפר. היינו כל כך זהירים ומלומדי ניסיון עד שגם הכלב לא הבחין בנו הפעם. כולם היו שרויים בתרדמה עמוקה ושקט מוחלט שרר מסביב. משבי הרוח החורפית החלו להשתולל מפעם לפעם והשתיקו את הנחירות הממושכות שבקעו מהרפת הסמוכה. נצמדנו לקיר המרתף, אשר הגן עלינו מהקור הגובר ומאימת הירח שמשום מה בושש להיכנס אל מתחת לעננים.

וכאן מכאל, במומחיות מפליאה, פתח את דלת המרתף ונבלע לתוכו, כדי „לארגן״ משהו ובכוחות עצמנו להחזיק מעמד מספר ימים, ואני — על המשמר מתעמק בטיב האיש, בידיו הפקדנו את השלדים החיים.

משפחת ה־סטארוכיס ידועה אמנם מזיקתה הלאומית, הטבועה בדמה מדורי דורות, והיא שסיפקה לכנופיות את הצמרת האינטלקטואלית והאכזרית ביותר, אך לגבינו קיימו יחס מיוחד. ידענו, שאותו כוועדוט אינו נבדל מיתר בני עמו בשנאתו העיוורת ליהודים, אך לא כן הדברים לגבי היהודים שלו... תמיד היה מוכן לעזור ל„יהודי הטוב״ שלו מבלי לחשוש מאימת אחיו ורגשי הנקם שלהם. כוועדוט זה נהנה מיחס מיוחד ומאימון בלתי מוגבל, ומעשיו לא היו מבוקרים על ידי אנשי הכנופיות. תחת חסותו הרגשנו יותר בטוחים

וחופשיים (במובן הצר של המילה), וכשדעתו היתה נוחה עליו אהב לשתפנו בשיחה פוליטית ולא נעלב כלל לשמוע מפינו ביקורת חריפה על אכזריות עמו ומעשיו השפלים.

ה„כלופצי שלנו לא יגעו בכם לרעה כל עוד אתם תחת חסותי", היה מתלוצץ ומבליט גאוותו, „ואולם בצאתכם — עליכם להיזהר מהשכנים שלי". וכאן הצביע על בית השכן והוסיף: „השכן הזה, קורובקו, עבר מתועב ואכזרי לפושע הצעיר. ידיו מגועלות בדם נשיכם וילדיכם, זהו שד משחת, טיפש נטול כל מצפון, ומסוכן ביותר. ממנו עליכם להיזהר, „קוזאַקי מוֹאי"; הפגישה עם מלאך המוות יותר נעימה מאשר עם בריון שפל זה."

בהתאם לכללי הזהירות המקובלים עקפנו את הגורן מספר פעמים, וזאת כדי לבדוק את תוכנו ובאם לא השתרבב לתוכו חפץ זר... ומאחר שנדמה היה כי הכל כשורה, — התקרבנו לפתח הכניסה. הסידורים בפנים היו נהירים לנו מביקורים קודמים, ובכל זאת חשתי בגופי, כאילו משהו עומד כאן להתרחש.

הדוד ברוך

ובעוד אני מהרהר בלבי ומפגר אחרי עקבות אחי, נשמע רשרוש מוזר מעל ערימת הקש הגבוהה. מכאל החל לסגת ובריצה הגיע ממש לפתח היציאה, כשלפתע קלטתי קולו המגמגם של גבר, ובכי של נערה צעירה.

„הפחדתם אותי עד מוות, ילדים, מה הביא אתכם הנה, בואו, בואו. לבי יוצא מרוב געגועים, עלו כאן אך בזהירות, ידידי היחידים.״ נשקתי לנערה הצעירה, שלא הפסיקה לבכות ולהתרגשותה לא היה גבול ובהתקרבי לדוד עצמו — מה רבה היתה אכזבתי!

בשרו הוכה רזון וכוחותיו אפסו. לא נשאר סימן ללחייו השמנות והאדומות. שכבת השומן אזלה ורק עור בגון הקלף כיסה את עצמות הלסת החשופות. הרעב ייבש את מוחו, וכושר מחשבתו ירד פלאים. הוא חדל לקלוט באוזניו, להבין ולהגיב באורח תקין. ניכר היה, שהרעב הרס אצלו את כל מנגנון העצבים, וניתק את הקשר הטלפוני בין איברי גופו... עיניו היו פורצות מתוך חוריהן ושתי שקיקות שחורות תלויות לו מתחתן .די היה להתבונן בניצנוץ הקר והמבריק של עיניו, כדי לדעת מה עבר עליו ולאן פניו מועדות...

ומעל לכל — הרגלים. הנכס היקר ביותר התנכל לו באכזריות איומה. מחמת הכפור היו העורקים מתעוותים, הדופק נעלם וזרם הדם לא הגיע אל האצבעות. תחילה הכחילו קצה האצבעות ולאחר מכן — הרגל כולה. ראיתיו מרים את רגליו כשני בולי עץ תוך כדי אנחות כבדות ומיילל כילד קטן, המבקש רחמים. היו אלה כאבים ללא נשוא.

ואכן צדק הגוי הנדיב, אשר חתם את הגולל על פרשת האיש באומרו: „הוא חדל כבר לפלות את כיניו ולהתגרד, שעה שנחילי כינים אוכלים את בשרו. דינו של האיש נחתך, רבותי, חבל רק על הכאבים והיסורים העל־אנושיים שפקדו אותו, צו המצפון מצווה לשחררו מסבל זה, אך למי האומץ לכך?״

הוא דחה כל ניסיון מצדי לחבוש את רגליו הפצועות והמנופחות, קולו רעד ואגלי דמע גדולים התגלגלו על לחייו. „אין שוב תועלת בעזרה — מלמל כלעצמו, — תתקרב. התקרבתי וחיבקתיו כמחבק בן את אביו והוא לחש לתוך אוזני: „כמה מאושר אביך, שלא נתייסר ביסורים אלה; הוא זכה כבר בניצחון הגדול, אני מקנא בו, ומה היו דבריו האחרונים, הנחרתו היטב בלבך? וצאליק הקטן, הבכה המסכן, שעה שהובילו אתכם לעקידה? כמה נאה, נבון ומוצלח היה ה„פופליק״ הזה?... לנו, המבוגרים, אין עוד מה להפסיד, אך אלה (וכאן הזדעק בקול רם) — מה אשמתם?! היש עוד אל בשמים?..״

היתה זו זעקת אמת, זעקה שרידפה אותי במשך חודשים רבים, גזלה את מנוחתי והפרה את שלוות נפשי. וכשהרעב היה מענה את גופי — היתה קמה לנגד עיני דמותו המתנודדת של דודי ומבט עיניו באותו ליל פרידה, שנחרת עמוק בלבי.

טרגדיה כפולה של משפחה שסועה, שעקבותיה נעלמו בכפר בורמץ: האב עם אחת הבנות קפאו מקור, והזוג האחר נתפס והושמד.

מן הדליקה ההיא

מן הדליקה ההיא, אשר שרפה גופכם
המעונה והחרוך,
נשאנו אש — לפיד מאיר לנשמתנו,
ובה הדלקנו את שלהבת החרות,
עמה הלכנו בקרבות על אדמתנו.
את מכאובכם, שאין לו אח במכאובים,
יצקנו לברזל־חוצבים ומחרשות חדות־שיניים;
את עלבונכם הפכנו לרובים;
את עיניכם למגדלור־ספינות, קרבות בליל — —

חיים גודי

מרדכי (מאטיע) קישקע

אין אומקום

די היטלערישע מערדער מיט זייערע פריינט, די אוקראאינישע אנטיסעמיטן, האבן שוין לאנגע יארן געוואַרט אויף דער געלעגנהייט צו פארגיסן דאס יידישע בלוט — און זיי האבן זיך דערוואַרט... און מיר קענען נישט פארגעסן אפילו איין שעה וועגן דעם. ווען כ׳וואלט אייביק געלעבט, וואלט איך אייביק געדענקט...

מיר האבן זיך שרעקלעך געמאַטערט; יעדער האט געוואלט לעבן און נישט שטארבן מיט א פריצייטיקן און אומשולדיקן טויט.

כ׳דערמאן זיך ווען די אוקראאינער פון דארף קראנסע האבן געטריבן די טראוויצער יידן אין טייך אריין זיך טרינקען, און די יידן, נעבעך, האבן זיך נישט געוואלט דערטרינקען און ארויסגעשווומען אלעמאל פון וואסער... האט מען זיי ווידער געטריבן און איבערגעחזרט עטלעכע מאל ביז מ׳האט זיי ווי־עס־איז אפגעלאזט...

מען האט די קריסטן געדראט מיט טויט, אויב ס׳וועט ווער פון זיי פארקויפן א שטיקל ברויט א יידן.

איך אליין בין געווען פארווארפן אין א קעלער צוזאמען מיט יודל לאפאטע און פרוי קעסלער. די פרוי קעסלער האט אונז געוויזן איר צעשלאגן לייב מיט אייזערנע שטאנגען. זי האט נישט געוויינט אויף אירע יסורים, נאר ביטער געפרעגט: „ווי נעמט זיך אזא אנבארחמנותדיקע רציחה קעגן יידן?...״

אין בארמעצער וואלד האבן די מערדער אנגעטראפן אויף אפרים מאראנצס טאכטער, בתיה; זי האט געטראגן פון דארף א ברויט. זיי האט זיך זייער געוואלט וויסן, ווער פון די אוקראאינער האט זיך געוואגט און פארקויפט יידן א ברויט. זי האט אבער נישט דערציילט, ווער ס׳האט איר דאס ברויט געגעבן און באצאלט מיטן לעבן.

פון אונזער שטעטל טראוויץ האט מען אונז פארטריבן קיין אסטראזשעץ אין געטא אריין, צונעמענדיק ביי אונז אלץ, וואס מיר האבן נאך פארמאגט.

דאס לעצטע ביסל בלוט האט מען אונז אויסגעצאפט דורך שווערע ארבעט און כמעט אן עסן... ווען עמעצער איז געשטארבן האבן אים אלע מקנא געווען. ער איז שוין זיינס איבערגעקומען, און דאס איז ווירקלעך געווען די איינציקע ערלעזונג.

מיט אמאל האבן מיר זיך דערוווסט, אז די אוקראַינער האבן שוין אויסגעגראבן א גרויסן גרוב פאר אונז. מען האט אנגעהויבן לויפן פון געטא אין בארמעצער וואלד; דארט האבן זיך צונויפגענומען א 200 יידן. מיטן ערשטן אנפאל אויף אונז אין וואלד האבן זיי דערהרגעט 12 יידן. די איבריקע האבן זיי צוריקגעטריבן אין געטא אריין.

אין איין קבר האבן זיי דערנאך פארשאטן 900 יידן. גרופנווייז האט מען צוזאמענגעטריבן די יידן און זיי אומגעברענגט. די קריסטן זיינען געלאפן זען דאס שווארצע וואונדער, ווי מ׳ברענגט אום די יידן. אויך אין וואלד האט מען יעדן פארנאכט געהערט שיסערייען — דאס האבן די אוקראַינער אויס־געזוכט און דערשאסן די נאך איבערגעבליבענע און בלאנדזשענדיקע יידן אין וואלד.

אין וואלד האבן מיר זיך אנגעטראפן מיט די משפחהס אלטער ראבערמאן און משה פערלוק; זיי האבן געהאט א באנקער. אזוי ווי זיי איז געווען ענג האבן זיי זיך געשאפן א צווייטן באנקער און מיר זיינען פארבליבן אין אלטן. מיטאמאל האבן די באנדיטן ארומגערינגלט דעם נייעם באנקער און דערשאסן פיר פון זיי; די איבריקע זיינען זיך צעלאפן. צו אונז אין באנקער זיינען דאן געקומען צולויפן ראובן מיט מעכל ראבערמאן און יצחק פערלוק. די באנדיטן האבן שוין גאנץ פרי געזוכט די אנטלאפענע — אבער צו אונזער אלעמענס גליק, איז בייגאכט אנגעפאלן א גרויסער שניי און פערשיט די שפורן פון די אנטלויפנדע.

פון די טראוויצער יידן זיינען דאמאלס לעבנגעבליבן זיבן מענטשן: ביידע ברידער ראבערמאן און ביידע סאדעס, איך מיט מיין פרוי שרה יעגערמאן און בוניה קויבער. א לאנגע צייט איז מיט אונז געווען אויך ברכה געלער, אבער איינמאל, גייענדיק זוכן ברויט, איז זי מער שוין נישט צוריקגעקומען.

גייענדיק איינמאל אין דובנע — נאך דער באפרייאונג — האב איך באמערקט איינעם פון די מערדער פאוולאשע. כ׳האב מיך נישט געקאנט

בארוהיקן און כ'האב זיך דערמאנט דאס געוויין פון ראובן ראבערמאן וועלכער האט דערציילט, ווי דער דאזיקער מערדער, זייער גוטער בעקאנטער, האט געקאנט דערמארדן זיין ברודערל צאליק. איך האב דעם בואיאוו צוזאמען מיטן מערדער דובטשאק איבערגעגעבן די מאכט און זיי האבן באקומען 25 יאר געפענגעניש; זיי זיינען אבער שפעטער, דורך אן אמנעסטיע, ארויס פון טורמע און דאביי צוגעזאגט, אז דאס צווייטע מאל, וועט שוין נישט בלייבן קיין איין ייד, וועלכער זאל קאנען עדות זאגן...

מדכאו, ורשה, קייב, מטרבלינקה — חיל
כבד, אשר הרג הצר יומם וליל,
אשר הרג הצר יומם וליל.

מתחתיות עפר וממחילות הגיעו,
ופלד קור המוות בלבבם הביאו,
קור המוות בלבבם הביאו.

וכל אחד ניצב דומם ליד שלהבת,
ופלד קור המוות שת על המקבת,
קור המוות שת על המקבת.

ש. שלום
(מתוך „פלד קור המוות")

שרה קישקע
קרית חיים

אין קאמף פאר איבערלעבן

א קורצע צייט נאך דעם, ווי די רוצחים זיינען אריין אין אונזער שטעטל טראוויק, האט מען אונז איבערגעפירט אין אסטראזשעצער געטא. מיר זיינען דארט געווען אין א געפערלעכער ענגשאפט: עטלעכע־און־צוואנציק מענטשן אין איין צימער! אונזערע ליידן איז נישט צו באשרייבן.

40 פרויען זיינען מיר אוועק ארבעטן אין בארמעצער וואלד. וואס צום עסן איז נישט געווען און מיר האבן געהונגערט. איינמאל זיינען גוים דורכ־געגאנגען און דערציילט, אז מ׳גראבט שוין גריבער אין געטא אומצוברענגען דאס ביסל יידן... די בהלה איז געווען גרויס און מיר האבן זיך באמיט אריבערצונעמען אונזערע משפחהס אין וואלד אריין.

מיין מאן איז צו מיר געקומען אין וואלד און מיטגענומען מיט זיך מיין קוזינקעס מיידעלע, אסתרקע; מיין גאנצע משפחה איז נאך איבערגעבליבן אין שטעטל. ס׳איז נאך דאן נישט געווען זיכער הונדערט פראצענט, אז די גויים האבן געזאגט דעם אמת.

מיט אונז צוזאמען איז געווען בוניע קויבער, ברכה געלער, סערל ליקווארניק און אסתר ליכטער. איינמאל האבן סערל מיט אסתרקען געזאגט, אז זיי ווילן צוגייען אין קלוניע, געוואר ווערן וואס ס׳הערט זיך און דערוויל אויך ברענגען אביסל וואסער. אבער זיי זיינען נישט צוריקגעקומען; מ׳האט דערוויל ארומגערינגלט די קלוניע און אלע פארנומען אין געטא אריין.

ווען מיר האבן זיך דערוווּסט, וואס ס׳טוט זיך, זיינען מיר אנטלאפן טיפער אין וואלד אריין און דאס אונטער אן האגל פון קוילן; קיינעם האט עס נישט געטראפן. מיר האבן זיך ארומגעדרייט א וואך צייט און ס׳איז נישט געווען וואס צום עסן. מיר האבן זיך דערנערט מיט די חזירישע ניס.

אין וואלד האבן מיר צופעליק זיך געטראפן מיט די משפחות אלתר ראבערמאן און משה פערלוק. אין זייער באנקער איז געווען זייער ענג, נאר ווי־עס־איז זיינען מיר דארט אריין. אין א פאר וואכן שפעטער האבן די פריערדיקע „איינוווינער״ פון באנקער געזוכט זיך אן נייעם, און מיר זיינען

פארבליבן ביים אלטן. עטלעכע מאל האבן אונז די אוקראינער אנטדעקט און אונז איז ווי־ס׳איז געלונגען צו אנטלויפן.

פון וואלד האבן מיר זיך, איך און מיין מאן, ארייגעגנבעט אין א קלוניע און דארט אפגעווען 3 וואכן; די בעל־הביתטע האט וועגן אונז אפילו נישט געוווסט. ווען מיר האבן שוין נישט געקאנט דארט מער בלייבן, זיינען מיר אוועק צו אן אומבאקאנטן גוי, און דער גוי האט אונז אוועקגעפירט צו א צווייטן; דער גוי האט געדארפן עפעס נייען. דער דאזיקער גוי האט אונז אפגעהיטן ווי אן אייגענער טאטע און האט דערביי איינגעשטעלט זיין לעבן.

✶

די רויטע ארמיי האט זיך דערווייל שטארק דערנענטערט צו אונז. מיר זיינען אוועק צו אן אנדער גוי און פון דארט צו א טשעך און מיר זיינען געראטעט געווארן.

את מותך לא ביכו עלמות,
רק שערן החרוך עישן בנחיריך,
בני,
רק גוון הפרוך דלק אחריך,
בני,
עד קמת —
ועד מות הלמת
ועד־אור נאלמת,
בני.

ח י ה ו ר ד
מתוך „ספר מלחמות הגיטאות"

צבי (הרשל) דניוק
תל־אביב

מארץ הגזירה לקבר האחים בעיירתי

בנס ניצלתי מידי רודפי ובנס כפול — מידי אלה, שהתיימרו להיות מצילי, ולמעשה ביקשו הם את נפשי על לא עוון בכפי.

הדברים התרחשו במהירות כה רבה עד כי לא הספקתי לרדת לעומקה של הבעיה. כבר עם התחלת הכיבוש הנאצי נצטוויתי לעזוב את העיירה ואת כל היקר לי ולפנות לכוון בלתי ידוע. העניינים הגיעו לידי כך, שהייתי שבוי בידי מספר קציני־צבא רוסיים, אשר לא הותירו לי ברירה אלא להצטרף אליהם בנסיגתם הדראמטית בפני גייסות צבא הוורמכט. בתמימות שובבנית השקפתי אותו ערב מעל גשר ביתי על אזלת ידם של קציני נ.ק.ו.ד. שלא הצליחו לרתום את הסוסים לעגלה הכפרית. תחילה ניסיתי להתחמק ולהסביר להם כיצד להשתמש ברתמות, אך אלה לא הסתפקו בכך ולעג שחצני זה הוא שקבע את גורלי לאלתר.

הטחת האשמות־שוא וחקירתן

במחוז מולוטוב נהייתי לאחד הפועלים המצטיינים ונתמניתי למנהל מפעל לחיתוך לחם, אשר העסיק מספר נהגים, שעמדו לרשותי. לכאורה הגעתי לשיא ההצלחה, כי־על־כן הופקדו בידי מוצרי מזון, אליהם מופנות בעיתות מלחמה עיני מליונים, אך כאן נעמד השטן מנגד, הקערה נהפכה על פיה ובין לילה נשמט הכול מידי. אחד הנהגים, בשם גוף, מסיבה בלתי ידועה לי, ואולי אף במקרה, עלה עם מכוניתו על אחד מעמודי החשמל וחושך השתרר במפעל לשעות מספר. כידוע, לא קיימים בארץ ההיא מקרים עיוורים, בלתי מכוונים — החבר גוף נעצר, כמצופה ,נגדו הופעלו סעיפי החוק המקובלים ובעקבות חקירה מאומצת נמצא שותף בשם גרינברג, שמתפקידו היה להוליך אותי שולל ולטמון לי מלכודת, ממנה קיימת רק יציאה אחת והיא — קיר המוות. ואם שני אלה „נבחרו" כחבלנים רגילים שכמותם נשפטו רבים, העמידו אותי בראש הכנופיה כחבלן מתוך השקפה...

במרתפי החקירות והענויים של הנ.ק.ו.ד. החלה בקדחתנות פרשת סחיטת ה„וידויים". תחילה נדהמתי לשמוע מפי חוקרי פרטים ופרטי פרטים בכל הנוגע לעברי. היתה להם אינפורמציה מדויקת ובקורת קפדנית על כל מחשבותי, וכשהטיפול ה„עדין", שהופעל נגדי, לא נשא פרי, נצטוו שני החוקרים המיוחדים

לפעול. בינתיים צורפה לגיליון האישום אשמה נוספת, לא פחות סימפטית מקודמתה, והיא הדחת שני „שותפי" הנזכרים להבריח שני פושעים מועדים, שנתחייבו בזיוף מיסמכים רשמיים — תעודות שחרור ממחנה עבודות כפייה — ותמורתם התחייבתי אני, כביכול, לשלם כופר בסך 15,000 רובלים. בהתאם לטקטיקה המקובלת החדירו לתוך תאי „שחקנים מעולים", פטפטנים בעלי עבר פלילי עשיר, ודי היה רק לשמעם, כדי להתחייב במיתת־צדק...

חוקרי הושיבו אותי במרכז החדר על שולחן נמוך ולא התביישו כלל להפעיל נגדי את אגרופיהם במלוא העצמה, וברגליהם טלטלו ובעטו בי כבועט כדורגלן מנוסה לתוך הכדור. ונוסף ל„מנה היומית" הפעילו בלילות זרקורים בעלי ריכוז אור עצום, שסינוורו אותי עד אבדן החושים, וכשעיני נשטפו בדמעות וראשי ירד מאליו, נתכבדתי במהלומת סנטר על ידי שצ'וקלדין האכזר, שהקפיץ את ראשי אל על. נחקרתי בלי הפסק יומם ולילה וידעתי מראש, כי לבסוף יגיע כוח סבלי לקיצו, אתוודע ואתן בידי חוקרי את ה„הוכחה" הדרושה להם. על וידויים אלה מושתתת כל עצמתה הכל־יכולה של המשטרה הפוליטית. אי היכולת להימלט מהם, הסיוט שבהם, כל אלה הקנו להם כוח מסתורי, וכל אזרח נואש מראש מכל תקווה שיוכל לעמוד בפניהם או להימלט מידיהם. העינויים הגיעו לידי כך, שהייתי שרוי בדימדומים ולא ידעתי כבר מה אני מכחיש ובמה אני מודה. הם ביקשו ממני לאשר דברים, שלא העליתי על דעתי, וכשמעגל ההתכחשויות בפני האשמות כוזבות אלה גבר וידי מיאנה לחתום על מסמך, שנפרש בפני, נזרקתי שוב ושוב לתוך התא הזעיר, שהקור והלחות לא משו ממנו לעולם. כאן הרצפה מכוסה במים מרופשים ועל אף הקור שבתוכו מצאו להם מיליוני שרצים מקום מבטחים והם שהפיגו עינויי הבדידות והקור ששלט בתוכו. כאן, בתאי, ישבתי מצונף כולי, כשפני חבויות בין ברכי וידי חובקות את רגלי, כדי לצמצם עד כמה שאפשר את שטח המגע שלי עם הרצפה הקפואה. ישבתי על כפות רגלי בלבד, ומחמת הקור לא יכולתי לעצום עין. וכאן נוכחתי על בשרי שעל פי שיטות משוכללות אין שוב צורך להרביץ, ולהפך, עד כמה שייראה כאבסורד, — התגעגעתי כאן לנחת זרועו של שצ'וקלדין, שהפליא אמנם את מכותיו, אשר הכאיבו עד מאוד, אך יחד עם זאת חיממו את גופי הערום... אכן, בנ.ק.ו.ד. לא מרביצים — כאן מתפגרים גם ללא מכות...

המשפט

המשפט עצמו התנהל בדלתיים סגורות וכעבור 20 דקות בערך הוקרא גזר הדין המשחרר אותי... מעינויים נוספים והמעבירני לעולם שכולו טוב... שמונה

חיילים מזוינים העבירוני תחילה לתא הנידונים למוות, העולה באימתו על כל צינוק מקובל בעולם הנאור. היה זה מעין כוך, יצוק בטון, חסר חלונות, שקירותיו מכוסים שכבות שלג קפוא. מצאתי קרן זווית, פרשתי על הרצפה את ה„פּוּפאַיקה" (מעיל קצר ועבה עשוי צמר־גפן) הצטופפתי כקיפוד וכל אותו לילה לא יכולתי לעצום עין. הקערה, המשמשת לכל המטרות, הינה הרהיט היחיד כאן וכדי להגיע אליה הנך זקוק לזרועות של פלדה, אחרת לא יגע תורך לעולם. בלילה עצוב מאוד וכל פסיעת רגליים בחצות משמע הליכה נוספת לקראת המוות.

שלושים ושלושה ימים ולילות „ביליתי" בתא זה, מוכן ומזומן לכול. בשאט־נפש דחיתי את הניירות, שהוגשו לי כדי לערער על גזר הדין וכש־נתבשרתי ב־12.1.44 על המתקת דיני, שהוחלף ל־25 שנות מאסר בלבד — שוב לא היה לי הכוח לשמוח...

בארץ גזירה

מתא הנידונים הובאתי ב„רוב פאר" לבית הסוהר, שם נפגשתי עם כל מיני עבריינים, ביניהם קצינים גרמניים שבויים, בפניהם התביישתי לספר את סיפורי. למחרת, עם עלות השחר אספו כ־800 נידונים לחצר ענקית, ובכפור של מתחת ל־40 מעלות ציוו לכרוע ברך ולחכות לפקודת תזוזה. „סוחרים" מזוינים עברו על הסחורה, ספרו את הראשים ובגמר שעות רבות של המתנה נדחסנו לתוך קרונות ־משא פתוחים והלאה... למזרח הרחוק של סיביר. לאחר נוראות תאי הנידונים, נורמות העבודה הגבוהות, המוטלות על האסירים, ונוקשותם של הממונים, באו טלטולי רכבת בלתי פוסקים, ולבסוף המארש הארוך בין יערות וטאיגות אינסופיים. בהליכה ממושכת, כשהמנה היומית היא 450 גרם לחם וחתיכת דג מלוח עשינו כ־800 קילומטרים. רבים קפאו או נפלו מרעב ונטרפו על ידי חיות טרף, ומשהגענו סוף־סוף למיכרות קרגאנדה, נוכחנו כי בעצם הגענו רק לראשית תלאותינו.

החיים במחנות הכפייה של קרגאנדה הם מהזולים ביותר שבעולם. הפכנו לאבק אדם, שחייהם אינם שווים אף אסימון שחוק. מנות האוכל מוקצבות בהתאם לנורמות העבודה, ושלדי אנוש מבצעות אותן. ונוסף על הרעב והקור האיום בא הפחד מפני הכנופיות, ששלטו כאן באין מפריע. זעקות קולניות וקרבות סכינים הינם תופעה יומיומית. הבנדרובצים מנסים להשתלט על הפושעים הפליליים, כדי לזכות בניהול המשטר הפנימי ואוי לו ליהודי המתערב בסיכסוך הגדולים, אם על ידי הלשנה או ברמז כלשהו. גם בפנים מחסלים לפי אותן השיטות המקובלות בחוץ...

רבים הם המעשים השפלים, שעשו כאן בני־אדם איש לרעהו, אך בהיזכרך במעשיהם השפלים של השבויים הגרמניים, שהועלו לדרגה שווה, ואשר המשיכו גם פה להתעלל בך — הנך ככלי מלא בושה. השבוי הגרמני, בעל החוטם האדום ומשקפי ה„פנסנה" האציליים, שלפי דבריו „אין עבודה קשה הולמת מעמדו של קצין ס.ס.", השרוי תמיד במחלת הגאווה ואף מדגים בהרמות רגליים את כניסת „צבא המנצח" לשערי פריז — הרתיח את דמי בצורה יוצאת מהכלל והחלטה נחושה לנקום בנבל המתרברב החלה למלא את תוכן חיי. חיפשתי את בן הכת־המנוולת בכל מקום, וכשבאחד הימים התגאה במעשיו השפלים כלפי היהודים, אותם האכיל, לפי דבריו, דגים מלוחים ומנע בעדם הגישה למים — לא יכולתי עוד להבליג. במכה חותכת ובכוח מיסתורי הרמתי את ה„נאַסילקה" (אלונקת־עבודה) והורדתיה על הגלגולת הבלונדית, שהתנפצה לשניים, וזרם דם „טהור" החל לכסות את השטח. חבריו הגרמניים ניסו אמנם להתחקות על עקבותי, ולהחזיר לי מנה אחת אפיים, ואולם משנוכחו, כי רוב האסירים התלכדו סביבי וזעקו „מולודיץ דניוק!" — ויתרו על כל תגובה. אכן, רגש הנקם בא במקצת על סיפוקו.

הנס שהתרחש

מותו של סטאלין מצא אותי בתנור לשריפת סיד, כשהייתי כבר בשלב התמוטטות כללית, ואלמלא השמועה המשמחת הייתי נהפך לבטח לאחד הגוּשים ונזרק עם כל היתר... אך כאמור נפוצה מהר השמועה המשמחת ועם הישמע הד המילים: „סטאלין פאַדוֹך"! (סטאלין התפגר) עבר רעד של גיל בין האסירים, כולם קפצו החוצה, ומבלי לשים לב לשומרים המזוינים ולחוטים הדוקרניים, החלו לזעוק בקול אדיר. בין רגע חלה התרופפות של משמעת העבודה, השערים נפתחו לרווחה וכל אותם שומרים, שמלפני שעה בלבד איימו ברובים מכודנים, מוכנים לכל אפתעה — רעדה אחזתם. הם לבשו כאילו פנים חדשות ולא העזו עוד למשש בחפצינו הדלים. ריח אביב נישא באוויר ובאותם ימי הכרעה יצאו כולם מפתח ביתם, כדי לטאטא את השלג, שנערם לפני בתיהם... אפילו המאמרים הראשיים בעתונות נהפכו לפתע לחומר קריאה מעניין ומרתק. בהמוני האסירים התפשטה חיש המחשבה, כי מעתה ואילך יוכל כל אדם להגן על זכויותיו ולעמוד בפני רודפיו. הזעזוע הגיע לכל קרן זווית אפלה בחדרי המשטרה החשאית, ולמעשה אחז הפחד בכל אלה, שעסקו אי פעם בסחיטת וידויים. החנינה החזירה זכויות אדם לאודים המוצלים ואחדים אף אזרו עוז וביקשו לערער על משפטם ערעור פומבי ופורמלי. מזמן נמאסו עלי כל אותן ה„ז'לובות" (ערעורים), שעוכבו

על ידי הקטיגוריה המחוזית בעיר מולוטוב; עד עתה לא היה להם כל ערך, ואילו כעת אין שוב צורך בהן... חורף סיבירי קשה ואכזרי, שנמשך מספר שנים יקרות, נסתיים גם בשבילי.

בדד ישבה העיר

ומסיביר הרחוקה חזרה לעיר מולדתי. קשה לאזור כוח ולמסור על גבי נייר את כאבי הגדול ואת הרושם הנורא, שעשתה עלי עיר הזיכרונות. התהלכתי בסימטאותיה נדהם מכאב. כל שביל הזכיר ימי ילדות מאושרים חסרי דאגה, שנות נעורים מלאי התלהבות ואמונה במחר הטוב יותר... במקום נפשות יקרות ובתים יהודיים מצאתי תלי־עפר, אבנים מפוזרות ודשא בר. בכל מקום שם לו הטבע למטרה לטשטש את עקבות החיים של יקירינו. האפשר לתאר חילול־שם גדול יותר מאשר ריצוף כניסות לבתי הגויים במצבות יהודיות, שהונחו כאן עם הכתובות כלפי מעלה או הפיכת בית הקברות למרעה לסוסים ולפרות?! ומעל לכול — קבר האחים שעל הגבעה. הכול כאן עזוב ומוזנח להחריד, מסביב שממה, כאב ופצעים... נמנעתי ככל האפשר מלדרוך על האדמה הרוויה בדם יקירינו, שמא תגע כף רגלי בעצם מעצמות אבותינו. אספנון בזהירות רבה ובחרדת קודש והקימונו קבר אחים מגודר, על פיו הצבנו שלט הזועק לנקמה... לא רציתי להצטדק בפני „ידידינו" מאתמול ולהשיב על שאלותיהם החוזרות — למה נשארת בחיים... אכן, לא בכדי אומר המשל, שחזק הוא האדם מברזל, וכי איך אפשר להתגבר על כאב המכווץ את הלב ושם מחנק לגרונך?! ומה הן זוועות קרגאנדה ותאי המוות לעומת השואה הנוראה, שחוללו כאן הנאצים ועוזריהם? מדוע לא התרחשו כאן נסים?!...

בטרוביץ אין עוד יהודים..

נישטא מער קיין יידן
אין טראוויץ...

בטרוביץ החרבה

ושוב חזרתי לעיר מולדתי, התהלכתי ברחובותיה, עברתי את כל ה־„פארשטאד" והסתכלתי בבתים, שלפנים גרו בהם יהודים, ואילו עכשיו השתכנו בהם כפריים מהסביבה, שונאי יהודים, אשר מזמן חיכו להזדמנות זו.

מביתו של מאיר בלי־יוליכיס פניתי לגבעה, לשיל, שנחרב על־ידי האוקראינים. שטח פתוח ורחב נתגלה לפני — עיר עזובה, מתה. כל השוק, על חנויותיו, הורד; מרבית הבתים נהרסו, ורק ביתו של מאיר בן ציון, ביתנו, וחלק של בתי אפרים מרנץ ואברהם יוניק (בן משה בר) נשארו. ממקום הימצאי יכולתי להשקיף לכל קצווי העיירה והכפרים הסמוכים, שרבצו סביבה. התקרבתי לדלת ביתי. שוב לא היה בי האומץ להיכנס פנימה. התיישבתי במורד המדרגות, כשפלגי דמעות הציפו את עיני. כחיה נרדפת ונפחדת, כשסיוט העבר עוד לפני עיני, שבור ורצוץ, התבוננתי היטב בפעם האחרונה בטרוביץ שלנו, ועל אף המאמצים לא עלה בידי להתגבר על הכאב העצום, שבקע מבפנים, כשתמונות תמונות, מטושטשות ומקוטעות כבסרט נע חלפו לפני עיני, כשאחת רודפת את חברתה.

ובהיותי יושב וחולם על העבר, מאז הכרתי את עיירתי ועד יומה האחרון, הבחנתי לפתע בזקנה נכרייה, שהתבוננה היטב בקלסתר פני ובעצרה עוז שאלה: „טי נע וויטין?" (אתה לא בנה של וויטיה?). וכי מי את, אשה זקנה, שתשאלי לשמי? עניתי במילים מקוטעות כמגמגם. „לא חשוב מי אני, שונה אני מהיתר, האמן לי; כמה דמעות שפכתי בראותי את הזוועות והעוול שעשר בכם, מסכנים שכמותכם. „נעבושצ'יק", הכרתי היטב את אמך וכל המשפחה, אשה טובה ועדינת נפש היתה זו — בזכותה ודאי נשארת בחיים, לבטח היא עמלה קשה בשבילכם. תרשה לי לשבת על ידך, ואגלה לך את סתרי לבי, בתנאי שלא תגלה את שמי. אתה מבטיח?"

נענעתי בראשי כאות להסכמה; עשיתי את אוזני כאפרכסת והזקנה המשיכה: „לכל אחד ואחד יש חלק בשוד ובביזה בבתים היהודיים, רכושכם השדוד נמצא בידי החוליגנים המקומיים, ומי שידע יותר להרוג, ביתר רכוש גנוב זכה. במיטותיכם המבריקות ישנים כעת האברילוקים, ויכרובסקים, שפאקים ואחרים; בגדיכם משמשים להם כלבוש חגיגי, בהם הם באים להתוודות בחגים בפני הכומר ולהתפאר על השחיטה והגזל, שנפלו בחלקם של כל אחד ואחד.

הארונות עם המראות הגדולות, שולחנות הפאר, מכונות התפירה וכל יתר רהיטיכם מפארים את בתיהם של בני בליעל אלה, שטרם באו על עונשם.״

„אך, למה אינך נכנס פנימה, האם מתבייש אתה, או אולי מתקשה אתה למצוא את ידית המנעול, בוא ואעזור לך...״ לפתע פסקתי: לא! אין לי מה לחפש עוד בבית הזה, לא אמצא בו עוד את שהנני מחפש, אלך לי מכאן, אחפש במקומות אחרים..

משם המשכתי לרוץ ולחפש בתי קרובים וידידים. בתחילה לא הייתי בטוח בזהוי המקומות, — עיני היו מלאות דמע והכל סביב נתון בסחרחורת. בתים רבים נעלמו, כאילו האדמה בלעתם ואילו האחרים נהרסו ונהפכו לערימות אבן ואשפה.

תמיד, בשוכבי בבונקרים ובעליות הגג חלמתי, שאני משוטט כאן בין הסימטאות, מקיף את הגדירות ושוב מתחיל את הסיבוב מחדש, סיבוב סתמי, ללא כל תכלית ורק כדי לספק את הקשר המיסטי שנוצר בינינו. ולפתע, אכזבה שכזאת...

שוב אין כאן צפיפות, תלי עפר מתנשאים בחצר, אין רואים עוד את הפנים העליזים של בני עירנו, כולם עזבוך עירי, כולם מתו. ורק ריפ גויי מובהק נודף מחוצות השוק. על פני עברו כמה פרצופים, שלא הכרתים, כשאחד לוחש למשנהו, בהצביעו עלי: „הנה אחד נשאר.״

בעברי שוב לאורך הפרשטאד נעצרתי ליד המרתף ההיסטורי של היוניסיס, ממנו סחבו התליינים את טובי אנשינו וילדינו לעקדה. משם פניתי ל„רומנסובה גורה״. בראש מורד ניצבתי לפני הבורות, שנתמלאו מעל גדותיהם. קבוצות קבוצות של עשרה איש נורו והושלכו לתוך הקבר המשפחתי. „גדול״ היה פה תפקידה של המשטרה המקומית, שהזעיקה את הס.ס. בעוד טרם נשמע על שחיטות בסביבה.

והנה ממשיכים הם לשבת כאן ואיש לא בא לעשות אתם חשבון. מתעלמים מהם, לא גורסים כאן חשבונות נקם, והם מושכים כתפיים וממשיכים לחיות במצפון שליו.

וכל אלה שנודעו כעומדים בראש הפורעים מתהלכים שוב חופשיים, ואין מי שינקום את נקמת הדם הגועש והקורא לנקמה — נקמה כזאת!...

א ד ק

פישל בודניק
ראשון־לציון

מיט מיין ברודער אין חורבן שטעטל

די קאמפן אויף די פראנטן זענען געווען זייער שווערע; בלוט האט זיך געגאסן ווי וואסער. מענטשן זענען געפאלן ווי פליגן. די היטלעריסטישע מערדערס האבן געווארפן אויף די פראנטן זייערע לעצטע כוחות: יוגנט פון 16 יאר אלט און אלטע פון 65 יאר...

אבער ס'האט זיי גארנישט געהאלפן. מיר זענען געגאנגען פאראויס אויף אלע פראנטן און מיר האבן באפרייט שטעט און דערפער. אויך אונזער געגנט איז באפרייט געווארן, אויך אונזער טייער שטעטעלע טראוויץ איז געווארן פריי!

דעם זעלבן טאג, ווי כ'האב באקומען די בשורה, האב איך אוועקגעשיקט א בריוו. כ'האב נישט געווארט אויף אן ענטפער און געשיקט א צווייטן, א דריטן, אויף פארשידענע אדרעסן; ס'איז, ליידער, קיין תשובה נישט געקו־מען... כ'בין נישט אפגעשטאנען און ווייטער געשריבן. יעצט האב איך אנגעשריבן צו א געוויסע האַנקע סטאַראך פון בארמעץ; פון איר האב איך באקומען אן ענטפער, אבער זייער א טרויעריקן. זי האט געשריבן דעם ביטערן אמת, אז אלע אונזערע טייערע זענען אומגעקומען פון די מערדערישע הענט. זי האט געהערט, אז איין ייד איז געבליבן לעבן — ער הייסט ראבערמאן.

דער בריוו האט מיך אינגאנצן צוטומלט. מיינע געשרייען זענען געווען שרעקלעכע. די סאלדאטן אין דער איינהייט האבן זיך באמיט מיך אביסל בארוהיקן. כ'האב זיך דערוווּסט, אז ביי אונזער גענעראל זענען דא דריי דייטשן אויף אויספארשונג. כ'האב לאנג ניט געקלערט און אריין צום גענעראל. נישט זאגנדיק קיין ווארט האב איך אים דערלאנגט דעם בריוו. דער גענעראל, דערזעענדיק מיך, האט זיך פשוט דערשראקן, ווייל ר'האט נאך מיך אין אזא ווילדן צושטאנד נישט געזען. אבער נאכן איבערלייענען דעם בריוו האט ער אלץ פארשטאנען. איך האב אויך באמערקט, טרערן רינען פון זיינע אויגן — ער אליין איז אויך געווען א ייד און אויך געהאט א יידישע פרוי.

אויף זיין פראגע, וואס איך פארלאנג, האב איך אים געבעטן, ער זאל מיר איבערגעבן די דייטשן אום נקמה נעמען אין זיי. ער האט מסכים געווען. כ'האב זיי ארויסגעפיהט פון זיין בינקער און זיי שטארק געשלאגן, פשוט

געריסן פון זיי שטיקער. דער נאטשאלניק פון שטאב איז געקומען צו לויפן: „בודניק, וואס טוסטו — ביזטו משוגע געווארן?" איך האב זיי ווידער געשלאגן און דערשאסן ווי הונט.

דעם צווייטן טאג האב איך אנגעשריבן א בריוו צו ראבערמאנען, נישט וויסנדיק צו וועלכן. דעם בריוו האט באקומען בוניע קויבערס, וועלכע איז צופעליק געקומען קיין טראוויץ. צופעליק איז אינם זעלבן טאג אנגעקומען קיין טראוויץ א בריוו פון מיין ברודער מוניע; אויך דעם בריוו האט בוניע באקומען. זי האט גענומען דעם בריוו און מיר איבערגעשיקט! מיין פרייד איז געווען נישט צו באשרייבן!

פון דאמאלס האב איך באקומען פון אים א סך בריוו. אונזער אפטיילונג האט זיך דערווייל גערוקט פארויס. איינמאל האב איך באקומען פון אים א ידיעה אז ער פארט קיין טראוויץ. דער גענעראל האט מיר געגעבן 10 טאג פריי, ווי אויך א באגלייטונג פון א מיליטער־מאן, כדי כ׳זאל קענען פארן א היים און מיט אים זיך טרעפן.

דער וועג איז געווען שווער און סכנותפול. מיט גרויס מי בין איך אנגעקומען קיין אסטראזשעץ. דארט האב איך געטראפן מוניע און אשר געלער — זיי האבן שוין דארט געארבעט. דערנאך האב איך געטראפן מיין ברודער מוניע. מיר זענען זיך געפאלן אין די ארעמס און א לאנגע צייט ווי שטומע, נישט געקאנט ארויסרעדן קיין ווארט. ווען מיר האבן זיך אביסל בארוהיקט, האבן מיר זיך אויסגעקושט און דערציילט איינער דעם אנדערן די בלוטיקע געשעענישן.

דעם צווייטן טאג זענען מיר ביידע אריינגעפארן קיין טראוויץ. מיר זענען געגאנגען פון שטוב צו שטוב, פון גאס צו גאס און באטראכט דעם גרויסן חורבן. דאס שטעטל איז געווען איין גרויסער בית הקברות. ס׳האט זיך געדאכט, אז די שטיינער וויינען מיט אונז... מיר זענען צוגעגאנגען צום בערגל, ווו אונזערע קדושים ליגן — מ׳האט אפילו נישט דערקאנט, אז דארט ליגט אזא טייערער אוצר, וועלכן מיר האבן אנגעווירן אויף אייביק...

מיט צעבראכענע הערצער און מיט אראפגעלאזטע קעפ, נישט ארויס־רעדנדיק קיין ווארט, זענען מיר אוועק פונם ברידער־קבר. מיר האבן גלייך פארלאזט דאס שטעטל און צוריק קיין אסטראזשעץ. פון דארט האב איך זיך ווידער צוריקגעשטעלט אין די רייען פון די ארמיי.

יעקב דאניוק
באלטימאר

אין מיין געבורטס־שטעטל נאכן חורבן

צוויי יאר פארן קריג האב איך שוין געוווינט אין דעמידאווקע, געהאט א געשעפט פון בוי מאטעריאלן. ווען די מלחמה איז אויסגעבראכן בין איך אוועק קיין רוסלאנד אומגעוואנדערט דארט איבערן גאנצן לאנד און דורכגעמאכט שווערע צייטן. כ׳בין אויך געווען אין דער רוסישער ארמיי, געקעמפט אין סטאַ־לינגראד און געהאפט ווי־עס־איז דערשלאגן זיך דורך איראן קיין ארץ ישראל.

אבער מיין חלום איז נישט פארווירקליכט געווארן — כ׳בין אריינגעפאלן אין א רוסישער טורמע מיטן חשד פון שפיאנאזש, ווייל כ׳האב געפרווט איבערגיין די איראנישע גרענעץ אומלעגאל. מיין מזל האט מיך אפגעגליקט און כ׳בין דארט געזעסן נאר 4 מאנאטן.

אין 1942 איז ארויס אין רוסלאנד די פאראָרדנונג וועגן דער גרינדונג פון דער פוילישער ארמיי, אויפן נאמען פון וואנדא וואסילעבסקא — אלע פון אמאליקע פוילישע סאלדאטן זענען גערופן געווארן צוצושטיין צו דער ארמיי; נאך אדורכטראכטן זיך האב איך זיך גלייך געמאלדן און געווען צווישן די ערשטע 60 זעלנער פון דער ערשטער דעוויזיע.

אין טראַוויץ און דעמידאווקע...

אין דער ארמיי האבן מיר דורכגעמאכט פארשידענע צייטן און לאגעס. אנטיילגענומען אין אפענסיוועס און אנדערע אונטערנעמונגען, ביז מיר זענען אנגעקומען אין לוצקער געגנט. דאן האב איך זיך געווענדעט צו מיין פּאָלקאָווניק: כ׳געפין זיך נישט ווייט פון מיין געבורטס־שטעטל טראַוויץ, בעט איך מ׳זאל מיר דערלויבן צופארן און זעען עס מיט מיינע אויגן; מיין ביטע איז דערפילט געווארן. ר׳האט מיך באפרייט אויף 2 טעג און נאך צוגעגעבן א מאשין. א קאפיטאן איז מיט מיר מיטגעפארן. מיר זענען דורכגעפארן גאנץ לוצק, אפגעשטעלט זיך אויף אסך ערטער, ווו משפחה האט געוווינט — קיינעם נישט געטראפן...

און פון לוצק דירעקט קיין טראַוויץ. דער שוידערלעכער איינדרוק וואס מיין שטעטל האט אויף מיר געמאכט איז ממש נישט צום באשרייבן. דאס בערגיש

שטעטעלע איז געווען אפגעווישט פון דער ערד... אין מארק איז קיין איין הויז נישט פארבליבן. מער ווי אפאר שעה בין איך נישט אומשטאנד געווען צו זיין אין טראוויץ.

מיינע ברידער לעבן...

און פון טראוויץ קיין דעמידאווקע. קיינעם פון מיין פאמיליע אדער פון די אזוי פיל פריינט ,וואס כ׳האב דארט דערוואָרבן ביי מיין צוויי־יאריקן וווינען דארט — נישט געטראפן... מיין הארץ איז מיר געווען צעבראכן; א שוידער האט מיך ארומגענומען.

מיר זענען צוריק געפארן קיין קיווערצע צו מיין אפטיילונג. מיר האבן זיך דאן געגרייט אויף דער אפענסיווע אויף קאוועל.

כ׳האב אנטיילגענומען אין אסך אפענסיוועס און מיט ניסים געבליבן לעבן. נאכן אפשטעלן זיך פון די שלאכטן בין איך צופעליק געוואר געווארן, אז מיינע יעקב, פרומה און יצחק־לייב לעבן; זיי געפונען זיך אין קראקע. כ׳באשליס דאן אומלעגאל ארויס פון דער ארמיי און פארן צוזאמען קיין דייטשלאנד, כדי פון דארט פארלאזן דעם פארשאלטענעם אייראפעאישן בארבאריזם.

אין לאנד אויף א אזכרה

כ׳האב שטענדיק געטרוימט צו זיין אין ארץ־ישראל, אבער די ווירקלעכקייט האט מיך פארשלעפט קיין אמעריקע. דאס אויסגעטרוימט לאנד, האב איך יעצט זוכה געווען צו זעען נאך 18 יאר, ווען כ׳בין געקומען אויף א באזוך קיין ישראל. די באגעגעניש מיט משפחה און מיט פריינט אין אונזער לאנד, דאס אנטיילנעמען אין דער אזכרה נאך אונזערע קדושים — דאס אלץ קאן קיינמאל נישט אפגעווישט ווערן פון מיינע געדאנקען.

פינת יזכור לנפטרים בארץ

יזכור אונזערע פארשטארבענע
אין ישראל

העולה הקשיש ביותר - פטרון האזכרות

(לזכרם של ר׳ בן־ציון „בענצי" הורביץ ורעיתו)

רבים ומשונים היו הניסיונות, שבהם התנסה הסבא בענצי מטרוביץ. הרבה מאוד ממה שעבר עליו וממה שהתרחש בלבו נעלם מאתנו. את מרבית ימי הפריחה הראשונים שלו עשה הרחק מאתנו בהתבודדות ובריחוק מן המשפחה, אבל גם המעט הידוע לנו מוכיח כמה קשות וכמה מרובות היו ההתלבטויות.

לאחר שהחיפושים לפי רוח הזמן לא העלו פרי, חזר האיש מאמריקה הרחוקה אל חיק משפחתו ומאז לא נפרד ממנה. בענצי נמשך אל נוף ילדותו ואהבתו למשפחה היתה כה עזה עד כי לא מוכן היה להמירה בקסם האמריקני, אותו קסם פלאים, שגזל מספר ניכר של ראשי אב, בהשאירם נשים וילדים לאנחות ולגורל מר.

ר׳ בן־ציון הורביץ ורעייתו בלומה ז״ל

להעזה גדולה ואומץ לב בלתי רגיל נחשבו בעינינו הליכתם של זוג הזקנים לארץ ישראל — ארץ לא נודעת, בעלת אקלים שונה משל מקום מוצאם, אם כי עלו בעקבות ילדיהם החלוצים. ואם נזכור, כי אלה הם העולים הקשישים היחידים, שזנחו את הגולה ולא נרתעו מעבודה פיזית קשה, בשעה שבחורים צעירים הסתובבו כאן בחוצות ללא יום עבודה וללא אמצעים מתאימים — ראויים הם לציון לשבח ולתהילה.

ר׳ בענצי מעולם לא התנגד לרעיון הציוני וכשהתעוררה התנועה, שסחפה אתה את מיטב בני הנוער, הירהר לא אחת בדבר צדקתם של אותם צעירים, עד שלבסוף החליט כי גם תורו הגיע... הוא לא עלה ארצה, כדי למות ולהיקבר באדמת הקודש; האיש בחר בחיים, ולא אחת הכריז כי בא ארצה לחיות בה לפעול ולהוסיף נדבך משלו לבניין הארץ.

אכן, גם עליו עברו חבלי קליטה קשים, אבל האיש השופע הומור ובעל מצב הרוח הטוב ידע להתגבר ולהיקלט. הוא הצטיין במיוחד בטוב לב ובידידות כנה, וכולם כבדוהו והעריצוהו בשל אהבתו את הבריות ויחסו הטוב לכל אחד ואחד.

מדי בוקר, במורד רחוב בר־גיורא בחיפה, פגשתי בשומר הלילה הזקן, בעל הגוף המצומק והכפוף, כשהוא נשען על מקלו, מתנועע בכבדות, ובעיניו העמוקות והמרצדות בוחן הוא כל עובר ושב. ובערבי האזכרות, עת הוזמן לראש השולחן ובעיניים דומעות השמיע את הקדיש הטרוביצאי הנודע, כשכולו רועד וזקנו הלבן מתנועע לאיטו בצל הנרות הדולקים, — בהכרח הזכיר לך גם את הסבא שלך עצמך, ועם זאת היה הוא לסבא הבלתי מוכתר של העיירה כולה.

שני בני הזוג נפטרו בשיבה טובה כמעט באותה שנה והניחו ילדים, נכדים ונינים שיזכרום ויתגאו במעשיהם הטובים.

יהי זכרם ברוך.

לזכר פייגה יוניצ׳מן ז״ל

ילדה קטנה הייתי, כשהגיעה סבתי, פייגה יוניצ׳מן, לארץ־ישראל. למודת סבל הייתי כבר אז. בעלה — סבי — נפטר וחלק מילדיה נותרו בגולה, אך זוכרת אני מה נאה היתה.

חיש מהר למדה את הלשון העברית והשתלבה בחיי המושבה. זריזה היתה הסבתא לעזור לכל עני ורש. מתן בסתר וגמילות חסדים, עזרה לאשה חולה ותמיכה בישיבה. וכל זה בצנעה ובשקט וכמעט בהיחבא.

פייגה יוניצ׳מן ז״ל

עברו שנים. שואה גדולה פקדה את גולת אירופה. קומתה הזקופה של סבתא נתכופפה קמעה. לילות הנדודים חרשו אותותיהם בפניה, אך ידיה לא רפו והיא הוסיפה לעזור לכל חולה ואומלל.

וכשאפסה תקווה מלבה להתראות עוד אי־פעם עם יקיריה, שנותרו בגולה, החליטה להקים מצבה לזכרם, ובכספה המועט תרמה לבית הכנסת שבמושבה ספר תורה, לזכר בעלה שנפטר וילדיה שנספו בשואה.

מדי שנה בשנה בבוא חג שמחת־תורה באים בני (ניניה של סבתא) לבית הכנסת ונושאים בידיהם את ספר התורה. נפטרה בי״ד חשון תשכ״ד בהרצליה. יהי זכרה ברוך.

מנקר יעל

יושבים: ר׳ מרדכי יוניצ׳מן, רעייתו פייגה ובנם יוסף ז״ל.
עומדים מימין: יהודה־אריה יוניצ׳מן ורייזל פינקלשטיין ז״ל.
חייקה עזריאלין, עדה קרנץ ואלכסנדר רענן בארץ.
עומד במרכז: הבן ישראל, נעדר ברוסיה וגורלו לא ידוע.

לדמותה של שרה יוניק (בן־יעקב) ז״ל

שרה בן־יעקב ז״ל

שרה יוניק (בן־יעקב) ז״ל נפטרה בכ״ז טבת תשכ״ה, בשנת ה־65 לחייה. הלב מסרב להאמין לעובדה אכזרית זו, הפצע עמוק וחלל ריק נשאר בחיינו. נדמה, כי הנה תופיע בצעדיה הזריזים ובחיוכה הטוב והמאיר.

היא היתה בת למשפחת חסידים גדולי־תורה, משפחה הידועה במידת הכנסת האורחים שלה ובעזרה וסעד, שהגישה לכל נצרך. ביתם של ר׳ יעקב יוסף יוניק ורעיתו טובריטה ז״ל היה ספוג יסודות החסידות האמיתית: אהבת ישראל, אהבת ארץ־ישראל, אהבת האדם ושמחת החיים. אכן, משרשים אלה ינקה שרה וכך גם עוצב אופיה. ובכוח מורשת זאת יכלה אמא, שהיתה רחוקה מאוד מחיי חקלאות, להיות לעזר לאבא יבל״ח איש העלייה השנייה — ללכת יחד אתו להתיישבות ולבנות משק פורח ויחד עם שאר התושבים ליצור את מושב נטעים.

היתה עדינת נפש ואמיצת לב. כוח רצונה העז הוא שעמד לה בשעות מצוקה ובימי מחלה. בשנים הראשונות להתיישבותנו על אדמת מושב נטעים, כאשר המשק עדיין לא איפשר קיום בכבוד, נאלץ אבא לעבוד בעבודות חוץ ועשר שנים ארוכות וקשות נשאה בעצמה בעול המשק: עיבדה את הפרדס, הקימה לול וגידלה ילדים קטנים בלי עזרה.

בתבונת כפיה ידעה ליצור יש מאין, בכל דבר השקיעה הרבה עמל, זיעה ואהבה. היא שלימדתנו לאהוב כל ציץ וכל שיח, לכבד ולהעריך את עבודת האדמה. ניחנה במסירות נפש ללא גבול לילדיה והיתה אם גם לרבים אחרים. על אף חולשתה בזמן האחרון לא חסכה כל מאמץ, כדי לעזור ולהגיש סעד בכל המובנים לקרובים ולשאינם קרובים כאחד. וכל זאת בשקט ובצנעה.
דמותה האצילה והאהובה תחיה לעד בלב כולנו.

בתה, יונה בן־יעקב אוירה

בת שבע (לוטה) ספודק, לבית רוזנפלר ז״ל

(1962—1903)

אמי נולדה בעיירה טרוביץ, כבת יחידה להוריה, ומיד עם לידתה התיתמה מאמה. היא גדלה בבית אביה, ר׳ מרדכי רוזנפלד, שנשא אשה בשנית ונוסף למשפחה בן, אח לאמי, מנשואים אלה. בגיל שבע מת עליה אביה, ואז עברה לבית סבתה, אם אמה, וגודלה ע״י סבתה ודודיה מבית קרופניק.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה עברו כמה דודים לווינה ולשם הגיעה גם אמי עם סבתה. אמי חיתה בבית הדודים קרופניק יחד עם הסבתה עד לנשואיה לאבי, יעקב ספודק.

בת־שבע ספודק ז״ל

אמא לא הספיקה לרכוש השכלה, אבל היתה לה אינטליגנציה, אשר נבעה מאהבת החיים והבריות. דווקא היא, אשר לא ידעה כמעט בית הורים מהו, ידעה לבנות את ביתה כבית חם למשפחתה ולכל קרוביה. היתה היא אישה דתית במובן האמיתי והעמוק של המלה, ויחד עם זאת גם אישה מודרנית ביותר, דבר שנבע מהשלמות המיוחדת של כל אישיותה.

ב־1938 סופחה אוסטריה לגרמניה הנאצית ועל היהודים ירדה המהלומה הקשה. אמי התגלתה אז במלוא אישיותה. אבי נלקח מיד בגל הראשון של המאסרים וכן חדשים היה אסיר בדכאו ובבוכנוואלד.

אמא, האישה הנוחה והרכה, היתה יהודייה גאה ולוחמת. זוכרת אני שבת אחת, כשאיש ס.א. במדים חומים בא לקחת אותה לאקצית שטיפת קסרקטין. היא הלכה אתו, אבל סירבה בכל תוקף לנסוע בשבת, וכך נאלץ היה הנאצי ללכת אתה ברגל כל הדרך הארוכה...

בתקופה זו היתה אמא יוצאת השכם למשרדי הגסטפו ומטפלת בשיחרורו של אבי. שום טרחה ועלבון לא יכלו לה. היה לנו כבר רישיון לעליית לארץ, אבל אמא לא הסכימה לעלות בלי אבי. וכך נאלצה גם לטפל כל פעם בחידוש רישיון העליה. וכך עבר על ביתנו גם „ליל הבדולח" — כאשר הנאצים ימ"ש פרצו לדירה, שהיתה „חתומה" בגלל מחלה מדבקת של אחד הילדים. הם שדדו ורוקנו את הבית, ואמא נשארה בחלוק הלבן שעל גופה, כשהיא מטפלת בחולה. אך בחודש דצמבר 1938 השתחרר אבי ממחנה הריכוז ומיד עלינו לארץ.

וכאן היתה זאת אמי, אשר באמונתה בחיים ובחיוניותה סללה במהרה דרך למשפחה בביתה החדש בתל־אביב. חלק גדול ממשפחתנו התרכז בארץ וכן היתה היא שוב עמוד התווך של המשפחה, הן של הזקנים והן של הצעירים. היא ידעה תמיד להיות מאושרת, גם בשנים הקשות, שנות ההתחלה; מעולם לא התגעגעה חזרה אל מה שהיה...

במשך השנים התבססו. הבנות גדלו ונישאו. נולדו נכדים ואמא היתה סבתא צעירה נפלאה. כמה אהבו אותה כל הנכדים!

בשנתיים האחרונות לחייה פקדה אותה מחלה ממארת, אשר קיננה ודאי זמן רב בגופה. היא שמרה על חיוניותה ואהבת החיים, גם בזמן שהרגישה ברע. בחודשים האחרונים לחייה, כאשר הלכה ונחלשה, היה ביתה תמיד מלא אנשים קרובים ורחוקים, אשר אהבוה והקיפוה עד ליומה האחרון. עם כניסת השבת שקעה בתרדמה, אשר ממנה לא התעוררה שוב...

יהי זכרה ברוך

בתה — ר נ ה מ ש י

לזכרו של נחמיה יוניק ז״ל

(נולד: כסלו תרס״ו. נפטר: חשון תשי״ז)

מדברי ההספד שנכתבו לזכרו, במלאת שבעה למותו

ע״י פנחס אדירי

נחמיה (חעמי) יוניק ז״ל

נולד בעיירה טרוביץ. בהיותו נכדו של רב קיבל חינוך מסורתי. בצעירותו עבר לגור בברסטצ׳קה. המסחר לא משך את ליבו ועבר לרובנה, כדי להיות טכנאי־שיניים. לאחר זמן מה הוא חוזר אל משפחתו, מצטרף ל„החלוץ״ ונמנה עם ראשוני היוצאים לקיבוץ קלוסובה.

בקיבוץ זה הכרתיו ונקשרו בינינו קשרי ידידות. היה שתקן, שקט, צנוע וישר־דרך, אך ער לכל המתרחש.

בשנת תרפ״ט עלה לארץ והצטרף לקיבוץ רמת־רחל. למרות גופו הצנום עשה בכל עבודה קשה ולא פעם סבל ממצוקה ומחוסר־עבודה. הוא נשא הכל בשקט וללא טענות וקיווה לעתיד טוב. ביתו היה לדוגמא — צנוע, אבל חם. הוא היה גם המדריך המוסרי של החברה, ורב הצער על מותו.״

✶

בכל אשר אזכרנו היה צנוע ועניו. חי בשקט, פעל בשקט, ובהתאם לאופיו —בבוא התקף־הלב — נפטר בשקט, מתוך שנת־ישרים, בערה״ש, תשי״ז. הוא היה אב ובעל למופת, בכל ישותו, ושימש לי — בתו הבכירה — דוגמה ומופת באישיותו.

תמיד השתדל להסתיר כל סבל ודאגה והצליח להיראות עליז ומאושר. ואמנם כך היה: מסתפק במועט ומאושר בחלקו ובמשפחתו.

יהי זכרו ברוך!

הבת רחל

לזכר אחי, משה ז"ל

ככל יתר בני העיירה בגילו, בחלקם אנשי עבודה ומקצוע, נמנה עם המיעוט, שלא נתפש לשום תנועה מתנועות תקופה זו. אם זה החלוץ ואם אלה תנועות שמאליות אחרות למיניהן. דעתו היתה, כי התעסקות של בטלנים הם הדברים. אולם, כאשר הגיעו זמנים של משברים כלכליים, של חוסר עבודה ונוסף על כך גם אנטישמיות, ששררה בכל תפוצות העולם, חל מפנה בדעותיו.

משה מתחיל לחשוב על הגירה; השאלה — לאן. חלקי והשפעתי בכיוון דרכו היה רב, והכיוון שנבחר — ארץ ישראל. אפשרות עלייתנו ארצה בזמנו היתה קשה, ניתנה רק בדרך של תייר, ואת ארגון משימה זו קיבלתי על עצמי.

משה בלושבטיין ז"ל.

משה הגיע ארצה לעיר חיפה, מקום מושבי, בכוונה תחילה להשתקע בה, נתקל באי־אלו קשיים, כגון סידור בעבודה. והזמנים נתנו סימניהם הראשונים של חוסר עבודה, מאורעות דמים עם הערבים. את כל אלה מקבל משה באהבה, ולא רק זו בלבד, אלא שיתף עצמו בכל סוגי פעולות ותפקידי שמירה והגנה,

והחלטתו נחושה להיבנות בארץ על אף הכול. סוף סוף הצליח להתקבל ולהסתדר בעבודה, עבודת בניין, אשר התמסר לה במומחיות רבה. הוא שמח בחלקו, עד שבאה צרה חדשה: ממשלת אנגליה מתחילה ברדיפה אחרי תיירים בכוונה לגרשם למקום מוצאם; בעזרת בלשים וכל מיני מלשינים היא מצליחה במשימתה.

הפחד נפל על משה. באין אפשרות להתהלך חופשי, ככל יתר תושבי הארץ. במקום מושבו חיפה, החליט, בהסכמתי, להחליף את מקום מגוריו ועבר לירושלים. ליתר ביטחון שינה את שם משפחתו, מבלובשטיין למרדר, והתחיל את הכול מבראשית... ושוב אותן הבעיות: סידור בעבודה, דיור. בהדרגה עלה על דרך המלך, וברבות הימים הצליח להעלות ארצה את ארוסתו, שנישאה לו. הגדיל את משפחתו בהיוולד בתו היחידה — ושוב שבע רצון ושמח בחלקו...

עד שבא היום המר והנמהר. בהתמוטט בניין, אשר בו עבד, נפל חלל על מזבח העבודה תחת עיי המפולת. הלך לעולמו צעיר מלא תקוות ושאיפות לו ולמשפחתו לעתיד. יהי זכרו ברוך.

אחיך אברהם בלובשטיין

לזכר שני דודי מצד אמי:

אברהם ואליהו שיא ז"ל

בחורי חמד יפי־תואר. חינוכם מבית אבא — שמואל, השמש של בית המדרש. בהגיעם לפרקם החלו לחשוב על עתיד בטוח יותר ורעיון ההגירה החל לקרום עור וגידים. חובת ההתייצבות לצבא הצאר ניקולאַי, שפולין היתה תחת חסותו, גם היא תרמה את חלקה והגבירה את הסכנה בעזרת קרוביהם מבית קרופניק הגיעו לוינה, שם החלו בחיים חדשים. ההצלחה האירה להם פנים וכעבור מספר שנים הגיעו להישגים די נכבדים והקנו לעצמם חיי עושר וכבוד בסביבה החדשה. השנוי בחיים והמרחק מטרוביץ לא השפיעו על היחס החם לעיירה הקטנה והדאגה למשפחות בני טרוביץ שנזדמנו לוינה לצרכי רפוי מצאו תמיד בית חם אצל דודי, — תמיד מוכנים לעזור בעצה ובהדרכה.

אליהו, טובה אשת אברהם, טובה אשת אליהו, ואברהם ז"ל.

ילדיהם, בני דודי, חונכו גם הם לפי מיטב המסורת היהודית, בנוסף ללימוד האוניברסיטאי וגם התנועה הציונית לא היתה זרה לרוחם. בעקבות חלק מהילדים עלו גם ההורים ארצה, כאן השתרשו וזכו לראות בישראל המשוחררת. נפטרו בארץ בשיבה טובה.

יהי זכרם ברוך.

בן־דודם: אברהם בלובשטיין

הזועק לנקם שהתאכזב...

(לזכרו של מוטי קישקה ז"ל)

הוא בא אלינו מהעיירה הסמוכה, דמידובקה, והתיישב בתוכנו. לכאורה בעל מקצוע נדרש ומקובל מאוד בכפרי הסביבה, אך למעשה הרבה יותר מזה. היה זה איש פשוט הליכות, תמיד דיבר בלחש, הסביר פנים לכל אחד ועשה עבודתו בדיקנות ובמחיר מתקבל על הדעת... כיתר בעלי המקצוע, החייטים, נמשך הוא אל הרעיון הסוציאליסטי. מוחו תמיד עסק במה שנדמה לו כענין אנושי, המוביל להגשמת הצדק הסוציאלי.

מוטי קישקה ז"ל, בעלה של שרה יעקב זיסיס תבל"ח

הוא האמין אמונה עיוורת בצדקת המלחמה הזאת ובניצחון הקומוניזם. וניצחון בעיניו, משמע: לנקום בגרמנים ובאוקראינים למען השלטת הצדק המופשט בעולם, ובעיקר — לנקום את נקמת היהודים שנרצחו. אסיפת חומר מרשיע נגד הפושעים האוקראינים, חיטוט במעשיהם של אנשי הכנופיות, מלאו את תוכן חייו המחתרתיים, נושא שלא ירד משפתיו כל עת שהותו בבונקר החשוך. הוא עשה לילות כימים. לעיתים נואש מעומס המשימה, נרתע מן הקשיים הרבים

ומוכן היה לוותר ולהסתלק מהעולם כשהוא חדור זעם ושאט־נפש ושנאה עמוקה, אך משנתגלה עוד פרט חשוב לספר הקטיגוריה הפרטי שלו הוכרח לסיים את המלאכה. „העולם החופשי זקוק לנו, תפקיד היסטורי מיועד לנו, עדות נאמנה לדורות הבאים, ולמענם בלבד חייב האדם להמשיך ולסבול", היה לוחש בחשאי כממתיק סוד לחבריו.

✡

כחידה תישאר בעיני רבים יחסו המיוחד לזולת בשעות הגורליות ביותר בחייו. לפני חיסול גיטו אוסטרוז'ץ, כשרבים ביקשו להיעלם מעיני הבריות ולעיתים אף מעיני הקרובים להם ביותר, וזאת מטעמים אנוכיים מובהקים — פעל מוטי בניגוד לכל היגיון של רוח הזמן... אסף מספר נשים אומללות ויחד אתן ברח מהגיטו. והמעניין הוא, שהגורם האנושי המשיך לפעול אצלו, שעה שאישים בעלי עבר מפואר החלו להתבודד ולרמוס ביודעין או שלא ביודעין את המוסר המופלא, אותו הם טיפחו במשך שנים. מוטי קשר את גורלו בגורלן של כמה נשים עזובות, היה להן לאב ודאג לצורכיהן המינימליים עד בא יום הגאולה.

ומשחלפה הסכנה והגיעה שעת החשבון ועימה יום הנקם והשילם, אשר לו התפלל במשך תקופה כה ארוכה, הוציא מוטי את ספר הקטיגוריה, שיחזור כל מאורע בדיקנות רבה, התדפק על דלתות בתי המשפט העממיים והתחנן למסור עדותו, והפעם לא בלחש, אלא בקול זעקה רמה, כשהוא רועד כולו מהתרגשות. אלא, שגם הפעם אין צורך בו. השלטונות דוחים אותו בלך ושוב, מסלקים אותו הצידה ומפסיקים את „ההשתוללות הפרועה של צמא הדם!" (כן, בדיוק כך, זוהי התגובה של מלכות הצדק שלהם...) ומשתיקים אותו.

✡

מטבע הדברים הוא, שמוטי זה, שלא ראה בעין יפה את התעוררות התנועה הציונית בעיירה ובדיבורים של טעם ניסה פעם לשכנע אחרים בצדקת תורתו, נשתכנע בסופו של דבר בעצמו והרגש הלאומי התחיל להתעורר גם בחוגים מסוגו. שבור ורצוץ, מלא אכזבות הגיע עם רעייתו ארצה, כדי להתחיל הכול מחדש, אלא שהפעם היה מאוחר בשבילו. הקור האוקראיני ומלאי האכזבות שנחל מידי מיטיביו שברו אותו סופית, מחלה ממארת אחזה בו, הוא דעך והלך עד שהמוות גבר עליו.

בצער ובכאב נזכירהו.

חברך לבונקר

ה. ר.

יד - ושם

יד - ושם

זכורני, בעודי ילד, פעם בשבת אחרי קריאה בתורה, הגיע הרב רב מרדכי נטע אקרמן זצ"ל, עטוף בטליתו, מבית־הכנסת לבית המדרש; כל המתפללים חיכו לו בקוצר־רוח. על סדר היום — הוויכוח, אם יש לעשות גדר מסביב לבית הקברות העירוני, כדי להגביל את תנועת הגויים, שמדי פעם בפעם הפכו את ה„הייליג־ארט" למקום אכסניה ומרעה לבהמות. בכדי לרכך את ליבות הנדבנים פתח בסיפור הבא:

„רבותי, לפני שנחליט על השתתפות כל אחד ואחד בגידור בית הקברות, לא נעלם מעיני סיפורו של חוועדוסקי, שהגיע אלי באחד מערבי השבוע כנשוך נחש, חיוור כסיד, ובקול רועד השמיע בפני: „רבי", הוא אמר, „באחד מלילות השבוע אחרי חצות חזרתי מלוצק לטרוביץ עייף ורצוץ. סוסי נשארו נטולי כוח. החלטתי איפוא לסור מהדרך לכוון בית הקברות שלכם, התרתי את הרתמות מעל הסוסים, קשרתי את רגליהם הקדמיות ולבדי נשענתי על אחת המצבות ונרדמתי. והנה בחלומי — מסביבי התקהלו כל זקני העדה, עטופי טליתות, כשהם מסתכלים בי בעינים יוקדות, יורקות אש ומוכיחים אותי על פני: „הגם לכאן באת להפריע את מנוחתנו, השדות מסביב אינם מספקים את תאבונך? כאן לא תהיה לכם דריסת רגל! אנשינו עומדים על המשמר יומם ולילה ואין כוח בעולם, שיוכל לעמוד נגדם. רד מהר מהמצבה, פן תעיף אותך השמימה; הסתלק מהר ותזהיר גם אחרים, לבל ינסו עוד את כוחם, כי כאן אנחנו השולטים!" והגוי המבוהל ואחוז פחד התרומם מהר ממשכבו, ובחשכת הליל החל לאסוף את סוסיו. ולפתע — לא סוסים, אלא שני אריות ניצבו לפניו, כשרגליהם הקדמיות כלפי מעלה ומאיימים לטרפו חיים... לאחר שהתאושש, הצטלב פעמיים־שלש, ובריצה הגיע הביתה כשסוסיו מחכים לו ליד הכניסה לאורווה.."

אבלים ונזופים עמדו עצי בית הקברות, ששמרו דורות על מצבות, שנשתחקו וכוסו דשא גבוה מסביב. היה זה בית הקברות הישן, שקשה היה להתמצא בסדר קברותיו — ורק הסבא דוד מסוגל היה לפענח את האותיות המיושנות, בעלות החריצים הדקים, בהסתכלו בהן בעינו הבוחנת ובאמצו את כוח זכרונו. ובשפת הדרך, מאחורי האוהל, השתרע בית הקברות החדש. בשורה הראשונה בצד ימין נחו גדולי התורה ואנשי הגמרא, מאחוריהם בשורה

מקבילה — הפחות מלומדים ואנשי העבודה, ומשמאלם — הנשים הצדקניות, שגם למראשותיהן מצבות בהתאם לפעולותיהן הציבוריות בחייהן. מדי שנה בשנה לפני הימים־הנוראים, רבה התכונה בבית הקברות. בוקר־בוקר עלו חבורות ויחידים והשתטחו על קברי ידידיהם, ובכי מר התפרץ מעומקי לב ועלה השמימה. ובשעת האזכרות בבית המדרש נדמה היה, שהנשמות הללו מתרוממות מעל בור קברן, מגיעות בשעת הקראת שמותיהן, ומתמזגות באנחותיהם של החיים.

ואולם יחד עם חורבן יהדות ווהלין סרה גם כוחה של המצבה. גם בשטח זה לא החריש הצורר הנאצי וגם את מנוחת המתים בא להפריע. מרבית המצבות החדשות הוצאו על־ידי הפושעים האוקראינים ונהפכו בין לילה לריחיים לטחינת קמח; אחרות משמשות כמדרגה על סף הכניסה לבתיהם, כשהאותיות פ"נ ו־ת.נ.צ.ב.ה. הזהבהבות נוצצות לעיני השמש הקיצית, או שסתם נחרבו למען חורבן לשמו. אכזריותם נתנה אותותיה גם כאן, והפעם גם המתים נכנעו להם... אכן, גם המצבה, שהשארנו בנכר על קבר האחים של המאה ושלושים, שהקימו אחדים מניצולי טרוביץ אחרי השחרור — כוחה גם הוא זמני, ומבודדת היא בתוך ים של גויים ונתונה לחסדם של אותם הרוצחים, שגרמו למותם של יקירינו.

ורק מצבה אחת, זקופת קומה וגלוית לב, תישאר לנו ולבנינו לדורי דורות — מצבה, שתשמש כעדות חיה ונאמנה ביותר לדור שחלף ולדורות הבאים, אשר ישאו בלבם את גדולת עברנו וזכר קדושינו, הלא היא מצבת ספר הזכרון.

ספר זיכרון זה ישמש כנר נשמה תמידי לקהילת טרוביץ, שהיתה ואיננה עוד. ועם עיוננו בו כאילו משתטחים אנו כולנו על קבריהם הבלתי נודעים של כל המשפחות, שנפלו חלל בגיטאות, או של אלו שניצלו בנס מידי הטורף הנאצי והושמדו על־ידי הצורר האוקראיני, לאחר ימי נדידה תוך סכנת קור ורעב ביער בורמץ.

ומצווים אנו, בני טרוביץ שנשארו לפליטה, לשמור על הניצוץ האחרון שנשאר בלבנו, לשאת את זכרם של כל האנשים, הנשים והטף, שנמחו מעל פני האדמה באכזריות כה רבה, ולעורר רגשות נקמה נגד הצורר בלב הדורות הבאים. אכן, זוהי חובתנו, כי זה היה רצונם האחרון של קדושינו.

ראובן

לזכר משפחת ליקבורניק

(בית סבא)

להעלות זיכרונות מהתקופה שלפני השואה ולהחיות מחדש את העבר, אינו אלא לחטט במחט בפצע, שטרם הגליד, שיהיה אולי לנצח שותת דם.

למעלה מעשרים שנה חלפו מאותה תקופה מחרידה, בה נרצחו בדם קר קדושי טרוביץ, על־ידי הנאצים וביניהם משפחת יוסף ליקבורניק, אבי אמי פסיה לקבורניק־אייזנגרט ז״ל. חובה קדושה עלי, שריד יחידי של משפחה ענפה זו, להנציח זכרם.

דויד ליקבורניק (בן יוסל)

אני חוזרת בזיכרונות לשנות הילדות. לפני קמה תמונה של אותו בית. תנאי דיור קשים, אך סדר שורר בכול. הבית הומה תמיד אורחים ותמיד פתוח לרווחה לכל דורש. בית מלא שירה ושמחה. סבי וסבתי — אנשים

ישרים ושמחים בחלקם, אהודים ומכובדים על הכול. ילדיהם רגישים לצרות הזולת ותמיד מוכנים לעזור בעת צרה.

כולם מצאו את קיצם במוות אכזרי: יוסף ליקבורניק — סבי; חיה — סבתי; פסיה — אמי ומשפחתה; רייזיה, פייגה, שרה — דודותי עם משפחותיהן; נטע, בנימין — דודי עם משפחותיהם; סרל — דודתי, דוד — דודי.

תהיינה נשמותיהם ונשמות כל יתר קדושי קהילת טרוביץ צרורות בצרור החיים לעד.

את סבא מצד אבי ז"ל איני זוכרת. מפי ותיקי טרוביץ, החיים כיום עמנו בארצנו, ומפי דודתי בלומה פרייד (מבית אייזנגרט), המתגוררת בארצות הברית הצלחתי לאסוף פרטים מספר על בית משה (יוסיס) אייזנגרט:

סבי — משה יוסיס (יוסי — שם חותנו) היה יהודי תלמיד חכם, למדן, שהקדיש שעות מרובות לתורה. היה מלמד, ואחדים מתלמידיו חיים כיום בחו"ל. כל בניו היו עתירי כישרונות.

ממשפחת משה אייזנגרט נותרה רק בת אחת — בלומה פרייד. כל יתר בני המשפחה נפטרו וביניהם אבי שמואל, שנספה יחד עם אמי פסיה ושתי אחיותי גיטל ודבורה, במיזוץ.

יהי זכרם ברוך.

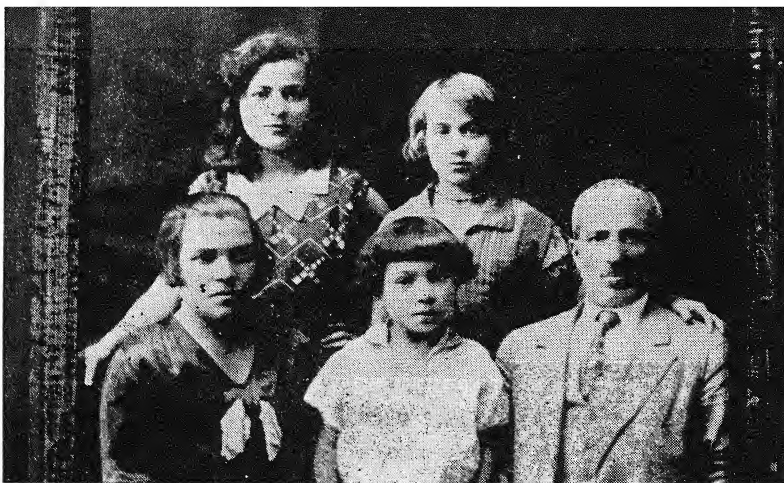
(הנכדה) אידה פליטר (איזנגרט)

בית אבא

(לזכר משפחת איזנגרט)

למעלה מעשרים שנה חלפו מאז השואה הגדולה, שכילתה חלק גדול מעמנו ובה ניספו הורי ואחיותי. מאז השתנה העולם. אנו ניצולי השואה, עם פצע שותת דם, שיקמנו את חיינו, כי כזאת היתה הצוואה של ההורים, אשר מתו מות קדושים — להמשיך בשרשרת של משפחה יהודית.

גם כיום, בהיותי אם לבנים גדולים, עדיין אני רואה לפני את בית אבא, זכור לי כל פרט ופרט שבו, והוא נשאר בעיני כסמל של טוהר וקדושה.

משפחת איזנגרט

זוכרת אני את אמי פסיה ז"ל, אשר ניהלה את העסק, את מסירותה ללא גבול למשפחה; את אבי שמואל ז"ל, הנתון כולו לחיי רוח ולחינוכנו. את אחותי דבורה, את אחותי השנייה גיטל (בעלה אברהם ובתם חנה) היינו שלוש בנות בבית.

לא זכו הורי, שכה מסורים היו לבניהם, לשבוע נחת מהם.

יהי זכרם ברוך.

(הבת) אידה פליטר (איזנגרט)

צביה הוארשטוק־הורביץ
ח י פ ה

משפחת פרדמן

משפחת פרדמן, או כפי שהיתה ידועה בטרוביץ בשם איצי־משה וולפס, היתה משפחה מלאת הוד ותורה. איצי־משה וולפס היה המלמד של טובי הבנים של טרוביץ, וידיעותיהם בתלמוד באו הודות למאמציו להחדיר את התורה לראשי תלמידיו. קולו היה ערב; ניגוניו הנעימים, שהיה משמיע בשעת הלימוד, היו מוכרים בכל העיירה.

במוצאי־שבתות. מי בטרוביץ לא האזין ל„מלווה־מלכה" של איצי־משה וולפס? לבד מן הניגונים הערבים היה השולחן עמוס מכל טוב: דגים, יין, חלות טובות — והרי הכול הכירו את המשפחה כמחוסרת אמצעים!...

וזוכרת אני: חיה איציס, אשתו, היתה נכנסת אלינו כמעט בכל יום חמישי ומבקשת ללוות אצל אמי קופיקות אחדות לקמח, כי־על־כן לא רצתה עוד סוסיה, זו דודתי, להמשיך ולתת קמח בהקפה... ומכיוון שאמי כיבדה מאוד משפחה זו, היתה היא תמיד עוזרת, אם על־ידי מתן הלוואה ישירה ואם על־ידי שידול דודתי, שתמשיך לתת בהקפה.

✡

ובשבתי באזכרה לקדושי עיירתנו, הסתכלתי שוב בפנים של השרידים; ראיתי את העצב בעיניהם. כל אחד איבד את היקרים ואת הטובים, הורים, אחים, אחיות, קרובים וידידים.

ושוב עלה זיכרון פניו הקורנות של איצי, למרות השנים המרובות שחלפו. ביתם הקטן, שירתם מלאת הדבקות במוצאי־שבת בטרם הודלק האור. את אשתו חיה, שני בניו דוד ואברהם ושתי בנותיו רבקה ומרים.

יהי זכרם ברוך.

נפתלי גולדברג
קרית טבעון

לזכר משפחתי

קשה לי להעלות על הדעת ועל גבי הנייר, כי אמנם נכון הדבר: בני משפחתי, הורי, אחי ואחיותי; הילדים, הקרובים והידידים — אינם עוד בחיים.

משה (שרייבר) גולדברג — כך קראו לאבי בטרוביץ — היה איש מתקדם, ישר ותמים בפעלו. הוא עסק בהוראה ולמד את ילדי טרוביץ קרוא וכתוב. מי מילדי טרוביץ לא למד אצל אבי ומי מאנשיה לא הכירוהו?

ואלה שמותיהם של בני משפחתי:

ר׳ ישראל־פנחס (אביה של נחמה גולדברג)

אבי — משה (שרייבר) גולדברג; אחי — **הבכור,** בן ציון ואשתו שרה, ישעיהו ואשתו ראסי, אברהם ואשתו חנה. אחיותי — בוני ובעלה זלמן, בלומה ובעלה אידל, יהודית ובעלה ברל (דוב) ואחותי הצעירה רבקה.

ואני, נפתלי, **הצעיר בין הבנים, הניצול היחיד, נשארתי בחיים, הודות לצבא האדום, שגייס אותי לשורותיו. עברו עלי תלאות קשות וסבל בל־יתואר במילים, אולם למרות הכול התגברתי וניצלתי מידי חיות הטרף הנאצים. בשנת 1946 עזבתי את ברית המועצות על־מנת לעלות לארץ ישראל. שנתיים התגלגלתי במחנות ולא מצאתי שאר או פליט מבני משפחתי. לבסוף הגעתי ארצה בשנת 1947 מקפריסין, והקמתי לי בית ומשפחה בישראל.**

אין די מילים בפי כדי להביע ולתאר רחשי הלב ואת גודל האסון, שקרה לנו וליהדות כולה. הלב מפרפר וזועק חמס, והיד רועדת מכאב על יקירינו קרובינו וילדינו, שהושמדו במיתות משונות ואכזריות על־ידי הנאצים ימח־שמם. וחובה עלינו לזכור ולמסור גם לילדינו את אשר קרה לסבים, לסבות, לדודים ולדודות. להם ולילדיהם — למען לא ימוש זכרם היקר מפינו ומלבנו עד עולם.

לזכר משפחת הלל זאב בריק

(שנפטר ברובנה בשנת 1919)

רעייתו חיה **נספתה בגיטו אוסטרוז׳ץ. הבן** משה בריק **ובנו** זאב (וואווי) **ניספו בטרוביץ בין יתר קהל הקדושים. רעייתו** ברכה **והבנות** יהודית וחנה **ניספו בגיטו אוסטרוז׳ץ.**

הבן זלמן בריק **ומשפחתו ניספו בגיטו אוסטרוז׳ץ. הבן** יהודה אריה בריק **ומשפחתו ניספו בגיטו דובנא. הבנות:** בלומה פלדמן **וילדיהם** מאיר ומד״ים **ניספו כולם בגיטו אוסטרוז׳ץ.**

זכרם הברוך יהיה שמור לעד.

חיה־לאה פלדמן — אשת שמואל חצילס

פרץ שדה (בן איצי)
פאראייניקטע שטאַטן

ווענן אונזערע ליבסטע

מיין פאטער יצחק שדה (סאדע) איז געווען אן ערלעכער ייד. זיין באשעפ־טיקונג איז געווען מאכן מילן. ער איז פארנומען געווארן דורך די נאצישע מערדער אין טראוויץ ביי דער ערשטער שחיטה, אין וועלכער אויך זיינע צוויי ברידער, און זייער זון איציק זיינען דערשאסן געווארן.

מיין מוטער לאה האט געשטאמט פון דעמידאווקע מיטן פאמיליע־נאמען גאלדבערג. מיין טייערע מוטער מיט מיין שוועסטער חנה און ברידער יעקב און מאטיל — זיינען צופוס געיאגט געווארן אינם אסטראזשעצער געטא.

אפאר וואכן פאר דער לעצטער שחיטה איז מיין מוטער און שוועסטער אוועקגעלאפן פון געטא קיין מאלאוואנע (טשעסקא קאלאניא), און האט זיך אויסבאהאלטן ביי א טשעך. דערווייל האט זיך אין דרויסן ארומגעדרייט אן אפגעריסענער האלב־משוגענער ייד. מיין מוטער האט געבעטן דעם טשעך ער זאל אים געבן עפעס צו עסן און קליידונג. דער טשעך האט אויסגעפירט מיין מוטערס ווונש. א צייט שפעטער איז דער ייד געכאפט געווארן און האט נאך קלעפ, אויסגעזאגט ווו מיין מוטער איז באהאלטן. מ׳האט זיי געפינען און אומגעבראכט.

אן ענלעכן סוף האבן געהאט מיינע ברידער יעקב און מאטיל, ווען זיי האבן פארלאזט דעם געטא, כדי מיך צו געפינען.

איך האב איבערגעלעבט די מלחמה אין די וועלדער צוזאמען מיט מיין קוזין פרץ און אפאר אנדערע חברים. מיר זענען געכאפט געווארן און מער־דערלעך געשלעפט געווארן אין אסטראזשעצער געטא. אינם זעלבן אוונט האבן מיר זיך ווידער ארויסגעגנבעט פונם געטא — איין נאכט פאר זיין אונטער־גאנג — און געווען אויפן פראנט ביז דער קאפיטולאציע.

איציק זאזולו
נצרת

מיין משפחה

כ׳בין געבוירן געווארן אין טראוויץ. מיין פאטער האט געהייסן שמואל־בער זאזאלו; **ער איז געווען אלע יארן א בעל־עגלה. מיין מאמע האט געהייסן** חיה־פרומע די סארווערין. **געווען זענען מיר פיר ברידער** (יאסקע, אלי, משה־מרדכי און איך) **און צוויי שוועסטער** (בתיה־ברכה **און** שרה־לאה).

מיר האבן געלעבט אן ארעם לעבן, אבער א פריילעך לעבן. חתונה געהאט אלע, געהאט פרויען און קינדער — ביז ס׳איז געקומען דאס גרויסע אומגליק אין אונזער לעבן.

כ׳בין געבליבן אליין, עלנט ווי א שטיין. מיט אלע כוחות האב איך געקעמפט קעגן די רוצחים. געווען אויך אין דער רוסישער ארמיי. איצט האב איך א צווייטע פאמיליע.

יצחק זזולה ואשתו הראשונה.

מאיר ליכטער
קרית חיים

מיין משפחה אין אומקום

מיינע עלטערן: מאטל און בראנדל ליכטער. מיין פאטער איז געווען א שניידער און שטענדיק געוווינט אין טראוויץ. זייערע קינדער: יצחק (אומגעקומען) עזרא, אסתר (אומגעקומען) און איך מאיר.

איציק (יצחק) איז אומגעקומען אין מיליטער אין קריג. מיין פאטער, גייענדיק א היים פון א דארף, איז פארכאפט געווארן דורך די אוקראינער און גענומען געווארן צו דער ראמאנסאווא גורא, און דערשאסן געווארן מיט די 130 קדושים.

מיין שוועסטער אסתר האט זיך געפונען אין אסטראזשעצער געטא. ווען מ׳האט אנגעהויבן גראבן די גריבער, האט זי זיך ארויסגעריסן אין בורמעצער וואלד צוזאמען מיט מיין קוזינע שרה און מרדכי קישקע. זי איז אוועק־געגאנגען צו די שוחטקע, וועלכע איז אויך געווען אין וואלד; זי איז דארט אומגעקומען מיט אלע.

איך מיט נאך טראוויצער בין אַנטלאפן פון שטעטל — דורך אסטראזשעץ — מיט נאך אנדערע; צווישן זיי אויך אברהם געלער. אויפן וועג איז דער גוי פון פערד־און־וואגן אַנטלאפן אויף צוריק און מיר האבן פארגעזעצט ביז זשיטאמיר און קיעוו. דארט האבן מיר פארקויפט דעם פערד־און־וואגן, ווייל מ׳האט נישט געקאנט ווייטער פארן מיט פערד.

אין קיעוו האבן מיר באשלאסן צו גיין אין מיליטער. מ׳האט אונז מאביליזירט און געשיקט צו ארבעט; ס׳איז געווען צייטווייליק נישט שלעכט.

און מיר זענען דארט געווען טראוויצער: זאזולא יצחק, פעלדמאן מרים און דוד, מענדל קרענדעל, מרדכי שטיינקרוין, מרים יוניק, יעקב ריז, דוד ליקבורניק, שולמאן דוד און איך, ליכטער מאיר.

מיר האבן געארבעט פארשידנס. אין 1943 בין איך איבערגעשיקט געווארן קיין אוראל. דארט האב איך זיך געטראפן מיט איטע דאניוק און מיט איר מאן. אין 1944 האב איך זיך מאביליזירט אין דער רויטער ארמיי און געקעמפט אויפן פראנט ביז צו דעם בעפרייען אונזער געביט.

מאטקע שטיינקרוין (דון)

ועגן מיין היים

מיינע עלטערן: פאטער — מעכל (שטיינקרוין), **מוטער** — רחל. **צוויי שוועסטערלעך** — פעסיע און דבורהלע. **א יידישע בעל־הבתישע היים.**

דער פאטער אן ארבעטס מענטש. ליב געהאט געבן א שיינע נדבה. נעמען אן ארימען אורח פון שול אויף שבת. און היינט גמילות־חסדים — אסך ארימע סוחרים פלעגן לייען א גמילות־חסד ביי מיינע עלטערן.

ס׳פלעגן ביי אונז אין שטוב „איינשטייען" א סך רבנים, וועלכע פלעגן קומען אין שטעטל אריין אויף שבת — ווי דער אליקער אדער קרעמעניצער רבי. דאן פלעגט שוין דאס גאנצע שטעטל שטייען אויף די פיס. צוערשט ארויספארן מקבל־פנים זיין און דערנאך ברענגען זיי צו אונז. מיר האבן דערפון געהאט א גרויסע סאטיספאקציע.

מיין פאטער איז אומגעקומען מיט אלע טראוויצער מענער ח׳ באב 1941; ר׳איז געשטארבן איידער מ׳האט אים צוגעפירט צום גרוב צום שיסן.

מיין מוטער מיט מיינע צוויי שוועסטערלעך האבן זיך אויסבאהאלטן אין בורמעצער וואלד, און נאנט צו דער ענדע זענען זיי אנטדעקט געווארן דורך אוקראאינישע מערדער און דערשאסן געווארן, צוזאמען מיט נאך טראוויצער יידן. זיי זיינען באערדיקט געווארן אין וואלד.

דעם פאטערס ברידער בערל און באטיע, ווי אויך די שוועסטער טויבע און חנה, זיי אלע מיט זייערע פאמיליעס — זיינען דערמארדעט געווארן דורך דער מערדערלעכער האנט.

א פאר ווערטער וועגן מיין פעטער שמוליק דאברישעס. **א ייד וואס אלע זיינע יארן האט ער זיך פארנומען מיט תלמוד־תורה לערנען ארימע קינדער, אין די חדרים און אין שולע. ארגאניזירט פאר זיי דעם שכר־לימוד, אמאל אויך א פאר שיכלעך פאר אן ארעם קינד. ווען ער איז געשטארבן האט אים דאס גאנצע שטעטל קינדער באגלייט זיין לעצטן וועג. זיין מיסיע האט איבערגענומען** זעליג וויינער **און פארגעזעצט די ארבעט.**

איך בין געבליבן איינער פון א דור, געשאפן אן אייגענע פאמיליע אין אייגענעם לאנד.

מוניה ואברהם גלר
ח י פ ה

גם המלאכה לא הצילה ממוות...

אבינו ז"ל וכל אחיו ידועים היו בעיירה, ומחוצה לה, כאנשים שופעי בריאות, בעלי מזג טוב וטעוני מלאי בלתי מצוי של דינאמיקה. הם לא הלכו בדרכי אביהם, שכל ימיו עסק במסחר התבואות. העבודה הפיזית הקשה משכה את לבם ומילדות נמנו הם עם אותם חוגים, שהתייחסו בכבוד מיוחד לעבודה ולמלאכה. כולם האמינו בהישגי המקצוע, המקרב איש לחברו והמושיע אדם בעת צרה.

משפחת בענצי גלר

העבודה והעמל היו טבועים בדמם ועל אף האכזבות והכשלונות, הלבטים וחיפושי הדרך, נשארו הם נאמנים למקצוע הבנאות ולא מוכנים היו להמירו במסחר הזעיר ובפרנסות אוויר (לופט געשעפטן), שהיו פופולאריים בעיירה הקטנה. הם התגאו בעבודתם היוצרת, ובשעת שיחה הבליטו את סיפוקם המלא מניסיונם הרב, משיטות חדישות שהמציאו. ואף לעגו לכל אלה, שהתייחסו בבוז לעבודה ולמלאכה, ובעצמם התקשו לתקוע מסמר בקיר... אחת מאימרות הכנף, הקולעות

לרוח הזמן „כסף בא וכסף הולך, והמקצוע לעולם עומד", היתה שגורה בפיהם ולפיה נהגו כל חייהם.

דודנו ישראל (שראל מאיעס) היה ידוע במיוחד כאיש היוצר, העושה דברים שהם למעלה מתפיסת תושב טרוביצאי רגיל... הוא שניקז את ה„חולה הטרוביצאית" (די קאליזשע), אשר הטילה אימה על תושבי העיירה בביצותיה השמנות, סביבה נרקמו אגדות למכביר, והפכה לגן פורה, וזאת לתדהמתם של הקומנדנט ומומחי השלטון. חייו התוססים וכוחותיו הדינאמיים פרצו את מסגרת החוג הצנוע והמצומצם של הימים ההם. ראשי משפחות הגלרים היו בעלי בתים למופת, את בתיהם הקימו במו ידיהם ובעזרת ילדיהם, בהם טופחה הרוח הסוציאליסטית והגאווה היהודית; מהם יצאו אבות ובנים להגן על הכבוד היהודי המושפל, ושום סכנה לא הרתיעתם מלנקוט באמצעים דרסטיים ולעתים אף להכות בשונאי ישראל, שאיימו על קיומנו. לא פעם הרגישו ה„אוסדניקים"

קלמן גלר, בנו של משה גלר, אח לבן־ציון.

(המתיישבים הפולניים באיזורי הספר, בעלי זכויות־יתר מיוחדות) את נחת זרועם של דודנו ובניו, עד שבסופו של דבר למדו, כי דם יהודי אינו הפקר וכי עליהם להימלך בדעתם בטרם יוציאו את זממם לפועל...

דודנו לא רגיל היה למסור עבודות לביצוע חוץ, ומשנאלץ על ידי השלטונות הפולניים לשתף את פקידיו הנודדים בעבודות מיוחדות, לא נרתע הוא מלבקר את טיפולם הרשלני ולא מוכן היה לשלם תמורה, שאינה מגיעה... מלחמתו הפרטית עם מנקה הארובות הממשלתי נהפכה לסיפור עממי ברחוב הטרוביצאי וכל ילד מוכן היה להישבע, כי ראה במו עיניו את שראל־מאיעס מתאבק בראש הגג עם מנקה הארובות, מפליא בו את מכותיו במשקלות התלויות לו, מטאטא את פניו במטאטא הקסמים ומגלגלו מטה־מטה לתוך ה„קאליושע" המפורסמת, שינוח קצת לאחר עבודה מאומצת ומפרכת...

ילדי מנדל בורטניק.
מימין בתו הקטנה של בענצי גלר.

הגלרים נהגו מנהג הכנסת אורחים, השתתפו בצורכי ציבור ובעסקנות ציבורית. ולא זו בלבד שהיו שומרי מסורת, אלא הקפידו, כי ילדיהם יבקרו ב„חדר", שלא יהיו „טריפניאקים" ומחללי שבת, והם עצמם התעטפו מידי יום בטליתותיהם ואף אמרו את כל התוספות לתפילה בטרם יצאו לכפר. אדיקותם זו לא מנעה, כמובן, מבניהם להשתייך לתנועות מחתרתיות ו„להתבסם" מרוח הזמן, ואולם הקניית ערכים אנושיים נתנו אותותיהם בשעת מבחן ועמידתו הנפלאה של אהרון ביחס לאחיו בשנות 1939—1941, תשמש דוגמה ותעורר רגשי גאווה והוקרה בלבות כל אלה, שחיו במחיצתו.

הקשר לבית והאמונה בידידים הכפריים היו כה חזקים עד כי הורינו שכחו את שהתרחש כאן תוך השנתיים האחרונות של שלטון סוביטי ומה שקדם לשלטון זה, בבתי הגלרים במיוחד... נעלמה מעיניהם הרוח הסוציאליסטית שטופחה בבית דודי, והמחיר היקר שיידרש בעבורה... תחילה ניסו הם למנוע בעדנו את הבריחה הגורלית, אך לנו לא היו כל אשליות. הצתת הגשרים וניקמת הביניים בכפרים הסמוכים האיצו בנו לא להיפתות לתחנוני ההורים וריצת השדים החלה...

הגויים, שגויסו להסעה המיוחדת, ניסו אמנם לחבל במאמצי הבריחה ולהחזירנו על עקבותינו, כדי... לתת את הדין, ואולם בטרם נשמעו טרטורי האופנועים הגרמניים, נאלצו הם לוותר והגבירו את „שמירתם" על הורינו האומללים. אכן, אותם ידידים, שנרכשו במשך שנים ודורות, לא עמדו לצידם של הורינו בשעת מבחן גורלי. ובעוד כוכבם עולה, כשהם במלוא תפארתם, עלה עליהם הכורת בצורה כה אכזרית.

עייפה מתלאות ואכזבות חזרתי לעיירת מולדתי מרוסיה הרחוקה. העיירה היתה ריקה, רוב בתיה נהרסו, ואלה שנשארו, נראו כאילו האדמה בלעתם. הפחידו אותי במיוחד החלונות ההרוסים והשמשות המנופצות, ונדמה היה, שמכל אחד מהם מציץ המוות. ברחוב שלנו, החל מהגשר, לא נשאר דבר, פרט מהריסות ושדות קוצים, „בודיקיס", לאין סוף, עד שקשה היה לשחזר ולהבחין בין המשעולים הרבים, שכל שביל, כל אבן, הזכירו ימי ילדות מאושרים. גם הקוצים היו פעם אהודים עלינו ובפרט בערבי תשעה באב, עת אספנום, כדי להשתעשע בהם, ואילו כעת הם כה גבוהים ואימתנים עד הצליחו לבלוע את הבתים עצמם...

את פני קיבלה מכרה משכבר הימים, אותה „שבת־גויה" יקלינה, שבעבוח פרוסת חלה היתה פעם מדליקה תנור ומסירה פמוטות שבת. היא ראתה בי תופעה נדירה ומאחר שהצטלבה בדבקות דתית והרימה את עיניה יכולתי לראות בהן אותו ברק ההשתוממות, שהיה כה אופייני לכפריים הטובים, אשר לא העזו לשאול „מדוע נשארתי בחיים"?

מפיה נודעו לי הסיפורים הזוועתיים על משפחותינו, על השחיטה המקדימה לרצח הטוטאלי, על תפקידי האוקראינים, על כל אותם ידידי הורינו ועל אסונו הכפול והמכופל של דודי ישראל, שבמו ידיו משה את גווית בתו הבכירה חנה

מנהר הסטיר והביאה לקבר ישראל. רבים מבני טרוביץ קנאו בו, בדודי, על כי ידע הוא את מקום עצמות בתו. אכן, גם קנאה כזאת היתה קיימת... ואמנם הזכירו „ידידינו" לשבר את מקצועם הנפלא של הורינו, המחסור בהם נתן אותותיו, ואותה מלאכה שהורינו כל כך התגאו בה, גם היא לא הצילה ממות.

מוניה קסלמן (גלר)

לזכר סבתנו סוסיה ז"ל, אבינו בן־ציון, אמנו בתיה ואחיותינו חנה ואיטה ז"ל
דודנו ישראל, אשתו מאיה ובניהם: חנה, טייבל, פייגה ומוניה ז"ל.
הסבתא צירל ז"ל.
דודנו בורטניק מנדל, אשתו חנה וילדיהם: פייגה, מוסיה ואייזיק ז"ל.
דודנו יהודה־לייב, אשתו חייה־שרה ושני ילדיהם ממרביץ.
דודנו קלמן, אשתו וילדיהם מבורמל.
דודני ויווי, אשתו בתיה וילדיהם: מוטל, קיילה, חנה וישראל.
גרינברין חיים, אשתו ינטה ובתם סוניה עם בעלה גרישה האַק ושני ילדים מדובנא.

צום אנדענק פון מיינע טייערע

מיין פאטער שלמה **און מוטער** פייגע (בודניק) **און מיין ברודער** מוניע **זיין פרוי**, רבקה, **מיט זייער קינד, וואס איז געבוירן געווארן אין אסטראזשעצער געטא; כ'ווייס אפילו נישט דעם קינדס נאמען...**

מיין פעטער אברהם כץ **און מומע** ביילע, **מיט זייערע פיר אומגעקומענע קינדער:** לייביש, זעליג, חנינא **און** שרה.

מיין פעטער משה איינגלמאן, **און מומע** חנה, **מיט זייערע פינף אומגעקומענע קינדער: נעכע, בתיה, דאבע, אסתר און שמואל.**

מיין פעטער שויל כץ **און מומע** בתיה, **מיט זייערע צוויי אומגעקומענע קינדער:** שרה **און** נחמה.

זאל זייער אנדענק פאראייביקט ווערן.

בודניק פישל

הניצול מהשחיטה הראשונה שקיים את נדרו

(לזכר משה בן מאיר פרסמן)

שני ילדים היו להם לפערל ולמאיר בן ציונ׳ס, הבכור — חנוך (הייניך), בחור יפה וגבוה, שכמותו היו רבים בעיירתנו, והצעיר משה׳לי — הנועז מכולם, אשר בחייו ובמותו עשה היסטוריה מלאת אירועים והרפתקאות, שבאפשרותן לשמש דוגמא ומופת. ואולי התעסקותו של אביו, הקשר לאדמה, לטבע

משה בן מאיר (בן־ציונס) פרסמן.

ולאפילת הליל, הם שהעניקו לו, למשה, כבר משחר ילדותו את המזיגה הנפלאה של תושיה, יזמה, רצון כביר יחד עם ביטחון עצמי מלא. והרי אביו, מאיר, לא סוחר היה, כיתר היהודים — איכר יהודי בכל רמ״ח איבריו היה, היוצא עם שחר לשדה וחוזר עם שקיעת החמה כשכולו שופע אושר ותמיד שמח בחלקו.

ומשה'לי ירש, כנראה, תכונות אלה מאביו. הוא קשר גורלו במקצוע, שרוב בני עיירתו פנו לו עורף. התקשר לילדי הגויים, אשר בכפר פידלתיץ, והיה לאחד מהם. במראהו החיצוני הזכיר „צבר" חזק ואמיץ, המוכן תמיד להסתכן ולהתבלט, ואינו יודע פחד מהו.

עם פלישת הנאצים נהג משה להתבודד ותמיד רקם תכניות נועזות הקשורות במעשי נקם. בשיחה, שקיימנו אתו מאחורי המחסן, היה נזעם וחורק שן בשן כל עת שנשמע השם גיסטאפו. הוא נמשך ליער הנכסף, כשהישיבה בבית עדיין היתה מותרת. ומשנפרד ממני העיר בנימה ספק רצינית, ספק מעושה, כשהוא משפיל את עיניו: „אותי לא יובילו לטבח, כפי שנהגו ביהודי גליציה!"

ואמנם הצליח הוא להתחמק מידי הפושעים ולא סיים את ה„מארש" האחרון, כיתר ה־130, בהר הרומנסים. תחת משמר כבד נאלץ הוא וחבריו לכרות את קבר האחים הטרוביצאי, וכשהגיעה שעת ההכרעה לא איבד עשתונותיו. הסתתר באחת האלומות וספג לתוכו את ים האנחות, שבקעו מעל לגבעה ההיסטורית. ובכל מקום, שפגשתיו אחר־כך, היה מבליג על יסוריו בגבורה ולא זו בלבד שלא היה זקוק לעידוד, אלא שהוא אשר עודד אחרים, את הסובבים אותו.

בתקופה הקצרה שבין השחיטה ובין גירוש אנשינו לגיטו אוסטרוז'ץ — חורף 1941/2 — ראינו אותו מידי בוקר פוסע במשעול בין שדות הצ'כים לכיוון היער בורמץ, כשמשור ארוך ומבריק משמש לו כחגורת בטן רחבה וגרזן מחודד בעל ידית ארוכה תלוי על שכמו. הוא נשם בכבדות, אך לא נעצר לרגע, ומשנעשה לו עצוב מדי נעץ את עיניו הגדולות ביער וגופו הצנום נתמשך כצמח אל השמש. הוא נבדל מיתר חוטבי העצים הטרוביצאיים באהבתו הרבה לעבודה פיזית קשה ומעייפת, תמיד עשה עבודה נקייה ומושלמת והמציא כל מיני שיטות חדישות, איך וכיצד להשתלט על ענקי היער. בהתחשב בשני הקרבנות, שמשפחה זו כבר הקריבה, נהגה משה'לי מיחס מיוחד מצד היודן־ראט ולא העסיקו אותו בכל מיני עבודות בזויות ובלתי פרודוקטיביות, שהמציאה המיליציה האוקראינית, שמטרתן היחידה — להכעיס, להשפיל וללעוג לעובדים היהודיים.

משנתפרסמה פקודת הגרמנים, שעל כל יהודי טרוביץ והסביבה להתאסף לאוסטרוז'ץ — לגיטו, העומד להיווצר, החליט משה לא ללכת לשם ולא להיכנס לגיטו. בדעתו היה להתחפש לאיכר ולמצוא מקלט אצל אחד האיכרים, שהיו אתם בקשרי ידידות שנים רבות. לבו ניבא לו, שהגיטו הוא מוות בטוח, ואלמלא

הדאגה לאם היה ודאי נבלע ביער ומוצא את הדרך אל הפרטיזנים. וכך הוא נקלע לימים מספר לתוך הגיטו, סידר מקום לאם האומללה ולא מש מחדרה גם כשהיא הפצירה בו שוב ושוב לעזבה לנפשה. בגיטו היה מתרוצץ אובד עצות ממקום למקום ומעיניו השתקפו עולמות שלמים, אהבה לוהטת ופחד אימים מפני גורלה של האם. הוא לא מוכן היה לעזבה לאנחות ולמענה החליט הוא להפקיר גם את גורלו.

ואולם ההתרחשויות הבאות התפתחו במהירות הבזק ולא השאירו זמן מספיק להרהורים נוספים. משה הספיק עוד לבחון את הגדר, שנמתחה מסביב לגיטו, ראה כיצד מתנועעים שם צללים רדופים אחוזי בהלה, איך מקיפים אותם מכל עבר, והזקיפים הניצבים מסביב אינם מניחים עוד לאיש לצאת מתוכו.

תחילה ניסה להשתלב בין הבריות ולשתף את עצמו בין המתווכחים במעגלים שבתוך הגיטו, ומשנוכח, כי כולם מטפסים על הבלי־דמיונם ומתחילים להאמין ולדבר על נסים, הוציא את עצמו מהמסגרת הפסולה והחל לחשוב על תכלית... מעתה נהפך הנער בן ה־16 לאיש המעשה, המצליח להשתחרר מדחפים פנימיים, בכוח הוא מתיר את הקשרים המשפחתיים, שנתהדקו סביבו יותר מאשר אי־פעם, הוא רץ כשיכור לעבר החוטים הדוקרניים, במכה אחת פורץ את הגדר ונבלע לתוך החשכה האיומה והמסוכנת ביותר...

לאחר־מכן נמשכות ההרפתקאות שלוש שנים. כל אותו זמן רדף אותו מלאך המוות וניסה להכניעו, אך תמיד יצא הוא וידו על העליונה.

מהניסיון הבלתי מוצלח להתקשר לפרטיזנים ביער בורמץ, שיכול היה לעלות לו בשנית בחייו הצעירים, יצא במעט התפעלות, ומאז מתחילה שרשרת ארוכה של הסתבכויות והסתכנויות, המפעילות את החוש השישי שלו, אותו חוש, בו התברכו רק יחידי סגולה, ואשר חסר היה כל כך לרוב צעירי הגולה...

הסתכנויותיו הרבות ב„פנסקה־דולינה", ביערות הסביבה והכפרים הסמוכים הפיחו בו רוח־חיים חדשה. הוא משתכר מ„ניצחונות זמניים", מפעולות יזומות, אותן הוא מבצע בהתלהבות ובמסירות נפש ותמיד — בראש המתנדבים. ביערות התהלך, כשה„אוטרז" (רובה חתוך קנה) ורימונים מספר תקועים בחגור, והוא שר ושורק להנאתו. תמיד דרוך ומוכן לקבל פני הפתעות. בשירו הניצחי „אומרו, יא אומרו" (אוי, אמות אני־אמות), ביטא את אשר עם נסתרי לבו,

ומשנתקל במישהו מחבריו היה מלטף את קצה הרובה ומפליט כדרך אגב: „צ׳ורט פאַבערי! (השד יקחהו) ואפילו הוא לא רוצה בי עוד...״ באלה, ובעוד מספר ביטויים היה מבליט את ההישג הנדיר, באשר הצליח להתחמק ולא לעלות על המוקשים הזרועים בכל מקום.

עם שיחרור אזורנו מתנדב הוא לשורות הצבא האדום. אינו מוותר על השתתפות פעילה בשדות הקרב, מקיים את הנדר, שנדר בגורן מתחת לגבעה, הורג ומשחית הכול שנראה לו כגרמני עד שנמאסו עליו מרחצי הדמים על אדמת האויב והוא מתגעגע שוב לעיירתו, שהיא עתה כל־כך רחוקה ממנו. במערכה הקטלנית על קניגסברג נפגש במקרה באחי, וברגעי חולשה הזיל דמעה בסתר, ואמר: „מקנא אני בך, מיכאל, על שחוזר אתה לעורף, עלי לקיים עוד את הנדר שנדרתי ולנקום את דמם ואולי גם למות כשווה בין שווים...״

מאז איש לא ראה אותו, ולא נודע, מה היה בסופו.

בצער ובכאב נזכירהו.

א ד ק

בנימין בן משה רוזנפלד ז"ל
המורה הקפדן. בעל האופקים הרחבים,
ששום דבר אינו זר לו, הכניס מפנה
בלימודים — מדריך ומורה בשפה
הרוסית ובלימודי חשבון וטבע.
(ר. דף מס' 19)

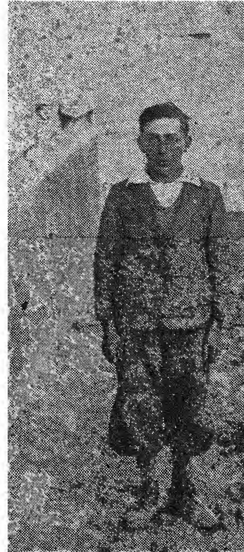
יהודה־לייב (אידע)
בן יעקב קול ז"ל.
בגאווה, זקוף קומה התהלך בעל
ההופעה הנאה, אשר הוכיח כי גם
בחורי העיירות מסוגלים לנצח את
ה„חוליגנים" ולהטיל אימה על כל
אלה שניסו להשפילנו ולפגוע בכבודנו
ר. דף מס' 102)

משפחת ר׳ ישראל ופייגה דניוק ז״ל.
עומדים מימין: יעקב, פולה, אלימלך, פרומה ושלום ביברמן.
המשפחה היגרה לרדזיווילוב בשנת 1932, שם נפטר האב לאחר תאונת עבודה, כ״ז ניסן 1935.

משפחת ר׳ איצי ופרומה גלין ז״ל. בתווך, בנם הצעיר, אידל, יבל״ח.
עומדים מימין: יעקב, מלכה ובענצי ז״ל.

הרשל בן יודל קיבריק ז"ל
מדריך קן בית"ר המקומי,
הג'ינג'י הטרוביצאי הנועז,
היה בין החולמים לעליה
והשתתף בכל ההרצאות של
ראש בית"ר בווהלין
מראשוני הקדושים
שלפני ההמתה הראשונה
(1941—1923)

מימין: ינטה בת פישל
פריזונטר ז"ל.
וחברתה מוניה גלר
(קסלמן) שתבל"ח.

בנות מיכאל
ושרה
בלובשטיין:
קיילה, פרומה
טויבה ז"ל
ומשה בן זאב
וולף
בלובשטיין ז"ל.

משפחת ר' מאיר־שמואל זומן ז"ל.
הבן, משה, חי בקיבוץ יגור. (קיצוני משמאל).

א י ש ט ר ו ב י ץ ! אבל, שכול ויתום,
כאן נשימתך עצור, — משנה דממה תדום.

לפניך קברי־האחים על "הגבעה", — באוסטרוז'ץ,
במצולות האיקווא והסטיר, — בבקתות יער בורמץ.

הפשל ראשך לאחור, קרע עיניך וקרא בחרדת קודש !
העבר במחשבה חלק מיסורי־תופת, מזוועות יום וחודש.

מים הגעגועים הרם קולך ושאג !
על משפחות שהושמדו, — על עם שנהרג.

ואם נשכחו קדושים ושמותיהם נעדרים מדפי ההנצחה,
על לוח לבנו חרותים הם לנצח, — נפקדם בימי אזכרה.

עמם המחילה
ואתך הסליחה.

דפי הנצחה לקדושי טרוביץ

* הכוכבים מסמנים קדושים, בעיקר ראשי־אב, שהומתו בח׳ באב 1941 על ה„גבעה״.
ה„אקציה״ הידועה, הינה תוצאה ישירה מהלשנה בוגדנית של האוקראינים המקומיים.

א.

אקרמן
* **הרשל** (רבה האחרון של העיירה, אחיו של רבי מרדכי־נטע זצ״ל).

אקרמן
פסיה (רעית הרב מרדכי־נטע) — נספתה בגיטו אוסטרוז׳ץ.

אקרמן
אברהמצ׳יק, רעיתו **אסתר** וילדיהם: **משה**, **בנימין** ובת — באוסטרוז׳ץ.

אויסטייטשר
בת־שבע (שייבה) (בת אסתר קורוטקי) ובתה **אטל**.

אופשטיין
* **פנחס** (מלמד מבורמל) נספה על ״הגבעה״.

אופשטיין
ברוך, רעיתו **פסיה** (בת יוסף קליינר), ילדות: **נחמה**, **פייגעלי**. (בבורמץ)

איזנגרט
שמואל, רעיתו **פסיה** (בת יוסף ליקבורניק) בנות: **דבורה**, **גיטל** ובעלה **אברהם** ובתם **חנה** — נספו בעיירה מיזוץ׳.

אנגלמן
אברהם (בן חיה־מינדל), רעיתו **מיטה**, ילי: **אסתר**, * **שמואליק** **יחיאל** ועוד.

אנגלמן

* **משה** (בן חיה־מינדל), רעיתו חנה, יל': נחה, בתיה, דובה, אסתר, שמואל.

אנגלמן

בתיה (בת חיה־מינדל).

ב.

בודניק

* **שלמה**, רעיתו פייגה, (הבן מוניה נפטר בפולין אחרי השחרור).

בורטניק

* **מנדל**, רעיתו חנה (בת צירל גלר), יל.: פייגה, מוסיה, אייזיק.

בלובשטיין

* **משה**, רעיתו חייה, יל.: איצי, מוטל, ברוך, הרשל, רחל, חנה, חוה, ריווה.

בלינדר

חייה־גיטל (רעית שיע הסנדלר), הבת שרה והבן איצי ואשתו בתיה.

בלינדר

* **ישראל־הירש**, רעיתו פייגה ובנם * איציק.

בליטשטיין

מושקי (בן זייוול), רעיתו פייגה ושני ילדים.

בקוביצקי

בני, רעיתו ראצי.

בקוביצקי

* **משה**, רעיתו רעכל ושני ילדים.

בריק

חייה (רעית הילל־זאב, שנפטר בשנת 1919 בעיר רובנו).

בריק
* משה, רעיתו ברכה, ילדים: יהודית, * זאב (וואווי), חנה.

בריק
יהודה־לייב, רעיתו סימקה (ניספו בגיטו דובנו).

בריק
* זלמן, רעיתו רבקה ובנם יצחק.

בריק
בלומה (רעיתו הראשונה של מרים פלדמן שיבל"ח) וילדיהם: מאיר ומרים.

בריק
פייגה.

ברנשטיין
* יעקב־יוסי, רעיתו טעמי, ילדים: * נחצי, בנימין, חוה.

ברנשטיין
מנדל, רעיתו חייקה, ילדות: ברכה, ז'ניה (מנדל נידון ברוסיה למאסר ועקבותיו נעלמו).

ברנשטיין
רבקה.

ברנשטיין
סימה ובעלה טוביה.

ג.

גולדברג
* משה (המורה משה שרייבער), רעיתו נחמה.

גולדברג
בן־ציון, רעיתו שרה, ילדים: יוסקי, בנימין, דודי.

גולדברג

ישעיהו, רעיתו ראסי.

גולדברג

בוניה ובעלה זלמן קוורט, ילדיהם: בת־שבע, יהודה.

גולדברג

אברהם, רעיתו חנה.

גולדברג

בלומה ובעלה אידל נודלר, ילדים: ישראל, מניה.

גולדברג

רבקה.

גולדברג

סימה (בת שרה טערצ'יכי).

גלייזער

* שייע, רעיתו פעסל, ילדים: * יוסקי, ישראליק, מניה.

גלין

* איצי, רעיתו פרומה, בני מש' מלכה, בענצי.

גלר

צירל (הסבתא).

גלר

* בן־ציון, רעיתו בתיה, ילדים: חנה, איטה.

גלר

* ישראל, רעיתו מאיה, ילדים: חנה, טייבל, פייגה, * מוניה.

גלר

* מוטל (רעיתו שרה ושיינדל) יל.: * פייסי, רבקה, שלמה, אשר, ברנדל.

גלר

* יענקל, רעיתו לאה (בת יעקב־זיסי), ילדים: רוזה, * אשר, איצי.

ג'לר
* משה, רעיתו שרה (מבית בלובשטיין), ילדים: * וואווי, מונילי.

גלר
* לייביש, רעיתו מכלה, בנותיהם: חייקה, אסתר, איטה.

גרינברג
* מאיר, רעיתו חיה, הבת, סערל.

גרינברג
* איצי, רעיתו שרקה, ילדים: * חיים, בוניה.

גרינברג
* אייזיק, רעיתו רבקה, ושני ילדיהם.

גרינברין
סוסיה (הסבתא).

גרינברין
שרה (אשת אלי מלכיס שנפטר) ילדיהם: בערל, אטל.

גרינשפון
הרשל (מהכפר טופילי) רעיתו — חיה־ריווה.

ד.

דיכטר
סוסיה (הסבתא).

דיכטר
* משה (מושקי סוסים).

דינר
קיילה (רעיית אשר־יענקל שנפטר) יל.: לייבקי, ציופה, רבקה ,שרה.

דניוק
הרש־לייב (מקראסנה), רעיתו געלה, משפ': רבקה, חנה, ירחמיאל.

דניוק
יוסף (בן הרש־לייב) רעיתו ברכה (מבית פירר) וילד.

דניוק
פייגה (נספתה בגיטו רדיוויל).

דניוק
פולה (בת פייגה), בעלה, שלום ביברמן וילדיהם: זיאמה ובאזאיה.

דניוק
*** פסח, רעיתו דובריש.**

דניוק
פסיה (רעית ישראל שנפטר) הבן, מלך ורעיתו רות, והבת חנה.

דניוק
חוה (בת פסיה), בעלה אברהם, ילדים: מאיר, חיים, ברכה.

דניוק
פרידה (רעיתו הראשונה של הרשל) ובנם מרדכי־נטע (מוטקי).

דיקמן
פייביש (ספר מטרוכנברוד) הוטבע בנהר האיקווא ע"י הכפריים.

ה.

הורביץ
לייביש, רעיתו נחמה, ילדים: משה'לי, רוזה.

הלמן
*** משה (יוניסיס), רעיתו רייזי, ילדיהם: * חיים, מיכאל.**

הלמן
או גלר אבא ואחותו דבורה.

ו.

וידמן
* דודי (מיסונז'ניק), רעיתו פראדי.

ויינר
* זעליג ובני משפחתו: אברהם, הניה, שרה, * בנצי.

ולדוקס
* נתן, רעיתו טויבה (מהכפר ויווניץ').

ז.

זזולה
אליהו ואחותו שרה־לאה.

זיידמן
דובריש (רעית שמואליק החיט שנפטר).

זיסקינד
סערל (בת אהרון שוחט), בעלה שיקע שוחט (נעדר בצבא האדום) ובת.

ח.

חירגה
* חיים, רעיתו שיינדל, * מרדכי, דבורה, סוניה ובעלה בוטיה שטיינקרוין.

חירגה
* חוניה, רעיתו אטל ושני ילדים.

ט.

טופר
* אברהם (ספר) רעיתו קיילה ושני ילדים.

טיטלבוים

סערל, (אשת בנצי בוץ'), ילדיהם לייקה, טייבל, * גדליהו.

טיטלמן

*** נחמן (ממרביץ) רעיתו שיינדל (בת יוסל קופל).**

טפר

מוטל (נפטר בשואה אצל כפריים), בתו, מינקי.

י.

יגרמן

*** חיים, רעיתו זלדה, ילדיהם: שרה ויוסף.**

יגרמן

*** חיים, רעיתו זלדה, ילדיהם שרה ויוסף.**

יגרמן

משה, רעיתו רוזקה והבן יעקב.

יוניצ'מן

אסתר (רעית אליהו שנפטר).

יוניצ'מן

*** פנחס (בן אליהו) והבן * לובה.**

יוניצ'מן

יחיאל, רעיתו בת־שבע (בת אפרים מרנץ) ובתם תמימה'לי. (נספו בלוצק).

יוניצ'מן

משה, רעיתו שרקה (בת ישראל דניוק) נספו בגיטו לוצק.

יוניצ'מן

מנוחה ובעלה גרשון (נעדר ברוסיה).

יוניצ׳מן
שרה ובעלה שלמה־זלמן.

יוניצ׳מן
מאלה ובעלה ישראליק.

יוניצ׳מן
רייזל ובעלה משה פינקלשטיין, בני משפחה: יוסף ומרדכי.

יוניצ׳מן
יוסף (בן מרדכי) בגיטו לוצק, ח׳ אלול 1942.

יוניצ׳מן
יהודה־לייב (בן מרדכי) בגיטו לוצק, ח׳ אלול 1942.

יוניצ׳מן
זאב (מהכפר ואלניץ׳).

יוניצ׳מן
בנימין (מהכפר ואלניץ׳).

יוניצ׳מן
דוד (מהכפר ואלניץ׳).

יוניק
*** אברהם, רעיתו סילקה, בנות: רבקה, שרקה.**

יוניק
*** אייזיק, רעיתו רבקה, בנות: פסיה, שייבה.**

יוניק
*** יוסל, רעיתו רוסיה, בני משפחה: אברהם, חנה, יחיאל.**

יוניק
*** מנדל, רעיתו הניה (בת אייזיק מיגל) ובת.**

יוניק
*** בערקי, (בוזיס), ילדים: בלהה, ✡ יוסילי.**

יוניק
חנה ודבורה (בוזיס).

יוניק
הרשל (פינציס) רעיתו חנה (בת פייביש שולמן), ילדים: פנחס, פסיה.

יוניק
אליעזר, רעיתו חיה והילדים.

יוניק־קמניצקי
,אסתר, בעלה משה והילדים.

יוניק־כהן
חיה, בעלה שמואל והילדים.

יוניק
חייקה, (אשת מוטל פנחסיס) ושני ילדים.

כ.

כץ
אברהם, רעיתו ביילה, בני משפ׳: **לייביש, זעליג, חנינה, שרה.**

כץ
*איציק (השמש), רעיתו ציופה, בני משפחה: **שרה, צביה, *לייבל.**

כץ
*יענקל, רעיתו גיטל, בנות, *שרה; **חנה, זיסל.**

כץ
*יוסל (פונעם בראוּוער), רעיתו חנה ושני ילדים.

כץ
*שויל, רעיתו בתיה (בת אשר שמש) ושתי ילדות: **שרה, נחמה.**

ל.

לופטה
יודל (נפח), רעיתו חיה, בני משפחה: צביה, מאטל, ראובן ומשה.

ליכטר
טויבה ואטל (בנות הערש לוזערס).

ליכטר
* מוטל, בני משפ׳: איצי (נעדר ברוסיה), אסתר (נהרגה בכפר בורמץ).

ליכטר
רייזי (אשת שמעון מלמד) בת רחל, בתיה.

ליכטר
יעקב (בן שמעון מלמד) נעדר בצבא האדום, אשתו, רחילקה פוטש ובת.

ליכטר
* פייסי, רעיתו אוניה ושני ילדים.

ליקבורניק
* יוסף, רעיתו חיה (מבית פלקמן) בנים: סערל, דוד (נעדר ברוסיה).

ליקבורניק
נטע, רעיתו איטה ושני ילדים. (באוסטרוז׳ץ).

ליקבורניק
בנעם, רעיתו בוזיה ושני ילדים.

לרנר
אברהם (חוניס) ר׳ פערל, ילדים: משה וחוה.

לרנר
* משה (בן יעקב החיגר), רעיתו אניה־פייגה, ילדים: פסיה, דוד ועוד ילד.

לרנר
* משה (פידומי), רעיתו חיה, ילדים: * לייבל, בתיה, רחל ועוד.

לרנר
ישראל (חייט), רעיתו ציופה ובנם אליעזר (בגיטו לוצק).

לרנר
דב (בערילי) הנכד של סוסיה דיכטר (נעדר בצבא האדום).

מ.

מוסר
* שלמה, רעיתו רבקה, ילדים: * מונציה, רוסיה, הניה.

מיגל
* אייזיק, בתו רבקה.

מיטשניק
* נחום (נפח), רעיתו בתיה, ילדים: * ישראליק, דוד־אהרון.

מיטשניק
* שלמה (נפח), רעיתו פערל, ילדים: * איציק, דוד־אהרון, יוסל, רחל.

מיטשניק
* הרשל, רעיתו ינטה, ושני ילדים.

מיטשניק
או קריגר * אליהו, רעיתו שרה (בת יודל לופטה).

מילר
* יודל (טשעקניער), רעיתו חנה, ילדים: * זינדל, רוזה.

מלמד
* יוסל (שוחט), רעיתו דבורה, בנים: גיטל, * צביה, רחל, * צאלי.

מלמן
מוטל, רעיתו ינטה, בנים: * אירה, מניה.

מלצר
* שמעון, רעיתו אידיסל, בנות: גולדה, מינציה, ציפה.

מרנץ

*אפרים, רעיתו אסתר, בנות: בלומה ובעלה, בתיה, חיה.

נ.

נודלמן

*משה (משה־ניסיס) בנים: חיים, מוטל, ועלוול.

ס.

סטרוק

אפרים, רעיתו בתיה (בת חיים סנדרס) ושלושה ילדים.

סטרוק

חנה־מלכה, בת גיטל עם בעלה אפרים רוזמרין (כובען).

סלעפ

*אברהמצי, רעיתו פייגה, בנם פיניה.

פ.

פוטש

*נחצי, רעיתו בתיה (בת דוד פירר) ובת.

פול

גבריאל, רעיתו סוסיה; בן, גדליהו, ובת.

פוקס

*מוניה, רעיתו רייזי, בנים: רחל ויוסף.

פיכמן

יעקב, רעיתו יהודית ושני ילדים.

פירר

פעסל (אשת דוד ז״ל) בניה: רוזה, פעסיל, יצחק, אסתר ומשפחותיהם והבן בנימין.

פלדמן

* אברהמצ׳יק (צאליס) בנים: צילה, * חיים (מונילי).

פלדמן

יענקל, ר׳ מישקה ושני ילדים.

פלדמן

חיים (סנדרס) רעיתו איטה, הבת — בתיה ובעלה אפרים.

פלדמן

* וולף (בנאי), רעיתו סערקי ובת — * שייבה.

פלדמן

* לייב, רעיתו רייזי, בנות: לאה, בלומה, ליבע.

פלדמן

נטע, רעיתו טייבל.

פלדמן

פייביש, רעיתו שרה ושני ילדים.

פלדמן

פיניה (אשת מאיר פלדמן) ובתה רייזל.

כלדמן

נטע, רעיתו ינטה (מבית בריק) ושני ילדים.

פלדמן

אברהם, פסח, לעמל (בני מאיר) ומשפחותיהם.

פלקס

משה, רעיתו שרה (מבית ליקבורניק).

פלקס

ישראליק (מדובנא).

פרדמן

חיה־שרה (ר׳ איצי משה־וולפס) בנים: * אברהם, מרים ודוד ומשפחתו.

פריזיער

*** פישל, רעיתו פראדי, בנים: ינטה, פגה, הרשל, ועוד 3 ילדים.**

פריזמנט

*** ישראליק, רעיתו נחמה ושני ילדים.**

פריזמנט

נחמה וחנה־פערל.

פרלוק

משה (קצב), רעיתו פייגה, בנים: אהרון, שמואלצי, איציק.

פרלוק

צביה (מניסים).

פרלוק

*** איצי (מניסים), רעיתו פייגה, בנים: זלטה, * מניה.**

פרלוק

הרש־לייב ומשפחתו (בלוצק).

פרלוק

טמה־לאה ומשפחתה.

פרסמן

*** מאיר (איכר), רעיתו פערל, בנים: * חנוך (הייניך) ומשה.**

צ.

צורין

מלכה ובתה חנה.

ק.

קויבער

טויבה, (אשת הרש־לייב) ובנה * אברהם.

קול
(יהודה־לייב) **אידה ובנו יעקב.**

קולטון
* **יוסל** (בנאי), רעיתו **צירל**, בנים: **ברוך־זעליג, פסיה, ויטיה,** *ינטה.

קורוטקי
אסתר (יושצ'יכיס), בנה **בערל** ורעיתו **חייקה** ושני ילדים.

קורוטקי
יהודה־לייב (יחנס) בנים: **ברכה, ואברהם.**

קורוטקי
לייקה (אשת יהושע־נטע המנוח) ובת **פסיה.**

קורוטקי
אברהם (בן הרשל ופריידה).

קורוטקי
יעקב (בן הרשל ופריידה).

קיבריק
* **יודל,** רעיתו **שרקה,** בנים: * **אליהו, הרשל, יעקב.**

קיבריק
רבקה (אשת מאיר קופלס המנוח) בנים: **פיניה,** * **משה, איטה, חיים.**

קליינער
* **יוסל** (יאַלוביצ'ער).

קליינער
נחמן (מאוסטריעוו) רעיתו **זלדה,** בנים: **נעחי,** *יודל, **שייבה, ראובן.**

קליינער
גיטל (אשת בערל המנוח) ילדים: **אברהם, חייקה, רוזה, צאליק.**

קליינער
מוטי (בן נחמן), רעיתו **חנה** (בת יוסל), ילדים: **פייסי, נחמה.**

קלטרמן
* מכאל (סוטניק), רעיתו איטה, בת שייבה.

קסלמן
* לייב, בנים: נח ושלמה ומשפחותיהם.

קסלר
מאיר, רעיתו חוה.

קרנדל
רבקה (רעית לייביש פישלס), בנים: גולדה, שמואליק, שייבה, חוה, אסתר, דוד

ר.

רברמן
דוד (שוחרר מקבר האחים ומת מות טבעי).

רברמן
ישראל־ברוך (אלתר) ובנו צאליק, נורו ביער בורמץ.

רברמן
פניה עם בתה אידית׳ל, נהרגו באוסטרוז׳ץ (בעלה של פניה שמואל זיסי געלווארץ נעדר בצבא).

רודקיס
* שמעון ובניהם: קריינה, פעסל ובערל.

רודקיס
* משה, רעיתו רחל־לאה, בנים: אסתר, בתיה, * שמואליק.

רוזנפלד
בתיה ומשפחתה: נתן, לייביש, בנימין ומשפחותיהם.

טאניה, אסתר, לובה, גיטל, חנה ושייבה עם בעלה ✡ שמואליק וילדיהם: * אברהם ומוטקי.

רויז
* יעקב־מנדל, רעיתו שרה, בנים: רבקה, * משה, איציק.

רויז
* נחמן, רעיתו בוניה, בנים: * מרדכי, ☆ מאיר, מירל.

ריז
אטל (אשת איזיק הספר) ילדים: צביה, פיניה, אהרון, ישראל.

ריז
שלמה (בן איזיק הספר) — הוצא להורג ברוסיה.

ש.

שדה
* אליהו, רעיתו לייקה, בנים: * איציק, חנה.

שדה
* ברל, רעיתו איטה, בנים: חנה, רבקה, מוטי.

שדה
* איצי, רעיתו לאה, בנים: חנה, יעקב, מוטקי.

שולמן
פייביש, רעיתו רבקה, בנים: סערל, דוד, אברהמקי, טויבה ובעלה מאיר שפיר ושני ילדים, ברכה־צביה ובעלה מוטיל איקר ובנם מנדל.

שטיינקרוין
מינקי, בתה טויבה, בנה * בוטיה ואשתו סוניה חירגה, * ברל ואשתו יהודית (בת משה שרייבער) ושני ילדים.

שטיינקרוין
* מכאל, רעיתו רחל, בנים: פעסי ודבורה

שמש
* אשר, רעיתו צינה, בני משפ׳: פסיה, דבורה, מכאל, אדל, שרה, ואווי.

שמש
* יענקל (בן אשר), רעיתו סוניה.

שמש

לייביש (בן אשר), רעיתו מירל. *

שמש

יהודית (בת אשר) ומשפחתה.

שמש

פרומה (בת אשר) ומשפחתה.

שמש

יוסף, רעיתו שרה, בנים: זלטה, שלמה, ראובן.

שרייבער

פייגה (אשת שייע הנפח).

שרייבער

דוד (בן שייע), רעיתו מלכה, ילדים: סלבה, לאה, ישעיהו.

שרייבער

דבורה (בת שייע).

ז
כ
ו
ר

מצבה סמלית לקדושי משפחתי

ימי זיכרון משפחתיים / משפחה יארצייטן

ז
כ
ו
ר

שם משפחה ושם פרטי של הקדוש או הנפטר	הוריו אב — אם	גיל בזמן המות	יום הזכרון (אם ידוע)	מקום ההשמדה או הפטירה	קרבת משפחה לנרצח/לנפטר

מפתח התמונות

מס׳ העמוד

מפתח התמונות (המשך)	מס׳ העמוד
משפחת בענצי גלר	405
קלמן גלר (בן משה גלר)	406
ילדי מנדל בורטניק	407
משה בן מאיר פרסמן	410
בנימין רוזנפלד ואידה קול	414
משפחת ר׳ ישראל ופייגה דניוק ומשפחת איצי גלין .	415
הרשל קיבריק וינטה בת פישל פריזיער . . .	416
צביה פרלוק ובתה לאה	417
משפחת ר׳ מאיר — שמואל זומן	418

התוכן:

מס׳ העמוד

היתה עיירה
געווען א שטעטל

חיים והווי
אזוי האבן מיר געלעבט

דמויות ונופים
געשטאלטן און פייזאזשן

מבית ומקרוב
אייגנס און נאנט

מס׳ העמוד

שואה
אומקום

מס'

בטרוביץ אין עוד יהודים
נישטא מער קיין יידן אין טראוויץ

פינת יזכור לנפטרים בארץ
יזכור אונזערע פארשטארבענע אין לאנד

יד ושם

תיקון טעויות

בדף מס' 69 שורה 1 מלמעלה כתוב — הגובלת בטפשות מסוימת. צ"ל — הגובלים בקנאות דתית.

" " 73 " 12 מלמטה כתוב — בקיצוניותו השלילית. צ"ל — בהתנהגותו המוזרה.

" " 76 " 2 מלמטה כתוב — (ליובישיס). צ"ל — (לייבישיס).

בדף מס' 118 רשום מתחת לתמונה. צ"ל חנה רוזנפלד.

בדף מס' 119 שורה 7 מלמעלה כתוב — בומרנץ. צ"ל — בורמץ.

" " 120 " 2 מלמטה כתוב — בט' באב. צ"ל — בח' באב.

" " 122, מתחת לתמונה צ"ל — קבוצת נוער.

" " 131 " 11 מלמעלה כתוב — הח„דר". צ"ל — ה„חדר".

" " 164 " 6 מלמעלה כתוב — בהכח. צ"ל — בהכרח.

" " 188 " 9 מלמטה כתוב — קליינער. צ"ל — קליינעם.

" " 271 " 2 מלמטה כתוב — ממשפחת יקירביץ. צ"ל — ממשפחת יוניצ'מן.

" " 275 " 7 מלמעלה כתוב — ומתכננים. צ"ל — ומתכסים.

" " 282 " 14 מלמטה כתוב — „סל סוביט". פירושו: מועצת הכפר.

" " 283 " 3 מלמעלה כתוב — ערכם האנושי. צ"ל — צלם האנושי.

" " 289 " 9 מלמעלה כתוב — ולהשתמה. צ"ל — ולהתעלל.

" " 295 " 16 מלמטה כתוב — היה לו צבת. צ"ל — היתה לו צבת.

" " 308 " 8 מלמטה כתוב — מלניצ'קו. צ"ל — מלניצ'נקו.

" " 312 " 11 מלמטה כתוב — חלונותיהם. צ"ל — חלונותיה.

" " 331 " 13 מלמעלה כתוב — וכוך. צ"ל — ורוח.

" " 350 " 8 מלמעלה כתוב — יביזה. צ"ל וביזה.

" " 352 " 8 מלמעלה כתוב — ואת הטל. צ"ל — את הטל.

" " 364 " 6 מלמעלה כתוב — לא יגע. צ"ל — לא יגיע.

" " 370 " 15 מלמעלה כתוב — ריפ; צ"ל ריח

To our Children,

To you, our children and grandchildren, who have not heard very much about your parents' past — a world unknown to you, and sometimes strange, even odd.

To you, most of whom did not have the privilege to see and know your grandparents, to hear from their mouths stories about their world, about sorrow and grief, troubles and hardships, that were afflicted upon them in the darkness of the Diaspora;

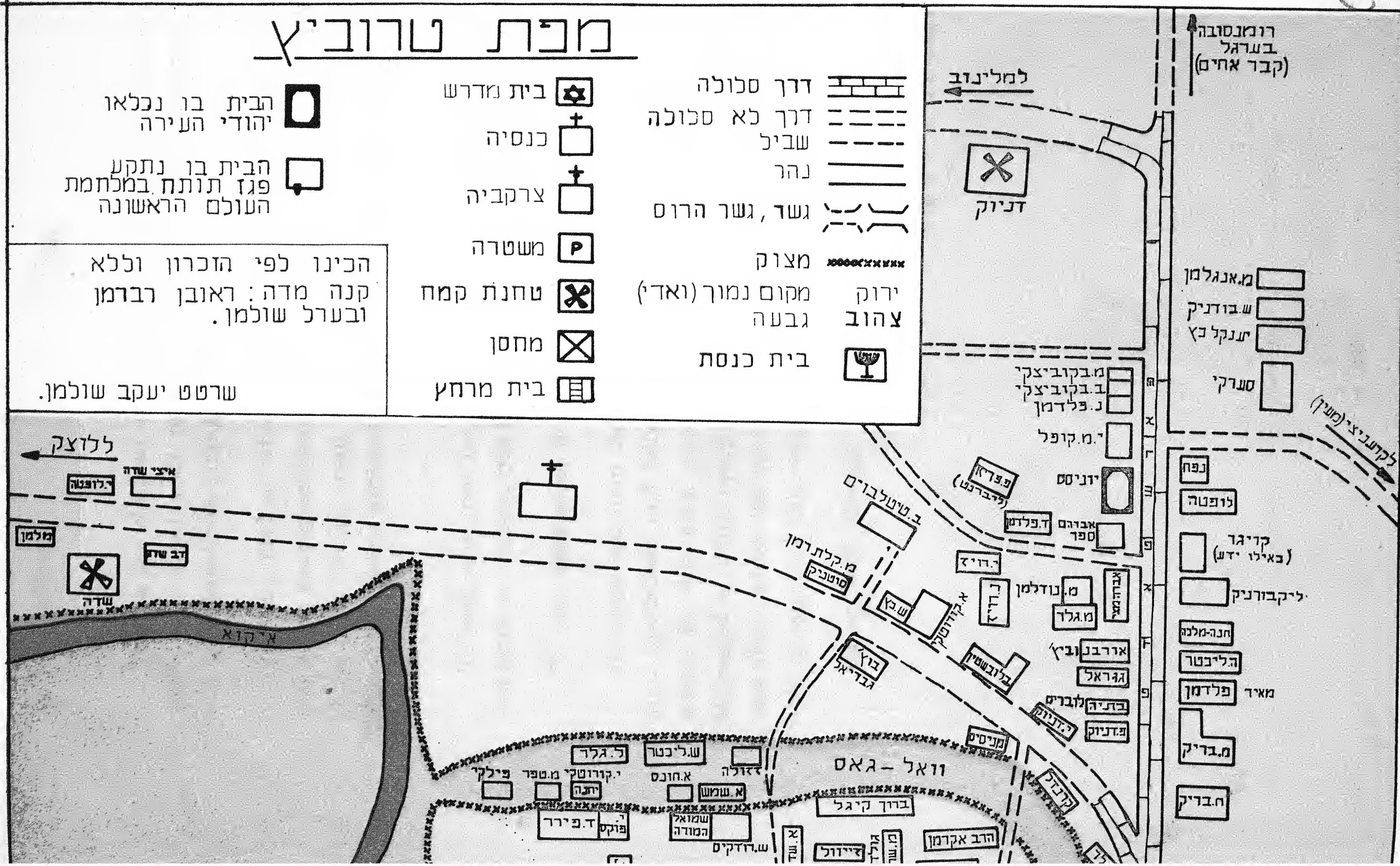
To you, who grew up in our country, on our land, redeemed and glorious, upright, free from all the complexes of living exile —

To you, dear ones, this book is dedicated.

It brings out from the depths of oblivion the happenings of your forefathers and tells of their spiritual, social and cultural world. In this book you will find also a description of the Holocaust in which every Jewish family in the Diaspora suffered, and about which the survivors rescued from hell, relate. Indeed, this townlet and this way of life no longer exist.

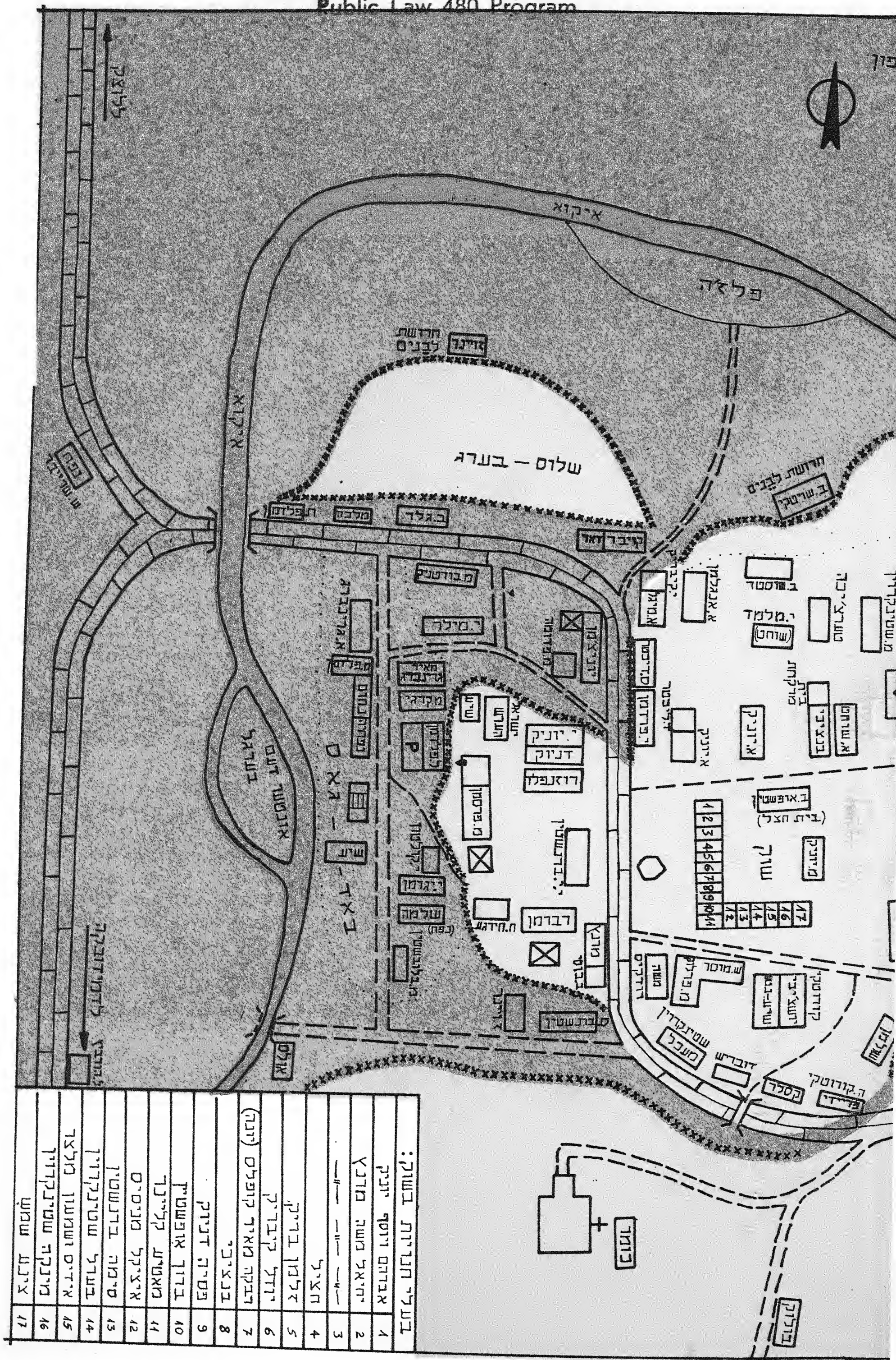
Please, look through this book.

Your Parents

מפת טרוביץ
דרך סלולה
דרך לא סלולה
שביל
נהר
גשר, גשר הרוס
מצוק
ירוק מקום נמוך (ואדי)
צהוב גבעה
בית כנסת
בית מדרש
כנסיה
צרקביה
משטרה
טחנת קמח
מחסן
בית מרחץ
הבית בו נכלאו יהודי העירה
הבית בו נתקע פגז תותח במלחמת העולם הראשונה
הכינו לפי הזכרון וללא קנה מדה: ראובן רברמן ובערל שולמן.
שרטט יעקב שולמן.
ללוצק
למלינוב
רומנסובה בערגל (קבר אחים)
לקרמניץ (מעיר)
דניק
שדה
איקווא
וואל - גאס

*Px
(Torgov

שלום — בערג
(בית חצל)
דברמן
קסלר
ה.קורוטקי
ש.מוסר